

પંચવસ્તુક પ્રકરણ

શબ્દશઃ વિવેચન (ભાગ-૧)

: વિવેચક :

પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

॥ ॐ ह्रीं श्री अर्हं नमः ॥
॥ श्री शंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥
॥ ऐं नमः ॥

પંચવસ્તુક પ્રકરણ

શબ્દશઃ વિવેચન

(ભાગ-૧)

: મૂળ ગ્રંથકાર તથા ટીકાકાર :

આસન્નપૂર્વાચાર્ય-યાકિનીમહત્તરાસૂત્ર-સૂરિપુરંદર
શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ

: આશીર્વાદદાતા :

પરમપૂજ્ય વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ, શાસનપ્રભાવક આચાર્યદેવેશ
શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા
ષડ્દર્શનવિદ્ પ્રાવચનિકપ્રભાવક સ્વ.પરમપૂજ્ય મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજયજી મહારાજ તથા
વર્તમાનશ્રુતમર્મજ્ઞાતા વિદ્વદ્વિભૂષણ પરમપૂજ્ય ગણિવર્ય શ્રી યુગભૂષણવિજયજી મહારાજ

: વિવેચનકાર :

પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

: સંકલન-સંશોધનકારિકા :

આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના સામ્રાજ્યવર્તી,
ગચ્છાધિપતિ આચાર્યભગવંત શ્રી હેમભૂષણસૂરિ મહારાજના આજ્ઞાવર્તી
વિદુષી પ.પૂ. ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ.ના શિષ્યરત્ના પ.પૂ. ચારુનંદિતાશ્રીજી મ.ના શિષ્યા
સાધ્વીજી શ્રી કલ્પનંદિતાશ્રીજી

: પ્રકાશક :

જિતાર્થગંગા

સંસ્થાના જ્ઞાનખાતામાંથી

આ પુસ્તક

જ્ઞાનભંડાર/શ્રીસંઘને

ભેટ આપેલ છે.

જિતાર્થગંગા

૫, જેન મર્યન્ટ સોસાયટી, ફત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧

: વિવેચનકાર :

પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

વીર સં. ૨૫૩૧

વિ.સં. ૨૦૬૧

આવૃત્તિ : પ્રથમ

નકલ : ૫૦૦

: આર્થિક સહયોગ :

ધાનેરા નિવાસી

ચંદનબેન કનૈયાલાલ પાનસોવોરા

મૂલ્ય : રૂા. ૧૫૦.૦૦

: મુખ્ય પ્રાપ્તિસ્થાન :

નિત્યાર્થગંગા

૫, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી, ફત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

: ટાઈપસેટીંગ :

જિનેશ્વર ગ્રાફીક્સ,

ફોન : ૨૬૪૦૪૮૭૪ (મો.) ૯૮૨૪૦ ૧૫૫૧૪

: મુદ્રક :

મુદ્રેશ પુરોહિત

સૂર્યા ઓફસેટ, આંબલી ગામ, સેટેલાઈટ-બોપલ રોડ, અમદાવાદ-૫૮.

પ્રાપ્તિસ્થાન

❖ અમદાવાદ :

ગીતાર્થ ગંગા

૫, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી,
ફતેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭.
☎ (૦૭૯) ૨૬૬૦૪૯૧૧, ૩૦૯ ૧૧૪૭૧

શ્રી નટવરભાઈ એમ. શાહ (આફ્રિકાવાળા)
૯, પરિશ્રમ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી,
વિજયનગર કોસિંગ પાસે, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.
☎ (૦૭૯) ૨૭૪૭૮૫૧૨

❖ મુંબઈ :

શ્રી નિકુંજભાઈ આર. ભંડારી

વિષ્ણુ મહલ, ત્રીજે માળે,
ગરવારે પેવેલીયનની સામે,
ડી-રોડ, ચર્ચગેટ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૨૦.
☎ (૦૨૨) ૨૨૮૧૪૦૪૮

શ્રી ચીમનભાઈ ખીમજી મોતા

૯/૧, ગજાનન કોલોની,
જવાહરનગર, ગોરેગામ (વેસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૨.
☎ (૦૨૨) ૨૮૭૩૪૫૩૦

શ્રી લલિતભાઈ ધરમશી

૩૦૨, ચંદનબાળા એપાર્ટમેન્ટ,
જવાહરલાલ નહેરુ રોડ, સર્વોદય પાર્શ્વનાથનગર,
જૈન ટ્રેસરની પાછળ, મુલુંડ (વેસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦૦૮૦.
☎ (૦૨૨) ૨૫૬૮૦૬૧૪, ૨૫૬૮૬૦૩૦

❖ પૂના :

Shri Maheshbhai C. Patwa
1/14, Vrindavan Society,
B/h. Mira Society, Nr. Anand Marg,
Off. Shankar Sheth Road,
Pune-411037
☎ (020) 2643 6255

❖ સુરત :

ડૉ. પ્રફુલભાઈ જે. શેઠ

ડી-૧, અર્પણ એપાર્ટમેન્ટ, બાબુનિવાસની ગલી,
ટીમલીયાવાડ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૧.
☎ (૦૨૬૧) ૨૪૭૧૩૨૮.

❖ રાજકોટ :

શ્રી કમલેશભાઈ દામાણી

"જિનાજા", ૨૭, કરણપરા,
રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧.
☎ (૦૨૮૧) ૨૨૩૩૧૨૦

❖ Bangalore :

Shri Vimalchandji

C/o. J. Nemkumar & Co.
Kundan Market, D. S. Lane,
Chickpet Cross,
Bangalore-560053.
☎ (080) (O) 22875262, (R) 22259925

❖ જામનગર :

શ્રી ઉદયભાઈ શાહ

C/o. મહાવીર અગરબત્તી વર્ક્સ,
૯૧, સુપર માર્કેટ, જયશ્રી ટોકીઝની સામે,
જામનગર.
☎ (૦૨૮૮) ૨૬૭૮૫૧૩

પ્રકાશકીય

“ગીતાર્થ ગંગા” નું મુખ્ય લક્ષ્ય તો આપણા ઉપકારી પૂર્વાચાર્યો જેવા કે પ.પૂ.આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા., પ.પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી આદિ રચિત જૈનશાસ્ત્રોમાં પથરાયેલાં વિવિધ પરમાર્થી તત્ત્વોનાં રહસ્યોનું નય, નિષ્લેષ, વ્યવહાર, નિશ્ચય સાપેક્ષ અર્થગાંભીર્યપૂર્ણ વિશ્લેષણ કરવાનું છે, જેથી શ્રી જૈનસંઘને તે તે પદાર્થોના સર્વાંગી બોધમાં સહાયતા મળે. આ કાર્ય અત્યંત વિસ્તારવાળું અને ગહન છે. ઘણા સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો આમાં સહાય કરી રહ્યા છે. શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ પણ સૌ સૌને યોગ્ય કાર્યો સંભાળી રહ્યા છે, તે અનુસાર કામ બહાર આવી રહ્યું છે અને ક્રમસર આવતું રહેશે. દરમ્યાન શ્રીસંઘમાંથી જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુઓ તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તરફથી એવી માંગ વારંવાર આવે છે કે, પૂ. મુનિરાજ શ્રી મોહજિતવિજયજી મ.સા. તથા પૂ. ગણિપત્ય શ્રી યુગભૂષણવિજયજી મ.સા.નાં અપાયેલાં જુદા જુદા વિષયો પરનાં વ્યાખ્યાનો તથા પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવિણભાઈ મોતાએ વિવિધ શાસ્ત્રીય વિષયો પર કરેલાં વિવેચનો છપાવીને તૈયાર કરવામાં આવે તો સકળ સંઘને ચોક્કસ લાભદાયી નીવડે. આવી વિનંતીઓને લક્ષ્યમાં રાખીને ટ્રસ્ટે નક્કી કર્યું છે કે આવાં વ્યાખ્યાનો તથા વિવેચનોના વિષયો અંગેનાં પુસ્તકો પ્રકાશિત કરવાં અને તેને માત્ર એક સંલગ્ન પ્રવૃત્તિ તરીકે સ્વીકારવી. આ કામ ગીતાર્થ ગંગાના મૂળ લક્ષ્યથી સહેજે ફટાય છે, બોધની વિવિધતા અને સરળતાની દૃષ્ટિએ પણ ભિન્ન પ્રકારે છે, છતાં તત્ત્વજિજ્ઞાસુ માટે હિતકારી હોવાથી તેમ જ અતિ માંગને કારણે ઉપર્યુક્ત વિનંતી લક્ષ્યમાં રાખીને આ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખેલ છે.

તત્ત્વજિજ્ઞાસુ જીવો માટે આવાં પુસ્તકો સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધનામાં ઉપયોગી થશે, તેવી આશા સહિત -

પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી,
ફત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

ટ્રસ્ટીગણ
ગીતાર્થ ગંગા

સર્વ હક્ક ગીતાર્થ ગંગા ટ્રસ્ટને આધીન છે.

ગીતાર્થ ગંગા દ્વારા પ્રકાશિત વ્યાખ્યાનના ગ્રંથો

ગુજરાતી

વ્યાખ્યાનકાર : પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી મોહજિતવિજયજી (મોટા પંડિત મ. સા.)

૧. આશ્રવ અને અનુબંધ ૨. પુદ્ગલ વોસિરાવવાની ક્રિયા ૩. ચારિત્રાચાર

વ્યાખ્યાનકાર : પ. પૂ. ગણિવર્ય શ્રી યુગભૂષણવિજયજી (નાના પંડિત મ. સા.)

૧. ચાલો, મોક્ષનું સાચું સ્વરૂપ સમજીએ	૨. ચિત્તવૃત્તિ
૩. શાસન સ્થાપના	૪. કર્મવાદ કર્ણિકા
૫. ભાગવતી પ્રવ્રજ્યા પરિચય	૬. પ્રશ્નોત્તરી
૭. દર્શનાચાર	૮. સદ્ગતિ તમારા હાથમાં
૯. યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય	૧૦. અનેકાંતવાદ
૧૧. મનોવિજય અને આત્મશુદ્ધિ	૧૨. ભાવધર્મ ભાગ-૧ (પ્રણિધાન)
૧૩. ભાવધર્મ ભાગ-૨ (પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજય, સિદ્ધિ, વિનિયોગ)	૧૪. લોકોત્તર દાનધર્મ “અનુકંપા”

પ. પૂ. ગણિવર્ય શ્રી યુગભૂષણવિજયજી (નાના પંડિત મ. સા.) સંપાદિત

૧. શ્રાવકનાં બારપ્રતોના વિકલ્પો

હિન્દી

વ્યાખ્યાનકાર : પ. પૂ. ગણિવર્ય શ્રી યુગભૂષણવિજયજી (નાના પંડિત મ. સા.)

૧. જૈનશાસન સ્થાપના	૨. ચિત્તવૃત્તિ
૩. શ્રાવક કે બારહ વ્રત એવં વિકલ્પ	૪. પ્રશ્નોત્તરી

સંપાદક : પ. પૂ. ગણિવર્ય શ્રી અરિહંતસાગરજી મહારાજ સાહબ

૧. પાક્ષિક અતિચાર

ગીતાર્થ ગંગા દ્વારા પ્રકાશિત વિવેચનના ગ્રંથો

ગુજરાતી

વિવેચનકાર : પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

૧. યોગવિવેચિકા શબ્દશઃ વિવેચન (અપ્રાપ્ત)
૨. અધ્યાત્મઉપનિષત્ પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન
૩. અધ્યાત્મમતપરીક્ષા શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૪. અધ્યાત્મમતપરીક્ષા શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૫. અધ્યાત્મમતપરીક્ષા શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩
૬. વિંશતિવિવેચિકા શબ્દશઃ વિવેચન પૂર્વાર્ધ
૭. વિંશતિવિવેચિકા શબ્દશઃ વિવેચન ઉત્તરાર્ધ
૮. આરાધક વિરાધક ચતુર્ભંગી શબ્દશઃ વિવેચન
૯. સમ્યક્ત્વ ષટ્સ્થાન ચઉપર્ણ શબ્દશઃ વિવેચન
૧૦. અધ્યાત્મસાર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૧૧. પ્રતિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૧૨. પ્રતિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૧૩. પ્રતિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩
૧૪. કૂપદૃષ્ટાંત વિશદીકરણ શબ્દશઃ વિવેચન
૧૫. પંચસૂત્ર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧ (સૂત્ર ૧-૨)
૧૬. સૂત્રના પરિણામદર્શક ચત્તલેશ ભાગ-૧
૧૭. પંચસૂત્ર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨ (સૂત્ર ૩-૪-૫)
૧૮. સામાચારી પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૧૯. સામાચારી પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૨૦. દાનદ્વાત્રિવિવેચિકા શબ્દશઃ વિવેચન
૨૧. મિત્રાદ્વાત્રિવિવેચિકા શબ્દશઃ વિવેચન
૨૨. યોગશતક શબ્દશઃ વિવેચન

ગંગોત્રી ગ્રંથમાળા દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોની યાદી

૧. ધર્મતીર્થ ભાગ-૧

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧ના સંકલન - સંપાદનની વેળાએ પ્રાસ્તાવિક

અનાદિઅનંતકાળથી સંસારમાં ભ્રમણ કરતા આ જીવે અનેક પ્રકારની જે કદર્યનાઓ પ્રાપ્ત કરી છે તેનાથી મુક્ત થવા પરમતારક એવા તીર્થંકર ભગવંતથી પ્રણીત એવી ‘પ્રવ્રજ્યા’ અતિઉપકારક છે અને અધિકારી જીવ વિધિપૂર્વક પ્રભુશાસનની પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે અને ગ્રહણ કરેલ પ્રવ્રજ્યાનું પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં બતાવેલી વિધિ અનુસારે પાલન કરે તો પ્રવ્રજિતમાં પ્રગટેલ નિર્લેપ ચિત્ત ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામીને અનુત્તરવાસીદેવોના સુખ કરતાં પણ અધિક સુખનો અનુભવ કરાવે છે અને અંતે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરાવી જીવને અનંત-અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

વળી, આવા પ્રકારની પ્રવ્રજ્યાનું સમુચિત પાલન કરવા માટે આ દુષ્કાળમાં સાક્ષાત્ તીર્થંકરની ગેરહાજરીમાં ભવ્ય જીવોને તીર્થંકરપ્રણીત આગમો જ આલંબનભૂત છે અને તે આગમોમાંથી સારભૂત પદાર્થોને ઉદ્ધૃત કરીને, આસન્નપૂર્વાચાર્ય-યાકિનીમહત્તરાસૂનુ-૧૪૪૪ ગ્રંથોના રચયિતા-સૂરિપુરંદર પૂજ્ય હરિભદ્રસૂરિ મહારાજાએ ૧૭૧૪ ગાથા પ્રમાણ “પંચવસ્તુક” નામના મહાનગ્રંથની સ્વોપજ્ઞટીકાસહ રચના કરેલ છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ અતિમહાન છે, અતિગંભીર પદાર્થોથી ભરપૂર છે અને સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને સાધના-આરાધનાનો ક્રમિક સચોટ માર્ગ બતાવનાર છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં (૧) પ્રવ્રજ્યાવિધાન (૨) પ્રતિદિનક્રિયા (૩) વ્રતસ્થાપના (૪) અનુયોગગણાનુજ્ઞા (૫) સંલેખના; આ પાંચ વસ્તુઓનું વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે. પ્રકાશિત થઈ રહેલા ‘પંચવસ્તુક પ્રકરણ ભાગ-૧’માં “પ્રવ્રજ્યાવિધાન” નામની પ્રથમ વસ્તુમાં આવતા સૂક્ષ્મ પદાર્થો સમજાવવા માટે યોગગ્રંથ-અધ્યાત્મગ્રંથમર્મજ્ઞ પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈએ પોતાની વિશિષ્ટ શૈલીમાં સચોટ-સુંદર વિવેચન કરી અંતર્નિહિત ભાવો બતાવવાનો પ્રયાસ કરેલ છે. આથી આ પ્રકાશિત થઈ રહેલ ગ્રંથ સંસ્કૃતભાષાના અભિજ્ઞ એવા તત્ત્વજિજ્ઞાસુ વર્ગને તો ઉપકારી બનશે જ, પરંતુ સંસ્કૃતભાષાના અનભિજ્ઞ એવા તત્ત્વજિજ્ઞાસુ વર્ગને પણ દિશાસૂચનરૂપ બની રહેશે.

જોકે આ ગ્રંથ ભણવાની - સંકલન કરવાની મારામાં કોઈ પાત્રતા નથી, તોપણ પરમ પુણ્યોદયે તત્ત્વજ્ઞ-અધ્યાત્મરસિક પંડિતવર્ય પ્રવીણભાઈ મોતા પાસે આ વિરાટકાય ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવાની મને સોનેરી તક પ્રાપ્ત થઈ, તેમાં પૂજ્યશ્રીઓની મારા ઉપર વરસી રહેલી કૃપા જ કારણ છે.

સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ-કલિકાલકલ્પતરુ-બાલદીક્ષાસંરક્ષક-મહાન્ શાસનપ્રભાવક-આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાના વિદ્વાન શિષ્યરત્નો ષડ્દર્શનવિદ્-અધ્યાત્મગુણસંપન્ન-શુદ્ધમાર્ગપ્રરૂપક પરમપૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી મોહજિત વિજયજી મહારાજાના તથા નિપુણમતિસંપન્ન-સૂક્ષ્મતત્ત્વવિવેચક પરમપૂજ્ય ગણિવર્ય શ્રી યુગભૂષણ વિજયજી મહારાજાના શ્રીમુખેથી વૈરાગ્યમય તાત્ત્વિક પ્રવચનોના શ્રવણ દ્વારા સંસારથી વિરક્ત બનેલા મારા સંસારી પક્ષે માતૃશ્રી (હાલમાં પૂ.સા.શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ.સા.ના શિષ્યા સા.શ્રી ધ્યાનરુચિતાશ્રીજી મ.સા.) એ અમારામાં સુસંસ્કારોના સિંચન દ્વારા વૈરાગ્યના બીજ રોપ્યા. જેના પ્રભાવે મને તથા મારા સંસારી પક્ષે ભાઈ (હાલમાં પ.પૂ.યુગભૂષણ વિજયજી ગણિવર્યના વિનેય મુનિશ્રી કૈવલ્યજિત વિજયજી મ.સા.)ને બાલ્યવયમાં જ પ્રવ્રજ્યાગ્રહણના મનોરથ જાગ્યાં, જે મનોરથ શાસનદેવની કૃપાથી પૂર્ણ થતાં શતાધિક

શ્રમણીવૃંદના સમર્થસંચાલિકા વિદુષી સા.શ્રી પૂજ્ય ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ.સા.ના વિનેયરત્ના પરમપૂજ્ય સા.શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ.સા.ના ચરણકમળમાં જીવન સમર્પણ કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું.

વિદુષી સાધ્વી પૂજ્ય ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ.સા.એ કરી આપેલ અનુકૂળતા અનુસાર પરમપૂજ્ય ગુરુમહારાજને જૈનશાસનના મહાન ગ્રંથોના કોડીંગ વગેરે કાર્ય માટે અમદાવાદમાં સ્થિરતા કરવાનું થયું, તે દરમિયાન ગુરુમહારાજની અસીમકૃપાથી પંડિતવર્ય પ્રવીણભાઈ પાસે પંચવસ્તુક ગ્રંથની સંકલના કરવાનું સદ્ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું.

આ ગ્રંથના પ્રૂફ સંશોધનાદિ કાર્યમાં તથા ભાષાકીય સુધારા-વધારા વગેરે દ્વારા અનેક પ્રશ્નો કરીને ગ્રંથ સુવાચ્ય બને તે માટે શ્રુતોપાસક-શ્રુતપિપાસુ-સુશ્રાવક શાંતિભાઈ શિવલાલ શાહનો વિશેષ સહયોગ પ્રાપ્ત થયો છે, તેઓએ પણ પોતાને આવા ઉત્તમ ગ્રંથરત્નના સ્વાધ્યાયની - વાંચનની અમૂલ્ય તક સાંપડી તે બદલ ધન્યતા અને ઉપકૃતતા અનુભવેલ છે.

આ અવસરે પૂજ્ય સાધ્વી હિતરુચિતાશ્રીજી મ.સા. તથા પૂજ્ય સાધ્વી જિતમોહાશ્રીજી મ.સા. પ્રમુખ સહવર્તી સાધ્વીભગવંતોનો ઉપકાર પણ વિસરાય તેમ નથી, તેઓએ મારી પાસે અન્ય કોઈ કાર્યની અપેક્ષા ન રાખતા મને જ્ઞાન-ધ્યાનની અનુકૂળતા કરી આપી છે તે બદલ તેઓની ઋણી છું.

મારી શુભ ભાવના :

‘પ્રવ્રજ્યાવિધાન’ નામની પ્રથમ વસ્તુની સંકલના પૂર્ણતાને પામી છે ત્યારે મારા હૈયામાં એક જ શુભ ભાવના છે કે, મહાપુણ્યથી થયેલ “સુહગુરુજોગો”-સદ્ગુરુનો યોગ અવંચકયોગ બને અને “તત્ત્વયજ્ઞસેવણા આભવમખંડા” તે સદ્ગુરુના વચનનું અસ્ખલિતપણે સેવન કરું, તેમના અનુશાસનને યોગ્ય બનું. મારામાં તાત્ત્વિક વૈરાગ્ય, ગુરુસમર્પણભાવ, ગંભીરતા વગેરે ગુણો પ્રગટે, જે સદ્ગુરુઓએ આટલી મોટી સ્વહિત-પરહિત સાધવાની અનુકૂળતા કરી આપી, તેઓના ચરણની રજ બની રહું, સાથે સાથે તેઓની પણ મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ વરસે, જેનાથી મારામાં માર્ગાનુસારી કાયોપશમ પ્રગટે, જેથી કરીને જિનવચન જે અર્થ અને જે ભાવ બતાવે છે તે તરફ જ મારું મનરૂપી વાહરરું જાય અને યોગમાર્ગની આગળ-આગળની ભૂમિકાને પ્રાપ્ત કરતાં પરમપદને આસન્ન બનું એ જ અભ્યર્થના.

શુભં ભવતુ

આસો વદ-૧૩, બુધવાર, વિ.સં. ૨૦૬૧
તા. ૧૦/૧૧/૨૦૦૪
ગીતાર્થ ગંગા,
૫, જૈન મર્યન્ટ સોસાયટી,
ફતેહપુરા રોડ, પાલડી,
અમદાવાદ - ૩૮૦૦૦૭.

પરમપૂજ્ય, પરમતારક, પરમારાધ્યપાદ આચાર્યદેવેશ
શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના
સામ્રાજ્યવર્તી, ગચ્છાધિપતિ આચાર્યભગવંત
શ્રી હેમભૂષણસૂરિ મહારાજના આજ્ઞાવર્તી
પ.પૂ. ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ.ના શિષ્યરત્ના
પ.પૂ. ચારુનંદિતાશ્રીજી મ.ના શિષ્યા
સાધ્વીજી શ્રી કલ્પનંદિતાશ્રી

પંચવસ્તુક ગ્રંથરત્ન અંતર્ગત પ્રથમ પ્રવ્રજ્યાવિધાન વસ્તુકના પદાર્થોની સંદિપ્ત સંકલના

પંચવસ્તુકગ્રંથ એટલે પાંચ વસ્તુઓને બતાવનારો ગ્રંથ “જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આશ્રય હોય તેને વસ્તુ કહેવાય,” એ પ્રકારની વ્યુત્પત્તિથી જ્ઞાનાદિ ગુણોના આશ્રયભૂત એવું જીવદ્રવ્ય વસ્તુ છે, તો પણ પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિમાં યત્ન કરવાથી જીવમાં જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટ થાય છે, માટે પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચને ‘વસ્તુ’ કહેલ છે.

૧. પ્રવ્રજ્યાવિધાન, ૨. પ્રતિદિનક્રિયા, ૩. વ્રતસ્થાપના, ૪. અનુયોગગણાનુજ્ઞા, ૫. સંલેખના; આ પાંચ વસ્તુઓ છે.

પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી જીવોને વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપવામાં આવે છે, તેથી પ્રથમ ‘પ્રવ્રજ્યાવિધાન’ નામની વસ્તુ બતાવેલ છે. પ્રવ્રજિતને પ્રતિદિવસ સાધ્વાચારની ક્રિયાઓ કરવાની હોય છે, તેથી દ્વિતીય ‘પ્રતિદિનક્રિયા’ નામની વસ્તુ બતાવેલ છે. પ્રતિદિન સાધ્વાચારની ક્રિયાઓ કરનારા પ્રવ્રજિતની ઉચિતકાળે પાંચ મહાવ્રતોમાં ઉપસ્થાપના કરવામાં આવે છે, તેથી તૃતીય ‘વ્રતસ્થાપના’ નામની વસ્તુ બતાવેલ છે. પંચમહાવ્રતોમાં ઉપસ્થાપના કરેલ પ્રવ્રજિત જ્યારે શાસ્ત્રો ભણીને ગીતાર્થ બને છે ત્યારે અન્ય સાધુઓને શાસ્ત્રો ભણાવવાની અને શિષ્યસમુદાયને સંભાળવાની તેમને અનુજ્ઞા આપવામાં આવે છે, તેથી ચોથી ‘અનુયોગગણાનુજ્ઞા’ નામની વસ્તુ બતાવેલ છે. પોતાના શિષ્યાદિ શાસ્ત્રોમાં નિપુણ બની જાય અને ગચ્છનો ભાર વહન કરવા માટે સમર્થ બની જાય ત્યારે અનુયોગની અને ગણની અનુજ્ઞા પામેલ ગીતાર્થ પ્રવ્રજિતને દેહની અને કષાયોની સંલેખના કરવાની હોય છે, તેથી પાંચમી ‘સંલેખના’ નામની વસ્તુ બતાવેલ છે.

આ પ્રકારે પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચમાં યત્ન કરનાર પ્રવ્રજિતમાં રત્નત્રયી પ્રગટે છે, ઉત્તરોત્તર પ્રકર્ષ પામે છે અને અંતે મોક્ષનું કારણ બને છે. આથી મોક્ષના ઉપાયભૂત એવી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓનું ગ્રંથકારે પ્રસ્તુતગ્રંથમાં વિસ્તૃત વર્ણન કરેલ છે અને તેમાંથી પ્રથમ ‘પ્રવ્રજ્યાવિધાન’ નામની વસ્તુનું વિસ્તૃત વર્ણન પ્રસ્તુત ભાગમાં દર્શાવેલ છે.

‘પ્રવ્રજ્યાવિધાન’ નામની પ્રથમ વસ્તુના પાંચ દ્વારો છે :

૧. સા, ૨. કેન, ૩. કેમ્યઃ, ૪. કસ્મિન્, ૫. કથં.

“સા” નામના પહેલાં દ્વારમાં નામાદિ ચાર નિક્ષેપાથી પ્રવ્રજ્યાનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. “કેન” નામના બીજા દ્વારમાં કેવા વિશિષ્ટ ગુણોવાળા ગુરુએ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ ? તેનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. “કેમ્યઃ” નામના ત્રીજા દ્વારમાં કેવા વિશિષ્ટ ગુણોવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ ? તેનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. “કસ્મિન્” નામના ચોથા દ્વારમાં કેવા વિશિષ્ટ ગુણોવાળા ક્ષેત્રમાં અને કાળમાં પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ ? તેનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. “કથં” નામના પાંચમા દ્વારમાં કેવા પ્રકારના પ્રશ્નાદિપૂર્વક અને કેવા પ્રકારની વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ ? તેનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે.

“સા”

પ્રવ્રજ્યા એટલે પાપવ્યાપારના ત્યાગપૂર્વક સંયમયોગોમાં જવું અથવા મોક્ષ તરફ જવું. આ પ્રકારની ‘પ્રવ્રજ્યા’ શબ્દની વ્યુત્પત્તિથી એ પ્રાપ્ત થાય કે, અધિકારી જીવ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કર્યા પછી મન-વચન-કાયાથી થતા પાપના વ્યાપારોનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરીને ભગવાનના વચનાનુસાર મોક્ષને અનુકૂળ એવા ભાવોમાં પ્રકર્ષથી જવાની ક્રિયા કરે છે તે પ્રવ્રજ્યા છે, જેનું વર્ણન ‘સા’ નામના પ્રથમ દ્વારમાં ગ્રંથકારે વિસ્તારથી કરેલ છે.

“કેન”

સા દ્વારમાં બતાવેલ સ્વરૂપવાળી પ્રવ્રજ્યા યોગ્ય ગુરુએ આપવી જોઈએ. અર્થાત્ જેઓ પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી જીવના ૧૬ ગુણો બતાવ્યા છે તે ગુણોવાળા હોય, જેમણે વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હોય, શાસ્ત્રમાં બતાવેલા યોગદ્વલનપૂર્વક સૂત્ર-અર્થને ગ્રહણ કર્યા હોય, તેનાથી વિમલતર બોધ થવાને કારણે જેઓ તત્ત્વજ્ઞ બન્યા હોય, જેમણે ઉપશાંતાદિ અનેક ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હોય, એવા ગુરુએ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ.

વળી, આવા ગુરુએ આપેલ પ્રવ્રજ્યાથી શિષ્યોને કઈ રીતે લાભ થાય છે ? અને કાળદોષને કારણે ઉપરમાં બતાવેલ ગુણોમાંથી એકાદ ગુણથી હીન પણ કાલોચિત ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ ? તે સર્વનું વિસ્તારથી વર્ણન ‘કેન’ નામના બીજા દ્વારમાં ગ્રંથકારે કરેલ છે, જેથી દુઃષ્ણમા કાળમાં પણ જઘન્યથી પ્રવ્રજ્યા આપવાના અધિકારી ગુરુ કેવા હોય અને કેવા ગુરુ પ્રવ્રજ્યા આપવાના અનધિકારી છે ? તેનો યથાર્થ બોધ થાય.

“કેમ્યઃ”

કેન દ્વારમાં બતાવેલા સ્વરૂપવાળા ગુરુએ યોગ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ; અર્થાત્ જેમણે પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી થવાના શાસ્ત્રમાં બતાવાયેલા ૧૬ ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હોય, એવા જીવોને ગુરુએ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ, કેમ કે આવા જીવો ઉત્તમ પ્રકૃતિવાળા હોય છે, સંસારના પારમાર્થિક સ્વરૂપને જોનારા હોય છે, તેથી જ મોક્ષપ્રાપ્તિ અર્થે સંયમને અભિમુખ થયેલા હોય છે, અને ગ્રહણ કરેલ મહાવ્રતોને સમ્યક્ વહન કરી શકે તેવા હોય છે.

વળી, કાળદોષને કારણે ઉપરમાં બતાવેલ ગુણોમાંથી એકાદ ગુણથી હીન પણ જઘન્યથી કેટલા ગુણોવાળા દીક્ષાથીને પ્રવ્રજ્યા આપી શકાય ? એ સર્વનું વિસ્તારથી વર્ણન ‘કેમ્યઃ’ નામના ત્રીજા દ્વારમાં ગ્રંથકારે કરેલ છે.

વળી, પ્રવ્રજ્યા અતિદુષ્કર છે; કેમ કે મોહરૂપી વૃક્ષનું ઉન્મૂલન અત્યંત અપ્રમાદથી થઈ શકે છે, તેથી જેઓ સંસારથી વિરક્ત હોય, અત્યંત અપ્રમાદપૂર્વક સંયમયોગોમાં યત્ન કરી શકે તેમ હોય, તેવા જીવોને જ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારવાનો અધિકાર છે, તેનાથી અન્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવાથી પ્રવ્રજ્યા આપનાર અને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારનાર, બંનેનું અહિત થાય છે.

વળી, પ્રવ્રજ્યા જઘન્યથી આઠ વર્ષની ઉંમરવાળા અને ઉત્કૃષ્ટથી અત્યંત વૃદ્ધ ન હોય તેવી ઉંમરવાળા જીવોને આપી શકાય અને આઠ વર્ષની ઉંમરથી પહેલાં દીક્ષા આપવામાં દોષો થાય છે અને પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી જીવોના સ્વરૂપનો બોધ કરાવવા અર્થે કેટલાક પૂર્વપક્ષના મતો બતાવીને જીવ પ્રવ્રજ્યાનો અધિકારી ગુણથી થાય છે તે સર્વ સ્પષ્ટ કરવા પ્રસ્તુત દ્વારમાં વિસ્તારથી ચર્ચા કરી છે.

જેમ કે કેટલાક પૂર્વપક્ષવાદી ભુક્તભોગી જીવોને જ પ્રજ્ઞાના અધિકારી કહે છે, અને તેમાં પૂર્વપક્ષીએ આપેલી યુક્તિઓનું સમાલોચન કરવામાં આવે તો એ પ્રાપ્ત થાય કે અભુક્તભોગી એવા જે જીવોને કૌતુકાદિ દોષો થાય તેમ હોય તેઓને પ્રજ્ઞા આપવી જોઈએ નહીં, પરંતુ અભુક્તભોગી હોવા છતાં જે જીવો ભોગોથી વિરક્ત હોય તેઓને પ્રજ્ઞા આપવી જોઈએ, અને અતિવિકારી પ્રકૃતિવાળા ભુક્તભોગીઓને પણ પ્રજ્ઞા આપવી જોઈએ નહીં. આથી ભોગોથી વિરક્ત એવા ભુક્તભોગી જીવો કે અભુક્તભોગી જીવો પ્રજ્ઞાના અધિકારી છે, અન્ય નહીં.

એ રીતે કેટલાક પૂર્વપક્ષવાદી સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવોને જ પ્રજ્ઞાના અધિકારી કહે છે, અને તેમાં તેઓ યુક્તિ આપે છે કે જેની પાસે સ્વજન, વૈભવાદિ કંઈ ન હોય તેને ત્યાગી કેવી રીતે કહેવાય ? તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રજ્ઞાના અધિકારી જીવો સ્વજનાદિવાળા હોય કે સ્વજનાદિ વગરના હોય પરંતુ જેમણે અવિવેકનો ત્યાગ કર્યો છે તેઓ ત્યાગી છે, અવિવેકનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તેવા સ્વજનાદિવાળા જીવો પણ ત્યાગી નથી. આથી પ્રજ્ઞામાં પરમાર્થથી બાહ્યત્યાગ પ્રધાન નથી, પરંતુ જીવમાં વર્તતો કર્મબંધને અનુકૂળ એવો અવિવેકનો ત્યાગ પ્રધાન છે અને અવિવેકના ત્યાગથી જ પ્રજ્ઞિત જીવો જિનવચનનુસાર વિવેકપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ કરીને મોક્ષ તરફ જાય છે.

“કસ્મિન્”

કેમ્પ: દ્વારમાં બતાવેલ સ્વરૂપવાળા પ્રજ્ઞાના અધિકારી જીવોને યોગ્ય ક્ષેત્રાદિમાં પ્રજ્ઞા આપવી જોઈએ; કેમ કે પ્રજ્ઞા ગ્રહણ કરવી એ સર્વ કલ્યાણોની પરંપરાનું કારણ છે. તેથી તે કલ્યાણોમાં વિઘ્ન ન આવે અને પ્રજ્ઞાનું સમ્યગ્ રીતે પાલન થઈ શકે તે માટે યોગ્ય જીવોને કેવા ક્ષેત્રમાં અને કેવા કાળમાં પ્રજ્ઞા આપવી જોઈએ, અને કેવા ક્ષેત્રમાં અને કેવા કાળમાં પ્રજ્ઞા ન આપવી જોઈએ, તે સર્વનું વિસ્તારથી વર્ણન ‘કસ્મિન્’ નામના ચોથા દ્વારમાં ગ્રંથકારે કરેલ છે.

“કથં”

કસ્મિન્ દ્વારમાં બતાવેલ સ્વરૂપવાળા ક્ષેત્રાદિમાં પૃચ્છાદિ પ્રકારે વિધિપૂર્વક પ્રજ્ઞા આપવી જોઈએ, અર્થાત્ પ્રજ્ઞાને અભિમુખ થયેલા જીવોને તેઓ દીક્ષા લેવા કેમ તૈયાર થયા છે તે પૂછવું જોઈએ, જેથી તે દીક્ષાર્થી જે ઉત્તર આપે તેના પરથી તે પ્રજ્ઞાને યોગ્ય છે કે નહીં ? તેનો નિર્ણય થઈ શકે. ત્યારપછી તે દીક્ષાર્થીને સંયમજીવનની દુષ્કરતા બતાવવી જોઈએ, જે સાંભળીને પોતે સંયમ પાળવા માટે અસમર્થ જણાય તો તેને યથાતથા પ્રજ્ઞા માટે ઉત્સાહિત કરવાનો નિષેધ છે અને શક્તિસંચય થયા પછી જ્યારે તે પ્રજ્ઞા લેવા માટે ઉત્સાહિત થાય ત્યારે તેને પ્રજ્ઞા આપવી જોઈએ. ત્યારપછી તે દીક્ષાર્થીની પરીક્ષા કરવી જોઈએ, જેથી સાવધના પરિહારપૂર્વકની તેની આચરણના બળથી તે સંયમની ધુરાને વહન કરી શકે તેમ છે કે નહીં ? તેનો નિર્ણય થઈ શકે.

વળી, ગાથા ૧૨૩ થી ૧૫૪ સુધી પ્રજ્ઞાની વિધિનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે, તેમાં વચ્ચે પ્રાસંગિક રીતે રજોહરણ સાધુનું લિંગ કઈ રીતે છે અને તે રજોહરણથી જીવોની રક્ષા અને કર્મરૂપી રજનું હરણ કઈ રીતે થાય છે, તે બતાવીને ગ્રંથકારે દિગંબર મતનું ઉદ્ભાવન કર્યું કે રજોહરણથી પૂંજવાને કારણે જીવોની વિરાધના

થાય છે, તેનું નિરાકરણ કરીને રજોહરણથી કંઈ રીતે જીવરક્ષા થાય છે અને રજોહરણ વગર સંયમનું પાલન કેમ શક્ય નથી? તે સર્વનું ગ્રંથકારે પ્રસ્તુત દ્વારમાં વર્ણન કરેલ છે, જેથી વિચારકને બોધ થાય કે રજોહરણ પોતાની પાસે રાખવામાત્રથી નિર્જરાનું કારણ બનતું નથી, પરંતુ રજોહરણનો ઉચિત રીતે ઉપયોગ કરવાથી રજોહરણ દ્વારા જીવરક્ષા થવાને કારણે રજોહરણ નિર્જરાનું કારણ બને છે.

આ રીતે યોગ્ય જીવોને વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપ્યા પછી ગીતાર્થ ગુરુ હિતશિક્ષા આપે છે, જે સાંભળવાથી શિષ્યોને સંવેગની વૃદ્ધિ થાય છે અને શિષ્યોનું સંયમને અનુકૂળ વીર્ય ઉત્કર્ષવાળું થાય છે; અને દીક્ષા ન લઈ શકે તેવા પણ દીક્ષાના અધિકારી જીવોનું સંયમને અનુકૂળ એવું વીર્ય ઉલ્લસિત થાય છે, જેનું રોચક સ્વરૂપ ગાથા ૧૫૫ થી ૧૬૩ દર્શાવેલ છે.

વળી, પ્રવ્રજ્યા પદાર્થ શું છે? પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારવા માટે વિધિની આવશ્યકતા કેમ છે? તેનો બોધ કરાવવા અર્થે ગાથા ૧૬૪ થી પૂર્વપક્ષનું ઉદ્ભાવન કરતા ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રવ્રજ્યા સંપૂર્ણ સાવધયોગોની નિવૃત્તિરૂપ છે, તેથી સાવધયોગોના પરિહાર માટે યત્ન કરવો જોઈએ, પરંતુ પ્રવ્રજ્યાની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિનું શું પ્રયોજન છે? કેમ કે આ ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ ક્યાં વિના ભરતાદિ મહાપુરુષોને વિરતિનો પરિણામ થયો હતો અને ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ કરવા છતાં અંગારમદ્કાચાર્યાદિને વિરતિનો પરિણામ થયો નહીં, માટે વિરતિના પરિણામની નિષ્પત્તિમાં ચૈત્યવંદનાદિ પ્રવ્રજ્યાની વિધિ કારણ નથી.

આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકારે ખુલાસો કર્યો કે પ્રવ્રજ્યા વિરતિના પરિણામરૂપ છે અને પ્રવ્રજ્યાની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ અત્યંત ઉપયોગપૂર્વક કરવાથી દીક્ષાર્થીનો પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ વર્તતો ભાવ વિરતિના પરિણામનું કારણ બને છે, આથી અત્યંત ઉપયોગપૂર્વક પ્રવ્રજ્યાની વિધિમાં યત્ન કરવામાં આવે તો પ્રવ્રજ્યાના સ્વીકાર સાથે દીક્ષાર્થી વિરતિના પરિણામવાળા થાય છે.

વળી, દીક્ષાર્થી ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને વિચારે કે “અમે પ્રવ્રજિત છીએ, તેથી હવે અમારે આ રીતે આચરણ કરવી જોઈએ” તો, તેને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરતી વખતે વિરતિનો પરિણામ ન થયો હોય તોપણ પ્રતિજ્ઞાને અનુરૂપ સંયમની ક્રિયાના બળથી પાછળથી પણ વિરતિનો પરિણામ થાય છે. માટે વિરતિપરિણામની નિષ્પત્તિમાં પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન પ્રબળ કારણ હોવાથી યોગ્ય જીવોને ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપવામાં આવે છે.

વળી, પ્રવ્રજ્યા માત્ર બાહ્ય ક્રિયાઓથી મોક્ષનું કારણ બનતી નથી, એમ જણાવવા અર્થે કેટલાક વાદીઓના મતનું ઉદ્ભાવન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલ ગૃહવાસનો ત્યાગ પાપના ઉદયથી થાય છે, કેમ કે સાધુને ભોજન, રહેવાનું સ્થાન વગેરેની પ્રાપ્તિની ચિંતા રહે છે, તેથી તેઓ ધર્મધ્યાન કરી શકે નહીં. તેથી કલ્યાણના અર્થીએ ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવાને બદલે પોતાની આજીવિકા પૂરતાં ધનાદિને પ્રાપ્ત કરીને ગૃહકર્તવ્યમાં મૂઢ થયા વગર સંતોષપૂર્વક પરોપકારમાં તત્પર થઈને ધર્મધ્યાનમાં યત્ન કરવો જોઈએ, જેથી આત્મહિત સાધી શકાય.

આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે ગૃહસ્થો ગૃહકર્તવ્યતામાં મૂઢ થયા વગર પરના હિતમાં રક્ત હોય તો પણ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ ગૃહ, ધનાદિ પ્રત્યે મમત્વબુદ્ધિ હોવાથી તેઓ વિશેષ ધર્મધ્યાન કરી શકતા નથી; જ્યારે નિર્મમ એવા સાધુઓ અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતામાં સમાન ચિત્તવાળા હોવાને કારણે અનુકૂળ સંયોગોમાં પણ મૂર્ચ્છા નહીં હોવાથી ધર્મધ્યાન કરી શકે છે અને પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં પણ વ્યાકુળતા નહીં હોવાથી ધર્મધ્યાન કરી શકે છે, તેથી તેઓને ભિક્ષા, રહેવા માટે ઉચિત સ્થાનાદિ મેળવવામાં પણ સંકલેશ થતો નથી, પરંતુ સમભાવની વૃદ્ધિ થાય છે અને આવા સાધુઓ ગૃહવાસમાં હતા ત્યારે પણ જો પૂર્વના પુણ્યોદયથી પ્રાપ્ત થયેલ સ્વજન, વૈભવાદિ પ્રત્યે અને ભોગો પ્રત્યે આસક્તિ ન હોય તો સુખી હોય છે અને ભોગાદિથી સંપૂર્ણ વિરક્ત થઈને સંયમ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે પણ પુણ્યના પરિપાકને કારણે વિરક્તભાવ થવાથી તેઓને અધિક સુખ થાય છે, તેથી આવા નિર્લેપ મુનિઓનો ગૃહવાસનો ત્યાગ પુણ્યાનુબંધીપુણ્યના ઉદયથી થાય છે; પરંતુ જેઓ અનુકૂળતાના અર્થી છે, તેઓ માટે પ્રવ્રજ્યા સુખરૂપ નહીં બનતી હોવાથી તેઓ સંયમજીવનમાં જે કંઈ કષ્ટો વેડે છે તે શુભભાવની વૃદ્ધિનું કારણ નહીં બનતા હોવાથી કલ્યાણનું કારણ પણ બનતા નથી, આથી તેવા સાધુઓનો ગૃહવાસનો ત્યાગ પાપના ઉદયથી થાય છે, એમ કહેવામાં કોઈ વિરોધ નથી.

આનાથી એ ફલિત થયું કે જે જીવો ભવથી વિરક્ત થયા છે, સંયમગ્રહણ કર્યા પછી અધિક-અધિકતર વિરક્ત થાય છે. પ્રતિદિન ધર્મધ્યાનાદિથી ભાવિત ચિત્તવાળા બને છે, તેવા જીવોને આશ્રયીને ગૃહવાસનો ત્યાગ અને બાહ્ય ભોગાદિની અપ્રાપ્તિ કલેશનું કારણ બનતી નથી, તેથી તેઓ ભિક્ષાદિ અર્થે શાસ્ત્રવચનાનુસારી જે પ્રવૃત્તિઓ કરે છે તે પણ ધર્મધ્યાનાદિની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે, જેથી તેઓના ઉપશાંત થયેલા ચિત્તમાં સુખની વૃદ્ધિ થાય છે, જે પ્રકર્ષને પામીને પૂર્ણ સુખમય મોક્ષનું કારણ બને છે. આથી કલ્યાણના અર્થીએ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને અપ્રમાદભાવથી સંયમના યોગોમાં યત્ન કરવો જોઈએ, જેથી સર્વ અભિષ્વંગથી રહિત એવા ઉત્તમ ચિત્તની પ્રાપ્તિ થાય.

આથી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મુજબ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારનાર પ્રવ્રજિતને ૧૨ મહિનાના સંયમપર્યાયમાં અનુત્તરવાસી દેવો કરતાં અધિક સુખ થાય છે એમ કહેલ છે. તેથી નક્કી થયું કે અધિકારી જીવ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે અને ગ્રહણ કરેલ પ્રવ્રજ્યાનું અપ્રમાદથી પાલન કરે તો, તેનામાં નિર્લેપ ચિત્ત પ્રગટ થાય છે, જે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધ કરતાં પણ અધિક સુખનો અનુભવ કરાવે છે, અને અંતે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરાવીને જીવને વીતરાગ-સર્વજ્ઞ બનાવે છે.

છન્નસ્થતાને કારણે પ્રસ્તુત ગ્રંથના લખાણમાં વીતરાગ ભગવંતની આજ્ઞાવિરુદ્ધ કે ગ્રંથકારશ્રીના આશયવિરુદ્ધ જાણતાં કે અજાણતાં કોઈ પણ લખાયું હોય તો તે બદલ ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છા મિ દુક્કડં માંગું છું.

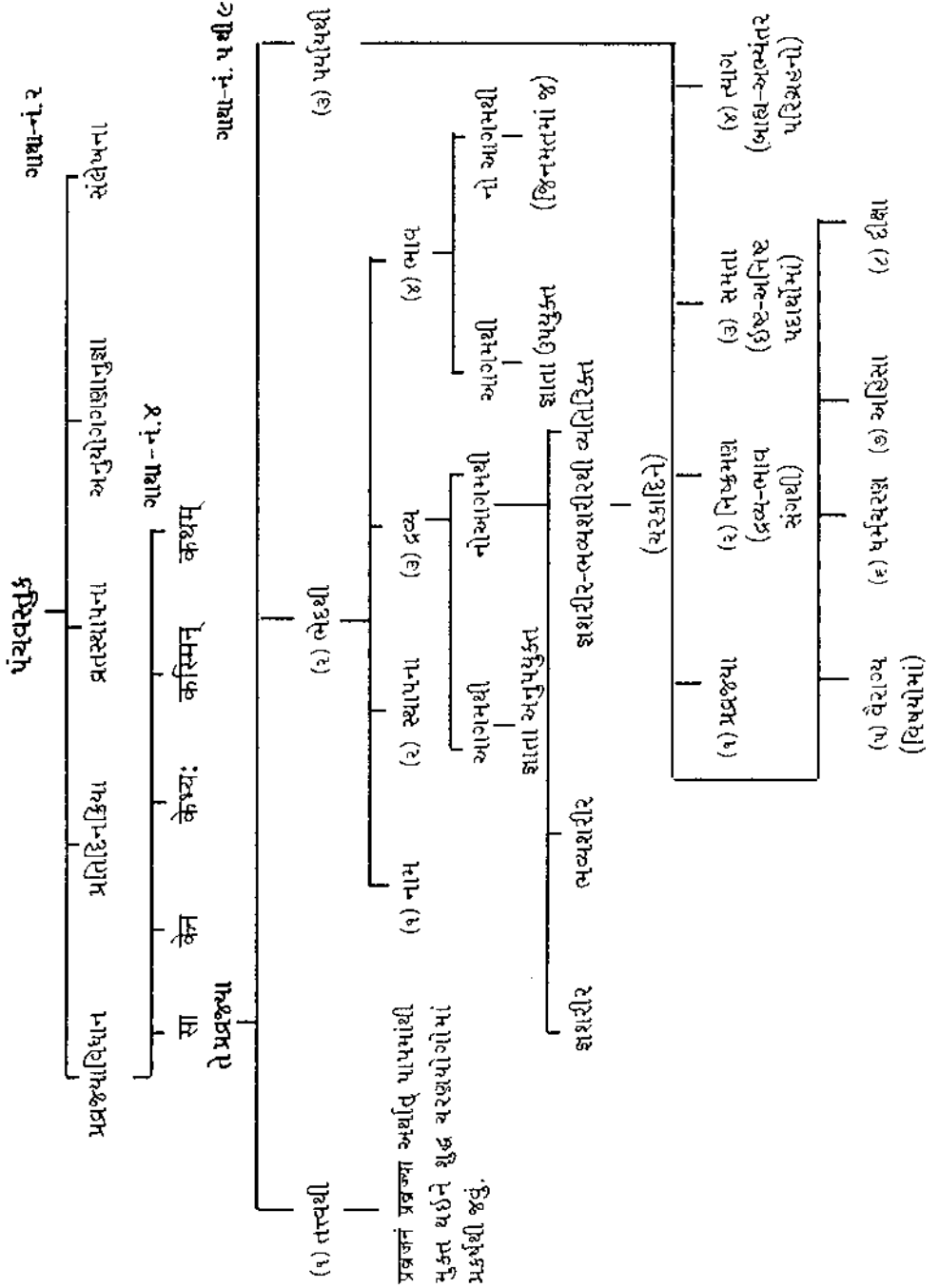
- પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા.

આસો વદ-૧૩, બુધવાર, વિ.સં. ૨૦૬૧

તા. ૧૦/૧૧/૨૦૦૪

૩૦૨, વિમલ વિહાર, સરસ્વતી સોસાયટી,

પાલડી, અમદાવાદ-૭.

કેન
કેવા ગુરુ વડે
(પ્રવ્રજ્યાદાનના અધિકારી ગુરુના ગુણો)

ગાથા-નં. ૧૦ થી ૧૩

- (૧) આર્યદેશોત્પન્નાદિ પ્રવ્રજ્યાયોગ્ય ગુણોથી સંગત.
- (૨) વિધિપૂર્વક સ્વીકારાયેલ પ્રવ્રજ્યાવાળા.
- (૩) સેવેલ ગુરુકુલવાસવાળા.
- (૪) સતત અસ્ખલિત શીલવાળા.
- (૫) પરદ્રોહથી વિરતિના ભાવવાળા.
- (૬) સૂત્રોક્ત યોગવિધાનપૂર્વક બ્રહ્મ કરેલ સૂત્રવાળા.
- (૭) સૂત્રાધ્યયનાદિથી થયેલ વિમલતર બોધના યોગને કારણે વસ્તુતત્ત્વને જાણનારા.
- (૮) ક્રોધના વિષાકના બોધથી ઉપશાંત.
- (૯) પ્રવચન ઉપર વાત્સલ્યથી યુક્ત.
- (૧૦) જીવોનું હિત કરવામાં રક્ત.
- (૧૧) આદેય.
- (૧૨) અનુવર્તક.
- (૧૩) ગંભીર.
- (૧૪) પરલોક સાધવામાં અવિષાદી.
- (૧૫) ઉપશમ, ઉપકરણ અને સ્થિરહસ્ત લબ્ધિથી યુક્ત.
- (૧૬) સૂત્ર અને અર્થના વક્તા.
- (૧૭) પોતાના ગુરુ કે ગચ્છગાચાર્ય દ્વારા અનુજ્ઞા અપાયેલ ગુરુપદવાળા.

કેમ્ય:

કેવા જીવોને

ગાથા-નં. ૩૨ થી ૩૬

(પ્રવ્રજ્યાગ્રહણના અધિકારી જીવોના ગુણો)

- (૧) આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન.
- (૨) જાતિ અને કુલથી વિશુદ્ધ.
- (૩) ક્ષીણપ્રાય કર્મરૂપી મલવાળા.
- (૪) કર્મના ક્ષયથી થયેલ વિમલબુદ્ધિવાળા.
- (૫) વિમલ બુદ્ધિ હોવાથી જ સંસારસમુદ્રમાં મનુષ્યપણું દુર્લભ છે ઈત્યાદિ જાણેલ સંસારના નિર્ગુણ સ્વભાવવાળા.
- (૬) સંસારના નિર્ગુણપણાને જાણવાથી સંસારથી વિરક્ત થયેલા.
- (૭) મંદ કષાયોવાળા.
- (૮) અલ્પ હાસ્યાદિ નોકષાયવાળા.
- (૯) સુકૃતજ્ઞ.
- (૧૦) વિનીત.
- (૧૧) રાજાદિની વિરુદ્ધ નહીં કરનારા.
- (૧૨) રાજાદિનો દ્રોહ નહીં કરનારા.
- (૧૩) કલ્યાણ અંગવાળા.
- (૧૪) શ્રદ્ધાવાળા.
- (૧૫) સ્થિર.
- (૧૬) પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા માટે સામેથી ઉપસ્થિત થયેલા.

કસ્મિન્
કેવા ક્ષેત્રાદિમાં
(પ્રવ્રજ્યા આપવા યોગ્ય ક્ષેત્રો)

ગાથા-નં. ૧૦૯ થી ૧૧૩

- (૧) ભગવાન દ્વારા આશ્રય કરાયેલ ક્ષેત્ર
- (૨) જિનભવન
- (૩) શેરડીના વન
- (૪) દૂધવાળા વૃક્ષોના વન
- (૫) શબ્દોના પડઘા પડતા હોય તેવા ક્ષેત્ર.
- (૬) પ્રદક્ષિણાના આવર્તોવાળા જળાશયવાળા ક્ષેત્ર

(પ્રવ્રજ્યા નહીં આપવા યોગ્ય ક્ષેત્રો)

- (૧) ભગ્ન ક્ષેત્ર
- (૨) દગ્ધ ક્ષેત્ર
- (૩) સ્મશાન
- (૪) શૂન્ય ક્ષેત્ર
- (૫) અસુંદર ક્ષેત્ર
- (૬) ખાર, અંગાર, કચરાવાળા ક્ષેત્ર
- (૭) ચરબી આદિ દ્રવ્યોથી દુષ્ટ ક્ષેત્ર

(પ્રવ્રજ્યા નહીં આપવા યોગ્ય કાળ)

ચૌદશ   અમાસ   પૂનમ   આઠમ   નોમ   છક્ર   ચોથ   બારસ

(પ્રવ્રજ્યા આપવા યોગ્ય નક્ષત્રો)

ઉત્તરાષાઢા   ઉત્તરાફાલ્ગુની   ઉત્તરાભાદ્રપદ   રોહિણીઓ

(પ્રવ્રજ્યા નહીં આપવા યોગ્ય નક્ષત્રો)

સંધ્યાગત   રવિગત   વિહવેર   સગ્રહ   વિલંબી   રાહુગત   ગ્રહભિન્ન

કથમ્
કર્ષ રીતે
(પ્રવ્રજ્યા યોગ્ય વિધિ)

ગાથા નં. ૧૧૫ થી ૧૫૧

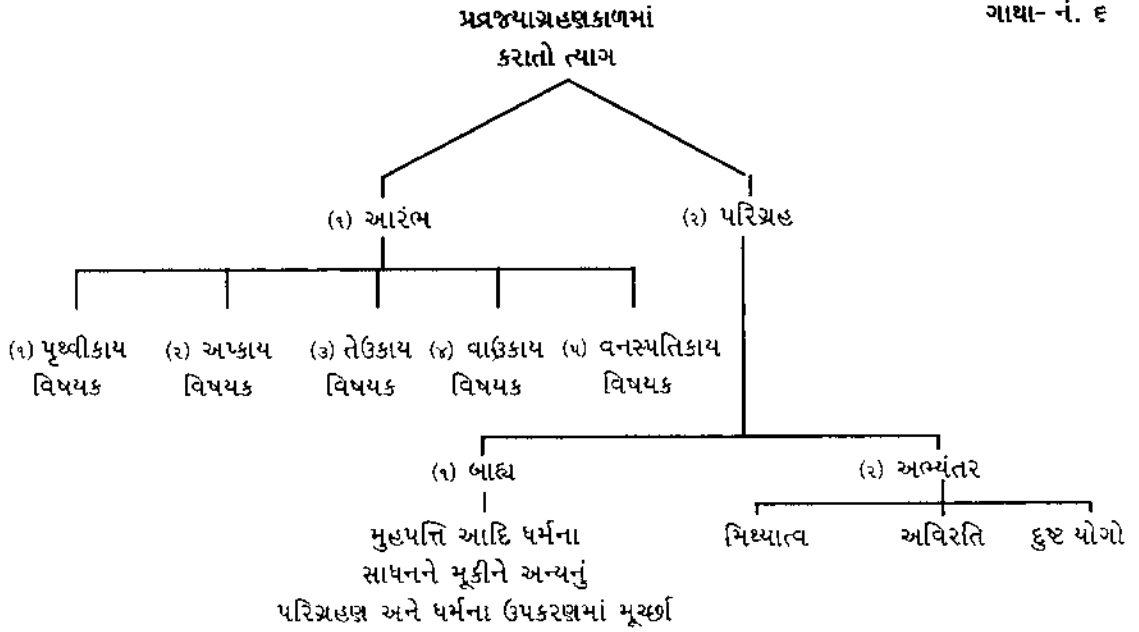
(૧) પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખતા વિષયક પ્રશ્ન	(૨) સાપુકિયાની કથા	(૩) સાવધના પરિહાર વડે પરીક્ષા	(૪) વિશુદ્ધ આલવાથી સામાયિકાદિ સૂત્રનું દાન	(૫) શેષ વિધિ
ગાથા-૧૧૬-૧૧૭	ગાથા-૧૧૮ થી ૧૨૧	ગાથા-૧૨૨	ગાથા-૧૨૩	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div> <p>(૧) વૈભવાનુરૂપ વીતરાગની માત્યાદિથી પૂજા</p> </div> <div> <p>(૨) વૈભવાનુરૂપ સાધુઓની વસ્ત્રાદિથી ભક્તિ</p> </div> </div> <p>ગાથા-૧૨૪</p>

ગાથા- નં. ૧૨૫ થી ૧૫૧ના પૂર્વાર્ધ સુધી

(૬) પ્રવ્રજ્યાપ્રદાનની વિધિ

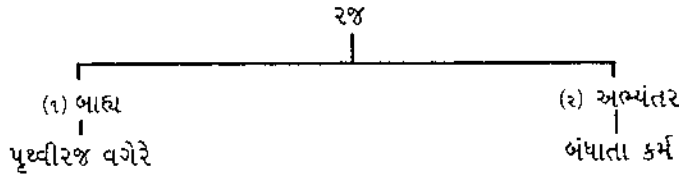
(૧) ચૈત્યવંદનનું કરણ	(૨) રજોહરણનું અર્પણ	(૩) અષ્ટાનું ગ્રહણ	(૪) સામાયિકના કાયોત્સર્ગનું કરણ	(૫) ત્રણ વાર સામાયિક સૂત્રનું પઠન	(૬) ત્રણ વાર શિષ્યને પ્રદક્ષિણાનું કરાવણ
ગાથા-૧૨૬ થી ૧૨૮	ગાથા-૧૨૯ થી ૧૩૭	ગાથા-૧૩૮-૧૩૯	ગાથા-૧૪૦થી ૧૪૨ના પૂર્વાર્ધ સુધી	ગાથા-૧૪૩ના ઉત્તરાર્ધથી ગાથા-૧૪૩	ગાથા-૧૪૪ થી ૧૫૧ના પૂર્વાર્ધ સુધી

ગાથા- નં. ૬

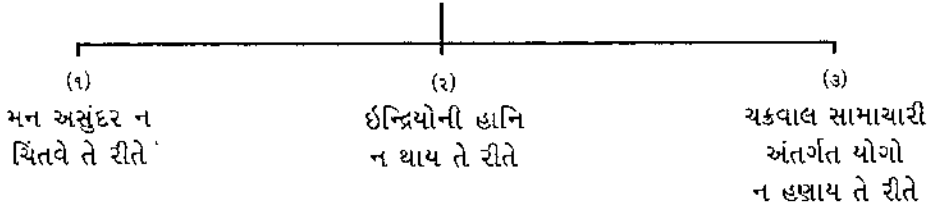
(રજોહરણની વ્યુત્પત્તિના સંદર્ભમાં)

ગાથા- નં. ૧૩૨

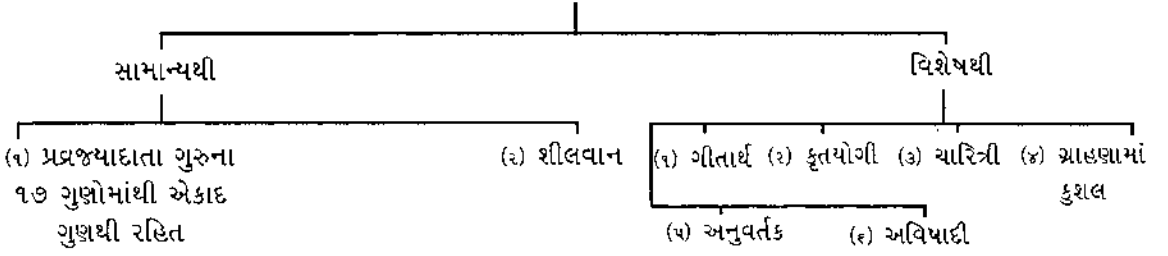
જિનકથિત તપોનુજ્ઞાનકરણ

ગાથા- નં. ૨૧૪

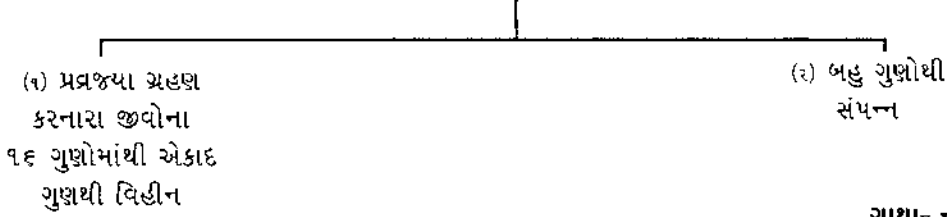
ગાથા- નં. ૩૦-૩૧

કાલપરિહાસિના દોષથી આપવાદિક
પ્રવ્રજ્યા આપનાર ગુરુના અપેક્ષિત ગુણો

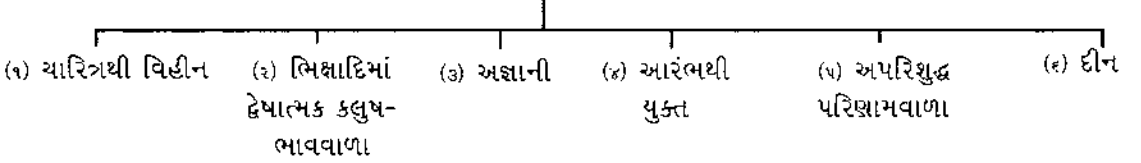
ગાથા- નં. ૩૭

કાલપરિહાસિના દોષથી આપવાદિક
પ્રવ્રજ્યા લેનાર જીવોના અપેક્ષિત ગુણો

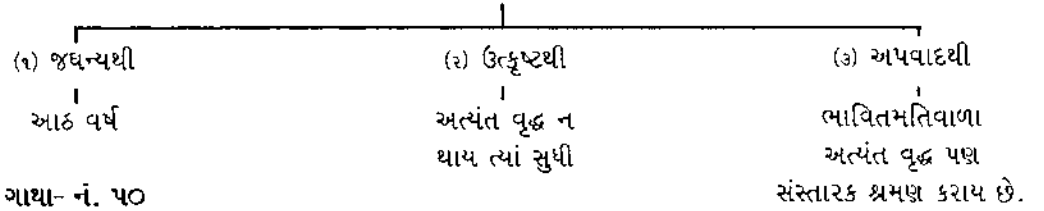

ગાથા- નં. ૨૧૭-૨૧૮

સંસારના ફળવાળું
ભિક્ષાટન કરનારા જીવોનું સ્વરૂપ

પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય જીવોની ઉંમરનું પ્રમાણ

ગાથા- નં. ૫૦

ગાથા- નં. ૫૦

ગાથા- નં. ૭૩

પંચવસ્તુક ગ્રંથ અંતર્ગત પ્રથમ વસ્તુમાં દર્શાવાયેલા વિષયોની

અનુક્રમણિકા

ગાથા નં.	વિષયાનુક્રમ	પાના નં.
૧.	મંગલાચરણ.	૧-૯
૨.	પાંચ વસ્તુઓનાં નામો અને વસ્તુઓનાં ક્રમસ્વીકારની યુક્તિ.	૧૦-૧૨
૩.	પાંચ વસ્તુઓમાં 'વસ્તુ' શબ્દનો પારમાર્થિક અર્થ.	૧૨-૧૬
૪.	પ્રથમ વસ્તુના પાંચ દ્વારોના નામો.	૧૭-૧૮
૫-૯.	“સા” નામનું પહેલું દ્વાર.	૧૮-૨૭
૫.	‘પ્રવ્રજ્યા’ શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ.	૧૮-૨૦
૬.	નામાદિ ચાર નિષ્કેપાથી પ્રવ્રજ્યાનું સ્વરૂપ.	૨૦-૨૨
૭.	પ્રવ્રજ્યામાં વર્જનીય આરંભ-પરિગ્રહનું સ્વરૂપ.	૨૨-૨૩
૮.	પ્રવ્રજ્યાગ્રહણકાળમાં કરાતા ‘ત્યાગ’ શબ્દનો પારમાર્થિક અર્થ.	૨૪-૨૬
૯.	‘પ્રવ્રજ્યા’ શબ્દના પર્યાયવાચી નામો.	૨૬-૨૭
૧૦-૩૧.	“કેન” નામનું બીજું દ્વાર.	૨૮-૫૭
૧૦-૨૯.	અનુવર્તના કરવા સમર્થ હોવાથી ગુણગાન ગુરુ જ પ્રવ્રજ્યાદાનના અધિકારી, તેની વિચારણા.	૨૮-૫૪
૧૦-૧૩.	પ્રવ્રજ્યા આપવાને યોગ્ય ગુરુના ૧૭ ગુણોનું વર્ણન.	૨૮-૩૫
૧૪.	પ્રવ્રજ્યા આપનાર ગુરુએ વર્જવા યોગ્ય અને કરવા યોગ્ય આશયનું સ્વરૂપ.	૩૫-૩૬
૧૫-૧૬.	ગુણવાન ગુરુ પાસે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારનાર જીવોને થતા લાભ.	૩૬-૩૯
૧૭.	ગુરુની અનુવર્તનાથી શિષ્યોને થતા ગુણો.	૩૯-૪૦
૧૮-૧૯.	સમ્યગ્ અનુવર્તનાથી થતું ગુરુપણાનું સાફલ્ય.	૪૧-૪૨
૨૦-૨૨.	શિષ્યોના અનનુપાલનથી ગુરુને પ્રાપ્ત થતા દોષો.	૪૩-૪૫
૨૩-૨૬.	અનુવર્તક ગુરુથી ગુરુને, શિષ્યોને અને અન્ય જીવોને પ્રાપ્ત થતા ગુણો.	૪૫-૫૦
૨૭.	અનુવર્તિત શિષ્યો દ્વારા કરાતા પ્રતિષેદ્ધના સેવનમાં ભગવદાજ્ઞાના સંપાદક ગુરુને થતી દોષની અપ્રાપ્તિ.	૫૧-૫૨
૨૮.	અનનુવર્તિત શિષ્યો દ્વારા કરાતી અપરાધની સેવનામાં ભગવદાજ્ઞાના અસંપાદક ગુરુને થતી દોષની પ્રાપ્તિ.	૫૨-૫૩

ગાથા નં.	વિષયાનુક્રમ	પાના નં.
૩૦-૩૧.	અપવાદથી પ્રવ્રજ્યાદાનના અધિકારી ગુરુનું સ્વરૂપ.	૫૪-૫૭
૩૨-૧૦૮.	‘‘કેમ્ય’’ નામનું ત્રીજું દ્વાર.	૫૭-૧૬૩
૩૨-૩૯.	ગુણસંપન્ન જીવો જ પ્રવ્રજ્યાગ્રહણના અધિકારી, તેની વિચારણા.	૫૭-૬૪
૩૨-૩૬.	પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારવાને યોગ્ય જીવોના ૧૬ ગુણોનું વર્ણન.	૫૭-૬૦
૩૭-૩૮.	અપવાદથી પ્રવ્રજ્યાગ્રહણના અધિકારી જીવોનું સ્વરૂપ.	૬૦-૬૨
૪૦-૪૧.	પ્રવ્રજ્યાના દુષ્કરપણાના કારણની યુક્તિ.	૬૪-૬૬
૪૨-૪૩.	ભવાભિનંદી જીવોની પ્રવ્રજ્યાગ્રહણમાં અસમર્થતાસ્થાપક યુક્તિ.	૬૭-૬૯
૪૪.	ગુણસંપન્ન જીવોને પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી સ્વીકારનું પ્રયોજન.	૬૯-૭૦
૪૫-૪૮.	અધન્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યાદાનમાં ગુરુને અને શિષ્યને પ્રાપ્ત થતા અનર્થો.	૭૧-૭૫
૪૯.	કર્મરૂપી વ્યાધિને આશ્રયીને અસાધ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યાથી પણ થતી લાભની અપ્રાપ્તિ.	૭૬-૭૭
૫૦.	પ્રવ્રજ્યાસ્વીકારને યોગ્ય જીવોની વયના પ્રમાણનું સ્વરૂપ.	૭૮
૫૧.	આઠ વર્ષથી નાનીવયવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવાથી થતા દોષોનું વર્ણન.	૭૯-૮૦
૫૨-૫૬.	બાલજીવોને પ્રવ્રજ્યાના અનધિકારી અને ભુક્તભોગી જીવોને જ પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી સ્વીકારમાં પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાતી યુક્તિઓનું વર્ણન.	૮૦-૮૬
૫૪.	ભુક્તભોગી જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવાથી થતા ગુણોનું સ્વરૂપ.	૮૨-૮૩
૫૭-૬૦.	બાલ જીવોને પ્રવ્રજ્યાના અનધિકારી અને ભુક્તભોગી જીવોને જ પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી સ્વીકારમાં પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાયેલ યુક્તિઓનું ગ્રંથકાર દ્વારા કરાતું ખંડન.	૮૬-૯૧
૫૯-૬૦.	ભુક્તભોગી જીવોને પણ કર્મવશથી દોષોના સંભવની યુક્તિ.	૮૯-૯૧
૬૧.	આઠ વર્ષથી નાની વયવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યાદાનના નિષેધનું પ્રયોજન.	૯૧-૯૨
૬૨.	અભુક્તભોગી જીવોને યૌવન વયમાં ભોગેચ્છાના સંભવની પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાયેલ યુક્તિમાં વ્યભિચાર.	૯૨-૯૩
૬૩.	અભુક્તભોગીઓની જેમ ચરમશરીરીઓને પણ મોહનીયકર્મ હોવાને કારણે ભોગેચ્છાનો સંભવ.	૯૩-૯૫
૬૪.	ભોગેચ્છાની સંભાવનાથી દીક્ષાની અયોગ્યતાની વિચારણામાં નવમા ગુણસ્થાનક સુધી દીક્ષાની અપ્રાપ્તિ.	૯૫-૯૯

ગાથા નં.	વિષયાનુક્રમ	પાના નં.
૬૫.	ભુક્તભોગી જીવોની જેમ કેટલાક અભુક્તભોગી જીવોને પણ બાલ્યકાળથી ભોગેચ્છાનો અસંભવ.	૯૯-૧૦૦
૬૬.	ભુક્તભોગી જીવોને અભ્યાસ હોવાને કારણે કામેચ્છાનો અભુક્તભોગી જીવો કરતાં અધિક સંભવ.	૧૦૧-૧૦૨
૬૭-૬૯.	ચાર પુરુષાર્થોમાંથી માત્ર ધર્મપુરુષાર્થ જ કર્તવ્ય અને અર્થપુરુષાર્થ-કામપુરુષાર્થ અકર્તવ્ય.	૧૦૨-૧૦૬
૭૦.	મોક્ષાર્થે પણ ધર્મ જ કર્તવ્ય, ધર્મનું ફળ મોક્ષ.	૧૦૬-૧૦૭
૭૧.	ભુક્તભોગી જીવોને પણ દોષોનો સંભવ.	૧૦૭-૧૦૯
૭૨.	જિનવચનથી ભાવિતમતિવાળા અભુક્તભોગી જીવોને પણ દોષનો અસંભવ.	૧૦૯-૧૧૦
૭૩.	જઘન્યથી આઠ વર્ષના અને ઉત્કૃષ્ટથી અનતિવૃદ્ધ ઉંમરના જીવો પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી, તેમ જ ભાવિતમતિવાળા અતિવૃદ્ધ પણ જીવો સંસ્તારક શ્રામણ્યના અધિકારી.	૧૧૦-૧૧૨
૭૪-૭૮.	સંન્યાસાશ્રમ કરતાં ગૃહસ્થાશ્રમને શ્રેષ્ઠ માનનાર પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાયેલ યુક્તિઓ અને તેનું સમાલોચનપૂર્વક ગ્રંથકાર દ્વારા કરાયેલ નિરાકરણ.	૧૧૨-૧૧૮
૭૯-૮૦.	સ્વજનથી રહિત જીવોને જ પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી કહેનાર પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાયેલ યુક્તિઓ અને તેનું સમાલોચનપૂર્વક ગ્રંથકાર દ્વારા કરાયેલ નિરાકરણ.	૧૧૯-૧૩૫
૮૧-૧૦૮.	સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવોને જ પ્રવ્રજ્યાના અધિકારી કહેનાર પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાયેલ યુક્તિઓ અને તેનું સમાલોચનપૂર્વક ગ્રંથકાર દ્વારા કરાયેલ નિરાકરણ.	૧૩૫-૧૬૩
૧૦૧-૧૦૨.	શ્રાવકોને ઉપદેશ આપવાની અને ક્યારેક અર્ધપતિત જિનાલયાદિને સાફ કરવાની મધ્યસ્થ એવા સાપેક્ષ યતિને અનુજ્ઞા.	૧૪૯-૧૫૩
૧૦૯-૧૧૪.	“કસ્મિન્” નામનું ચોથું દ્વાર.	૧૬૪-૧૬૯
૧૦૯-૧૧૩.	કેવા ક્ષેત્રાદિમાં પ્રવ્રજ્યા અપાય અને કેવા ક્ષેત્રાદિમાં પ્રવ્રજ્યા ન અપાય; તેની વિચારણા.	૧૬૪-૧૬૮
૧૧૫-૨૨૭.	“કથં વા” નામનું પાંચમું દ્વાર.	૧૭૦-૩૨૦
૧૧૫.	કથં વા દ્વારના અવાંતર દ્વારોના નામો.	૧૭૦-૧૭૧
૧૧૬-૧૧૭.	પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ જીવને પૂછવા યોગ્ય પ્રશ્નોનું સ્વરૂપ.	૧૭૧-૧૭૪

ગાથા નં.	વિષયાનુક્રમ	પાના નં.
૧૧૮-૧૨૧.	પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ જીવને કહેવા યોગ્ય પ્રવ્રજ્યાની દુષ્કરતા અને પ્રવ્રજ્યામાં થતા લાભોનું સ્વરૂપ.	૧૭૪-૧૭૮
૧૨૨.	પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ જીવની કરવા યોગ્ય પરીક્ષાનું સ્વરૂપ.	૧૭૮-૧૮૦
૧૨૩.	પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ જીવને સૂત્રો આપવામાં કરણીય વિધિ.	૧૮૦-૧૮૧
૧૨૪-૧૫૧.	પ્રવ્રજ્યાગ્રહણકાળમાં કરણીય વિધિ.	૧૮૨-૨૧૩
૧૩૪-૧૩૭.	રજોહરણને સંયમયોગોના કારણરૂપે નહીં સ્વીકારનાર દિગંબરો દ્વારા અપાતી યુક્તિઓનું ગ્રંથકાર દ્વારા સમાલોચનપૂર્વક કરાતું ખંડન.	૧૮૨-૧૮૯
૧૫૨.	દીક્ષાના દિવસે કરવા યોગ્ય ઉચિત તપનું સ્વરૂપ.	૨૧૩-૨૧૪
૧૫૩-૧૬૩.	પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ પછી અભિનવપ્રવ્રજિતને ગુરુ દ્વારા અપાતી હિતશિક્ષાનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ.	૨૧૫-૨૨૪
૧૬૪-૧૭૯.	પ્રવ્રજ્યા વિરતિના પરિણામસ્વરૂપ હોવાથી વિરતિના પરિણામમાં યત્ન છોડીને પ્રવ્રજ્યાની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિકરણના અપ્રયોજનની શંકાનું ઉદ્ભાવનપૂર્વક નિરાકરણ.	૨૨૫-૨૪૯
૧૬૫-૧૬૬.	પ્રવ્રજ્યાની વિધિ વગર પણ ભરતાદિને વિરતિપરિણામનો સંભવ અને પ્રવ્રજ્યાની વિધિથી પણ અંગારમર્દકાર્યાદિને વિરતિપરિણામનો અસંભવ.	૨૨૬-૨૨૮
૧૬૭.	વિરતિપરિણામ હોય તો પણ કે ન હોય તો પણ ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણની નિષ્ફળતાસ્થાપક પૂર્વપક્ષીની યુક્તિ.	૨૨૮-૨૩૦
૧૬૮.	પ્રવ્રજ્યા વિરતિના પરિણામસ્વરૂપ હોવા છતાં યોગ્ય જીવોને પ્રાયઃ ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યાના ગ્રહણથી વિરતિપરિણામની પ્રાપ્તિનો સંભવ.	૨૩૦-૨૩૨
૧૬૯.	ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સાધુલિંગના ગ્રહણમાં યોગ્ય જીવોને શુભભાવનો સંભવ.	૨૩૨-૨૩૩
૧૭૧-૧૭૩.	વ્યવહારનયથી પ્રવ્રજ્યામાં વિધિની ઉપકારકતા અને નિશ્ચયનયથી વિરતિપરિણામથી જ પ્રવ્રજ્યાની સફળતા, તેમ જ ઉભયનયથી કરાયેલ પ્રવૃત્તિની ઈષ્ટ ફળની કારણતા.	૨૩૫-૨૩૯
૧૮૦-૨૨૫.	ગૃહવાસનો પરિત્યાગ પાપના ઉદયથી સ્વીકારનાર પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાયેલ યુક્તિઓ અને તેનું ગ્રંથકાર દ્વારા સમાલોચનપૂર્વક કરાયેલ નિરાકરણ.	૨૪૯-૩૧૭

ગાથા નં.	વિષયાનુક્રમ	પાના નં.
૧૮૦-૧૮૨.	ગૃહવાસના પરિત્યાગને પાપરૂપે સ્વીકારની યુક્તિઓ.	૨૪૯-૨૫૨
૧૮૩.	શુભધ્યાનથી ધર્મની પ્રાપ્તિ અને પ્રવ્રજ્યામાં શુભધ્યાનના અસંભવસ્થાપક યુક્તિઓ.	૨૫૨-૨૫૩
૧૮૪.	ગૃહવાસમાં શુભધ્યાનના સંભવસ્થાપક યુક્તિઓ.	૨૫૩-૨૫૫
૧૮૫.	પુણ્ય-પાપનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ.	૨૫૫-૨૫૬
૧૮૬.	ગૃહીઓને અર્થોપાદાનાદિમાં આર્તધ્યાનરૂપ સંકલેશનો સંભવ.	૨૫૭-૨૫૮
૧૮૭.	અભિષ્વંગ વગરના સાધુને ગૃહાદિના અભાવમાં પણ સુખની પ્રાપ્તિ અને અભિષ્વંગવાળા સાધુને ગૃહાદિના અભાવમાં કલેશની પ્રાપ્તિ.	૨૫૮-૨૬૦
૧૮૮-૧૯૨.	પાપાનુબંધી પાપ અને પાપાનુબંધી પુણ્યનું કાર્ય.	૨૬૦-૨૬૬
૧૮૯.	સંકલેશનો હેતુ હોવાથી પાપાનુબંધીપુણ્ય પરમાર્થથી પાપરૂપ.	૨૬૧-૨૬૨
૧૯૦-૧૯૧.	ગૃહાશ્રમમાં વિશિષ્ટ અપ્રમાદથી સાધ્ય એવા ધર્મના અસંભવસ્થાપક યુક્તિઓ.	૨૬૩-૨૬૫
૧૯૩-૧૯૪.	પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું કાર્ય.	૨૬૭-૨૬૯
૧૯૫.	પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની પક્વ અવસ્થાથી વિષયથી વિરક્ત જીવોને મહાસુખની પ્રાપ્તિ.	૨૬૯-૨૭૦
૧૯૬.	સંસારના સર્વ સુખો કરતાં ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી અધિક સુખની પ્રાપ્તિ.	૨૭૦-૨૭૨
૧૯૭.	મુક્તિનો ઈચ્છાનિવૃત્તિના ફળરૂપે સ્વીકાર.	૨૭૨-૨૭૩
૧૯૯.	પ્રાથમિક પ્રવ્રજ્યામાં મુક્તિની ઈચ્છાથી પ્રવૃત્તિ.	૨૭૫-૨૭૭
૨૦૦-૨૦૧.	પ્રવ્રજિતને ૧૨ મહિનાના સંયમપર્યાયમાં સર્વાર્થસિદ્ધ કરતાં અધિક સુખની પ્રાપ્તિ અને ત્યારપછી ક્રમે કરીને મોક્ષની પ્રાપ્તિ.	૨૭૭-૨૮૧
૨૦૨.	પ્રશસ્ત લેશ્યા સુખી જીવને જ થતી હોવાથી પ્રશસ્ત લેશ્યાવાળા મુનિનો અગારવાસનો પરિત્યાગ પણ સુખના કારણરૂપ જ.	૨૮૧-૨૮૨
૨૦૩-૨૦૪.	ભાવસંયમની પ્રાપ્તિ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું ફળ.	૨૮૨-૨૮૫
૨૦૫.	ગૃહવાસમાં આરંભ-પરિગ્રહ હોવાને કારણે સંકલેશાદિની પ્રાપ્તિ અને પ્રવ્રજ્યામાં ધર્મોપકરણને વિષે પણ અપ્રતિબંધ હોવાને કારણે સંકલેશાદિની અપ્રાપ્તિ.	૨૮૫-૨૮૮

ગાથા નં.	વિષયાનુક્રમ	પાના નં.
૨૦૬.	ગૃહવાસના પરિત્યાગને પુણ્યરૂપે સ્વીકારની યુક્તિઓ.	૨૮૯-૨૯૦
૨૦૮-૨૦૯.	દ્રવ્યથી અને ભાવથી ચારિત્રીને ગૃહવાસના પરિત્યાગનો સંભવ.	૨૯૨-૨૯૬
૨૧૦-૨૧૩.	ભાવચારિત્રીને તૃષ્ણાદિ પણ દુઃખરૂપે અસ્વીકારની યુક્તિ.	૨૯૬-૩૦૧
૨૧૪.	સંયમને ઉપજેભક જ તપ કરવાની અનુજ્ઞા.	૩૦૨-૩૦૩
૨૧૫-૨૧૬.	દેહમાં પણ અપ્રતિબદ્ધ એવા મુનિને આહારગ્રહણમાં પાપની અપ્રાપ્તિ અને ધર્મધ્યાનની પ્રાપ્તિ.	૩૦૩-૩૦૬
૨૧૭-૨૧૮.	દ્રવ્ય પ્રવ્રજિતની ભિક્ષાટનાદિની પ્રવૃત્તિ સંસારના ફળવાળી અને તેઓને પાપના ઉદયથી પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિ.	૩૦૬-૩૦૯
૨૧૯-૨૨૦.	દ્રવ્ય પ્રવ્રજ્યા પ્રાપ્તિના હેતુભૂત એવા પાપાનુબંધી પાપબંધના કારણો.	૩૦૯-૩૧૧
૨૨૨-૨૨૪.	દૃષ્ટાંત દ્વારા સર્વ દાનોમાં અભયદાનનો શ્રેષ્ઠરૂપે સ્વીકાર.	૩૧૩-૩૧૬
૨૨૭.	તપને પરમાર્થથી દુઃખરૂપે અસ્વીકારની યુક્તિ.	૩૧૯-૩૨૦

॥ ॐ ह्रीं श्री अर्हं नमः ॥
॥ श्री शंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥
॥ ऐं नमः ॥

याकिनीमहत्तराधर्मपुत्रसुगृहीतनामधेयश्रीहरिभद्रसूरिविरचितः
स्वोपज्ञशिष्यहिताव्याख्यासमेतः

“श्री पञ्चवस्तुकग्रन्थः”

॥ ॐ नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

टीकाकारનું મંગલાચરણ :

પ્રણિપત્ય જિનં વીરં, નૃસુરાસુરપૂજિતમ્ ।
વ્યાખ્યા શિષ્યહિતા પંચવસ્તુકસ્ય વિધીયતે ॥૧॥

શ્લોકાર્થ :

નર, સુર અને અસુરથી પૂજાયેલ વીર જિનને પ્રણિપાત કરીને પંચવસ્તુકની ‘શિષ્યહિતા’ વ્યાખ્યા =
ટીકા કરાવ છે.

અવતરણિકા :

इह हि पञ्चवस्तुकाख्यं प्रकरणमारब्धुकाम आचार्यः शिष्टसमयप्रतिपालनाय विघ्नविनायकोपशान्तये
प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं चादावेवेदं गाथासूत्रमुपन्यस्तवान् -

★ ‘હિ’ પ્રસ્તાવનામાં છે.

અવતરણિકાર્થ :

અહીં=ગ્રંથની રચનામાં, પંચવસ્તુક નામના પ્રકરણનો આરંભ કરવાની ઇચ્છાવાળા આચાર્યએ
શિષ્યોના સમયના=આચારના, પ્રતિપાલન માટે, વિઘ્નના વિનાયકની=સમુદાયની, ઉપશાંતિ માટે અને
પ્રયોજનાદિના પ્રતિપાદનના અર્થે આદિમાં જ=ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ, આ=આગળમાં કહેવાનાર,
ગાથાસૂત્રનો ઉપન્યાસ કરેલ છે.

ગાથા :

णमिरुण वद्धमाणं, सम्मं मणवयणकायजोगेहिं ।
संघं च पंचवत्थुगमहक्कमं कित्तइस्सामि ॥ १ ॥

અન્યથાર્થ :

મળવયળકાયજોર્ગેહિં = મન, વચન, કાયના યોગો વડે વદ્ધમાણં = વર્ધમાનસ્વામીને સંઘં ચ = અને સંઘને સમ્મં ણમિકુળ = સમ્યગ્ નમીને અહક્કમં = યથાક્રમે પંચવત્થુગં = પંચવસ્તુકને કિત્તિહ્સમિ =હું કીર્તીશ.

ગાથાર્થ :

મન, વચન, કાયાના યોગો વડે વર્ધમાનસ્વામીને અને સંઘને સમ્યગ્ નમસ્કાર કરીને ક્રમ પ્રમાણે પંચવસ્તુકને હું કહીશ.

ઉત્થાન :

અવતરણિકામાં કહેલ કે શિષ્ટોના આચારના પ્રતિપાલન માટે ગ્રંથકારે મંગલાચરણ કર્યું છે. ત્યાં શિષ્ટોનો આચાર શું છે અને શિષ્ટાચારના પાલન માટે ગ્રંથકારે મંગલાચરણ કેમ કરેલ છે, તે બતાવે છે-

ટીકા :

તત્ર શિષ્ણાનામયં સમયઃ, યદુત-શિષ્ઠાઃ ક્વચિદિષ્ટે વસ્તુનિ પ્રવર્તમાનાઃ સન્ત ઇષ્ટદેવતાનમસ્કારપૂર્વકં પ્રવર્તન્ત ઇતિ, અયમપિ આચાર્યો ન હિ ન શિષ્ઠ ઇત્યતઃ તત્સમયપરિપાલનાય,

ટીકાર્થ :

'તત્ર' વાક્યના પ્રસ્તાવમાં છે. શિષ્ટોનો આ સમય છે=આચાર છે, જે યદુત થી બતાવે છે- શિષ્ટો કોઈ પણ ઈષ્ટ વસ્તુમાં પ્રવર્તતા છતાં ઈષ્ટદેવતાના નમસ્કારપૂર્વક પ્રવર્તે છે. 'ઇતિ' શિષ્ટોના આચારના કથનની સમાપ્તિ માટે છે.

શિષ્ટાચાર બતાવ્યા પછી શિષ્ટાચારના પાલન માટે પ્રસ્તુત મંગલાચરણ કરવાનો હેતુ બતાવે છે-

આ પણ આચાર્ય શિષ્ટ નથી જ એમ નહિ, એથી તેઓના=શિષ્ટોના, સમયના=આચારના, પરિપાલન માટે, પ્રથમ ગાથામાં ગ્રંથકારે મંગલાચરણ કરેલ છે.

ઉત્થાન :

અવતરણિકામાં કહેલ કે વિઘ્નોના સમૂહની શાંતિ માટે ગ્રંથકારે મંગલાચરણ કરેલ છે. તે વાતને સ્પષ્ટ કરતાં બતાવે છે-

સામાન્ય રીતે પ્રશ્ન થાય કે ગ્રંથરચનામાં પોતાને વિઘ્નો દેખાતાં હોય તો વિઘ્નોના નાશ માટે મંગલાચરણ કરવું આવશ્યક છે, પરંતુ કોઈ વિઘ્ન જ ઉપસ્થિત ન થયું હોય તો પછી વિઘ્નોના શમન માટે મંગલાચરણ કેમ કરવું જોઈએ ? તેના સમાધાન માટે પ્રથમ કહે છે-

ટીકા :

તથા શ્રેયાંસિ બહુવિઘ્નાનિ ભવન્તીતિ, ઉક્તં ચ-

“શ્રેયાંસિ બહુવિઘ્નાનિ ભવન્તિ મહતામપિ ।

અશ્રેયસિ પ્રવૃત્તાનાં ક્વપિ યાન્તિ વિનાયકાઃ ॥ ૧ ॥”

ટીકાર્થ :

તથા શ્રેયકાર્યો બહુ વિઘ્નોવાળાં હોય છે. અહીં 'તથા' પૂર્વકથનના સમુચ્ચયમાં છે અને 'ઇતિ' કથનની સમાપ્તિમાં છે.

શ્રેયકાર્યો બહુ વિઘ્નોવાળાં હોય છે તે કથનમાં સાક્ષી આપતાં ઉક્તં ચ થી કહે છે-

મહાપુરુષોનાં પણ શ્રેયકાર્યો બહુ વિઘ્નોવાળાં હોય છે અને અશ્રેયકાર્યમાં પ્રવૃત્ત પુરુષોનાં વિનાયકો = વિઘ્નો, ક્યાંય પણ ચાલ્યાં જાય છે.

ઉત્થાન :

પ્રસ્તુત ગ્રંથ શ્રેયકાર્યરૂપ છે અને શ્રેયકાર્યોમાં ઘણાં વિઘ્નો આવે છે, માટે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વિઘ્નોના શમન માટે મંગલાચરણ કરેલ છે, તે વાત બતાવે છે-

ટીકા :

इदं च प्रकरणं सम्यग्ज्ञानहेतुत्वाच्छ्रेयोभूतम्, अतो मा भूद्विघ्न इति विघ्नविनायकोपशान्तये,

ટીકાર્થ :

અને આ પ્રકરણ સમ્યગ્ જ્ઞાનનો હેતુ હોવાથી શ્રેયોભૂત છે, આથી આ ગ્રંથરચનામાં વિઘ્ન ન થાઓ, એથી કરીને વિઘ્નના વિનાયકની = સમૂહની, ઉપશાંતિ માટે, પ્રથમ ગાથામાં ગ્રંથકારે મંગલાચરણ કર્યું છે.

ઉત્થાન :

શિષ્ટાચારના પ્રતિપાલન માટે અને વિઘ્નોના સમુદાયની શાંતિ માટે ગ્રંથકારે કરેલ મંગલાચરણનો પ્રસ્તુત ગાથામાં રહેલ ભાગ બતાવવા અર્થે કહે છે-

ટીકા :

'नमिऊण वद्धमाणं सम्मं मणवयणकायजोगेहिं संघं च' इत्यनेनेष्टदेवतास्तवमाह,

ટીકાર્થ :

“મન, વચન, કાયાના યોગો દ્વારા વર્ધમાનસ્વામીને અને સંઘને સમ્યગ્ નમીને” એ પ્રકારના આના દ્વારા = આ કથન દ્વારા, ઈષ્ટદેવતાના = પરમાત્માના, સ્તવને = સ્તુતિને, ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ગ્રંથકાર કહે છે, જેનાથી શિષ્ટોના આચારનું પાલન થાય છે અને ગ્રંથમાં સંભવિત વિઘ્નોનો સમૂહ દૂર થાય છે.

વિશેષાર્થ :

ભક્તિના ઉપયોગપૂર્વક ઈષ્ટ એવા પરમાત્માની સ્તુતિ કરવાથી વિઘ્ન કરનારાં પાપકર્મોનો નાશ થાય છે. તેથી શિષ્ટોનો ઉચિત આચાર છે કે સર્વ કાર્યમાં ઈષ્ટદેવતાનું સ્મરણ કરવું જોઈએ, જેથી પોતાની ઉચિત પ્રવૃત્તિ સમ્યગ્ ફલવાન બને, અને શિષ્ટ પુરુષો પ્રાયઃ કરીને ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય છે. આથી પોતાની ઉચિત પ્રવૃત્તિ સફળ કરવા અર્થે ગ્રંથકાર ઈષ્ટદેવતાનું સ્મરણ કરે છે.

ઉત્થાન :

વળી, અવતરણિકામાં કહેલ કે પ્રયોજનાદિના પ્રતિપાદન માટે પ્રથમ ગાથાનો ઉપન્યાસ કરેલ છે. તેથી પ્રશ્ન થાય કે પ્રયોજનાદિનું પ્રતિપાદન કરવાનું પ્રયોજન શું છે ? તે બતાવવા અર્થે કહે છે-

ટીકા :

પ્રેક્ષાપૂર્વકારિણશ્ચ પ્રયોજનાદિશૂન્યે ન પ્રવર્તન્તિ इति, उक्तं च-

“सर्वस्यैव हि शास्त्रस्य कर्मणो वाऽपि कस्यचित् ।

यावत्प्रयोजनं नोक्तं तावत् तत्केन गृह्यते ॥१॥”

इत्यादि, अतः प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं च ‘पंचवत्थुगमहकर्मं कित्तइस्सामि’ इत्येतदाह,

ટીકાર્થ-ભાવાર્થ :

અને પ્રેક્ષાપૂર્વકારીઓ = પ્રેક્ષાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારા વિચારક પુરુષો, પ્રયોજનાદિથી શૂન્ય કાર્યમાં પ્રવર્તતા નથી. ‘इति’ કથનની સમાપ્તિમાં છે.

વિચારક પુરુષો પ્રયોજનાદિશૂન્યમાં પ્રવૃત્તિ કરતા નથી એ કથનમાં ઉક્તં ચ થી સાક્ષી આપે છે-

જે કારણથી સર્વ જ શાસ્ત્રનું અથવા કોઈ પણ કર્મનું જ્યાં સુધી પ્રયોજન કહેવાયું ન હોય, ત્યાં સુધી તે = શાસ્ત્ર કે કર્મ, કોના વડે ગ્રહણ કરાય ? અર્થાત્ વિચારક પુરુષ વડે ગ્રહણ ન કરાય.

આશય એ છે કે વિચારક જીવ પ્રવૃત્તિ કરવાનું પ્રયોજન દેખાય ત્યારે તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેથી કોઈ પણ શાસ્ત્ર ભણવાથી પોતાને શું પ્રાપ્ત થશે તેનું જ્ઞાન ન હોય અથવા કોઈ પણ ક્રિયા કરવાથી પોતાને શું ફળ પ્રાપ્ત થશે તેનું જ્ઞાન ન હોય, ત્યાં સુધી વિચારક જીવ તે શાસ્ત્ર ભણવામાં કે તે ક્રિયા કરવામાં પ્રયત્ન કરતો નથી.

આથી “પંચવસ્તુક નામના ગ્રંથને યથાક્રમે હું કહીશ” એ પ્રકારના કથનને પ્રયોજનાદિનું પ્રતિપાદન કરવા માટે ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં ગ્રંથકાર કહે છે.

★ “પ્રયોજનાદિ”માં આદિપદથી સંબંધ અને વિષયનું ગ્રહણ કરવાનું છે અને ઉક્તં ચ થી જેમ પ્રયોજનને કહેનાર સાક્ષીગાથા આપી, તેમ ‘इत्यादि’ શબ્દથી સંબંધને અને વિષયને કહેનાર સાક્ષીગાથાનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ઉત્થાન :

પૂર્વમાં કહ્યું કે પ્રયોજનાદિથી શૂન્યમાં વિચારકની પ્રવૃત્તિ થતી નથી, તેથી પ્રયોજનાદિના પ્રતિપાદન માટે ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં ‘યથાક્રમે પંચવસ્તુકને કહીશ’ એ પ્રમાણે કહેલ છે. હવે ઉત્તરાર્ધના કથનને બીજી રીતે યોજતાં વા કારથી કહે છે-

ટીકા :

प्रकरणार्थकथनकालोपस्थितपरसम्भाव्यमानानुपन्यासहेतुनिराकरणार्थं वा;

ટીકાર્થ :

અથવા પ્રકરણાર્થના કથનકાલમાં ઉપસ્થિત એવા પર વડે સંભાવ્યમાન એવા અનુપન્યાસના હેતુના નિરાકરણ માટે ‘યથાક્રમ પંચવસ્તુકને કહીશ’ એમ ગાથાના ઉત્તરાર્થમાં કહેલ છે.

ભાવાર્થ :

ગ્રંથકર પ્રકરણના અર્થને કહેવા માટે તત્પર થયા તે સમયે ઉપસ્થિત એવો કોઈ જીવ અનુપન્યાસના હેતુની સંભાવના કરે કે આ ગ્રંથ પ્રયોજન, અભિધેય અને સંબંધ વગરનો છે, માટે આ ગ્રંથની રચના કરવી જોઈએ નહીં. તેના નિરાકરણ માટે ‘યથાક્રમ પંચવસ્તુને કહીશ’, તેમ ગ્રંથકારે કહેલ છે.

ઉત્થાન :

પર વડે રજૂ કરાતા અનુપન્યાસના કારણને સ્પષ્ટ કરવા માટે તથાહિ થી કહે છે-

ਟੀਕਾ :

तथाहि-पञ्चवस्तुकाख्यं प्रकरणमारभ्यत इत्युक्ते सम्भावयत्येवं वादी परः, नारद्व्यमेवेदं प्रकरणं, प्रयोजनरहितत्वात् उन्मत्तकविरुतवत्, तथा निरभिधेयत्वात् काकदन्तपरीक्षावत्, तथाऽसम्बन्धत्वात् दशदा-
डिमान्तीत्यादिवाक्यवत्; अतोऽमीषां हेतुनामसिद्धतोद्विभावविषयेत्येतदाह 'पंचवत्थगमहकमं किञ्चिदस्मि'।

टीकार्थ :

પંચવસ્તુક નામના પ્રકરણનો આરંભ કરાય છે, એ પ્રમાણે કહેવાયે છતે, પર વાદી આ પ્રમાણે સંભાવના કરે છે- આ પ્રકરણ આરંભ કરવા યોગ્ય જ નથી; કેમ કે ઉન્મત્ત કવિના રુતની=વચનની, જેમ પ્રયોજનથી રહિતપણું છે, અને કાગડાના દાંતની પરીક્ષાની જેમ નિરભિધેયપણું છે, તથા ‘દશ દાડમો’ ઈત્યાદિ વાક્યની જેમ અસંબંધપણું છે. આથી આ હેતુઓની અસિદ્ધતાનું ઉદ્વિભાવન કરવાની ઈચ્છા વડે “પંચવસ્તુકને યથાક્રમે હું કીર્તન કરીશ” એ પ્રકારના કથનને મૂળગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં કહે છે.

ભાવાર્થ :

પરવાદીના કહેવાનો આશય એ છે કે પંચવસ્તુ નામના ગ્રંથની રચના કરવી ઉચિત નથી; કેમ કે ઉન્મત્ત કવિ જેવી રીતે યથાતથા બોલે છે, વસ્તુતઃ તેના બોલવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી, તેવી રીતે આ પ્રકરણની રચના પ્રયોજન રહિત છે.

વળી, કાગડાને દાંત હોતા નથી, છતાં કોઈને ઈચ્છા થાય કે મારે કાગડાના દાંતની પરીક્ષા કરવી છે, તો પરીક્ષાના વિષયભૂત વસ્તુ નહીં હોવાથી તે પરીક્ષા જેમ વિષય વગરની છે, તેમ ગ્રંથ રચવાનો કોઈ વિષય નહીં હોવાથી ગ્રંથનો આરંભ કરવો નિર્વિષયક છે.

વળી, કોઈ સહસા ‘દશ દાડમ’ બોલે, તો તે વાક્ય જેમ સંબંધ વગરનું જણાય છે, તેમ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પણ કોઈ સંબંધ નથી, માટે આ ગ્રંથ અસંબંધ છે.

આ પ્રકારના પરવાદીના કથનને સામે રાખીને ગ્રંથકારે પરવાદીના આ હેતુઓની અસિદ્ધતા પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાથી “પંચવસ્તુક નામના ગ્રંથનું યથાક્રમે કીર્તન કરીશ”, એમ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલ છે.

વિશેષાર્થ :

‘પંચવસ્તુકને યથાક્રમે હું કહીશ’ એ કથન દ્વારા પ્રયોજનાદિ કેવી રીતે પ્રતિપાદન થયાં ? એ પ્રકારની વિચારકને જોડાસા થાય. તેના સમાધાન માટે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પ્રયોજનાદિ જણાવવાં આવશ્યક છે, અને તે આ પ્રમાણે-

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વક્તાનું પ્રયોજન અને શ્રોતાનું પ્રયોજન, એમ બે પ્રકારે પ્રયોજન છે અને તે બંને પ્રયોજનના પણ સાક્ષાત્ અને પરંપર એમ બે ભેદો છે.

ગ્રંથ ભણાવવામાં વક્તાનું સાક્ષાત્ પ્રયોજન એ છે કે શ્રોતાને પાંચ વસ્તુઓનો સમ્યગ્ બોધ કરાવવો અને મોક્ષમાર્ગમાં જોડવો, અને વક્તાનું પરંપર પ્રયોજન એ છે કે શ્રોતાને પંચવસ્તુઓનો બોધ કરાવવા દ્વારા અને મોક્ષમાર્ગમાં જોડવા દ્વારા પોતે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવી.

ગ્રંથ ભણવામાં શ્રોતાનું સાક્ષાત્ પ્રયોજન પાંચ વસ્તુઓનો બોધ કરવો એ છે, અને પરંપર પ્રયોજન સમ્યગ્ બોધ પ્રમાણે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો એ છે.

વળી, આ ગ્રંથનો વિષય પાંચ વસ્તુ છે, જે પાંચ વસ્તુઓ આગળની ગાથામાં ગ્રંથકાર સ્વયં બતાવવાના છે. તેથી આ ગ્રંથરચના નિર્વિષયક નથી.

પ્રસ્તુત ગ્રંથનો સંબંધ બે પ્રકારનો છે: (૧) ગુરુપર્વક્રમલક્ષણ સંબંધ અને (૨) વાચ્યવાચકભાવરૂપ સંબંધ. ગુરુપર્વક્રમ સંબંધથી આ ગ્રંથ સર્વજ્ઞકથિત છે, કેમ કે સર્વજ્ઞથી કહેવાયેલા જે પદાર્થો ગુરુના સંબંધથી ગ્રંથકારને પ્રાપ્ત થયા છે તે પદાર્થો ગ્રંથકાર દ્વારા આ ગ્રંથમાં બતાવાયા છે, તેથી ગુરુપર્વક્રમ સંબંધથી આ ગ્રંથ જિનવચન અનુસારે રચાયો છે અને તેથી આ સંબંધનું જ્ઞાન થવાથી આ ગ્રંથ મુમુક્ષુ માટે ઉપાદેય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. વળી, પ્રસ્તુત ગ્રંથ પાંચ વસ્તુઓનો વાચક છે અને એનાથી વાચ્ય એવી પાંચ વસ્તુઓ છે. આમ, આખા ગ્રંથની શબ્દરાશિ પાંચ વસ્તુઓ સાથે વાચ્યવાચકભાવરૂપે સુસંબદ્ધ છે, પણ અસંબદ્ધ નથી. તેથી પાંચ વસ્તુઓના જ્ઞાનના અર્થીએ આ ગ્રંથમાં યત્ન કરવો જોઈએ, એ પ્રકારનો અર્થ ફલિત થાય છે.

‘પંચવસ્તુકને યથાક્રમે કીર્તન કરીશ’ એટલા કથનથી સંક્ષેપમાં પ્રયોજનાદિ આ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે-

અહીં કહેવાનાર પાંચ વસ્તુઓ આત્મકલ્યાણના કારણીભૂત પ્રવ્રજ્યાવિધાન આદિ છે. તેથી આ ગ્રંથ ભણવાથી શ્રોતાને પાંચ વસ્તુઓનો બોધ થાય છે અને પરંપરાએ મોક્ષફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ અર્થ જણાતો હોવાથી આ ગ્રંથ પ્રયોજનથી યુક્ત છે; અને આ ગ્રંથનો વિષય પાંચ વસ્તુ છે, તેથી આ ગ્રંથનું કથન નિરભિધેય નથી; અને આ ગ્રંથના શબ્દો પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓના વાચક છે, તેથી વાચ્યવાચકભાવ સંબંધ પણ છે; અને પાંચ વસ્તુ ગ્રંથકારે પોતાની મતિથી કહી નથી, પણ સર્વજ્ઞના વચનાનુસારે કહેલ છે, તેથી ગુરુપર્વક્રમલક્ષણ સંબંધ પણ આ ગ્રંથમાં અર્થથી જણાય છે. માટે આ ગ્રંથ સંબંધથી યુક્ત છે.

ટીકા :

एष तावद्वाथाप्रस्तावः समुदायार्थश्च, अधुनाऽवयवार्थोऽभिधीयते-

ટીકાર્થ :

આ = ઉપરમાં વર્ણન કર્યું એ, ગાથાનો પ્રસ્તાવ અને સમુદાયાર્થ છે. હવે મૂળગાથામાં રહેલ અવયવોનો અર્થ કહેવાય છે-

ભાવાર્થ :

“શિષોના સમયના પાલન, વિઘ્નોના શમન અને પ્રયોજનાદિના પ્રતિપાદન માટે આ ગાથાસૂત્ર મૂકેલ છે”, એ કથન પ્રસ્તુત ગાથાનો પ્રસ્તાવ છે. વળી ગાથાના પૂર્વાર્ધથી વર્ધમાનસ્વામીને અને સંધને નમસ્કાર કરીને ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી પાંચ વસ્તુને કહેવાની ગ્રંથકારે પ્રતિજ્ઞા કરી, એ આખી ગાથાનો અર્થ છે. હવે ગાથાના દરેક અવયવોનો અર્થ કરે છે.

ટીકા :

નત્વા = પ્રણમ્ય, કે? इत्याह-वर्द्धमानं-वर्त्तमानतीर्थाधिपतिं तीर्थकरं, तस्य हि भगवत एतन्नाम; यथोक्तं-‘अम्मापिउसं ति वद्धमाणे’ इत्यादि, कथं नत्वा ? इत्यत आह-सम्यग्मनोवाक्काययोगैः सम्यगिति प्रवचनोक्तेन विधिना, मनोवाक्काययोगैः = मनोवाक्कायव्यापारैः, अनेनैवंभूतमेव भाववन्दनं भवतीत्येतद्,

ટીકાર્થ :

નમીને = પ્રણામ કરીને, કોને ? એથી કહે છે-

વર્તમાન તીર્થના અધિપતિ તીર્થકર એવા વર્ધમાનને નમસ્કાર કરીને હું કીર્તન કરીશ; જે કારણથી તે ભગવાનનું = વર્તમાન તીર્થના અધિપતિ તીર્થકર ભગવાનનું, આ = ‘વર્ધમાન’એ, નામ છે.

તેમાં યથોક્ત થી સાક્ષી આપે છે-

‘અમ્માપિउसं ति वद्धमाणे’ = “માતા-પિતા સંબંધી વર્ધમાન” ઇત્યાદિ કહેવાયું છે. કઈ રીતે નમસ્કાર કરીને ? એથી કહે છે - મન, વચન અને કાયાના યોગો દ્વારા = મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારો દ્વારા, સમ્યગ્ = પ્રવચનમાં કહેવાયેલ વિધિપૂર્વક, નમસ્કાર કરીને. આના દ્વારા = આ કથન દ્વારા, આવા પ્રકારનું જ ભાવવંદન થાય છે, એથી કરીને આ છે = મન, વચન, કાયાના યોગો દ્વારા સમ્યગ્ નમનનું ગ્રહણ કરેલ છે.

ટીકા :

आह च, मनोवाक्काययोगैरसम्यगपि नमनं भवतीति सम्यग्रहणं;

ટીકાર્થ :

અને કહે છે- મન, વચન અને કાયાના યોગો વડે અસમ્યગ્ પણ નમન થાય છે, એથી મૂળગાથામાં ‘સમ્યગ્’નું ગ્રહણ છે.

ભાવાર્થ :

કાયાથી હાથ જોડીને, વચનથી નમામિ એમ વચનપ્રયોગ કરવા દ્વારા અને હું વર્ધમાન સ્વામીને નમસ્કાર કરું છું તે પ્રકારનું મનમાં ચિંતવન કરવાથી મન, વચન અને કાયાના યોગોથી નમસ્કાર થાય છે.

વળી, શાસ્ત્રમાં કહેલા ભગવાનના ગુણો જાણીને તે ગુણોના મહત્ત્વને કારણે હૈયામાં ભગવાન પ્રત્યે બહુમાનભાવ વધતો હોય, તે બહુમાનભાવથી પ્રેરાઈને શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિપૂર્વક કાયાથી ભગવાનને નમસ્કાર કરતો હોય અને વચનથી નમસ્કારના વાચક શબ્દોનું શુદ્ધ ઉચ્ચારણ કરતો હોય, વળી મન પણ ભગવાનના ગુણોના ચિંતનમાં ઉપયુક્ત હોય કે જેના દ્વારા દ્રવ્યસંકોચ અને ભાવસંકોચ પ્રગટતો હોય: તેવી નમસ્કારની ક્રિયા સમ્યગ્ નમસ્કારની ક્રિયા બને છે અને તેના સિવાય મન, વચન અને કાયાથી કરાતી નમસ્કારની ક્રિયા પણ અસમ્યગ્ બને છે. તેથી ‘સમ્યગ્’ શબ્દને નમસ્કારની ક્રિયાના વિશેષણરૂપે ગ્રહણ કરેલ છે.

ટીકા :

આહ-એવમપિ સમ્યગિત્યેતદેવાસ્તુ, અલં મનોવાક્કાયયોગગ્રહણેન, સમ્યગ્નમનસ્ય તદવ્યભિચારિત્વાત્, નૈતદેવમ્, એકપદવ્યભિચારેડપિ “અબ્દ્રવ્યં પૃથિવીદ્રવ્યં” ઇત્યાદૌ વિશેષણવિશેષ્યભાવદર્શનાદિતિ ।

ટીકાર્થ :

અહીં કોઈ આહ થી શંકા કરે છે-

આ રીતે પણ = મન, વચન, કાયાના યોગો દ્વારા અસમ્યગ્ પણ નમસ્કાર થતું હોવાથી સમ્યગ્પદના ગ્રહણને સ્વીકારીએ એ રીતે પણ, સમ્યગ્ એ પ્રકારનું આ જ હો = વિશેષણ જ હો; મન, વચન, કાયાના યોગોના ગ્રહણ વડે સર્વ; કેમ કે સમ્યગ્ નમનનું તેની સાથે = મન, વચન, કાયાના યોગોની સાથે, અવ્યભિચારીપણું છે.

આ શંકાનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

આ આમ નથી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાના યોગોને છોડીને માત્ર સમ્યગ્પદ ગ્રહણ કરવું ઉચિત છે એ એમ નથી; કેમ કે એક પદનો વ્યભિચાર હોતો હોય પણ અબ્દ્રવ્યં, પૃથિવીદ્રવ્યં ઇત્યાદિમાં વિશેષણ-વિશેષ્યભાવનું દર્શન થાય છે. ‘ઇતિ’ પૂર્વપક્ષીએ કરેલ શંકાના ગ્રંથકારે કરેલ સમાધાનની સમાપ્તિ અર્થક છે.

ભાવાર્થ :

અબ્દ્રવ્યં, પૃથિવીદ્રવ્યં એ પદમાં ‘દ્રવ્ય’ શબ્દ વ્યભિચારી છે અને ‘અપ્’ અને ‘પૃથિવી’ શબ્દ અવ્યભિચારી છે, તે આ પ્રમાણે-

પાણી અને પૃથ્વી દ્રવ્ય હોવાથી અપ્ અને પૃથ્વી શબ્દ દ્રવ્ય સાથે અવ્યભિચારી છે, જ્યારે દ્રવ્ય પાણી પણ હોય, પૃથ્વી પણ હોય અને પાણી-પૃથ્વીથી અન્ય એવું તેજ વગેરે પણ હોય, તેથી દ્રવ્ય શબ્દ પાણી અને પૃથ્વી સાથે વ્યભિચારી છે.

આમ, જે સ્થાનમાં એક પદ વ્યભિચારી હોય, તે સ્થાનમાં પણ વિશેષણ-વિશેષ્યભાવ થઈ શકે. તેથી પ્રસ્તુતમાં સમ્યગ્ નમસ્કાર એ મન-વચન-કાયા સાથે અવ્યભિચારી હોવા છતાં મન-વચન-કાયાના યોગો

સમ્યગ્ની સાથે વ્યભિચારી છે, તોપણ મન-વચન-કાયાના યોગોને વિશેષણ તરીકે ગ્રહણ કરીને તે ત્રણેય યોગોથી વિશિષ્ટ એવા સમ્યગ્ નમસ્કારનું અહીં ગ્રહણ છે.

વળી, જ્યાં વિશેષણ-વિશેષ્યભાવ હોય ત્યાં કોઈ વખત બંને પદનો વ્યભિચાર હોય તો ક્યારેક એક પદનો વ્યભિચાર હોય. જેમ કે, ‘નીલ ઉત્પલ’ અહીં બંને પદનો વ્યભિચાર છે; કેમ કે સર્વ નીલ વસ્તુ ઉત્પલ જ હોય એવો નિયમ નથી, બીજી વસ્તુ પણ નીલ હોય. તેવી રીતે સર્વ ઉત્પલ નીલ જ હોય એવો પણ નિયમ નથી; કેમ કે ઉત્પલ રક્ત વગેરે પણ હોય. અને ‘અપૂદ્રવ્ય’ એ સ્થળે એક પદનો વ્યભિચાર છે; કેમ કે પાણી દ્રવ્ય જ છે, તેથી અપૂદ્રવ દ્રવ્યપદનો વ્યભિચારી નથી; પરંતુ સર્વ દ્રવ્ય પાણીરૂપ જ નથી, પૃથ્વી વગેરે રૂપ પણ છે, આથી દ્રવ્યપદ અપૂદ્રવનો વ્યભિચારી છે. એ રીતે ‘પૃથ્વીદ્રવ્ય’ એ સ્થળે પણ એક પદનો વ્યભિચાર છે; કેમ કે પૃથ્વી દ્રવ્ય હોવાથી પૃથ્વીપદ દ્રવ્યપદનો વ્યભિચારી નથી; પરંતુ સર્વ દ્રવ્ય પૃથ્વીરૂપ જ નથી, પાણી વગેરે રૂપ પણ છે, આથી દ્રવ્યપદ પૃથ્વીપદનો વ્યભિચારી છે.

આ રીતે સમ્યગ્ નમસ્કાર કરવાની ક્રિયા સાથે ત્રણેય યોગોનો અવ્યભિચાર છે, તોપણ ત્રણેય યોગો સાથે સમ્યગ્ નમનનો વ્યભિચાર છે. આથી એક પદ વ્યભિચારી હોવા છતાં ત્રણેય યોગોને વિશેષણરૂપે અને સમ્યગ્પદને વિશેષ્યરૂપે ગ્રહણ કરવામાં કોઈ દોષ નથી.

ટીકા :

ન કેવલં વર્દ્ધમાનં નત્વા, કિન્તુ સઙ્ગં ચ = સમ્યગ્દર્શનાદિસમન્વિતપ્રાણિગણં ચ નત્વા, કિમ્? इत्याह-
પઞ્ચવસ્તુકં યથાક્રમં કીર્તયિષ્યામિ, પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિનિ પઞ્ચવસ્તૂનિ યસ્મિન્ પ્રકરણે તત્પઞ્ચવસ્તુ, પઞ્ચવસ્ત્વેવ
પઞ્ચવસ્તુકં ગ્રન્થં, યથાક્રમમિતિ યો યઃ ક્રમો યથાક્રમઃ = યથાપરિપાટિ, કીર્તયિષ્યામિ = સંશબ્દયિષ્યામીતિ
ગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ :

કેવલ વર્ધમાનસ્વામીને નમીને નહીં, પરંતુ સંઘને = સમ્યગ્દર્શનાદિથી સમન્વિત એવા પ્રાણિગણને, નમીને, શું ? એથી કહે છે- પંચવસ્તુકને યથાક્રમે હું કીર્તીશ. આ કથનને સ્પષ્ટ કરે છે- પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓ જે પ્રકરણમાં છે તે પંચવસ્તુ; પંચવસ્તુ જ પંચવસ્તુક ગ્રંથ છે. યથાક્રમ એટલે જે જે ક્રમ છે તે તે ક્રમ પ્રમાણે, યથાક્રમે = યથાપરિપાટીએ, હું કીર્તન કરીશ = હું સંશબ્દ કરીશ. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

‘સંઘ’ એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોથી યુક્ત જીવોનો સમુદાય. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર આદિ ગુણોવાળા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકારૂપ સંઘને પણ અહીં નમસ્કાર કરેલ છે. જોકે ગ્રંથકાર ચારિત્રમાં છે, તેથી શ્રાવક-શ્રાવિકાને નમસ્કાર કરે નહીં, તોપણ ગુણોના સમુદાયરૂપ સંઘ જેમ કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી તીર્થંકરોને પણ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, તેમ ચારિત્રમાં સ્થિત આચાર્યને પણ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

પંચવસ્તુ શું છે ? તેથી કહે છે કે પ્રવ્રજ્યાવિધાન આદિ પાંચ વસ્તુઓ જે પ્રકરણમાં છે તે પંચવસ્તુ નામનો ગ્રંથ છે; અને પ્રવ્રજ્યાવિધાન આદિ પાંચ વસ્તુઓનું જે ક્રમથી સેવન કરવાનું છે, તે ક્રમથી જ ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં નિરૂપણ કરવાના છે, પરંતુ ઉત્ક્રમથી કે અક્રમથી કરવાના નથી. ॥૧॥

અવતરણિકા :

અધિકૃતાનિ પઞ્ચવસ્તૂન્યુપદર્શયન્નાહ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યથાક્રમે પાંચ વસ્તુઓને હું કહીશ. તેથી અધિકૃત એવી પાંચ વસ્તુઓને દર્શાવતાં ગ્રંથકારે કહે છે-

ગાથા :

પવ્વજ્જાએ વિહાણં પઙ્કિણકિરિયા વણ્ણ ઠવણા ય ।
અણુઓગગણાણુણ્ણા સંલેહણ મો ઇહ પંચ ॥ ૨ ॥

અન્યથાર્થ :

પવ્વજ્જાએ વિહાણં=પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન, પઙ્કિણકિરિયા=પ્રતિદિનક્રિયા, વણ્ણ ઠવણા ય=અને પ્રતોમાં સ્થાપના, અણુઓગગણાણુણ્ણા=અનુયોગ અને ગણની અનુજ્ઞા, સંલેહણ=સંલેખના: ઇહ=આ રીતે=આ જ ક્રમથી, પંચ=પાંચ (વસ્તુઓ) છે.

★ ‘મો’ પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન, પ્રતિદિનક્રિયા, પ્રતોમાં સ્થાપના, અનુયોગની અને ગણની અનુજ્ઞા અને સંલેખના: આ જ ક્રમથી પાંચ વસ્તુઓ છે.

ટીકા :

પ્રવ્રજ્યાયા:-વક્ષ્યમાણલક્ષણાયા: વિધાનમ્ इति विधि: । तथा प्रतिदिनक्रिया इति प्रतिदिनं=प्रत्यहं क्रिया=चेष्टा प्रतिदिनक्रिया, प्रव्रजितानामेव चक्रवालसामाचारीति भाव:। तथा व्रतेषु स्थापना च इति हिंसाऽनृतस्तेयाऽब्रह्मपरिग्रहेभ्यो विरतय: व्रतानि तेषु स्थापना सामायिकसंयतस्योपस्थापनेत्यर्थ:, ननु व्रतानां स्थापनेति युक्तम्, तत्र तेषामारोप्यमाणत्वात्; उच्यते, सामान्येन व्रतानामनादित्वात् तेषु व्रतेषु तस्योपस्थाप्यमाणत्वात्, इत्थमप्यदोष एव। तथा अनुयोगगणानुज्ञा इति अनुयोजनमनुयोग: सूत्रस्य निजेनाभिधेयेन सम्बन्धनं व्याख्यानमित्यर्थ:, गणस्तु गच्छेऽभिधीयते, अनुयोगश्च गणश्चानुयोगगणौ तयोरनुज्ञा प्रवचनोक्तेन विधिना स्वातन्त्र्यानुज्ञानमिति। संलेखना चेति संलिख्यते शरीरकषायादि यया तप:क्रियया सा संलेखना, यद्यपि सर्वैव तप:क्रियेयं, तथाऽप्यत्र चरमकालभाविनी विशिष्टैव संलेखनोच्यत इति ।

★ “इत्थमपि” માં ‘અપિ’થી એ જણાવવું છે કે “સાધુમાં પ્રતોનું આરોપણ કરવું” એમ કહેવામાં તો વાંધો નથી, પરંતુ “પ્રતોમાં સાધુની સ્થાપના કરવી,” એમ કહેવામાં પણ વાંધો નથી.

ટીકાર્થ :

૧. કહેવાનાર લક્ષણવાળી પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન = વિધિ.

૨. તથા પ્રતિદિનક્રિયા એટલે પ્રતિદિન=પ્રતિદિવસ, ક્રિયા=ચેષ્ટા, એ પ્રતિદિનની ક્રિયા; પ્રવ્રજિતોની જ ચક્રવાલ સામાચારી. એ પ્રકારનો ભાવ છે.

૩. અને વ્રતોમાં સ્થાપના એટલે હિંસા, અનૃત, સ્તેય, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહથી વિરતિ એ વ્રતો છે. તેઓમાં સ્થાપના અર્થાત્ સામાયિક સંયમવાળાની ઉપસ્થાપના.

નનુ થી પૂર્વપક્ષી કહે છે-

‘વ્રતોની સ્થાપના’ એ પ્રમાણે યુક્ત છે; કેમ કે ત્યાં=સાધુમાં, તેઓનું આરોપ્યમાનપણું છે=વ્રતોનું આરોપણ કરાય છે.

તેને ગ્રંથકાર ઉચ્ચતેથી જવાબ આપે છે-

સામાન્યથી વ્રતોનું અનાદિપણું હોવાથી તે વ્રતોમાં તેનું ઉપસ્થાપ્યમાનપણું હોવાને કારણે = પ્રવ્રજિતની ઉપસ્થાપના કરાતી હોવાને કારણે, ‘વ્રતોમાં સાધુની સ્થાપના’ એવું ત્રીજી વસ્તુનું નામ છે. આ રીતે પણ = ‘સાધુમાં વ્રતોની સ્થાપના’ એમ કહીએ એ રીતે પણ, અદોષ જ છે.

૪. તથા અનુયોગગણની અનુજ્ઞા એટલે અનુયોજવું અર્થાત્ સૂત્રનો પોતાના અભિધેય સાથે સંબંધ કરવો = વ્યાખ્યાન કરવું, એ અનુયોગ. વળી ગણ ગચ્છ કહેવાય છે, અનુયોગ અને ગણ એ અનુયોગગણ. તે બેની અનુજ્ઞા = પ્રવચનમાં કહેવાયેલ વિધિ વડે સ્વતંત્રપણાનું અનુજ્ઞાન અર્થાત્ સ્વતંત્રતાની રજા આપવી, તે અનુયોગગણની અનુજ્ઞા.

૫. અને સંલેખના એટલે જે તપ-ક્રિયા વડે શરીર, કષાયાદિ સંલેખાય છે=કૃશ કરાય છે, તે સંલેખના. જોકે સર્વ જ તપ-ક્રિયા આ છે=સંલેખના છે, તોપણ અહીં=પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં, ચરમકાલમાં થનારી વિશિષ્ટ જ તપ-ક્રિયા સંલેખના કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાવિધાન, પ્રતિદિનક્રિયા, વ્રતસ્થાપના, અનુયોગગણાનુજ્ઞા અને સંલેખના એ પાંચ વસ્તુઓનું આ ગ્રંથમાં વર્ણન કરવામાં આવશે. પ્રવ્રજ્યાવિધાન એટલે દીક્ષા કોણ આપી શકે ? કોને આપી શકે ? કેવી રીતે આપી શકે ? વગેરે દીક્ષાસંબંધી વિધિ. પ્રતિદિનક્રિયા એટલે ચક્રવાલ સામાચારી અર્થાત્ દરરોજ આચરવા યોગ્ય સાધુઓના આચારો. વ્રતસ્થાપના એટલે વ્રતોમાં સાધુની સ્થાપના કરવી અર્થાત્ સાધુઓને પાંચ મહાવ્રતોનું પ્રદાન કરવું. હિંસા, જૂઠ, ચોરી, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહ એ પાંચ પાપોનો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ત્યાગ કરવો એ પાંચ મહાવ્રતો છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે “વ્રતોમાં સાધુની સ્થાપના કરવી” એમ નહીં, કિંતુ “સાધુમાં વ્રતોની સ્થાપના કરવી”, એમ કહેવું જોઈએ; કારણ કે વ્રતોમાં સાધુનું આરોપણ થતું નથી, કિંતુ સાધુમાં વ્રતોનું આરોપણ કરવામાં આવે છે. તેનું સમાધાન આપતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે, સામાન્યથી વ્રતો અનાદિકાળથી રહેલાં છે, અને અનાદિકાળથી રહેલાં તે વ્રતોમાં સાધુની સ્થાપના કરવામાં આવે છે અર્થાત્ વ્રતોમાં સાધુનું આરોપણ કરવામાં આવે છે. આથી “વ્રતોમાં સાધુની સ્થાપના કરવી” એમ કહેવામાં પણ વાંધો નથી.

અનુયોગ એટલે સૂત્રનો તેના અભિધેયની=અર્થની, સાથે સંબંધ કરવો અર્થાત્ સૂત્રના અર્થનું વ્યાખ્યાન કરવું. ગણ એટલે સાધુઓનો ગચ્છ=સમુદાય, અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી અનુયોગની અને ગણની અનુજ્ઞા=અનુમતિ આપવી, તે અનુયોગગણાનુજ્ઞા. બીજાઓને સૂત્રોના અર્થની વાચના આપવાની=સૂત્રોના અર્થને સમજાવવાની, અનુમતિ આપવી, તે અનુયોગઅનુજ્ઞા; અને સાધુગણના નાયક બનાવીને સાધુગણના પાલનની અનુમતિ આપવી અર્થાત્ સાધુઓને સંભાળવાની જવાબદારી સોંપવી, તે ગણાનુજ્ઞા. સંલેખના એટલે જેનાથી શરીર અને કષાયાદિ ક્ષીણ થાય, તેવી તપક્રિયા. જોકે બધી જ તપક્રિયા સંલેખના છે, તોપણ મરણ સમયે કરાતી વિશિષ્ટ જ તપક્રિયાને અહીં સંલેખના કહેવામાં આવે છે.

ટીકા :

મો ઇતિ પૂરણાર્થો નિપાતઃ, ઇતિ પઞ્ચ ઇતિ એવં=અનેનૈવ ક્રમેણ પઞ્ચવસ્તૂનિ; તથાહિ-પ્રવ્રજ્યાવિધાને સતિ સામાયિકસંયતો ભવતિ, સંયતસ્ય પ્રતિદિનક્રિયા, ક્રિયાવતશ્ચ વ્રતેષુ સ્થાપના, વ્રતસ્થસ્ય ચાનુયોગગણાનુજે સમ્ભવતશ્ચરમકાલે ચ સંલેખનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૨॥

ટીકાર્થ :

મૂળગાથામાં મો પૂરણના=વાક્ય પૂરવાના, અર્થવાળો નિપાત છે, ‘ઇં પંચ’માં રહેલ ‘ઇતિ’નો અર્થ એવમ્ છે અને એવમ્ નું તાત્પર્ય બતાવવા કહ્યું કે અનેનૈવ ક્રમેણ=આ જ ક્રમથી, અને ‘પંચ’નો અર્થ કર્યો કે પઞ્ચવસ્તૂનિ=પાંચ વસ્તુઓ છે; અર્થાત્ પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવ્યું, એ જ ક્રમથી પાંચ વસ્તુઓ છે; અને પાંચ વસ્તુઓ આ જ ક્રમથી કેમ છે ? તે તથાહિ થી સ્પષ્ટ કરે છે-

પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન કરાયે છતે = દીક્ષા લેવાની વિધિ કરાયે છતે, જીવ સામાયિક સંયમવાળો થાય છે. સંયતની પ્રતિદિનક્રિયા હોય છે અને ક્રિયાવાળાની વ્રતોમાં સ્થાપના થાય છે, જે પાંચ ચારિત્રમાંથી બીજા છેદોપસ્થાપ્યચારિત્રરૂપ છે; અને વ્રતસ્થને અનુયોગ અને ગણની અનુજ્ઞા સંભવે છે અર્થાત્ વ્રતોમાં રહેલાને ક્રમે કરીને શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યા પછી સંપન્ન થતાં અનુયોગની અને ગણની અનુજ્ઞા આપવામાં આવે છે, અને ચરમકાલમાં=જીવનના અંતકાળે, સંલેખના હોય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૨॥

અવતરણિકા :

સામ્પ્રતમમીષામેવ વસ્તુત્વપ્રતિપાદનાર્થમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

હવે આમના જ = પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચના જ, વસ્તુત્વનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આ પાંચ વસ્તુ છે, ત્યાં શંકા થાય કે પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચને જ વસ્તુ કેમ કહી ? તેથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓનું જ વસ્તુત્વ બતાવવા માટે કહે છે-

ગાથા :

एए चेव य वत्थू वसंति एएसु नाणमाईया ।
जं परमगुणा सेसाणि हेउफलभावओ हुंति ॥ ३ ॥

અન્યથાર્થ :

एए चेव य वत्थू=અને આ જ=પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ જ, વસ્તુઓ છે. જં=જે કારણથી નાળમાઈયા પરમગુણા=જ્ઞાનાદિ પરમગુણો एएसु=આમાં=પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચમાં, वसन्ति=વસે છે (અને) सेसाणि =શેષ વસ્તુઓ हेउफलभावओ हुंति=હેતુ-ફળના ભાવથી છે.

★ 'चेव' एव કારણ અર્થમાં છે.

★ 'य' पूर्वगाथाना समुच्चय अर्थ છે.

ગાથાર્થ :

અને પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ જ વસ્તુઓ છે; જે કારણથી જ્ઞાનાદિ પરમગુણો પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચમાં વસે છે અને શેષ વસ્તુઓ હેતુ અને ફળના ભાવથી છે.

ટીકા :

एतान्येव प्रव्रज्याविधानादीनि शिष्याचार्यादिजीवद्रव्याश्रयत्वात् तत्त्वतस्तद्रूपत्वाद् वस्तूनि, एतेष्वेव भावशब्दार्थोपपत्तेः, तथा चाह- वसन्ति एतेषु=પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિષુ જ્ઞાનાદયઃ=જ્ઞાનદર્શનચારિત્રલક્ષણાઃ, यत्=यस्मात् પરમગુણાઃ=પ્રધાનગુણાઃ,

ટીકાર્થ :

આ જ = પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ જ, વસ્તુઓ છે; કેમ કે શિષ્ય, આચાર્યાદિરૂપ જીવદ્રવ્યમાં આશ્રયપણું હોવાથી તત્ત્વથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિનું તેરૂપપણું છે=જીવદ્રવ્યરૂપપણું છે.

ઉત્થાન :

અહીં પ્રશ્ન થાય કે ગુણોનો આશ્રય હોય તેને વસ્તુ કહીએ તો સર્વ જીવદ્રવ્ય કે અજીવદ્રવ્ય પોતાનામાં વર્તતા ગુણોના આશ્રયભૂત છે, તેથી તેઓને જ વસ્તુરૂપે સ્વીકારવા જોઈએ. છતાં તેઓને વસ્તુરૂપે નહીં સ્વીકારતાં પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિને જ વસ્તુરૂપે કેમ સ્વીકારેલ છે ? તેમાં હેતુ આપે છે-

ટીકાર્થ :

આમાં જ=પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિમાં જ, 'ભાવ' શબ્દના અર્થની ઉપપત્તિ છે, અને તે રીતે કહે છે=જે રીતે આ પાંચ વસ્તુઓમાં જ 'ભાવ' શબ્દના અર્થની ઉપપત્તિ છે; તે રીતે કહે છે-

જે કારણથી આમાં=પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિમાં, જ્ઞાનાદિ પરમ ગુણો=જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રસ્વરૂપ પ્રધાન ગુણો, વસે છે, તે કારણથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિમાં જ 'ભાવ' શબ્દના અર્થની ઉપપત્તિ છે, એમ અન્વય છે.

ભાવાર્થ :

ગુણોનો આશ્રય હોય તેને વસ્તુ કહેવાય, એ પ્રકારની વ્યુત્પત્તિથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિને વસ્તુ કહેલ છે. સામાન્યથી પ્રશ્ન થાય કે ગુણોનો આશ્રય જેમ જીવદ્રવ્ય થઈ શકે તેમ અજીવદ્રવ્ય પણ થઈ શકે; અને આ રીતે સર્વ

દ્રવ્યોનો અને તે દ્રવ્યોમાં રહેતા સર્વ ભાવોનો તે દ્રવ્ય સાથે અભેદ કરીએ તો પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિની જેમ રૂપાદિ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ તે રૂપાદિ આત્માને ઉપયોગી નથી માટે તેઓને વસ્તુ કહેલ નથી, અને આત્માને ઉપયોગી હોય તેને વસ્તુ કહેવાય એમ સ્વીકારીને આત્મકલ્યાણમાં ઉપયોગી એવા પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિને પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વસ્તુ કહેલ છે, અને તે દર્શાવવા માટે કહે છે કે શિષ્ય, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય આદિરૂપ જીવદ્રવ્યોમાં પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ વસ્તુઓ વસતી હોવાથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ વસ્તુઓનો આશ્રય શિષ્ય-આચાર્યાદિ જીવો છે, માટે પરમાર્થથી તો પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પણ જીવદ્રવ્યરૂપ જ છે. આથી જીવની સાથે પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિનો અભેદ કરીને પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિને જ વસ્તુ કહેલ છે; અને પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિને વસ્તુ સ્વીકારવામાં યુક્તિ આપે છે કે જીવના આત્મકલ્યાણના કારણીભૂત ગુણો પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિમાં છે, તેથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિમાં ‘ભાવ’ શબ્દની સંગતિ થાય છે. આથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચને જ વસ્તુ કહેલ છે, પણ પુદ્ગલદ્રવ્યોમાં રહેલા રૂપાદિને નહીં.

સામાન્ય રીતે ગુણોનો આશ્રય હોય તે જ વસ્તુ છે, એમ સ્વીકારીએ તો, ઘટપટાદિ પુદ્ગલદ્રવ્યો પણ રૂપાદિગુણોના આશ્રય છે અને જીવદ્રવ્ય પણ તેનામાં વર્તતા ભાવોનો આશ્રય છે, આથી સર્વ દ્રવ્યો વસ્તુરૂપ છે. છતાં પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જીવના આત્મકલ્યાણમાં ઉપયોગી એવી જ વસ્તુને વસ્તુરૂપે ગ્રહણ કરવી છે, માટે પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિથી અન્ય વસ્તુઓ જીવને આત્મકલ્યાણમાં ઉપયોગી નહીં હોવાથી વસ્તુ જ નથી. તેથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ જ વસ્તુ છે, અન્ય નહીં, એમ કહેલ છે.

વળી, જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આશ્રય હોય તેને જ વસ્તુ કહેવાય, એ પ્રકારનો વસ્તુ શબ્દનો કરેલ વ્યુત્પત્તિ અર્થ શિષ્ય-આચાર્યાદિ જીવદ્રવ્યમાં જ ઘટી શકે, પરંતુ અન્ય ઘટપટાદિ અજીવદ્રવ્યમાં ઘટી શકે નહીં. તેથી શિષ્ય, આચાર્યાદિ જીવદ્રવ્યો જ વસ્તુ છે, એમ સિદ્ધ થાય.

વળી, ગ્રંથકારને પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિનો જીવ સાથે અભેદ બતાવીને પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિને જ વસ્તુ તરીકે સ્થાપન કરવી છે; કેમ કે પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિના ક્રમ દ્વારા જ જીવ આત્માના ગુણો પ્રગટાવી શકે છે અને પોતાનું હિત સાધી શકે છે. તેથી જીવને ઉપયોગી આ પાંચ વસ્તુઓ જ છે, પરંતુ અન્ય કોઈ નહીં, તેમ ગ્રંથકારને સ્થાપન કરવું છે. તેથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચને જ વસ્તુ કહેલ છે.

ઉત્થાન :

ગાથાના ત્રણ પાદથી ‘પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ જ વસ્તુઓ છે’ એમ કહ્યું, ત્યાં શંકા કરીને ગાથાના ચોથા પાદનું ઉત્થાન કરે છે-

ટીકા :

एवमप्येतान्येवेत्यवधारणमयुक्तम्, अविरतसम्यग्दृष्ट्यादिविधानादीनां विशिष्टस्वर्गगमनसुकुलप्रत्याया-
तिपुनर्बोधिलाभादीनामपि च वस्तुत्वात्, इत्येतदाशङ्क्याह-

शेषाणि = अविरतसम्यग्दृष्ट्यादिविधानादीनि हेतुफलभावंतो भवन्ति = अविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनि
हेतुभावतः = कारणभावेन, विशिष्टस्वर्गगमनादीनि तु फलभावतः = कार्यभावेन वस्तूनि भवन्ति; तथाहि-

અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિવિધાનાદીનામ્ કાર્યાણિ પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદીનિ, અતો વસ્તુકારણત્વાત્ તેષામપિ વસ્તુત્વમેવ, વિશિષ્ટસ્વર્ગગમનાદીનિ તુ પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિકાર્યાણિ, અતો વસ્તુકાર્યત્વાદમીષામપિ વસ્તુતા, પરિસ્થૂરવ્યવહાર-નયદર્શનતઃ, તત્ત્વતસ્ત્વધિકૃતાનામેવ વસ્તુત્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૩ ॥

★ “અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિ” માં આદિ પદથી દેશવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિનું ગ્રહણ કરવું છે અને “વિધાનાદિ”માં આદિ પદથી અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિવિધાનની અને દેશવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિવિધાનની પ્રતિદિનક્રિયાનું ગ્રહણ કરવું છે.

ટીકાર્થ :

આ રીતે પણ ‘આ જ વસ્તુઓ છે,’ એ પ્રકારનું અવધારણ અયુક્ત છે; કેમ કે અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિના વિધાનાદિનું અને વિશિષ્ટસ્વર્ગગમન અને સુકુલની પ્રત્યાયાતિ દ્વારા = સુકુલની ફરી પ્રાપ્તિ દ્વારા, ફરી બોધિલાભ આદિનું પણ વસ્તુપણું છે, એ પ્રકારના કથનની આશંકા કરીને તેનું નિરાકરણ કરતાં કહે છે-

શેષ = અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિના વિધાનાદિ, હેતુ અને ફળના ભાવથી વસ્તુઓ થાય છે. આ જ વાત સ્પષ્ટ કરે છે- અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ હેતુભાવથી = કારણના ભાવથી, વળી વિશિષ્ટસ્વર્ગગમન આદિ ફળભાવથી = કાર્યના ભાવથી, વસ્તુઓ થાય છે.

શેષ વસ્તુઓ હેતુપણાથી અને ફળપણાથી કઈ રીતે છે ? તે તથાહિ થી સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે-

અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિના વિધાનાદિનાં પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ કાર્યો છે. આથી વસ્તુઓનું = પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિરૂપ વસ્તુઓનું, કારણપણું હોવાથી તેઓનું પણ = અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિના વિધાનાદિનું પણ, વસ્તુપણું જ છે. વળી વિશિષ્ટસ્વર્ગગમનાદિ પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિનાં કાર્યો છે. આથી વસ્તુઓનું = પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિરૂપ વસ્તુઓનું, કાર્યપણું હોવાથી આમની પણ = વિશિષ્ટસ્વર્ગગમનાદિની પણ, વસ્તુતા છે.

ઉત્થાન :

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે આ રીતે તો પાંચ કરતાં અધિક વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થઈ. તેથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ જ વસ્તુઓ છે એ પ્રકારના એકારની સંગતિ થશે નહિ. તેના સમાધાનરૂપે કહે છે-

ટીકાર્થ :

પરિસ્થૂલ વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓથી અન્ય પણ વસ્તુઓ છે. તત્ત્વથી = નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિથી, તો અધિકૃતોનું જ = અધિકૃત એવી પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓનું જ, વસ્તુપણું છે. તેથી પાંચ જ વસ્તુઓ છે, એ પ્રકારે એકારની સંગતિ થશે, એમ અન્વય છે. આ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જ્ઞાનાદિ શ્રેષ્ઠ ગુણોનો આશ્રય હોય તેને જ વસ્તુ કહેવાય, એવો ‘વસ્તુ’ શબ્દનો અર્થ કરવાથી ઘટ-પટાદિ વસ્તુઓનો વસ્તુરૂપે સ્વીકાર થતો નથી, પરંતુ આત્માને ઉપયોગી એવી જ્ઞાનાદિ ગુણોના આશ્રયવાળી

વસ્તુઓનો જ વસ્તુરૂપે સ્વીકાર થાય છે; તોપણ એવકાર કરવો ઉચિત નથી; કેમ કે અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ વગેરેના વિધાનાદિ વસ્તુઓ બાકી રહી જાય છે.

આશય એ છે કે સમ્યક્ત્વવ્રત ઉચ્ચરાવવાથી અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિવિધાનની અર્થાત્ સમ્યક્ત્વવ્રતના ગ્રહણની વિધિની, પ્રાપ્તિ થાય અને શ્રાવકવ્રત ઉચ્ચરાવવાથી દેશવિરતસમ્યગ્દષ્ટિવિધાનની અર્થાત્ શ્રાવકવ્રતના ગ્રહણની વિધિની, પ્રાપ્તિ થાય; વળી સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ ઉચ્ચરાવ્યા પછી સમ્યક્ત્વની અને દેશવિરતિની જે ઉચિત ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે, તે સર્વ વસ્તુઓ છે અને વિશિષ્ટસ્વર્ગગમન, સુકુલમાં જન્મ અને ફરી જિનશાસનની પ્રાપ્તિરૂપ બોધિનો લાભ વગેરે પણ વસ્તુઓ છે. તેથી “આ પાંચ જ વસ્તુઓ છે” એ પ્રમાણે અવધારણ કરવું ઉચિત નથી. એ પ્રકારની શંકાને સામે રાખીને ગ્રંથકાર ગાથાના અંતિમ પાદમાં ઉત્તર આપે છે-

સમ્યક્ત્વવ્રતનું ઉચ્ચરણ, તેમજ શ્રાવકવ્રતનું ઉચ્ચરણ, તેમ જ તે બંને વ્રતના ઉચ્ચરણનું પાલન, એ પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓનો હેતુ છે, તેથી તે હેતુરૂપે વસ્તુ છે; અને વિશિષ્ટસ્વર્ગગમન, સુકુલમાં જન્મ અને ફરી જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ આદિ પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓનું કાર્ય છે, તેથી તે કાર્યરૂપે વસ્તુ છે. માટે આ પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ પાંચને જ વસ્તુ કહેવામાં કોઈ દોષ નથી.

વિશેષાર્થ :

જેમ પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ મોક્ષનું કારણ છે, તેમ સમ્યક્ત્વનું કે દેશવિરતિનું ગ્રહણ અને પાલન પણ મોક્ષનું કારણ છે. તેથી એ અપેક્ષાએ અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિના વિધાનાદિ વસ્તુ હોવા છતાં મોક્ષનું પારમાર્થિક કારણ તો પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ જ છે. તેથી અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિના વિધાનાદિને પ્રજ્ઞયાવિધાન આદિ મુખ્ય પાંચ વસ્તુના કારણભૂત વસ્તુ તરીકે સ્વીકારેલ છે.

વળી જે મુમુક્ષુ પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓનું સમ્યક્ સેવન કરે અને તે જ ભવમાં મોક્ષને પ્રાપ્ત ન કરે, તોપણ તે મુમુક્ષુ પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિના ફળરૂપે વિશિષ્ટ પ્રકારના સ્વર્ગમાં જાય છે અને સ્વર્ગનું આયુષ્ય પૂરું થયા પછી ઉત્તમ કુલમાં જન્મ લઈને, ફરી ભગવાનના શાસનની પ્રાપ્તિ કરીને, ફરી સંયમ ગ્રહણ કરે છે. તે સર્વ પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓના સેવનના ફળરૂપ છે અને મોક્ષના કારણરૂપ છે. તેથી વિશિષ્ટસ્વર્ગગમનાદિને પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ મુખ્ય પાંચ વસ્તુના ફળભૂત વસ્તુ તરીકે સ્વીકારેલ છે.

કોઈપણ પદાર્થને જોવા માટે વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય, એમ બે નયો પ્રવર્તે છે. તેમાં વ્યવહારનય વસ્તુના કારણને પણ અને વસ્તુના કાર્યને પણ ઉપચારથી વસ્તુરૂપે સ્વીકારે છે. તેથી પરિસ્થૂલ અર્થાત્ ઉપચારને જોનારા, વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિના વિધાનાદિ પણ વસ્તુઓ છે. આમ છતાં નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિથી પ્રજ્ઞયાવિધાનાદિ પાંચ જ વસ્તુઓ છે; કેમ કે નિશ્ચયનય ઉપચારને સ્વીકારતો નથી અને મોક્ષના કારણરૂપે આ પાંચ વસ્તુઓને વસ્તુ તરીકે સ્વીકારે છે. આથી મૂળગાથામાં “एव चेव वत्थू” એમ અવધારણ કરેલ છે. ॥ ૩ ॥

અવતરણિકા :

આદ્યદ્વારાવયવાર્થાભિધિત્સયૈવાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૨ માં પાંચ વસ્તુઓનાં નામો બતાવ્યાં અને ગાથા-૩ માં સ્થૂલ વ્યવહારનયથી અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિના વિધાનાદિ પણ વસ્તુઓ છે તેમ સ્થાપન કર્યું. છતાં તત્ત્વથી આ પાંચ વસ્તુઓનું નિરૂપણ કરવું છે, તેથી તે પાંચ વસ્તુરૂપ પાંચ દ્વારોમાંથી આદ્ય દ્વારના અવયવાર્થને કહેવાની ઈચ્છાથી જ કહે છે અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યાવિધાન નામના પ્રથમ દ્વારના અવાન્તર પદાર્થો બતાવે છે-

ગાથા :

પવ્વજ્જ પહમદારં સા કેણં કેસિ કમ્મિ વ કહં વા ।

દાયવ્વ ત્તિ નિરુચ્ચઙ્ગ સમાસઓ આણુપુવ્વીએ ॥૪॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

પવ્વજ્જ પહમદારં=પ્રવ્રજ્યા પ્રથમ દ્વાર છે. સા=તે (પ્રવ્રજ્યા) કેણં કેસિ કમ્મિ વ કહં વા દાયવા =કોના વડે, કોને, ક્યાં, કેવી રીતે આપવી જોઈએ? ત્તિ=એ પ્રમાણે આણુપુવ્વીએ=આનુપૂર્વી વડે=ક્રમ વડે, સમાસઓ=સમાસથી=સંક્ષેપથી, નિરુચ્ચઙ્ગ=કહેવાય છે.

★ 'વ' અને 'વા' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

પ્રવ્રજ્યા પ્રથમ દ્વાર છે. તે પ્રવ્રજ્યા કોના વડે, કોને, ક્યા ક્ષેત્રમાં, કેવી રીતે આપવી જોઈએ ? એ પ્રમાણે ક્રમ વડે સંક્ષેપથી કહેવાય છે.

ટીકા :

પ્રવ્રજ્યા-વક્ષ્યમાણશબ્દાર્થ પ્રથમદ્વારમ્=ઇહ પ્રકરણે પ્રથમોઽધિકારઃ, સા નામાદિભેદભિન્ના નિરુચ્ચતે, તથા કેન ઇતિ કિંવિશિષ્ટેન ગુરુણા દાતવ્યૈતન્નિરુચ્ચતે, તથા કેભ્ય ઇતિ કિંવિશિષ્ટેભ્યઃ શિષ્યેભ્યો દાતવ્યેતિ, તથા કસ્મિન્ ઇતિ કસ્મિન્ વા ક્ષેત્રાદૌ, કથં વા ઇતિ કેન વા પ્રશ્નાદિપ્રકારેણ દાતવ્યા ઇતિ ન્યસનીયા, નિરુચ્ચતે=નિર્=આધિક્યેન પ્રકટાર્થતામઙ્ગીકૃત્યોચ્ચતે, નિરુચ્ચતે સમાસતઃ ઇતિ સઙ્ક્ષેપેણ, ન પૂર્વાચાર્યૈરિવ વિસ્તરેણેતિ, આનુપૂર્વ્યા ઇતિ આનુપૂર્વ્યા=પરિપાટ્યા=ક્રમેણોચ્ચત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪॥

ટીકાર્થ :

આગળમાં કહેવાનાર શબ્દના અર્થવાળી પ્રવ્રજ્યા પ્રથમ દ્વાર છે= આ પ્રકરણમાં પ્રથમ અધિકાર છે. નામાદિ ભેદથી ભિન્ન એવી તે = પ્રવ્રજ્યા, કહેવાય છે, તથા કોના વડે = કેવા પ્રકારના ગુરુ વડે, અપાવી જોઈએ, એ કહેવાય છે; તથા કોને = કેવા વિશિષ્ટ શિષ્યોને, આપવી જોઈએ એ, તથા ક્યાં = ક્યા ક્ષેત્રાદિમાં, કેવી રીતે = ક્યા પ્રશ્નાદિ પ્રકારથી, આપવી જોઈએ, એ પ્રકારે સ્થાપવા યોગ્ય છે. નિરુચ્ચતે

એટલે નિર્ = પ્રગટ અર્થપણાને આશ્રયીને અધિકપણાથી, કહેવાય છે, સમાસથી = સંક્ષેપથી, કહેવાય છે, પૂર્વાચાર્યોની જેમ વિસ્તારથી નહીં. આનુપૂર્વીથી = પરિપાટીથી = ક્રમથી, કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રવ્રજ્યા, આગળમાં કહેવાનાર શબ્દાર્થવાળી છે અને આ પ્રકરણમાં પ્રવ્રજ્યા એ પ્રથમ અધિકાર છે. તે પ્રવ્રજ્યાનું નિરૂપણ ગ્રંથકાર પાંચ દ્વારોથી કરવાના છે, તેમાં 'સા' રૂપ પ્રથમ દ્વારમાં નામાદિ ભેદથી પ્રવ્રજ્યા બતાવાશે, વળી 'કેન' રૂપ દ્વિતીય દ્વારમાં કેવા પ્રકારના વિશિષ્ટ ગુરુએ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ? એ બતાવાશે, તથા 'કેભ્યઃ' રૂપ તૃતીય દ્વારમાં કેવા પ્રકારના વિશિષ્ટ શિષ્યોને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ? તે બતાવાશે, અને 'કસ્મિન્' રૂપ ચતુર્થ દ્વારમાં કેવા વિશિષ્ટ ક્ષેત્રાદિમાં પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ? તે બતાવાશે, તથા 'કથં' રૂપ પાંચમા દ્વારમાં કેવા પ્રકારના પ્રશ્નાદિ પૂછવાપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ? તે બતાવાશે. આમ, પાંચેય દ્વારો વડે પ્રવ્રજ્યાવિધાનરૂપ પહેલી વસ્તુનું કથન ગ્રંથકાર સંક્ષેપથી કરશે, પરંતુ પૂર્વાચાર્યોની જેમ વિસ્તારથી કરવાના નથી; અને આ પાંચેય દ્વારોનું વર્ણન ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવેલ ક્રમથી કરવાના છે, પરંતુ વ્યુત્ક્રમથી નહીં.

વળી, નિરુચ્યતે શબ્દનો વિશેષ અર્થ કરતાં કહે છે કે નિરુચ્યતે માં નિર્ ઉપસર્ગ આધિક્ય અર્થમાં છે અને તે આધિક્ય પ્રગટાર્થતાને આશ્રયીને કહેવાય છે. એનાથી એ ફલિત થયું કે પ્રવ્રજ્યાના સા આદિ પાંચ દ્વારોને ગ્રંથકાર આગળમાં એ રીતે બતાવવાનાં છે કે જેથી દીક્ષા કોના વડે અપાવી જોઈએ, કોને અપાવી જોઈએ વગેરે દ્વારોનો અર્થ પ્રગટ રીતે જણાય. જોકે આ દ્વારોનું કથન ગ્રંથકાર સંક્ષેપથી કરવાના છે, તોપણ ભણનારને પ્રવ્રજ્યા આપવાનો અધિકારી, લેવાનો અધિકારી આદિ પદાર્થો સ્પષ્ટ રીતે જણાય, તે રીતે કહેવાના છે. માટે ઉચ્ચતે શબ્દનો પ્રયોગ ન કરતાં નિરુચ્યતે શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. ॥૪॥

અવતરણિકા :

તત્ર 'તત્ત્વભેદપર્યાયૈર્વ્યાખ્યા' इति न्यायमङ्गीकृत्य तत्त्वतः प्रव्रज्यां प्रतिपादयन्नाह-

અવતરણિકોર્થ :

કોઈપણ પદાર્થની “તત્ત્વ-ભેદ-પર્યાય વડે વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ” એ પ્રકારના ન્યાયને આશ્રયીને, ત્યાં=પ્રવ્રજ્યાવિધાનરૂપ પ્રથમ વસ્તુના 'સા' નામના પ્રથમ દ્વારમાં, તત્ત્વથી પ્રવ્રજ્યાને પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે-

અહીં 'તત્ત્વ' શબ્દથી પ્રવ્રજ્યાનો પારમાર્થિક અર્થ ગ્રહણ કરવાનો છે. તેથી પ્રસ્તુત ગાથામાં પ્રવ્રજ્યાનો પારમાર્થિક અર્થ બતાવે છે-

ગાથા :

पव्वयणं पव्वज्जा पावाओ सुद्धचरणजोगेसु ।

इअ मुक्खं पइ वयणं कारणकज्जोवयाराओ ॥ ५ ॥

અન્યથાર્થ :

પાવાઓ સુદ્ધચરણયોગોસુ પવ્વચણં = પાપમાંથી શુદ્ધ ચરણયોગોમાં પ્રવ્રજન (એ) પવ્વજ્જા=પ્રવ્રજ્યા છે. ઇઅ = આ રીતે કારણકજ્જોવચારાઓ = કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી મુક્તિ પડે વચણં=મોક્ષ પ્રતિ પ્રવ્રજન = મોક્ષ તરફ ગમન, (એ પ્રવ્રજ્યા) છે.

ગાથાર્થ :

પાપમાંથી શુદ્ધ ચરણયોગોમાં પ્રવ્રજન એ પ્રવ્રજ્યા છે. આ રીતે કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી મોક્ષ તરફ ગમન એ પ્રવ્રજ્યા છે.

ટીકા :

પ્રવ્રજનં પ્રવ્રજ્યા, પ્ર ઇતિ પ્રકર્ષેણ વ્રજનં પ્રવ્રજનં, કુતઃ ક્વ ? इत्यत आह- पापाच्छुद्धचरणयोगेषु, इह पापशब्देन पापहेतवो गृहस्थानुष्ठानविशेषा उच्यन्ते, कारणे कार्योपचारात्, यथा “दधित्रपुषी प्रत्यक्षो ज्वर” इति, शुद्धचरणयोगास्तु संयतव्यापारा मुखवस्त्रिकादिप्रत्युपेक्षणादय उच्यन्ते, इय = एवं मोक्षं प्रति व्रजनं प्रव्रज्या । कथमित्याह- कारणे कार्योपचारात् = कारणे शुद्धचरणयोगलक्षणे मोक्षाख्यकार्योपचारात्, यथा “आयुर्वृतम्” इत्यायुषः कारणत्वाद् घृतमेवायुः, इत्थं मोक्षकारणत्वात् शुद्धचरणयोगा एव मोक्ष इति, ततश्च मोक्षं प्रति प्रव्रजनं प्रव्रज्येति गायार्थः ॥५॥

ટીકાર્થ-ભાવાર્થ :

પ્ર એટલે પ્રકર્ષથી, વ્રજન = જવું, એ પ્રવ્રજન. પ્રવ્રજન એ પ્રવ્રજ્યા છે. ક્યાંથી ક્યાં જવું ? એથી કહે છે - પાપથી મુક્ત બનીને શુદ્ધ ચારિત્રના યોગોમાં જવું. અહીં કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી, ‘પાપ’ શબ્દ વડે પાપનાં હેતુ એવાં જીવહિંસાદિ ગૃહસ્થનાં અનુષ્ઠાનવિશેષો કહેવાય છે. જેવી રીતે દહીં-કાકડી પ્રત્યક્ષ જવર છે, એ પ્રકારનો ઉપચાર થાય છે.

આશય એ છે કે, જેમ દહીં-કાકડી જવરનું કારણ હોવાથી કારણમાં કાર્યના ઉપચાર દ્વારા દહીં-કાકડીને જ પ્રત્યક્ષ જવર કહેવામાં આવે છે, તેમ ગૃહસ્થની પ્રવૃત્તિઓ પાપબંધનું કારણ હોવાથી કારણમાં કાર્યના ઉપચાર દ્વારા ગૃહસ્થની પ્રવૃત્તિઓને જ પાપ કહેવામાં આવે છે.

શુદ્ધ ચારિત્રના યોગોમાં જવું એ પ્રવ્રજ્યા છે એમ કહ્યું, ત્યાં શંકા થાય કે શુદ્ધ ચારિત્રના યોગો ક્યા છે ? તેથી કહે છે -

વળી મુહુરપતિ વગેરેની પ્રત્યુપેક્ષણા વગેરે સંયતના વ્યાપારો શુદ્ધ ચારિત્રના યોગો કહેવાય છે. આ રીતે = પાપથી શુદ્ધ ચરણયોગોમાં પ્રકર્ષથી જવું એ પ્રવ્રજ્યા છે એ રીતે, મોક્ષ તરફ જવું એ પ્રવ્રજ્યા છે.

કેવી રીતે ? અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યા શબ્દનો અર્થ કરતાં પહેલાં “શુદ્ધ ચરણયોગોમાં પ્રકર્ષથી જવું” એમ કહ્યું, અને પછી “મોક્ષ તરફ જવું” એમ કહ્યું. આમ, પ્રવ્રજ્યાનો અર્થ ભિન્ન ભિન્ન કેવી રીતે થઈ શકે ? એથી કહે છે-

કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી = શુદ્ધ ચરણના યોગો સ્વરૂપ કારણમાં મોક્ષ નામના કાર્યના ઉપચારથી, મોક્ષ તરફ જવું એ પ્રવ્રજ્યા છે; કેમ કે શુદ્ધ ચરણના યોગોથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. એથી શુદ્ધ ચારિત્રના યોગો મોક્ષનું કારણ છે.

જે રીતે ઘી આયુષ્ય છે અર્થાત્ ઘીમાં આયુષ્યનું કારણપણું હોવાથી ઘી જ આયુષ્ય છે, એ રીતે શુદ્ધ ચરણયોગોમાં મોક્ષનું કારણપણું હોવાથી શુદ્ધ ચરણયોગો જ મોક્ષ છે, એ પ્રકારનો ઉપચાર થાય છે અને તેથી મોક્ષ તરફ પ્રવ્રજન = પ્રકર્ષથી જવું, એ પ્રવ્રજ્યા છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥ ૫ ॥

અવતરણિકા :

एष तावत् प्रव्रज्यातत्त्वार्थोऽधुना भेदत एनां व्याचिख्यासुराह -

અવતરણિકાર્થ :

આ = પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ, પ્રવ્રજ્યાનો તત્ત્વાર્થ છે = પારમાર્થિક અર્થ છે. હવે ભેદથી આને = પ્રવ્રજ્યાને, કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે.-

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથાની અવતરણિકામાં કહેલ કે કોઈપણ પદાર્થની તત્ત્વ-ભેદ-પર્યાયથી વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ. આથી પાંચ વસ્તુઓમાંથી પ્રવ્રજ્યાવિધાનરૂપ પ્રથમ વસ્તુને તત્ત્વથી બતાવી. હવે ભેદથી બતાવે છે-

ગાથા :

नामाङ्चउब्भेआ एसा दव्वमि चरगमाईणं ।
भावेण जिणमयमि उ आरंभपरिग्गहच्चाओ ॥ ६ ॥

અન્યયાર્થ :

નામાઙ્ચઉબ્ભેઆ એસા = નામાદિ ચાર ભેદવાળી આ=પ્રવ્રજ્યા, દવ્વમિ = દ્રવ્યમાં ચરગમાઈણં = ચરકાદિને (અને) આરંભપરિગ્ગહચ્ચાઓ = આરંભ-પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ ભાવેણ = ભાવથી જિણમયમિ ઉ = જિનમતમાં જ છે.

ગાથાર્થ :

નામાદિ ચાર ભેદવાળી પ્રવ્રજ્યા દ્રવ્ય નામના દ્વારમાં ચરકાદિને અને આરંભ-પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ ભાવથી જિનમતમાં જ છે.

ટીકા :

નામાદિચતુર્ભેદા એષા = इयं च प्रव्रज्या नामादिचतुर्भेदा भवति; तद्यथा-नामप्रव्रज्या स्थापनाद्रव्यभावप्रव्रज्या चेति, तत्र नामस्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य नोआगत एव ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तां द्रव्यप्रव्रज्यामाह- द्रव्ये

ચરકાદીનાં = દ્રવ્યં ઇતિ દ્વારપરામર્શઃ દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા ચરકાદીનાં = ચરકપરિવ્રાજકભિક્ષુભૌતાદીનાં, દ્રવ્યશબ્દશ્રેહા-
પ્રધાનવાચકો, ન તુ ભૂતભવિષ્યદ્વાવયોગ્યતાવાચક ઇતિ ।

નોઆગમત એવ ભાવપ્રવ્રજ્યામાહ - ભાવેન ઇતિ ભાવતઃ = પરમાર્થતઃ, જિનમત એવ = રાગાદિજેતૃત્વાજ્જિનઃ
તન્મત એવ વીતરાગશાસન એવેત્યર્થઃ, આરંભપરિગ્રહત્યાગઃ = વક્ષ્યમાણારંભપરિગ્રહવર્જનં જિનશાસન એવ,
અન્યશાસનેષ્વારંભપરિગ્રહસ્વરૂપાનવગમાત્ સમ્યક્ત્યાગાસમ્ભવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૬॥

ટીકાર્થ :

આ નામાદિ ચાર ભેદવાળી છે = અને આ પ્રવ્રજ્યા નામાદિ ચાર ભેદવાળી છે. તે આ પ્રમાણે-નામપ્રવ્રજ્યા,
સ્થાપનાપ્રવ્રજ્યા, દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા અને ભાવપ્રવ્રજ્યા. ત્યાં ક્ષુણ્ણપણું હોવાથી નામ અને સ્થાપનાને આદર નહીં
કરીને નોઆગમથી જ જ્ઞશરીર અને ભવ્યશરીરથી વ્યતિરિક્ત એવી દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યાને કહે છે-

મૂળગાથામાં 'દ્રવ્યે' એ પ્રકારે દ્વારનો પરામર્શ છે. દ્રવ્યમાં ચરકાદિની છે અર્થાત્ ચરકાદિની = ચરક-
પરિવ્રાજક-ભિક્ષુ-ભૌતાદિની, દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા છે. અને અહીં 'દ્રવ્ય' શબ્દ અપ્રધાન અર્થનો વાચક છે, પરંતુ ભૂત
અને ભવિષ્યના ભાવની યોગ્યતાનો વાચક નથી. 'ઈતિ' દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યાના કથનની સમાપ્તિમાં છે.

નોઆગમથી જ ભાવપ્રવ્રજ્યાને કહે છે- ભાવ વડે=ભાવથી=પરમાર્થથી, જિનમતમાં જ છે = રાગાદિનું
જેતૃપણું હોવાથી જિન તેના મતમાં જ અર્થાત્ વીતરાગના શાસનમાં જ ભાવપ્રવ્રજ્યા છે. આરંભ-પરિગ્રહનો
ત્યાગ=આગળમાં કહેવાનાર એવા આરંભ-પરિગ્રહનું વર્જન, જિનશાસનમાં જ છે; અન્યના શાસનોમાં આરંભ-
પરિગ્રહના સ્વરૂપનો ભોધ નહીં હોવાને કારણે સમ્યક્ ત્યાગનો અસંભવ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આ પ્રવ્રજ્યા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ, એમ ચાર પ્રકારની છે. તેમાં નામ અને સ્થાપનાનો અર્થ સરળ
છે. આથી નોઆગમથી જ જ્ઞશરીર અને ભવ્યશરીરથી વ્યતિરિક્ત એવી દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યાને જણાવવા કહે છે કે ચરક,
પરિવ્રાજક, ભિક્ષુ, ભૌત વગેરેની દીક્ષા દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા છે. અહીં 'દ્રવ્ય' શબ્દ અપ્રધાનદ્રવ્યરૂપ અર્થનો વાચક
સમજવો, પરંતુ ભૂતકાળના અને ભવિષ્યકાળના ભાવની યોગ્યતાનો=પ્રધાનદ્રવ્યરૂપ અર્થનો, વાચક નહિ
સમજવો; કારણ કે ચરક આદિની દીક્ષા ભાવદીક્ષા બનવાની યોગ્યતાથી રહિત છે.

વળી, ભાવદીક્ષા પરમાર્થથી જિનશાસનમાં જ છે; કેમ કે આરંભ અને પરિગ્રહના યથાર્થ ત્યાગથી
ભાવદીક્ષા થાય છે અને તે આરંભ અને પરિગ્રહનો યથાર્થ ત્યાગ જિનશાસનમાં જ છે. જિનશાસન સિવાયના
અન્ય શાસનોમાં=ધર્મોમાં, આરંભ અને પરિગ્રહના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહીં હોવાથી આરંભ-પરિગ્રહનો ત્યાગ
સમ્યગ્ થઈ શકતો નથી.

વળી, પ્રવ્રજ્યા નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય-ભાવરૂપ ભેદથી ચાર પ્રકારની છે. તેમાં દ્રવ્ય નામના દ્વારને
બતાડવા માટે મૂળગાથામાં 'દ્રવ્યમ્' એ પ્રકારનો પ્રયોગ કરેલ છે. તેથી એ ફલિત થાય કે દ્રવ્ય નામના
દ્વારમાં ચરકાદિને પણ પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિ છે.

ટીકામાં નોઆગમથી જ્ઞશરીર અને ભવ્યશરીરથી વ્યતિરિક્ત એવી દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી અને
નોઆગમથી ભાવપ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી, વળી આગમથી દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા અને ભાવપ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ ન કરી,

તેનું કારણ એ છે કે પ્રવ્રજ્યાના અર્થનો જ્ઞાતા અને પ્રવ્રજ્યાના અર્થમાં અનુપયુક્ત જીવ આગમથી દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા છે અને પ્રવ્રજ્યાના અર્થનો જ્ઞાતા અને પ્રવ્રજ્યાના અર્થમાં ઉપયુક્ત જીવ આગમથી ભાવપ્રવ્રજ્યા છે, તેથી આગમને આશ્રયીને આચરણાત્મક પ્રવ્રજ્યા પ્રાપ્ત થાય નહીં; અને અહીં ગ્રંથકારને માત્ર જ્ઞાનના ઉપયોગરૂપ ભાવપ્રવ્રજ્યા અને જ્ઞાનના અનુપયોગરૂપ દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા દર્શાવવી નથી, પરંતુ આચરણાત્મક દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા અને ભાવપ્રવ્રજ્યા દર્શાવવી છે. આથી અહીં દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા અને ભાવપ્રવ્રજ્યાની આગમથી વિવક્ષા ન કરતાં નોઆગમથી જ વિવક્ષા કરેલ છે. ॥૬॥

અવતરણિકા :

આરમ્ભપરિગ્રહસ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૬ માં કહ્યું કે આરંભ અને પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ ભાવથી પ્રવ્રજ્યા જિનમતમાં જ છે. તેથી જિજ્ઞાસા થાય કે આરંભ અને પરિગ્રહનું સ્વરૂપ શું છે કે જેના ત્યાગથી ભાવપ્રવ્રજ્યા પ્રાપ્ત થાય ? આથી આરંભ અને પરિગ્રહના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે-

ગાથા :

પુઠ્ઠવાઇસુ આરંભો પરિગ્રહો ધમ્મસાહણં મુત્તં ।
મુચ્છાં ચ તત્થ બજ્જો ઇયરો મિચ્છત્તમાઈઓ ॥ ૭ ॥

અન્વયાર્થ :

પુઠ્ઠવાઇસુ=પૃથ્વી આદિમાં આરંભો=આરંભ છે. ધમ્મસાહણં મુત્તં=ધર્મના સાધનને મૂકીને (અન્ય વસ્તુનું ગ્રહણ) તત્થ ચ=અને ત્યાં=ધર્મોપકરણમાં, મુચ્છાં=મૂર્ચ્છા બજ્જો પરિગ્રહો=(એ) બાહ્ય પરિગ્રહ છે, મિચ્છત્તમાઈઓ=મિથ્યાત્વાદિ ઇયરો=ઈતર છે=અભ્યંતર પરિગ્રહ છે.

ગાથાર્થ :

પૃથ્વીકાયાદિમાં આરંભ છે. ધર્મના સાધનને મૂકીને અન્ય વસ્તુનું ગ્રહણ અને ધર્મોપકરણમાં મૂર્ચ્છા એ બાહ્ય પરિગ્રહ છે, મિથ્યાત્વાદિ અભ્યંતર પરિગ્રહ છે.

ટીકા :

પૃથ્વીવ્યાદિષુ કાયેષુ વિષયભૂતેષુ આરંભ इत्यारम्भणमारम्भः सङ्घट्टनादिरूपः, પરિગ્રહણં પરિગ્રહઃ, અસૌ દ્વિવિધઃ બાહ્યોઽભ્યંતરશ્ચ, તત્ર ધર્મસાધનં મુખ્યવસ્ત્રિકાદિ મુક્ત્વા બાહ્ય इति सम्बन्धः અન્યપરિગ્રહણમિતિ ગમ્યતે, મૂર્ચ્છાં ચ તત્ર=ધર્મોપકરણે બાહ્ય એવ પરિગ્રહ इति, इतरस्त्वान्तरપરિગ્રહો મિથ્યાત્વાદિરેવ, આદિશબ્દાદ-વિરત્તિદુષ્ટયોગા ગૃહ્યન્તે, પરિગૃહ્યતે તેન કારણભૂતેન કર્મ્મણા જીવ इति ગાથાર્થઃ ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ :

પૃથ્વીવ્યાદિષુ ..... સઙ્ઘટ્ટનાદિરૂપઃ, 'આરંભ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરે છે- આરંભવું એ આરંભ. જીવની પ્રવૃત્તિના વિષયભૂત એવા પૃથ્વી આદિ કાયોમાં સંઘટ્ટનાદિરૂપ આરંભ છે.

પરિગ્રહણં ..... એવ પરિગ્રહઃ ઇતિ, 'પરિગ્રહ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરે છે- પરિગ્રહણ કરવું એ પરિગ્રહ. આ=પરિગ્રહ, બે પ્રકારે છે, બાહ્ય અને અભ્યંતર. ત્યાં=બે પ્રકારના પરિગ્રહમાં, ધર્મના સાધનરૂપ મુહપતિ આદિને મૂકીને અન્યનું=અન્ય વસ્તુનું, ગ્રહણ કરવું એ બાહ્ય પરિગ્રહ છે. એ પ્રકારે ગાથાના પૂર્વાર્ધના અંતે રહેલ મુત્તું નો ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં રહેલ બજ્જો સાથે સંબંધ છે; અને મુત્તું પછી અન્યપરિગ્રહણં એ પ્રકારનું પદ મૂળગાથામાં અધ્યાહાર છે અને ત્યાં=ધર્મોપકરણમાં, મૂર્ચ્છા બાહ્ય જ પરિગ્રહ છે.

'ઇતિ' બાહ્ય પરિગ્રહના સ્વરૂપના કથનની સમાપ્તિ અર્થે છે.

ફતર ..... ગૃહ્યન્તે વળી ઈતર=આંતર પરિગ્રહ, મિથ્યાત્વાદિ જ છે. "મિથ્યાત્વાદિ" માં આદિ શબ્દથી અવિરતિ અને દુષ્ટ યોગો ગ્રહણ કરાય છે.

પરિગ્રહની કરણાર્થ વ્યુત્પત્તિ કરીને જીવનો અંતરંગ પરિગ્રહ મિથ્યાત્વાદિ જ કેમ છે ? તે બતાવે છે -

પરિગ્રહાતે ..... ગાથાર્થઃ કારણભૂત એવા તેના દ્વારા = મિથ્યાત્વાદિ દ્વારા, જીવ કર્મ વડે પરિગ્રહણ કરાય છે અર્થાત્ જીવ કર્મોનો પરિગ્રહ કરે છે. માટે મિથ્યાત્વાદિ જીવના અંતરંગ પરિગ્રહરૂપ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ધર્મોપકરણમાં થતી મૂર્ચ્છાને બાહ્ય પરિગ્રહ કહ્યો. ત્યાં મૂર્ચ્છા એ જીવના અંતરંગ પરિણામરૂપ હોવાથી અવિરતિ કે દુષ્ટ યોગો સ્વરૂપ છે, માટે સામાન્ય રીતે મૂર્ચ્છા અંતરંગ પરિગ્રહરૂપ લાગે; પરંતુ પરમાર્થથી મૂર્ચ્છાપૂર્વક ગ્રહણ કરાએલાં ધર્મોપકરણ પણ બાહ્ય પરિગ્રહ છે અને ધર્મોપકરણ સિવાય અન્ય વસ્તુનું ગ્રહણ પણ બાહ્ય પરિગ્રહ છે; કેમ કે મૂર્ચ્છા વગર ધર્મોપકરણ સિવાયની વસ્તુનું ગ્રહણ થાય નહિ. તેથી ધર્મના સાધનને છોડીને અન્યનું ગ્રહણ અને મૂર્ચ્છાપૂર્વક ધર્મોપકરણનું પણ ગ્રહણ, એ બાહ્ય પરિગ્રહરૂપ છે પરંતુ અંતરંગ પરિગ્રહરૂપ નથી.

"મિથ્યાત્વાદિ" માં આદિ પદથી અવિરતિ-કષાય-દુષ્ટ યોગો, એમ ગ્રહણ ન કરતાં અવિરતિ અને દુષ્ટ યોગો એ બેનું જ ગ્રહણ કર્યું. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને દુષ્ટ યોગો એ ત્રણ જ અંતરંગ પરિગ્રહ છે અને કષાયનો અંતર્ભાવ અવિરતિ અને દુષ્ટ યોગોમાં જ થઈ જાય છે. તે આ રીતે-

જીવ અવિરતિ આપાદક કષાયના પરિણામવાળો હોય છે, ત્યારે એ જીવનો કષાયનો પરિણામ અવિરતિથી પૃથક્ નથી; અને પ્રમાદને કારણે જીવ મોક્ષને પ્રતિકૂળ એવા મન-વચન-કાયાના દુષ્ટ યોગોમાં પ્રવર્તતો હોય, ત્યારે જીવનો તે કષાયનો પરિણામ દુષ્ટ એવા મન-વચન-કાયાના યોગોમાં જ અંતર્ભાવ પામી જાય છે; કેમ કે યોગોની દુષ્ટતા કષાય વિના થતી નથી. ॥ ૭ ॥

અવતરણિકા :

ત્યાગશબ્દાર્થ વ્યાચિન્ધ્યાસુરાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૬ માં અંતે કહેલ કે આરંભ અને પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ ભાવથી પ્રવ્રજ્યા જિનમતમાં જ છે,

તેથી ગાથા-૭ માં આરંભ અને પરિગ્રહનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે આરંભ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ શું છે ? તે બતાવવા અર્થે 'ત્યાગ' શબ્દના અર્થને વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

ચાઓ ઇમેસિ સમ્મં મળવયકાઈહિં અપ્પવિત્તીઓ ।

એસા ખલુ પવ્વજ્જા મુક્કખફલા હોઈ નિઅમેણં ॥ ૮ ॥

અન્યથાર્થ :

ઇમેસિ=આની=આરંભ-પરિગ્રહની, મળવયકાઈહિં=મન, વચન, કાયા વડે સમ્મં=સમ્યગ્=પ્રવચનમાં કહેલી વિધિથી, અપ્પવિત્તીઓ ચાઓ=અપ્રવૃત્તિ (એ) ત્યાગ છે.

ઉત્થાન :

પ્રસ્તુત ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ત્યાગનો અર્થ બતાવ્યો, હવે ઉત્તરાર્ધથી આરંભ અને પરિગ્રહના ત્યાગથી થતી દીક્ષાનું ફળ બતાવીને તે ભાવપ્રવ્રજ્યા છે એમ કહે છે -

અન્યથાર્થ :

એસા ખલુ પવ્વજ્જા નિઅમેણં મુક્કખફલા હોઈ =આ જ પ્રવ્રજ્યા = ગાથા-૬ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલી જ પ્રવ્રજ્યા, નિયમથી મોક્ષના ફળવાળી થાય છે.

ગાથાર્થ :

આરંભ અને પરિગ્રહની મન, વચન અને કાયાના યોગો વડે સમ્યગ્ અપ્રવૃત્તિ એ ત્યાગ છે અને ગાથા-૬ ના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવેલી જ પ્રવ્રજ્યા નિયમથી મોક્ષરૂપ ફળવાળી થાય છે.

ટીકા :

ત્યાગઃ = પ્રોજ્ઞનમ્ અનયોઃ = આરમ્ભપરિગ્રહયોઃ સમ્યક્ = પ્રવચનોક્તેન વિધિના મનોવાક્કાર્યૈઃ ત્રિભિરપિ અપ્રવૃત્તિઃ એવ, આરમ્ભે પરિગ્રહે ચ મનસા વાચા કાયેનાપ્રવર્તનમિતિ ભાવઃ ।

ટીકાર્થ :

આ બેની=આરંભ અને પરિગ્રહની, સમ્યગ્=પ્રવચનમાં કહેવાયેલ વિધિપૂર્વક, મન, વચન, કાયારૂપ ત્રણેય પક્ષ યોગો દ્વારા અપ્રવૃત્તિ જ ત્યાગ છે. તેનો ફલિતાર્થ બતાવે છે - આરંભમાં અને પરિગ્રહમાં મનથી, વચનથી અને કાયાથી અપ્રવર્તન એ ત્યાગ છે, એ પ્રકારનો ભાવ છે.

ટીકા :

એસા ખલુ ઇતિ એષૈવ પ્રવ્રજ્યા યથોક્તસ્વરૂપા, મોક્ષફલા ભવતિ ઇતિ મોક્ષઃ ફલં યસ્યાઃ સા મોક્ષફલા ભવતિ, નિયમેન = અવશ્યંતયા,

ટીકાર્થ :

આ જ યથોક્ત સ્વરૂપવાળી પ્રવ્રજ્યા = ગાથા-૬ માં કહેવાયેલી જ આરંભ અને પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ પ્રવ્રજ્યા, નિયમથી મોક્ષફળવાળી થાય છે અર્થાત્ મોક્ષ છે ફળ જેનું એવી તે = પ્રવ્રજ્યા, અવશ્યપણાથી મોક્ષરૂપ ફળવાળી થાય છે.

★ અહીં 'ઋલુ' શબ્દ એકાર અર્થમાં ગ્રહણ કરવા દ્વારા એ જણાવવું છે કે નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા મોક્ષફળવાળી નથી, પરંતુ જિનમતમાં ખતાવેલ ભાવપ્રવ્રજ્યા જ અવશ્ય મોક્ષફળવાળી છે.

ભાવાર્થ :

નામ અને સ્થાપનાપ્રવ્રજ્યા તો મોક્ષનું કારણ નથી, પરંતુ અન્યદર્શનમાં રહેલા ભિક્ષુ વગેરેની અપ્રધાનદ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા પણ મોક્ષનું કારણ નથી; માત્ર જિનમતમાં કહેલી ભાવપ્રવ્રજ્યા જ મોક્ષનું કારણ છે. ક્વચિત્ જિનમતમાં કહેલી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કર્યા પછી પણ કોઈ જીવ ભાવથી પ્રવ્રજ્યાને પામ્યો ન હોય, પરંતુ તે જીવ અસદ્ગ્રહ વગરનો હોય તો તેની તે પ્રવ્રજ્યા પ્રધાનદ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા છે, જે ભાવપ્રવ્રજ્યાનું કારણ છે અને તે પ્રધાનદ્રવ્યપ્રવ્રજ્યાનો અંતર્ભાવ ભાવથી થનારી પ્રવ્રજ્યામાં કરવાનો છે. આથી સાક્ષાત્ મોક્ષનું કારણ ભાવથી થયેલી પ્રવ્રજ્યા છે અને ભાવપ્રવ્રજ્યાના કારણીભૂત એવી પ્રધાનદ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા પરંપરાએ મોક્ષનું કારણ છે.

ઉત્થાન :

અહીં પ્રશ્ન થાય કે મોક્ષ વિરતિના પરિણામથી થાય છે અને વિરતિનો પરિણામ અવિરતિના આપાદક એવા કષાયમોહનીયના ક્ષયોપશમથી થાય છે. તેથી કષાયમોહનીયના ક્ષયોપશમમાં યત્ન કરવો જોઈએ, જેથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય. તેના બદલે બાહ્ય આચરણારૂપ, આરંભ-પરિગ્રહના ત્યાગસ્વરૂપ પ્રવ્રજ્યામાં યત્ન કરવાથી મોક્ષ કઈ રીતે થઈ શકે ? તેમાં હેતુ આપે છે-

ટીકા :

ભાવમન્તરેણારમ્ભાદૌ મનોપ્રવૃત્ત્યસમ્ભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮॥

ટીકાર્થ :

ભાવ વગર આરંભાદિમાં મનોપ્રવૃત્તિનો અસંભવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અવિરતિનો ભાવ ન હોય તો આરંભાદિમાં મનોપ્રવૃત્તિ થતી નથી; અને મોક્ષપ્રાપ્તિનો હેતુ વિરતિનો પરિણામ છે, તેથી વિરતિના પરિણામને પ્રાપ્ત કરવા અવિરતિના ભાવનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આથી જે સાધુ અવિરતિના ભાવને છોડી દે તે સાધુની મનોયોગની પ્રવૃત્તિ આરંભ-પરિગ્રહમાં વર્તતી નથી અને આવા સાધુ વચન-કાયાથી પણ આરંભ-પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ કરતા નથી.

આમ, મોક્ષના અભિલાષવાળા સાધુ પ્રથમ અવિરતિના ભાવનો ત્યાગ કરે છે અને અવિરતિના પરિણામના ત્યાગથી શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક આરંભ-પરિગ્રહમાં પ્રવૃત્તિ ન થાય તે રીતે યત્ન કરે છે, જેથી

પ્રગટેલો વિરતિનો પરિણામ સુરક્ષિત રહે. આ રીતે આરંભ-પરિગ્રહના ત્યાગપૂર્વક વિરતિના પરિણામમાં વિશેષ-વિશેષતર યત્ન કરવાથી ક્રમે કરીને પ્રવ્રજ્યા મોક્ષનું કારણ બની શકે છે.

આમ છતાં, કોઈ સાધુ સંયમ ગ્રહણ કર્યા બાદ ભાવથી અવિરતિનો ત્યાગ કરે, પરંતુ શાસ્ત્રવિધિ મુજબ આરંભ-પરિગ્રહના ત્યાગમાં યત્ન ન કરે, તો ભાવથી પ્રગટ થયેલો વિરતિનો પરિણામ પણ વિનાશ પામે છે. તેથી મોક્ષના અર્થીએ વિરતિના પરિણામપૂર્વક બાહ્ય આચારણારૂપ આરંભ-પરિગ્રહના ત્યાગમાં યત્ન કરવો આવશ્યક છે, જેથી મોક્ષાર્થી સાધુની પ્રવ્રજ્યા મોક્ષરૂપ ફળવાળી બને.

વિશેષાર્થ :

કવચિત્ અપવાદિક કારણે મુનિ નદી ઊતરતા હોય કે અન્ય કોઈ અવિરતિવાળી બાહ્યપ્રવૃત્તિ કરતા હોય કે જેમાં કાયાથી આરંભાદિ થતો હોય, તોપણ વિરતિના પરિણામવાળા મુનિની તે કાયિક કે વાચિક પ્રવૃત્તિ આરંભરૂપ નથી, પરંતુ સંયમવૃદ્ધિને અનુકૂલ છે. દા.ત. મુનિ સંયમની વૃદ્ધિ અર્થે નવકલ્પી વિહારમાં યત્ન કરતા હોય ત્યારે, તે મુનિની વિહારની પ્રવૃત્તિથી થતી વાઉકાયની વિરાધના આરંભરૂપ જણાય, પરંતુ સંયમને અનુકૂલ હોવાથી તે પ્રવૃત્તિ ત્રણેય યોગથી નિરારંભ છે, અને તે વખતે બાહ્યથી દેખાતી આરંભની પ્રવૃત્તિ અશક્યપરિહારરૂપ છે; કેમ કે સંયમનો ઉચિત યોગ હોય અને હિંસાનો પરિહાર અશક્ય હોય તેવી ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં થતી હિંસાને શાસ્ત્રકારો આરંભરૂપ કહેતા નથી.

વળી, મુનિ પ્રમાદના પરિણામવાળા હોય ત્યારે પડિલેહણની ક્રિયા કરતા હોય તોપણ શાસ્ત્રમાં તેને ષટ્કાયના વિરાધક કહ્યા છે. તેથી પ્રમાદો સાધુ દ્વારા કાયાથી કરાતી અહિંસાની પ્રવૃત્તિ પણ અતિચારની ભૂમિકાવાળી આરંભની પ્રવૃત્તિરૂપ છે. વળી કવચિત્ પ્રમાદને કારણે મુનિ દ્વારા અતિચારનું સેવન થઈ જાય અને પાછળથી પરિણામની વિશુદ્ધિના બળથી આલોચના કરે, તો તે મુનિનો વિરતિનો પરિણામ જીવંત રહે છે. તેથી વીતરાગના શાસનની જ પ્રવ્રજ્યા નિયમથી મોક્ષરૂપ ફળને આપનાર છે. ॥ ૮ ॥

અવતરણિકા :

ઉક્તા પ્રવ્રજ્યા ભેદતઃ, અધુનૈતત્પર્યાયાનાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫ ની અવતરણિકામાં કહેલ કે તત્ત્વ-ભેદ-પર્યાય વડે વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ, એ પ્રકારનો ન્યાય છે. તેથી ગાથા-૫માં પારમાર્થિક અર્થને આશ્રયીને તત્ત્વથી પ્રવ્રજ્યા બતાવી, ગાથા-૬ માં પ્રવ્રજ્યાના નામાદિ ચાર ભેદો બતાવ્યા અને અંતે નિગમન કરતાં સ્થાપન કર્યું કે ચોથા પ્રકારની ભાવપ્રવ્રજ્યા અવશ્ય મોક્ષફળવાળી છે. આ રીતે ભેદથી પ્રવ્રજ્યા કહેવાઈ. હવે આના = પ્રવ્રજ્યાના, પર્યાયોને = એકાર્થવાચી શબ્દોને, કહે છે-

ગાથા :

પવ્વજ્જા નિક્ખમણં સમયા ચાઓ તહેવ વેરગં ।

ધમ્મચરણં અહિંસા દિક્ખા એગઢિયાઈં તુ ॥ ૯ ॥ સ ત્તિ દારં ગયં ॥

અન્વયાર્થ :

તુ = વળી = શબ્દનયના અભિપ્રાયથી, પવ્વજ્જા = પ્રવ્રજ્યા, નિક્કમણં = નિષ્ક્રમણ, સમતા = સમતા, ચાઓ = ત્યાગ, તહેવ વેરગં = તે રીતે જ વૈરાગ્ય, ધમ્મચરણં = ધર્મનું ચરણ, અહિંસા = અહિંસા દિક્ષા = દીક્ષા = ભાવસત્ર; એગઢિયાઈ = (આ શબ્દો) એકાર્થવાળા છે. સા = 'તે' ત્તિ = એ પ્રકારનું દારં = દ્વાર ગયં = ગયું = પૂરું થયું.

ગાથાર્થ :

શબ્દનયના અભિપ્રાયથી પ્રવ્રજ્યા, નિષ્ક્રમણ, સમતા, બાહ્ય-અભ્યંતર પરિગ્રહનો ત્યાગ, તે રીતે જ વિષયોમાં વૈરાગ્ય, ક્ષાન્ત્યાદિ દશવિધ ધર્મોનું આસેવન, યુવહિંસાનું વર્જન, દીક્ષા; આ પ્રવ્રજ્યાના એકાર્થવાળી શબ્દો છે.

ટીકા :

પ્રવ્રજ્યા નિરૂપિતશબ્દાર્થ, નિષ્ક્રમણં દ્રવ્યભાવસંજ્ઞાત્, સમતા સર્વેષ્વિષ્ણનિષ્ઠેષુ, ત્યાગ: બાહ્યાભ્યંતર-પરિગ્રહસ્ય, તથૈવ વૈરાગ્યં વિષયેષુ, ધર્મચરણં = ક્ષાન્ત્યાદ્યાસેવનમ્, અહિંસા = પ્રાણિઘાતવર્જનમ્, દીક્ષા = સર્વસત્ત્વાભયપ્રદાનેન ભાવસત્રં, એકાર્થિકાનિ તુ = એતાનિ પ્રવ્રજ્યાયા એકાર્થિકાનિ તુર્વિશેષણાર્થ: શબ્દનયા-ભિપ્રાયેણ, સમભિરૂઢનયાભિપ્રાયેણ તુ નાનાર્થાન્યેવ, ભિન્નપ્રવૃત્તિનિમિત્તત્વાત્ સર્વશબ્દાનામિતિ ગાથાર્થ:॥૧॥

ટીકાર્થ :

- (૧) પાપમાંથી શુદ્ધ ચરણયોગોમાં જવું એ પ્રવ્રજ્યા છે, એ પ્રકારની ગાથા-૫ માં નિરૂપાયેલ શબ્દાર્થવાળી પ્રવ્રજ્યા છે.
- (૨) દ્રવ્યસંગ અને ભાવસંગમાંથી નીકળવું, તે નિષ્ક્રમણ છે અર્થાત્ બાહ્ય પદાર્થોનો સંયમ એ દ્રવ્યસંગ છે અને બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યેનો ચિત્તનો પ્રતિબંધ એ ભાવસંગ છે. તેથી તે બાહ્ય પદાર્થોનો અને બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે ચિત્તના પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરવો એ નિષ્ક્રમણ છે.
- (૩) સર્વ ઈષ્ટ-અનિષ્ટ પદાર્થોમાં સમાન પરિણામ રાખવો તે સમતા છે.
- (૪) ગાથા-૭ માં બતાવેલ બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો એ ત્યાગ છે.
- (૫) તે રીતે જ પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં વિરક્તભાવ કેળવવો તે વૈરાગ્ય છે.
- (૬) ક્ષમા આદિ દશ પ્રકારના યતિધર્મોનું આસેવન કરવું તે ધર્મચરણ છે.
- (૭) જીવોની હિંસાનું વર્જન કરવું તે અહિંસા છે.
- (૮) સર્વ જીવોને અભયદાન આપવા દ્વારા ભાવદાનશાળાનું આસેવન કરવું તે દીક્ષા છે.

ગાથાના અંતે રહેલ 'તુ' શબ્દ વિશેષ અર્થવાળો છે અર્થાત્ કંઈક વિશેષતા બતાડવા માટે છે, અને તે વિશેષતા એ છે કે, શબ્દનયના અભિપ્રાયથી ઉપરમાં દર્શાવેલ સાત શબ્દો પ્રવ્રજ્યાના એકાર્થવાળી છે, પરંતુ સમભિરૂઢનયના અભિપ્રાયથી આ સાત શબ્દો જુદા જુદા અર્થવાળા જ છે; કેમ કે ભિન્ન ભિન્ન

વ્યુત્પત્તિઓને આશ્રયીને સર્વ શબ્દોની ભિન્ન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્તપણું છે અર્થાત્ ઉપરમાં બતાવેલ પ્રવ્રજ્યાદિ આઠેય શબ્દો ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિના વાચક છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥ ૮ ॥

અવતરણિકા :

સેતિ વ્યાખ્યાતમ્, અધુના કેનેત્યેતદ્ વ્યાખ્યાયતે, તત્ર યોગ્યેન ગુરુણા, સ ચેત્થંભૂતઃ, इत्याह-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧માં ગ્રંથકારે પ્રતિજ્ઞા કરેલ કે પાંચ વસ્તુઓને હું યથાક્રમથી કહીશ. ત્યારપછી ગાથા-૨માં પાંચ વસ્તુઓનાં નામ બતાવ્યાં અને ગાથા-૪માં પ્રવ્રજ્યાવિધાન નામની પ્રથમ વસ્તુનાં પાંચ દ્વારો બતાવ્યાં. તેમાંથી 'સા' એ પ્રકારનું પહેલું દ્વાર ગાથા-૫ થી ૮ માં વ્યાખ્યાન કરાયું, હવે 'કેન' એ પ્રકારનું આ= બીજું દ્વાર, વ્યાખ્યાન કરાય છે. ત્યાં 'કેન' દ્વારનો અર્થ કરતાં કહે છે કે, યોગ્ય ગુરુએ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ. અને તે=પ્રવ્રજ્યાયોગ્ય ગુરુ, આવા પ્રકારના હોય છે. એથી પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે યોગ્ય ગુરુના ગુણોને કહે છે-

ગાથા :

પવ્વજ્જાજોગ્ગગુણેહિં સંગઓ વિહિપવણ્ણપવ્વજ્જો ।
 સેવિઅગુરુકુલવાસો સયયં અક્ખલિઅસીલો અ ॥ ૧૦ ॥
 સમ્મં અહીઅસુત્તો તત્તો વિમલયરબોહજોગાઓ ।
 તત્તણ્ણુ ઉવસંતો પવયણવચ્છલ્લજુત્તો અ ॥ ૧૧ ॥
 સત્તહિઅરઓ અ તહા આએઓ અણુવત્તગો અ ગંભીરો ।
 અવિસાઈ પરલોએ ઉવસમલદ્ધીઙ્કલિઓ અ ॥ ૧૨ ॥
 તહ પવયણત્થવત્તા સગુરુઅણુનાયગુરુ પઓ ચેવ ।
 એઆરિસો ગુરુ ક્ખલુ ભણિઓ રાગાઙ્કરહિએહિં ॥ ૧૩ ॥

અન્યથાર્થ :

પવ્વજ્જાજોગ્ગગુણેહિં સંગઓ = પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય ગુણોથી સંગત, વિહિપવણ્ણપવ્વજ્જો=વિધિપૂર્વક સ્વીકારાયેલી પ્રવ્રજ્યાવાળા, સેવિઅગુરુકુલવાસો = સેવાયેલ છે ગુરુકુલવાસ જેમના વડે એવા, સયયં અક્ખલિઅસીલો=સતત=પ્રવ્રજ્યાગ્રહણથી માંડીને સર્વકાળ, અસ્ખલિત શીલવાળા, અ=પરના દ્રોહથી વિરતિના પરિણામવાળા, સમ્મં અહીઅસુત્તો=સમ્યગ્ = યોગોદ્ધનપૂર્વક, ભણાયેલાં છે સૂત્રો જેમના વડે એવા, તત્તો વિમલયરબોહજોગાઓ તત્તણ્ણુ=તેનાથી=સૂત્રના અધ્યયનથી, (યથેલા) વિમલતર બોધના યોગને કારણે તત્ત્વજ્ઞ=તત્ત્વને જાણનારા, ઉવસંતો=ઉપશાંત, પવયણવચ્છલ્લજુત્તો અ=અને પ્રવચન પ્રત્યે વાત્સલ્યથી યુક્ત, સત્તહિઅરઓ અ=અને સત્ત્વહિતમાં રત, તહા આએઓ અણુવત્તગો અ ગંભીરો=તે

રીતે આદેય, અનુવર્તક અને ગંભીર, પરલોએ અવિસાઈ=પરલોકમાં અવિષાદી=પરલોકને સાધવામાં વિષાદ વગરના, ઉવસમલબ્ધીફલિઓ અ=અને ઉપશમલબ્ધ્યાદિથી કલિત, તહ પવચણત્થવત્તા=તથા પ્રવચન અને અર્થના વક્તા, સગુરુઅણુત્રાયગુરુપઓ ચેવ=અને સ્વગુરુથી અનુજ્ઞાત ગુરુપદવાળા; એઆરિસો ચ્ચલુ=આવા પ્રકારના જ રાગાફરિહિર્હિ ગુરુ ભણિઓ=રાગાદિથી રહિત વડે ગુરુ કહેવાયા છે.

ગાથાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાયોગ્ય ગુણોથી યુક્ત, વિધિપૂર્વક સ્વીકારેલ પ્રવ્રજ્યાવાળા, સેવન કરેલ ગુરુકુલવાસવાળા, પ્રવ્રજ્યાગ્રહણથી માંડીને સર્વકાળ અસ્ખલિત શીલવાળા, પરના દ્રોહથી વિરતિના પરિણામવાળા, યોગોદ્દહનપૂર્વક ભણેલ સૂત્રોવાળા, તેથી વિમલતર બોધનો યોગ થવાના કારણે તત્ત્વને જાણનારા, ઉપશાંત અને પ્રવચન પ્રત્યે વાત્સલ્યથી યુક્ત અને જીવોનું હિલ કરવામાં તત્પર; અને આદેય, અનુવર્તક અને ગંભીર, પરલોક સાધવામાં ખેદ વગરના અને ઉપશમલબ્ધિ વગરેથી યુક્ત, તથા સૂત્રને અને અર્થને કહેનારા અને પોતાના ગુરુથી અનુજ્ઞા પામેલ ગુરુના પદવાળા; આવા પ્રકારના જ વીતરાગ વડે ગુરુ કહેવાયા છે.

ટીકા :

પ્રવ્રજ્યાયોગ્યસ્ય પ્રાણિનો ગુણાઃ = પ્રવ્રજ્યાયોગ્યગુણા આર્યદેશોત્પન્નાદયો વક્ષ્યમાણાઃ; તથાડન્યત્રાપ્યુક્તમ્-

“અથ પ્રવ્રજ્યાડર્હઃ- આર્યદેશોત્પન્નઃ ૧ વિશિષ્ટજાતિકુલાન્વિતઃ ૨ ક્ષીણપ્રાયકર્મમલઃ ૩ તત એવ વિમલબુદ્ધિઃ ૪ દુર્લભં માનુષ્યં, જન્મ મરણનિમિત્તં, સમ્પદશ્ચપલાઃ, વિષયા દુઃખહેતવઃ, સંયોગે વિયોગઃ, પ્રતિક્ષણં મરણં, દારુણો વિપાકઃ, ઇત્યવગતસંસારનૈર્ગુણ્યઃ ૫ તત એવ તદ્વિરક્તઃ ૬ પ્રતનુકથાયોડ્વિપ્રહાસ્યાદિઃ ૭-૮ કૃતજ્ઞઃ ૯ વિનીતઃ ૧૦ પ્રાગપિ રાજાડમાત્યપૌરજનબહુમતઃ ૧૧ અદ્રોહકારી ૧૨ કલ્યાણાઙ્ગઃ ૧૩ શ્રાદ્ધઃ ૧૪ સ્થિરઃ ૧૫ સમુપસમ્પન્નશ્ચેતિ ૧૬”

અર્થિ: સદ્ગતઃ = યુક્તઃ = સમેતઃ સન્, કિં ? ઇત્યાહ-વિધિપ્રપન્નપ્રવ્રજ્યો = વિધિના વક્ષ્યમાણલક્ષણેન પ્રપન્ના=અંકીકૃતા પ્રવ્રજ્યા યેન સ તથાવિધઃ, તથા સેવિતગુરુકુલવાસઃ સમુપાસિતગુરુકુલ ઇત્યર્થઃ, સતતં= સર્વકાલં પ્રવ્રજ્યાપ્રતિપત્તેરારમ્ય, અસ્ખલિતશીલશ્ચ=અખણ્ડિતશીલશ્ચ, ચશબ્દાત્ પરદ્રોહવિરતિભાવશ્ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય પ્રાણીના = જીવના, ગુણો = પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય ગુણો, ગાથા-૩૨ આદિમાં કહેવાનાર આર્યદેશોત્પન્નાદિ છે, તે પ્રકારે અન્યત્ર પણ = અન્ય ગ્રંથોમાં પણ, કહેવાયું છે, જે અથ થી બતાવે છે-

- (૧) આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા,
- (૨) વિશિષ્ટ જાતિ અને કુલથી યુક્ત,
- (૩) પ્રાયઃ ક્ષીણ થયેલ કર્મરૂપી મલવાળા,
- (૪) તેથી જ=ક્ષીણપ્રાયઃકર્મમલવાળા છે તેથી જ, વિમલ=નિર્મળ, બુદ્ધિવાળા,

- (૫) મનુષ્યપણું દુર્લભ છે, જન્મ મરણના નિમિત્તવાળું છે, સંપત્તિઓ ચપળ છે, વિષયો દુઃખના હેતુ છે, સંયોગમાં વિયોગ છે, પ્રતિક્ષણ મરણ છે અર્થાત્ પ્રતિક્ષણ આયુષ્ય ક્ષીણ થવાથી તેટલા આયુષ્યના અભાવની પ્રાપ્તિરૂપ જીવનું દરેક ક્ષણે મરણ થાય છે, કર્મનો વિપાક દારુણ છે, એ પ્રકારે જણાયેલું છે સંસારનું નૈર્ગુણ્ય જેમના વડે એવા,
- (૬) તેથી જ=સંસારનું નૈર્ગુણ્ય જાણેલ હોવાથી જ, તેનાથી વિરક્ત=સંસારથી વિરાગ પામેલા,
- (૭) પ્રતનુ કષાયવાળા=અતિઅલ્પ કોષાદિ કષાયવાળા,
- (૮) અલ્પ હાસ્યાદિવાળા=મંદ નોકષાયવાળા,
- (૯) કૃતજ્ઞ=કોઈ દ્વારા કરાયેલ ઉપકારને જાણનારા,
- (૧૦) વિનીત=વિનયવાળા,
- (૧૧) દીક્ષા લેતાં પહેલાં પણ રાજા, અમાત્ય, નગરસંબંધી જનોથી બહુમાન પામેલા,
- (૧૨) અદ્રોહકારી=દ્રોહ નહીં કરનારા,
- (૧૩) કલ્યાણ અંગવાળા=અંગની વિકલતા વગરના,
- (૧૪) શ્રદ્ધાવાળા,
- (૧૫) સ્થિર=સ્થિર ચિત્તવાળા,
- (૧૬) અને સમુપસંપન્ન=દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે સામેથી ઉપસ્થિત થયેલા: પ્રવ્રજ્યાર્હ છે=દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય છે.
- આમના વડે સંગત=આ ૧૬ ગુણોથી યુક્ત છતાં, શું ? એથી કહે છે-

વિધિથી પ્રપન્ન પ્રવ્રજ્યાવાળા=કહેવાનાર લક્ષણવાળી વિધિપૂર્વક અંગીકરાઈ છે પ્રવ્રજ્યા જેમના વડે તે તેવા પ્રકારના=વિધિથી અંગીકૃત પ્રવ્રજ્યાવાળા, અને સેવાયેલ ગુરુકુલવાસવાળા=સારી રીતે સેવાયું છે ગુરુનું કુળ જેમના વડે એવા, અને સતત=પ્રવ્રજ્યાના સ્વીકારથી આરંભીને સર્વકાળ, અસ્ખલિત શીલવાળા=અખંડિત શીલવાળા, અને 'ચ' શબ્દથી પરદ્રોહની વિરતિના ભાવવાળા ગુરુ દીક્ષા આપવા માટે યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

(૧) આર્યદેશના ઉત્તમ સંસ્કારો સંયમની સાધના માટે ઉપકારક બને છે અને અનાર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો પ્રાય: કરીને ઉત્તમ સંસ્કારવાળા હોતા નથી, તેથી આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય છે.

(૨) માતૃપક્ષની જાતિ કહેવાય છે અને પિતૃપક્ષનું કુલ કહેવાય છે અને ઉત્તમ જાતિ અને ઉત્તમ કુલમાં જન્મેલો જીવ વિશિષ્ટ જાતિ-કુલાન્વિત કહેવાય. આવો જીવ ગ્રહણ કરેલ પ્રતિજ્ઞાનો સમ્યગ્ નિર્વાહ કરવા માટે સમર્થ બને છે, તેથી વિશિષ્ટ જાતિ અને કુલથી યુક્ત જીવો દીક્ષાને યોગ્ય છે.

(૩-૪-૫) જેનો કર્મમલ ઘણો ક્ષીણ થઈ ગયો છે અને કર્મમલ ક્ષીણપ્રાય: થવાને કારણે જે જીવ વિમલબુદ્ધિવાળો હોય, તેને વિમલબુદ્ધિ હોવાથી સંસારનું નૈર્ગુણ્ય દેખાતું હોય છે કે ચાર ગતિઓમાં મનુષ્યગતિ

દુર્લભ છે, હિતની સાધના મનુષ્યભવમાં કરી શકાય છે અને અન્ય ગતિઓ પ્રાયઃ કરીને ભવ પૂરા કરવા માટે હોય છે. માટે આવો દુર્લભ મનુષ્યભવ મને પ્રાપ્ત થયો છે, તો મારે હિતમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

વળી, વિમલબુદ્ધિવાળો જીવ જાણતો હોય છે કે જન્મ મરણનું કારણ છે. માટે પ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્યભવ હું જેમ-તેમ પસાર કરીશ તો આ જન્મ સમાપ્ત થશે ત્યારે મને દુર્ગતિઓની પરંપરા પ્રાપ્ત થશે. આમ, મરણની પ્રાપ્તિ પહેલાં જન્મને સફળ કરવાનો વિમલબુદ્ધિવાળા જીવને મનોરથ થાય છે.

વળી, વિમલબુદ્ધિવાળા જીવને સંસારની ચપળ એવી સંપત્તિમાં આસ્થા કરીને મનુષ્યભવ પસાર કરવો હિતાવહ જણાતો નથી; કેમ કે પુણ્ય પૂરું થઈ જાય તો પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલી સંપત્તિ આ જન્મમાં પણ ચાલી જાય છે, અને કદાચ આ જન્મમાં ચાલી ન જાય તોપણ આયુષ્ય પૂરું થતાં તો અવશ્ય સર્વ સંપત્તિનો વિયોગ થાય છે. માટે ચપળ એવી સંપત્તિમાં આસ્થા કરવી વિમલબુદ્ધિવાળા જીવને અયુક્ત લાગે છે.

વળી, વિમલબુદ્ધિવાળો જીવ જાણતો હોય છે કે સંસારના વિષયોમાં પ્રવૃત્તિથી પાપબંધ થાય છે, તેથી દુઃખનું કારણ એવા વિષયોથી સર્પું; અને સંસારમાં પ્રાપ્ત થયેલા સંયોગો પણ વિયોગમાં જ પર્યવસાન પામે છે, માટે આ સંયોગોમાં આસ્થા રાખીને મનુષ્યભવને વ્યતીત કરવો ઉચિત નથી.

વળી, તે જાણે છે કે આયુષ્ય પણ કાણે કાણે ઘટી રહ્યું છે, આથી તેટલા અંશમાં જીવનું મૃત્યુ ચાલુ છે, અને જ્યારે સંપૂર્ણ આયુષ્ય પૂરું થશે ત્યારે દુર્લભ એવો મનુષ્ય ભવ સમાપ્ત થશે. માટે પ્રતિક્ષણ થતા મરણની ઉપેક્ષા કરીને મનુષ્યભવને તુચ્છ વિષયોમાં પૂરો કરવો ઉચિત નથી; અને કર્મનો વિપાક પણ અતિ દારુણ છે, માટે લેશ પણ પ્રમાદ કર્યા વગર કર્મના નાશ માટે યત્ન કરવો જોઈએ. આ પ્રકારે સંસારના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જોવાની નિર્મળ બુદ્ધિ દ્વારા સંસારના નૈર્ગુણ્યને જાણતો જીવ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય છે.

(૬) સંસારની નિર્ગુણતા જાણતો હોવાને કારણે જ સંસારથી વિરક્ત થયેલ મુમુક્ષુ દીક્ષા માટે યોગ્ય છે.

(૭-૮) ઘણાં કર્મો ક્ષીણ થયેલાં હોવાથી જેના કષાયો અને નોકષાયો ઘણા અલ્પ હોય તેવો જીવ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે; કેમ કે તેવો જીવ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી સંયમમાં સમ્યગ્ યત્ન કરી શકે છે.

(૯) વળી પોતાના પર માતા-પિતા આદિ દ્વારા અને ગુરુ આદિ દ્વારા કરાયેલા ઉપકારને જાણનારો જીવ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે.

(૧૦) સંસારમાં પણ ઉચિત વિનય કરનારો જીવ દીક્ષા માટે યોગ્ય છે.

(૧૧) વળી, ઉત્તમ પ્રકૃતિ હોવાના કારણે દીક્ષા ગ્રહણ કરતાં પહેલાં પણ રાજા, અમાત્ય, નગરજનોમાં બહુમાનપાત્ર હોય, તેવો જીવ સંયમ લેવા માટે લાયક છે.

(૧૨) વળી, ઉત્તમ પ્રકૃતિવાળો હોવાને કારણે ક્યારેય પણ કોઈનો દ્રોહ નહિ કરનારો જીવ દીક્ષાને યોગ્ય છે.

(૧૩) વળી પૂર્વભવમાં સેવેલ ધર્મથી કલ્યાણના કારણીભૂત એવા પૂર્ણ અંગવાળો જીવ પ્રવ્રજ્યા માટે યોગ્ય છે, પરંતુ શરૈરનાં અંગાંતો વેંકલતાવાળાં નહીં.

(૧૪) વળી ભગવાનના વચન ઉપર શ્રદ્ધાવાળો જીવ દીક્ષા માટે યોગ્ય છે.

(૧૫) વળી પ્રકૃતિથી સ્થિર બુદ્ધિવાળો અર્થાત્ આત્મકલ્યાણના કારણીભૂત સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી સંયમની મર્યાદાને હું અવશ્ય પાળીશ તેવી સ્થિરબુદ્ધિવાળો જીવ પ્રવ્રજ્યા માટે યોગ્ય છે.

(૧૬) વળી દીક્ષા લેવા માટે ગુરુ પાસે સમ્યક્ ઉપસ્થિત થયેલો જીવ દીક્ષા લેવાને યોગ્ય છે.

આવા પ્રકારના પ્રવ્રજ્યાયોગ્ય ૧૬ ગુણોવાળા જે હોય, વળી જેમણે આગળમાં કહેવાશે એ વિધિથી દીક્ષા ગ્રહણ કરેલી હોય, દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા બાદ ગુરુકુલવાસમાં રહીને ભગવાનના શાસનની મર્યાદાને જાણી હોય, વળી પ્રવ્રજ્યાગ્રહણથી માંડીને અખંડિત શીલવાળા હોય, અર્થાત્ શક્તિના પ્રકર્ષથી સંયમમાં યત્ન કરતાં ક્વચિત્ કાળદોષના કારણે કે પ્રમાદના કારણે અતિચાર લાગતા હોય તોપણ તે અતિચારની શુદ્ધિ કરીને શુદ્ધ થયેલા હોય, તેવા ગુરુ પાસે સંયમગ્રહણ કરવું જોઈએ.

વળી, આવા પ્રકારના પણ પ્રવ્રજ્યા આપનાર ગુરુ પરદ્રોહની વિરતિવાળા હોવા જોઈએ. તેનાથી એ કહેવું છે કે દીક્ષા આપ્યા પછી શિષ્યને ગુરુ ઉચિત યોગોમાં પ્રવર્તાવે નહીં તો શરણાગત તે યોગ્ય શિષ્યનો વિનાશ થાય, જે પરદ્રોહ છે; અને તેવો પરદ્રોહ કરવાના પરિણામથી વિરામ પામેલા ગુરુ યોગ્ય શિષ્યને સંયમમાં સમ્યક્ પ્રવર્તાવી શકે છે. ॥ ૧૦ ॥

ટીકા :

સમ્યગ્=યથોક્તયોગવિધાનેન, અધીતસૂત્રઃ=ગૃહીતસૂત્રઃ,

ટીકાર્થ :

દીક્ષા આપવાને યોગ્ય ગુરુનું વિશેષ સ્વરૂપ બતાવે છે -

સમ્યગ્=યથોક્ત યોગના વિધાનથી અર્થાત્ શાસનમાં કહેવાયેલ યોગની વિધિ કરવાપૂર્વક, ભણાયેલા સૂત્રોવાળા=ગ્રહણ કરાયેલ સૂત્રોવાળા,

ટીકા :

તતો વિમલતરબોધયોગાત્ ઇતિ તતઃ=સૂત્રાધ્યયનાદ્યઃ શુદ્ધતરાવગમસ્તત્સમ્બન્ધાદિત્યર્થઃ, કિમિત્યાહ-તત્ત્વજ્ઞઃ=વસ્તુતત્ત્વવેદી,

ટીકાર્થ :

તેના કારણે=સૂત્રના અધ્યયનને કારણે, વિમલતર બોધના યોગથી અર્થાત્ જે શુદ્ધતર અવગમ તેના સંબંધથી, શું ? એથી કહે છે- તત્ત્વજ્ઞ= વસ્તુના તત્ત્વને જાણનારા,

ભાવાર્થ :

દીક્ષા લેતાં પહેલાં સંસારની નિર્ગુણતાને જાણવારૂપ જે નિર્મલ બોધ હતો, તેના કરતાં દીક્ષા લીધા

પછી શાસ્ત્રો ભણવાને કારણે વિશેષ પ્રકારનો નિર્મલ બોધ થાય છે, તેથી સાધુ વસ્તુતત્ત્વને જાણનાર બને છે, અર્થાત્ સંસારની નિર્ગુણતાને વિશેષરૂપે જાણે છે અને મોક્ષ અને મોક્ષના ઉપાયોને સૂક્ષ્મ રીતે જાણે છે. અર્થાત્ કયા દેશ-કાળમાં કઈ રીતે યત્ન કરીને મોક્ષ સાધવો જોઈએ, તે વિશેષ રીતે જાણે છે. આવા વસ્તુતત્ત્વના જાણનાર ગુરુને પ્રવ્રજ્યા આપવાનો અધિકાર છે.

ટીકા :

उपशान्तः क्रोधविपाकावगमेन, प्रवचनवात्सल्ययुक्तश्च=प्रवचनमिह सङ्गः सूत्रं वा तद्वत्सलभावयुक्तं
इति गायार्थः ॥११॥

ટીકાર્થ :

ક્રોધના વિપાકના અવગમથી = બોધથી, ઉપશાન્ત અને પ્રવચન પ્રત્યે વાત્સલ્યથી યુક્ત = પ્રવચન અહીં સંઘ કે સૂત્રરૂપ છે તેના વત્સલભાવથી યુક્ત, અર્થાત્ ચતુર્વિધ સંઘમાં ગુણિયલ આત્માઓ પ્રત્યે અને ભગવાનના વચનરૂપ સૂત્રો પ્રત્યે રાગભાવવાળા હોવાથી સંઘનું કંઈ અહિત ન થાય તે માટે યત્ન કરનારા અને ભગવાનના વચનરૂપ સૂત્રની વિરુદ્ધ કથન નહિ કરનારા ગુરુ, દીક્ષા આપવા માટે યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે ગાયાર્થ છે. ॥૧૧॥

ટીકા :

सत्त्वहितरतश्च = सामान्येनैव जीवहिते सक्तश्च,

ટીકાર્થ :

અને સત્ત્વના હિતમાં રત=સામાન્યથી જ જીવોનું હિત કરવામાં આસક્ત,

ભાવાર્થ :

વળી દીક્ષા આપવા માટે યોગ્ય ગુરુ સામાન્ય રીતે જ જીવના હિતમાં રત હોય અર્થાત્ જૈનશાસનમાં રહેલા જીવો, જૈનશાસનની બહાર રહેલા જીવો અને પૃથ્વીકાયાદિ જીવો; એમ ભવ જીવોનું હિત કરવાની મનોવૃત્તિવાળા હોય.

આમ છતાં, પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનું હિત, તેમને થતી પીડાના પરિહારમાં કરાતા યત્નથી જ થઈ શકતું હોવાથી પૃથ્વીકાયાદિ જીવોના હિત માટે તેટલો યત્ન કરનારા હોય છે, જ્યારે અન્ય સંસારી જીવોમાંથી માર્ગનો બોધ કરી શકે તેવા જીવોને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવવામાં યત્ન કરવા દ્વારા, અને શરણે આવેલા શિષ્યાદિનું સારણા, વારણાદિ દ્વારા, હિત કરનારા હોય તેવા ગુરુ દીક્ષા આપવા માટે યોગ્ય છે.

ટીકા :

तथा न केवलमित्यंविधः किन्तु, आदेयोऽनुवर्त्तकश्च गम्भीरः, तत्रादेयो नाम ग्राह्यवाक्यः, अनु-
वर्त्तकश्च = भावानुकूल्येन सम्यक्पालकः, गम्भीरो = विपुलचित्तः, अविषादी परलोके = न परिषहाद्यभिद्रुतः
कायसंरक्षणादौ दैन्यमुपयाति,

ટીકાર્થ :

તથા કેવલ આવા નહીં = માત્ર ઉપરમાં વર્ણવેલ ગુણોવાળા નહીં, પરંતુ આદેય, અનુવર્તક અને ગંભીર; તેમાં આદેય એટલે ગ્રાહ્યવાક્યવાળા, અને અનુવર્તક અર્થાત્ ભાવથી અનુકૂલપણા વડે આશ્રિત જીવોનું સમ્યક્ રીતે પાલન કરનારા, ગંભીર = વિપુલ ચિત્તવાળા, પરલોકમાં અવિષાદી એટલે પરિષદાદિથી અભિદ્રુત = અભિભવ પામેલા, કાયના = છ કાયના, સંરક્ષણાદિમાં જે દીનતાને પામતા નથી, તે પરલોકમાં અવિષાદી છે અને તેવા ગુરુ પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે યોગ્ય છે.

ભાવાર્થ :

શિષ્યને દીક્ષા આપવા માટે ઉપયોગી ઉપરમાં બતાવેલા ગુણોથી અન્ય વિશેષ ગુણો બતાવવા અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે કે ફક્ત આટલા જ ગુણોવાળા નહીં પરંતુ આદેય, અનુવર્તક અને ગંભીર ગુરુ દીક્ષા આપવા માટે યોગ્ય છે.

આદેય એટલે ગ્રાહ્ય વાક્યવાળા, અર્થાત્ જેમનું વચન ગ્રાહ્ય બનતું હોય તેવા ગુરુ યોગ્ય શિષ્યોને અનુશાસન આપી શકે છે. તેથી ગુરુ આદેય ગુણવાળા હોવા જોઈએ.

વળી અનુવર્તક એટલે જીવની ભાવપરિણતિને અનુરૂપ શિષ્યનું સમ્યક્ પાલન કરનારા હોય, તેવા અનુવર્તક ગુરુ પાસે દીક્ષા લેવી જોઈએ.

વળી દીક્ષા આપવા માટે યોગ્ય ગુરુ વિશાળ ચિત્તવાળા હોવા જોઈએ.

વળી, પરલોકનું હિત કરવામાં વિષાદ વગરના ચિત્તવાળા ગુરુ હોવા જોઈએ, અર્થાત્ પરિષદાદિ આવી પડ્યા હોય ત્યારે પૃથ્વીકાયાદિ છ કાયના રક્ષણાદિમાં દીનતા પામનારા ન હોય, પરંતુ આલોકના સુખની ઉપેક્ષા કરવા દ્વારા શક્તિના પ્રકર્ષથી પરિષદાદિને સહન કરીને પણ પરલોકના હિતનું કારણ એવા સંયમના પાલનમાં દૃઢ યત્ન કરનારા હોય.

ટીકા :

उपशमलब्ध्यादिकलितश्च = उपशमलब्ध्युपकरणलब्धिस्थिरहस्तलब्धियुक्तश्चेति गायार्थः ॥ १२ ॥

ટીકાર્થ :

અને ઉપશમલબ્ધિ આદિથી કલિત = ઉપશમલબ્ધિ, ઉપકરણલબ્ધિ અને સ્થિરહસ્તલબ્ધિથી યુક્ત, ગુરુ દીક્ષા આપવાને યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે ગાયાર્થ છે.

★ ઉપશમલબ્ધિ એટલે બીજાને શાંત કરવાનું સામર્થ્ય.

★ ઉપકરણલબ્ધિ એટલે સંયમમાં ઉપકારક એવા નિર્દોષ વસ્ત્ર-પાત્ર આદિ ઉપકરણને મેળવવાની શક્તિ.

★ સ્થિરહસ્તલબ્ધિ એટલે બીજાઓને વ્રતપાલનાદિમાં સ્થિર કરવાની શક્તિ. ॥૧૨॥

ટીકા :

તથા પ્રવચનાર્થવક્તા સૂત્રાર્થવક્તેત્યર્થઃ, સ્વગુર્વનુજાતગુરુપદશ્ચૈવ અસતિ તસ્મિન્ દિગાચાર્યાદિના સ્થાપિતગુરુ-
પદ ઇત્યર્થઃ, ઈંદ્રશો ગુરુઃ સ્વલુશબ્દોઽવધારણાર્થઃ ઈંદ્રશ એવ, કાલદોષાદન્યતરગુણરહિતોઽપિ બહુતરગુણયુક્ત
ઇતિ વા વિશેષણાર્થઃ, ધ્વણિતો રાગાદિરહિતૈઃ = પ્રતિપાદિતો વીતરાગૈરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ :

તથા પ્રવચન અને અર્થના વક્તા = સૂત્ર અને અર્થને કહેનારા, અને પોતાના ગુરુથી અનુજ્ઞા પામેલ
ગુરુના પદવાળા. તે નહીં હોતે છતે = પોતાના ગુરુ ન હોય તો, દિગાચાર્યાદિ વડે સ્થપાયેલ ગુરુપદવાળા.
સ્વલુ શબ્દ અવધારણના અર્થવાળો છે, એથી આવા પ્રકારના જ ગુરુ અથવા સ્વલુ શબ્દ કાળના દોષથી
કોઈક ગુણથી રહિત પણ ઘણા ગુણોથી યુક્ત, એ પ્રકારના વિશેષણના અર્થવાળો છે. તેવા ગુરુ રાગાદિથી
રહિત વડે કહેવાયા છે = વીતરાગ વડે પ્રતિપાદન કરાયા છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શિષ્યાદિને સૂત્ર અને અર્થની વાચના આપતા હોય, જેમને પોતાના ગુરુએ ગુરુપદે સ્થાપિત કર્યા
હોય, સ્વગુરુના અભાવમાં દિગાચાર્ય = ગચ્છાચાર્ય, જેમને ગુરુપદે સ્થાપ્યા હોય, એવા જ ગુરુને વીતરાગ
ભગવંતોએ દીક્ષા આપવા માટે લાયક કહ્યા છે. કાલદોષથી ઉપરમાં બતાવેલ સર્વ ગુણસંપન્ન ન હોય,
કેટલાક ગુણોથી રહિત હોય છતાં ઘણા ગુણોથી યુક્ત હોય તો તેવા ગુરુ પણ દીક્ષા આપવાને લાયક છે.

મૂળગાથામાં 'સ્વલુ' શબ્દ અવધારણ અર્થમાં છે અથવા તો કાલદોષને કારણે એકાદ ગુણથી રહિત
પણ ઘણા ગુણોથી યુક્ત ગુરુની પાસે જ દીક્ષા ગ્રહણ કરવી, એ પ્રકારની વિશેષતા બતાવવા માટે છે.
તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અવધારણ અર્થમાં 'સ્વલુ' શબ્દને ગ્રહણ કરીએ તો પૂર્વમાં બતાવેલા સર્વ ગુણોથી
યુક્ત જ ગુરુ દીક્ષા આપવા માટે અધિકારી છે, અન્ય નહીં; અને 'સ્વલુ' શબ્દનો બીજો વિશેષતા બતાવતો
અર્થ ગ્રહણ કરીએ તો વર્તમાનકાળ વિષમ હોવાને કારણે ઉપરમાં વર્ણવેલ સંપૂર્ણ ગુણોવાળા ગુરુ ન
મળે તોપણ ઘણા ગુણોથી યુક્ત હોય તેવા ગુરુ પણ દીક્ષા આપવા માટે અધિકારી છે. ॥૧૩॥

ગાથા :

एआरिसेण गुरुणा सम्मं परिसाइकज्जरहिणं ।

पव्वज्जा दायव्वा तयणुग्गहनिज्जराहेउं ॥ १४ ॥

અન્યથાર્થ :

परिसाइकज्जरहिणं=પર્ષદાદિ કાર્યથી રહિત, एआरिसेण गुरुणा = આવા પ્રકારના ગુરુએ = પૂર્વમાં
બતાવેલા ગુણોવાળા ગુરુએ, तयणुग्गहनिज्जराहेउं = તેના અનુગ્રહ અને નિર્જરાના હેતુથી = શિષ્ય પર ઉપકાર
કરવા માટે અને પોતાના કર્મની નિર્જરા કરવા માટે, सम्मं = સમ્યક્ = શાસ્ત્રમાં બતાવેલી વિધિપૂર્વક, पव्वज्जा
दायव्वा = પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ.

ગાથાર્થ :

પર્ષદાદિ કાર્યથી રહિત, પૂર્વમાં બતાવેલા ગુણોવાળા ગુરુએ શિષ્યના અનુગ્રહના હેતુથી અને પોતાના કર્મની નિર્જરાના હેતુથી સમ્યક્ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ.

ટીકા :

ઈદ્દુશેન ગુરુણા=એવંવિધેનાચાર્યેણ, સમ્યગ્=અવિપરીતેન વિધિના, પર્ષદાદિકાર્યરહિતેન = સમ્પૂર્ણા મે પર્ષદ્ ભવિષ્યતિ પાનકાદિવાહકો વેત્યાદૈહિકકાર્યનિરપેક્ષેણ, પ્રવ્રજ્યા દાતવ્યા=દીક્ષા વિધેયા, કિં તદ્વ્યંગીકૃત્ય? इत्यत्राह- તદનુગ્રહનિર્જરાહેતોઃ ઇતિ વિનેયાનુગ્રહાર્થ કર્મ્મક્ષયાર્થ ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ :

પર્ષદાદિના કાર્યથી રહિત='મારી પર્ષદા સંપૂર્ણ થશે અથવા પાનકાદિનો વાહક થશે.' ઇત્યાદિ ઐહિક કાર્યથી નિરપેક્ષ એવા, આવા પ્રકારના ગાથા-૧૦ થી ૧૩ માં બતાવ્યા એવા પ્રકારના, ગુરુએ=આચાર્યએ, સમ્યગ્=અવિપરીત વિધિ વડે, પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ=દીક્ષા કરવી જોઈએ. શેને અંગીકાર કરીને ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે- તેના અનુગ્રહ અને નિર્જરાના હેતુથી અર્થાત્ વિનેયના = શિષ્યના, અનુગ્રહના અર્થે અને કર્મના ક્ષયના અર્થે, દીક્ષા આપવી જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૦ થી ૧૩ માં બતાવેલા ગુણોવાળા પ્રવ્રજ્યાદાતાની યોગ્યતાવાળા ગુરુએ, 'મારા શિષ્યપરિવારની વૃદ્ધિ થશે અથવા પાણી આદિ લાવવામાં કામ લાગશે' એવા કોઈપણ આલોકનાં કાર્યોની અપેક્ષાથી રહિત બનીને, શિષ્યના આત્માના અનુગ્રહ માટે અને પોતાનાં કર્મોના ક્ષય માટે યોગ્ય જીવને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપવી જોઈએ. ॥ ૧૪ ॥

અવતરણિકા :

ઈદ્દુશિ ગુરૌ ગુણમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

આવા પ્રકારના=ગાથા-૧૦ થી ૧૩ માં કહેલા ૧૭ ગુણોવાળા, ગુરુ હોતે છતે શિષ્યોને થતા ગુણને = લાભને, કહે છે-

ગાથા :

ભત્તિબહુમાણ સદ્ધા થિરયા ચરણમ્મિ હોઝ સેહાણં ।

એઆરિસમ્મિ નિઅમા ગુરુમ્મિ ગુણરયણજલહિમ્મિ ॥૧૫॥

અન્યથાર્થ :

ગુણરયણજલહિમ્મિ એઆરિસમ્મિ ગુરુમ્મિ નિઅમા=ગુણરૂપી રત્નના જલધિરૂપ આવા પ્રકારના ગુરુમાં નિયમથી સેહાણં ભત્તિબહુમાણ=શૈક્ષોને ભક્તિ અને બહુમાન થાય છે. (અને આવા ગુરુમાં ભક્તિ-બહુમાન થવાથી) ચરણમ્મિ=ચરણમાં સદ્ધા થિરયા=શ્રદ્ધા (અને) સ્થિરતા હોઝ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

ગુણરૂપી રત્નના સમુદ્ર જેવા આવા પ્રકારના ગુરુમાં નિયમથી નવદીક્ષિતોને ભક્તિ અને બહુમાન થાય છે, અને ભક્તિ-બહુમાન થવાથી ચારિત્રમાં શ્રદ્ધા અને સ્થિરતા થાય છે.

ટીકા :

ભક્તિબહુમાનો ઇતિ ભક્તિર્બાહ્યવિનયરૂપા બહુમાનો ભાવપ્રતિબન્ધઃ, એતૌ ભવતઃ શિક્ષકાણાં = અભિનવપ્રવ્રજિતાનામિતિ યોગઃ, ક્વ ? इत्याह- ईदृशि = एवंभूते गुरौ = आचार्ये नियमात् = नियमेन, पुनरपि स एव विशिष्यते-गुणरत्नजलधौ गुणरत्नसमुद्र इति, ततः श्रद्धा स्थिरता च चरणे भवति इति; तथाहि-गुरु भक्तिबहुमानभावत एव चारित्रे श्रद्धा स्थैर्यं च भवति नान्यथेति गाथार्थः ॥१५॥

ટીકાર્થ :

શિક્ષકોને = અભિનવ પ્રવ્રજિતોને = નવદીક્ષિતોને, ભક્તિ અને બહુમાન થાય છે = બાહ્ય વિનયરૂપ ભક્તિ છે અને ભાવથી પ્રતિબંધરૂપ બહુમાન છે, આ બે થાય છે. ક્યાં ? એથી કહે છે-

આવા પ્રકારના ગુરુમાં = આવા પ્રકારના આચાર્યમાં, નિયમથી = નિયમ વડે, આ બે થાય છે. ફરી પણ તે જ = ગુરુ જ, વિશેષાય છે = વિશેષ પ્રકારે બતાવાય છે.

ગુણરૂપ રત્નના જલધિ = ગુણરૂપ રત્નના સમુદ્ર, એવા ગુરુમાં શિષ્યોને ભક્તિ અને બહુમાન થાય છે અને તેનાથી ચરણમાં શ્રદ્ધા અને સ્થિરતા થાય છે. તે તથાહિથી સ્પષ્ટ કરે છે- ગુરુમાં ભક્તિ અને બહુમાનના ભાવથી જ ચારિત્રમાં શ્રદ્ધા અને સ્થૈર્ય થાય છે, અન્ય રીતે નહીં. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં વર્ણવેલા ગુણરૂપી રત્નોના સાગર જેવા ગુરુનો યોગ થતાં નૂતન દીક્ષિત શિષ્યોને ગુરુ પ્રત્યે અવશ્ય ભક્તિ અને બહુમાન પ્રગટે છે અને ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિ અને બહુમાન પ્રગટવાથી શિષ્યોને ચારિત્રમાં શ્રદ્ધા અને સ્થિરતા થાય છે; કારણ કે ચારિત્રમાં શ્રદ્ધા અને સ્થિરતા ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિ અને બહુમાનભાવ વગર થતી નથી.

ભક્તિ એટલે વિનય આદિ બાહ્યપ્રવૃત્તિ, બહુમાન એટલે ગુરુ પ્રત્યેનો ભાવથી પ્રતિબંધ અને ભાવપ્રતિબન્ધ એટલે ગુરુના ગુણોને જોઈને શિષ્યને થતો તેમના પ્રત્યેનો ચિત્તનો પ્રતિબન્ધ, ગુરુ પ્રત્યેનો લગાવ, અર્થાત્ આંતરિક અનુરાગ.

વિશેષાર્થ :

ગુણવાન ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિ-બહુમાન તેને થાય કે જેને ગુણો પ્રત્યે તીવ્ર પક્ષપાત હોય. તેથી ગુણ પ્રત્યેના તીવ્ર પક્ષપાતવાળા શિષ્યને ગુણવાન ગુરુની ચારિત્રની પ્રવૃત્તિ રુચે છે, આથી તે શિષ્યને ચારિત્ર પ્રત્યે શ્રદ્ધા થાય છે અને ગુણવાન ગુરુની ઉચિત પ્રવૃત્તિ જોઈને શિષ્યને દુષ્કર એવી ચારિત્રની પ્રવૃત્તિ કરવામાં સ્થિરતા આવે છે; કેમ કે ગુણવાન ગુરુમાં રહેલી ઉચિત પ્રવૃત્તિ જોઈને શિષ્યના હૈયામાં વર્તતો બહુમાનભાવ તેને ચારિત્રના પરિણામમાં સ્થિર કરે છે. પરંતુ જે શિષ્યને આવા ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિ-બહુમાન

ન હોય તેને ચારિત્રના પરિણામમાં રુચિ થઈ શકતી નથી; કેમ કે આવા શિષ્યે કેવળ ભૌતિક ફળ મેળવવા અર્થે જ ચારિત્ર બ્રહ્મ કર્યું છે, વસ્તુતઃ તેનામાં ગુણનો પક્ષપાત નથી; કેમ કે ગુણ પ્રત્યે તીવ્ર પક્ષપાતવાળા જીવને તો ગુણવાન ગુરુમાં અવશ્ય ભક્તિ-બહુમાન થાય. ॥ ૧૫ ॥

અવતરણિકા :

ગુણાન્તરમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૦ થી ૧૩માં વર્ણન કરાયેલા સ્વરૂપવાળા ગુરુ પાસે દીક્ષા લેવાથી શિષ્યને પ્રાપ્ત થતા પૂર્વગાથામાં બતાવેલા ગુણોથી ગુણાન્તરને = અન્ય લાભોને, કહે છે-

ગાથા :

અણુવત્તગો અ એસો હવઙ્ગ દઢં જાણઈ જઓ સત્તે ।
ચિત્તે ચિત્તસહાવે અણુવત્તે તહ ઉવાયં ચ ॥ ૧૬ ॥

અન્યચાર્થ :

એસો અ = અને આ = પૂર્વમાં કહેવાયેલા ગુણોવાળા ગુરુ, દઢં અણુવત્તગો હવઙ્ગ = દઢ અનુવર્તક થાય છે; જઓ = જે કારણથી ચિત્તે અણુવત્તે ચિત્તસહાવે સત્તે = ચિત્ર અનુવર્ત્ય = અનેક રૂપે અનુવર્તનીય, એવા ચિત્ર = વિવિધ, સ્વભાવવાળા સત્ત્વોને = જીવોને, તહ ચ = અને તે પ્રકારના = જે પ્રકારે વિવિધ સ્વભાવવાળા જીવોની અનુવર્તના થઈ શકે તે પ્રકારના, ઉવાયં = ઉપાયને જાણઈ = જાણે છે.

ગાથાર્થ :

અને આવા ગુરુ દઢ અનુવર્તક થાય છે; જે કારણથી અનેક પ્રકારે અનુવર્તના કરી શકાય એવા વિવિધ સ્વભાવવાળા જીવોને અને તેઓની અનુવર્તના થઈ શકે તેવા પ્રકારના ઉપાયને જાણે છે.

ટીકા :

અનુવર્તકશ્ચ એષઃ = અનન્તરોદિતો ગુરુ ભવતિ દૃઢં = અત્યર્થ, કુત્તરે કુત્તર-જાનાતિ યતઃ સત્ત્વાન્ = પ્રાણિનઃ ચિત્રાન્ = અનેકરૂપાન્ ચિત્રસ્વભાવાન્ = નાનાસ્વભાવાન્ અનુવર્ત્યાન્ ઇત્યનુવર્તનીયાન્ તથોપાયં ચ = અનુવર્તનોપાયં ચ જાનાતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬ ॥

ટીકાર્થ :

અને આ = પૂર્વમાં કહેવાયેલા ગુરુ, દઢ = અત્યર્થ = અત્યંત, અનુવર્તક થાય છે. કયા કારણથી? એથી કહે છે- જે કારણથી ચિત્ર અનુવર્ત્ય એવા ચિત્ર સ્વભાવવાળા સત્ત્વોને અર્થાત્ અનેક રૂપે અનુવર્તનીય = અનુવર્તન કરી શકાય એવા, જુદા જુદા સ્વભાવવાળા પ્રાણીઓને = જીવોને, અને તે પ્રકારના ઉપાયને = અનુવર્તનના ઉપાયને, જાણે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં કહેલા ગુણોથી યુક્ત ગુરુ અત્યંત અનુવર્તના કરે છે અર્થાત્ શિષ્યોના સ્વભાવને અનુકૂળ બનીને તેમને હિતમાં જોડવાનો પ્રયત્ન કરે છે; કારણ કે તે ગુરુ શિષ્યોના ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવોને જાણી શકે છે તથા કોને કેવી રીતે હિતમાં જોડવા, એ પ્રકારના શિષ્યોના આત્મહિતના ઉપાયને પણ જાણી શકે છે.

વિશેષાર્થ :

મુમુક્ષુ જીવો મોક્ષની સાધના અર્થે સંયમ ગ્રહણ કરે છે, છતાં તેઓ સંપૂર્ણ કર્મથી રહિત નહીં હોવાથી તેઓની પ્રકૃતિ કર્મકૃત હોય છે, તેથી તેઓ વિવિધ સ્વભાવવાળા હોય છે. તોપણ યોગ્ય અનુવર્તના કરનાર ગુરુ તેઓનો સ્વભાવ જાણીને, તેઓના સ્વભાવને અનુરૂપ ઉચિત ઉપાય દ્વારા તેઓને સંયમરૂપી યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તિવે છે.

આ રીતે ભિન્ન-ભિન્ન સ્વભાવવાળા શિષ્યોની પણ અનુવર્તના કરવાના અનેક ઉપાયો જાણીને તે તે પ્રકારે અનુવર્તના કરનાર ગુરુ વિચિત્ર પ્રકૃતિવાળા પણ શિષ્યોનું આત્મકલ્યાણ કરી શકે છે. આથી સદ્ગુરુમાં “અનુવર્તના” ગુણ અપેક્ષિત છે અને આવા અનુવર્તક ગુરુ યોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવાના અધિકારી છે. ॥૧૬॥

અવતરણિકા :

અનુવર્તનાગુણમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગુરુ દ્વારા કરાયેલી અનુવર્તનાથી શિષ્યોને થતા ગુણને=લાભને, કહે છે-

ગાથા :

અણુવત્તણાણ સેહા પાયં પાવંતિ જોગ્ગયં પરમં ।
રયણં પિ ગુણક્કરિસં, ઉવેઙ્ગ સોહમ્મણગુણેણ ॥૧૭॥

અન્યથાર્થ :

સોહમ્મણગુણેણ રયણં પિ ગુણક્કરિસં = સોહમ્મણના ગુણ વડે = રત્નશોધકના પ્રભાવ વડે, રત્ન પણ ગુણોત્કર્ષને ઉવેઙ્ગ = પામે છે. (એ રીતે) અણુવત્તણાણ = અનુવર્તના વડે સેહા = શૈક્ષો પાયં = પ્રાયઃ પરમં જોગ્ગયં = પરમ યોગ્યતાને પાવંતિ = પામે છે.

ગાથાર્થ :

જેમ રત્નશોધકના પ્રભાવ વડે રત્ન પણ ગુણના ઉત્કર્ષને પામે છે, તેમ અનુવર્તના વડે શૈક્ષો પ્રાયઃ કરીને મોક્ષની પરમ યોગ્યતાને પામે છે.

ટીકા :

અનુવર્તનયા-કરણભૂતયા શિક્ષકાઃ પ્રાયો = બાહુલ્યેન કાંકદુકકલ્પં વિહાય પ્રાપ્નુવન્તિ યોગ્યતામ્ અપવર્ગ પ્રતિ પરમાં = પ્રધાનાં। સ્યાદેતત્, યોગ્ય એવ પ્રવ્રજ્યાર્હં ઇતિ કિં ગુરુ ણા ? ઇત્યેતદાશઙ્ ક્યાહ-રત્નમપિ પદ્મરાગાદિ ગુણોત્કર્ષ = કાન્ત્યાદિગુણપ્રકર્ષમ્ ડૃષ્ટૈતિ સોહમ્મણગુણેણ = રત્નશોધકપ્રભાવેણ વૈકટિકપ્રભાવેણેત્યર્થઃ, એવં સુશિષ્યા અપિ ગુરુપ્રભાવેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭ ॥

ટીકાર્થ :

ગુરુની કરણભૂત એવી અનુવર્તનાથી પ્રાયઃ = બહુલપણ વડે, કાંકદુકકલ્પને = કોરડા મગ તુલ્ય શૈક્ષને, છોડીને, શિક્ષકો = નવદીક્ષિત શિષ્યો, અપવર્ગ પ્રતિ = મોક્ષ તરફ, પરમ = પ્રધાન, એવી યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે.

આ થાય=ઉપરના કથનથી કોઈને પ્રશ્ન થાય, યોગ્ય જ જીવ પ્રવ્રજ્યાને અર્હ હોય છે, એથી કરીને ગુરુ વડે શું? એ પ્રકારના કથનની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે-

પદ્મરાગાદિ રત્ન પદ્મ રત્નશોધકના પ્રભાવ દ્વારા ગુણના ઉત્કર્ષને = કાંતિ આદિ ગુણના પ્રકર્ષને, પામે છે. એ રીતે ગુરુના પ્રભાવ દ્વારા સુશિષ્યો પણ મોક્ષ પ્રતિ શ્રેષ્ઠ યોગ્યતાને પામે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુની અનુવર્તનાથી શિષ્યો પ્રાયઃ મોક્ષ માટે શ્રેષ્ઠ યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગની વિશેષ આરાધના કરનારા બને છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે દીક્ષાને યોગ્ય શિષ્ય મોક્ષને યોગ્ય જ હોય અર્થાત્ સ્વયં જ મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરનારો હોય, તેમાં ગુરુની શી વિશેષતા? એથી કહે છે કે જે રીતે પદ્મરાગ, માણેક વગેરે રત્નો કાંતિ આદિ ગુણોથી યુક્ત હોવા છતાં રત્નશોધકના પ્રભાવથી તેનામાં કાંતિ વગેરે ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે, તે રીતે મોક્ષ માટે યોગ્ય પણ સુશિષ્યો ગુરુના પ્રભાવથી મોક્ષ પામવા માટે વિશેષ પ્રકારે યોગ્ય બને છે.

અહીં અનુવર્તનાને કરણરૂપે કહેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ દંડ, ભ્રમી દ્વારા ઘટનું અસાધારણ કારણ છે, તેથી દંડ એ કરણ છે; તેમ અનુવર્તના, શિષ્યને સાધનામાં સમ્યગ્યત્ન કરાવવા દ્વારા શિષ્યમાં પ્રગટ થતી પરમ યોગ્યતાનું અસાધારણ કારણ છે, તેથી અનુવર્તના એ કરણ છે અર્થાત્ ગુરુની અનુવર્તનાથી શિષ્યનો મોક્ષમાર્ગમાં સમ્યક્ યત્ન થાય છે.

અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દથી એ કહેવું છે કે કોરડા મગ જેવા અયોગ્ય શિષ્યને યોગ્ય ગુરુની અનુવર્તનાથી પણ કાંઈ લાભ થતો નથી. ॥૧૭॥

અવતરશિકા :

કિચ્ચ-

અવતરશિકાર્થ :

પૂર્વમાં ગુરુની અનુવર્તનાથી શિષ્યોને થતા લાભ બતાવ્યા. વળી યોગ્ય ગુરુથી બીજો લાભ શું થાય? તેનો સમુચ્ચય કરવા માટે 'કિચ્ચ' થી કહે છે-

ગાથા :

एत्थ य पमायखलिया पुव्वब्भासेण कस्स व न हुंति ।
जो ते वणेइ सम्मं गुरुत्तणं तस्स सफलं ति ॥ १८ ॥

અન્યથાર્થ :

एत्थ य = અને અહીં = પ્રવ્રજ્યાવિધાનમાં, पुव्वब्भासेण = પૂર્વના અભ્યાસને કારણે कस्स व = કોને જ पमायखलिया = પ્રમાદથી સ્ખલિતો = સ્ખલનાઓ, न हुंति = નથી થતી ? जो = જે(ગુરુ) ते = તેઓને = પ્રમાદથી થતી તે સ્ખલનાઓને, सम्मं वणेइ = સમ્યક્ દૂર કરે છે, तस्स गुरुत्तणं = તેનું ગુરુપણું સફળ = સફળ છે.

★ 'ति' પાદપૂર્તિ માટે છે.

★ 'व' एव કારણા અર્થમાં છે અને તે एव કાર મોટાભાગે જીવોની પ્રમાદથી સ્ખલનાઓ થાય છે તે જણાવવા અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

અને પ્રવ્રજ્યાના વિધાનમાં પૂર્વના અભ્યાસને કારણે કોની જ પ્રમાદથી સ્ખલનાઓ નથી થતી ? જે ગુરુ તે સ્ખલનાઓને સમ્યક્ દૂર કરે છે, તેનું ગુરુપણું સફળ છે.

ટીકા :

अत्र च प्रव्रज्याविधाने प्रमादस्खलितानि इति प्रमादात् सकाशादुद्देशितानि पूर्वाभ्यासेन कस्य वा न भवन्ति, अनादिभवाभ्यस्तो हि प्रमादः न झटित्वेव त्यक्तुं पार्यते, यस्तानि स्खलितानि अपनयति सम्यक्=प्रवचनोक्तेन विधिना गुरुत्वं तस्य सफलं गुणगुरुत्वेनेति गाथार्थः ॥ १८ ॥

ટીકાર્થ :

અને અહીં = પ્રવ્રજ્યાના વિધાનમાં, પૂર્વનો અભ્યાસ હોવાથી પ્રમાદથી સ્ખલનાઓ = પ્રમાદને કારણે દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ, કોની જ નથી થતી ? જે કારણથી અનાદિભવથી અભ્યસ્ત એવો પ્રમાદ જલદી જ ત્યજવો શક્ય નથી. તે સ્ખલનાઓને સમ્યક્ = પ્રવચનમાં કહેવાયેલ વિધિપૂર્વક, જે ગુરુ દૂર કરે છે, તેનું = તે ગુરુનું, ગુણથી ગુરુપણું હોવાથી ગુરુપણું સફળ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વના પ્રમાદના અભ્યાસથી સંયમજીવનમાં ભૂલ કોની ન થાય ? અર્થાત્ પ્રાયઃ ભૂલ થવાની સંભાવના છે જ; કારણ કે પ્રમાદ અનાદિકાળથી રૂઢ થઈ ગયેલો હોવાથી એકદમ દૂર થઈ શકતો નથી. આથી શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી શિષ્યોના દોષોને દૂર કરવામાં ગુરુપણું સફળ બને છે; કારણ કે ગુરુપણું પદ વગેરેથી આવતું નથી, પરંતુ શિષ્યોના દોષોને દૂર કરવાની કુશળતાથી જ આવે છે. ॥ ૧૮ ॥

અવતરણિકા :

एतदेव लौकिकोदाहरणेन स्पष्टयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જે ગુરુ શિષ્યોની પ્રમાદથી થયેલ સ્ખલનાઓને સમ્યક્ દૂર કરે છે તે ગુરુનું ગુરુપણું સફળ છે, એને જ લૌકિક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે-

ગાથા :

को णाम सारहीणं स होज्ज जो भद्वाइणो दमए ।
दुट्ठे वि अ जो आसे दमेइ तं (सारही) आसियं बिंति ॥ १९ ॥

અન્યથાર્થ :

જો ભદ્રવાઈણો દમએ=જે ભદ્ર વાજીઓને દમે, સ કો ણામ સારહીણં હોજ્જ=તે સારથિ કેવી રીતે થાય ? જો અ=વળી જે દુટ્ઠે વિ આસે=દુષ્ટ પણ અશ્વોને દમેઈ=દમે છે તં સારહીં બિંતિ=તેને (લોકો) સારથિ કહે છે. (પાઠાન્તર પ્રમાણે) તં આસિયં બિંતિ=તેને (લોકો) આશ્ચિક=અશ્વને વહન કરનાર, કહે છે.

ગાથાર્થ :

તે સારથિ કેમ કહેવાય જે ભદ્રિક અશ્વોને દમે ? વળી જે દુષ્ટ પણ અશ્વોનું દમન કરે તેને લોકો સારથિ કહે છે અથવા તેને લોકો અશ્વને વહન કરનાર કહે છે.

ટીકા :

को नाम सारथीनां स भवेत् यो भद्रवाजिनः=शोभनाश्वान् दमयेत्, न कश्चिदसौ असारथिरेवेत्यर्थः, दुष्टनपि तु योऽश्वान् दमयति = शोभनान् करोति, तं सारथिं ब्रुवते लौकिकः। पाठान्तरे वा तमाश्विकं ब्रुवत इति गाथार्थः॥१९॥

ટીકાર્થ :

સારથિઓમાં તે કોણ હોય જે ભદ્ર વાજીઓને = સરળ અશ્વોને, દમે ? અર્થાત્ એ કોઈ નથી= અસારથિ જ છે. વળી જે દુષ્ટ પણ અશ્વોને દમે છે = શોભન કરે છે, તેને લૌકિકો સારથિ કહે છે. અથવા પાઠાન્તરમાં તેને આશ્ચિક કહે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૯॥

અવતરણિકા :

शिष्याननुपालनेन गुरोर्दोषमाह-

અવતરણિકાર્થ :

શિષ્યના અનનુપાલન વડે ગુરુને થતા દોષને કહે છે-

ગાથા :

જો આયરેણ પઢમં પવ્વાવેઝુણ નાણુપાલેઙ્ગા .
સેહે સુત્તવિહીએ સો પવચણપચ્ચણીઓ ત્તિ ॥ ૨૦ ॥

અન્યથાર્થ :

જો=જે (ગુરુ) પઢમં આયરેણ પવ્વાવેઝુણ=પ્રથમ આદરપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપીને સુત્તવિહીએ=સૂત્રવિધિથી સેહે=શિષ્યોને નાણુપાલેઙ્ગા=અનુપાલન કરતા નથી, સો પવચણપચ્ચણીઓ=તે (ગુરુ) પ્રવચનના પ્રત્યનીક છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

જે ગુરુ પહેલાં આદરપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપીને સૂત્રમાં બતાવેલી વિધિથી શિષ્યોનું અનુપાલન કરતા નથી, તે ગુરુ જિનશાસનના શત્રુ છે.

ટીકા :

યો ગુરુ : આદરેણ=બહુમાનેન પ્રથમં પ્રવ્રજ્યાં ગ્રાહયિત્વા પશ્ચાત્ નાનુપાલયતિ શિષ્યકાન્ સૂત્રવિધિના, સ કિમિત્યાહ-સ પ્રવચનપ્રત્યનીકઃ=શાસનપ્રત્યનીક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૨૦ ॥

ટીકાર્થ :

જે ગુરુ પ્રથમ આદરપૂર્વક = બહુમાનપૂર્વક, પ્રવ્રજ્યાને ગ્રહણ કરાવીને પાછળથી શિષ્યોને સૂત્રની વિધિથી અનુપાલન કરતા નથી, તે શું ? એથી કહે છે- તે ગુરુ પ્રવચનના પ્રત્યનીક છે=શાસનના પ્રત્યનીક છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૨૦॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જે ગુરુ શિષ્યોનું અનુપાલન કરતા નથી, તે ગુરુ પ્રવચનના પ્રત્યનીક છે. તે કઈ રીતે પ્રવચનના પ્રત્યનીક છે, એને જ ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

अविकोविअपरमत्था विरुद्धमिह परभवे अ सेवता ।
जं पार्वति अणत्थं सो खलु तप्पच्चओ सव्वो ॥ ૨૧ ॥

અન્યથાર્થ :

અવિકોવિઅપરમત્થા=(ગુરુ દ્વારા) નહીં જણાવાયેલા પરમાર્થવાળા એવા વિરુદ્ધમ્ સેવતા=વિરુદ્ધને

સેવતા શિષ્યો ઇહ પરભવે અ=અહીં અને પરભવમાં જં અણત્થં=જે અનર્થને પાવંતિ=પામે છે, સો
ખલુ સવ્વો=ખરેખર તે સર્વ તપ્પચ્ચઓ=તેના પ્રત્યયે છે=અનનુવર્તક ગુરુના નિમિત્તે છે.

ગાથાર્થ :

ગુરુ દ્વારા નહીં જણાવાયેલા પરમાર્થવાળા એવા વિરુદ્ધ સેવતા શિષ્યો, આ ભવમાં અને પરભવમાં
જે અનર્થને પામે છે, ખરેખર તે સર્વ અનર્થ અનનુવર્તક ગુરુના નિમિત્તે છે.

ટીકા :

અવિકોપિતપરમાર્થાઃ = અવિજ્ઞાપિતસમયસદ્ધાવા વિરુદ્ધં સેવમાના ઇતિ યોગઃ, ઇહ પરભવે ચ યં પ્રાણુ-
વન્ત્યનર્થ, સ ખલુ તત્પ્રત્યયઃ સર્વઃ અનનુવર્તકગુરુનિમિત્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૨૧ ॥

ટીકાર્થ :

ગુરુ દ્વારા નહીં જણાવાયેલા પરમાર્થવાળા=નથી જણાવાયેલો સમયનો અર્થાત્ શાસ્ત્રનો સદ્ભાવ
જેઓને એવા, વિરુદ્ધને સેવતા શિષ્યો અહીં અને પરભવમાં જે અનર્થને પ્રાપ્ત કરે છે, ખરેખર તે સર્વ
અનર્થ તેના પ્રત્યયે છે=અનુવર્તના નહીં કરનાર ગુરુના નિમિત્તે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

જિણસાસણસ્સઽવણ્ણો મિઅંકધવલસ્સ જો અ તે દદ્ધું ।
પાવં સમાયરંતો જાયઙ્ગ તપ્પચ્ચઓ સો વિ ॥૨૨॥

અન્યથાર્થ :

પાવં અ સમાયરંતો=અને પાપને આચરતા એવા તે દદ્ધું=તેઓને=શિષ્યોને, જોઈને મિઅંકધવલસ્સ
જિણસાસણસ્સ=મૃગાંકધવલ એવા જિનશાસનનો જો અવણ્ણો=જે અવર્ણ જાયઙ્ગ=થાય છે, સો વિ=
તે પણ તપ્પચ્ચઓ=તેના પ્રત્યયે છે=અનનુવર્તક ગુરુના નિમિત્તે છે.

ગાથાર્થ :

અને પાપને આચરતા એવા શિષ્યોને જોઈને, ચંદ્ર જેવા ઉજ્જવલ જિનશાસનની જે નિંદા થાય, તે
નિંદા પણ અનનુવર્તક ગુરુના નિમિત્તે છે.

ટીકા :

જિનશાસનસ્યાવર્ણો=અશ્લાઘા મૃગાંકધવલસ્ય=ચન્દ્રધવલસ્ય યશ્ચ તાન્ દૃષ્ટ્વા પાપં સમાચરતઃ=સેવમાનાન્
જાયતે=જનિતો ભવતિ, તત્પ્રત્યયોઽસાવપિ=અનનુવર્તકગુરુ નિમિત્તોઽસાવપીતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ :

અને પાપને આચરતા એવા=સેવતા એવા, તેઓને=શિષ્યોને, જોઈને મૃગાંક જેવા ધવલ=ચંદ્ર જેવા
નિર્મલ, જિનશાસનનો જે અવર્ણ=અશ્લાઘા, થાય છે, એ પણ તેના પ્રત્યયવાળો છે=એ અવર્ણ પણ
અનનુવર્તક ગુરુના નિમિત્તે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૨૦ માં બતાવ્યું કે શિષ્યના અનનુપાલનથી ગુરુને શાસનના પ્રત્યનીક બનવારૂપ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે ગુરુ શાસનના પ્રત્યનીક કઈ રીતે બને છે, તે બતાવવા માટે ગાથા-૨૧-૨૨ માં કહ્યું કે અનુવર્તનાના અભાવને કારણે અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરવાથી શિષ્યો પણ શિષ્ટ પુરુષો દ્વારા નિંદાપાત્ર બને છે અને વિરુદ્ધ આચરણને કારણે પરભવમાં પણ અનર્થોની પ્રાપ્તિ કરે છે. તેથી શિષ્યોને આલોક અને પરલોકમાં જે અનર્થો પ્રાપ્ત થાય છે અને શિષ્યોની અનુચિત પ્રવૃત્તિથી શાસનની જે મ્હાનિ થાય છે તે ગુરુના નિમિત્તે છે. તેથી ગુરુ શાસનના પ્રત્યનીક થાય છે. ॥ ૨૧/૨૨ ॥

અવતરણિકા :

અનુવર્તકસ્ય તુ ગુણમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

વળી, અનુવર્તક ગુરુના ગુણને=લાભને, કહે છે-

ગાથા :

જો પુણ અણુવત્તેઈ ગાહફ નિષ્કાયઈ અ વિહિણા ડ.
સો તે અત્રે અપ્પાણયં ચ પાવેફ પરમપયં ॥ ૨૩ ॥

અન્યથાર્થ :

જો પુણ=વળી, જે (શિષ્યોને) અણુવત્તેઈ=અનુવર્તે છે, ગાહફ=(ક્રિયાને) ગ્રહણ કરાવે છે વિહિણા ડ અ = અને વિધિ વડે જ નિષ્કાયઈ = નિષ્પાદન કરે છે = જ્ઞાન-ક્રિયા દ્વારા શિષ્યોને નિષ્પન્ન કરે છે, સો=તે (ગુરુ) તે=તેઓને=તે શિષ્યોને, અત્રે=અન્યોને=બીજા જીવોને, અપ્પાણયં ચ=અને આત્માને પરમપયં પાવેફ=પરમપદ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

★ 'ડ' એવ કાટમાં છે.

ગાથાર્થ :

વળી, જે ગુરુ શિષ્યોની અનુવર્તના કરે છે, ક્રિયાને ગ્રહણ કરાવે છે અને શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલ વિધિપૂર્વક જ જ્ઞાન-ક્રિયા દ્વારા શિષ્યોને નિષ્પન્ન કરે છે, તે ગુરુ તે શિષ્યોને, બીજા જીવોને અને પોતાના આત્માને પરમપદ પ્રાપ્ત કરાવે છે અર્થાત્ મોક્ષમાં લઈ જાય છે.

ટીકા :

યઃ પુનરનુવર્તતે=સ્વભાવાનુકૂલ્યેન હિતે યોજયતિ, ગ્રાહયતિ ક્રિયાં, નિષ્પાદયતિ ચ જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં વિધિના -આગમોક્તેન, સ ગુરુઃ તાન્ શિષ્યાન્ અન્યાન્ પ્રાણિનઃ આત્માનં ચ પ્રાપયતિ પરમપદં=નયતિ મોક્ષમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૨૩ ॥

ટીકાર્થ :

વળી, જે ગુરુ શિષ્યોને અનુવર્તે છે=સ્વભાવના અનુકૂલપણા વડે હિતમાં જોડે છે, ક્રિયાને ગ્રહણ કરાવે છે અને આગમમાં કહેવાયેલ વિધિપૂર્વક જ્ઞાન અને ક્રિયા દ્વારા નિષ્પન્ન કરે છે; તે ગુરુ તે શિષ્યોને, અન્ય પ્રાણીઓને અને પોતાને પરમપદને પ્રાપ્ત કરાવે છે=મોક્ષને વિષે લઈ જાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

યોગ્ય શિષ્યોને દીક્ષા આપ્યા પછી જે ગુરુ તેમના સ્વભાવને જાણીને તે શિષ્યો કઈ રીતે સંયમને અનુકૂળ આરાધના કરી શકશે, તેનો નિર્ણય કરીને, તેના આત્માનું હિત થાય તે રીતે સારણા-વારણાદિ દ્વારા હિતમાં યોજે છે, તે ગુરુએ શિષ્યની વિધિપૂર્વક અનુવર્તના કરી કહેવાય.

શિષ્યોને સંયમની સામાયારી સમ્યક્ રીતે ગ્રહણ કરાવે, તો વિધિપૂર્વક શિષ્યોને ક્રિયા ગ્રહણ કરાવી કહેવાય.

આ રીતે શિષ્યોને હિતમાં યોજવાથી અને ક્રિયા ગ્રહણ કરાવવાથી, જ્યારે શિષ્યો યથાર્થ બોધથી નિષ્પન્ન થાય અને ક્રિયામાં નિપુણ થાય ત્યારે તે શિષ્યો ગુરુ દ્વારા જ્ઞાન અને ક્રિયાથી વિધિપૂર્વક નિષ્પન્ન કરાયા કહેવાય.

આમ કરવાથી શિષ્યો પોતાના આત્માનું હિત સાધી શકે છે અને ગુરુ પણ અન્ય કોઈ આશંસા વગર શિષ્યના હિત માટે યત્ન કરે છે, તેથી ગુરુને અને શિષ્યને નિર્જરાની પ્રાપ્તિ થાય છે; અને ગુરુ અને શિષ્યોની ઉચિત પ્રવૃત્તિ જોઈને અન્ય જીવોને પણ ભગવાનના શાસન પ્રત્યે અહોભાવ થાય છે અને અહોભાવ થવાને કારણે તે જીવો વિચારે છે કે અહો ! આ ભગવાનના શાસનની કેવી સુંદર વ્યવસ્થા છે કે જેથી ગુરુ અને શિષ્યો આ રીતે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા છે! આ પ્રકારના અહોભાવથી તે જીવોને પણ બોધિબીજ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે. આમ, ગુરુની અનુવર્તના, ગ્રાહણ અને નિષ્પાદના દ્વારા ગુરુ, શિષ્યો અને અન્ય જીવો એમ ત્રણેય પણ કમે કરીને મોક્ષને પામે છે. ॥૨૩॥

અવતરણિકા :

एतदेव दर्शयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ગુરુની અનુવર્તના વગેરેથી શિષ્યોને, અન્ય જીવોને અને ગુરુને પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે, એને જ ક્રમસર ત્રણ ગાથાઓમાં દર્શાવે છે અર્થાત્ ગુરુની અનુવર્તનાથી શિષ્યો કઈ રીતે પરમપદ પામે છે તે ગાથા-૨૪ માં બતાવે છે, અન્ય જીવો કઈ રીતે પરમપદ પામે છે તે ગાથા-૨૫ માં બતાવે છે અને ગુરુ કઈ રીતે પરમપદ પામે છે તે ગાથા-૨૬ માં બતાવે છે-

ગાથા :

पाणाइलाभओ खलु दोसा हीयंति वड्डई चरणं ।
इअ अब्भासाइसया सीसाणं होइ परमपयं ॥२४॥

અન્યથાર્થ :

ગાળાદિલાભતો **ખલુ**=જ્ઞાનાદિના લાભથી જ દોષો=દોષો હીયંતિ=ક્ષય પામે છે, (તેથી) **ચરણ**=ચરણ=ચારિત્ર, **વઢ્ઢૈ**=વધે છે. **ઇઅ**=આ પ્રકારે અભ્યાસાદિસયા=અભ્યાસના અતિશયથી સીસાણં પરમપદ=શિષ્યોને પરમપદ હોઈ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

જ્ઞાનાદિના લાભથી જ દોષો નાશ પામે છે, તેથી ચારિત્ર વધે છે. આ પ્રકારે અભ્યાસના અતિશયથી શિષ્યોને પરમપદ થાય છે.

ટીકા :

જ્ઞાનાદિલાભતઃ **ખલુ**=અનુવર્ત્યમાના હિ શિષ્યાઃ સ્થિરા ભવન્તિ તતો જ્ઞાનદર્શને લભન્તે તતો લાભાત્ **ખલુ** શબ્દોઽવધારણે તત એવ, દોષા-રાગાદયો હીયન્તે=ત્યજ્યન્તે ક્ષીયન્તે વા, તતો વઢ્ઢૈતે **ચરણ**=ચારિત્રં, **ઇઅ**=એવં અભ્યાસાતિશયાત્=અભ્યાસાતિશયેન તન્નાન્યત્ર વા જન્મનિ કર્મક્ષયભાવાત્ શિષ્યાણાં ભવતિ પરમપદં-મોક્ષાશ્ચમિતિ ગાથાર્થઃ॥૨૪॥

ટીકાર્થ :

જ્ઞાનાદિના લાભથી જ = જે કારણથી અનુવર્તતા શિષ્યો સ્થિર થાય છે, તેનાથી અર્થાત્ શિષ્યો સ્થિર થવાથી, જ્ઞાન અને દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે તે લાભથી જ અર્થાત્ જ્ઞાન અને દર્શનની પ્રાપ્તિ થવાથી જ, રાગાદિ દોષો ત્યજ્ય છે અથવા ક્ષય પામે છે. તેનાથી = રાગાદિ દોષોનો ત્યાગ કે ક્ષય થવાથી, ચરણ=ચારિત્ર, વધે છે. આ રીતે અભ્યાસના અતિશયથી=અભ્યાસના અતિશય વડે, તે અથવા અન્ય જન્મમાં કર્મના ક્ષયના ભાવને કારણે શિષ્યોને મોક્ષ નામનું પરમપદ થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષા આપ્યા પછી ગુરુ યોગ્ય શિષ્યોની વિધિપૂર્વક અનુવર્તના કરે, તો શિષ્યોને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ આ ગુરુના બળથી આપણને સાચા તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે અને અવશ્ય આપણે આ સંસારસાગરથી તરી જઈશું, એ પ્રકારની શિષ્યોને સ્થિર બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેવી બુદ્ધિ થવાને કારણે જ ગુરુ પાસે રહીને શિષ્યો નવું નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. અને આવા શિષ્યો જેમ જેમ નવું નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ તેમ ભગવાનના શાસન પ્રત્યેની તેમની શ્રદ્ધા અતિશયિત થાય છે; કેમ કે નવા નવા અભ્યાસથી તે શિષ્યો સૂક્ષ્મ પદાર્થનું દર્શન કરી શકે છે. તેથી ખરેખર! આ ભગવાનનું શાસન અપૂર્વ તત્ત્વને બતાવનારું છે, તેવો તેમને બોધ થાય છે અને તે બોધથી ભગવાનના શાસન પ્રત્યે તેમને તીવ્ર રુચિ પ્રગટે છે.

આ પ્રકારે નિર્મળ થયેલા જ્ઞાન અને દર્શનથી રાગાદિ દોષો ઘટે છે, પૂર્વમાં સામાન્યથી પ્રાપ્ત થયેલું ચારિત્ર વૃદ્ધિ પામે છે અને આ પ્રકારના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિના અભ્યાસના અતિશયથી શિષ્યોને તે ભવમાં કે અન્ય ભવમાં કર્મનો ક્ષય થાય છે અને પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિશેષાર્થ :

યોગ્ય મુમુક્ષુને દીક્ષા લેતી વખતે સંસારની અસારતાનું જ્ઞાન હોય છે અને ભગવાનનું શાસન તારનારું છે તે રૂપ સમ્યગ્દર્શન પણ હોય છે અને દીક્ષા લીધા પછી ઉચિત ક્રિયાઓ કરવાથી તેનામાં સમ્યક્ ચારિત્ર પણ પ્રગટે છે. આમ છતાં, દીક્ષાગ્રહણકાળમાં તે રત્નત્રયી પ્રાથમિક ભૂમિકાની હોય છે અને જ્યારે ગુરુની ઉચિત અનુવર્તનાને કારણે શિષ્યને પોતે ગ્રહણ કરેલા માર્ગમાં સ્થિરતા પ્રગટે છે, ત્યારે તેની શાસ્ત્રના અધ્યયનમાં વેગથી પ્રવૃત્તિ થાય છે, જેથી તેનામાં વિશિષ્ટ કોટિનું નિર્મળ જ્ઞાન અને દર્શન પ્રગટે છે; અને ઉચિત ક્રિયાઓ વિશિષ્ટ એવા નિર્મળ જ્ઞાન અને દર્શનથી નિયંત્રિત બનવાથી તે શિષ્યમાં પૂર્વના ચારિત્ર કરતાં વિશિષ્ટ પ્રકારના ચારિત્રની પરિણતિ પેદા થાય છે. આથી તેનું ચિત્ત અતિશય-અતિશયતર નિર્લેપ થતું જાય છે અને આ રીતે ક્રમસર રત્નત્રયીની વૃદ્ધિ થવાથી તે શિષ્યને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૨૪॥

ગાથા :

एआरिसा इहं खलु अण्णेसिं सासणम्मि अणुरायो ।
बीअं सवणपवित्ती संताणे तेसु वि जहुत्तं ॥२५॥

અન્યાર્થ :

इहं खलु=અહીં જ=જિનશાસનમાં જ, एआरिसा=આવા પ્રકારના (જીવો) છે, (એમ) अण्णेसिं=અન્યોને સાસણમ્મિ અણુરાયો=શાસનમાં અનુરાગ થાય છે, बीअं=(જે) બીજ છે. सवणपवित्ती=શ્રવણ-પ્રવૃત્તિ થાય છે=કેટલાક સાંભળે છે અને કેટલાક સ્વીકારે છે. संताणे=સંતાન થાય છે=આ પ્રમાણે કુશલના પ્રવાહની પ્રવૃત્તિ થાય છે. तेसु वि=તેઓને પણ=ગુણના પક્ષપાતી જીવોને પણ, जहुत्तं=યથોક્ત થાય છે=જે પ્રમાણે ગાથા-૨૩ માં કહેવાયું તે પ્રમાણે પરમપદ થાય છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં બતાવેલ તે પ્રમાણે જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત ગુરુ-શિષ્યોને જોઇને, આ જિનશાસનમાં જ આવા પ્રકારના જ્ઞાનાદિયુક્ત જીવો છે, એમ ગુણના પક્ષપાતી અન્ય જીવોને જિનશાસનમાં અનુરાગ થાય છે અને આવો અનુરાગ બીજ છે. કેટલાક શ્રવણ કરે છે અને કેટલાક જિનશાસનના સ્વીકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે, આ પ્રમાણે કુશલ પ્રવાહની પ્રવૃત્તિ થાય છે. ગુણના પક્ષપાતી જીવોને પણ, વિજ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થવાથી ગાથા-૨૩માં કહ્યા મુજબ પરમપદ પ્રાપ્ત થાય છે.

ટીકા :

तान् ज्ञानादियुतान् दृष्ट्वा ईदृशा=જ્ઞાનાદિયુક્તાં इहं खलु=इहैव जिनशासने, इति अन्येषां-गुणपक्षपातिनां शासने अनुरागो भवति भावत एव शोभनं भव्यमिदं शासनमिति, बीजं इत्येतदेव सम्यक्त्वापवर्गबीजं, केषाञ्चित्चनुरागातिशयात् श्रवणप्रवृत्तिः=अहो शोभनमेतदिति शृण्वन्त्येवापरेऽङ्गीकुर्वन्ति च, सन्ताने इत्येवं कुशलसन्तानप्रवृत्तिः, तेषामपि=अन्येषां सन्तानिनां यथोक्तं=विज्ञानादिगुणलाभतः परमपदमेवेति गार्थाः ॥ २५ ॥

ટીકાર્થ :

જ્ઞાનાદિથી યુક્ત એવા તેઓને=ગુરુ-શિષ્યોને, જોઈને, અહીં જ=આ જિનશાસનમાં જ, આવા પ્રકારના છે=જ્ઞાનાદિથી યુક્ત જીવો છે, એ પ્રમાણે ગુણના પક્ષપાતવાળા અન્યોને આ શાસનમાં 'આ શાસન ભવ્ય છે, શોભન છે'; એ પ્રકારનો ભાવથી જ અનુરાગ થાય છે. બીજ છે=આ જ અર્થાત્ અન્યોને જિનશાસનમાં ભાવથી અનુરાગ થાય છે એ જ, સમ્યક્ત્વ અને અપવર્ગનું બીજ છે. વળી કેટલાકોને અનુરાગના અતિશયથી શ્રવણ-પ્રવૃત્તિ થાય છે='અહો! આ શાસન સુંદર છે' એથી કરીને કેટલાક જીવો સાંભળે જ છે અને અપરો =અન્ય કેટલાક જીવો, અંગીકાર કરે છે. આ રીતે=ઉપરમાં બતાવ્યું એ રીતે, કુશલ સંતાનની પ્રવૃત્તિ થાય છે; તેઓને પણ=સંતાનવાળા અન્યોને પણ=કુશલ સંતાનની પ્રવૃત્તિવાળા ગુણના પક્ષપાતી એવા બીજા જીવોને પણ, યથોક્ત થાય છે=જે પ્રમાણે ગાથા-૨૩માં કહેવાયું તે પ્રમાણે વિજ્ઞાનાદિ ગુણોનો લાભ થવાથી પરમપદ જ થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુ શિષ્યોની ઉચિત અનુવર્તના કરે તો શિષ્યોને જ્ઞાનાદિનો લાભ થાય છે. તેથી ગુરુ અને શિષ્યો ઉચિત જ્ઞાન, ઉચિત દર્શન અને ઉચિત પ્રવૃત્તિવાળા બને છે અને આવા ઔચિત્યમય ગુરુ-શિષ્યોને જોઈને ગુણના પક્ષપાતી અન્ય જીવોને "આ જૈનશાસન શોભન અને ભવ્ય છે" એ પ્રકારનો જૈનશાસનમાં ભાવથી જ અનુરાગ થાય છે.

અહીં 'શોભન' અને 'ભવ્ય' એ બે શબ્દ દ્વારા જિનશાસન પ્રત્યે અન્ય જીવોને થતા રાગની અતિશયિતા બતાવવી છે, અને ભાવથી જ અનુરાગ થાય છે એ વાક્યનું તાત્પર્ય એ છે કે ઔચિત્યમય ગુરુ-શિષ્યોને જોઈને, "આ લોકોત્તમ શાસન છે કે જે શાસનમાં આવા વિવેકવાળા જીવો વર્તે છે" એ પ્રકારના ચિત્તના પ્રતિબંધથી ભગવાનના શાસન પ્રત્યે વિશિષ્ટ અનુરાગ થાય છે, જે અનુરાગ સમ્યક્ત્વનું અને મોક્ષનું બીજ છે.

વળી, ગુણના પક્ષપાતી એવા કેટલાક જીવોને શાસનના અનુરાગના અતિશયથી મહાત્માઓ પાસે તત્ત્વ સાંભળવાનો અભિલાષ થાય છે, જેથી તેઓ મહાત્મા પાસે જૈનશાસનનાં તત્ત્વો સાંભળે છે, અને કેટલાક જીવો જૈનશાસનને અંગીકાર પણ કરે છે. આમ, ગુરુની અનુવર્તનાથી શિષ્યોને તો લાભ થાય છે જ, પરંતુ અન્ય જીવોને પણ કુશલની પરંપરાની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને અંતે પરમપદ પ્રાપ્ત થાય છે. તે આ રીતે-

ગુણના પક્ષપાતી એવા કેટલાક જીવોને જૈનશાસનમાં રહેલ ગુરુ-શિષ્યોના ઉચિત જ્ઞાન-દર્શનચારિત્રરૂપ ગુણોને જોઈને જૈનશાસન પ્રત્યે અનુરાગ પેદા થાય છે અને કેટલાક જીવો જિનશાસન પ્રત્યે થયેલ અતિશય અનુરાગને કારણે જૈનશાસનનું તત્ત્વ સાંભળે છે, તેથી તેઓને વિશેષ જ્ઞાન થાય છે અને પછી જૈનધર્મ સ્વીકારે છે, અને ક્રમે કરીને સંયમ ગ્રહણ કરે છે અને ગુરુ પાસે રહીને વિશેષ જ્ઞાનાદિ મેળવીને તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. આ સર્વની પ્રાપ્તિ અનુવર્તક ગુરુ દ્વારા યોગ્ય શિષ્યોને કરાવેલી અનુવર્તનાથી થાય છે. ॥ ૨૫ ॥

ગાથા :

इय कुसलपक्खहेऊ सपरु वयारम्मि निच्चमुज्जुत्तो ।
सफलीकयगुरु सद्धो साहेइ जहिच्छिअं कज्जं ॥ २६ ॥

અન્યથાર્થ :

इय=આ પ્રમાણે=ગાથા-૨૪-૨૫ માં બતાવ્યું એ પ્રમાણે, (શિષ્યોના અને અન્ય જીવોના) कुसलपक्खहेऊ=કુશલપક્ષના હેતુ, सपरु वयारम्मि=સ્વ અને પરના ઉપકારમાં નિચ્ચમુજ્જુत्तो=નિત્ય ઉદ્યુક્ત, सफलीकयगुरु सद्धो=સફલ કર્યો છે 'ગુરુ' શબ્દ જેમણે એવા (ગુરુ) जहिच्छिअं कज्जं=યથેચ્છિત કાર્યને સાહેइ=સાધે છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા-૨૪-૨૫ માં બતાવ્યું એ પ્રમાણે, શિષ્યોને અને અન્ય જીવોને પુણ્યપ્રાપ્તિના કારણ, સ્વ અને પરના ઉપકારમાં નિત્ય ઉદ્યમવાળા, સફલ કર્યો છે 'ગુરુ' શબ્દ જેમણે એવા ગુરુ, જે પ્રકારે ઇચ્છાયેલ છે એ પ્રકારનું મોક્ષરૂપ કાર્ય સાધે છે.

ટીકા :

इय=एवं कुशलपक्षहेतुः=पुण्यपक्षकारणं स्वपरोपकारे नित्योद्युक्तो=नित्योद्यतः सफलीकृतगुरुशब्दो गुणगुरु त्वेन साधयति यथेप्सितं कार्यं-परमपदमिति गाथार्थः ॥ २६ ॥

ટીકાર્થ :

આ રીતે કુશલ પક્ષના હેતુ=પુણ્યરૂપ પક્ષના કારણ, સ્વ-પરના ઉપકારમાં નિત્ય ઉદ્યુક્ત=નિત્ય ઉદ્યત, ગુણથી ગુરુપણું હોવાને કારણે સફલ કર્યો છે 'ગુરુ' શબ્દ જેમણે એવા ગુરુ, યથેચ્છિત એવા પરમપદરૂપ કાર્યને સાધે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અનુવર્તના કરવાથી શિષ્યોને ભગવાનના શાસન પ્રત્યે બદ્ધ અનુરાગ થાય છે, જે શિષ્યોના પુણ્યપક્ષરૂપ છે; અને ગુરુની ઉચિત અનુવર્તનાથી જ્ઞાનાદિયુક્ત બનેલા શિષ્યોને જોઈને, ગુણના પક્ષપાતવાળા જીવોને કુશલપરંપરાના કારણીભૂત જૈનશાસનનો પક્ષપાત થાય છે, જે અન્યોના પુણ્યપક્ષરૂપ છે; કેમ કે જિનશાસનનો પક્ષપાત જીવને પુણ્યાનુબંધીપુણ્યની પ્રાપ્તિ કરાવીને આત્માના હિતનું કારણ બને છે. આ પ્રમાણે શિષ્યના અને અન્ય જીવોના કુશલપક્ષનું કારણ ગુરુ છે.

વળી શિષ્યોને અનુવર્તના કરવા દ્વારા ગુરુ હંમેશાં પોતાના અને પર એવા શિષ્યોના ઉપકારમાં ઉદ્યમવાળા હોય છે.

વળી, 'ગુરુ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે કે 'गृणाति शास्त्रतत्त्वं इति गुरुः', આ અર્થ ઘટી શકે તેવા ગુણવાળા ગુરુ હોય છે; કેમ કે તેઓ યોગ્ય શિષ્યોને અનુવર્તના કરીને જ્ઞાનાદિથી યુક્ત કરે છે. તેથી આ પ્રકારે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા ગુરુ પોતાને ઈચ્છિત એવા મોક્ષરૂપ કાર્યને સાધે છે. ॥ ૨૬ ॥

અવતરણિકા :

વિપર્યયમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૨૩ થી ૨૫ માં અનુવર્તક ગુરુના ગુણો બતાવ્યા. ત્યારપછી ગાથા-૨૬ માં અનુવર્તક એવા ગુરુને ગુણ કઈ રીતે થાય છે ? તે બતાવ્યું. હવે ગુરુ અનુવર્તના ન કરે તો લાભને બદલે થતા વિપર્યયને કહે છે.

જોકે ગાથા-૨૦-૨૧-૨૨ માં શિષ્યોના અનનુપાલન વડે ગુરુને થતા દોષો બતાવ્યા, તોપણ ગુરુ અનુવર્તના કરે છતાં શિષ્યો વિપરીત આચરણ કરે તો ગુરુને દોષોની પ્રાપ્તિ થતી નથી; પરંતુ અનુવર્તના ન કરે તો ગુરુને કઈ રીતે દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે યુક્તિથી દર્શાવે છે-

ગાથા :

વિહિનાઽણુવત્તિઆ પુણ કહિંચિ સેવંતિ જડ્ઢ વિ પડિસિદ્ધં ।
આણાકારિ ત્તિ ગુરુ ન દોસવં હોઢ સો તહ વિ ॥ ૨૭ ॥

અન્યથાર્થ :

વિહિના પુણ અણુવત્તિઆ=વળી વિધિથી અનુવર્તિત શિષ્યો જડ્ઢ વિ=જોકે કહિંચિ=(કર્મપરિણામના વશથી) કોઈક રીતે પડિસિદ્ધં સેવંતિ=પ્રતિષિદ્ધને સેવે છે, (છતાં ગુરુ) આણાકારી ત્તિ=આજ્ઞાકારી છે, એથી ગુરુ દોસવં ન=ગુરુ દોષવાન નથી; તહ વિ=તોપણ (શિષ્યોની અનુવર્તના ન કરે તો ગુરુને)સો =આ=શિષ્યોના પ્રતિષિદ્ધના સેવનનો દોષ, હોઢ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

વળી વિધિપૂર્વક અનુવર્તના પામેલા શિષ્યો, જોકે કર્મપરિણામના વશથી કોઈક રીતે શાસ્ત્રમાં પ્રતિષિદ્ધનું સેવન કરે, છતાં ગુરુ આજ્ઞાકારી હોવાથી ગુરુ દોષવાન નથી; તોપણ શિષ્યોની અનુવર્તના ન કરે તો, ગુરુને શિષ્યોના પ્રતિષિદ્ધના સેવનનો દોષ થાય છે.

ટીકા :

વિધિનાઽણુવત્તિતા: પુન: કથચ્છિત્ કર્મપરિણામત: સેવન્તે યદ્યપિ પ્રતિષિદ્ધં સૂત્રે, આજ્ઞાકારીતિ ગુરુ ન દોષવાન્, ભવત્યસૌ તથાપિ ભગવદાજ્ઞાનુવર્તનાઽસમ્પાદનાદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૨૭॥

ટીકાર્થ :

વળી ગુરુ દ્વારા વિધિપૂર્વક અનુવર્તિત = અનુવર્તના પામેલા શિષ્યો, જોકે કર્મના પરિણામથી કોઈક રીતે સૂત્રમાં પ્રતિષિદ્ધને = જિનાગમમાં નિષેધ કરાયેલને, સેવે છે, છતાં શિષ્યોના અનુવર્તક હોવાથી ગુરુ આજ્ઞાકારી છે = જિનાજ્ઞા પાળનાર છે, એથી કરીને ગુરુ દોષવાળા નથી; તોપણ ભગવાનની આજ્ઞારૂપ

અનુવર્તનાના અસંપાદનથી આ થાય છે = શિષ્યોના અનનુવર્તક ગુરુને શિષ્યોના પ્રતિષિદ્ધ આચરણથી થતો દોષ થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુ શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે શિષ્યોને અનુવર્તના કરે, છતાં કોઈ શિષ્ય કર્મને વશ થઈને સૂત્રમાં પ્રતિષેધ કરેલા કૃત્યનું સેવન કરે, તો તે શિષ્યના પ્રતિષિદ્ધના સેવનમાં ગુરુને દોષ લાગતો નથી; કેમ કે અનુવર્તના કરવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું ગુરુએ સંપાદન કરેલ છે, તેથી ગુરુ આજ્ઞાકારી હોવાથી શિષ્યોના અપરાધથી ગુરુને કોઈ દોષ લાગતો નથી. તોપણ તે ગુરુ યોગ્ય શિષ્યોને અનુવર્તના ન કરે, તેના કારણે શિષ્ય સૂત્રમાં પ્રતિષિદ્ધ ક્રિયાનું સેવન કરે, તો ગુરુને દોષ લાગે છે; કેમ કે શિષ્યોને અનુવર્તના કરવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું ગુરુએ સંપાદન કરેલ નથી. તેથી ગુરુની અનુવર્તનાના અભાવને કારણે શિષ્યોને જે અનર્થ થાય, તેમાં ગુરુ પણ દોષપાત્ર છે. ॥૨૭॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ગુરુ અનુવર્તના ન કરે અને શિષ્યો પ્રતિષિદ્ધનું સેવન કરે તો ગુરુને દોષ લાગે, અને વળી ગાથા-૨૧ માં કહેલ કે પરમાર્થને નહીં જાણનારા શિષ્યો જે વિરુદ્ધ સેવે અને તેનાથી શિષ્યોને જે અનર્થ પ્રાપ્ત થાય, તે સર્વ અનનુવર્તક ગુરુના નિમિત્તે છે. આ બંને વાતમાં પૂર્વપક્ષીની શંકા બતાવીને તેનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

આહઽણ્ણસેવણાં ગુરુસ્સ પાવં તિ નાયબજ્ઞમિણં ।

આણાભંગાઽતયં ન ય સો અણ્ણમ્મિ કહ્હ બજ્ઞં ॥ ૨૮ ॥

અવ્યયાર્થ :

આહ=(૫૨) કહે છે- અણ્ણસેવણાં=અન્યની સેવનાથી=અનનુવર્તિત શિષ્ય વડે કરાતી અપરાધની સેવનાથી, ગુરુ સ્સ=ગુરુને પાવં=પાપ થાય છે, તિ=એ પ્રકારે ઇણં=આ=પૂર્વગાથાનું કથન, નાયબજ્ઞં =ન્યાયબાહ્ય છે. (તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે-) આણાભંગાઽતયં=આજ્ઞાભંગથી તયં=તે=પાપ, થાય છે; સો અણ્ણમ્મિ ન=અને આ=આજ્ઞાભંગ, અન્યમાં નથી, (પરંતુ ગુરુમાં જ છે, તેથી) કહ્હ બજ્ઞં=કેવી રીતે બાહ્ય છે ?

ગાથાર્થ :

પર શંકા કરે છે કે અનુવર્તના નહીં કરાએલા શિષ્ય વડે કરાતા અપરાધના સેવનથી ગુરુને પાપ લાગે છે, એ પ્રકારનું પૂર્વગાથાનું કથન ન્યાય બહારનું છે. તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે કે, આજ્ઞાભંગથી પાપ થાય છે અને તે આજ્ઞાભંગ અન્યમાં નથી પરંતુ ગુરુમાં જ છે. તેથી ગુરુને પાપ લાગે છે એ પ્રકારનું પૂર્વગાથાનું કથન ન્યાય બહારનું નથી જ.

ટીકા :

આહ પરઃ, અન્યસેવનયા = અનનુવર્તિતશિષ્યાપરાધસેવનયા ગુરોઃ પાપમિતિ ન્યાયબાહ્યમિદં, તતશ્ચ 'સ
ખલુ તત્પ્રત્યયઃ સર્વ' ઇત્યાદ્યુક્તમિત્યત્રોત્તરમાહ - આજ્ઞાભક્તૈર્ભગવદાજ્ઞાભક્તૈર્ન પાપં, ન ચાસાવન્યસ્મિન્
કિન્તુ ગુરોરેવ, કથં બાહ્યં? નૈવ ન્યાયબાહ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૮॥

ટીકાર્થ :

પર = પૂર્વપક્ષી, કહે છે- અન્યની સેવનાથી = અનનુવર્તિત શિષ્યના અપરાધની સેવનાથી=આચરણાથી,
ગુરુને પાપ થાય છે, એ પ્રકારનું આ = પૂર્વગાથાનું કથન, ન્યાયબાહ્ય છે = યુક્તિરહિત છે, અને તેથી
“ખરેખર તે સર્વ તેના પ્રત્યયે છે = અનનુવર્તક ગુરુના નિમિત્તે છે,” ઇત્યાદિ ગાથા-૨૧-૨૨ નું કથન
અયુક્ત છે. એ પ્રકારની પૂર્વપક્ષીની શંકામાં ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-

આજ્ઞાભંગથી તે થાય છે = ભગવાનની આજ્ઞાના ભંગ વડે તે પૂર્વપક્ષીની પાપ થાય છે, અને આ=
આજ્ઞાભંગ, અન્યમાં નથી પરંતુ ગુરુમાં જ છે. માટે ગુરુને પાપ લાગે એ કેવી રીતે બાહ્ય છે ? અર્થાત્
ન્યાયબાહ્ય નથી જ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૨૮॥

ગાથા :

તમ્હાઽણુવત્તિયવ્વા સેહા ગુરુણા ડ સો અ ગુણજુત્તો ।
અણુવત્તણાસમત્થો જત્તો ંઆરિસેણેવ ॥ ૨૯ ॥

અવ્યયાર્થ :

તમ્હા = તે કારણથી ગુરુણા ડ = ગુરુ વડે જ સેહા = શિષ્યો અણુવત્તિયવ્વા = અનુવર્તના કરાવા
જોઈએ, જત્તો અ = અને જે કારણથી સો ગુણજુત્તો = તે = ગુરુ, ગુણયુક્ત છતાં અણુવત્તણાસમત્થો =
અનુવર્તનામાં સમર્થ થાય છે, (તે કારણથી) ંઆરિસેણેવ = આવા વડે જ = પૂર્વની ગાથાઓમાં બતાવ્યા
એવા પ્રકારના ગુણોવાળા ગુરુ વડે જ, (પ્રવ્રજ્યા અપાવી જોઈએ.)

ગાથાર્થ :

જે કારણથી અનુવર્તના ન કરવાને કારણે શિષ્યોના અપરાધમાં ગુરુને પાપ લાગે છે તે કારણથી,
ગુરુએ જ શિષ્યોની અનુવર્તના કરવી જોઈએ, અને જે કારણથી ગુરુ ગુણોથી યુક્ત છતાં અનુવર્તનામાં
સમર્થ થાય છે, તે કારણથી પૂર્વમાં બતાવ્યા એવા ગુણોવાળા ગુરુએ જ યોગ્ય શિષ્યને પ્રવ્રજ્યા આપવી
જોઈએ.

ટીકા :

યસ્માદેવં તસ્માદનુવર્તિતવ્યાઃ શિષ્યા ગુરુ ણૈવ, સ ચ ગુણયુક્તઃ સન્ અનુવર્તનાસમર્થો યત્-યસ્માત્, તત્
=તસ્માત્ ઈદૃશેનૈવ ગુરુ ણા પ્રવ્રજ્યા દાતવ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૯॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે = પૂર્વમાં બતાવ્યું એમ છે, તે કારણથી ગુરુ વડે જ શિષ્યો અનુવર્તવા જોઈએ;

અને જે કારણથી ગુણથી યુક્ત છતાં તે = ગુરુ, અનુવર્તનામાં સમર્થ થાય છે, તે કારણથી આવા પ્રકારના જ ગુરુ વડે પ્રવ્રજ્યા અપાવી જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૨૩ થી ૨૬ સુધી અનુવર્તના કરવાથી ગુરુ આદિને થતા લાભો બતાવ્યા અને ગાથા-૨૭-૨૮ માં સ્થાપન કર્યું કે જો ગુરુ અનુવર્તના ન કરે તો ગુરુને પાપ લાગે છે, અને ગાથા-૨૦-૨૧-૨૨ માં પણ બતાવેલ કે શિષ્યોની અનુવર્તના ન કરવાથી ગુરુને દોષ લાગે છે. તે સર્વનું નિગમન કરતાં કહે છે કે જે કારણથી આવું છે તે કારણથી ગુરુએ જ શિષ્યોની અનુવર્તના કરવી જોઈએ. આ રીતે પૂર્વના કથનનું નિગમન કર્યા પછી કેવા ગુણવાળા ગુરુએ દીક્ષા આપવી જોઈએ, તેની સાથે જોડાણ કરતાં કહે છે કે ગુરુ ગુણોથી યુક્ત હોય તો શિષ્યોની અનુવર્તના કરવા માટે સમર્થ બને છે તેથી પૂર્વમાં પ્રવ્રજ્યા પ્રદાનને યોગ્ય ગુરુના ગુણો બતાવ્યા તેવા ગુરુએ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ. ॥૨૯॥

અવતરણિકા :

અપવાદમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વમાં પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે યોગ્ય ગુરુના ૧૭ ગુણો વર્ણવ્યા, તેવા ગુરુ પાસે ઉત્સર્ગથી દીક્ષા લેવાની વિધિ છે, પરંતુ કાલપરિહાસિને કારણે ૧૭ ગુણોમાંથી કેટલી ન્યૂનતાવાળા ગુરુ પાસે દીક્ષા લઈ શકાય, તે જણાવવા અર્થે અપવાદને કહે છે-

ગાથા :

કાલપરિહાણિદોસા ઇત્તો એકાદ્ગુણવિહીણેણં ।
અન્નેણ વિ પવ્વજ્જા દાયવ્વા સીલવંતેણ ॥ ૩૦ ॥

અન્યથાર્થ :

કાલપરિહાણિદોસા = કાલપરિહાસિના દોષને કારણે ઇત્તો = આનાથી = પૂર્વમાં બતાવેલા ગુણોવાળા ગુરુથી, એકાદ્ગુણવિહીણેણં = એકાદિ ગુણોથી વિહીન એવા સીલવંતેણ = શીલવાન, અન્નેણ વિ = અન્યએ પણ પવ્વજ્જા દાયવ્વા = પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ:

ગાથાર્થ :

કાલપરિહાસિના દોષને કારણે, પૂર્વમાં બતાવેલા ગુણોવાળા ગુરુ કરતાં એક-બે વગેરે ગુણોથી વિહીન એવા શીલથી યુક્ત અન્ય ગુરુએ પણ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ.

ટીકા :

કાલપરિહાણિદોષાત્ અતઃ = અનન્તરોદિતગુણગણોપેતાદ્ ગુરોઃ, એકાદિગુણવિહીનેનાન્યેનાપિ પ્રવ્રજ્યા દાતવ્યા શીલવતા = શીલયુક્તેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૩૦ ॥

ટીકાર્થ :

કાલની પરિહાસિના દોષને કારણે આનાથી = પૂર્વમાં કહેવાયેલ ગુણોના સમૂહથી યુક્ત ગુરુથી, એક વગેરે ગુણોથી રહિત એવા શીલવાળા = શીલથી યુક્ત, અન્યએ પણ = સંપૂર્ણ ગુણોથી યુક્ત ગુરુ કરતાં બીજા ગુરુએ પણ, પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વર્તમાનમાં વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળા ઉત્તમ પુરુષોનો વિરહ છે અને અવસર્પિણીકાળ છે, તેથી જીવોમાં પણ ગુણોની પરિહાસિ થાય છે. તે રૂપ કાલના દોષને કારણે વર્તમાનમાં સર્વ ગુણોથી સંપન્ન ગુરુની પ્રાપ્તિ પ્રાયઃ સંભવતી નથી. માટે પૂર્વમાં પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે યોગ્ય ગુરુના ૧૭ ગુણો કહ્યા, તેમાંથી એક-બે આદિ ગુણો ઓછા હોવા છતાં શીલયુક્ત હોય તો, તેવા ગુણોવાળા અન્ય ગુરુએ પણ યોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ. ॥ ૩૦ ॥

અવતરણિકા :

વિશેષતઃ કાલોચિતં ગુરુમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વમાં દીક્ષા આપવા યોગ્ય ગુરુના ગુણો બતાવ્યા, ત્યારપછી પૂર્વગાથામાં વર્તમાનકાળના દોષને કારણે અપવાદથી ગુણોમાં કેટલી ન્યૂનતાવાળા ગુરુ દીક્ષા આપી શકે ? તે સામાન્યથી બતાવ્યું. હવે વિશેષથી આ કાળને ઉચિત એવા ગુરુના ગુણને કહે છે, જે દીક્ષા આપવા માટે અપવાદથી અધિકારી છે-

ગાથા :

ગીતત્થો કઢજોગી ચારિત્તી તહ ય ગાહણાકુસલો ।

અણુવત્તગોડવિસાઈ બીઓ પઘ્વાવણાયરિઓ ॥ ૩૧ ॥ કેણં તિ દારં ગયં ॥

અન્યથાર્થ :

ગીતત્થો=ગીતાર્થ, કઢજોગી=કૃતયોગી, ચારિત્તી=ચારિત્રી, તહ ય=અને તે રીતે ગાહણાકુસલો =ગ્રાહણમાં કુશલ=શિષ્યોને ક્રિયા શીખવાડવામાં નિપુણ, અણુવત્તગો=અનુવર્તક, અવિસાઈ=અવિષાદી =ભાવ આપત્તિઓમાં ખેદ નહિ પામનાર, બીઓ=બીજા=અપવાદિક, પઘ્વાવણાયરિઓ=પ્રવ્રાજનાચાર્ય છે. કેણં='કોના વડે' તિ=એ પ્રકારનું દારં=દ્વાર ગયં=ગયું=પૂરું થયું.

ગાથાર્થ :

ગીતાર્થ, કૃતયોગી, ચારિત્રી અને તે રીતે શિષ્યોને ક્રિયા શીખવાડવામાં નિપુણ, અનુવર્તક, ભાવ આપત્તિઓમાં ખેદ નહિ પામનારા, અપવાદિક પ્રવ્રજ્યા આપનારા ગુરુ છે.

ટીકા :

ગીતાર્થો=ગૃહીતસૂત્રાર્થઃ, કૃતયોગી=કૃતસાધુવ્યાપારઃ, ચારિત્રી=શીલવાન, તથા ચ ગ્રાહણાકુશલઃ=ક્રિયાકલાપશિક્ષણાનિપુણઃ, અનુવર્તકઃ=સ્વભાવાનુવર્તકઃ = સ્વભાવાનુકૂલ્યેન પ્રતિજાગરકઃ, અવિષાદી ભાવાપ્તસુ, દ્વિતીયઃ=અપવાદિકઃ, પ્રવ્રાજનાચાર્યઃ=પ્રવ્રજ્યાપ્રયચ્છકો ગુરુરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૩૧॥

ટીકાર્થ :

ગીતાર્થ = ગ્રહણ કરાયેલા સૂત્ર અને અર્થવાળા, કૃતયોગી=કરાયેલા છે સાધુ સંબંધી વ્યાપાર જેમના વડે એવા, ચારિત્રી = શીલવાળા, અને તે રીતે ગ્રાહણમાં કુશલ=ક્રિયાના સમૂહને શીખવાડવામાં નિપુણ, અનુવર્તક=સ્વભાવના અનુવર્તક=સ્વભાવના અનુકૂલપણાથી પ્રતિજાગરણ કરનારા, ભાવ આપત્તિઓમાં વિષાદ નહીં પામનારા, દ્વિતીય=અપવાદિક, પ્રવ્રાજનના આચાર્ય છે=પ્રવ્રજ્યાને આપનારા ગુરુ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વર્તમાનકાળના દોષને કારણે પૂર્વમાં વર્ણવાયેલા ૧૭ ગુણોવાળા ગુરુ ન હોય તોપણ, અપવાદથી દીક્ષા આપવાના અધિકારી એવા ગુરુમાં અપેક્ષિત ગુણો બતાવે છે-

(૧) ગીતાર્થ : જેમણે સૂત્ર અને અર્થો સારી રીતે ગ્રહણ કર્યા છે તેવા ગીતાર્થ ગુરુએ દીક્ષા આપવી જોઈએ.

(૨) કૃતયોગી : ગીતાર્થ પણ ગુરુ પોતાના જીવનમાં સાધુના આચારો પાળીને સંપન્ન થયેલા હોવા જોઈએ, તે બતાવવા માટે કૃતયોગી કહેલ છે.

(૩) ચારિત્રી : તે ગુરુ પંચમહાવ્રતો રૂપ મૂલગુણમાં સ્થિરતાવાળા હોવા જોઈએ, તે બતાવવા માટે ચારિત્રીનો અર્થ શીલવાન કરેલ છે.

(૪) ગ્રાહણાકુશલ : તે ગુરુ શિષ્યોને ક્રિયાઓ સમ્યક્ રીતે શીખવાડવામાં નિપુણ હોવા જોઈએ, જેથી શિષ્યપરંપરામાં સાધુસામાચારી સમ્યક્ પ્રવર્તે.

(૫) અનુવર્તક : તે ગુરુ શિષ્યોના સ્વભાવને જાણીને તેઓને માર્ગમાં પ્રવર્તાવવામાં સમર્થ બની શકે તેવા અનુવર્તક હોવા જોઈએ.

(૬) અવિષાદી : વર્તમાનકાળમાં અતિશયજ્ઞાનીનો વિરહ છે, તેથી ઘણા સૂક્ષ્મ પદાર્થોનો ઉચિત નિર્ણય કરવો દુષ્કર હોય છે, જે ભાવ આપત્તિરૂપ છે; અને આવી ભાવાપત્તિ કોઈ સંયોગોમાં ઉપસ્થિત થાય તો જે સાધુ વિષાદ કરે કે હવે આપણે શું કરીશું? તે સાધુ પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે યોગ્ય નથી. પરંતુ ભાવાપત્તિમાં પણ સંયોગ પ્રમાણે ઉચિત ઉપાય શોધવા જે શક્ય પ્રયત્ન કરે, અને અશક્ય દેખાય ત્યાં, તત્ત્વં તુ કેવલિગમ્યં કરીને શક્યમાં યત્ન કરે, તેવા સાધુ ભાવાપત્તિમાં અવિષાદી છે અને આવા અવિષાદી ગુરુ દીક્ષા આપવા માટે યોગ્ય છે.

ઉપરમાં કહેવાયેલા ૬ ગુણોવાળા ગુરુ અપવાદિક પ્રવ્રજ્યા આપવાને યોગ્ય છે; અને માત્ર પ્રવ્રજ્યાની વિધિ કરાવવા માટે આવા ગુરુ હોવા જોઈએ એમ નહિ, પરંતુ આવા ગુરુ શિષ્યોને દીક્ષા આપી માર્ગમાં પ્રવર્તાવી શકે છે; અને આટલા ગુણવાળા પણ જે ન હોય તે ગુરુ શિષ્યોને માર્ગમાં પ્રવર્તાવી શકતા નથી. માટે તેવા ગુરુ અપવાદથી પણ ગુરુપદને યોગ્ય નથી. ॥ ૩૧ ॥

અવતરણિકા :

કેનેતિ વ્યાખ્યાતમ્, અધુના કેભ્ય ઇતિ વ્યાખ્યાયતે, કેભ્યઃ પ્રવ્રજ્યા દાતવ્યા? કે પુનસ્તદર્હાઃ? ઇત્યેતદાહ-

અવતરણિકાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાવિધાન નામની પ્રથમ વસ્તુનાં પાંચ દ્વારોમાંથી ગાથા-૧૦ થી ૩૧ માં 'કેન' એ પ્રકારનું બીજું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું, હવે 'કેભ્યઃ' એ પ્રકારનું ત્રીજું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાય છે. અને 'કેભ્યઃ' દ્વારનો અર્થ કરતાં કહે છે કે કેવા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ? એનો જ ફલિતાર્થ બતાવે છે કે વળી તેને અર્હ = દીક્ષાને યોગ્ય, જીવો કયા છે? એથી આને = પ્રવ્રજ્યા લેવા માટે યોગ્ય જીવોના ગુણોને, કહે છે-

ગાથા :

પવ્વજ્જાએ અરિહા આરિયદેસમ્મિ જે સમુપ્પન્ના ।
જાઙ્કુલેહિં વિસિદ્ધા તહ ઋણપ્પાયકમ્મમલા ॥ ૩૨ ॥
તત્તો અ વિમલબુદ્ધી દુલ્લહં મણુઅત્તણં ભવસમુદ્દે ।
જમ્મો મરણનિમિત્તં ચવલાઓ સંપયાઓ અ ॥ ૩૩ ॥
વિસયા ય દુક્ખહેઠ સંજોગે'નિઅમઓ વિઓગુ ત્તિ ।
પઢસમયમેવ મરણં એત્થ વિવાગો અ અઙ્કરુ દ્વો ॥ ૩૪ ॥
એવં પયઈએ ચ્ચિઅ અવગયસંસારનિગ્ગુણસહાવા ।
તત્તો અ તવ્વિરત્તા પયણુકસાયાપ્પહાસા ય ॥ ૩૫ ॥
સુકયણ્ણુઆ વિણીઆ રાયાઈણમવિરુ દ્ધકારી ય ।
કલ્લાણંગા સદ્ધા થિરા તહા સમુવસંપણ્ણા ॥ ૩૬ ॥

અન્યથાર્થ :

જે = જેઓ આરિયદેસમ્મિ સમુપ્પન્ના = આર્યદેશમાં સમુત્પન્ન, જાઙ્કુલેહિં વિસિદ્ધા = જાતિ અને કુળથી વિશિષ્ટ તહ ઋણપ્પાયકમ્મમલા = તથા ક્ષીણપ્રાયઃ કર્મભલવાળા તત્તો અ વિમલબુદ્ધી = અને તેથી વિમલ બુદ્ધિવાળા, (વિમલ બુદ્ધિ હોવાને કારણે જ) ભવસમુદ્દે મણુઅત્તણં દુલ્લહં = ભવસમુદ્રમાં મનુષ્યપણું દુર્લભ છે, જમ્મો મરણનિમિત્તં = જન્મ, મરણનું નિમિત્ત છે સંપયાઓ અ ચવલાઓ = અને સંપત્તિઓ ચપળ છે વિસયા

ય દુઃખહેતુ = અને વિષયો દુઃખના હેતુ છે, સંજોગે નિઅમઓ વિઓગો = સંયોગ હોતે છતે નિયમથી વિયોગ છે, પડસમયમેવ મરણં = પ્રતિસમય જ મરણ છે, એથ અ વિવાગો અઙ્કુરો = અને અહીં = પરભવમાં, (કર્મોનો) વિપાક અતિ રૌદ્ર છે, एवं = આ પ્રકારે પચઈએ જિવ અવગયસંસારનિર્ગુણસહાવા = પ્રકૃતિથી જ જણાયેલ છે સંસારનો નિર્ગુણ સ્વભાવ જેમના વડે એવા, તત્તો અ = અને તેને કારણે = સંસારની નિર્ગુણતાના બોધને કારણે, તત્ત્વિરક્તા = તેનાથી = સંસારથી, વિરક્ત, પચણુકસાયાપ્પહાસા ય = પ્રતનુ કષાયવાળા અને અલ્પ હાસ્યવાળા, સુકૃતજ્ઞા = સુકૃતજ્ઞ, વિનીતા = વિનીત, રાજાદિની અવિરુદ્ધકારી ય = રાજાદિની વિરુદ્ધ નહીં કરનારા અને રાજાદિને બહુમત, કલ્લાણંગા = કલ્યાણ = સંપૂર્ણ, અંગવાળા, સદ્ધા = શ્રદ્ધાવાળા, થિરા = સ્થિર તથા સમુપસંપણ્ણા = તથા સમુપસંપન્ન છે = દીક્ષા માટે ઉપસ્થિત થયેલા છે, પવ્વજ્જાએ અરિહા = (તેઓ) પ્રવ્રજ્યાને અર્હ છે = યોગ્ય છે.

★ ગાથા-૩૪ના પૂર્વાર્ધના અંતે રહેલ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

જેઓ આચરિશમાં ઉત્પન્ન થયેલા, જાતિ અને કુલથી વિશિષ્ટ તથા ક્ષીણપ્રાયઃ કર્મમલવાળા અને તેથી વિમલ બુદ્ધિવાળા છે, અને વિમલ બુદ્ધિ હોવાને કારણે જ “ભવરૂપી સમુદ્રમાં મનુષ્યપણું દુર્લભ છે, જન્મ એ મરણનું નિમિત્ત છે અને સંપત્તિ ચપળ છે, વિષયો દુઃખના હેતુ છે, સંયોગ હોતે છતે નિયમથી વિયોગ છે, દરેક સમયે જ આયુષ્ય ઘટે છે તેને આશ્રયીને પ્રતિસમય જ મરણ છે અને પરભવમાં કર્મોનો વિપાક અતિ રૌદ્ર છે,” આ પ્રકારે સ્વભાવથી જ જાણ્યો છે સંસારનો નિર્ગુણ સ્વભાવ જેમણે એવા, અને સંસારના નેર્ગુણતા બોધને કારણે સંસારથી વિરક્ત થયેલા, પ્રતનુ કષાયવાળા અને અલ્પ હાસ્યવાળા, સુકૃતજ્ઞ, વિનીત અને રાજાદિની વિરુદ્ધ નહીં કરનારા અને રાજાદિને બહુમત, સંપૂર્ણ અંગવાળા, શ્રદ્ધાવાળા, સ્થિર અને સમુપસંપન્ન છે, તેઓ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે.

ટીકા :

પ્રવ્રજ્યાયા અર્હાઃ=યોગ્યાઃ કે ? इत्याह-आर्यदेशे ये समुत्पन्ना अर्द्धषड्विंशतिजनपदेष्वित्यर्थः १। जातिकुलाभ्यां विशिष्टाः, मातृसमुत्था जातिः, पितृसमुत्थं कुलं २। तथा क्षीणप्रायकर्ममला=अल्पकर्माणः ३। इति गाथार्थः ॥३२॥

ततश्च कर्मक्षयात् विमलबुद्धयः ४। विमलबुद्धित्वादेव च दुर्लभं मनुजत्वं भवसमुद्रे=संसारसमुद्रे, तथा जन्म मरणनिमित्तं, चपलाः सम्पदश्चेति गाथार्थः ॥३३॥

विषयाश्च दुःखहेतवः, तथा संयोगे सति नियमतो वियोग इति, प्रतिसमयमेव मरणम् आवीचिमाश्रित्य, अत्र विपाकश्चातिरौद्रः परभव इति गाथार्थः ॥३४॥

एवं प्रकृत्यैव=स्वभावैर्नैव अवगतसंसारनिर्गुणस्वभावाः ५। ततश्च नैर्गुण्यावगमात् संसारविरक्ताः ६। प्रतनुकषायाः अल्पहास्याश्च ७-८। हास्यग्रहणं रत्याद्युपलक्षणमिति गाथार्थः ॥३५॥

सुकृतज्ञाः ९। विनीताः १०। राजादीनामविरुद्धकारिणश्च ११-१२। आदिशब्दाद् अमात्यादिपरिग्रहः, कल्याणाङ्गाः १३। श्राद्धाः १४। स्थिराः १५। तथा समुपसम्पन्नाः १६। इति गाथार्थः ॥३६॥

ટીકાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાને અર્હ = યોગ્ય, જીવો કોણ છે ? એથી કહે છે- જેઓ આર્યદેશમાં = સાડા પચ્ચીસ જનપદોમાં, ઉત્પન્ન થયેલા છે; જાતિ અને કુલ વડે વિશિષ્ટ છે, માતાથી ઉત્પન્ન થયેલી જાતિ છે, પિતાથી ઉત્પન્ન થયેલું કુલ છે; તથા ક્ષીણપ્રાયઃ કર્મમલવાળા છે = અલ્પકર્મવાળા છે; અને તેનાથી = કર્મમલ ક્ષીણપ્રાયઃ થવાથી, વિમલ બુદ્ધિવાળા છે; અને વિમલ બુદ્ધિ હોવાથી જ, “ભવસમુદ્રમાં = સંસારરૂપી સમુદ્રમાં, મનુજપણું દુર્લભ છે તથા જન્મ મરણના નિમિત્તવાળું છે અને સંપત્તિઓ ચપળ છે અને વિષયો દુઃખના હેતુ છે તથા સંયોગ હોતે છતે નિયમથી વિયોગ થાય છે, પ્રતિસમય જ આવીશિને આશ્રયીને મરણ છે અને અહીં = પરભવમાં, કર્મોના વિપાક અતિરીક છે;” આ રીતે પ્રકૃતિથી જ = સ્વભાવથી જ, જણાયેલ છે સંસારનો નિર્ગુણ સ્વભાવ જેમના વડે એવા છે; અને તે નિર્ગુણપણાના અવગમથી સંસારથી વિરક્ત છે; પાતળા કષાયોવાળા છે અને અલ્પ હાસ્યવાળા છે, હાસ્યનું ગ્રહણ રતિ આદિના ઉપલક્ષણવાળું છે; સુકૃતજ છે = કરેલાને સારી રીતે જાણનારા છે; વિનીત છે = વિનયવાળા છે; રાજા વગેરેની વિરુદ્ધ નહીં કરનારા છે; અને ચ શબ્દથી રાજા વગેરેને બહુમત છે, “રાજાદીનાં” માં આદિ શબ્દથી અમાત્ય વગેરેનો પરિગ્રહ છે; કલ્યાણ અંગવાળા છે; શ્રાદ્ધ છે = શ્રદ્ધાવાળા છે; સ્થિર છે તથા સમુપસંપન્ન છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

(૧) આર્યદેશમાં જન્મેલ : સાડા પચ્ચીસ આર્યદેશ પૈકી કોઈપણ આર્યદેશમાં જેનો જન્મ થયો હોય.

(૨) જાતિ-કુલથી વિશિષ્ટ : માતૃપક્ષથી ઊઠેલી જાતિ છે, પિતૃપક્ષથી ઊઠેલું કુલ છે, માતાની જાતિ અને પિતાનું કુલ, એ બંને જેનાં વિશિષ્ટ હોય.

(૩) લઘુકર્મો : જેનો કર્મમલ લગભગ ક્ષીણ જેવો થઈ ગયો હોય અર્થાત્ ચારિત્રમાં વિઘ્ન કરનારાં સંકિલષ્ટ કર્મો જેનાં ઘણાં ખપી ગયાં હોય.

(૪) વિમલબુદ્ધિ : કર્મનો ક્ષય થવાથી જ જેની બુદ્ધિ નિર્મલ હોય = આત્મકલ્યાણના જ ધ્યેયવાળી હોય.

(૫) સંસારની અસારતાને જાણનાર : નિર્મલ બુદ્ધિ હોવાથી જ “સંસારરૂપી સમુદ્રમાં મનુષ્યભવ દુર્લભ છે, જન્મ એ મરણનું કારણ છે, સંપત્તિ અનિત્ય છે, વિષયસુખો દુઃખનું કારણ છે, જેનો સંયોગ થાય તેનો અવશ્ય વિયોગ થાય છે અર્થાત્ સંયોગ વિયોગનું કારણ છે, પ્રતિસમય આયુષ્ય ઘટવારૂપ મૃત્યુ થયા કરે છે, પરભવમાં કર્મોનું ફળ અત્યંત ભયંકર છે;” આ રીતે સ્વાભાવિકપણે જ જેણે અસારતારૂપ સંસારનો સ્વભાવ જાણ્યો હોય અર્થાત્ નિર્મલ બુદ્ધિ હોવાથી ઉક્ત રીતે સંસાર અસાર છે એમ જેને સમજાઈ ગયું હોય.

(૬) સંસારથી વિરક્ત : સંસારની અસારતા જાણવાથી જ જે સંસારથી વિરક્ત હોય.

(૭) પ્રતનુ કષાય : જેના કોષાદિ કષાયો અત્યંત મંદ હોય.

(૮) અલ્પ હાસ્ય : જેનામાં હાસ્ય અલ્પ હોય, હાસ્યના ઉપલક્ષણથી રતિ આદિ નોકષાયોના વિકારો જેનામાં અલ્પ હોય.

(૯) સુકૃતજ્ઞ : પોતાના ઉપર બીજાએ કરેલા ઉપકારને જાણનારો હોય.

(૧૦) વિનીત : જે માતાપિતા આદિ વડીલોનો વિનય કરતો હોય.

(૧૧) રાજાદિનો અવિરોધી : રાજા, મંત્રી વગેરે મોટા માણસોની વિરુદ્ધ કાર્ય કરનાર ન હોય અર્થાત્ રાજા વગેરે જેના વિરોધી ન હોય; કેમ કે રાજા વગેરેના વિરોધીને દીક્ષા આપવાથી અનર્થ થવાનો સંભવ છે.

(૧૨) રાજાદિને બહુમત : ગૃહસ્થપણામાં પણ ઉચિત વર્તનને કારણે જે રાજા, અમાત્ય અને નગરજનોને બહુમાનપાત્ર હોય.

ટીકામાં રાજાદીનામવિરુદ્ધકારિણશ્ચ છે, ત્યાં ચ કારથી બહુમતા: નું ગ્રહણ કરવાનું છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે રાજાદિની અવિરુદ્ધકારી અને રાજાદિને બહુમત; કેમ કે ગાથા-૧૦ ની ટીકામાં આપેલ ઉદ્ધરણમાં પણ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય જીવોના ૧૬ ગુણો વર્ણવ્યા છે, તે જ ૧૬ ગુણો અહીં પણ વર્ણવવા છે.

(૧૩) કલ્યાણાંગ : ખોડ-ખાંપણથી રહિત અને પાંચ ઈંદ્રિયોથી પરિપૂર્ણ શરીરવાળો હોય.

(૧૪) શ્રદ્ધાળુ : જિનવચન ઉપર શ્રદ્ધાવાળો હોય, કારણ કે શ્રદ્ધા વિના ચારિત્ર સમ્યગ્ બનતું નથી.

(૧૫) સ્થિર : દીક્ષા લેનાર જીવ સ્થિર ચિત્તવાળો હોવો જોઈએ; કારણ કે અસ્થિર ચિત્તવાળો જીવ પોતે સ્વીકારેલા સંયમ, તપ, અભિગ્રહ વગેરેને પાળી ન શકે.

(૧૬) સમુપસંપન્ન : સારી રીતે એટલે કે સંપૂર્ણ સમર્પણ ભાવથી દીક્ષા લેવા આવ્યો હોય.

આવા પ્રકારના ગુણોથી યુક્ત, દીક્ષાને અભિમુખ એવો દીક્ષાર્થી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય છે. ॥૩૨/૩૩/૩૪/૩૫/૩૬॥

અવતરણિકા :

ઉત્સર્ગતિ એવંભૂતા એવ, અપવાદતસ્ત્વાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૩૨ થી ૩૬ માં દીક્ષાર્થીના જે ૧૬ ગુણો વર્ણવ્યા એવા પ્રકારના જ જીવો ઉત્સર્ગથી દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય છે. વળી અપવાદથી કેવા જીવો દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય છે, તે કહે છે-

ગાથા :

કાલપરિહાણિદોસા એત્તો એકાદિગુણવિહીણા વિ ।

જે બહુગુણસંપન્ના તે જુગ્મા હુંતિ નાયવ્વા ॥ ૩૭ ॥

અન્યથાર્થ :

કાલપરિહાણિદોસા=કાલપરિહાણિના દોષને કારણે એત્તો = આનાથી = પૂર્વમાં દીક્ષા લેનારના ગુણો બતાવ્યા એનાથી, એકાદિગુણવિહીણા વિ = એકાદિ ગુણથી વિહીન પણ જે બહુગુણસંપન્ના = જેઓ બહુગુણસંપન્ન હોય, તે = તેઓ જુગ્મા=(પ્રવ્રજ્યા લેવાને) યોગ્ય નાયવ્વા=જાતવ્ય હુંતિ = થાય છે.

ગાથાર્થ :

કાલપરિહાણિના દોષને કારણે પૂર્વમાં દીક્ષા લેનારના જે ગુણો બતાવ્યા, એનાથી એકાદ ગુણથી વિહીન હોવા છતાં પણ જેઓ બહુગુણસંપન્ન હોય તેઓ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ટીકા :

કાલપરિહાણિદોષાત્ અતઃ=અનન્તરોદિતગુણગણાન્વિતેભ્યઃ, એકાદિગુણવિહીના અપિ યે બહુગુણસમ્પન્નાસ્તે યોગ્યા ભવન્તિ જ્ઞાતવ્યાઃ પ્રવ્રજ્યાયા ઇતિ ગાથાર્થઃ॥ ૩૭ ॥

ટીકાર્થ :

કાલની પરિહાણિરૂપ દોષને કારણે, આનાથી=અનન્તરોદિત ગુણગણ વડે અન્વિતથી=પૂર્વે કહેવાયેલ ગુણના સમૂહથી યુક્ત જીવો કરતાં, એક વગેરે ગુણથી રહિત પણ જેઓ ઘણા ગુણોથી સંપન્ન છે તેઓ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય જ્ઞાતવ્ય થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥ ૩૭ ॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૩૭ થી ૩૭ ના કથન દ્વારા એ પ્રાપ્ત થયું કે ૧૬ ગુણોથી યુક્ત અથવા એકાદ ગુણથી વિહીન પણ બહુગુણસંપન્ન જીવો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય છે. તેથી શંકા થાય કે દીક્ષા લેવા માટે આટલા બધા ગુણો કેમ અપેક્ષિત છે ? અને મનુષ્યત્વાદિ ધર્મવાળા જીવોને દીક્ષા માટે યોગ્ય સ્વીકારવામાં શું વાંધો? કેમ કે ગુણ વગરના જીવોને ગુણસંપન્ન કરવા અર્થે જ દીક્ષા છે, તેથી મનુષ્યત્વાદિ ધર્મવાળા જીવો સંયમમાં યત્ન દ્વારા ગુણસંપન્ન બની શકે છે.

આ પ્રકારની શંકાના નિરાકરણ અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

ન ડ મણુઅમાઙ્ઘર્હિં ધમ્મેહિં જુણ ત્તિ ઇત્તિણેવ ।
પાયં ગુણસંપન્ના ગુણપગરિસસાહગા જેણં ॥ ૩૮ ॥

અન્વયાર્થ :

મણુઅમાઙ્ઘર્હિં ડ ધમ્મેહિં = વળી મનુષ્યત્વાદિ ધર્મોથી જુણ = યુક્ત છે ત્તિ ઇત્તિણેવ = એટલાથી જ ન = (યોગ્ય) નથી; જેણં = જે કારણથી પાયં ગુણસંપન્ના ગુણપગરિસસાહગા = પ્રાયઃ ગુણસંપન્ન (જીવો) ગુણના પ્રકર્ષના સાધક થાય છે.

ગાથાર્થ :

વળી મનુષ્યત્વાદિ ધર્મોથી યુક્ત છે એટલાથી જ જીવો પ્રવ્રજ્યા માટે યોગ્ય થતા નથી; જે કારણથી પ્રાયઃ ગુણસંપન્ન જીવો ગુણના પ્રકર્ષને સાધનારા બને છે.

ટીકા :

ન તુ મનુજાદિભિર્ધર્મૈર્યુક્તઃ ક્ષિપ્યેતાવતૈવ યોગ્યા ઇતિ આદિશબ્દાદાર્યદેશોત્પન્નગ્રહઃ, કિમેતદિત્યમ્? ક્ષિપ્યગ્રહ-
પ્રાયો=બાહ્યત્વેન ગુણસમ્પન્નાઃ સન્તઃ ગુણપ્રકર્ષસાધકા યેન, ગુણપ્રકર્ષશ્ચ પ્રવ્રજિતેન સાધનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૩૮॥

ટીકાર્થ :

વળી જીવો મનુજ આદિ ધર્મોથી યુક્ત છે, એટલાથી જ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય થતા નથી. આ = ઉપરનું
કથન, આ પ્રમાણે કેમ છે ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે- જે કારણથી પ્રાયઃ = બહુલપણથી, ગુણથી
સંપન્ન છતાં જીવો ગુણના પ્રકર્ષના સાધક છે અને ગુણનો પ્રકર્ષ પ્રવ્રજિત વડે=સાધુ વડે, સાધનીય છે=
સાધવા યોગ્ય છે. “મનુજાદિભિર્ધર્મૈઃ” માં આદિ શબ્દથી આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થવારૂપ ધર્મનો ગ્રહ છે
=પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અહીં કોઈ કહે છે કે આત્મકલ્યાણ માટે મનુષ્યભવની અને આર્યદેશમાં ઉત્પત્તિની આવશ્યકતા છે,
તેથી આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યને દીક્ષા આપી શકાય; અને દીક્ષા લીધા પછી સંયમની ક્રિયા દ્વારા
મનુષ્યાદિ ધર્મોવાળા જીવમાં ગુણો પ્રગટશે. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે મનુષ્યાદિ ધર્મોથી
યુક્ત હોવા માત્રથી જીવ દીક્ષાને યોગ્ય થતો નથી; કેમ કે પ્રાયઃ ગુણસંપન્ન જીવો ગુણના પ્રકર્ષને સાધી
શકે છે અને દીક્ષા ગ્રહણ કરનારને ગુણના પ્રકર્ષને સાધવાનો છે.

અહીં ‘પ્રાયઃ’ શબ્દથી એ કહેવું છે કે કોઈક વખત સર્વથા ગુણરહિત જીવ પણ કોઈ નિમિત્તને પામીને
ગુણના પ્રકર્ષને સાધનાર બને છે. દા.ત. ઈલાચીપુત્ર આદિ. આમ છતાં, મોટાભાગના જીવો ગુણસંપન્ન
ન હોય તો સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી ગુણના પ્રકર્ષને સાધી શકતા નથી. તેથી જ પૂર્વમાં બતાવેલા ૧૬
ગુણોથી યુક્ત જીવોને દીક્ષા આપવામાં આવે તો સંયમની ક્રિયા દ્વારા તેઓ ગુણના પ્રકર્ષને સાધી શકે છે;
પરંતુ ગુણરહિત અને માત્ર આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યને દીક્ષા આપવામાં આવે તો તુચ્છ પ્રકૃતિ
હોવાને કારણે તે ધર્મની લઘુતા કરે છે અને સંયમ ગ્રહણ કરીને પણ આત્મહિત સાધવાને બદલે આત્માનું
અહિત કરે છે. માટે ઘણા ગુણોથી યુક્ત મનુષ્યને દીક્ષા આપવાની વિધિ છે. ॥ ૩૮ ॥

અવતરણિકા :

નિગમયન્નાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૩૨ થી ૩૮માં દીક્ષા ગ્રહણ કરવાના અધિકારી જીવોના ગુણો બતાવ્યા. તેનું નિગમન કરતાં
કહે છે-

ગાથા :

एवंविहाण देया पव्वज्जा भवविरत्तचित्ताणं ।

अच्चंतदुक्करा जं थिरं च आलंबणमिमेषिं ॥ ३९ ॥

અન્યથાર્થ :

एवंविहाण भवविरक्तचित्ताणं पव्वज्जा देया=આવા પ્રકારના ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ; જં=જે કારણથી અચ્ચંતદુક્કરા=(પ્રવ્રજ્યા) અત્યંત દુષ્કર છે. (પ્રવ્રજ્યા અત્યંત દુષ્કર હોય તો ભવથી વિરક્ત જીવોને કેમ અપાય છે ? તેથી કહે છે-) इमेसि च थिरं आलंबणं=અને આમનું = ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળાઓનું, સ્થિર આલંબન છે.

ગાથાર્થ :

पूर्वमां भताव्युं એવા પ્રકારના બહુગુણસંપન્ન, ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ; જે કારણથી પ્રવ્રજ્યા અત્યંત દુષ્કર છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળાને પ્રવ્રજ્યા કેમ અપાય છે ? તેથી કહે છે- ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળાઓનું સ્થિર આલંબન છે.

ટીકા :

एवंविधेभ्यो बहुगुणसम्पन्नेभ्यो देया=દાતવ્યા પ્રવ્રજ્યા=દીક્ષા ભવવિરક્તચિત્તેભ્યઃ=સંસારવિરક્તચિત્તેભ્યઃ; કિમિત્યત્રાહ-અત્યંતદુક્કરા યત્=યસ્માત્ સ્થિરં ચાલમ્બનમમીષાં=ભવવિરક્તચિત્તાનામ્, અમી સદા વૈરાગ્યભાવેન કુર્વન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૩૯ ॥

ટીકાર્થ :

ભવથી વિરક્ત છે ચિત્ત જેમનું એવા = સંસારથી વિરાગ પામેલ ચિત્તવાળા, આવા પ્રકારના = પૂર્વમાં બતાવ્યા એવા પ્રકારના, ઘણા ગુણોથી સંપન્ન જીવોને પ્રવ્રજ્યા = દીક્ષા, આપવી જોઈએ. પ્રવ્રજ્યા આવાને કેમ આપવી જોઈએ ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે- જે કારણથી દીક્ષા અત્યંત દુષ્કર છે, અને આમનું = ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળા જીવોનું, સ્થિર આલંબન હોય છે, આથી આ = ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળા જીવો, હંમેશાં વૈરાગ્ય ભાવથી કરે છે = પ્રવ્રજ્યા પાળે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં બતાવેલા અનેક ગુણોથી યુક્ત એવા ભવવિરક્ત ચિત્તવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ, એ પ્રકારનું કથન, પૂર્વે પ્રવ્રજ્યાયોગ્ય જીવોના ગુણોનું વર્ણન કર્યું હતું તેના નિગમનરૂપ છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે બહુગુણોથી યુક્ત અને ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવાનું કેમ કહ્યું ? તેથી કહે છે-

જે કારણથી પ્રવ્રજ્યાનું પાલન અત્યંત દુષ્કર છે: આનાથી એ કહેવું છે કે પ્રવ્રજ્યા એ વ્રતો ઉચ્ચરાવવાની ક્રિયામાત્રરૂપ નથી કે વ્રતો ઉચ્ચરાવ્યા પછી સાધ્વાચારની ક્રિયા કરવામાત્રરૂપ પણ નથી; પરંતુ પ્રવ્રજ્યાની ક્રિયા ગુણસંપન્ન જીવોમાં વર્તતા ગુણવિશેષને ખીલવવા માટે સુદૃઢ યત્નરૂપ છે. આથી પ્રવ્રજ્યા અત્યંત દુષ્કર છે, તેથી અલ્પસત્ત્વવાળા જીવો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને પણ હિતને સાધી શકતા નથી. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે તો પછી ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવાનું કેમ કહ્યું ? તેથી કહે છે-

ભવથી વિરક્ત ચિત્તવાળાઓનું સ્થિર આલંબન હોય છે અર્થાત્ ભવથી વિરક્ત થયેલ જીવોની મનોવૃત્તિ પ્રાયઃ કરીને બાહ્ય વિષયોમાં ઉત્સુકતાવાળી હોતી નથી, તેથી તત્ત્વના બોધપૂર્વક વ્રતોની ઉચિત ક્રિયાઓનું દૃઢ આલંબન લઈને તેઓ પોતાના ગુણોને ખીલવી શકે છે. આવા જીવો દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી વૈરાગ્યભાવપૂર્વક સદા સંયમની વૃદ્ધિ કરે છે, માટે બહુગુણસંપન્ન અને ભવથી વિરક્ત થયેલા જીવોને દીક્ષા આપવી જોઈએ.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે જેના દ્વારા સંયમ પ્રગટે છે તે સ્થિર આલંબન પ્રવ્રજ્યા છે કે ભવનો વૈરાગ્ય ? વાસ્તવિક રીતે અહીં સ્થિર આલંબનરૂપે પ્રવ્રજ્યાનું કે ભવવૈરાગ્યનું ગ્રહણ કરવાનું નથી, પરંતુ ભવથી વિરક્ત થયેલા જીવો સંયમના ઉપાયોનું દૃઢ આલંબન ગ્રહણ કરીને પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે. આથી તેઓ અતિદુષ્કર પણ ભાવપ્રવ્રજ્યા નિષ્પન્ન કરી શકે છે. ॥ ૩૯ ॥

અવતરણિકા :

દુષ્કરત્વનિબન્ધનમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

દુષ્કરત્વના નિબંધનને = પ્રવ્રજ્યામાં રહેલ દુષ્કરપણાના કારણને, કહે છે-

ગાથા :

અઙ્ગુરુ ઓ મોહતરુ અણાદિભવભાવણાવિઅયમૂલો ।
દુઃખં ઝમ્મૂલિજ્જઙ્ગ અચ્ચંતં અપ્પમત્તેહિ ॥ ૪૦ ॥

અન્યથાર્થ :

મોહતરુ = મોહરૂપ તરુ અણાદિભવભાવણાવિઅયમૂલો = અનાદિ ભવની ભાવનાઓથી વિતત મૂલવાળો
અઙ્ગુરુ ઓ = અતિ ગુરુ છે. (આથી) અચ્ચંતં અપ્પમત્તેહિ દુઃખં ઝમ્મૂલિજ્જઙ્ગ = અત્યંત અગ્રમત્તો વડે દુઃખે ઉન્મૂલન કરાય છે.

ગાથાર્થ :

મોહરૂપી વૃક્ષ અનાદિ કાળથી ભવની ભાવનાઓથી વ્યાપ્ત મૂલવાળું અતિ રૌદ્ર છે. આથી અત્યંત અગ્રમત્ત જીવો વડે દુઃખે કરીને ઉન્મૂલન કરાય છે.

ટીકા :

અતિગુરુ : = અતિરૌદ્રઃ, મોહતરુ : = મોહસ્તરુરિવાશુભપુષ્પફલદાનભાવેન મોહતરુઃ, અનાદિભવભાવના-વિતતમૂલઃ = અનાદિમત્સ્યો યાઃ સંસારભાવના વિષયસ્પૃહાદ્વાસ્તાભિર્વ્યાપ્તમૂલઃ, યતશ્ચૈવમત્તો દુઃખમુન્મૂલ્યતે = અપનીયતે અત્યન્તમપ્રમત્તૈરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૪૦ ॥

ટીકાર્થ :

મોહતરુ = તરુની જેમ અશુભ પુષ્પ અને ફલના દાનના ભાવથી મોહ એ મોહતરુ છે. અનાદિ ભવની ભાવનાથી વિસ્તરેલ મૂલવાળો = અનાદિમાન વિષયની સ્પૃહાદિ જે સંસારની ભાવનાઓ તેઓ વડે વ્યાપેલ છે મૂલ જેનું એવો, મોહરૂપી તરુ અતિ ગુરુ છે = અતિ રૌદ્ર છે; અને જે કારણથી આમ છે, આથી અત્યંત અપ્રમત્તો વડે દુઃખે ઉન્મૂલન કરાય છે = દૂર કરાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મોહરૂપી વૃક્ષ અત્યંત ભયંકર છે. જેમ વૃક્ષ, પુષ્પો અને ફળો આપે છે, તેમ મોહ અશુભ પુષ્પો અને અશુભ ફળો આપે છે, માટે અહીં મોહને વૃક્ષની ઉપમા આપી છે અને આ મોહરૂપી વૃક્ષનાં મૂળિયાં સંસારને વધારનારી એવી વિષયોની આકાંક્ષા વગેરે અશુભ ભાવનાઓથી વ્યાપેલાં છે. આથી અત્યંત અપ્રમત્ત જીવો પણ બહુ જ મુશ્કેલીથી મોહરૂપી વૃક્ષનાં મૂળિયાં ઉખેડી શકે છે. ॥ ૪૦ ॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અત્યંત અપ્રમત્ત જીવો વડે મોહરૂપી વૃક્ષ દુઃખે કરીને ઉન્મૂલન કરી શકાય છે. તેથી કેવા જીવો અત્યંત અપ્રમાદ કરી શકે છે ? તે બતાવતાં કહે છે-

ગાથા :

સંસારવિરક્તાણ ચ હોઝ તઓ ન ડણ તયભિનંદીણં ।
જિણવચણં પિ ન પાયં તેસિં ગુણસાહગં હોઝ ॥ ૪૧ ॥

અન્યવાર્થ :

તઓ ચ = અને આ = અપ્રમાદ, સંસારવિરક્તાણ હોઝ = સંસારથી વિરક્તોને હોય છે, તયભિનંદીણં ડણ ન = પરંતુ તેના = સંસારના, અભિનંદીઓને નહીં. તેસિં જિણવચણં પિ પાયં ગુણસાહગં ન હોઝ = તેઓને = સંસારાભિનંદીઓને, જિનવચન પણ પ્રાયઃ ગુણસાધક થતું નથી.

ગાથાર્થ :

અને અપ્રમાદ સંસારથી વિરક્તોને હોય છે, પરંતુ સંસારના અભિનંદીઓને નહીં. સંસારના અભિનંદીઓને જિનવચન પણ પ્રાયઃ ગુણસાધક થતું નથી.

ટીકા :

સંસારવિરક્તાનાં ચ ભવતિ તક ઇતિ અસૌ=અપ્રમાદઃ, ન પુનઃ તદભિનન્દિનાં, જિનવચનાદ્ ભવિષ્યતીતિ ચેત્; એતદાશઙ્ક્યાહ-જિનવચનમપિ આસ્તાં તાવદન્યત્ ન પ્રાયસ્તેષાં=સંસારાભિનન્દિનાં, ગુણસાધકં ભવતિ=શુભનિર્વર્તકં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧॥

ટીકાર્થ :

અને આ = અપ્રમાદ, સંસારથી વિરાગ પામેલાઓને થાય છે, પરંતુ તેના = સંસારના, અભિનંદીઓને નહીં. જિનવચનથી થશે = સંસારના અભિનંદી જીવોને પણ જિનવચન સાંભળવા દ્વારા અપ્રમાદ થઈ શકશે, એ પ્રમાણે જો હોય, એની આશંકા કરીને કહે છે- અન્ય તો દૂર રહો, પરંતુ તેઓને = સંસારાભિનંદીઓને, પ્રાયઃ જિનવચન પણ ગુણનું સાધક થતું નથી = શુભનું નિર્વર્તક થતું નથી. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અત્યંત અપ્રમાદ સંસારથી વિરક્ત જીવોને થાય છે, પરંતુ ભવાભિનંદી જીવોને થઈ શકતો નથી. અહીં કોઈ કહે કે ભવાભિનંદી જીવોને ભગવાનના વચનથી અપ્રમાદ થશે. તેનું નિરાકરણ કરતાં કહે છે કે બીજું તો દૂર રહો, પરંતુ ભગવાનનું વચન પણ, પ્રાયઃ કરીને સંસારના અભિનંદી જીવોને ગુણનું સાધક બનતું નથી.

વિશેષાર્થ :

કેટલાક યોગ્ય જીવોને ભગવાનના વચન વગર પણ મોહના ઉચ્છેદને અનુકૂળ અત્યંત અપ્રમાદ થઈ શકે છે, તોપણ મોટા ભાગના જીવો ભગવાનના વચનના બળથી જ અત્યંત અપ્રમાદ કરી શકે છે; અને ભવાભિનંદી જીવો જિનવચનથી અન્ય નિમિત્તોથી તો અપ્રમાદ કરી શકતા નથી, પરંતુ જિનવચનથી પણ પ્રાયઃ કરીને અપ્રમાદ કરી શકતા નથી. તેથી ભવાભિનંદી જીવોને જિનવચન પણ પ્રાયઃ ગુણસાધક બનતું નથી. આથી ભવાભિનંદી જીવો સંયમ ગ્રહણ કરે તોપણ, મોહરૂપી વૃક્ષનું ઉન્મૂલન કરી શકતા નથી.

અહીં 'પ્રાયઃ' એટલા માટે કહ્યું છે કે ભવાભિનંદી જીવો પણ ક્યારેક અચાનક જ પરિવર્તન થવાથી જિનવચનને અવલંબીને સંસારસાગર તરી જાય છે, પરંતુ મોટા ભાગે ભવાભિનંદી જીવો જિનવચનથી તરી શકતા નથી.

જેમ કે દૈદ્યપ્રહારી પૂર્વમાં પાપની પ્રવૃત્તિઓમાં અત્યંત રક્ત હતા, અથવા તો પ્રદેશી રાજા પણ પૂર્વમાં અત્યંત નાસ્તિકશિરોમણિ હતા, તોપણ નિમિત્તવિશેષને પામીને જિનવચનના બળથી આત્મહિત સાધી ગયા. ॥૪૧॥

અવતરણિકા :

કિમિત્યત આહ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ભવાભિનંદી જીવોને જિનવચન પણ પ્રાયઃ ગુણસાધક થતું નથી. તેથી જિજ્ઞાસા થાય કે કયા કારણથી જિનવચન પણ ગુણસાધક થતું નથી? એથી કહે છે-

ગાથા :

ગુરુ કમ્માણં જમ્હા કિલિદ્વચિત્તાણ તસ્સ ભાવત્થો ।
નો પરિણમેઙ્ગ સમ્મં કુંકુમરાગો વ્વ મલિણમ્મિ ॥ ૪૨ ॥

અન્યથાર્થ :

જમ્હા = જે કારણથી મલિણમ્મિ કુંકુમરાગો વ્વ = મલિન વસ્ત્રમાં કુંકુમરાગની જેમ ગુરુ કમ્માણં
કિલિદ્વચિત્તાણ = ગુરુ કર્મવાળાઓને (અને) કિલિષ્ટ ચિત્તવાળાઓને તસ્સ = તેનો = જિનવચનનો,
ભાવત્થો = ભાવાર્થ સમ્મં નો પરિણમેઙ્ગ = સમ્યક્ પરિણમતો નથી.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી મલિન વસ્ત્રમાં કુંકુના રાગની જેમ ગુરુકર્મીઓને અને કિલિષ્ટ ચિત્તવાળા જીવોને
જિનવચનનો અવિપરીતાર્થ સમ્યક્ પરિણમન પામતો નથી.

ટીકા :

ગુરુ કર્મણાં=પ્રચુરકર્મણાં યસ્માત્ કિલિષ્ટચિત્તાનાં=મલિનચિત્તાનાં તસ્ય=જિનવચનસ્ય ભાવાર્થઃ=
અવિપરીતાર્થો ન પરિણમતિ = ન પ્રતિભાસતે સમ્યગ્ = અવિપરીતઃ, દૃષ્ટાન્તમાહ-કુન્કુમરાગ ઇવ મલિને વાસસીતિ
ગમ્યતે, ન ચાપરિણતોઽસાવપ્રમાદપ્રસાધક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૨॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી ગુરુ કર્મવાળાઓને = પ્રચુર કર્મવાળાઓને, અને કિલિષ્ટ ચિત્તવાળાઓને = મલિન
ચિત્તવાળાઓને, જિનવચનનો ભાવાર્થ = અવિપરીત અર્થ, સમ્યગ્ પરિણમતો નથી = અવિપરીત
પ્રતિભાસતો નથી. તેમાં દૃષ્ટાન્તને કહે છે- મલિન વસ્ત્રમાં કુંકુના રંગની જેમ સમ્યક્ પરિણમતો નથી; અને
જિનવચનથી અપરિણત એવો આ = ભવાભિનંદી જીવ, અપ્રમાદનો પ્રસાધક નથી = અપ્રમાદને સાધનારો
બનતો નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અવતરશિકા :

કિચ્છ-

અવતરશિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ભવાભિનંદી જીવોને જિનવચન પણ ગુણસાધક કેમ નથી થતું, તેનો પ્રથમ હેતુ બતાવ્યો.
વળી, તે વાતને દઢ કરવા માટે 'કિચ્છ' થી અન્ય હેતુનો સમુચ્ચય કરે છે-

ગાથા :

વિદ્વાણ સૂઅરો જહ ઉવણ્ણેણ વિ ન તીરણ્ણ ધરિંઙ્ગ ।
સંસારસૂઅરો ઇઅ અવિરત્તમણો અકજ્જમ્મિ ॥ ૪૩ ॥

અન્યથાર્થ :

જહ = જે પ્રમાણે સૂઅર = શૂકર=ભૂંડ, ઊવએસેણ વિ = ઉપદેશથી પણ વિદ્વાણ = વિદ્યામાં ધરિંડે ન તીરણ=(જતો) ધારવા માટે=અટકાવવા માટે, સમર્થ નથી; ઇઅ=એ પ્રમાણે અકજ્જમ્મિ=અકાર્યમાં (જતો) અવિરત્તમણો સંસારસૂઅરો=અવિરક્ત મનવાળો સંસારનો શૂકર (ઉપદેશથી પણ અટકાવવા માટે સમર્થ નથી.)

ગાથાર્થ :

જે પ્રમાણે શૂકરને નિવારણરૂપ ઉપદેશથી પણ વિદ્યામાં જતો અટકાવી શકાતો નથી, એ પ્રમાણે અકાર્યમાં જતો અવિરક્ત મનવાળો સંસારરસિયો જીવ ઉપદેશથી પણ વારી શકાતો નથી.

ટીકા :

વિદ્યાયાં-પુરીષલક્ષણાયાં શૂકરઃ-પશુવિશેષઃ યથા ઉપદેશેનાપિ-નિવારણાલક્ષણેન અપિશબ્દાત્ પ્રાયઃ ક્રિયાયાપિ ન શક્યતે ધર્તુ, કિન્તુ બલાત્પ્રવર્તતે, એવં સંસારશૂકરઃ પ્રાણી, ઇતિ=એવમ્ અવિરક્તમનાઃ સંસાર એવેતિ ગમ્યતે અકાર્ય ઇત્યનાસેવનીયે ન શક્યતે ધર્તુમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૪૩ ॥

ટીકાર્થ :

જે રીતે શૂકર = પશુ વિશેષ; નિવારણાના લક્ષણવાળા ઉપદેશ વડે પણ, અને 'અપિ' શબ્દથી પ્રાયઃ ક્રિયા વડે પણ, પુરીષના લક્ષણવાળી વિદ્યામાં જતો ધારવા માટે શક્ય નથી, પરંતુ બળથી પ્રવર્તે છે=બળાત્કારે વિદ્યામાં જાય છે; આ રીતે સંસારના શૂકરરૂપ પ્રાણી = ભવાભિનંદી જીવ, આ પ્રમાણે સંસારમાં જ અવિરક્ત મનવાળો અકાર્યમાં = નહીં સેવવા યોગ્ય કાર્યમાં, જતો ધારવા માટે શક્ય નથી. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભવાભિનંદી જીવો ક્યારેક તીર્થંકર કે અન્ય અતિશયજ્ઞાની વગેરે પાસે સંયમ પણ ગ્રહણ કરે અને જિનાગમનો અભ્યાસ પણ કરે, તોપણ તેઓનું ચિત્ત સંસારના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જોઈ શકે તેવું નિર્મળ હોતું નથી, તેથી તેઓને મલિન ચિત્તવાળા અને ભારેકમી કહેલ છે. આથી જ્યારે તેઓ લબ્ધિ આદિની ઇચ્છાથી કે પરલોકમાં ભૌતિક સમૃદ્ધિ આદિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી સંયમ ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે તેઓનું ચિત્ત મલિન હોવાથી જિનવચન પણ તેઓને સમ્યક્ પરિણમન પામતું નથી અને જિનવચનને શ્રવણ કરવા છતાં તેઓને સંસારનો ઉચ્છેદ કરવાનો ભાવ થતો નથી.

વળી, મલિન વસ્ત્રમાં જેમ કુંકુનો રંગ લાગતો નથી, તેમ મલિન ચિત્તમાં સંસારના ઉચ્છેદનો અધ્યવસાય પ્રગટતો નથી. તેથી ભવાભિનંદી જીવોને સંયમમાં પણ અપ્રમાદભાવ પ્રગટતો નથી અને અપ્રમાદભાવ વગર જીવમાં સંયમની ક્રિયાથી પણ ગુણો નિષ્પન્ન થઈ શકતા નથી. વળી ભવાભિનંદી જીવોને અપ્રમાદભાવ કેમ થતો નથી ? તે ભૂંડના દષ્ટાંતથી બતાવે છે-

જેમ ભૂંડને વિદ્યામાં તીવ્ર આકર્ષણ હોય છે, તેમ ભવાભિનંદી જીવોને ભોગોમાં તીવ્ર રાગ હોય છે. તેથી જેમ વિદ્યામાં જતા ભૂંડને નિવારવા માટે ગમે તેટલો યત્ન કરવા છતાં પણ તે બળાત્કારે વિદ્યામાં

પ્રવર્તે છે, તેમ ભોગ પ્રત્યેનું અત્યંત આકર્ષણ હોવાથી સંસારરસિક જીવો સંયમ ગ્રહણ કરે તોપણ સંયમની ઉચિત ક્રિયાઓ દ્વારા ગુણની નિષ્પત્તિ તો કરી શકતા નથી, પરંતુ સંયમ જીવનમાં પણ તેઓનું ચિત્ત આલોકના માન-સન્માનમાં કે પરલોકના ભૌતિક ફળોમાં વળેલું હોય છે; તેથી જિનવચન પણ તેઓમાં સંવેગના પરિણામને પ્રગટ કરી શકતું નથી.

“उपदेशेनापि” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે ભૂંડને ઉપદેશથી પણ નિવારી ન શકાય અને ક્રિયાથી પણ પ્રાયઃ કરીને નિવારી ન શકાય, અર્થાત્ ભૂંડને ઉપદેશની ક્રિયા તો સંભવે નહિ, છતાં કોઈ સારા પદાર્થો તરફ ભૂંડને આકર્ષણ પેદા કરાવીને વિષ્ટામાં જવાના નિવારણરૂપ ઉપદેશથી પણ ભૂંડ વિષ્ટાથી નિવર્તન પામતું નથી, અને અટકાવવાની ક્રિયાથી પણ પ્રાયઃ ભૂંડ વિષ્ટાથી નિવર્તન પામતું નથી.

અહીં ‘પ્રાયઃ’ શબ્દથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ભૂંડને થાંભલા સાથે દોરડાથી બાંધવામાં આવે તો વિષ્ટા તરફ જતું અટકાવી શકાય, પરંતુ બાંધ્યા વગર અટકાવવા રૂપ ક્રિયાથી તેને વિષ્ટામાં જતું અટકાવી ન શકાય.
॥ ૪૨/૪૩ ॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૩૯ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહ્યું કે પ્રવ્રજ્યા અત્યંત દુષ્કર છે અને તે અત્યંત દુષ્કર કેમ છે ? તે વાતની ગાથા-૪૦ થી ૪૩ માં પુષ્ટિ કરી. હવે તેનું નિગમન કરતાં કહે છે-

ગાથા :

તા ધન્નાણં ગીઓ ડવાહિસુદ્ધાણ દેઙ પવ્વજ્જં ।
આયપરપરિચ્ચાઓ વિવજ્જણ મા હવિજ્જ ત્તિ ॥ ૪૪ ॥

અન્યથાર્થ :

તા=તે કારણથી વિવજ્જણ=વિપર્યયમાં આયપરપરિચ્ચાઓ=આત્મ-પરનો પરિત્યાગ મા હવિજ્જ=ન થાઓ. ત્તિ=એથી ગીઓ=ગીતાર્થ, ડવાહિસુદ્ધાણ=ઉપાધિથી=દીક્ષાના અધિકારી જીવના ૧૬ વિશેષણોથી, શુદ્ધ એવા ધન્નાણં=ધન્યોને પવ્વજ્જં=પ્રવ્રજ્યા દેઙ=આપે છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી અયોગ્યને દીક્ષા આપવામાં ગુણને બદલે દોષ થવારૂપ વિપર્યયને કારણે આત્મ-પરનો પરિત્યાગ ન થાઓ. એથી ગીતાર્થ, પૂર્વમાં દીક્ષાના અધિકારી જીવના વણવિલા વિશેષણોથી શુદ્ધ એવા ધન્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપે છે.

ટીકા :

यस्मादेवं तस्माद्धन्येभ्यः=પુણ્યભાગ્યો ગીત ઇતિ ગીતાર્થઃ, उपाधिशुद्धेभ्यः=આર્યદેશસમુત્પન્નાદિવિશેષણ-શુદ્ધેભ્યો દદાતિ પ્રવ્રજ્યાં=પ્રયચ્છતિ દીક્ષામ્, આત્મપરપરિત્યાગો વિપર્યયે મા ભૂદિતિ; तथाहि-अधन्येभ्योऽनुपा-ધિશુદ્ધેભ્યઃ પ્રવ્રજ્યાદાને આત્મપરપરિત્યાગો નિયમત એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૪૪ ॥

ટીકાર્થ :

યસ્માદેવં ..... દીક્ષામ્ જે કારણથી આમ છે = ગાથા-૩૯ થી ૪૩ માં બતાવ્યું એ રીતે પ્રવ્રજ્યાથી ગુણસંપન્ન જીવો જ ગુણવૃદ્ધિ કરી શકે છે, તે કારણથી, ગીતાર્થ, ઉપાધિથી શુદ્ધ = આર્યદેશસમુત્પન્નાદિ વિશેષણોથી શુદ્ધ, એવા ધન્યોને = પુણ્યભાગીઓને = પુણ્યશાળી જીવોને, પ્રવ્રજ્યા આપે છે = દીક્ષા આપે છે.

ઉત્થાન :

અહીં પ્રશ્ન થાય કે ઉપાધિશુદ્ધ એવા ધન્યોને જ દીક્ષા કેમ અપાય ? અન્યને કેમ નહિ ? તેથી કહે છે-

ટીકાર્થ :

આત્મ ..... મૂર્ધિતિ વિપર્યયમાં=અયોગ્યને દીક્ષા આપવામાં, આત્મા અને પરનો પરિત્યાગ ન થાઓ ! એથી ઉપાધિશુદ્ધ એવા ધન્યોને જ ગીતાર્થ દીક્ષા આપે છે.

તે તથાહિ થી સ્પષ્ટ કરે છે-

અઘન્યે ..... ગાથાર્થ: ઉપાધિથી અશુદ્ધ એવા અધન્યોને પ્રવ્રજ્યાના દાનમાં=દીક્ષા આપવામાં, આત્મ-પરનો પરિત્યાગ નિયમથી જ થાય છે અર્થાત્ દીક્ષા આપનાર અને લેનાર એમ બંનેને કલેશની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રવ્રજ્યા અત્યંત દુષ્કર છે; કેમ કે અત્યંત અપ્રમાદભાવથી જ જીવ મોહનો નાશ કરી શકે છે. તેથી અયોગ્ય જીવોને દીક્ષાથી પણ લાભ થતો નથી. તે કારણથી ગીતાર્થ ગુરુ યોગ્ય જીવોને દીક્ષા આપે છે, અન્યને નહીં; કેમ કે તેઓ જાણતા હોય છે કે અયોગ્યને દીક્ષા આપનાર ગુરુ પોતાના આત્માને દુર્ગતિમાં નાંખે છે અને દીક્ષા લેનારને પણ દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. માટે પોતાનું અને પરનું અહિત ન થાય તે કારણથી ગીતાર્થો અયોગ્યને દીક્ષા આપતા નથી.

(૧) આત્મપરિત્યાગ એટલે અયોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવારૂપ અવિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરીને આત્માને કલેશમાં નાખવો તે.

(૨) પરપરિત્યાગ એટલે અયોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવારૂપ અવિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરીને પર એવા શિષ્યના આત્માને કલેશમાં નાખવો તે. ॥ ૪૪ ॥

અવતરણિકા :

एतदेव भावयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અયોગ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવામાં આવે તો આત્મપરિત્યાગ અને પરપરિત્યાગ નિયમથી જ થાય છે. તેથી આત્મપરિત્યાગ કઈ રીતે થાય છે, એનું જ પ્રસ્તુત ગાથામાં ભાવન કરે છે-

ગાથા :

અવિણીઓ ન ય સિક્ખઈ સિક્ખં પડિસિદ્ધસેવણં કુણઈ ।
સિક્ખાવણેણ તસ્સ હુ સઈ અપ્પા હોઈ પરિચત્તો ॥ ૪૫ ॥

અન્યથાર્થ :

અવિણીઓ ય = અને અવિનીત સિક્ખં ન સિક્ખઈ = શિક્ષાને શીખતો નથી, પડિસિદ્ધસેવણં કુણઈ = પ્રતિષિદ્ધનું સેવન કરે છે, તસ્સ સિક્ખાવણેણ = તેના = અવિનીતના, શિક્ષાપનથી અપ્પા=આત્મા = શિક્ષાપન કરનાર ગુરુ પોતે, સઈ = સદા પરિચત્તો હોઈ =પરિત્યક્ત થાય છે.

★ 'હુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને અવિનીત સાધુ ગ્રહણ અને આસેવનારૂપ શિક્ષાને શીખતો નથી, પ્રતિષિદ્ધનું સેવન કરે છે, અવિનીતના શિક્ષાપનથી ઉપદેશ આપનાર ગુરુનો આત્મા સદા પરિત્યક્ત થાય છે.

ટીકા :

અવિનીત ઇતિ સહાયન્યઃ પ્રવ્રજિતઃ પ્રકૃત્યૈવાવિનીતો ભવતિ, ન ચ શિક્ષતિ શિક્ષાં ગ્રહણાસેવનારૂપાં, પ્રતિષિદ્ધસેવનં કરોતિ=અવિહિતાનુષ્ઠાને ચ પ્રવર્તતે, પ્રતીતશિક્ષણેન તસ્ય=ઇત્યંભૂતસ્ય સદા=સર્વકાલમ્ આત્મા ભવતિ પરિત્યક્તઃ અવિષયપ્રવૃત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૪૫ ॥

ટીકાર્થ :

અવિનીત=ખરેખર ! તે અધન્ય પ્રવ્રજિત=પૂર્વગાથાના અંતે બતાવ્યો તે અધન્ય દીક્ષા-લીધેલો જીવ, પ્રકૃતિથી જ અવિનીત થાય છે. અને ગ્રહણ-આસેવનારૂપ શિક્ષાને શીખતો નથી અને પ્રતિષિદ્ધનું સેવન કરે છે=અવિહિત અનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તે છે. તેને=આવા પ્રકારનાને=અવિનીત પ્રવ્રજિતને, પ્રતીતના શિક્ષણ વડે=પ્રતીત એવી ગ્રહણશિક્ષા-આસેવનશિક્ષા શીખવાડવા વડે, અવિષયમાં પ્રવૃત્તિ હોવાથી સદા=સર્વકાળ, આત્મા ત્યજ્યેલો થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં બતાવેલા દીક્ષાયોગ્ય ગુણો જેનામાં નથી તેવો જીવ દીક્ષા માટે અયોગ્ય છે, છતાં તેવા જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવામાં આવે તો, પ્રકૃતિથી અવિનીત હોવાથી તે જીવ ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષા ગ્રહણ કરતો નથી અને શાસ્ત્રમાં જે પ્રતિષિદ્ધ છે તેનું સેવન કરે છે. આવા અયોગ્ય શિષ્યને શિક્ષા શીખવાડવા માટે જે ગુરુ પ્રયત્ન કરે છે, તે ગુરુએ અવિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરેલ હોવાથી તે ગુરુની તે પ્રવૃત્તિ અનુચિત બને છે અને તેવી અનુચિત પ્રવૃત્તિથી તે ગુરુએ પોતાના આત્માને હિતમાં પ્રવર્તવવાનો યત્ન છોડી દીધો છે તેવો અર્થ ફલિત થાય છે; કેમ કે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવાથી હિતમાં યત્ન થાય છે.

વિશેષાર્થ :

ભવાભિનંદી જીવોમાં પૂર્વે કહેલા ગુણો હોતા નથી, તેથી તેઓમાં નિર્મલ બુદ્ધિ હોતી નથી અને તેને કારણે ભવની નિર્ગુણતાને પણ તેઓ જાણતા નથી. આમ છતાં આલોક અને પરલોકની આશંસાથી ક્યારેક તેઓ બાહ્ય રીતે ગુરુ સાથે અતિવિનયપૂર્વક વર્તતા હોય અને બાહ્ય રીતે શાસ્ત્ર ભણવાની ક્રિયા પણ વિધિપૂર્વક કરતા હોય, તોપણ તત્ત્વથી તેઓ વિનીત નથી; પરંતુ ભવ નિસ્સાર લાગવાથી ગુણો પ્રત્યે પક્ષપાત થવાને કારણે જેઓ જાણે છે કે આ સંસાર ગુણની નિષ્પત્તિથી જ તરી શકાય છે, અને તેથી જેઓ ગુણવાન ગુરુના ઉપદેશને સમ્યક્ પરિણમન પમાડવા માટે અત્યંત યત્નશીલ હોય છે, તેઓ જ પ્રકૃતિથી વિનીત છે. તેવા વિનીત જીવો જ ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષાને યથાર્થ રીતે ગ્રહણ કરીને સમ્યક્ પરિણમન પમાડી શકે છે; જ્યારે ભવાભિનંદી જીવો તો ગ્રહણ અને આસેવનશિક્ષાને પણ ભૌતિક ફળની પ્રાપ્તિ કરવા અર્થે જ ગ્રહણ કરીને વિપરીત પરિણમન પમાડે છે. ॥ ૪૫ ॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૪૪ માં કહ્યું કે અયોગ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવામાં આત્માનો અને પરનો પરિત્યાગ નિયમથી જ થાય છે. તેથી અયોગ્યને દીક્ષા આપવાથી થતો આત્મપરિત્યાગ ગાથા-૪૫ માં બતાવ્યો, હવે પરપરિત્યાગ કઈ રીતે થાય છે, તે બતાવે છે-

ગાથા :

તસ્સ વિ ચ અદુઙ્ગાણં સદ્ભાવામ્મિ ઉભયલોગેર્હિ ।
જીવિઅમહલં કિરિયાણાણં તસ્સ ચાઓ ત્તિ ॥ ૪૬ ॥

અન્યાર્થ :

સદ્ભાવામ્મિ ચ=અને શ્રદ્ધાનો અભાવ હોતે છતે તસ્સ વિ અદુઙ્ગાણં=તેને=અધન્ય દીક્ષિતને, પણ આર્તધ્યાન થાય છે, ઉભયલોગેર્હિ જીવિઅમહલં=(તેથી) ઉભયલોકમાં (તેનું) જીવિત અફલ છે. ત્તિ =એથી કરીને કિરિયાણાણં=ક્રિયાના જ્ઞાતથી તસ્સ=તેનો=અધન્ય શિષ્યનો, ચાઓ=ત્યાગ છે.

ગાથાર્થ :

અને શ્રદ્ધાનો અભાવ હોતે છતે અયોગ્ય દીક્ષિતને પણ આર્તધ્યાન થાય છે, તેથી ઉભયલોકમાં તેનું જીવિત અફલ છે. એથી કરીને યૈઘકિયાના દષ્ટાંતથી અયોગ્ય શિષ્યનો ત્યાગ છે.

ટીકા :

તસ્યાપિ ચ અધન્યસ્યાશિક્ષાયાં પ્રવર્તમાનસ્ય આર્તધ્યાનમ્ ઇત્યાર્તધ્યાનં ભવતિ ।કિમિત્યત આહ-શ્રદ્ધાભાવે સતિ, શ્રદ્ધાસ્ય હિ તથા પ્રવર્તમાનસ્ય સુખં, નેતરસ્ય, તતશ્ચ ઉભયલોકયોઃ=ઇહ લોકે પરલોકે ચ જીવિતમફલં તસ્ય, ઇહ લોકે તાવદ્વિક્ષાટનાદિયોગાત્ પરલોકે ચ કર્મ્મબન્ધાત્, ક્રિયાજ્ઞાતેન ઇતિ વૈદ્યક્રિયોદાહરણેન, તસ્ય ત્યાગ ઇતિ અનેન પ્રકારેણ પરપરિત્યાગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૬॥

★ "તસ્યાપિ" માં 'અપિ' દ્વારા એ જણાવવું છે કે ગુરુને તો આર્તધ્યાન થાય છે જ, પરંતુ તેને પણ = અયોગ્ય શિષ્યને પણ, આર્તધ્યાન થાય છે.

ટીકાર્થ :

અને અશિક્ષામાં=ગુરુએ આપેલ શિક્ષાથી વિપરીતમાં, પ્રવર્તતા અધન્ય એવા તેને પણ=શિષ્યને પણ, આર્તધ્યાન છે=આર્તધ્યાન થાય છે. ક્યા કારણથી આર્તધ્યાન થાય છે ? એથી કરીને કહે છે- શ્રદ્ધાનો અભાવ હોવાને કારણે આર્તધ્યાન થાય છે. તેમાં યુક્તિ બતાવે છે-

જે કારણથી તે પ્રકારે=જે પ્રકારે ગુરુ કહે તે પ્રકારે, પ્રવર્તતા એવા શ્રદ્ધાવાળાને સુખ થાય છે, ઈતરને નહીં=શ્રદ્ધારહિતને નહીં; અને તેથી=અધન્યને આર્તધ્યાન થાય છે તેથી, તેનું=અધન્ય શિષ્યનું, ઉભય લોકમાં=આ લોકમાં અને પરલોકમાં, જીવિત અકળ છે; કેમ કે આ લોકમાં ભિક્ષાટનાદિનો યોગ છે અને પરલોકમાં કર્મબંધ છે. માટે ક્રિયાના જ્ઞાત વડે=વૈદ્યની ક્રિયાના ઉદાહરણ વડે, તેનો=અધન્ય શિષ્યનો, ત્યાગ છે અર્થાત્ આ પ્રકારે=પર એવા શિષ્યને આ લોકમાં અને પરલોકમાં વિડંબણા થઈ એ પ્રકારે, પરનો પરિત્યાગ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુ અવિનિત શિષ્યને દીક્ષા આપે તો મોક્ષમાર્ગમાં રુચિ નહીં હોવાને કારણે તે શિષ્યને આર્તધ્યાન થાય છે; કેમ કે ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષામાં રુચિવાળો જીવ શિક્ષાની પ્રવૃત્તિ કરે તો જ તેના ચિત્તની સ્વસ્થતા વધે છે અને તેને આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે; જ્યારે અયોગ્ય જીવને ભોગાદિનું આકર્ષણ હોય છે, તેથી સંયમની ગ્રહણશિક્ષાથી અને આસેવનશિક્ષાથી તેને આર્તધ્યાન પ્રગટે છે; અને તેના કારણે આલોકમાં ભિક્ષાટન આદિની ક્રિયાથી તેનું જીવન નિષ્ફળ જાય છે, અને તે ક્રિયાથી પાપબંધ થયેલો હોવાને કારણે પરલોકમાં પણ તેનું અહિત થાય છે. આથી જેમ અસાધ્ય રોગની વૈદ્ય ચિકિત્સા કરે તો રોગીનો વિનાશ થાય, તેમ અયોગ્ય શિષ્યમાં ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષાનો ગુરુ પ્રયત્ન કરે તો અયોગ્ય શિષ્યનો વિનાશ થાય. આમ, ગુરુ દ્વારા કરાયેલ શિક્ષાપનના યત્નથી શિષ્યનો વિનાશ થયો, તે જ પરનો પરિત્યાગ છે.

વિશેષાર્થ :

આ લોક અને પરલોકની આશંસાથી સંયમ ગ્રહણ કરનાર ભવાભિનંદી જીવને ભગવાનના વચનની શ્રદ્ધા હોતી નથી, છતાં દીક્ષાથી પોતાને ભાવિમાં ઈષ્ટ મળશે તેવો વિશ્વાસ હોવાથી ભવાભિનંદી જીવ ઉત્સાહથી સંયમ ગ્રહણ કરે છે અને સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે; તોપણ તેની સંયમની ક્રિયા પરમાર્થથી આર્તધ્યાનરૂપ છે, એટલે કે જે રીતે પૈસા કમાવવાની ક્રિયા જીવ ઉત્સાહથી કરે તોપણ તે આર્તધ્યાનરૂપ છે, તે જ રીતે સંસારમાત્રરૂપ ફળમાં વિશ્રાંત થનાર એવી સંયમની ઉત્સાહવાળી પ્રવૃત્તિ પણ આર્તધ્યાનરૂપ જ છે.

વળી, જે જીવો સંસારમાં પરિભ્રમણરૂપ ભયથી ત્રસ્ત છે, મોક્ષમાં જવાની તીવ્ર ઇચ્છાવાળા છે અને તેને કારણે જ જેઓ ચિત્તમાં વર્તતા રાગાદિને ઘટાડવાની ઇચ્છાવાળા છે, તેઓ જ ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષાથી રાગાદિની અલ્પતા કરી શકે છે અને ઉપશમના સુખનો અનુભવ કરી શકે છે. જ્યારે સંસારની આકાંક્ષાવાળા જીવો તો સંયમની ક્રિયાથી પણ રાગાદિ જ પોષે છે અને ભવાંતરમાં તે સંયમના

ફળરૂપે તેઓ સદ્ગતિ મેળવે તોપણ, ત્યાં વિષયોમાં ગાઢ આસક્તિ પેદા કરીને દુર્ગતિમાં જવારૂપ વિનાશ જ પામે છે. માટે અયોગ્ય જીવોને અપાયેલી પ્રવ્રજ્યા તેઓના વિનાશનું કારણ બને છે. ॥ ૪૬ ॥

અવતરણિકા :

ક્રિયાજ્ઞાતમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અધન્ય શિષ્યને શિક્ષા આપવાથી ક્રિયાના જ્ઞાતથી શિષ્યનો ત્યાગ થાય છે. તેથી હવે વૈદ્યક્રિયાના જ્ઞાતને=દૃષ્ટાંતને, કહે છે-

ગાથા :

જહ લોઅમ્મિ વિ વિજ્જો અસજ્ઞવાહીણ કુણ્ઠ જો કિરિયં ।
સો અપ્પાણં તહ વાહિં અ પાડેઢ કેસમ્મિ ॥ ૪૭ ॥

અન્યથાર્થ :

જહ = જે પ્રમાણે લોઅમ્મિ વિ=લોકમાં પણ જો વિજ્જો=જે વૈદ્ય અસજ્ઞવાહીણ કિરિયં=અસાધ્ય વ્યાધિવાળાઓની ક્રિયા કુણ્ઠ=કરે છે, સો=તે અપ્પાણં તહ વાહિં અ=આત્માને અને તેવી રીતે વ્યાધિતોને કેસમ્મિ પાડેઢ=ક્લેશમાં પાડે છે,

ગાથાર્થ :

જે પ્રમાણે, લોકમાં પણ જે વૈદ્ય અસાધ્ય વ્યાધિવાળા રોગીઓની ક્રિયા કરે છે, તે વૈદ્ય પોતાને અને તે રીતે રોગીઓને ક્લેશમાં નાંખે છે,

ટીકા :

યથા લોકેઽપિ વૈદ્ય અસાધ્યવ્યાધીનામ્ આતુરાણાં કરોતિ યઃ ક્રિયાં, સ આત્માનં તથા વ્યાધિતાંશ્ચ પાતયતિ ક્લેશે, વ્યાધ્યપગમાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૭॥

ટીકાર્થ :

જે રીતે લોકમાં પણ અસાધ્ય વ્યાધિવાળા આતુરોની=રોગીઓની, જે વૈદ્ય ક્રિયાને કરે છે, તે વૈદ્ય આત્માને અને તેવી રીતે વ્યાધિતોને=રોગીઓને, ક્લેશમાં પાડે છે; કેમકે વ્યાધિના અપગમનો અભાવ છે=અસાધ્ય હોવાથી રોગ દૂર થવાનો નથી. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

તહ ચેવ ધમ્મવિજ્જો એત્થ અસજ્ઞાણ જો ડ પવ્વજ્જં ।
ભાવકિરિઅં પંડંજઢ તસ્સ વિ ઉવમા ઇમા ચેવ ॥ ૪૮ ॥

અન્યથાર્થ :

તહ ચેવ = તે પ્રમાણે જ જો ડ ધર્મવિજ્ઞો = વળી જે ધર્મવૈદ્ય એત્ય = અહીં = પ્રવ્રજ્યાના અધિકારમાં, અસજ્ઞાણ = અસાધ્યોની પવ્વજ્જં = પ્રવ્રજ્યારૂપ ભાવકિરિઅં = ભાવક્રિયાને પડંજડ = યોજે છે, તસ્સ વિ = તેને પણ = તે ધર્મવૈદ્યને પણ, ઇમા ચેવ = આ જ = અસાધ્ય વ્યાધિની ચિકિત્સા કરનાર વૈદ્ય પોતાને અને રોગીઓને ક્લેશમાં પાડે છે એ જ, ઉવમા = ઉપમા છે.

ગાથાર્થ :

તે જ પ્રમાણે વળી જે ધર્મવૈદ્ય પ્રવ્રજ્યાના અધિકારમાં અસાધ્ય કર્મવ્યાધિવાળાઓની પ્રવ્રજ્યાદાનરૂપ ભાવક્રિયા કરે છે, તે ધર્મવૈદ્યને પણ અસાધ્ય વ્યાધિની ચિકિત્સા કરનાર વૈદ્ય પોતાને અને રોગીઓને ક્લેશમાં નાંખે છે, એ જ ઉપમા છે.

ટીકા :

તથૈવ ધર્મવૈદ્યઃ=આચાર્યઃ અત્ર અધિકારે અસાધ્યાનાં કર્મવ્યાધિમાશ્રિત્ય યસ્તુ પ્રવ્રજ્યાં ભાવક્રિયાં પ્રયુક્તે કર્મરોગનાશનાય, તસ્યાપિ ધર્મવૈદ્યસ્ય ઉવમા ઇયમેવ, આત્માનં તાંશ્ચ ક્લેશે પાતયતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૪૮ ॥

ટીકાર્થ :

તે પ્રમાણે જ આ અધિકારમાં = યોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવાના વિષયમાં, કર્મરૂપી વ્યાધિને આશ્રયીને અસાધ્યોની = ભારે કર્મી જીવોની, વળી જે ધર્મવૈદ્ય = આચાર્ય, કર્મરૂપી રોગનો નાશ કરવા માટે પ્રવ્રજ્યારૂપ ભાવક્રિયાને યોજે છે, તે ધર્મવૈદ્યને પણ આ જ ઉપમા છે. તે ઉપમા સ્પષ્ટ કરે છે- આત્માને અને તેઓને = કર્મવ્યાધિવાળા જીવોને, ક્લેશમાં પાડે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે વૈદ્ય અસાધ્ય વ્યાધિની ચિકિત્સા કરે છે તે વૈદ્ય પોતે ચિકિત્સાની ક્રિયા કરવાના શ્રમરૂપ ક્લેશને પામે છે અને રોગીને પણ ચિકિત્સાની ક્રિયા કરાવવાના ક્લેશમાં નાંખે છે, પરંતુ રોગીનો રોગ મટાડી શકતા નથી; તે જ પ્રમાણે જે ધર્મગુરુ અસાધ્ય એવા કર્મરૂપી વ્યાધિવાળા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવારૂપ ભાવચિકિત્સા કરે છે, તે ગુરુ તે ક્રિયા કરવા દ્વારા પોતાના આત્માને ક્લેશમાં નાંખે છે અને ભાવરોગીને પણ સંયમની ક્રિયા કરાવવારૂપ ક્લેશમાં નાંખે છે, પરંતુ અસાધ્ય એવા કર્મરૂપી વ્યાધિવાળા તે અયોગ્ય શિષ્યનો ભાવરોગ મટાડી શકતા નથી.

આ દૃષ્ટાંતથી ગુરુએ પોતાના આત્માનો ત્યાગ કર્યો છે અને પર એવા શિષ્યનો પણ ત્યાગ કર્યો છે, એ પ્રકારનું ગાથા-૪૫-૪૬ સાથે યોજન છે. ॥૪૭/૪૮॥

અવતરણિકા :

ચોદક આહ-જિનક્રિયાયા અસાધ્યા નામ ન સન્તિ; સત્યમિત્યાહ-

અપતરણિકાર્થ :

અહીં કોઈ પ્રશ્નકાર કહે છે કે જિનક્રિયાને અસાધ્ય જીવો કોઈ નથી અર્થાત્ ભગવાને બતાવેલી ક્રિયા કરનારનો ભાવરોગ અસાધ્ય નથી, તેથી જિને બતાવેલ ચિકિત્સા દ્વારા બધા જીવોનો ભાવરોગ મટવો જોઈએ, માટે જિનશાસનની ક્રિયામાં લૌકિક એવું વૈદ્યક્રિયાનું દૃષ્ટાંત ઘટાવવું ઉચિત નથી. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે તારી વાત સત્ય છે. આમ, પૂર્વપક્ષીની વાતનો અર્થ સ્વીકાર કરીને અસાધ્ય રોગવાળા જીવોનો રોગ જિનક્રિયા કરવા છતાં મટે નહીં તેમાં જિનક્રિયાનો દોષ નથી તે બતાવતાં કહે છે-

ગાથા :

જિણકિરિઆએ અસજ્ઞા ણ ઇથ્થ લોગમ્મિ કેઙ્ગ વિજ્જંતિ ।
જે તપ્પઓગ્ગજોગા તેઽસજ્ઞા એસ પરમત્થો ॥ ૪૯॥

અન્યથાર્થ :

ઇથ્થ લોગમ્મિ = આ લોકમાં જિણકિરિઆએ = જિનક્રિયાથી કેઙ્ગ અસજ્ઞા ણ વિજ્જંતિ = કોઈ અસાધ્ય વિદ્યમાન નથી, (પરંતુ) જે તપ્પઓગ્ગજોગા = જેઓ તેના પ્રયોગને અયોગ્ય છે, તેઽસજ્ઞા = તેઓ અસાધ્ય છે. એસ પરમત્થો = આ પરમાર્થ છે.

ગાથાર્થ :

આ લોકમાં જિનક્રિયાથી કોઈ જીવો અસાધ્ય નથી, પરંતુ જેઓ તેના પ્રયોગને અયોગ્ય છે, તેઓ અસાધ્ય છે. આ પરમાર્થ છે.

ટીકા :

જિનાનાં સમ્બન્ધિની ક્રિયા તત્પ્રણેતૃત્વેન જિનક્રિયા, તસ્યા અસાધ્યા=અચિકિત્સ્યા: નાત્ર લોકે=પ્રાણિલોકે કેચન પ્રાણિનો વિદ્યન્તે, કિન્તુ યે તત્પ્રયોગાયોગ્યા:=જિનક્રિયાયામનુચિતા:, તેઽસાધ્યા: કર્મવ્યાધિમાશ્રિત્ય, એષ પરમાર્થ:=ઇદમત્ર હૃદયમિતિ ગાથાર્થ: ॥૪૯॥

ટીકાર્થ :

તેનું = જિનો સંબંધી ક્રિયાનું, પ્રણેતૃપણું હોવાથી = જિનો સંબંધી ક્રિયાની પ્રરૂપણા કરનાર હોવાથી, જિનોના સંબંધવાળી ક્રિયા જિનક્રિયા છે. તેનાથી અસાધ્ય = અચિકિત્સ્ય = જિનક્રિયાથી ચિકિત્સા કરી ન શકાય એવા, કોઈ પ્રાણીઓ = જીવો, આ લોકમાં = પ્રાણીલોકમાં = જીવલોકમાં, વિદ્યમાન નથી; પરંતુ જેઓ તેના પ્રયોગમાં અયોગ્ય છે = જિનક્રિયામાં અનુચિત છે, તેઓ કર્મવ્યાધિને આશ્રયીને અસાધ્ય છે, આ પરમાર્થ છે = અહીં આ હૃદય છે, અર્થાત્ વૈદ્યક્રિયાના ઉદાહરણમાં પ્રસ્તુત ગાથાનું કથન સારરૂપ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જિનક્રિયાની ચિકિત્સાથી આ લોકમાં કોઈ જીવો અસાધ્ય નથી અર્થાત્ જિનચિકિત્સા સર્વ જીવોનો કર્મરૂપી રોગ દૂર કરવા સમર્થ છે; પરંતુ જે જીવો જિનચિકિત્સા કરવાની લાયકાતવાળા ન હોય, તે જીવો કર્મવ્યાધિની અપેક્ષાએ અસાધ્ય છે, એ પ્રકારનો અહીં તાત્પર્યાર્થ છે. આનો અર્થ એ થયો કે જિનચિકિત્સામાં કોઈ ખામી નથી કિન્તુ જીવોમાં ખામી છે; કેમ કે દૂધ પુષ્ટિકારક હોવા છતાં નબળા આંતરડાવાળાની દૂધથી પુષ્ટિ ન થાય તો તેમાં દૂધની ખામી ન ગણાય, પરંતુ આંતરડાની ખામી ગણાય.

વિશેષાર્થ :

ભગવાને બતાવી છે તે જ પ્રમાણે ક્રિયા સેવવામાં આવે, તો અવશ્ય જીવનો કર્મરૂપી વ્યાધિ નાશ પામે. પરંતુ અયોગ્ય જીવો ભગવાને બતાવેલી ક્રિયા તે રીતે સેવતા જ નથી, માટે તેઓનો કર્મવ્યાધિ નાશ પામતો નથી. આથી અયોગ્ય જીવોને કર્મરૂપી વ્યાધિને આશ્રયીને અસાધ્ય કહ્યા છે. આનાથી એ સિદ્ધ થાય કે વૈદ્યક્રિયાના દષ્ટાંતમાં અને જિનક્રિયાના દષ્ટાંતમાં કંઈક ભેદ છે. તે આ રીતે-

અસાધ્ય વ્યાધિવાળો રોગી વૈદ્યે કહ્યું હોય તે જ પ્રમાણે પથ્યનું સેવન કરે તોપણ તેનો વ્યાધિ મટતો નથી; કેમ કે અસાધ્ય વ્યાધિ નિરુપક્રમ કર્મને કારણે થાય છે, માટે સુવૈદ્યના સમ્યગ્ યત્નથી પણ રોગીનો રોગ મટતો નથી. જ્યારે ભગવાને બતાવેલી સમ્યક્ ક્રિયાને કોઈપણ જીવ સમ્યક્ પ્રકારે સેવે, તો અવશ્ય તેનાં ભાવવ્યાધિરૂપ કર્મો નાશ પામે, તેમાં વિકલ્પ નથી.

આમ છતાં, જે જીવો દીક્ષા લેવા માટે અયોગ્ય છે, તેઓ સંયમ ગ્રહણ કરીને પણ ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર ક્રિયાઓનું સેવન સમ્યગ્ કરતા નથી. આથી તેઓનો ભાવવ્યાધિ તો નાશ પામતો નથી, પરંતુ તેઓ સંયમની ક્રિયાનાં કષ્ટમાત્રને પામે છે. તેથી એ ફલિત થાય કે અસાધ્ય વ્યાધિવાળા જીવો વૈદ્યે બતાવેલ પથ્યનું સમ્યગ્ સેવન કરે તોપણ તેઓનો રોગ મટતો નથી; જ્યારે અયોગ્ય જીવો તો ભગવાને બતાવેલી ક્રિયાનું સમ્યગ્ સેવન જ કરતા નથી, માટે તેઓને ભાવવ્યાધિ મટતો નથી. આથી વૈદ્યનું દષ્ટાંત એક અંશમાં જ ગ્રહણ કરવાનું છે અથવા તો જેમ દષ્ટાંતમાં રોગીનો રોગ અસાધ્ય છે, તેમ અયોગ્ય જીવોનો ભાવરોગ અસાધ્ય છે, એટલા અંશમાં જ દષ્ટાંત છે; પરંતુ વૈદ્યક્રિયાનું દષ્ટાંત સર્વાંશમાં ગ્રહણ કરવાનું નથી. ॥૪૯॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૩૨ થી કેભ્યઃ દ્વાર શરૂ થયું, તેમાં પ્રથમ પ્રવ્રજ્યાયોગ્ય જીવોના ગુણો બતાવ્યા. ત્યારપછી ૧૬ ગુણોથી રહિત એવા અયોગ્ય જીવોને દીક્ષા આપવાથી તેનું અહિત થાય છે, તે બતાવીને બહુગુણસંપન્ન જીવોને જ દીક્ષા આપવી જોઈએ, તેનું સ્થાપન કર્યું. હવે દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે વયને આશ્રયીને કેવા જીવો યોગ્ય છે, તે બતાવે છે-

ગાથા :

एएसि वयपमाणं अद्दुसमाउ त्ति वीअरागेहि ।
भणियं जहन्नयं खलु उक्कोसं अणवगल्लो त्ति ॥ ५० ॥

અન્યથાર્થ :

एएसि = આમનું = પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય જીવોનું, વયપमाणં = ખરેખર વયનું પ્રમાણ જઘન્ય અદ્દુસમાઓ = આઠ વર્ષ છે, ત્તિ = એ પ્રમાણે (અને) ઉક્કોસં અણવગલ્લો = ઉત્કૃષ્ટ અનવકલ્પ છે = અનત્યન્ત વૃદ્ધ છે, ત્તિ = એ પ્રમાણે વીઅરાગેહિ = વીતરાગ વડે ભણિયં = કહેવાયું છે.

ગાથાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય જીવોનું ખરેખર વયનું પ્રમાણ જઘન્ય આઠ વર્ષ છે, એ પ્રમાણે અને ઉત્કૃષ્ટ અનત્યન્ત વૃદ્ધ છે અર્થાત્ અત્યંત વૃદ્ધ ન હોય તેવી વય છે, એ પ્રમાણે વીતરાગ વડે કહેવાયું છે.

ટીકા :

एतेषां = प्रव्रज्यायोग्यानां वयःप्रमाणं = शरीरावस्थाप्रमाणम् अष्टौ समा इति अष्टवर्षाणि वीतरागैः = जिनैः भणितं = प्रतिपादितं जघन्यकं खलु, सर्वस्तोकमेतदेव द्रव्यलिङ्गप्रतिपत्तेरिति, उत्कृष्टं वयःप्रमाणं अनवगल्ल इति अनत्यन्तवृद्ध इति गाथार्थः ॥ ५० ॥

ટીકાર્થ :

द्रव्यलिङ्गप्रतिपत्तेः सर्वस्तोकमेतदेव इति द्रव्यलिङ्गની प्रतिપત્તિ હોવાથી સર્વથી સ્તોક આ જ છે = સૌથી ઓછું આઠ વર્ષ જ છે. એથી કરીને

एतेषां=प्रव्रज्यायोग्यानां वयःप्रमाणं=शरीरावस्थाप्रमाणं खलु जघन्यकं अष्टौ .... प्रतिपादितं आम्ना =प्रव्रજ્યાને યોગ્ય જીવોના, વયનું પ્રમાણ=શરીરની અવસ્થાનું પ્રમાણ, ખરેખર જઘન્ય આઠ વર્ષો વીતરાગ વડે કહેવાયું છે=જિન વડે પ્રતિપાદન કરાયું છે. :

उत्कृष्टं ..... गाथार्थः उत्कृष्ट वयनું પ્રમાણ અનત્યન્ત વૃદ્ધ છે અર્થાત્ પોતે સર્વથા અસમર્થ ન હોય તેટલી વૃદ્ધ અવસ્થા છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥ ૫૦ ॥

અવતરણિકા :

अधः को दोषः ? इति चेत्; उच्यते-

અવતરણિકાર્થ :

આઠ વર્ષથી નીચેની ઉંમરવાળા જીવોને દીક્ષા આપવામાં શું દોષ છે, એ પ્રકારે જો કોઈ કહે તો, તેને કહેવાય છે-

ગાથા :

તદહો પરિભવચિત્તં ણ ચરણભાવો વિ પાયમેર્સિં ।
આહચ્ચભાવકહગં સુત્તં પુણ હોઙ્ગ નાયવ્વં ॥ ૫૧ ॥

અન્યથાર્થ :

તદહો પરિભવચિત્તં = તેનાથી અધઃ = આઠ વર્ષથી નીચે, (ચારિત્ર ગ્રહણ કરનાર) પરિભવનું ક્ષેત્ર થાય છે (અને) એર્સિં = આમને = આઠ વર્ષથી ઓછી ઉંમરવાળા બાળકોને, પાયમ્ = પ્રાયઃ ચરણભાવો વિ ણ = ચરણનો ભાવ પણ થતો નથી. (આ કથનમાં સૂત્રનો વિરોધ આવશે, તેથી કહે છે-) સુત્તં પુણ = વળી સૂત્ર આહચ્ચભાવકહગં = આહત્યભાવનું = કાદાચિત્કભાવનું, કથક નાયવ્વં હોઙ્ગ = જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ગાથાર્થ :

આઠ વર્ષથી નીચે ચારિત્ર ગ્રહણ કરનાર પરિભવનું ભાજન થાય છે અને આઠ વર્ષથી ઓછી ઉંમરવાળા બાળકોને પ્રાયઃ ચારિત્રનો પરિણામ પણ થતો નથી. આ કથનમાં સૂત્રનો વિરોધ આવશે, તેથી કહે છે કે વળી સૂત્ર કાદાચિત્કભાવનું સૂચક જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ટીકા :

તદધઃ પરિભવક્ષેત્રમ્ ઇત્યષ્ટબ્ધો વર્ષેભ્ય આરાદસૌ પરિભવભાજનં ભવતિ, ન ચરણપરિણામો(ભાવો)ઽપિ=ન ચારિત્રપરિણામોઽપિ પ્રાયો = બાહુલ્યેન એતેષાં = તદધોવર્તિનાં બાલાનામિતિ;

આહ-એવં સતિ સૂત્રવિરોધઃ, “છમ્માસિયં છસુ જવં” ઇત્યાદિશ્રવણાત્, નૈવ ચરણપરિણામમન્તરેણ ભાવતઃ ષટ્સુ યતો ભવતીતિ।

અત્રોત્તરમાહ-આહત્યભાવકથકં=કાદાચિત્કભાવસૂચકં સૂત્રં પુનઃ ષાળ્પમાસિકમ્ ઇત્યાદિ ભવતિ જ્ઞાતવ્યમ્, તચ્ચ પ્રાયોગ્રહણેન વ્યુદસ્તમેવ, ન સૂત્રવિરોધ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧॥

ટીકાર્થ :

તેનાથી નીચે પરિભવનું ક્ષેત્ર છે અર્થાત્ આઠ વર્ષથી પહેલાં આ=બાળક, પરિભવનું ભાજન=પાત્ર, થાય છે અને આમને=તેનાથી નીચે રહેનાર બાળોને=આઠ વર્ષથી નાની ઉંમરવાળા બાળકોને, પ્રાયઃ=બહુલતાથી, ચરણનો ભાવ પણ=ચારિત્રનો પરિણામ પણ, થતો નથી. એથી કરીને આઠ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરનો જ મનુષ્ય પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય છે.

આ પ્રકારના કથનમાં પૂર્વપક્ષી આહ થી શંકા કરે છે-

આમ હોતે છતે=આઠ વર્ષથી નાની ઉંમરવાળાને ચરણભાવ થતો નથી એમ હોતે છતે, સૂત્રનો વિરોધ છે; કેમ કે “છ માસિક=છ મહિનાના વજસ્વામી, ચટ્માં=છ જીવનિકાઓમાં, યતનાવાળા હતા”. ઈત્યાદિનું શ્રવણ

થાય છે=સંભળાય છે, અને ભાવથી ચારિત્રના પરિણામ વિના જીવ ષટ્કાયોમાં યતનાવાળો નથી જ થતો. 'ઇતિ' પૂર્વપક્ષીની શંકાના કથનની સમાપ્તિ અર્થક છે.

અહીં=ઉપર દર્શાવેલ પૂર્વપક્ષીની શંકામાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે - વળી, ષાળ્મસિકં ઈત્યાદિ સૂત્ર આહત્યભાવનું કથક = કાદાચિત્કભાવનું સૂચન કરનાર, જ્ઞાતવ્ય થાય છે અને તે=ષાળ્મસિકં ઈત્યાદિ સૂત્ર, પ્રાયઃ ના ગ્રહણથી વ્યુદસ્ત જ છે = સ્વીકૃત જ નથી, આથી સૂત્રનો વિરોધ નથી. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૫૧॥

અવતરણિકા :

પરાભિપ્રાયમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૦ માં ગ્રંથકારે સ્વમત પ્રમાણે દીક્ષાને યોગ્ય જીવની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ઉંમર બતાવી અને આઠ વર્ષની ઉંમરથી નીચેની ઉંમરવાળો બાળક દીક્ષા માટે અયોગ્ય કેમ છે ? તે યુક્તિથી ગાથા-૫૧ માં બતાવ્યું. વળી અન્યમતના અભિપ્રાયને જાણીને તેનો અભિપ્રાય કઈ રીતે અસંગત છે, તે જણાવવાથી સ્વમતના કથનની પુષ્ટિ થાય છે. તેથી ગ્રંથકાર વચને આશ્રયીને દીક્ષાના અધિકારી માટે પરના=અન્ય દર્શનના, અભિપ્રાયને કહે છે-

ગાથા :

કેઙ્ઠ ભણંતિ બાલા કિલ એ વયજુઆ વિ જે ભણિયા ।
ચુડુગભાવાઝ ચ્ચિય ન હંતિ ચરણસ્સ જુગ્ગ ત્તિ ॥ ૫૨ ॥

અન્યથાર્થ :

કેઙ્ઠ ભણંતિ=કેટલાક કહે છે, એ કિલ વયજુઆ વિ જે ભણિયા=ખરેખર આ વયયુક્ત પણ જેઓ કહેવાયા (તેઓ) ચુડુગભાવાઝ ચ્ચિય=શુલ્લકભાવ હોવાને કારણે જ બાલા=બાળ છે. ત્તિ=એથી કરીને ચરણસ્સ જુગ્ગ ન હંતિ = ચરણને યોગ્ય હોતા નથી.

ગાથાર્થ :

કેટલાક કહે છે કે ખરેખર આ આઠ વર્ષની વયથી યુક્ત પણ જેઓ કહેવાયા તેઓ શુલ્લકભાવવાળા હોવાને કારણે જ બાળ છે. એથી કરીને ચારિત્રને યોગ્ય હોતા નથી.

ટીકા :

કેચન ભણંતિ તન્નાન્તરીયાસ્ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધાદયો, બાલાઃ કિલ એતે, કે ? इत्याह-वयोयुक्ता अपि ये भणिताः=अष्टवर्षा अपि ये उक्ताः, यतश्चैवमतः क्षुल्लकभावादेव=बालत्वादेव, किमित्याह-न सम्भवन्ति चरणस्य योग्या इति न चारित्रोचिता इति गार्थार्थः॥ ५२॥

ટીકાર્થ :

કેટલાક તંત્રાંતરીય=અન્યદર્શન સંબંધી, ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધાદિ કહે છે, ખરેખર એઓ બાલ છે. કોણ ? એથી કહે છે- જેઓ વયથી યુક્ત પણ કહેવાયા=જેઓ આઠ વર્ષવાળા પણ કહેવાયા, એઓ બાલ છે. અને જે કારણથી આમ છે એ કારણથી, ક્ષુલ્લકભાવ હોવાથી જ=બાલપણું હોવાથી જ, શું ? એથી કહે છે- ચરણને યોગ્ય સંભવતા નથી=ચારિત્રને ઉચિત નથી. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અન્યદર્શનવાળા ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધાદિ બાલભાવ વગરના જીવોને દીક્ષાના અધિકારી કહે છે; કેમ કે બાલ્ય અવસ્થા વટાવ્યા પછી જ્યારે બાળક યુવાન થાયે ત્યારે તે સ્વયં નિર્ણય કરી શકે છે, તેથી યુવાનીમાં દીક્ષા અપાય એમ તેઓ કહે છે. વળી તે ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધાદિમાં જ અન્ય પણ એક ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધોનો મત છે કે જેઓ ભુક્તભોગી એવા અતીતવયવાળા જીવોને દીક્ષા આપવાનું કહે છે, જે આગળની ગાથામાં બતાવાશે. ॥૫૨॥

ગાથા :

અન્ને ડ ભુક્તભોગાણમેવ પવ્વજ્જમણહમિચ્છંતિ ।
સંભાવણિજ્જદોસા વયમ્મિ જં ચુદ્ધુગા હોંતિ ॥ ૫૩ ॥

અન્યવાર્થ :

અન્ને ડ = વળી અન્યો ભુક્તભોગાણમેવ = ભુક્તભોગવાળાઓની જ પવ્વજ્જમ્ અણહમ્ = પ્રવ્રજ્યાને અનંધ ઇચ્છંતિ = ઇચ્છે છે = સ્વીકારે છે; જં = જે કારણથી વયમ્મિ = વયમાં = યુવાન વયમાં, સંભાવણિજ્જદોસા ચુદ્ધુગા = સંભાવનીય દોષો ક્ષુલ્લક હોંતિ = હોય છે.

ગાથાર્થ :

વળી અન્ય ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધો ભુક્તભોગીઓની જ પ્રવ્રજ્યા પાપરહિત સ્વીકારે છે; જે કારણથી યુવાન વયમાં સંભાવનીય દોષો ક્ષુલ્લક હોય છે.

ટીકા :

અન્યે તુ ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધાઃ ભુક્તભોગાણમેવ અતીતયૌવનાનાં પ્રવ્રજ્યામનવદ્યાં = અપાપાં ઇચ્છન્તિ = પ્રતિપદ્યન્તે, કિમિત્યત્રાહ-સમ્ભાવનીયદોષાઃ = સમ્ભાવ્યમાનવિષયાસેવનાપરાધા વયસિ યૌવને યદ્ = યસ્માત્ ક્ષુલ્લકા ભવન્તિ, સમ્ભવી ચ દોષઃ પરિહર્તવ્યો યતિભિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૫૩ ॥

ટીકાર્થ :

વળી અન્ય ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધો અતીતયૌવનવાળા ભુક્તભોગીઓની જ પ્રવ્રજ્યા અનવદ્યા = અપાપવાળી, ઇચ્છે છે = સ્વીકારે છે. કયા કારણથી ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે- જે કારણથી યૌવન વયમાં સંભાવનીય દોષો = સંભવતા એવા વિષયના આસેવનના અપરાધો, ક્ષુલ્લક = ઉન્માદ કરાવે એવા, હોય છે અને યતિઓએ સંભવવાળો દોષ પરિહરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

વિણ્ણાયવિસયસંગા સુહં ચ કિલ તે તઓઽણુપાલંતિ ।
કોઽઅનિઅત્તભાવા પવ્વજ્જમસંકણિજ્જા ય ॥ ૫૪ ॥

અન્યથાર્થ :

તે ચ વિણ્ણાયવિસયસંગા = અને તેઓ = અતીતવયવાળા જીવો, વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા છે, તઓ = તે કારણથી પવ્વજ્જં કિલ સુહં અણુપાલંતિ = પ્રવ્રજ્યાને ખરેખર સુખે અનુપાલે છે.

ઉત્થાન :

અહીં શંકા થાય કે વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા હોવાને કારણે તેઓ પ્રવ્રજ્યાનું સુખે અનુપાલન કેવી રીતે કરી શકે છે ? તેથી કહે છે-

અન્યથાર્થ :

કોઽઅનિઅત્તભાવા = (તેઓ) કૌતુકથી નિવૃત્તભાવવાળા છે અસંકણિજ્જા ય=અને (સર્વ કાર્યોમાં) અશંકનીય છે.

ગાથાર્થ :

અને અતીતવયવાળા જીવો વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા હોવાને કારણે પ્રવ્રજ્યાનું ખરેખર સુખે કરીને પાલન કરે છે; કેમ કે તેઓ કૌતુકની નિવૃત્તિના ભાવવાળા છે અને સર્વ કાર્યોમાં અશંકનીય છે.

ટીકા :

વિજ્ઞાતવિષયસંગાઃ = અનુભૂતવિષયસંગાઃ સન્તઃ સુખં ચ કિલ તે = અતીતવયસઃ, તતો = વિજ્ઞાતવિષય-સંકલ્પાત્ કારણાત્ અનુપાલયન્તિ પ્રવ્રજ્યામ્ इति યોગઃ, કસ્માન્દેતોરિત્યત્રાહ-કૌતુકનિવૃત્તભાવા इति કૃત્વા, 'નિમિત્તકારણહેતુષુ (? સર્વેષાં) સર્વાસાં પ્રાયો દર્શનમ્' इति વચનાત્, વિષયાલમ્બનકૌતુકનિવૃત્તભાવત્વાદિત્યર્થઃ, ગુણાન્તરમાહ-અશંકનીયાશ્ચ इति અતિક્રાન્તવયસઃ સર્વપ્રયોજનેષ્વેવાશંકનીયાશ્ચ ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૫૪ ॥

નોંધ :

ટીકામાં સર્વાસાં છે, તેને સ્થાને સર્વેષાં હોવું જોઈએ; કેમ કે સર્વ શબ્દથી અહીં હેતુઓનું ગ્રહણ છે અને હેતુ શબ્દ પુલિંગ છે.

ટીકાર્થ :

અને જાણેલા છે વિષયસંગ જેમણે એવા=અનુભવેલા છે વિષયના સંગ જેમણે એવા, તેઓ છે=અતીતવયવાળાઓ છે, તે કારણથી=વિજ્ઞાતવિષયસંગત્વરૂપ કારણથી, પ્રવ્રજ્યાને ખરેખર સુખે અનુપાલે છે, એમ મૂળગાથાના ચોથા પાદમાં રહેલ પવ્વજ્જં શબ્દનો ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં રહેલ અનુપાલયન્તિ સાથે યોગ છે.

કયા હેતુથી અતીતવયવાળા પ્રવ્રજ્યાને સુખે પાળી શકે છે ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે-

અતીતવયવાળા કૌતુકથી નિવૃત્તભાવવાળા હોય છે, એથી કરીને તેઓ પ્રવ્રજ્યા સુખે પાળી શકે છે. અતીતવયવાળા કૌતુકથી નિવૃત્તિના ભાવવાળા કેમ છે ? તેમાં કારણ બતાવે છે- “નિમિત્તકારણરૂપ હેતુઓમાં સર્વેનું = સર્વ હેતુઓનું, પ્રાયઃ કરીને વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા જીવોને દર્શન હોય છે” એ પ્રકારનું વચન હોવાથી તેઓ કૌતુકથી નિવૃત્તિના ભાવવાળા હોય છે. આ જ વાતનું તાત્પર્ય સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે- અતીતવય-વાળાઓમાં વિષયોના આલંબનવાળું કૌતુકથી નિવૃત્તભાવપણું હોવાને કારણે તેઓ પ્રવ્રજ્યા સુખે કરીને પાળી શકે છે.

ગુણાંતરને=અતીતવયવાળાઓને પ્રવ્રજ્યોદાનમાં થતા બીજા ગુણને, કહે છે- અને અશંકનીય છે અર્થાત્ અતિકાંતવયવાળા જીવો સર્વ પ્રયોજનોમાં જ શંકા યોગ્ય હોતા નથી. આ પ્રમાણે ગાયાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કેટલાક ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધાદિ અન્યદર્શનવાળા કહે છે કે આઠ વર્ષની ઉંમરવાળા જીવો પણ બાલભાવવાળા જ છે. તેથી જેમ આઠ વર્ષની પૂર્વમાં બાલ હોવાને કારણે જીવ દીક્ષા માટે અયોગ્ય છે, તેમ આઠ વર્ષ પછી પણ બાલ હોવાથી જીવ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય નથી. આથી તેઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે પક્વ ઉંમરવાળા જીવોને દીક્ષા આપી શકાય, પરંતુ બાલને નહીં.

વળી, ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધાદિમાંથી અન્ય કેટલાક ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધો કહે છે કે જે લોકોએ સંસારમાં લગ્ન કરીને ભોગો ભોગવ્યા છે તેઓની પ્રવ્રજ્યા નિષ્પાપ છે; કેમ કે યુવાન વયમાં પણ વિષયોની ઈચ્છા થવાની સંભાવના રહે છે. તેથી જેમણે વિષયોનો સંગ અનુભવ્યો નથી તેઓને સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી પણ વારંવાર વિષયોનું સ્મરણ થવાથી તેઓનું ચિત્ત સંયમમાં રહી શકતું નથી; અને યતિએ તો સંભવિત દોષોનો પણ પરિહાર કરવો જોઈએ. માટે ભોગો ભોગવીને યુવાન વય જેમણે પસાર કરી હોય તેવા જીવોને દીક્ષા આપી શકાય, અન્યને નહીં.

વળી, તે ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધો અતીતવયવાળા જીવોને દીક્ષાના અધિકારી સ્વીકારવા અર્થે વિશેષ યુક્તિ બતાવે છે કે અતીતવયવાળાઓએ વિષયોના સુખનો અનુભવ કર્યો હોય છે. તેથી વિષયોના વિષયમાં તેઓને કૌતુકની નિવૃત્તિ થયેલી હોય છે અને અન્ય લોકોને પણ તેઓના વિષયમાં શંકા થતી નથી. તેથી ભુક્તભોગીઓને પ્રવ્રજ્યા આપવામાં આવે તો ખરેખર તેઓ સુખે કરીને સંયમ પાળી શકે.

પ્રસ્તુત દીકામાં “નિમિત્તકારણહેતુષુ સર્વેષાં પ્રાયો દર્શનમ્” એ પ્રકારના વચન દ્વારા એ જણાવવું છે કે યુવાન વયમાં થતા ઉન્માદને અનુરૂપ આનંદના નિમિત્તકારણરૂપ જેટલા બાહ્ય હેતુઓ છે તે સર્વ હેતુઓ પ્રાયઃ કરીને ભુક્તભોગી એવા અતીતવયવાળા જીવોએ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અનુભવી લીધા હોય છે. આથી બાહ્ય વિષયોના વિષયમાં તેઓને કૌતુકની નિવૃત્તિ હોય છે. ॥ ૫૩/૫૪ ॥

અવતરણિકા :

કિञ્ચ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૨ થી ૫૪ માં વચને આશ્રયીને પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ કરવાને યોગ્ય જીવોના વિષયમાં ત્રૈવેદ્ય-વૃદ્ધાદિસંબંધી બે પ્રકારના અભિપ્રાયો બતાવ્યા, તેમાં બીજા પ્રકારના અભિપ્રાયની પુષ્ટિ માટે ગ્રંથકાર તે બીજા કથનનો 'કિञ્ચ'થી સમુચ્ચય કરે છે-

ગાથા :

ધમ્મત્થકામમોક્ષા પુરિસત્થા જં ચચારિ લોગમ્મિ ।
 એ અ સેવિઅવ્વા નિઅનિઅકાલમ્મિ સવ્વે વિ ॥ ૫૫ ॥

અન્યથાર્થ :

જં=જે કારણથી લોગમ્મિ=લોકમાં ધમ્મત્થકામમોક્ષા ચચારિ પુરિસત્થા=ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપ ચાર પુરુષાર્થો છે, એ અ સવ્વે વિ=અને આ સર્વ પણ નિઅનિઅકાલમ્મિ=પોતપોતાના કાળમાં સેવિઅવ્વા =સેવવા જોઈએ.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી લોકમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપ ચાર પુરુષાર્થો છે, અને આ સર્વ પણ પોતપોતાના કાળમાં સેવવા જોઈએ.

ટીકા :

ધર્મ્માર્થકામમોક્ષા: પુરુષાર્થા: યદ્ = યસ્માત્ ચત્ત્વારો લોકે, તત્રાહિંસાદિલક્ષણો ધર્મઃ, હિરણ્યાદિરર્થઃ, ઇચ્છામદનલક્ષણઃ કામઃ, અનાબાધો મોક્ષઃ, એતે = ચત્ત્વારઃ પુરુષાર્થાઃ સેવિતવ્યા નિજનિજકાલે = આત્મી-યાત્મીયકાલે સર્વેઽપિ, અન્યથા અક્ષીણકામનિબન્ધનકર્મ્મણસ્તત્પરિત્યાગે દોષોપપત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૫૫ ॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી લોકમાં ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષરૂપ ચાર પુરુષાર્થો છે; તેમાં અહિંસાદિના લક્ષણવાળો ધર્મ છે, હિરણ્યાદિ અર્થ છે, ઇચ્છા અને મદનના લક્ષણવાળો કામ છે, અનાબાધ = આબાધા વગરનો, મોક્ષ છે.

સર્વ પણ આ = ચાર પુરુષાર્થો, નિજનિજ કાલમાં = પોતપોતાના કાળમાં, સેવવા જોઈએ; કેમ કે અન્યથા = ચાર પુરુષાર્થો નિજનિજ કાળમાં સેવવામાં ન આવે તો, ક્ષય નહીં પામેલ કામના કારણભૂત કર્મ હોવાથી તેના = કામપુરુષાર્થના, પરિત્યાગમાં દોષોની ઉપપત્તિ છે = પ્રાપ્તિ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

લોકમાં ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં અહિંસાદિના પાલનરૂપ ધર્મપુરુષાર્થ છે, હિરણ્યાદિરૂપ અર્થપુરુષાર્થ છે, વિષયોના અભિલાષરૂપ, મદનસ્વરૂપ કામપુરુષાર્થ છે અને સર્વબાધાઓથી રહિત મોક્ષપુરુષાર્થ છે. આ ચારેય પુરુષાર્થો તેના તેના ઉચિતકાળમાં સેવવા જોઈએ. તેમ ન કરવામાં આવે તો યુવાનીમાં કામના કારણભૂત ભોગકર્મ ક્ષીણ નહીં થયેલા હોવાને કારણે, ભોગોનો ત્યાગ કરવામાં કામના વિકારરૂપ દોષોની પ્રાપ્તિ થાય અને પ્રવ્રજ્યાનું પાલન સમ્યક્ થઈ શકે નહીં. માટે ભુક્તભોગીઓને જ દીક્ષા આપવી જોઈએ, આ પ્રકારનો અન્ય કેટલાક ત્રૈવેદવૃદ્ધોના મતનો આશય છે. ॥૫૫॥

અવતરણિકા :

ગુણાન્તરમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થો પોતપોતાના કાળે સેવવા જોઈએ, માટે અતીતવયવાળાને દીક્ષા આપવી જોઈએ. વળી, તેની પુષ્ટિ કરવા માટે અતીતવયવાળાઓને દીક્ષા આપવાથી થતા ગુણાન્તરને =અન્ય ગુણને, કહે છે-

ગાથા :

તહઽભુત્તભોગદોસા કોઝકામગ્ગહપત્થળાઈઆ ।
एए वि होंति विजढा जोग्गाहिगयाण तो दिक्खा ॥ ५६ ॥

અન્યવાર્થ :

તહ = તથા કોઝકામગ્ગહપત્થળાઈઆ=કૌતુક, કામગ્રહ, પ્રાર્થના વગેરે અભુત્તભોગદોસા =અભુક્ત-ભોગવાળાઓના દોષો છે, (અતિકાંતવયવાળાઓ વડે) एए वि = આ પણ = કૌતુકાદિ દોષો પણ, વિજढा होंति = ત્યાગ કરાયેલા થાય છે, तो = તે કારણથી અહિગયાણ = અધિકૃતોને=અતિકાન્તવયવાળાઓને, दिक्खा = દીક્ષા જોગ્ગા = યોગ્ય છે.

ગાથાર્થ :

તથા કૌતુક, કામગ્રહ, પ્રાર્થના વગેરે અભુક્તભોગવાળા જીવોને થતા દોષો છે. અતિકાંતવયવાળા જીવો વડે કૌતુકાદિ દોષો પણ ત્યાગ કરાયેલા થાય છે, તે કારણથી અતિકાન્તવયવાળાઓને જ દીક્ષા આપવી યોગ્ય છે.

ટીકા :

તથા અભુક્તભોગદોષા इति न भुक्ता भोगा यैस्ते अभुक्ताभोगास्तद्दोषाः कौतुककामग्रहप्रार्थनादयः, तत्र कौतुकं = सुरतविषयमौत्सुक्यं, कामग्रहः = तदनासेवनोद्रेकाद्विभ्रमः, प्रार्थना = योषिदभ्यर्थना, आदिशब्दा-

દ્વલાદ્ ગ્રહણાદિપરિગ્રહઃ, એતેઽપિ ભવન્તિ વિજઢાઃ = પરિત્યક્તા અતિક્રાન્તવયોભિઃ પ્રવ્રજ્યાં પ્રતિપદ્યમાનૈરિતિ, યોગ્યાઽધિકૃતાનામ્ = અતિક્રાન્તવયસામેવ તત્ = તસ્માત્ દીક્ષા = પ્રવ્રજ્યા, ઇતરે ત્વયોગ્યા એવોક્તદોષોપ-પત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬॥

★ “એવિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે અતીતવયવાળાઓને ઉચિતકાળે ચાર પુરુષાર્થોનું સેવન તો થાય છે, પરંતુ આ પછ = કૌતુકાદિ સંભાવનીય દોષો પછ, પરિત્યક્ત થાય છે.

દીકાર્થ :

તથા કૌતુક, કામગ્રહ, પ્રાર્થનાદિ અભુક્તભોગવાળાના દોષો છે=નથી ભોગવાયા ભોગો જેઓ વડે તે અભુક્તભોગવાળાઓ, તેઓના દોષો છે. તેમાં કૌતુક=સુરતના વિષયવાળું ઔત્સુક્ય; કામગ્રહ=તેના અર્થાત્ કામના અનાસેવનના ઉદ્રેકથી થતો વિભ્રમ; પ્રાર્થના=યોષિતની અભ્યર્થના = સ્ત્રી પાસે કામની પ્રાર્થના, આદિ શબ્દથી સ્ત્રીનું બળથી ગ્રહણાદિનો પરિગ્રહ છે.

આ પછ = ઉપરમાં બતાવેલ કૌતુકાદિ દોષો પછ, પ્રવ્રજ્યાને સ્વીકારતા એવા અતિક્રાન્તવયવાળાઓ વડે પરિત્યજ્યેલા થાય છે. ‘ઇતિ’ કથનની સમાપ્તિ અર્થે છે. તે કારણથી અધિકૃતોની = અતિક્રાન્તવય-વાળાઓની જ, દીક્ષા = પ્રવ્રજ્યા, યોગ્ય છે. વળી ઇતર = અતિક્રાન્તવયવાળાઓથી અન્ય એવા બાલ જીવો, અયોગ્ય જ છે; કેમકે ઉપરમાં કહેવાયેલ દોષોની ઉપપત્તિ છે = પ્રાપ્તિ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેમણે ભોગો ભોગવ્યા નથી તેઓને દીક્ષા આપવામાં આવે તો, ભોગના વિષયમાં કૌતુક થાય છે, અને કૌતુક થવાના કારણે તેઓને કામસેવનની મનોવૃત્તિ થાય છે. તેથી તેઓ દ્વારા ક્યારેક સ્ત્રી પાસે કામની પ્રાર્થનાનો પણ સંભવ રહે અને અતિશય કામનો ઉદ્રેક થાય તો બળાત્કારે સ્ત્રીને પણ ગ્રહણ કરે. આથી અભુક્તભોગીઓને દીક્ષા આપવી ઉચિત નથી; અને ભુક્તભોગીઓ દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો કૌતુકાદિ દોષોનો પણ ત્યાગ થાય છે, તેથી પણ અતિક્રાન્તવયવાળા જીવો જ દીક્ષા માટે યોગ્ય છે. વળી ઉપરમાં કહેલ દોષોની પ્રાપ્તિ હોવાથી ઇતર એવા બાળ જીવો પ્રવ્રજ્યા માટે અયોગ્ય જ છે. આ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષનો આશય છે. ॥ ૫૬ ॥

અવતરશિકા :

एषः पूर्वपक्षः, अत्रोत्तरमाह -

અવતરશિકાર્થ :

આ = ગાથા-૫૨ થી ૫૬માં બતાવ્યો એ પૂર્વપક્ષ છે, અહીં = પૂર્વપક્ષના કથનમાં, ઉત્તરને કહે છે-

ગાથા :

भण्णइ खुहुगभावो कम्मखओवसमभावयभवेणं ।

चरणेण किं विरुज्झइ ? जेणमजोग्ग त्तिऽसग्गाहो ॥ ५७॥

અન્યથાર્થ :

ભણજ = કહેવાય છે. કમ્મખઓવસમભાવપ્રભવેનં ચરણેણ = કર્મના ક્ષયોપશમભાવથી પ્રભવવાળા = ઉત્પન્ન થવાવાળા, ચરણ સાથે ચુડ્ડગભાવો કિં વિરુજ્ઞદ ? = કુલ્લકભાવ = બાલભાવ, શું વિરોધ કરે છે? જેણં = જે કારણથી (કુલ્લકો) અજોગ્ગા = અયોગ્ય છે, ત્તિ = એ પ્રમાણે અસદ્ગ્રાહ = અસદ્ગ્રાહ છે.

ગાથાર્થ :

ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને કહે છે કે તમારા કથનમાં જવાબ કહેવાય છે- કર્મના ક્ષયોપશમભાવથી ઉત્પન્ન થનારા ચારિત્ર સાથે બાલભાવ શું વિરોધી છે ? જે કારણથી બાળકો અયોગ્ય છે, એ પ્રમાણે અસદ્ગ્રાહ છે અર્થાત્ ચારિત્ર સાથે બાલભાવ વિરોધી નથી.

ટીકા :

ભણયતેઽત્ર પ્રતિવચનં, કુલ્લકભાવો = બાલભાવઃ, કર્મક્ષયોપશમભાવપ્રભવેન = કર્મક્ષયોપશમભાવાત્ પ્રભવઃ = ઉત્પાદો यस્ય તેન, इत्यम्भूतेन ચરણેન સહાર્થે તૃતીયેતિ સહ કિં વિરુદ્ધયતે ? येनायोग्याः કુલ્લકા इत्यसद्ग्राहः, ન વિરુદ્ધયત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૫૭॥

ટીકાર્થ :

અહીં પ્રતિવચન કહેવાય છે = ગાથા-૫૨ થી ૫૬ સુધીની પૂર્વપક્ષીની શંકામાં ગ્રંથકાર જવાબ આપે છે-

કર્મના ક્ષયોપશમભાવથી પ્રભવ છે = ઉત્પાદ છે જેનો તે, આવા પ્રકારના ચરણ સાથે કુલ્લકભાવ = બાલભાવ, શું વિરુદ્ધ થાય છે? જે કારણથી કુલ્લકો અયોગ્ય છે, એ પ્રકારનો અસદ્ગ્રાહ છે? અર્થાત્ વિરુદ્ધ થતો નથી. ચરણેન માં તૃતીયા વિભક્તિ સહના અર્થમાં છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ચારિત્ર એ ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી થનાર જીવનો પરિણામ છે, તેથી કોઈ જીવને બાલ્યકાળમાં ભવના નૈર્ગુણ્યના દર્શનને કારણે સંસારના ભોગો પ્રત્યે વિરક્ત ભાવ થઈ શકે છે. તેથી તેવા જીવોનો ઉંમરથી વર્તતો બાલભાવ ચારિત્રના પરિણામની ઉત્પત્તિ સાથે વિરોધી થતો નથી. તેથી બાલ જીવોને દીક્ષા અપાય નહીં, એ પ્રકારનો અસદ્ગ્રાહ છે.

આમ છતાં, કોઈ જીવવિશેષને આશ્રયીને બાલ્યકાળમાં તેવો વૈરાગ્ય થાય તેમ ન હોય, પરંતુ ભોગો ભોગવ્યા પછી તેને સંસારની નિઃસારતા જણાય તેમ હોય, તેવા જીવને આશ્રયીને તેનો બાલભાવ દીક્ષાને યોગ્ય નથી, તેમ કહેવાય; એટલામાત્રથી ઉંમરથી બાલપણાવાળા સર્વ જીવો દીક્ષાને અયોગ્ય જ છે, તેમ કહેવું ઉચિત નથી. ॥ ૫૭ ॥

અવતરણિકા :

एतदेव स्पष्टयन्नाह -

અવતરણિકાર્થ :

આને જ=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે કર્મના ક્ષયોપશમથી ચારિત્ર પ્રગટે છે અને ચારિત્રની સાથે બાલભાવ વિરોધ પામતો નથી એ વાતને જ, સ્પષ્ટ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

તત્કમ્મસ્ખઓવસમો ચિત્તનિબંધણસમુબ્ધવો ભણિઓ ।
ન ડ વયનિબંધણો ચ્ચિય તમ્હા ંઆણમવિરોહો ॥ ૫૮ ॥

અન્યથાર્થ :

તત્કમ્મસ્ખઓવસમો=તે=ચારિત્રમોહનીય, કર્મનો ક્ષયોપશમ ચિત્તનિબંધણસમુબ્ધવો=અનેક પ્રકારના કારણથી ઉત્પન્ન થવાવાળો ભણિઓ=કહેવાયેલો છે, વયનિબંધણો ચ્ચિય ન ડ=પરંતુ વયના કારણે જ નહીં. તમ્હા=તે કારણથી ંઆણમ=આમનો=વય અને ચારિત્રના પરિણામનો, અવિરોહો=અવિરોધ છે.

ગાથાર્થ :

ચારિત્રમોહનીયકર્મનો ક્ષયોપશમ અનેક પ્રકારના કારણથી ઉત્પન્ન થનારો કહેવાયેલો છે, પરંતુ વયના કારણથી જ નહીં. તે કારણથી બાલ્યવય અને ચારિત્રના પરિણામનો અવિરોધ છે.

ટીકા :

તત્કર્મ્મક્ષયોપશમઃ=ચારિત્રમોહનીયકર્મ્મક્ષયોપશમઃ, ચિત્રનિબન્ધનસમુબ્ધવો=નાનાપ્રકારકારણાદુત્પાદો यस્ય સ તથાવિથો, ભણિતઃ=ઉક્તોઽર્હદાદિભિઃ, ન તુ વયોનિબન્ધન ંવ=ન વિશિષ્ટશરીરાવસ્થાકારણ ંવ, યસ્માદેવં તસ્માદેતયોઃ=વયશ્ચરણપરિણામયોઃ અવિરોધઃ=અબાધેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮॥

ટીકાર્થ :

તે કર્મનો ક્ષયોપશમ = ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ, અર્હદાદિ વડે ચિત્રનિબંધનથી સમુદ્ભવવાળો કહેવાયો છે = અનેક પ્રકારના કારણથી ઉત્પાદ છે જેનો તે તેવા પ્રકારનો કહેવાયો છે; પરંતુ વયના નિબંધનવાળો જ નથી અર્થાત્ વિશિષ્ટ શરીરની અવસ્થાના કારણવાળો જ કહેવાયો નથી.

જે કારણથી આમ છે = ઉપરમાં કહ્યું એમ છે, તે કારણથી આ બેનો = વય અને ચરણના પરિણામનો, અવિરોધ છે = અબાધા છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થવાનાં અનેક કારણો છે: કેટલાક જીવો ભૂતકાળની આરાધનાને કારણે બાલ્યવયમાં પણ તેવો ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તો કેટલાક જીવોને બાલ્યાવસ્થામાં વૈરાગ્યની સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ હોવાથી ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે. વળી કેટલાક જીવોને બાલ્યવયમાં ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય તેવી સામગ્રી મળવા છતાં ત્યારે ક્ષયોપશમ થતો નથી, અને પાછળની વયમાં સ્વાભાવિક બાલ્યકાળની વાતોનું સ્મરણ કરીને પણ વગર

સામગ્રીએ ક્ષયોપશમ થાય છે. તેથી જે નિમિત્તથી ચારિત્રમોહનીયકર્મનો ક્ષયોપશમ થઈ શકે છે, તે નિમિત્તને પામીને, તે વયમાં, તે જીવ ચારિત્રને યોગ્ય બને છે; પરંતુ અતીતવયવાળાઓને જ દીક્ષા આપી શકાય, એ વાત પૂર્વપક્ષીની ઉચિત નથી; કેમ કે ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ માત્ર વયને કારણે થતો નથી.

અહીં ચારિત્રમોહનીયકર્મનો ક્ષયોપશમ વયને કારણે જ નથી, એમ એવ કાર દ્વારા એ પ્રાપ્ત થાય કે વય કર્મના ક્ષયોપશમનું સર્વથા કારણ નથી એમ નહીં, પરંતુ કેટલાક જીવોને પૂર્વની વયમાં ચારિત્રમોહનીયકર્મનો ક્ષયોપશમ ન થાય, તોપણ પાછળની વયમાં ચારિત્રમોહનીયકર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી સંયમનો પરિણામ થઈ શકે છે; છતાં, સર્વત્ર વયને કારણે જ ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય, તેવો નિયમ નથી.

વળી, ગાથા-૫૨ માં કહેલ કે આઠ વર્ષનો પણ બાળક ક્ષુલ્લકભાવવાળો હોવાથી ચારિત્રને અયોગ્ય છે, એમ કેટલાક માને છે, અને ગાથા-૫૩ ના પૂર્વાર્ધમાં કહેલ કે અન્ય કેટલાક, ભુક્તભોગીઓની જ દીક્ષા પાપરહિત માને છે. તે બંને મતનું પ્રસ્તુત ગાથાથી નિરાકરણ થાય છે; કેમ કે કોઈક જીવને બાલ્યવયમાં પણ ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થઈ શકે તો કોઈક જીવને યુવાનવયમાં પણ થઈ શકે, તો વળી કોઈક જીવને તો વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ ન થાય. તેથી ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમમાં વય જ કારણ નથી. માટે યોગ્ય જીવને કોઈપણ વયમાં પ્રવ્રજ્યા આપી શકાય, એ વાતનું પ્રસ્તુત ગાથાથી સ્થાપન થાય છે. ॥૫૮॥

અવતરણિકા :

इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यमिति दर्शयति-

અવતરણિકાર્થ :

અને આ = પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચારિત્રમોહનીયનો ક્ષયોપશમ વયને કારણે જ થતો નથી એ કથન, આ રીતે અંગીકરવું જોઈએ = પ્રસ્તુત ગાથામાં કહેવાય છે એ રીતે સ્વીકારવું જોઈએ; એ પ્રમાણે દર્શાવે છે-

ગાથા :

गयजोव्वणा वि पुरिसा बाल व्व समायरंति कम्माणि ।

दोग्गइनिबंधणाइं जोव्वणवंता वि ण य केइ ॥ ५९ ॥

અન્યવાર્થ :

ગયજોવ્વણા વિ=ગતયૌવનવાળા પણ પુરિસા=પુરુષો બાલ વ્વ=બાલોની જેમ=યૌવનોન્મત્તોની જેમ, દોગ્ગઇનિબંધણાઇં કમ્માણિ સમાયરંતિ=દુર્ગતિનાં નિબંધન એવાં કર્મોને આચરે છે જોવ્વણવંતા વિ કેઇ ણ ય=અને યૌવનવાળા પણ કેટલાક (તેવાં કર્મોને આચરતા) નથી.

ગાથાર્થ :

ગતયૌવનવાળા પણ પુરુષો યૌવનોન્મત્તની જેમ દુર્ગતિનાં કારણભૂત એવાં ક્રિયારૂપ કર્મો કરે છે અને યૌવનવાળા પણ કેટલાક તેવાં કર્મો કરતા નથી.

ટીકા :

ગતયૌવના અપિ = અતિક્રાન્તવયસોઽપિ પુરુષાઃ બાલા ઇવ=યૌવનોન્મત્તા ઇવ સમાચરન્તિ=આસેવન્તે કર્માણિ-ક્રિયારૂપાણિ, કિંવિશિષ્ટાણિ? इत्याह- દુર્ગતિનિબન્ધનાનિ=કુગતિકારણાણિ, યૌવનવન્તોઽપિ =યૌવનસમન્વિતા અપિ ન ચ કેચન સમાચરન્તિ તથાવિધાનિ કર્માણિ, તતો વ્યભિચારિ યૌવનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૫૬ ॥

ટીકાર્થ :

ગયેલ છે યૌવન જેમનું એવા પણ = અતિકાંત થયેલ છે વય જેમની એવા પણ, પુરુષો બાળકોની જેમ = યૌવનથી ઉન્મત્ત એવા પુરુષોની જેમ, ક્રિયારૂપ કર્મોને આચરે છે = સેવે છે. કેવા પ્રકારનાં કર્મો આચરે છે ? એથી કહે છે-દુર્ગતિનાં નિબંધન = કુગતિનાં કારણ, એવાં ક્રિયારૂપ કર્મો આચરે છે અને કેટલાક યૌવનવાળા પણ = યૌવનથી સમન્વિત પુરુષો પણ, તેવા પ્રકારના = દુર્ગતિનાં કારણભૂત, કર્મોને આચરતા નથી. તે કારણથી યૌવન વ્યભિચારવાળું છે, અર્થાત્ યુવાનીમાં અભુક્તભોગીઓને કૌતુકાદિ દોષો થાય જ, એવો નિયમ નથી. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥ ૫૮ ॥

અવતરણિકા :

તતશ્ચ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યુવાન અવસ્થા પસાર કરી ચૂકેલા પણ કેટલાક પુરુષો અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે અને કેટલાક યુવાનીમાં પણ અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. તે કથનનો જ ફલિતાર્થ જણાવવા માટે 'તતશ્ચ' થી જોડાણ કરતાં કહે છે-

ગાથા :

જોલ્લણમવિવેગો ચ્ચિઅ વિન્નેઓ ભાવઓ ઉતયભાવો ।

જોલ્લણવિગમો સો ઊણ જિણેહિં ન કયા વિ પડિસિદ્ધો ॥ ૬૦ ॥

અન્યથાર્થ :

ભાવઓ ઉ અવિવેગો ચ્ચિઅ જોલ્લણ=ભાવથી જ=પરમાર્થથી જ, અવિવેક જ યૌવન વિન્નેઓ=જાણવું, તયભાવો=(અને) તેનો=અવિવેકનો, અભાવ જોલ્લણવિગમો=યૌવનનો વિગમ (જાણવો). સો ઊણ=વળી તે=અવિવેકનો અભાવ, જિણેહિં=જિનો વડે કયા વિ ન પડિસિદ્ધો=ક્યારે પણ પ્રતિષેધાયો નથી.

ગાથાર્થ :

પરમાર્થથી જ અવિવેક જ યૌવન જાણવું, અને અવિવેકનો અભાવ યૌવનનો નાશ જણાવો. વળી અવિવેકનો અભાવ ભગવાન વડે ક્યારેય પ્રતિષેધાયો નથી.

ટીકા :

યૌવનમવિવેક એવ વિજ્ઞેયઃ ભાવતસ્તુ=પરમાર્થત એવ તદભાવઃ=અવિવેકાભાવો યૌવનવિગમઃ, સ પુનઃ અવિવેકાભાવો જિનૈર્ન કદાચિત્ પ્રતિષિદ્ધઃ, સદૈવ સમ્ભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૦॥

ટીકાર્થ :

ભાવથી જ=પરમાર્થથી જ, અવિવેક જ યૌવન, અને તેનો અભાવ=અવિવેકનો અભાવ, યૌવનનો વિગમ=નાશ, જાણવો. વળી તે=અવિવેકનો અભાવ જિનો વડે ક્યારેય પ્રતિષેધાયો નથી; કેમ કે વિવેકનો સદા જ=સર્વ ઉંમરમાં જ, સંભવ છે. એ પ્રમુખે ગાથાર્થ છે. ॥૬૦॥

અવતરણિકા :

અત્રાહ -

અવતરણિકાર્થ :

અહીં અર્થાત્ પૂર્વમાં સ્થાપન કર્યું કે ભાવથી અવિવેક જ યૌવન છે અને વિવેકનો સર્વ ઉંમરમાં જ સંભવ છે, તેથી વિવેકવાળાને કોઈપણ ઉંમરમાં દીક્ષા આપી શકાય એ પ્રકારના ગ્રંથકારના કથનમાં, પૂર્વપક્ષી કહે છે અર્થાત્ શંકા કરે છે-

ગાથા :

જઇ एवं तो कम्हा वयम्मि निअमो कओ उ नणु भणियं ।
तदहो परिहवखित्ताइ कारणं बहुविहं पुव्वं ॥ ६१ ॥

અન્યથાર્થ :

જઇ एवं=જો આમ છે=યૌવન વ્યભિચારી છે, તો=તો વયમ્મિ=વયમાં નિઅમો=નિયમ કમ્હા=કયા કારણથી કઓ ઉ કરાયો જ છે ? (તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે-) તદહો=તેની અધઃ=આઠ વર્ષની નીચે, પરિહવખિત્તાઇ બહુવિહં કારણં પરિભવક્ષેત્રાદિરૂપ બહુવિધ કારણ પુવ્વં=પૂર્વે ભણિયં=કહેવાયેલ છે.

★ 'નણુ' પૂર્વપક્ષીના આક્ષેપના પરિહાર અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

જો યૌવન વ્યભિચારી છે, તો વયમાં નિયમ કેમ કરાયો જ છે ? તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે કે આઠ વર્ષની નીચે પરિભવક્ષેત્રાદિ બહુ પ્રકારનાં કારણ પૂર્વે કહેવાયેલ છે.

ટીકા :

યદ્યેવં=યૌવનં વ્યભિચારિ, તતઃ કસ્માદ્વયસિ નિયમઃ કૃત એવ? અષ્ટૌ સમા ઇત્યેવંભૂતઃ; અત્રોત્તરમાહ-નનુ ભણિતમ્ અત્ર તદધઃ પરિભવક્ષેત્રાદિ કારણં બહુવિધમ્=અનેકપ્રકારં પૂર્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૧॥

ટીકાર્થ :

જો આ પ્રમાણે છે=યૌવન વ્યભિચારવાળું છે, તો વયમાં કયા કારણથી 'આઠ વર્ષો' એ પ્રકારનો નિયમ કરાયો જ છે ? અહીં=આ પ્રકારની પૂર્વપક્ષીની શંકામાં, ઉત્તરને કહે છે- અહીં=આ શંકાના સમાધાનમાં, તેની નીચે=આઠ વર્ષની નીચે, પરિભવક્ષેત્રાદિરૂપ બહુવિધ=અનેક પ્રકારના, કારણ પૂર્વે કહેવાયેલ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષી શંકા કરે છે- જો યૌવનમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવાથી અભુક્તભોગીઓને દોષો થાય જ, એવો નિયમ નથી, તો આઠ વર્ષની વયવાળો દીક્ષાને યોગ્ય છે, એવો ગાથા-૫૦ માં નિયમ કેમ કર્યો છે ? અર્થાત્ આઠ વર્ષથી નાની ઉંમરવાળાને દીક્ષાનો નિષેધ કેમ કર્યો છે ? તેને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે- આઠ વર્ષથી નાની વયવાળો દીક્ષિત પરાભવનું પાત્ર બને છે, વગેરે બહુવિધ કારણો ગાથા-૫૧ માં જણાવેલ જ છે. ॥૬૧॥

અવતરણિકા :

પૂર્વપક્ષમુલ્લિંગ્ય વ્યભિચારયન્નાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૨ અને ગાથા-૫૩ ના પૂર્વાર્ધમાં કેટલાક ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધોનો મત બતાવ્યો હતો, તે મતનું ગાથા-૫૭ થી ૬૧ માં નિરાકરણ કર્યું. હવે ગાથા-૫૩ ના ઉત્તરાર્ધમાં પોતાના પક્ષની પુષ્ટિ માટે તે અન્ય ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધોએ જે હેતુ આપેલ, તેનું નિરાકરણ કરવા માટે પૂર્વપક્ષનો ઉલ્લેખ કરીને વ્યભિચાર બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

સંભાવણિજ્જદોસા વયમ્પિં ચ્ચુદ્ધુ ત્તિ જં પિ તં ભણિઅં ।

તં પિ ન અણહં જમ્હા સુભુત્તભોગાણ વિ સમં તં ॥ ૬૨॥

અન્યથાર્થ :

વયમ્પિં=(યુવાન)વયમાં સંભાવણિજ્જદોસા=સંભાવનીય દોષો ચ્ચુદ્ધુ=શુલ્લક= ઉન્માદ કરાવે એવા, હોય છે. ત્તિ=એ પ્રમાણે જં ભણિઅં=જે (ગાથા-૫૩ ના ઉત્તરાર્ધમાં) કહેવાયું, તં પિ=તે પણ ન અણહં=અનધ નથી. જમ્હા=જે કારણથી સુભુત્તભોગાણ વિ=સુભુક્તભોગવાળાઓને પણ તં=તે=સંભાવનીય-દોષત્વ, સમં=સમાન છે.

નોંધ :

આ ગાથાના બીજા પાદમાં 'જં પિ તં ભણિઅં' છે, તેમાં 'પિ' અને 'તં' શબ્દ વધારાનો ભાસે છે; કેમ કે તેનો અર્થ ટીકામાં પણ નથી. અથવા તો આ ગાથાના પૂર્વાર્ધનો અન્યથાર્થ બીજી રીતે નીચે પ્રમાણે થઈ શકે, પરંતુ ટીકામાં તે બીજી રીત પ્રમાણે અર્થ કરેલ નથી.

વયમ્મિ=વયમાં સંભાવણિજ્જદોસા=સંભાવનીય દોષો **ચુલ્લક**=શુલ્લક હોય છે, ત્તિ=એ પ્રમાણે જં પિ તં ભણિઅં=જે પણ તે કહેવાયું, તં પિ=તે પણ ન અણહં=શોભન નથી.

ગાથાર્થ :

યુવાનવયમાં સંભાવનીય દોષો ઉન્માદ કરાવે એવા હોય છે, એ પ્રમાણે જે ગાથા-૫૩ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેવાયું તે પણ શોભન નથી. જે કારણથી સુભુક્તભોગીઓને પણ સંભાવનીયદોષપણું સમાન છે.

ટીકા :

‘સંભાવનીયદોષા વયસિ ક્ષુલ્લકા’ इति यद् भणितं पूर्वं, तदपि=तद्भणितमपि नानघं=न शोभनं, कुत ? इत्याह- यस्मात् सुभुक्तभोगानामपि अतीतवयसां ऋषिशृङ्गपितृप्रभृतीनां समं=तुल्यं तत्=संभावनीयदोषत्वमिति गायार्थः॥ ६२॥

ટીકાર્થ :

“વયમાં=યૌવનવયમાં, સંભાવનીય દોષો શુલ્લક હોય છે,” એ પ્રમાણે જે પૂર્વે કહેવાયું, તે પણ=તે કહેવાયેલું પણ, અનઘ નથી=શોભન નથી; કયા કારણથી? એથી કહે છે- જે કારણથી અતીતવયવાળા, સારી રીતે ભોગવાયેલ છે ભોગો જેઓ વડે એવા પણ ઋષિશૃંગના પિતા વગેરેને તે=સંભાવનીયદોષપણું, સમ છે=તુલ્ય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૫૩ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલ કે યૌવનવયમાં યુવાન વ્યક્તિને કૌતુકાદિ સંભવિત દોષો થાય છે, તેથી ભુક્તભોગીઓને જ દીક્ષા આપવી જોઈએ, તે કથન સુંદર નથી; કેમ કે અન્યદર્શનમાં રહેલા ઋષિશૃંગના પિતા વગેરે સારી રીતે ભોગવેલ ભોગોવાળા અને અતીતવયવાળા હતા; છતાં સંન્યાસ લીધા પછી તેઓ પરસ્ત્રીમાં લંપટ થયા. તેથી અતીતવય કે યૌવનવય સંયમ માટે નિયામક નથી. આથી બાલ, યુવાન કે વૃદ્ધ અવસ્થામાંથી ગમે તે અવસ્થામાં રહેલ પણ પુરુષ પૂર્વે બતાવેલા દીક્ષાને યોગ્ય ૧૬ ગુણો વાળો હોય, તો દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય છે. ॥૬૨॥

અવતરણિકા :

કિચ્છ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૩ માં બતાવેલ ભુક્તભોગીઓને જ દીક્ષા આપવાનું કહેનાર ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધના મતનું પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે ખંડન કર્યું. હવે તે મતમાં ‘કિચ્છ’ થી અન્ય દોષ બતાવે છે-

ગાથા :

कम्माण रायभूअं वेअंतं जाव मोहणिज्जं तु ।
संभावणिज्जदोसा चिद्वुड ता चरमदेहा वि ॥ ६३॥

અન્યથાર્થ :

વેઅંતં જાવ મોહણિજ્જં તુ=વળી વેદના અંતવાળું યાવત્ મોહનીય=સંપૂર્ણ મોહનીયકર્મ, કમ્માણ=કર્મોમાં રાજભૂત=રાજભૂત ચિદ્વૃદ્ધ=રહે છે, સંભાવણિજ્જદોસા સંભાવનીય દોષવાળા ચરમદેહા વિ=ચરમદેહવાળા પણ છે.

★ 'તા' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

વળી વેદ છે અંતમાં જેને એવું સંપૂર્ણ મોહનીયકર્મ કર્મોમાં પ્રધાન વર્તે છે, વળી સંભાવનીય દોષવાળા ચરમશરીરીઓ પણ છે.

ટીકા :

કર્મણાં રાજભૂતં અશુભતયા પ્રધાનમિત્યર્થઃ ઓઘત એવ મિથ્યાત્વાદેરારમ્ય વેદાન્તં યાવન્મોહનીયં તુ તિષ્ઠતીતિ યોગઃ, તુવિશેષણાર્થઃ, કિં વિશિનષ્ટિ? સ્વપ્રક્રિયામાશ્રિત્યેવં તન્નાન્તરં ત્વાશ્રિત્ય ભવાભિનન્દિની અવિદ્યા પરિગૃહ્યતે, સંભાવનીયદોષાઃ તાવત્ ચરમદેહા અપિ=પશ્ચિમશરીરા અપિ, તિષ્ઠન્તુ તાવદન્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૩॥

ટીકાર્થ :

કર્મણાં..... યોગઃ વળી ઓઘથી જ = સામાન્યથી જ, મિથ્યાત્વની આદિથી અર્થાત્ મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મની શરૂઆતથી, આરંભીને વેદના અંતવાળું યાવત્ મોહનીયકર્મ, કર્મોમાં રાજભૂત = અશુભપણાને કારણે પ્રધાન, રહે છે. મૂળગાથાના ચોથા પાદમાં રહેલ તિષ્ઠતિ નું યોજન બીજા પાદમાં રહેલ મોહનીયં તુ પછી છે.

સંભાવનીયદોષાઃ :..... તાવદન્યે સંભાવનીય દોષો છે જેમને એવા ચરમશરીરવાળા પણ છે, અન્યો તો દૂર રહ્યે=અતીતવયવાળા જીવો તો દૂર રહ્યો.

તુઃ વિશેષણાર્થઃ..... પરિગૃહ્યતે, 'તુ' વિશેષણના અર્થવાળો છે. તે તુ શું વિશેષ કરે છે ? તે કહે છે-સ્વપ્રક્રિયાને આશ્રયીને આ પ્રમાણે છે અર્થાત્ જૈનદર્શનની માન્યતા પ્રમાણે મિથ્યાત્વની આદિથી માંડીને વેદના અંતવાળું યાવત્ મોહનીય કર્મોમાં રાજભૂત છે એ પ્રમાણે છે. વળી તંત્રાંતરને = અન્યદર્શનને, આશ્રયીને ભવાભિનન્દિની એવી અવિદ્યા કર્મોમાં રાજભૂત પરિગ્રહણ કરાય છે.

ઇતિ ગાથાર્થઃ એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વેદના ઉદયને સામે રાખીને યૌવનમાં દીક્ષા આપવાનો નિષેધ કરનાર પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે કે આઠ કર્મોમાં પ્રધાન એવા મોહનીયકર્મના વિશેષથી અસંખ્યાત ભેદો છે અને સામાન્યથી ૨૮ ભેદો છે. તેમાં પ્રથમ ૩ દર્શનમોહનીય, ત્યારપછી ૧૬ કષાયો અને ત્યારપછી ૯ નોકષાયો છે, અને તે ૯ નોકષાયોમાં

પણ સૌથી છેલ્લે ૩ વેદોની ગણના કરેલ છે. માટે સ્વદર્શનની પ્રક્રિયાને આશ્રયીને સામાન્યથી ૨૮ ભેદોવાળી અને વેદના અંતવાળી મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિ સર્વ કર્મોમાં પ્રધાન છે; અને અન્યદર્શનની પ્રક્રિયાને આશ્રયીને ભવાભિનંદિની એવી અવિદ્યા સર્વ કર્મોમાં પ્રધાન છે. તેથી મોહનીયકર્મની ૨૮ માંથી કોઈપણ પ્રકૃતિ બલવાન હોય તેવા જીવોને, અથવા અશુચિ આદિમાં શુચિત્વની બુદ્ધિ આદિરૂપ અવિદ્યા હોય તેવા સંસારના રસિયા જીવોને, દીક્ષા આપી શકાય નહીં તેમ માનવું ઉચિત છે; પરંતુ અતીતવયવાળાને જ દીક્ષા આપી શકાય તેમ માનવું અનુચિત છે; કેમ કે સંભાવનીય દોષો માત્ર વેદના ઉદયથી જ થતા નથી, પરંતુ ક્રોધાદિથી પણ ઘણા જીવો સંયમનો નાશ કરીને દુર્ગતિમાં જાય છે, તે રૂપ બલવાન મોહનીયકર્મના ઉદયથી સંભાવનીય દોષો થાય છે.

વળી, પૂર્વપક્ષી કહે છે કે ભુક્તભોગીઓને કામાદિ વિકારો સંભવિત નથી, માટે તેઓને દીક્ષા આપવી ઉચિત છે. તેથી ગ્રંથકાર કહે છે કે સંયમગ્રહણ કરેલ ચરમશરીરીઓને પણ અનાદિકાળના સંસ્કારને કારણે કામાદિ વિકારો થવાનો સંભવ હોય, તો અતીતવયવાળા ભુક્તભોગીઓને તો સંભવ હોય જ. તેથી માત્ર દોષોના સંભવને આશ્રયીને અભુક્તભોગી જીવોને દીક્ષા માટે અયોગ્ય સ્વીકારીએ, તો ચરમશરીરીઓને પણ દીક્ષા આપી શકાય નહીં, તો અતીતવયવાળાને કેવી રીતે આપી શકાય? અર્થાત્ ન જ આપી શકાય.

વિશેષાર્થ :

સંભાવનીય દોષોને આશ્રયીને અભુક્તભોગી જીવોને દીક્ષા માટે અયોગ્ય કહેવા ઉચિત નથી; કેમ કે ભુક્તભોગી એવા પણ ઋષિશૃંગના પિતા આદિને સંભાવનીય દોષો છે અને ચરમશરીરીને પણ સંભાવનીય દોષો છે. આથી ભુક્તભોગી હોય કે અભુક્તભોગી હોય; ચરમશરીરી હોય કે અચરમશરીરી હોય; પરંતુ મોહનીયકર્મની સર્વ પ્રકૃતિઓ મંદ વર્તતી હોવાને કારણે જેઓને વર્તમાનમાં કામાદિ વિકારો સતાવતા ન હોય, તેવા જીવો દીક્ષા માટે યોગ્ય છે.

આમ, દીક્ષાયોગ્ય જીવ વયના બળથી નક્કી થતો નથી, પરંતુ સર્વ કર્મોમાં પ્રધાનભૂત મોહનીયકર્મ જેનું મંદ થયું હોય, તે જ જીવ ગ્રહણ કરેલ દીક્ષાને સમ્યગ્ પાળી શકે છે. તેથી ભુક્તભોગી કે અભુક્તભોગી જીવો જો મંદકષાયવાળા હોય તો જ દીક્ષાને યોગ્ય છે. એ પ્રકારે ગાથા-૬૨-૬૩ નો આશય છે. ॥૬૩॥

અવતરશિકા :

યતશ્ચૈવમ્ -

અવતરશિકાર્થ :

અને જે કારણથી આમ છે, અર્થાત્ સર્વ કર્મોમાં મોહનીયકર્મ પ્રધાન છે અને દોષોની સંભાવના ચરમદેહવાળા જીવોને પણ રહેતી હોવાથી અતીતવયવાળા જીવોને પણ રહે છે, તે કારણથી શું પ્રાપ્ત થાય? એ પ્રસ્તુતગાથામાં બતાવે છે-

ગાથા :

તમ્હા ન દિક્ષિઅવ્વા કેઙ્ અણિઅટ્ટિબાયરાદારા ।

તે ન ય દિક્ષાવિઅલા પાયં જં વિસમમેઅં તિ ॥ ૬૪॥

અન્યથાર્થ :

તસ્મા = તે કારણથી = સર્વ કર્મોમાં પ્રધાન મોહનીયકર્મ હોવાથી સંભાવનીય દોષો થાય છે તે કારણથી, અણિઅટ્ટિબાયરાદારા = અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનકથી પહેલાં કેદ ન દિવિચ્છાવ્વા = કોઈને દીક્ષા ન આપવી જોઈએ; તે ચ = અને તેઓ = અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનકવાળા જીવો, પાયં દિવિચ્છાવિઅલા ન = પ્રાયઃ દીક્ષાથી વિકલ હોતા નથી; જં = જે કારણથી એવં વિસમં = આ વિષમ છે = અન્યોન્યાશ્રયદોષવાળું પૂર્વપક્ષીનું કથન વિષમ છે.

★ 'તિ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સર્વ કર્મોમાં પ્રધાન એવા મોહનીયકર્મથી સંભાવનીય દોષો થાય છે. તે કારણથી પહેલાં ગુણઠાણાથી માંડીને આઠમા ગુણઠાણા સુધી કોઈને દીક્ષા ન આપવી જોઈએ, અને અનિવૃત્તિબાદર નામના નવમાગુણસ્થાનકવાળા જીવો પ્રાયઃ દીક્ષારહિત હોતા નથી; જે કારણથી આ પ્રમાણે છે તે કારણથી, સંભાવનીય દોષો હોય ત્યાં સુધી દીક્ષા અપાય નહીં એવું માનીએ તો અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક સુધી કોઈને દીક્ષા અપાય નહીં, અને દીક્ષા લીધા વિના પ્રાયઃ જીવોને અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થતું નથી, એ રૂપ અન્યોન્યાશ્રયદોષસ્વરૂપ પૂર્વપક્ષીનું કથન વિષમ છે.

ટીકા :

यस्मादेवं तस्मान्न दीक्षितव्या=न प्रव्राजनीयाः केचिद् अनिवृत्तिबादरेभ्य आरात्, क्षपकश्रेणिप्रक्रमे यावदनिवृत्तिबादरा न संजातास्तावन्न दीक्षितव्या इति स्वप्रक्रियानुसारेण, तन्त्रान्तरपरिभाषया त्वानन्दशक्त्यनुबोधेनावामाणिमादिभावेभ्य आरादिति, ते च अनिवृत्तिबादराः अवामाणिमादिभावा वा न दीक्षाविकलाः=न प्रव्रज्याशून्याः प्रायः तत्रान्यत्र वा जन्मनि द्व्यदीक्षामप्याश्रित्य, मरु देवीकल्पाश्चर्य-भावव्यवच्छेदार्थं प्रायोग्रहणम्, एतच्च तन्त्रान्तरेऽपि स्वपरिभाषया गीयत एव 'अत्यन्तमनवासकल्याणोऽपि कल्याणं प्राप्त' इति वचनात्, यद्=यस्मादेवं विषममेतत् ततः=तस्माद् विषमं सङ्कटमेतत्, किमुक्तं भवति ? दीक्षाव्यतिरेकेण विशिष्टगुणा न भवन्ति तद्व्यतिरेकेण च न दीक्षेतीतरेतराश्रयविरोध इति गार्थार्थः ॥६४॥

ટીકાર્થ :

यस्मादेवं.....स्वप्रक्रियानुसारेण જે કારણથી આમ છે=સર્વ કર્મોમાં પ્રધાનભૂત મોહનીયકર્મ હોવાથી ચરમશરીરીઓને પણ સંભાવનીય દોષો છે, તે કારણથી અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનકથી પહેલાં કોઈને દીક્ષા આપવી જોઈએ નહિ=પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ નહિ. આ કથન સ્પષ્ટ કરે છે- ક્ષપકશ્રેણિના પ્રક્રમમાં જ્યાં સુધી જીવો અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનકવાળા ન થાય ત્યાં સુધી દીક્ષા આપવી જોઈએ નહિ. એ પ્રમાણે સ્વપ્રક્રિયાનુસારથી=જૈનદર્શનની પ્રક્રિયા અનુસારે, જણવું.

તન્ત્રાન્તર.....આરાદિતિ વળી, તંત્રાન્તરની = અન્યદર્શનની, પરિભાષા વડે આનંદશક્તિના અનુ-બોધથી = અનુભવથી, પ્રાપ્ત કરેલ અણિમાદિ ભાવોથી પહેલાં કોઈને દીક્ષા આપવી જોઈએ નહીં. 'ઇતિ' અન્યદર્શનની પરિભાષાથી કરેલ કથનની સમાપ્તિ માટે છે.

તે ચ.....પ્ર્યાશ્રિત્ય અને તેઓ=અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનકવાળા અથવા પ્રાપ્ત કરેલ અક્ષિમાદિભાવવાળા જીવો, પ્રાયઃ ત્યાં=તે જન્મમાં, કે અન્ય જન્મમાં દ્રવ્યદીક્ષાને પણ આશ્રયીને દીક્ષાથી વિકલ હોતા નથી=પ્રવ્રજ્યાથી શૂન્ય હોતા નથી.

મરુદેવી.....ગ્રહણમ્ મરુદેવી જેવા આશ્રયભાવના વ્યવચ્છેદ માટે 'પ્રાયઃ' નું ગ્રહણ છે.

एतच्च ..... वचनात् અને આ=મરુદેવીમાતા જેવા કેટલાક જીવો દ્રવ્યદીક્ષા વગર પણ અક્ષિમાદિભાવો પ્રાપ્ત કરે છે એ, તંત્રાંતરમાં પણ=અન્યદર્શનમાં પણ, સ્વની=અન્યદર્શનની પોતાની, પરિભાષા વડે ગવાય જ છે=કહેવાય જ છે; કેમ કે "અત્યંત અનવાપ્ત કલ્યાણવાળો પણ કલ્યાણને પામ્યો," અર્થાત્ ક્યારેય દ્રવ્યદીક્ષા નહીં ગ્રહણ કરવારૂપ અત્યંત નહીં પ્રાપ્ત કરેલા કલ્યાણવાળો પણ મરુદેવીમાતાનો જીવ અક્ષિમાદિભાવ પામવારૂપ કલ્યાણને પામ્યો, એ પ્રકારનું અન્યદર્શનનું વચન છે.

તેથી કોઈક જીવને છોડીને સર્વ જીવો કોઈક ભવમાં દ્રવ્યદીક્ષા ગ્રહણ કરીને જ અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પામે છે, પરંતુ દ્રવ્યદીક્ષા વગર પામી શકતા નથી, એમ નક્કી થાય.

यद्=यस्मादेवं एतत् विषमं જે કારણથી આ પ્રમાણે=ઉપરમાં કહ્યું એ પ્રમાણે, આ=દ્રવ્યદીક્ષા વગર અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પ્રાયઃ પ્રાપ્ત થતું નથી એ, વિષમ છે.

ततः=तस्माद् एतत् विषमं सङ्कटं તે કારણથી આ=જ્યાં સુધી સંભાવનીય દોષો છે ત્યાં સુધી દ્રવ્યદીક્ષા અપાય નહીં અને ભુક્તભોગીઓને જ દીક્ષા અપાય એ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન, વિષમ સંકટવાળું છે; કેમ કે અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પામ્યા પહેલાં સંભાવનીય દોષો રહે જ છે અને દ્રવ્યદીક્ષા વગર અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થતું નથી.

किमुक्तं भवति ? વિષમ સંકટ કહેવા દ્વારા શું કહેવાયેલું થાય છે ? તે બતાવે છે-

दीक्षा.....भवन्ति દીક્ષાના વ્યતિરેકથી વિશિષ્ટ ગુણો થતા નથી=દીક્ષા વગર જ્યાં સંભાવનીય દોષો નથી તેવા અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિરૂપ કે અક્ષિમાદિ ભાવોની પ્રાપ્તિરૂપ વિશિષ્ટ ગુણો થતા નથી.

तद्व्यतिरेकेण च न दीक्षा અને તેના વ્યતિરેકથી દીક્ષા થતી નથી=પૂર્વપક્ષીના કથન મુજબ વિશિષ્ટ ગુણોની પ્રાપ્તિ વગર દીક્ષા અપાતી નથી.

इति इतरेतराश्रयविरोधः એ પ્રકારનો અન્યોન્યાશ્રયરૂપ વિરોધ છે.

આથી જ્યાં સુધી દોષોનો સંભવ છે, ત્યાં સુધી દીક્ષા ન અપાય, એ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન અયુક્ત છે.

આમ, પ્રસ્તુત ગાથાનો ધ્વનિ એ છે કે દીક્ષાયોગ્ય ગુણો જેનામાં હોય, તેવો બાલ, વૃદ્ધ કે યુવાન અથવા ભુક્તભોગી કે અભુક્તભોગી જીવ દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય છે.

इति गायार्थः એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષી કહે છે કે જ્યાં સુધી જીવ યૌવનવયને વટાવી ચૂક્યો ન હોય, ત્યાં સુધી કામાદિ વિકારો થવાનો સંભવ છે, માટે અભુક્તભોગીને દીક્ષા આપી શકાય નહીં. તેને ગાથા-૬૩ માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે

મોહનીયકર્મ સર્વ કર્મોમાં પ્રધાન છે, અને જ્યાં સુધી જીવ અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પામે નહીં, ત્યાં સુધી દોષોનો સંભવ રહે છે, તે આ રીતે-

ક્ષપકશ્રેણિમાં ત્રીજા અનિવૃત્તિકરણથી જીવ મોહનીયકર્મનો સંપૂર્ણ નાશ કરે છે, અને તે અનિવૃત્તિકરણ નવમા ગુણસ્થાનકે પ્રગટ થાય છે, અને ક્ષપકશ્રેણિમાં પ્રગટ થયેલું તે અનિવૃત્તિકરણ અવશ્ય કર્મોનો નાશ કરીને નિવર્તન પામે છે, તેથી નવમા ગુણસ્થાનકને અનિવૃત્તિકરણ ગુણસ્થાનક કહેલ છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અનિવૃત્તિકરણની પ્રાપ્તિ પૂર્વે દોષો પેદા કરાવી શકે તેવાં કર્મો આત્મા પર વિદ્યમાન હોય છે, તેથી અનિવૃત્તિકરણ પ્રાપ્ત કર્યું નથી તેવા જીવોને દોષો થવાનો સંભવ રહે છે. માટે સંભાવનીય દોષોવાળા જીવોને દીક્ષા ન અપાય, એમ કહેવાથી, અનિવૃત્તિકરણ નામના નવમા ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ પૂર્વે કોઈ જીવને દીક્ષા આપી શકાય નહીં, તેમ જૈનદર્શનની પ્રક્રિયા પ્રમાણે માનવાની આપત્તિ આવે; અને ઉપશમશ્રેણી દ્વારા અગિયારમા ગુણસ્થાનકે જઈ આવેલા જીવને પણ મોહના ઉદયથી દોષો થઈ શકે છે, માટે ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકવાળા જીવને પણ દીક્ષા આપી શકાય નહીં.

વળી, અન્યદર્શનની પરિભાષા પ્રમાણે આનંદશક્તિના અનુભવથી અણિમા, ગરિમાદિ લબ્ધિઓ પ્રગટ થાય, ત્યારપછી જીવમાં દોષોનો સંભવ રહેતો નથી, તેથી અન્યના મત પ્રમાણે પણ અણિમા વગેરે લબ્ધિઓની પ્રાપ્તિ પહેલાં દીક્ષા આપી શકાય નહીં.

વળી, ઉપરમાં કહ્યું એમ સ્વીકારી લેવામાં આવે તો એ પ્રશ્ન થાય કે, દ્રવ્યદીક્ષા ઋણ કર્યા વગર પ્રાયઃ કરીને કોઈ જીવને અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થતું નથી, અને અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થયા વગર કોઈ જીવ દીક્ષાનો અધિકારી થાય નહીં; તેથી સંભાવનીય દોષોને આશ્રયીને અભુક્તભોગીને દીક્ષા ન જ અપાય તેમ કહેવું અત્યંત અસંબદ્ધ છે; કેમ કે સંભાવનીય દોષોને આશ્રયીને અભુક્તભોગીને દીક્ષા માટે અયોગ્ય સ્વીકારીએ તો, જ્યાં સુધી નવમું ગુણસ્થાનક પામે નહીં ત્યાં સુધી કોઈ જીવ દીક્ષાનો અધિકારી બને નહીં, અને જીવ દીક્ષા ઋણ કરે નહીં ત્યાં સુધી પ્રાયઃ કરીને નવમું ગુણસ્થાનક આવે નહીં, તેવો અન્યોન્યાશ્રયદોષ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે આ કથન અત્યંત વિષમ છે. તેથી પૂર્વે બતાવેલા દીક્ષાયોગ્ય ૧૬ ગુણોવાળા જીવોને દીક્ષા આપવાનો નિષેધ કરી શકાય નહીં.

અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દથી એ પ્રાપ્ત થાય કે મોક્ષમાં જનારા મોટા ભાગના જીવો ચરમ ભવમાં સંયમના પાલન દ્વારા ક્ષપકશ્રેણિ પ્રાપ્ત કરે છે; તો કેટલાક જીવો ગૃહસ્થલિંગમાં પણ ક્ષપકશ્રેણિ પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ તેઓએ પ્રાયઃ કરીને પૂર્વભવમાં તો દ્રવ્યદીક્ષા ઋણ કરી હોય છે. તેથી ક્ષપકશ્રેણિની પ્રાપ્તિમાં દ્રવ્યદીક્ષા અતિઉપકારક છે, છતાં મરુદેવીમાતા જેવા કોઈક જીવને સર્વથા દ્રવ્યદીક્ષા વગર પણ ક્ષપકશ્રેણિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તે પ્રાયઃ શબ્દથી ઋણ થાય છે.

વળી, અન્યદર્શનવાળા પણ પ્રાયઃ કરીને દ્રવ્યદીક્ષાથી અણિમાદિ લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ માને છે. આથી તેઓ કહે છે કે અત્યંત નહીં પામેલા કલ્યાણવાળો પણ જીવ કલ્યાણને પામ્યો, અર્થાત્ કોઈ ભવમાં સંયમ ઋણ કરેલ નહીં હોવા છતાં અણિમાદિ લબ્ધિને પામ્યો. તેથી મરુદેવી માતા જેવા કોઈક જીવને છોડીને દ્રવ્યદીક્ષા વગર મોક્ષરૂપ કલ્યાણ પામી શકાતું નથી, માટે દોષોની સંભાવનામાત્રને આશ્રયીને દીક્ષા આપવાનો નિષેધ કરવો અનુચિત છે.

વળી, ક્ષપકશ્રેણિના નવમા ગુણસ્થાનક પછી જીવને દીક્ષાનો અધિકારી સ્વીકારવામાં આવે તો, મરુદેવીમાતા જેવા કોઈક જીવો દીક્ષાના અધિકારી બની શકે, તે સિવાયના કોઈ જીવો દીક્ષાના અધિકારી બની શકે નહીં; કેમ કે મોટાભાગના જીવો દ્રવ્યદીક્ષા ગ્રહણ કર્યા વિના ક્ષપકશ્રેણિના નવમા ગુણસ્થાનકને પામી શકતા નથી, તેથી તેવા જીવોને આશ્રયીને દોષોની સંભાવનામાત્રથી દીક્ષાનો નિષેધ કરવામાં આવે તો કલ્યાણમાર્ગનો ઉચ્છેદ થાય. માટે ભુક્તભોગીઓને જ દીક્ષાદાનનું પૂર્વપક્ષીનું કથન અસમંજસ છે.

વિશેષાર્થ :

ક્ષપકશ્રેણિનો પ્રારંભ ચોથાથી સાતમા સુધીના કોઈપણ ગુણસ્થાનકમાં થઈ શકે છે, અને જો ક્ષપકશ્રેણિમાં ચઢનાર જીવે પૂર્વે આયુષ્ય બાંધ્યું ન હોય તો તે જીવ ક્ષપકશ્રેણિ પૂરી કરીને અટકે છે, તેથી તેવા જીવને દોષોની સંભાવના રહેતી નથી; અને ક્ષપકશ્રેણિમાં ચઢેલ અને અપૂર્વકરણગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરેલ જીવ અવશ્ય મોહનો નાશ કરવાનો છે, તોપણ તે જીવમાં સંભાવનીય દોષોના કારણભૂત એવો મોહનીયકર્મનો ઉદય વર્તે છે. માટે સંભાવનાને આશ્રયીને જેમ અભુક્તભોગીને દીક્ષા આપી ન શકાય, તેમ ક્ષપકશ્રેણિમાં ચઢેલ આઠમા અપૂર્વકરણગુણસ્થાનકવાળા જીવને પણ દીક્ષા આપી ન શકાય; કેમ કે અભુક્તભોગીને જેમ દોષસંભવનું કારણ તેણે નહીં ભોગવેલા ભોગ છે, તેમ ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢેલા આઠમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવને પણ દોષનિષ્પત્તિનું કારણ તેનામાં વર્તતી મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિ છે. આથી દોષસંભવરૂપ કારણ વિદ્યમાન હોય ત્યાં સુધી દીક્ષાદાનરૂપ કાર્ય ન કરાય, તેમ માનવું પડે. માટે પરમાર્થથી નવમા અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનકથી દોષોનો સંભવ નથી. તેથી નવમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી કોઈને દીક્ષા આપી શકાય નહીં, એમ માનવું પડે. ॥ ૬૪ ॥

અવતરણિકા :

અન્યદુચ્ચાર્ય સમતાં દર્શયન્નાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૨-૫૩માં પૂર્વપક્ષીનો અભિપ્રાય બતાવીને તે અભિપ્રાયનું ગ્રંથકારે ગાથા-૫૭ થી ૬૪માં નિરાકરણ કર્યું. હવે અન્ય અભિપ્રાયને ઉચ્ચારીને=ગાથા-૫૪ માં પૂર્વપક્ષીએ યુક્તિ આપેલ કે ભુક્તભોગીઓ વિજ્ઞાત-વિષયસંગવાળા હોવાથી સુખે કરીને સંયમ પાળી શકે છે એનું ઉચ્ચારણ કરીને, અભુક્તભોગીઓમાં પણ વિજ્ઞાતવિષયસંગપણું સમાન જ છે, એ રૂપ સમપણાને દર્શાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

વિજ્ઞાયાવિસયસંગા જમુત્તમિચ્ચાઈ તં પિ ણણુ તુલ્લં ।
અજ્ઞાયાવિસયસંગા વિ તગ્ગુણા કેઈ જં હંતિ ॥ ૬૫ ॥

અન્યથાર્થ :

વિજ્ઞાયાવિસયસંગા ઇચ્ચાઈ='વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા' ઇત્યાદિ જં ઉત્તં=જે કહેવાયું, તં પિ ણણુ તુલ્લં=તે પણ ખરેખર (અમારા પક્ષમાં પણ) તુલ્ય છે; જં=જે કારણથી અજ્ઞાયાવિસયસંગા વિ કેઈ =અજ્ઞાતવિષયસંગવાળા પણ કેટલાક તગ્ગુણા હંતિ=તેના=વિજ્ઞાતવિષયસંગના, ગુણવાળા હોય છે.

ગાથાર્થ :

‘વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા’ ઇત્યાદિ જે ગાથા-પદમાં કહેવાયું, તે પણ ખરેખર અમારા પક્ષમાં પણ તુલ્ય છે; જે કારણથી અજ્ઞાતવિષયસંગવાળા પણ કેટલાક વિજ્ઞાતવિષયસંગના ગુણવાળા હોય છે.

ટીકા :

વિજ્ઞાતવિષયસંગ્ગ યદુક્તમિત્યાદિ પૂર્વપક્ષવાદિના, તદપિ નનુ તુલ્યં મત્પક્ષેઽપિ, કથંમિત્યાહ-અજ્ઞાતવિષયસંગ્ગ અપિ તદ્ગુણાઃ = વિજ્ઞાતવિષયસંગ્ગુણાઃ કેચન પ્રાણિનો યદ્-યસ્માદ્ ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૫ ॥

ટીકાર્થ :

“વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા” ઇત્યાદિ જે પૂર્વપક્ષવાદી વડે કહેવાયું, તે પણ ખરેખર મારા પક્ષમાં પણ તુલ્ય છે. કઈ રીતે તુલ્ય છે ? એથી કહે છે- જે કારણથી અજ્ઞાતવિષયસંગવાળા પણ કેટલાક પ્રાણીઓ= જીવો, તેના ગુણવાળા = વિજ્ઞાતવિષયસંગના ગુણવાળા, હોય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-પદ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા એવા અતીતવયવાળા જીવો કૌતુકની નિવૃત્તિવાળા અને અશંકનીય હોય છે, તેથી તેઓ સુખે કરીને સંયમ પાળી શકે છે; તે સર્વ પણ બાલ અને યુવાનને દીક્ષાયોગ્ય કહેનાર જૈનદર્શનના પક્ષમાં પણ સમાન જ છે. તે આ રીતે-

બાલ્યકાળમાં કે લગ્ન પહેલાં યુવાનીમાં જેમણે દીક્ષા લીધી છે, તેવા સાધુઓ, વ્યવહારથી વિષયસંગ નહીં જાણતા હોવા છતાં શાસ્ત્રાભ્યાસમાં અને સંસારના અવલોકનમાં પટુપ્રજ્ઞાવાળા હોવાને કારણે વિષયના સંગો કેવા છે, તે સારી રીતે જાણે છે; એટલું જ નહીં, પરંતુ વિષયસંગના સ્વરૂપને જે રીતે અનુભવી લોક જાણે છે, તે રીતે વગર અનુભવે પણ તેઓ જાણતા હોય છે; છતાં તેની પારમાર્થિક નિઃસારતા સારી રીતે જાણનારા હોવાથી તેવા ઉત્તમ પુરુષોને સંસારના ભોગ-સુખો પ્રત્યે લેશ પણ આકર્ષણ થતું નથી.

જેમ કે કલિકાલ સર્વજ્ઞ પૂ. હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા.ને એક વખત રાજસભામાં કોઈક વિદ્વાને કટાક્ષ કર્યો કે જેણે કામનું સુખ અનુભવ્યું નથી, તેને કામના સુખની શું ખંબર પડે ? તેના સંદર્ભમાં જ પૂજ્યશ્રીએ ‘કામ’ ના સ્વરૂપને જણાવનાર અદ્ભુત ગ્રંથની રચના કરી, જેથી વિદ્વાનોને પણ કહેવું પડ્યું કે આ સાધુ કામશાસ્ત્રમાં પણ અતિનિપુણ છે. ॥ ૬૫ ॥

અવતરણિકા :

સ્વપક્ષોપચયમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

સ્વપક્ષના ઉપચયને કહે છે-

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

ગાથા-૫૪ માં બતાવેલ પૂર્વપક્ષીનાં કથનનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકારે ગાથા-૬૫ માં કહ્યું કે અભુક્ત-ભોગવાળા પણ કેટલાક વિજ્ઞાતવિષયસંગના ગુણવાળા હોય છે, માટે ભુક્તભોગી જીવોને જ દીક્ષા અપાય તેવી એકાંતે વ્યાપ્તિ થઈ શકે નહીં.

હવે પોતાના પક્ષને વધારે પુષ્ટ કરવા માટે ગ્રંથકાર આગળ કહે છે કે અભુક્તભોગીઓને સંયમ પાળવું સહેલું છે, જ્યારે ભુક્તભોગીઓને તો પૂર્વના સંસ્કારને કારણે ફરીથી કામની મનોવૃત્તિ થવાની સંભાવના રહે છે. તેથી અભુક્તભોગી જીવો ભુક્તભોગી જીવો કરતાં દીક્ષા માટે સુંદરતર છે, એમ સ્થાપન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે -

ગાથા :

અભ્યાસજણિઅપસરા પાયં કામા ય તબ્ધવબ્ધાસો ।
અસુહૃપવિત્તિણિમિત્તો તેર્સિ નો સુંદરતરા તે ॥ ૬૬ ॥

અન્યથાર્થ :

અભ્યાસજણિઅપસરા = અભ્યાસથી જનિત પ્રસરવાળા પાયં = પ્રાયઃ કામા = કામો છે, તેર્સિ ય=અને તેઓને = અજ્ઞાતવિષયસંગવાળાઓને, અસુહૃપવિત્તિણિમિત્તો = અશુભ પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત એવો તબ્ધ-વબ્ધાસો = તદ્ભવનો અભ્યાસ નો = નથી, (તેથી) તે = તેઓ = અજ્ઞાતવિષયસંગવાળા જીવો, સુંદરતરા = સુંદરતર છે.

ગાથાર્થ :

અભ્યાસથી જનિત પ્રસરવાળા પ્રાયઃ કરીને કામ હોય છે, અને અજ્ઞાતવિષયના સંગવાળાઓને અશુભ પ્રવૃત્તિનું કારણ એવો તે ભવનો અભ્યાસ હોતો નથી, તેથી અજ્ઞાતવિષયસંગવાળા જીવો વિજ્ઞાતવિષયસંગવાળા જીવો કરતાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે સુંદરતર છે.

ટીકા :

અભ્યાસજનિતપ્રસરાઃ=આસેવનોદ્ભૂતવેગાઃ પ્રાયઃ કામાશ્ચ=બાહુલ્યેન કામા એવંવિધા વર્તન્તે, તદ્ભવાભ્યાસઃ અશુભપ્રવૃત્તિનિમિત્તસ્તેષાં ન વિદ્યતે, અન્યથવાભ્યાસસ્તુ મનાગ્ વિપ્રકૃષ્ટઃ, ઇતિ સુન્દરતરાસ્તે=શોભન-તરાસ્તે = અજ્ઞાતવિષયસંગ્ઙા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૬ ॥

ટીકાર્થ :

અભ્યાસથી જનિત પ્રસરવાળા = આસેવનથી ઉદ્ભવેલ વેગવાળા, પ્રાયઃ કામો છે=બહુલપણથી કામ આવા પ્રકારના વર્તે છે; અને તેઓને = અજ્ઞાતવિષયસંગવાળાઓને, અશુભ પ્રવૃત્તિના નિમિત્તવાળો

તે ભવનો અભ્યાસ હોતો નથી, વળી અન્ય ભવનો અભ્યાસ થોડો વિપ્રકૃષ્ટ = મંદ, હોય છે. એથી તેઓ = અજ્ઞાતવિષયસંગવાળા જીવો, સુંદરતર છે = શોભનતર છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેમ જેમ કામનું આસેવન કરવામાં આવે, તેમ તેમ કામના સેવનકાળમાં અનુભવેલા આનંદના સંસ્કારો આત્મા ઉપર દૃઢ થાય છે. તેથી મોટાભાગના જીવોને ભોગોના અનુભવ પછી પુનઃ પુનઃ કામસેવનની મનોવૃત્તિ અધિક અધિક વૃદ્ધિ પામે છે.

વળી, જેમણે વિષયસુખનો અનુભવ કર્યો નથી, તેવા જીવોને તે ભવના કામના સંસ્કારો નહીં હોવાથી તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવાની મનોવૃત્તિ થવાની શક્યતા ઓછી રહે છે; કેમ કે શરીરનો સંબંધ છૂટવાથી પૂર્વજન્મોના સંસ્કાર અતિ મંદ થઈ જાય છે, તેથી પૂર્વભવના સંસ્કારો બીજા ભવમાં વ્યક્ત સ્મૃતિરૂપે રહેતા નથી. તેથી જેઓએ વિષયોનું સુખ અનુભવ્યું નથી, તેઓ દીક્ષા માટે વિશેષ રીતે યોગ્ય છે.

વિશેષાર્થ :

આ કથન પણ અપેક્ષાવિશેષથી છે; કેમ કે કેટલાક જીવોને ભોગનો અનુભવ નહીં હોવાથી સંયમ સુલભ બન્યું છે, તે દૃષ્ટિથી આ કથન છે; જ્યારે કેટલાક જીવો એવા પણ હોય કે યૌવનમાં ભોગનો અનુભવ કર્યો હોવાથી તેમનું ચિત્ત વિષયોથી વિમુખ બની ગયું હોય, અને તેવા જીવોને આશ્રયીને ભુક્તભોગીને દીક્ષા આપવી ઉચિત ગણાય. આથી જેમ કોઈક જીવની અપેક્ષાએ ભુક્તભોગીને દીક્ષા આપવી ઉચિત છે, તેમ કોઈક જીવની અપેક્ષાએ અભુક્તભોગીને પણ દીક્ષા આપવી ઉચિત છે; માટે એકાંતે કોઈપણ વ્યાપ્તિ નથી, તે દર્શાવવા માટે પ્રસ્તુત ગાથા છે. ॥૬૬॥

અવતરણિકા :

પરોપન્યસ્તમુપપત્યન્તરમુચ્ચાર્ય પરિહરન્નાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૫ માં પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કરેલ કે ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થને પોતપોતાના કાળે સેવવા જોઈએ, જેથી કામપુરુષાર્થના કારણભૂત કર્મનો ક્ષય થયેલો હોય તો સંયમ સુખે પળાય. તે રૂપ પરમતથી ઉપન્યસ્ત = રજૂ કરાયેલ, અતીતવયવાળાની દીક્ષાની યોગ્યતાની ઉપપત્તિઅંતરનું = અન્ય યુક્તિનું, ઉચ્ચારણ કરીને પરિહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

ધમ્મત્થકામમોક્ષા જમુત્તમિચ્છાઈ તુચ્છમેઅં તુ ।
સંસારકારણં જં પયઈં અત્થકામાઓ ॥ ૬૭॥

અન્યાર્થ :

ધમ્મત્યકામમોક્ષા = 'ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ' ઇચ્છાઈ = ઇત્યાદિ જં = જે ઉત્તં = કહેવાયું, એં તુ = એ પણ તુચ્છં = તુચ્છ છે, જં = જે કારણથી અત્યકામાઓ = અર્થ અને કામ પચઈઈ = પ્રકૃતિથી સંસારકારણં = સંસારનું કારણ છે.

★ "એં તુ" માં 'તુ' અપિ અર્થમાં છે અને તે 'અપિ' થી એ કહેવું છે કે અજ્ઞાતવિષયસંગવાળાને દીક્ષા આપવી અનુચિત છે એ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-પદમાં કરેલ કથન તો અસાર છે, પરંતુ ઉચિતકાળે ધર્માદિ ચાર પુરુષાર્થનું સેવન કરવું જોઈએ, એ પણ ગાથા-પદ માં કરેલ કથન અસાર છે.

ગાથાર્થ :

'ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ' ઇત્યાદિ જે ગાથા-પદમાં કહેવાયું, એ પણ તુચ્છ છે, જે કારણથી અર્થ અને કામ સ્વભાવથી સંસારનું કારણ છે.

ટીકા :

ધર્માર્થકામમોક્ષા યદુક્તમિત્યાદિ પૂર્વપક્ષવાદિના, તુચ્છમેતદપિ અસારમિત્યર્થઃ, કુતઃ ? ઇત્યાદિ-સંસારકારણં યદ્ = યસ્માત્પ્રકૃત્યા = સ્વભાવેન અર્થકામૌ, તાભ્યાં બન્ધાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૭ ॥

ટીકાર્થ :

"ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ" ઇત્યાદિ જે પૂર્વપક્ષવાદી વડે કહેવાયું, એ પણ તુચ્છ છે = અસાર છે. કયા કારણથી ? એથી કહે છે-

જે કારણથી અર્થ અને કામ પ્રકૃતિથી = સ્વભાવથી, સંસારનું કારણ છે; કેમ કે તે બેથી = અર્થ અને કામથી, બંધ = કર્મનો બંધ, થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-પદ માં સ્થાપન કરેલ કે ચારેય પુરુષાર્થ ઉચિતકાળે સેવવા જોઈએ, જેથી સુખે કરીને સંયમનું પાલન થાય, એ કથન અસાર છે; કેમ કે અર્થપુરુષાર્થ અને કામપુરુષાર્થ સ્વભાવથી કર્મબંધનું કારણ છે. અર્થાત્ અર્થસેવનનો અને કામસેવનનો અધ્યવસાય કર્મબંધનું કારણ છે, તેથી "ઉચિતકાળે અર્થ-કામ સેવવા જોઈએ" તેમ કહેવું અનુચિત છે.

વસ્તુતઃ મનુષ્યભવં પામીને અનાદિ સંસારના કારણભૂત એવા સંસ્કારોના નાશ માટે ધર્મમાં યત્ન કરવો જોઈએ, જેથી અર્થ-કામના સંસ્કારો ક્ષીણ-ક્ષીણતર થાય. કદાચ કોઈ જીવને અર્થ-કામના સંસ્કારો અતિ હેરાન કરતા હોય તો અર્થ-કામને ગૌણ કરીને અને ધર્મને પ્રધાન કરીને શ્રાવકજીવન જીવવાની વિધિ છે, જેથી ક્રમે કરીને સંપૂર્ણ અર્થ-કામના સંસ્કારો નાશ કરવાનું સત્ત્વ પ્રગટ થાય ત્યારે સંયમમાં પ્રવર્તન થઈ શકે; પરંતુ જેઓ આદ્યભૂમિકામાં અર્થ-કામને છોડીને ધર્મમાં યત્ન કરી શકે તેવા છે તેઓને યુવાનકાળમાં અર્થ-કામનું સેવન કરવાનું કહેવું અત્યંત અનુચિત છે. ॥ ૬૭ ॥

અવતરણિકા :

તતઃ કિમિતિ ચેદુચ્યતે -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અર્થ-કામ પ્રકૃતિથી સંસારનું કારણ છે, ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે તેનાથી શું ? એથી ગ્રંથકાર કહે છે કે, જો એમ છે, તો કહેવાય છે-

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષીનો આશય એ છે કે ઉચિતકાળે ચારેય પુરુષાર્થો સેવવા જોઈએ, તેથી યૌવનવયમાં અર્થ અને કામપુરુષાર્થનું સેવન કરવું જોઈએ, તે ભલે સંસારનું કારણ હોય; પરંતુ વૃદ્ધવયમાં ધર્મ અને મોક્ષપુરુષાર્થનું સેવન કરશું, તેથી સંસારનો ઉચ્છેદ થશે; માટે અતીતવયવાળા જીવોને દીક્ષાયોગ્ય સ્વીકારીએ તો શું વાંધો આવે ? આ પ્રકારની પૂર્વપક્ષીની શંકામાં ગ્રંથકાર કહે છે -

ગાથા :

અસુહો અ મહાપાવો સંસારો તપ્પરિક્ષયણિમિત્તં ।
બુદ્ધિમયા પુરિસેણં સુદ્ધો ધમ્મો અ કાયવ્વો ॥ ૬૮ ॥

અન્યથાર્થ :

સંસારો = સંસાર અસુહો મહાપાવો અ = અશુભ અને મહાપાપરૂપ છે, તપ્પરિક્ષયણિમિત્તં અ = અને તેના પરિક્ષયના નિમિત્તે બુદ્ધિમયા પુરિસેણં = બુદ્ધિમાન પુરુષે સુદ્ધો અ ધમ્મો કાયવ્વો = વળી શુદ્ધ ધર્મ કરવો જોઈએ.

ગાથાર્થ :

સંસાર અશુભ અને મહાપાપરૂપ છે અને તે સંસારના પરિક્ષય નિમિત્તે બુદ્ધિમાન પુરુષે શુદ્ધ ધર્મ કરવો જોઈએ.

ટીકા :

અશુભશ્ચ મહાપાપઃ સંસારસ્તત્પરિક્ષયણિમિત્તં=સંસારપરિક્ષયણિમિત્તં બુદ્ધિમતા પુરુષેણ સુદ્ધો ધર્મસ્તુ કર્તવ્યઃ,
શુદ્ધ એવ ચારિત્રધર્મઃ સ્વપ્રક્રિયયા, અપ્રવૃત્તિરૂપસ્તુ તન્નાન્તરારાનુસારેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૮॥

ટીકાર્થ :

સંસાર અશુભ અને મહાપાપવાળો છે, તેના = તે સંસારના, પરિક્ષયના નિમિત્તે બુદ્ધિમાન પુરુષે વળી શુદ્ધ ધર્મ કરવો જોઈએ. સ્વપ્રક્રિયા વડે = જૈનદર્શનની પ્રક્રિયા અનુસારે, શુદ્ધ જ ચારિત્રધર્મ છે, વળી તંત્રાંતરના અનુસારથી = અન્યદર્શનની પ્રક્રિયા અનુસારે, અપ્રવૃત્તિરૂપ શુદ્ધધર્મ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસાર એ જીવના કર્મ અને શરીર સાથેના સંબંધરૂપ છે, તેથી કર્મો અને શરીરને પરવશ થયેલા જીવને સંસારમાં અનેક પ્રકારની વિડંબણાઓ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સંસાર અશુભ છે.

વળી, સંસારની અવસ્થા એવી છે કે જેથી જીવનક્રિયામાં આરંભ-સમારંભરૂપ મહાપાપો થવાથી અશુભ કર્મો અને દુર્ગતિની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સંસાર મહાપાપરૂપ છે.

અને આ સંસારને વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં જોનાર પુરુષ બુદ્ધિમાન છે, અને તેવા બુદ્ધિમાન પુરુષે સંસારના નાશના નિમિત્તભૂત એવો શુદ્ધ ધર્મ જ કરવો જોઈએ; અને તે શુદ્ધ ધર્મ જૈનદર્શનની પ્રક્રિયા પ્રમાણે ચારિત્ર છે, અને અન્યદર્શનની માન્યતા પ્રમાણે સંસારની અપ્રવૃત્તિસ્વરૂપ છે. માટે આવા પ્રકારનો ધર્મ કરવાથી આ સંસારનો પરિક્ષય થતો હોવાને કારણે, અર્થ-કામ સેવવા જોઈએ એ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન અત્યંત અનુચિત છે, એ પ્રકારનું પૂર્વગાથા સાથે પ્રસ્તુતગાથાનું યોજન છે. ॥૬૮॥

ગાથા :

અન્નં ચ જીવિઅં જં વિજ્જુલયાડોવચંચલમસારં ।

પિઅજણસંબંધોઽવિ અ સયા તઓ ધમ્મમારાહે ॥ ૬૯॥

અન્વયાર્થ :

અન્નં ચ=અને બીજું (ગ્રંથકાર કહે છે-) જં=જે કારણથી જીવિઅં પિઅજણસંબંધોઽવિ અ=જીવિત અને પ્રિયજનનો સંબંધ પણ વિજ્જુલયાડોવચંચલં=વિદ્યુત્લતાના આટોપ જેવો ચંચળ (અને) અસારં=અસાર છે, તઓ=તે કારણથી સયા=સદા ધમ્મં=ધર્મને આરાધે=આરાધવો જોઈએ.

ગાથાર્થ :

અને બીજું ગ્રંથકાર કહે છે કે જે કારણથી જીવિત અને પ્રિયજનનો સંબંધ પણ વિદ્યુત્લતાના ઝબકારા જેવો ચંચળ અને અસાર છે, તે કારણથી સદા ધર્મને આરાધવો જોઈએ.

ટીકા :

અન્યચ્ચ જીવિતં યત્=યસ્માદ્ વિદ્યુલ્લતાટોપચક્કલં સ્થિતિતઃ અસારં સ્વરૂપતઃ, પ્રિયજનસમ્બંધોઽપિ ચ એવમ્ભૂત એવં, યતશ્ચૈવં સદા તતો ધર્મમારાધયેત્= ધર્મ્મં કુર્યાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૯॥

ટીકાર્થ :

અને અન્ય-જે કારણથી જીવિત સ્થિતિથી વિદ્યુતની લતાના આટોપ જેવું = વીજળીના ચમકારા જેવું, ચંચળ છે, અને સ્વરૂપથી અસાર છે; અને પ્રિયજનનો સંબંધ પણ આવા પ્રકારનો જ છે = ચંચળ અને અસાર જ છે, અને જે કારણથી આમ છે, તે કારણથી સદા ધર્મને આરાધવો જોઈએ = ધર્મને કરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું કે સંસાર અશુભ છે અને મહાપાપરૂપ છે, માટે સદા ધર્મ કરવો જોઈએ. તે વાતને દૃઢ કરવા માટે કહે છે કે જે કારણથી સ્થિતિથી વીજળીના ચમકારા જેવો ચંચળ મનુષ્યભવ છે, માટે અતીતવયમાં ધર્મ કરીશું એ પ્રમાણે વિચારવા જતાં કદાચ યુવાનીમાં જીવન પૂરું થઈ જાય, તો ધર્મની આરાધના વગર મનુષ્યભવ વ્યર્થ જાય.

વળી, જીવન ભોગવિલાસમાં પસાર થતું હોય તો મનુષ્યભવ ખરેખર સ્વરૂપથી પણ અસાર છે, તે રીતે પ્રિયજનનો સંગમ પણ ચંચળ અને અસાર છે. માટે મનુષ્યભવને પામીને અર્થ-કામમાં યત્ન કરવાનો ઉપદેશ આપવો અનુચિત છે, પરંતુ સદા ધર્મની આરાધનામાં યત્ન કરવાનો ઉપદેશ આપવો ઉચિત છે. ॥૬૯॥

અવતરણિકા :

કિञ્ચ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૫ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ધર્માદિ ચાર પુરુષાર્થોને નિજનિજકાળમાં સેવવા જોઈએ, માટે અતીતવયમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવી ઉચિત છે. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગાથા-૬૭ થી ૬૯ માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે અર્થ-કામ એ સંસારનું કારણ છે, અને સંસાર એ અશુભ અને મહાપાપરૂપ છે, જીવિત ચપળ અને અસાર છે, માટે અર્થ અને કામપુરુષાર્થ સેવવા જેવા નથી, પરંતુ સદા ધર્મ આરાધવો જોઈએ, એમ સિદ્ધ થયું.

અને એમ સિદ્ધ થવાથી એ ફલિત થયું કે સદા ધર્મ અને મોક્ષપુરુષાર્થ સેવવો જોઈએ, અને મોક્ષપુરુષાર્થ પણ ધર્મપુરુષાર્થનું ફળ છે, આથી મનુષ્યભવ પામીને કેવલ ધર્મપુરુષાર્થમાં યત્ન કરવો જોઈએ, તે દર્શાવવા ગ્રંથકાર 'કિञ્ચ' થી સમુચ્ચય કરીને કહે છે -

ગાથા :

મોક્ષોઽવિ તપ્ફલં ચિઅ નેઓ પરમત્થઓ તયત્થં પિ ।

ધમ્મો ચ્ચિઅ કાયવ્વો જિણભણિઓ અપ્પમત્તેણં ॥ ૭૦ ॥

અન્યસાર્થ :

પરમત્થઓ=પરમાર્થથી મોક્ષોઽવિ=મોક્ષ પણ તપ્ફલં ચિઅ=તેના=ધર્મના, ફળરૂપ જ નેઓ=જાણવો, તયત્થં પિ=તદર્થે પણ=મોક્ષ માટે પણ, અપ્પમત્તેણં=અપ્રમત્તે જિણભણિઓ જિનભણિત=ભગવાન વડે કહેવાયેલો, ધમ્મો ચ્ચિઅ=ધર્મ જ કાયવ્વો=કરવો જોઈએ.

ગાથાર્થ :

પરમાર્થથી મોક્ષ પણ ધર્મનું ફળ જ જાણવું. મોક્ષ માટે પણ અપ્રમત્ત એવા સાધુએ ભગવાન વડે કહેવાયેલ ધર્મ જ કરવો જોઈએ.

ટીકા :

મોક્ષશ્ચ તત્કલમેવ=ધર્મફલમેવ જ્ઞેયઃ પરમાર્થતઃ, ચતશ્ચૈવમતઃ તદર્થમપિ=મોક્ષાર્થમપિ ધર્મ એવ કર્તવ્યઃ
જિનમ્નિજિતઃ ચારિત્રધર્મઃ અપ્રમત્તેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૦ ॥

★ “તત્કલમેવ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે મોક્ષ ન મળે ત્યાં સુધી સદ્ગતિની પરંપરા અર્થે તો ધર્મ કર્તવ્ય છે જ, પરંતુ તેના અર્થે પણ = મોક્ષના અર્થે પણ, વિનભણિત ધર્મ જ કર્તવ્ય છે.

ટીકાર્થ :

અને પરમાર્થથી મોક્ષ તેના ફળરૂપ જ = ધર્મના ફળરૂપ જ, જાણવો; અને જે કારણથી આમ છે એ કારણથી તેના અર્થે પણ = મોક્ષના અર્થે પણ, અપ્રમત્તે જિન વડે કહેવાયેલો ધર્મ જ = ચારિત્રધર્મ જ, કરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

“મોક્ષ પણ પરમાર્થથી ધર્મનું જ ફળ છે,” એમ કહેવા દ્વારા ગ્રંથકારને એ જણાવવું છે કે, જ્યાં સુધી મોક્ષ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી અપ્રમાદભાવથી સેવાયેલા ધર્મનું ફળ અભ્યુદય હોવા છતાં તે અભ્યુદયરૂપ ફળ આનુષંગિક છે, પરંતુ મુખ્ય ફળ તો મોક્ષ જ છે. આથી સંયમગ્રહણ કર્યા પછી આ ભવમાં પૂર્ણકક્ષાનો ધર્મ પ્રગટ ન થાય તો, પરભવમાં ઉત્તમ જન્મ અને અર્થ-કામાદિ ભોગસામગ્રી પ્રાપ્ત કરાવીને તે ધર્મ દરેક ભવમાં વિશેષ-વિશેષતર સેવીને મોક્ષરૂપ ફલમાં પર્યવસાન પામે છે. માટે મોક્ષના અર્થે પણ અપ્રમાદભાવથી ધર્મ જ કરવો જોઈએ.
॥ ૭૦ ॥

અવતરણિકા :

અન્યદષ્ટ્યુચ્ચાર્ય તિરસ્કુર્વન્નાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૫૫ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષ એ ચારેય પુરુષાર્થો નિજ-નિજ કાળમાં સેવવા જોઈએ. તે કથન દ્વારા અન્યનું પણ=ગાથા-૫૬ માં પૂર્વપક્ષે કહેલ કે અભુક્તભોગીને કૌતુક, કામસેવનની ઈચ્છા, સ્ત્રી પાસે ભોગની પ્રાર્થના આદિ દોષોની સંભાવના છે, અને અતીતવયવાળાને તે દોષો થતા નથી, એ કથનનું પણ, ઉચ્ચારણ કરીને, તિરસ્કાર કરતાં=નિરાકરણ કરતાં, ગ્રંથકાર કહે છે -

★ “અન્યદપિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે ગાથા-૫૫માં કરેલ કથનનો તો ઉચ્ચાર કરીને ગાથા-૬૭ થી ૭૦માં પરિહાર કર્યો જ, પરંતુ ગાથા-૫૬માં કરેલ અન્ય કથનનો પણ ઉચ્ચાર કરીને પ્રસ્તુત ગાથામાં પરિહાર કરતાં કહે છે.

ગાથા :

તદ્દુભુત્તભોગદોસા ઇચ્છાઈ જમુત્તમુત્તિમિત્તમિદં ।
ઇયરેસિં ઉ દુદ્ધયરા સઈમાઈયા જઓ દોસા ॥ ૭૧ ॥

અન્યથાર્થ :

તહઽભુક્તભોગદોષા=‘અને અભુક્તભોગવાળાના દોષો’ ઇચ્છાઈ=ઈત્યાદિ જં ઉત્તં=જે કહેવાયું, ઇદં= એ ઉત્તિમિત્તમ્=ઉક્તિમાત્ર છે=કથનમાત્ર છે; જઓ=જે કારણથી ઇયરેસિં ઉ=ઈતરોને=ભુક્તભોગીઓને, વળી દુદ્ધરા=દુષ્ટતર એવા સફમાઈયા=સ્મૃત્યાદિ દોષા=દોષો થાય છે.

ગાથાર્થ :

‘અને અભુક્તભોગીઓને થતા દોષો’ ઇત્યાદિ જે ગાથા-પદમાં કહેવાયું, એ કથનમાત્ર છે; જે કારણથી ભુક્તભોગીઓને વળી સ્મૃત્યાદિ દુષ્ટતર દોષો થાય છે.

ટીકા :

તથા અભુક્તભોગદોષા ઇત્યાદિ યદુક્તં પૂર્વપક્ષવાદિના, ઉક્તિમાત્રમિદં વચનમાત્રમિદમિત્યર્થઃ, કિમિત્યત આહ-ઇતરેષાં તુ ભુક્તભોગાનાં દુષ્ટતરાઃ સ્મૃત્યાદયો યત્તો દોષા ઇતિ ગાથાર્થઃ॥ ૭૧॥

★ ‘‘સ્મૃત્યાદિ’’ માં આદિ પદથી દુષ્ટતર કામાભિલાષ, તેમ જ બીજી અનુચિત પ્રવૃત્તિઓનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ટીકાર્થ :

‘‘તથા અભુક્તભોગવાળાના દોષો’’ ઇત્યાદિ જે પૂર્વપક્ષવાદી વડે કહેવાયું, એ ઉક્તિમાત્ર છે=વચનમાત્ર છે. કયા કારણથી ? એથી કહે છે- જે કારણથી ઈતરોને=ભુક્તભોગવાળાઓને, વળી દુષ્ટતર એવા સ્મૃત્યાદિ દોષો થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-પદ માં કહેલ કે અભુક્તભોગી જીવોને કૌતુકાદિ દોષોની સંભાવના છે, માટે અતીતવયવાળાઓને જ દીક્ષા આપવી જોઈએ. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે, એ વચન કહેવામાત્ર છે અર્થાત્ અર્થ વગરનું છે; કેમ કે અતીતવયવાળા ભુક્તભોગીઓને પણ ભૂતકાળમાં સેવેલા ભોગોનું સ્મરણાદિ થવાથી કામેચ્છા થવાની સંભાવના રહે છે, અને આવા સ્મૃતિ વગેરે દુષ્ટતર દોષો ભુક્તભોગીઓને થઈ શકે; કેમ કે જેમણે ભોગો ભોગવ્યા નથી તેઓને ભોગોની સ્મૃત્યાદિ થઈ શકે નહીં. માટે વસ્તુને વિચાર્યા વગર કેવલ પુક્તિથી તો સ્મૃતિ આદિ દોષો થવાની સંભાવના હોવાથી ભુક્તભોગીઓને દીક્ષા અપાય નહીં, પરંતુ અભુક્તભોગીઓને જ અપાય, એમ પણ કહી શકાય.

સ્મૃત્યાદિનું ‘દુષ્ટતર’ વિશેષણ મૂકવા દ્વારા એ કહેવું છે કે, અભુક્તભોગીઓને કૌતુકાદિ થાય તોપણ પૂર્વમાં ભોગોને નહીં ભોગવ્યા હોવાથી સ્મૃત્યાદિના અભાવે શમી પણ જાય, જ્યારે ભુક્તભોગીઓ તો સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી સંયમની ઉચિત ક્રિયાઓમાંથી ચિત્તસ્વાસ્થ્યરૂપ આનંદ મેળવી ન શકે તો, તેઓને ભૂતકાળમાં ભોગવેલા ભોગોનું સ્મરણ એવું તીવ્ર થાય કે જેથી સંયમજીવનમાં સ્થિર થવું પણ મુશ્કેલ બને; કેમ કે જીવ સુખનો અર્થી છે, માટે સંયમની ક્રિયાઓમાંથી જીવ સુખનો અનુભવ ન કરી શકે તો, તેને

ભૂતકાળમાં અનુભવેલ સુખનું સ્મરણ બળવાન બને તેથી ભુક્તભોગીઓને દીક્ષા આપવી વિશેષ રીતે જોખમી બને.

આનાથી બાળકને જ દીક્ષા અપાય કે યુવાનને જ દીક્ષા અપાય કે અતીતવયવાળાને જ દીક્ષા અપાય એવો કોઈ નિયમ નથી; પરંતુ પૂર્વમાં બતાવેલા દીક્ષાને યોગ્ય ગુણો જેનામાં હોય, તેવા આઠ વર્ષથી માંડીને અત્યંત વૃદ્ધ ન હોય તેવા સર્વ જીવોને દીક્ષા આપવી જોઈએ, અન્યને નહીં. એ પ્રમાણે સ્થાપન થયું. ॥૭૧॥

અવતરણિકા :

સ્વપક્ષોપચયમાહ -

:

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ભુક્તભોગીઓને દુષ્ટતર એવા સ્મૃત્યાદિ દોષો થાય છે, અને તે દોષો થવાની સંભાવના બાલાદિ અભુક્તભોગીઓને ઓછી છે, તે રૂપ સ્વપક્ષની પુષ્ટિ માટે ગ્રંથકાર ઉપચયને કહે છે-

ગાથા :

इयरेसिं बालभावप्पभिङ्गं जिणवयणभाविअमईणं ।

अणभिण्णाण य पायं विसएसु न हुंति ते दोसा ॥७२॥

અન્યચાર્થ :

બાલભાવપ્પભિંજં જિણવયણભાવિઅમઈણં = બાલભાવથી આરંભીને જિનવચનથી ભાવિતમતિવાળા વિસાસુ ય = અને વિષયોમાં અણભિણ્ણાણ = અનભિજ્ઞ એવા ઇયરેસિં = ઇતરોને = અભુક્તભોગીઓને, પાયં તે દોસા ન હુંતિ = પ્રાયઃ તે = કૌતુકાદિ, દોષો થતા નથી.

ગાથાર્થ :

બાલભાવથી માંડીને જિનવચનથી ભાવિત થયેલી મતિવાળા અને વિષયોમાં અનભિજ્ઞ એવા અભુક્તભોગીઓને પ્રાયઃ કૌતુકાદિ દોષો થતા નથી.

ટીકા :

इतरेषां=અભુક્તભોગાનાં, બાલભાવપ્રભૃતિ=બાલ્યાદારભ્ય, જિનવચનભાવિત મતીનાં સતાં વૈરાગ્ય-સમ્ભવાત્ અનભિજ્ઞાનાં ચ વિષયસુખસ્ય પ્રાયો ન ભવન્તિ તે દોષાઃ કૌતુકાદય इति ગાથાર્થઃ॥ ૭૨॥

ટીકાર્થ :

બાલભાવથી માંડીને = બાલપણથી આરંભીને, જિનવચનથી ભાવિતમતિવાળા છતાં અને વિષય-સુખના અનભિજ્ઞ = નહીં જાણનારા, એવા ઇતરોને = અભુક્તભોગવાળાઓને, વૈરાગ્યનો સંભવ હોવાથી પ્રાયઃ તે = કૌતુકાદિ, દોષો થતા નથી. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

બાલપણથી માંડીને જિનવચનથી ભાવિતમતિવાળા અભુક્તભોગીઓને વૈરાગ્યનો સંભવ હોવાથી અને આ ભવમાં ભોગો ભોગવ્યા નહીં હોવાને કારણે પ્રાયઃ કરીને કૌતુકાદિ દોષો થતા નથી.

અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દથી એ કહેવું છે કે જિનવચનથી ભાવિત હોવા છતાં ક્વચિત્ બલવાન કર્મનો ઉદય થાય કે બલવાન નિમિત્ત પ્રાપ્ત થાય તો, અભુક્તભોગીઓને પણ કૌતુકાદિ દોષો થઈ શકે છે; તોપણ જેણે બાલ્યકાળથી સંયમગ્રહણ કરેલ છે, દીક્ષા લીધા પછી જિનવચનનો નિત્ય અભ્યાસ કરવાથી જેની મતિ ભગવાનના વચનથી ભાવિત થયેલી છે, અને ભાવિતમતિ હોવાને કારણે સંસારના સ્વરૂપને જે સારી રીતે જોઈ શકે છે, અને આ ભવમાં પણ પૂર્વે જેણે વિષયોનું સેવન કર્યું નથી, તેવા જીવને વિષયસેવનના સંસ્કારો નહીં હોવાના કારણે ભોગો તરફ ચિત્ત જાય તેવી શક્યતા નહિવત્ હોય છે. તેથી અતીતવયવાળા જીવો કરતાં બાલભાવવાળા જીવોને દીક્ષા આપવી વધારે ઉચિત છે. ॥ ૭૨ ॥

અવતરણિકા :

ઉપસંહરત્રાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૩૨ થી ૩૭ માં દીક્ષાયોગ્ય જીવોના ગુણો બતાવ્યા, ત્યારપછી ગાથા-૫૦ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય વય બતાવી, ત્યારપછી વયના વિષયમાં ગાથા-૫૧ થી ૫૬ માં અન્યમતના અભિપ્રાયો બતાવીને તે સર્વનું ગાથા-૫૭ થી ૭૨ માં નિરાકરણ કર્યું, હવે તે સર્વનો ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

તમ્હા ઉ સિદ્ધમેઅં જહણ્ણઓ ભણિયવયજુઆ જોગ્ગા ।
ઉક્કોસ અણવગલ્લો ભયણા સંથારસામણ્ણે ॥૭૩॥

અન્વયાર્થ :

તમ્હા=તે કારણથી એઅં=આ=હવે કહે છે એ, સિદ્ધં સિદ્ધ થયું. જહણ્ણઓ=જન્મથી ભણિયવયજુઆ =ભણિતવયથી યુક્ત=ગાથા-૫૦ માં કહેવાયેલ આઠ વર્ષની ઉંમરવાળા જીવો, જોગ્ગા=યોગ્ય છે. (અને) ઉક્કોસ=ઉત્કૃષ્ટથી અણવગલ્લો=અનવકલ્પ=અત્યંત વૃદ્ધ ન હોય તેવો જીવ, (યોગ્ય) છે. સંથારસામણ્ણે=સંસ્તારકસંબંધી શ્રમણપણામાં ભયણા=ભજના છે=વિકલ્પ છે.

★ 'ઉ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી એ સિદ્ધ થયું કે જન્મથી આઠ વર્ષની વયવાળા અને ઉત્કૃષ્ટથી અનત્યંત વૃદ્ધ જીવો પ્રજ્ઞાને યોગ્ય છે અને ક્યારેક ભાવિતમતિવાળો અત્યંત વૃદ્ધ જીવ પણ સંસ્તારક શ્રમણ કરાય છે.

ટીકા :

યસ્માદેવં તસ્માત્સિદ્ધમેતત્, જઘન્યતો ભણિતવયોયુક્તઃ=અષ્ટવર્ષા યોગ્યા પ્રવ્રજ્યાયાઃ, ઋક્ષુષ્તોઽનવકલ્પો યોગ્યઃ, અવકલ્પમધિકૃત્યાહ-ભજના સંસ્તારકશ્રામણ્યે, કદાચિદ્ભાવિતમતિરવકલ્પોઽપિ સંસ્તારકઃ શ્રમણઃ ક્રિયત્ત્વમિતિ ગાથાર્થઃ॥ ૭૩॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે = ગાથા-પર થી ૭૩માં બતાવ્યું એમ છે, તે કારણથી આ સિદ્ધ થયું. જઘન્યથી ભણિતવયથી યુક્તો = આઠ વર્ષવાળાઓ, પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે, ઋક્ષુષ્ઠથી અનવકલ્પ=અત્યંત વૃદ્ધ ન હોય તેવો જીવ, યોગ્ય છે.

અવકલ્પને અધિકરીને=અત્યંત વૃદ્ધ જીવને આશ્રયીને, કહે છે- સંસ્તારકસંબંધી શ્રામણ્યમાં ભજના છે. તે ભજના સ્પષ્ટ કરે છે- ક્યારેક ભાવિત છે મતિ જેની એવો અવકલ્પ પણ=અત્યંત વૃદ્ધ પણ, સંસ્તારક શ્રમણ કરાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-પર થી ૫૬ માં પરના અભિપ્રાયનું ઉદ્ભાવન કરીને તેનું ગાથા-૫૭ થી ૭૨ માં નિરાકરણ કર્યું. તેથી એ સિદ્ધ થયું કે જઘન્યથી આઠ વર્ષની વયવાળા જીવો અને ઋક્ષુષ્ઠથી અત્યંત વૃદ્ધ ન હોય તેવા જીવો દીક્ષાને યોગ્ય છે. વળી ભાવિતમતિવાળા એવા અત્યંત વૃદ્ધને પણ ક્યારેક સંધારામાં દીક્ષા અપાય છે, પરંતુ તે સિવાય અત્યંત વૃદ્ધને દીક્ષા આપવાનો નિષેધ છે.

વિશેષાર્થ :

સંસારમાં ચિત્રપ્રકારની પ્રકૃતિવાળા જીવો હોય છે. તેથી ગુણસંપન્ન પણ જીવને ક્યારેક વયને કારણે કામાદિ વિકારો થવાની સંભાવના રહે છે. માટે બાલ્યકાળમાં યોગ્ય દેખાતા પણ જીવને યુવાનીમાં વિકારો થઈ શકે છે, માટે બાલ્યકાળમાં દીક્ષા લેનાર જીવ યુવાનીમાંથી દોષો વગર પસાર થઈ શકશે કે નહીં? તેની પણ વિચારણા દીક્ષા આપતાં પહેલાં ગુરુ માટે કરવી આવશ્યક છે; કેમ કે પૂર્વપક્ષીનું કથન સર્વથા અસંગત નથી, પરંતુ કોઈક નયની દૃષ્ટિથી સંગત છે; છતાં પૂર્વપક્ષી પોતાની વાતને એકાંતે વ્યાપક બનાવીને અતીતવયવાળાને જ દીક્ષાના અધિકારી કહે છે, તે ઉચિત નથી.

આમ, બાલ્યકાળમાં દીક્ષા લેનાર વ્યક્તિની યૌવનકાળમાં પણ સંયમનિર્વાહ કરવાની વિશેષ યોગ્યતા હોય અને તે સત્શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને ભાવિતમતિવાળો બનશે તેમ જણાતું હોય, તો બાલને દીક્ષા આપવી ઉચિત છે; અને સંસારથી વિરક્ત થયેલા અતીતવયવાળાને પણ વારંવાર વિકારો સતાવતા હોય અને સંયમ લીધા પછી પણ તેને ભોગવેલા ભોગોની સ્મૃતિ વગેરે દોષો થાય તેમ જણાતું હોય તો, તેવા ભુક્તભોગીને પણ દીક્ષા આપવી વિચારણીય છે.

વળી, કોઈક જીવ બાલ્યવયમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી હોય તો સંયમમાં સારી રીતે સ્થિર થઈ શકે તેવો હોય, તો કોઈક જીવ અતીતવયમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી હોય તો સંયમ સારું પાળી શકે તેવો હોય; માટે ચિત્ર પ્રકારના કર્મોવાળા જીવોના વયને આશ્રયીને અનેક વિકલ્પો થઈ શકે છે; અને તે વિકલ્પો ઉચિત રીતે

જોડવામાં આવે તો દીક્ષા તેના લેનારના હિતનું કારણ બને. પરંતુ દીક્ષા માત્ર ભુક્તભોગીને અપાય, અથવા દીક્ષા બાલને આપવામાં વિશેષ લાભ છે, તેવો કોઈપણ પ્રકારનો એકાંત ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તે દીક્ષા દોષરૂપ પણ બની શકે છે. ॥ ૭૩ ॥

ગાથા :

અળ્લે ગિહાસમં ચિયં ચિંતિ પહાણં તિ મંદબુદ્ધીયા ।
જં ઉવજીવંતિ તયં નિયમા સવ્વેઽવિ આસમિણો ॥ ૭૪ ॥

અન્યથાર્થ :

મંદબુદ્ધીયા અળ્લે=મંદબુદ્ધિવાળા અન્યો ગિહાસમં ચિય=ગૃહાશ્રમ જ પહાણં=પ્રધાન છે, તિ=એ પ્રમાણે, ચિંતિ=કહે છે; જં=જે કારણથી સવ્વેઽવિ આસમિણો=સર્વ પણ આશ્રમીઓ=સાધુઓ, નિયમા=નિયમથી તયં ઉવજીવંતિ=તેના ઉપર જીવે છે=ગૃહસ્થ ઉપર જીવે છે.

ગાથાર્થ :

મંદબુદ્ધિવાળા અન્ય વાદીઓ ગૃહાશ્રમ જ પ્રધાન છે, એ પ્રમાણે કહે છે; જે કારણથી સર્વ પણ લિંગીઓ નિયમથી ગૃહસ્થની ઉપર જીવે છે.

ટીકા :

અન્યે વાદિનો ગૃહાશ્રમમેવ=ગૃહસ્થત્વમેવ, બ્રુવતે પ્રધાનમિતિ=અભિદધતિ શ્લાઘ્યતરમિતિ, મંદબુદ્ધયઃ=અત્યમતય ઇતિ, ઉપપત્તિં ચાભિદધતિ, યદ્=યસ્માત્ ઉપજીવન્તિ તત્કં=ગૃહસ્થં અન્નલાભાદિના નિયમાત્=નિયમેન સર્વેઽપ્યાશ્રમિણો=લિઙ્ગિન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૪ ॥

ટીકાર્થ :

મંદબુદ્ધિવાળા=અત્યમતિવાળા, અન્ય વાદીઓ ગૃહાશ્રમ જ=ગૃહસ્થપણું જ, પ્રધાન છે એ પ્રમાણે બોલે છે=શ્લાઘ્યતર છે એ પ્રમાણે કહે છે, અને ઉપપત્તિને કહે છે=યુક્તિ આપે છે-

જે કારણથી સર્વ પણ આશ્રમવાળાઓ=લિંગીઓ, અન્નનો લાભ વગેરે દ્વારા નિયમથી=નિયમ વડે, તેના ઉપર જીવે છે=ગૃહસ્થ ઉપર જીવે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વળી મંદબુદ્ધિવાળા એવા અન્ય વાદીઓ કહે છે કે સંયમજીવન કરતાં ગૃહસ્થજીવન વધારે પ્રશંસાપાત્ર છે; કેમ કે ગૃહસ્થો પાસેથી જ સંયમીઓને અન્ન વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી સર્વ પણ સાધુઓ ગૃહસ્થો ઉપર જીવે છે, માટે સંયમજીવન કરતાં ગૃહાશ્રમ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૭૪ ॥

અવતરણિકા :

અત્રોત્તરમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

અહીં=મંદબુદ્ધિવાળા વાદીઓ યુક્તિથી ગૃહાશ્રમને સંયમજીવન કરતાં પ્રધાન કહે છે એમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે -

ગાથા :

ઉપજીવણાકયં જઇ પાહણં તો તઓ પહાણયરા ।
હલકરિસગપુઢવાઈ જં ઉવજીવંતિ તે તેઽવિ ॥ ૭૫ ॥

અન્યથાર્થ :

જઇ=જો ઉપજીવણાકયં=ઉપજીવનાકૃત પાહણં=પ્રાધાન્ય છે, તો=તો તઓ=તેનાથી=ગૃહાશ્રમથી, હલકરિસગપુઢવાઈ=હળ, ખેડૂત, પૃથિવી આદિ પહાણયરા=પ્રધાનતર છે; જં=જે કારણથી તેઽવિ=તેઓ પણ=ગૃહસ્થો પણ, તે ઉવજીવંતિ=તેઓની ઉપર જીવે છે = હળાદિ ઉપર જીવે છે.

ગાથાર્થ :

જો ઉપજીવનાકૃત પ્રાધાન્ય હોય, તો ગૃહાશ્રમથી હળ, ખેડૂત, પૃથિવી આદિ પ્રધાનતર છે; જે કારણથી ગૃહસ્થો પણ હળાદિની ઉપર જીવે છે.

ટીકા :

ઉપજીવનાકૃતં યદિ પ્રાધાન્યં=ઉપજીવ્યં પ્રધાનમુપજીવકસ્ત્વપ્રધાનમિત્યાશ્રીયતે, તો ઇતિ તતઃ = તસ્માત્ તત ઇતિ ગૃહાશ્રમાત્ પ્રધાનતરાઃ=શ્લાઘ્યતરાઃ હલકર્ષકપૃથિવ્યાદયઃ પદાર્થો ઇતિ, આદિશબ્દાજ્જલપરિગ્રહઃ, કિમિત્યગ્રાહ-યદ્=યસ્માત્ ઉપજીવન્તિ તેભ્યો ધાન્યલાભેન તાન્=હલાદીન્ તેઽપિ=ગૃહસ્થા અપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૫ ॥

ટીકાર્થ :

ઉપજીવનાકૃતં ..... આશ્રીયતે જો ઉપજીવનાકૃત પ્રાધાન્ય છે. તે સ્પષ્ટ કરે છે- ઉપજીવ્ય પ્રધાન છે વળી ઉપજીવક અપ્રધાન છે, એ પ્રમાણે આશ્રય કરાય છે. અર્થાત્ જિવાડનાર મુખ્ય છે અને જીવનાર ગૌણ છે, એ પ્રમાણે સ્વીકારાય છે.

તો ..... પરિગ્રહઃ તો તેનાથી=ગૃહાશ્રમથી, હળ, કર્ષક=ખેડૂત, પૃથિવી આદિ પદાર્થો પ્રધાનતર છે=શ્લાઘ્યતર છે. આદિ શબ્દથી જલનો પરિગ્રહ છે.

કિમિત્યગ્રાહ - ગૃહાશ્રમથી હળાદિ કયા કારણથી પ્રધાનતર છે ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે -

યદ્ ..... ગાથાર્થઃ જે કારણથી તેઓથી=હળાદિથી, ધાન્યના લાભ વડે=ધાન્યની પ્રાપ્તિ થવા વડે, તેઓ પણ=ગૃહસ્થો પણ, તેઓની ઉપર જીવે છે=હળાદિ ઉપર જીવે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

- (૧) ગૃહસ્થો દ્વારા અપાયેલ અન્નાદિથી સાધુઓની થતી જીવનનિર્વાહની ક્રિયાને ઉપજીવના કહેવાય.
- (૨) સાધુઓને અન્નાદિના દાન દ્વારા જિવાડનાર હોવાથી ગૃહસ્થો ઉપજીવ્ય કહેવાય.
- (૩) ગૃહસ્થો ઉપર જીવતા હોવાથી સાધુઓ ઉપજીવક કહેવાય.

ભાવાર્થ :

ગૃહસ્થો પર જીવતા હોવાથી સાધુ ઉપજીવક છે, અને સાધુને જીવનનિર્વાહની સામગ્રી ગૃહસ્થો પૂરી પાડે છે, આથી જીવનનિર્વાહની સામગ્રી આપવારૂપ ઉપજીવનાકૃત પ્રાધાન્ય ઉપજીવ્ય એવા ગૃહસ્થોને છે, એ પ્રમાણે પૂર્વપક્ષી માને છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે ખેડૂત હળ દ્વારા પૃથિવી ખેડે છે અને તે પૃથિવી ખેડવામાં પાણીની આવશ્યકતા છે. તેથી હળાદિ ચાર પદાર્થો ગૃહસ્થને ધાન્યની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, માટે ગૃહસ્થ પણ આ ચાર પદાર્થો પર જીવતા હોવાથી ગૃહસ્થ કરતાં આ ચારેય પદાર્થો વધારે પ્રશંસાપાત્ર થશે.

આમ, ગૃહસ્થો સાધુને અન્નાદિ આપતા હોવાથી સાધુ કરતાં ગૃહાશ્રમ શ્રેષ્ઠ માનીએ તો ગૃહસ્થને હળાદિ ચાર પદાર્થો ધાન્ય આપતા હોવાથી ગૃહસ્થ કરતાં હળાદિ શ્રેષ્ઠતર માનવા પડે. ॥ ૭૫ ॥

ગાથા :

સિઅ ણો તે ડવગારં કરેમુ એતેસિં ધમ્મનિરયાણં ।
 एवं મન્નંતિ તઓ કહ પાહણ્ણં હવઙ્ગે તેસિં ? ॥ ૭૬ ॥

અન્યથાર્થ :

સિઅ=કદાચ (પૂર્વપક્ષી આશંકા કરે કે) ધમ્મનિરયાણં એતેસિં='ધર્મનિરત એવા આમનો=ગૃહસ્થોનો, ડવગારં=ઉપકાર કરેમુ=અમે કરીએ છીએ', एवं=એ પ્રમાણે તે=તેઓ=હળાદિ, ણો મન્નંતિ=માનતા નથી. તઓ=તે કારણથી તેસિં=તેઓનું=હળાદિનું, પાહણ્ણં=પ્રાધાન્ય કહ હવઙ્ગે=કેવી રીતે થાય ?

ગાથાર્થ :

કદાચ પૂર્વપક્ષી આશંકા કરે કે 'ધર્મમાં રક્ત એવા ગૃહસ્થોનો અમે ઉપકાર કરીએ છીએ', એ પ્રમાણે હળાદિ જાણતા નથી, તે કારણથી હળાદિનું પ્રાધાન્ય કેવી રીતે થાય ?

ટીકા :

स्यात् इत्याशङ्कयाम्, अथैवं मन्यसे-नो ते हलादय एवं मन्यन्त इति योगः, मन्यन्ते=जानन्ति, कथं न मन्यन्ते ? इत्याह-उपकारं कुर्मो धान्यप्रदानेन एतेषां धर्म्मनिरतानां गृहस्थानामिति, यतश्चैवं ततः कथं प्राधान्यं भवति तेषां=हलादीनामिति ? नैव प्राधान्यं, तथा मननाभावादिति गाथार्थः॥ ७६ ॥

ટીકાર્થ :

स्यात् એ પ્રકારનું પદ આશંકામાં છે. ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને કહે છે- હવે તું આ પ્રમાણે માને છે, શું ? તે

બતાવે છે- તે હલાદિ આ રીતે માનતા નથી = જાણતા નથી. કઈ રીતે જાણતા નથી ? એથી કહે છે- “ધાન્યના પ્રદાન દ્વારા અમે ધર્મમાં નિરત એવા આમના = ગૃહસ્થોના, ઉપકારને કરીએ છીએ,” એ પ્રમાણે માનતા નથી. અને જે કારણથી આમ છે, તે કારણથી તેઓનું = હળાદિનું, પ્રાધાન્ય કેવી રીતે થાય ? અર્થાત્ પ્રાધાન્ય ન જ થાય; કેમ કે હળાદિમાં તે પ્રકારના = ગૃહસ્થો કરી શકે છે તે પ્રકારના, મનનનો અભાવ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે જવાબ આપ્યો કે સંયતોને અન્ન વગેરે આપતા હોવાથી સંયતો કરતાં ગૃહસ્થો વધારે પ્રશંસનીય છે, તેમ માનીએ તો, ગૃહસ્થોને જિવાડનાર હળ, ખેડૂત, પૃથ્વી, પાણી છે, માટે ગૃહસ્થો કરતાં વધારે પ્રશંસનીય તે હલાદિ થશે. ત્યાં ગ્રંથકાર વાદીને કહે છે કે તું કદાચ અહીં એમ કહે કે હળ, ખેડૂત વગેરે એમ જાણતા નથી કે ‘ધર્મનિરત એવા ગૃહસ્થોનો અમે ઉપકાર કરીએ છીએ’, તેથી ગૃહસ્થો કરતાં હળ, ખેડૂત આદિ કેવી રીતે પ્રધાન બને ? અર્થાત્ ન જ બને. ॥૭૬॥

અવતરણિકા :

અત્રોત્તરમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

અહીં=પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે ઉદ્ભાવન કરેલી પૂર્વપક્ષીની શંકામાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-

ગાથા :

તે ચેવ તેહિં અહિઆ કિરિયાઈ મંનિણ કિં ઇત્થ ? ।

ળાળાઈવિરહિઆ અહ ઇઅ તેસિં હોઈ પાહળળં ॥ ૭૭ ॥

અભ્યયાર્થ :

કિરિયાઈ=ક્રિયા વડે તે ચેવ=તેઓ જ=હળાદિ જ, તેહિં અહિઆ=તેઓથી=ગૃહસ્થોથી, અધિક છે ઇત્થ=અહીં=સાધુઓ કરતાં ગૃહસ્થોને શ્લાઘ્યતર કહીએ તો ગૃહસ્થો કરતાં હળાદિને શ્લાઘ્યતર કહેવાની આવેલી આપત્તિમાં, મંનિણ કિં=મુનિત વડે શું ? =મનન કરે છે એ પ્રકારના દૃષ્ટાંત વડે શું ? અહ=હવે (હળાદિ) ળાળાઈવિરહિઆ=જાનાદિથી વિરહિત છે, (એમ તું માને તો) ઇઅ=એ રીતે તેસિં=તેઓનું=જાનાદિનું, પાહળળં હોઈ=પ્રધાનપણું થાય છે.

ગાથાર્થ :

ક્રિયા વડે હળાદિ જ ગૃહસ્થોથી અધિક છે, તેથી સાધુઓ કરતાં દાન આપનાર ગૃહસ્થોને શ્લાઘ્યતર કહીએ તો ગૃહસ્થો કરતાં હળાદિને શ્લાઘ્યતર કહેવાની આવેલી આપત્તિમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ‘હળાદિ મનન કરતાં નથી માટે તેઓનું પ્રાધાન્ય નથી’ એ પ્રકારના દૃષ્ટાંત વડે શું ? અર્થાત્ એવું દૃષ્ટાંત નિરર્થક

છે. હવે અચ્ચથી ગ્રંથકાર કહે છે કે હળાદિ જ્ઞાનાદિથી વિરહિત છે, એમ તું માનતો હોય તો એ રીતે તો જ્ઞાનાદિનું પ્રધાનપણું થાય છે.

ટીકા :

તે એવ હલાદયઃ તેભ્યો=ગૃહસ્થેભ્યઃ, અધિકાઃ ક્રિયયા=પ્રધાનાઃ કરણેનૈવ, યતસ્તેભ્યો ધાન્યાદિલા-
ભતસ્તે ઉપજીવ્યન્તે ગૃહસ્થૈઃ, અતો મુનિતેન જ્ઞાતેન કિમત્ર? ક્રિયાયા એવ પ્રાધાન્યે સત્તિ, જ્ઞાનાદિવિરહિતાઃ અથ તે
હલાદય ઇતિ મન્યસે ? એતદાશઙ્ક્યાહ-ઇતિ=એવં એતેષાં=જ્ઞાનાદીનાં ભવતિ પ્રાધાન્યં, નોપજીવ્યત્વસ્યેતિ
ગાથાર્થઃ ॥૭૭॥

ટીકાર્થ :

તે એવ ..... ગૃહસ્થૈઃ તેઓ જ = હળાદિ જ, તેઓથી = ગૃહસ્થોથી, ક્રિયા વડે અધિક છે = કરણ
વડે જ પ્રધાન છે, જે કારણથી તેઓથી = હળાદિથી, ધાન્યાદિનો લાભ થતો હોવાને કારણે ગૃહસ્થો વડે
તેઓ=હળાદિઓ, ઉપર જિવાય છે.

અતો ..... સત્તિ આથી ક્રિયાનું જ પ્રાધાન્ય હોતે છતે, અહીં=ગૃહસ્થો કરતાં હળાદિ પ્રધાન નથી
એ પ્રકારના સ્થાપનમાં, મુનિત એવા જ્ઞાત વડે શું ? = “હું ગૃહસ્થો પર ઉપકાર કરું છું એ પ્રકારનું હળાદિ
મનન કરતાં નથી” એ દૃષ્ટાંત વડે શું ? અર્થાત્ ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય હોય તો ગાથા-૭૬ માં પૂર્વપક્ષીએ આપેલા
દૃષ્ટાંતથી હળાદિ કરતાં ગૃહસ્થો પ્રધાન થઈ શકે નહીં.

જ્ઞાનાદિ ..... એતદાશઙ્ક્યાહ- અથ ચી ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને કહે છે કે તે હળાદિ જ્ઞાનાદિથી વિરહિત
છે, માટે હળાદિ ગૃહસ્થો કરતાં પ્રધાન નથી. એ પ્રમાણે તું માને છે ? એની આશંકા કરીને
કહે છે-

ઇતિ ..... ગાથાર્થઃ આ રીતે=હળાદિ જ્ઞાનાદિથી રહિત હોવાથી ગૃહસ્થોથી પ્રધાન નથી એ રીતે,
આમનું=જ્ઞાનાદિનું, પ્રાધાન્ય થાય છે, ઉપજીવ્યત્વનું નહીં=સાધુઓના ઉપજીવ્ય એવા ગૃહસ્થપણાનું નહીં.
એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

★ પ્રસ્તુત ગાથાની ટીકામાં ‘ગૃહસ્થૈઃ તે ઉપજીવ્યન્તે’= ગૃહસ્થો વડે તેઓ ઉપર જિવાય છે, એ વાક્ય કર્મણિપ્રયોગમાં
છે, આથી કર્મ પ્રથમા વિભક્તિમાં છે અને કર્તા તૃતીયા વિભક્તિમાં છે. વળી ગાથા-૭૫ ની ટીકામાં ‘ગૃહસ્થા અપિ
તાન્ ઉપજીવન્તિ’= ગૃહસ્થો પણ તેઓની ઉપર જીવે છે, એ વાક્ય કર્તૃવિપ્રયોગમાં છે. આથી કર્તા પ્રથમા વિભક્તિમાં
છે અને કર્મ દ્વિતીયા વિભક્તિમાં છે.

★ “જ્ઞાનાદિવિરહિતાઃ” માં આદિ પદથી સાધુઓને સંયમમાં ઉપકારક થવાનો અદ્યવસાય ગ્રહણ કરવાનો છે, અને
‘જ્ઞાન’ શબ્દથી સાધુઓ સંયમની સાધના કરે છે તે શ્રેષ્ઠ છે, માટે સાધુઓ ભક્તિપાત્ર છે; અને સાધુઓની ભક્તિ
કરી ધર્મપરાયણ થવું જોઈએ, એ પ્રકારનો બોધ ગ્રહણ કરવાનો છે. આથી હળ, પૃથ્વી અને પાણી જડ હોવા છતાં
હળાદિમાં આદિ પદથી પ્રાપ્ત એવો ખેડૂત જડ નથી, તોપણ આવું જ્ઞાન કે સંયમમાં ઉપકારક થવાનો અદ્યવસાય
ખેડૂતમાં નથી, માટે હળાદિની જેમ ખેડૂતને પણ શ્રેષ્ઠ કહી શકાશે નહીં; જ્યારે ગૃહસ્થોમાં આવું જ્ઞાન અને આવો
શુભ અદ્યવસાય છે, માટે ગૃહસ્થોને સાધુઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ કહી શકાશે, એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષનો આશય છે.

★ 'નોપજીવ્યત્વસ્ય' માં 'ઉપજીવ્ય' શબ્દથી સાધુને ઉપવિવાડનાર ગૃહસ્થ પ્રાપ્ત થાય અને ત્વ પ્રત્યય લગાડવાથી ઉપજીવ્યનો ભાવ = ઉપજીવનક્રિયા, ગ્રંથ કરવાની છે. તેથી ગ્રંથકારને એ કહેવું છે કે તમે જ્ઞાનાદિનું પ્રાધાન્ય સ્વીકારશો તો, ઉપજીવનની ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય થશે નહીં.

ભાવાર્થ :

મંદબુદ્ધિવાળા અન્ય વાદીઓ, સાધુઓને જિવાડનાર એવા ગૃહસ્થોને સાધુ કરતાં શ્રેષ્ઠ માને છે, અને તેમાં તેઓ યુક્તિ આપે છે કે આહારાદિ દ્વારા ગૃહસ્થો સાધુઓને જિવાડે છે, જેથી સાધુઓ સંયમની આરાધના કરી શકે છે, માટે સાધુઓ કરતાં ગૃહસ્થો વધારે શ્રેષ્ઠ છે. તેને ગ્રંથકારે ગાથા-૭૫ માં કહ્યું કે જો પૂર્વપક્ષી આ પ્રમાણે ઉપજીવનાકૃત પ્રાધાન્ય માનતા હોય તો ગૃહસ્થો કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ હળ, ખેડૂત આદિને માનવા જોઈએ. તેનું સમાધાન કરવા ગાથા-૭૬ માં પૂર્વપક્ષી કહે છે કે હળ, ખેડૂત આદિ “ધર્મમાં નિરત એવા ગૃહસ્થોનો અમે ઉપકાર કરીએ છીએ” એમ જાણતા નથી, માટે હળાદિ પ્રધાન નથી. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે દાન આપવાની ક્રિયાને કારણે જો સાધુ કરતાં ગૃહસ્થ પ્રધાન હોય, તો હળાદિ “હું આમને ઉપકાર કરું છું” એ પ્રકારે વિચાર કરતા નથી, માટે ગૃહસ્થો કરતાં પ્રધાન નથી, એ પ્રકારના દૃષ્ટાંતથી શું ? કેમ કે તે પ્રકારનો વિચાર કરતા હોવાથી ગૃહસ્થોની પ્રધાનતા થતી નથી, પરંતુ આપવાની ક્રિયાથી ગૃહસ્થોની પ્રધાનતા થાય છે. આથી જેમ ગૃહસ્થો સાધુઓને અન્નાદિ આપવાની ક્રિયા કરે છે, તેમ ગૃહસ્થોને ધાન્યાદિ આપવાની ક્રિયા હળાદિ કરે છે, તેથી હળાદિ કરતાં ગૃહસ્થો પ્રધાન નથી.

આ રીતે પૂર્વપક્ષીના દૃષ્ટાંતથી જ્યારે સાધુ કરતાં ગૃહસ્થો શ્રેષ્ઠ સિદ્ધ થયા નહીં, ત્યારે પૂર્વપક્ષી એમ કહે છે કે હળાદિમાં જ્ઞાનાદિ ભાવો નથી, માટે ગૃહસ્થ કરતાં હળાદિનું પ્રાધાન્ય ન થઈ શકે; અને ગૃહસ્થોમાં જ્ઞાનાદિ ભાવો છે માટે સાધુ કરતાં ગૃહસ્થો પ્રધાન થઈ શકે; તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે જ્ઞાનાદિની પ્રધાનતા સ્વીકારવાથી પૂર્વપક્ષીની વાત સિદ્ધ થઈ શકતી નથી, અને તેનું કારણ આગળની ગાથામાં બતાવે છે.

॥૭૭॥

અવતરણિકા :

તતઃ કિમિતિ ચેત્ ઉચ્યતે-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કર્યું કે હળાદિ જ્ઞાનાદિથી વિરહિત છે અને ગૃહસ્થો જ્ઞાનાદિથી યુક્ત છે, માટે હળાદિનું પ્રાધાન્ય નથી, પરંતુ ગૃહસ્થોનું પ્રાધાન્ય છે. ત્યાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે હળાદિ કરતાં ગૃહસ્થોને શ્રેષ્ઠ સ્વીકારવામાં જ્ઞાનાદિનું પ્રાધાન્ય થશે, પરંતુ ઉપજીવનક્રિયાનું નહીં. માટે તેનાથી શું? એમ કહીને જ્ઞાનાદિનું પ્રાધાન્ય સ્વીકારવાથી હળાદિનું પ્રાધાન્ય સિદ્ધ થશે નહીં અને સાધુ કરતાં ગૃહસ્થોનું પ્રાધાન્ય સિદ્ધ થઈ શકશે, એ પ્રમાણે જો પૂર્વપક્ષી કહે તો, તેને કહેવાય છે અર્થાત્ ગ્રંથકાર વડે ઉત્તર અપાય છે-

ગાથા :

તાણિ ચ જર્ઙ્ગ જમ્હા હંતિ વિસુદ્ધાણિ તેણ તેસિં તુ ।
તં જુત્તં આરંભો અ હોઝ જં પાવહેઝ ત્તિ ॥૭૮॥

અન્યથાર્થ :

જમ્હા=જે કારણથી જઈણ=યતિઓનાં તાણિ=તેઓ=જ્ઞાનાદિ, વિસુદ્ધાણિ હુંતિ=વિશુદ્ધ હોય છે, તેણ=તે કારણથી તેસિં તુ=તેઓનું જ=યતિઓનું જ, તં=તે=પ્રાધાન્ય, જુત્તં=યુક્ત છે, (ગૃહસ્થોનું પ્રાધાન્ય યુક્ત કેમ નથી? તેમાં અન્ય યુક્તિ બતાવે છે-) જં અ=અને જે કારણથી આરંભો પાવહેડ=આરંભ પાપનો હેતુ હોઈ=છે, ત્તિ=એથી કરીને (પણ સાધુઓનું જ પ્રાધાન્ય યોગ્ય છે.)

ગાથાર્થ :

જે કારણથી યતિઓનાં જ્ઞાનાદિ વિશુદ્ધ હોય છે, તે કારણથી યતિઓનું જ પ્રાધાન્ય યુક્ત છે. ગૃહસ્થોનું પ્રાધાન્ય કેમ યુક્ત નથી? તેમાં અન્ય યુક્તિ બતાવે છે કે, જે કારણથી આરંભ પાપનો હેતુ છે, એથી કરીને પણ સાધુઓનું જ પ્રાધાન્ય યોગ્ય છે.

ટીકા :

તાનિ ચ જ્ઞાનાદીનિ યતીનાં=પ્રવ્રજિતાનાં યસ્માદ્ ભવન્તિ વિશુદ્ધાનિ=નિર્મલાનિ, તેન હેતુના તેષામેવ યતીનાં તત્=પ્રાધાન્યં યુક્તં, આરંભશ્ચ ભવતિ યદ્=યસ્માત્ પાપહેતુઃ, ઇતિ=અતોઽપિ તન્નિવૃત્તત્વાત્તેષામેવ પ્રાધાન્યં યુક્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૮ ॥

ટીકાર્થ :

અને જે કારણથી તેઓ=જ્ઞાનાદિ, યતિઓના=પ્રવ્રજિતોના=પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરેલ સાધુઓના, વિશુદ્ધ =નિર્મલ, હોય છે; તે હેતુથી=તે કારણથી, તેઓનું જ=યતિઓનું જ, તે=પ્રધાનપણું, યુક્ત છે. અને જે કારણથી આરંભ પાપનો હેતુ છે, એથી પણ તેનાથી=આરંભથી, નિવૃત્તપણું હોવાથી તેઓનું જ=યતિઓનું જ, પ્રાધાન્ય યુક્ત છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગૃહસ્થોને “સુસાધુની ભક્તિ કરવી તે મારું કર્તવ્ય છે” એ પ્રકારનું જ્ઞાન હોય છે અને સાધુઓને સંયમમાં સહાય કરવાનો શુભ અધ્યવસાય પણ હોય છે; જ્યારે હજારોને આવું જ્ઞાન કે શુભ અધ્યવસાય હોતો નથી, એમ પૂર્વપક્ષી કહે છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે આવું જ્ઞાન અને આવો અધ્યવસાય ગૃહસ્થો કરતાં તો સાધુઓને અધિક નિર્મલ હોય છે. તે આ રીતે-

યતિઓને “ભગવાનના વચન પ્રમાણે ચાલવું એ જ એકાંતે હિતકર છે” એ પ્રકારનું જ્ઞાન હોય છે, અને જગતના જીવમાત્રને કાંઈ પીડા ન થાય, કોઈની સાથે અનુચિત પ્રવૃત્તિ ન થાય અને એકાંતે સ્વ-પરનું હિત થાય, તેવો અધ્યવસાય હોય છે. તેથી ગૃહસ્થો કરતાં યતિઓનું જ્ઞાન અને અધ્યવસાય નિર્મલતર હોવાથી ગૃહસ્થો કરતાં યતિઓનું પ્રાધાન્ય યુક્ત છે.

વળી, ગૃહસ્થો આરંભમાં પ્રવૃત્ત થયેલા છે, તે પાપનું કારણ છે, અને યતિઓ તે પાપનું કારણ એવા આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા છે, આથી પણ સાધુઓનું જ પ્રાધાન્ય યુક્ત છે. ॥૭૮॥

ગાથા :

અળ્લે સયળવિરહિઆ ઇમીએ જોગ્ગ ત્તિ એત્થ મળ્લંતિ ।
સો પાલણીયગો કિલ તચ્ચાએ હોઇ પાવં તુ ॥ ૭૯ ॥

અન્વયાર્થ :

એત્થ = અહીં = લોકમાં, સયળવિરહિઆ = સ્વજનથી વિરહિતો ઇમીએ = આને = પ્રવ્રજ્યાને, જોગ્ગ = યોગ્ય છે, ત્તિ = એ પ્રમાણે અળ્લે = અન્યો મળ્લંતિ = માને છે. (અને તેમાં યુક્તિ સ્થાપે છે-) સો = તે = સ્વજન, પાલણીયગો = પાલનીય છે, કિલ = ખરેખર તચ્ચાએ = તેના = સ્વજનના, ત્યાગમાં પાવં તુ = પાપ જ હોઇ = થાય છે.

ગાથાર્થ :

લોકમાં સ્વજનથી વિરહિત જીવો પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે અન્ય વાદીઓ માને છે; અને તેમાં યુક્તિ સ્થાપે છે કે સ્વજન પાલનીય છે, ખરેખર સ્વજનના ત્યાગમાં પાપ જ થાય છે.

ટીકા :

અન્યે વાદિનઃ સ્વજનવિરહિતાઃ = ભ્રાત્રાદિબન્ધુવર્જિતાઃ અસ્યાઃ = પ્રવ્રજ્યાયા યોગ્યા ઇતિ = એવં અત્ર = લોકે મન્યન્તે, કયા યુક્ત્યેતિ તાં યુક્તિ ઉપન્યસ્યતિ, સઃ = સ્વજનઃ પાલનીયો = રક્ષણીયઃ, કિલ તત્ત્યાગે = સ્વજનત્યાગે ભવતિ પાપમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૯ ॥

ટીકાર્થ :

અહીં = લોકમાં, સ્વજનથી વિરહિતો = ભાઈ વગેરે બંધુઓથી વર્જિતો, આને = પ્રવ્રજ્યાને, યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે અન્ય વાદીઓ માને છે. કઈ યુક્તિ વડે આવું માને છે? એથી કરીને તે યુક્તિને ઉપસ્થાપે છે = બતાવે છે - તે = સ્વજન, પાલવા યોગ્ય છે = રક્ષવા યોગ્ય છે, તેના ત્યાગમાં = સ્વજનના ત્યાગમાં, ખરેખર પાપ જ થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

સોગં અક્કંદળ વિલવળં ચ જં દુક્ખિઓ તઓ કુળઇ ।
સેવઇ જં ચ અકજ્જં તેળ વિળા તસ્સ સો દોસો ॥ ૮૦ ॥

અન્વયાર્થ :

દુક્ખિઓ = દુઃખિત = દુઃખી થયેલા, તઓ = આ = સ્વજન, જં = જે સોગં = શોક, અક્કંદળ = આર્કંદન, વિલવળં = વિલપન, ચ = અને તાડનાદિ કુળઇ = કરે છે, તેળ વિળા ચ = અને તેના વિના = પ્રવ્રજ્યાભિમુખ થયેલ પાલક વગર, જં અકજ્જં = જે અકાર્ય સેવઇ = સેવે છે, સો દોસો = એ દોષ તસ્સ = તેને = સ્વજનને છોડીને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારનારને, થાય છે.

ગાથાર્થ :

દુઃખી થયેલા સ્વજન જે શોક, આક્રંદ, વિલાપ અને તાડનાદિ કરે છે, અને પ્રવ્રજ્યાભિમુખ થયેલ પાલક વગર જે અકાર્ય સેવે છે, એ દોષ જે સ્વજનને છોડીને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારે છે, તેને થાય છે.

ટીકા :

શોકમાક્રન્દનં વિલપનં ચ ચશબ્દાદન્યચ્ચ તાડનાદિ યદ્ દુઃખિતઃ તક ઇત્યસૌ સ્વજનઃ કરોતિ, સેવતે યચ્ચાકાર્યં શીલખંડનાદિ તેન વિના તેનેતિ પાલકેન પ્રવ્રજ્યાભિમુખેન, તસ્યાસૌ દોષ ઇતિ યઃ સ્વજનં વિહાય પ્રવ્રજ્યાં પ્રતિપદ્યત ઇતિ ગાથાર્થઃ॥ ૮૦॥

ટીકાર્થ :

દુઃખી થયેલા તે=આ સ્વજન, જે શોક, આક્રંદન, વિલપન અને ચ શબ્દથી બીજું તાડનાદિ કરે છે, અને તેના વિના=પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ એવા પાલક વિના, શીલખંડનાદિ જે અકાર્ય સેવે છે, એ દોષ તેને છે=જે સ્વજનને છોડીને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારે છે. તેને તે સર્વનું પાપ લાગે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વળી, બીજા વાદીઓ એમ કહે છે કે ભાઈ આદિ સંબંધ વગરના જીવો જ પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે; કેમ કે સંસારમાં રહેલ વ્યક્તિએ પોતાના સ્વજનનું પાલન કરવું જોઈએ, માટે સ્વજનનો ત્યાગ કરવો, એ પાપરૂપ જ છે.

વળી, બીજા પણ દોષો બતાવે છે કે, જો સ્વજનવાળી વ્યક્તિ દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો તેનો સ્વજનવર્ગ શોક કરે, આક્રંદ કરે, વિલાપ કરે, તાડન વગેરે કરે, જેથી તેઓ દુઃખી થાય છે. વળી પાલકના અભાવને કારણે સ્વજનવર્ગ શીલખંડનાદિ અકાર્યો પણ કરે, એ સર્વ દોષ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરનાર એવા પાલકને થાય છે. માટે જેનું કોઈ સ્વજન ન હોય તે વ્યક્તિએ સંયમ ગ્રહણ કરવું ઉચિત છે. ॥ ૭૯/૮૦ ॥

અવતરણિકા :

एष पूर्वपक्षः, अत्रोत्तरमाह -

અવતરણિકાર્થ :

આ =ગાથા ૭૯-૮૦ માં બતાવ્યો એ, પૂર્વપક્ષ છે, અહીં = પૂર્વપક્ષની યુક્તિમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-

ગાથા :

इअ पाणवहाईआ ण पावहेउ त्ति? अह मयं तेऽवि ।

णणु तस्स पालणे तह ण होंति ते? चिंतणीअमिणं ॥ ૮૧॥

અન્યથાર્થ :

इअ=આ રીતે (સ્વજનના ત્યાગથી દોષ હોતે છતે શું) पाणवहाईआ पावहेउ ण?=પ્રાણવધાદિ પાપના હેતુ નથી? अह=હવે तेऽवि=તેઓ પણ=પ્રાણવધાદિ પણ, मयं=(પાપનું કારણ જ) મનાયેલ છે, (તો)

ળણુ=ખરેખર તસ્સ=તેના=સ્વજનના, પાલણે=પાલનમાં તહ=તે પ્રકારે (આરંભનો યોગ હોવાને કારણે) તે ણ હોતિ? =તેઓ=પ્રાણવધાદિ, નહીં થાય ? ઇણં ચિંતણીઅં=એ ચિંતવવું જોઈએ.

★ 'તિ' સ્વજનના પદિત્યાગથી પ્રાણવધાદિ પાપહેતુ નથી થતા ? એ પ્રકારે ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને પૂછ્યું, તેની સમાપ્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

આ રીતે સ્વજનના ત્યાગથી દોષ હોતે છે તે પ્રાણવધાદિ પાપના કારણ નથી ? હવે પ્રાણવધાદિ પાપ પાપનો હેતુ જ માન્ય છે, તો ખરેખર સ્વજનના પાલનમાં તે પ્રકારે આરંભનો યોગ હોવાને કારણે પ્રાણવધાદિ નહીં થાય ? એ વિચારવું જોઈએ.

ટીકા :

इति=एवं स्वजनत्यागाद् दोषे सति प्राणवधाद्या न पापहेतव इति, आदिशब्दात् मृषावादादिपरिग्रहः, स्वजनत्यागादेव पापभावादित्यभिप्रायः। अथ मतं तेऽपि प्राणवधादयः पापहेतव एव, एतदाशङ्क्याह- ननु तस्य=स्वजनस्य पालने तथा इत्यारम्भयोगेन न भवन्ति ते=प्राणवधादयः? चिन्तनीयमिदं=चिन्त्यमेतद्, भवन्त्येवेति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

★“પ્રાણવધાદિઃ” માં આદિ શબ્દથી મૃષાવાદાદિનો પરિગ્રહ છે.

ટીકાર્થ :

આ રીતે=ગાથા-૭૯-૮૦માં બતાવ્યું એ રીતે, સ્વજનના ત્યાગથી દોષ હોતે છે તે પ્રાણવધાદિ પાપના હેતુઓ નથી ? અર્થાત્ પાપના હેતુઓ છે જ; કેમ કે સ્વજનના ત્યાગથી જ પાપનો ભાવ છે, એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય છે.

હવે તેઓ પણ=પ્રાણવધાદિ પણ, પાપના હેતુઓ જ માન્ય છે, એની આશંકા કરીને ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં ગ્રંથકાર કહે છે -

ખરેખર તેના=સ્વજનના, પાલનમાં તે પ્રકારે આરંભનો યોગ હોવાને કારણે તેઓ=પ્રાણવધાદિ, નથી થતા ? એ ચિંતનીય છે=વિચારવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ સ્વજનના પાલનમાં પ્રાણવધાદિ થાય જ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે કે ગાથા-૭૯-૮૦ માં કહ્યું એ રીતે સ્વજનના ત્યાગથી દીક્ષા લેનારને દોષની પ્રાપ્તિ થતી હોય, તો પ્રાણવધ, મૃષાવાદાદિ અસંયમની પ્રવૃત્તિઓ પાપનો હેતુ નથી ? કેમ કે સ્વજનના ત્યાગથી જ પાપ થાય છે.

વળી, પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રાણવધાદિ પાપના હેતુ જ છે, એમ પણ તું માને છે, તો તારે વિચારવું જોઈએ કે સ્વજનના પાલનમાં આરંભનો યોગ હોવાથી પ્રાણવધાદિ નથી થતા ? અર્થાત્ થાય જ છે. માટે પ્રાણવધાદિ મોટા પાપથી બચવા માટે સ્વજનત્યાગ વગર બીજો કોઈ ઉપાય નથી. ॥૮૧॥

અવતરણિકા :

एतदेव प्रकटयन्नाह -

અવતરણિકાર્થ :

આને જ = પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે સ્વજનના પાલનમાં પ્રાણવધાદિ પાપો નહીં થાય ? એ વાત પૂર્વપક્ષીએ વિચારવી જોઈએ એને જ, પ્રગટ કરતાં કહે છે અર્થાત્ સ્વજનના પાલનમાં થતા પ્રાણવધાદિ પાપો સ્પષ્ટ છે, તે બતાવતાં કહે છે -

ગાથા :

आरंभमंतरेणं ण पालनं तस्स संभवइ जेणं ।
तंमि अ पाणवहाई नियमेण हवंति पयडमिणं ॥ ८२॥

અન્યથાર્થ :

जेणं=જે કારણથી આરંભમંતરેણં=આરંભ વગર તસ્સ=તેનું=સ્વજનનું, પાલનं ण संभवइ=પાલન સંભવતું નથી, તંમि अ=અને તેમાં=આરંભમાં, पाणवहाई=પ્રાણવધાદિ નિયમેણ=નિયમથી હવંति=થાય છે, इणं=એ (લોકમાં પણ) पयडं=પ્રગટ છે. (તે કારણથી સ્વજનના પાલનમાં પાપ થાય કે નહીં ? એ પૂર્વપક્ષીએ વિચારવું જોઈએ.)

★ 'जेणं' નો અન્યથ ગાથા-૮૧ ના અંતે રહેલ 'इणं चित्तणीअं' સાથે છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી આરંભ વગર સ્વજનનું પાલન સંભવતું નથી અને આરંભમાં પ્રાણવધાદિ નિયમથી થાય છે, એ લોકમાં પણ પ્રગટ છે; તે કારણથી સ્વજનના પાલનમાં પ્રાણવધાદિ થાય કે નહીં ? એ પૂર્વપક્ષીએ વિચારવું જોઈએ.

ટીકા :

आरंभमन्तरेण न पालनं तस्य=સ્વજનસ્ય સમ્ભવતિ येन, तस्मिंश्च आरम्भे प्राणवधाद्या नियमेन भवन्ति, प्रकटमिदं लोकेऽपीति गायार्थः॥ ८२॥

★ "लोकेऽपि"માં 'अपि' થી એ કહેવું છે કે લોકોત્તર એવા જિનશાસનમાં તો આ પ્રગટ છે જ, પરંતુ લોકમાં પણ આ પ્રગટ છે.

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આરંભ વગર તેનું=સ્વજનનું, પાલન સંભવતું નથી, અને તે આરંભમાં પ્રાણવધાદિ નિયમથી થાય છે, એ લોકમાં પણ પ્રગટ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સ્વજનના ત્યાગથી પાપ થાય એમ પૂર્વપક્ષી કહે છે, પરંતુ સ્વજનનું પાલન આરંભ વગર સંભવતું નથી અને આરંભમાં પ્રાણવધાદિ નિયમથી થાય છે એ વાત લોકમાં પણ પ્રગટ છે, તે કારણથી સ્વજનના પાલનથી પણ પ્રાણવધાદિરૂપ પાપ થાય છે, એ પ્રમાણે પૂર્વપક્ષીએ વિચારવું જોઈએ. ॥૮૨॥

ગાથા :

અણ્ણં ચ તસ્સ ચાઓ પાણવહાઈ વ ગુરુ તરા હોજ્જા ।
જહ તાવ તસ્સ ચાઓ કો એત્થ વિસેસહેઽત્તિ ? ॥ ૮૩ ॥

અન્યથાર્થ :

અણ્ણં ચ=અને અન્ય (ગ્રંથકાર કહે છે-) તસ્સ=તેનો=સ્વજનનો, ચાઓ=ત્યાગ પાણવહાઈ વ=અથવા પ્રાણવધાદિ ગુરુતરા=ગુરુતર હોજ્જા=થાય. જહ=જો તસ્સ=તેનો=સ્વજનનો, ચાઓ=ત્યાગ (ગુરુતર છે, એમ પૂર્વપક્ષી કહે તો) એત્થ=અહીં વિસેસહેઽત્તિ કો=વિશેષહેતુ કયો છે ? ત્તિ=એ પ્રકારે (ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે.)

★ 'તાવ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને બીજું કહે છે કે સ્વજનનો ત્યાગ અથવા પ્રાણવધાદિ ગુરુતર થાય, એમ બે વિકલ્પો છે. જો સ્વજનનો ત્યાગ ગુરુતર છે, એમ પૂર્વપક્ષી કહે તો એમાં વિશેષહેતુ શું છે ? એ પ્રકારે ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે.

ટીકા :

અન્યચ્ચ-તસ્ય=સ્વજનસ્ય ત્યાગઃ પ્રાણવધાદયો વા પાપચિન્તાયાં ગુરુતરા ભવેયુરિતિ વિકલ્પૌ, કિં ચાત ઇત્યાહ-યદિ તાવત્ તસ્ય=સ્વજનસ્ય ત્યાગો ગુરુતર ઇત્યત્રાહ-કોઽત્ર વિશેષહેતુરિતિ, યતોઽયમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૩॥

ટીકાર્થ :

અન્યચ્ચ ..... વિકલ્પૌ અને બીજું- પાપની ચિંતામાં=વિચારણામાં, તેનો=સ્વજનનો, ત્યાગ ગુરુતર થાય અથવા પ્રાણવધાદિ ગુરુતર થાય, એ પ્રકારે બે વિકલ્પ છે.

કિં ચાત ઇત્યાહ- અને આનાથી શું ?=બે વિકલ્પથી શું ? એથી કહે છે-

યદિ ..... ગુરુતરઃ જો તેનો=સ્વજનનો, ત્યાગ ગુરુતર છે, એમ તું કહે છે.

ઇત્યત્રાહ— એથી અહીં = સ્વજનનો ત્યાગ ગુરુતર છે એ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનમાં, ગ્રંથકાર કહે છે—

કોઝત્ર ..... ગાથાર્થઃ અહીં=તારા કથનમાં, વિશેષહેતુ શું છે ? જે કારણથી આ જ=સ્વજનનો ત્યાગ જ, ગુરુતર છે, એમ તું કહે છે ? એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૮૧-૮૨ માં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને કહ્યું કે જો તું એમ કહે કે સ્વજનના ત્યાગમાં સ્વજનને પીડા વગેરે થતી હોવાથી સ્વજન વગરનાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ, તો સ્વજનના પાલનમાં પ્રાણવધાદિ દોષો નથી ? એ તારે વિચારવું જોઈએ.

આ રીતે સ્વજનના પાલનમાં પ્રાણવધાદિ દોષોની પૂર્વપક્ષીને આપત્તિ બતાવીને ગ્રંથકાર બીજું કહે છે કે સ્વજનના ત્યાગમાં અને પ્રાણવધાદિમાં, એમ બંનેમાં પાપ સ્વીકારીએ તો, કાં સ્વજનનો ત્યાગ મોટો દોષ થાય, કાં તો પ્રાણવધાદિ મોટો દોષ થાય, એ પ્રમાણે બે વિકલ્પો છે.

તેના જવાબરૂપે પૂર્વપક્ષી કહે કે સ્વજનનો ત્યાગ એ મોટો દોષ છે, માટે સ્વજન વગરનાએ દીક્ષા લેવી ઉચિત છે, તો ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે કે પ્રાણવધાદિ મોટો દોષ નથી અને સ્વજનનો ત્યાગ એ મોટો દોષ છે, એમાં વિશેષહેતુ શું છે ? કે જેથી તું સ્વજનના ત્યાગને મોટો દોષ અને પ્રાણવધાદિને નાનો દોષ કહે છે. ॥૮૩॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ કહ્યું કે પ્રાણવધાદિ કરતાં સ્વજનના ત્યાગમાં ગુરુતર દોષ છે, ત્યાં ગ્રંથકારે તેને પૂછેલું કે તેમાં વિશેષ હેતુ શું છે ? તેના જવાબરૂપે પ્રસ્તુત ગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ આપેલ વિશેષહેતુ બતાવીને તેનું ગ્રંથકાર નિરાકરણ કરે છે -

ગાથા :

અહ તસ્સેવ ડ પીડા કિં ણો અણ્ણેસિ પાલણે તસ્સ ? ।

અહ તે પરાઈ સોઙ્ગિવિ હુ સતત્તર્ચિતાઈ એમેવ ॥ ૮૪॥

અન્યથાર્થ :

અહ=હવે (આ પ્રમાણે તું માને છે.) તસ્સેવ ડ પીડા=વળી તેની જ=સ્વજનની જ, પીડા (એ વિશેષહેતુ છે.) તસ્સ પાલણે=તેના=સ્વજનના, પાલનમાં કિં અણ્ણેસિ=શું અન્યોને ણો?= (પીડા) નથી ? અહ=હવે(પૂર્વપક્ષી કહે છે—) તે પરાઈ=તેઓ=સ્વજનના પાલનમાં જેઓની હિંસાદિ થાય છે તેઓ, પરાદિ છે=પારકા વગેરે છે. (ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે—) સતત્તર્ચિતાઈ=સ્વતત્ત્વની, ચિંતામાં=વિચારણામાં, સોઙ્ગિવિ=આ પણ=સ્વજન પણ, એમેવ=એમ જ છે=પારકા વગેરે જ છે.

★ 'હુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અથ થી ગ્રંથકાર કહે છે - આ પ્રમાણે તું માને છે કે સ્વજનની જ પીડા એ વિશેષહેતુ છે, તો સ્વજનના પાલનમાં શું અન્ય જીવોને પીડા નથી ? અહીંથી પૂર્વપક્ષી કહે છે કે સ્વજનના પાલનમાં જેઓની હિંસાદિ થાય છે તેઓ પારકા વગેરે છે. તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે કે પરમાર્થની ચિંતામાં સ્વજન પણ પારકા વગેરે જ છે.

ટીકા :

અહિંમત્યથૈવ મન્યસે-તસ્યૈવ તુ સ્વજનસ્ય પીડા વિશેષહેતુરિતિ, અત્રોત્તરમાહ-કિં નો અન્યેષાં સત્ત્વાનાં પાલને તસ્ય પીડા? પીડૈવેતિ ભાવઃ। અથ તે પરાદય ઇતિ અપરે આદિશબ્દાદેકેન્દ્રિયાદયશ્ચ, અત્રોત્તરમ્-અસાવપિ સ્વજનઃ સ્વતત્ત્વચિન્તાયાં=પરમાર્થચિન્તાયાં એવમેવ=પરાદિરેવ, અનિત્યત્વાત્ સંયોગસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪ ॥

★ "પરાદિઃ" માં આદિ પદથી એકેન્દ્રિયાદિનું ગ્રહણ કરવાનું છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સ્વજનના પાલનમાં જે જીવોની હિંસા થાય છે, તે જીવો જેમ પર છે અને એકેન્દ્રિયાદિ છે, તેમ પરમાર્થની વિચારણામાં સ્વજન પણ પર જ છે અને પંચેન્દ્રિય છે.

ટીકાર્થ :

હવે આ પ્રમાણે તું માને છે કે 'તેની જ=સ્વજનની જ, પીડા વિશેષહેતુરૂપ છે.' 'ઇતિ' પૂર્વપક્ષીના કથનની સમાપ્તિ અર્થે છે. અહીં=પૂર્વપક્ષીના કથનમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-તો શું તેના=સ્વજનના, પાલનમાં અન્ય સત્ત્વોને=સ્વજન સિવાયના બીજા જીવોને, પીડા નથી થતી ? પીડા થાય જ, એ પ્રકારનો ભાવ છે.

હવે પૂર્વપક્ષી કહે છે કે તેઓ=સ્વજનના પાલનમાં જેઓના પ્રાણવધાદિ થાય છે તેઓ, પરાદિ છે=અપર છે, અને આદિ શબ્દથી એકેન્દ્રિયાદિ છે. અહીં=પૂર્વપક્ષીના કથનમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-આ પણ=સ્વજન પણ, સ્વતત્ત્વની ચિંતામાં=પરમાર્થની ચિંતામાં, આ રીતે જ છે=પરાદિ જ છે; કેમ કે સંયોગનું અનિત્યપણું છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને પૂછ્યું કે સ્વજનના પાલનથી થતી હિંસા વગેરે કરતાં સ્વજનના ત્યાગથી સ્વજનને થતી પીડા અધિક દોષવાળી છે, એમ તમે કહો છો તો તેમાં વિશેષહેતુ શું છે ? તો પૂર્વપક્ષી જવાબ આપે છે કે સ્વજનને જે પીડા થાય છે એ જ વિશેષહેતુ છે. તો ગ્રંથકાર કહે છે કે સ્વજનના પાલનમાં અન્ય જીવોને પીડા નથી થતી ? અર્થાત્ અન્ય જીવોને પણ પીડા થાય જ છે. આથી સ્વજનને થતી પીડા મોટી અને અન્ય જીવોને થતી પીડા નાની, એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? તેના જવાબરૂપે પૂર્વપક્ષી કહે છે -

સ્વજનના પાલનમાં જે જીવોની હિંસાદિ થાય છે તે જીવો સ્વજન નથી, પરંતુ પરજન છે અને એકેન્દ્રિયાદિ છે. આથી તેઓને થતી પીડા કરતાં સ્વજનને થતી પીડા અધિક દોષવાળી છે. તેને ગ્રંથકાર

જવાબ આપે છે કે પરમાર્થદૃષ્ટિથી વિચારીએ તો સ્વજન પણ પર જ છે અને પંચેન્દ્રિય છે, કેમ કે કુટુંબ સાથેનો સંયોગ અનિત્ય છે. આથી આજના સ્વજન કાલે પરજન બની શકે છે, તે અપેક્ષાએ સ્વજન પણ પરજન જ છે.

વિશેષાર્થ :

સ્વજનના પાલનમાં જેમ એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોની હિંસા થાય છે, તેમ સ્વજનના પાલનમાં અનેક પંચેન્દ્રિય જીવોને પણ પીડા થાય છે, અર્થાત્ એકેન્દ્રિય આદિ જીવોનો પ્રાણનાશ, તેમ જ તેઓને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ઉત્પાદનરૂપ પીડા પણ થાય છે, અને પંચેન્દ્રિય જીવ પાસે કાર્ય કરાવવાથી તેને પણ પીડા થાય છે. જ્યારે સ્વજનના ત્યાગમાં પોતાના તરફથી સ્વજનોને સાક્ષાત્ કોઈ પીડા કરવામાં આવતી નથી, પરંતુ સ્વજનો પાલક ઉપર સ્નેહસંબંધ રાખીને બેઠેલા હોય છે, તેથી પાલક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે તો તેઓને પીડા થાય છે. પરંતુ સ્વજનના પાલનથી એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોને તો સાક્ષાત્ પીડા થાય છે, અને કેટલાક જીવોનો તો પ્રાણનાશ પણ થાય છે. વળી પરમાર્થની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કોઈ સ્વજન કે પરજન નથી; કેમ કે અનાદિકાળમાં, દરેક જીવોએ, બધા જીવો સાથે, ઘણી વખત સંબંધો બાંધ્યા છે; અને અત્યારે જે સ્વજન છે, તે સ્વજન અન્યભવમાં પરજનરૂપે બની જાય છે. માટે સ્વજનની પીડાના પરિહાર માટે અન્ય અનેક જીવોને પીડાનું અને પ્રાણવધાદિનું કારણ બને તેવી સ્વજનના પાલનની ક્રિયામાં સ્વજનના ત્યાગરૂપ ક્રિયા કરતાં ગુરુતર દોષ છે. એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે.

॥૮૪॥

અવતરણિકા :

પક્ષાન્તરમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૮૩ માં ગ્રંથકારે બે વિકલ્પો પાડેલા કે સ્વજનનો ત્યાગ ગુરુતર છે કે પ્રાણવધાદિ ? ત્યાં પૂર્વપક્ષીએ કહ્યું કે સ્વજનનો ત્યાગ એ ગુરુતર દોષ છે. તેથી પૂર્વપક્ષીને ફરી પ્રશ્ન કરીને ગ્રંથકારે ગાથા-૮૪ માં સ્થાપન કર્યું કે સ્વજનના ત્યાગમાં ગુરુતર દોષ સિદ્ધ થઈ શકે નહીં. તેથી હવે સ્વજનના ત્યાગમાં ગુરુતર દોષ બતાવવા માટે પૂર્વપક્ષનું ઉદ્ભાવન કરીને ગ્રંથકાર અન્ય પક્ષને કહે છે -

ગાથા :

સિઅ તેણ કયં કમ્મં एसो नो पालगो त्ति किं ण भवे ? ।

ता नूणमण्णपालगजोग्गं चिअ तं कयं तेण ॥ ८५॥

અન્યથાર્થ :

સિઅ=કદાચ (પૂર્વપક્ષી માને કે) एसो=આ=દીક્ષા લેનાર, નો=અમારો પાલગો=પાલક થાય, ત્તિ=એ પ્રમાણે તેણ=તેના વડે=સ્વજન વડે, કમ્મં=કર્મ કયં=કરાયું છે=બંધાયું છે, (એથી પાલકે દીક્ષા લેવી ઉચિત નથી, છતાં તે દીક્ષા લે તો ગુરુતર દોષ થાય; તેને ગ્રંથકાર કહે છે-) किं ण भवे?=શું નહીં થાય ?

=પાલક પ્રવ્રજ્યા લઈ લે તો સ્વજનનું કર્મ ફળ નહીં આપે? (અર્થાત્ આપશે.) તા=તે કારણથી નૂળં= અવશ્ય તેણ=તેના વડે=સ્વજન વડે, અણ્ણપાલગજોગં ચિઅ=અન્ય પાલકને યોગ્ય જ તં=તે=કર્મ, કયં =કરાયું છે.

ગાથાર્થ :

કદાચ આ પ્રમાણે પૂર્વપક્ષી માને કે દીક્ષા લેનાર અમારો પાલક થાય, એ પ્રમાણે સ્વજન વડે કર્મ બંધાયું છે, એથી પાલકે દીક્ષા લેવી ઉચિત નથી, છતાં તે દીક્ષા લે તો ગુરુતર દોષ થાય; તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે પાલક પ્રવ્રજ્યા લઈ લે તો સ્વજનનું કર્મ ફળ નહીં આપે ? અર્થાત્ આપશે. સ્વજને બાંધેલું કર્મ અવશ્ય ફળ આપશે, તે કારણથી સ્વજન વડે અન્ય પાલકને યોગ્ય જ કર્મ કરાશેલું છે.

ટીકા :

स्याद् इत्यथैवं मन्यसे, तेन=स्वजनेन कृतं कर्म=अदृष्टं, किं फलमित्याह-एष=प्रविव्रजिषुः नः= अस्माकं पालक इत्येवं फलम्,

ટીકાર્થ :

હવે આ પ્રમાણે તું માને, તેના વડે=સ્વજન વડે, કર્મ=અદૃષ્ટ, કરાયું છે, કેવા ફળવાળું કર્મ છે ? એથી કહે છે-આ=પ્રવ્રજ્યાની ઈચ્છાવાળો, અમારો પાલક થાય, એવા પ્રકારના ફળવાળું કર્મ છે.

ભાવાર્થ :

સ્વજનના ત્યાગમાં ગુરુતર દોષ આપવા માટે પૂર્વપક્ષી આ પ્રમાણે કહે કે આ પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઈચ્છાવાળો સ્નેહીજન અમારો પાલક થાય તેવું કર્મ તેના સ્વજને બાંધેલું છે, તેથી જો તે પાલક સ્નેહીજન દીક્ષા લઈ લે તો સ્વજનને જે કદર્યના થાય તે સર્વનું પાપ પ્રવ્રજ્યા લેનાર પાલકને પ્રાપ્ત થાય, માટે સ્વજનના ત્યાગમાં મોટો દોષ છે.

ટીકા :

अत्रोत्तरं-किं न भवति ? कर्मणः स्वफलदानात्,

ટીકાર્થ :

અહીં=ઉપરમાં બતાવેલ પૂર્વપક્ષીના કથનમાં, ઉત્તર આપે છે - શું કરેલ કર્મનું ફળ નહીં થાય ? અર્થાત્ ફળ થશે જ; કેમ કે કર્મથી સ્વના ફળનું દાન છે=પ્રાપ્તિ છે.

ભાવાર્થ :

તેને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે કે સ્વજને બાંધેલું કર્મ શું સ્વજનને ફળ નહીં આપે ? અર્થાત્ આપશે જ; કેમ કે કર્મ પોતાનું ફળ અવશ્ય આપે છે.

ટીકા :

न च भवति,

ટીકાર્થ :

અને કરેલ કર્મનું ફળ થતું નથી.

ભાવાર્થ :

ગ્રંથકારના ઉત્તરમાં પૂર્વપક્ષી કહે છે કે પાલક દીક્ષા લઈ લે તો સ્વજને બાંધેલ કર્મ ફળ નહીં આપે; કેમ કે સ્વજને તેવું જ કર્મ બાંધેલું છે કે દીક્ષા લેવાની ઈચ્છાવાળો પાલક તે સ્વજનનું પાલન કરે; અને તે પાલક જીવ પોતાની જવાબદારી છોડીને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે તો સ્વજને કરેલ કર્મ ફળ આપી શકે નહીં, માટે સ્વજનના ત્યાગમાં દીક્ષા લેનારને મોટો દોષ છે.

ટીકા :

તત્ત્વનમ્=અવશ્યમ્ અન્યઃ પાલક ઇત્યેતદુચિતમેવ તત્=કર્મ્મ કૃતં તેન=સ્વજનેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫॥

ટીકાર્થ :

તે કારણથી તે સ્વજનનો પાલક અવશ્ય અન્ય છે, એથી આને=અન્ય પાલક થાય એને, ઉચિત જ તે =કર્મ, તેના વડે=સ્વજન વડે, કરાયું છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કર્મ પોતાનું ફળ અવશ્ય આપે છે, અને પાલક દીક્ષા લઈ લે તો તે પાલક દ્વારા તે સ્વજનનું પાલન થતું નથી એ વાત પૂર્વના કથનથી સિદ્ધ થઈ, તે કારણથી સ્વજન વડે તેવું કર્મ બંધાયું છે કે જેથી તેનો પાલક અવશ્ય બીજો થાય, તેમ માનવું ઉચિત છે. ॥૮૫॥

અવતરણિકા :

કિञ्च -

અવતરણિકાર્થ :

સ્વજનના પાલનથી થતી હિસાદિ કરતાં સ્વજનના ત્યાગમાં મોટો દોષ છે, તેમાં વિશેષહેતુ ગાથા-૮૪માં પૂર્વપક્ષે બતાવ્યો અને ગ્રંથકારે તેનું પૂર્વગાથામાં નિરાકરણ કર્યું. હવે સ્વજનના ત્યાગ કરતાં સ્વજનના પાલનમાં ગુરુતર દોષ બતાવવા માટે ગ્રંથકાર 'કિञ्ચ' થી સમુચ્ચય કરતાં કહે છે -

ગાથા :

बहुपीडाए अ कहं थेवसुहं पंडिआणमिदं ति ? ।

जलकट्ठाङ्गयाण य बहूण घाओ तदच्चाए ॥ ८६॥

અન્યથાર્થ :

बहुपीडाए अ=અને બહુની પીડામાં થેવસુહં=થોડાનું સુખ પંડિઆણં કહં=પંડિતોને કેવી રીતે ઇદં=ઈષ્ટ હાય ? तदच्चाए य=અને તેના=સ્વજનના, અત્યાગમાં जलकट्ठाङ्गयाण=જલ, કાષ્ઠાદિગત बहूण=બહુઓનો=ધણા જીવોનો, घाओ=ઘાત થાય છે.

ગાથાર્થ :

અને બહુની પીડામાં થોડાનું સુખ પંડિતોને કેવી રીતે ઘટ હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય, અને સ્વજનના અત્યાગમાં જલ, કાજાદિમાં રહેલા ઘણા જીવોનો ઘાત થાય છે.

ટીકા :

બહુપીડાયાં ચ=અનેકજલાદ્યુપમર્દને ચ, કથં સ્તોકસુખં=સ્તોકાનાં સ્વજનાનાં સ્તોકં વા સ્વત્પકાલભાવેન સુખં સ્તોકસુખં, પણિડતાનામિષ્ટમિતિ? બહુપીડામાહ-જલકાષ્ઠાદિગતાનાં ચ પ્રાણિનામિતિ ગમ્યતે બહૂનાં ઘાતઃ તદત્યાગે=સ્વજનાત્યાગે, આરમ્ભમન્તરેણ તત્પરિપાલનાઽભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૬ ॥

ટીકાર્થ :

અને બહુની પીડા હોતે છતે = અનેક જલાદિનું ઉપમર્દન હોતે છતે, સ્તોકસુખ એટલે થોડા સ્વજનોનું સુખ અથવા અલ્પકાળના ભાવને કારણે = સ્વજનોને અલ્પકાળ રહેનારું હોવાને કારણે, થોડું એવું સુખ; પંડિતોને કઈ રીતે ઈષ્ટ હોય ? 'ઈતિ' કથનની સમાપ્તિ અર્થે છે.

બહુની પીડાને કહે છે - અને જલ, કાજાદિમાં રહેલા બહુ પ્રાણીઓનો = ઘણા જીવોનો, તેના અત્યાગમાં = સ્વજનના અત્યાગમાં, ઘાત થાય છે; કેમ કે આરંભ વગર તેના = સ્વજનના, પરિપાલનનો અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥ ૮૬ ॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે સ્વજનના પાલનમાં ઘણો આરંભ છે, તેથી સ્વજનના ત્યાગ કરતાં સ્વજનના પાલનમાં અધિક દોષ છે. હવે તે કથનનું પૂર્વપક્ષી દ્વારા કરાયેલ સમાધાન બતાવીને તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

एवंविहा उ अह ते सिद्धु त्ति न तत्थ होइ दोसो उ ।
इअ सिद्धिवायपक्खे तच्चाए णणु कहं दोसो ? ॥ ८७ ॥

અન્યથાર્થ :

અહ=અથ થી પૂર્વપક્ષી કહે છે- તે=તેઓ=જલ, કાજાદિગત જીવો, એવંવિહા ઉ=આવા પ્રકારના જ =તે રીતે મરણ પામવાના ધર્મવાળા જ, સિદ્ધુ=સર્જ્યા છે, ત્તિ=એથી તત્થ=ત્યાં=સ્વજનના પાલનથી થતી જીવોની હિંસામાં, દોસો=દોષ ન ઉ હોઈ=નથી જ થતો. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે-) ઇઅ=આ પ્રકારે સિદ્ધિવાયપક્ષે=સૃષ્ટિવાદનો પક્ષ હોતે છતે તચ્ચાએ=તેના=સ્વજનના, ત્યાગમાં ણણુ કહં દોસો?=ખરેખર કેવી રીતે દોષ હોય ?

ગાથાર્થ :

પૂર્વપક્ષી કહે છે કે જલ, કાષ્ઠાદિગત જીવો તે રીતે મરણ પામવાના ધર્મવાળા જ સર્જ્યા છે, એથી કરીને સ્વજનના ભરણથી થતી તેમની હિંસામાં દોષ નથી જ થતો. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે આ પ્રકારે સૃષ્ટિવાદપક્ષનો અંગીકાર કરાતે છતે સ્વજનના ત્યાગમાં ખરેખર દોષ કેવી રીતે હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય. જે કારણથી આ સ્વજન તેવા પ્રકારે જ સર્જાયો છે કે જેના કારણે પાલક વડે ત્યજાય.

ટીકા :

एवंविधा एव तथामरणधर्माणः अथ ते=जलकाष्ठदिगताः प्राणिनः सृष्टा इति न तत्र=स्वजनभरणार्थं तज्जिघांसने भवति दोषस्तु, अत्रोत्तरमाह-इति=एवं सृष्टिवादपक्षेऽङ्गीक्रियमाणे तत्त्यागे=स्वजनत्यागे ननु कथं दोषः? नैव दोष इति, यतोऽसौ स्वजनस्तथाविध एव सृष्टः येन त्यज्यत इति गायार्थः ॥ ८७॥

ટીકાર્થ :

હવે પૂર્વપક્ષી કહે છે- તેઓ=જલ, કાષ્ઠાદિમાં રહેલાં પ્રાણીઓ, આવા પ્રકારના જ=તે રીતે મરવાના ધર્મવાળા જ, સર્જ્યા છે, એથી ત્યાં=સ્વજનના ભરણના અર્થે તેઓના જિઘાંસનમાં=જલ, કાષ્ઠાદિગત જીવોને હણવામાં, દોષ નથી જ થતો. અહીં=આવા પૂર્વપક્ષીના કથનમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે- આ રીતે સૃષ્ટિવાદનો પક્ષ અંગીકારાતે છતે તેના ત્યાગમાં=સ્વજનના ત્યાગમાં, ખરેખર કેવી રીતે દોષ છે ? દોષ નથી જ, એ પ્રમાણે ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય છે. જે કારણથી આ સ્વજન તે પ્રકારના જ સર્જાયો છે, જેથી પાલક વડે તે ત્યજાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સૃષ્ટિવાદપક્ષ માને છે કે જે વસ્તુ જે રીતે સર્જઈ હોય તે વસ્તુ તે રીતે જ થાય અને જૈનદર્શન પણ જે નિયતિને માને છે તે સૃષ્ટિવાદપક્ષરૂપ છે, પરંતુ જૈનદર્શન નિયતિને એકાંતથી માનતું નથી. આથી જ્યારે જીવના રક્ષણ માટે સમ્યગ્ચત્ન કરાયો હોય તોપણ કોઈ જીવની હિંસા થઈ જાય, ત્યારે કહી શકાય કે આ જીવની ભવિતવ્યતા એવી હતી કે જેથી સમ્યગ્ચત્ન કરવા છતાં પણ તે મર્યો; જ્યારે પૂર્વપક્ષી તો સ્વપક્ષના સ્થાપન માટે અસ્થાને સૃષ્ટિવાદપક્ષનો આશ્રય કરે છે. તેથી ગ્રંથકાર તેનું નિરાકરણ કરે છે -

પૂર્વપક્ષી કહે છે કે જલ, કાષ્ઠાદિમાં રહેલા જીવો તો મરવાનાં સ્વભાવવાળા જ સર્જ્યા છે, આથી સ્વજનના રક્ષણ માટે કરાતા યત્નથી તે જીવોની હિંસા થાય છે, તેમાં પાલકને કોઈ દોષ નથી. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે જો આ રીતે તું સૃષ્ટિવાદનો સ્વીકાર કરે છે, તો સ્વજન પણ એ રીતે સર્જ્યા છે કે જેથી પ્રવ્રજ્યા લેનાર પાલક તેનો ત્યાગ કરે, તેથી સ્વજનના ત્યાગમાં પાલકનો શું દોષ છે ? અર્થાત્ તારી યુક્તિ પ્રમાણે કોઈ દોષ નથી.

વસ્તુતઃ સ્વજનનું પાલન ઘણા આરંભથી યુક્ત હોવાને કારણે પાલક સ્વજનનો ત્યાગ કરે છે તે દોષરૂપ નથી; પરંતુ પૂર્વપક્ષીની યુક્તિ પ્રમાણે સૃષ્ટિવાદ સર્વત્ર સ્વીકારવામાં આવે તો જીવને કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરવામાં દોષ નથી, એમ સિદ્ધ થાય; કેમ કે કોઈ જીવ અન્ય કોઈ જીવનો ઘાત કરે તો એમ કહી શકાય કે જેનો ઘાત થયો તે જીવ તે રીતે જ સર્જાયેલો હતો કે જેથી આ વ્યક્તિ દ્વારા તે વિનાશ પામે, માટે ઘાતક જીવનો કોઈ દોષ નથી; અને તેમ સ્વીકારીએ તો ધર્મ-અધર્મની વ્યવસ્થાનો લોપ થાય. ॥ ૮૭॥

અવતરણિકા :

યતશ્ચૈતદિત્યં ન ઘટતે-

અવતરણિકાર્થ :

સ્વજનના ત્યાગમાં ગુરુતર દોષ છે કે સ્વજનના પાલનથી થતા પ્રાણવધાદિમાં ગુરુતર દોષ છે ? એ પ્રકારના બે વિકલ્પો ગાથા-૮૩ માં પાડ્યા અને સ્વજનના ત્યાગમાં ગુરુતર દોષ કહેનાર પૂર્વપક્ષીએ આપેલ વિશેષહેતુ કઈ રીતે સંગત નથી, તે સર્વ વાત ગાથા-૮૪ થી ૮૭ માં બતાવી. તેને ઉપસ્થિત કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે જે કારણથી આ=સ્વજનના ત્યાગમાં ગુરુતર દોષ છે એ, આ રીતે=ગાથા-૮૪ થી ૮૭ સુધી બતાવ્યું એ રીતે, ઘટતું નથી, તે કારણથી શું ? તે પ્રસ્તુત ગાથામાં નિગમનરૂપે જણાવે છે-

ગાથા :

તો પાણવહાઈઆ ગુરુ તરયા પાવહેઝળો નેઆ ।
સયણસ્સ પાલણંમિ અ નિયમા એઙ્ગ ત્તિ ભણિયમિણં ॥ ૮૮ ॥

અન્યથાર્થ :

તો = તે કારણથી = જે કારણથી ગાથા-૮૪ થી ૮૭ માં સ્થાપન કર્યું એ પ્રમાણે છે તે કારણથી, પાણવ-હાઈઆ = પ્રાણવધાદિ ગુરુ તરયા = ગુરુતર પાવહેઝળો = પાપહેતુઓ નેઆ = જાણવા, સયણસ્સ અ = અને સ્વજનના પાલણંમિ = પાલનમાં નિયમા = નિયમથી એ = આ થાય છે = પ્રાણવધાદિ થાય છે, ત્તિ = એ પ્રમાણે ઇણં = આ (પૂર્વે) ભણિયં = કહેવાયું છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા-૮૪ થી ૮૭ સુધી સ્થાપન કર્યું એ પ્રમાણે છે, તે કારણથી, પ્રાણવધાદિ ગુરુતર પાપના કારણ જાણવા; અને સ્વજનના પાલનમાં નિયમથી પ્રાણવધાદિ થાય છે, એ પ્રમાણે આ પૂર્વે કહેવાયું છે.

ટીકા :

यस्मादेवं तस्मात्प्राणिवधाद्या गुरु तराः पापहेतवो ज्ञेयाः स्वजनत्यागात् सकाशात्, ततः किमिति चेत् उच्यते-स्वजनस्य पालने च नियमादेते = प्राणिवधाद्या इति भणितमिदं पूर्वमिति गायार्थः ॥ ८८ ॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે તે કારણથી સ્વજનના ત્યાગ કરતાં પ્રાણીવધાદિ પાપના હેતુઓ ગુરુતર જાણવા. તેનાથી શું ? એ પ્રમાણે જો છે તો કહેવાય છે. અને સ્વજનના પાલનમાં નિયમથી આ થાય છે=પ્રાણિવધાદિ થાય છે- એ પ્રમાણે આ પૂર્વે=ગાથા-૮૨માં, કહેવાયેલું છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષના નિરાકરણ કરેલ સર્વ કથનનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પૂર્વમાં બતાવ્યું એ રીતે

સ્વજનના પાલનમાં અલ્પ દોષ સિદ્ધ થતો નથી, તે કારણથી સ્વજનના ત્યાગ કરતાં સ્વજનના પાલનથી થતો આરંભ ગુરુતર દોષ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. તેથી જ ગાથા-૮૨ માં બતાવ્યું કે સ્વજનના પાલનમાં નિયમથી પ્રાણવધાદિ થાય છે, એ લોકમાં પણ પ્રગટ છે. આથી સ્વજનથી વિરહિત જીવો પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે, એ પ્રકારનું ગાથા-૭૮માં બતાવેલ અન્ય વાદીઓનું કથન અનુચિત છે. ॥૮૮॥

અવતરણિકા :

અત્રાહ-

અવતરણિકાર્થ :

અહીં=ગાથા-૮૮ માં સ્થાપન કર્યું કે સ્વજનના ત્યાગ કરતાં પ્રાણવધાદિમાં મોટો દોષ છે એ કથનમાં, પૂર્વપક્ષી કહે છે-

ગાથા :

एवं पि पावहेऊ अप्ययरो णवर तस्स चाउ त्ति ।

सो कह ण होइ तस्सा धम्मत्थं उज्जयमइस्स ? ॥ ८९॥

અન્યથાર્થ :

एवं पि=આ રીતે પણ=પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે પ્રાણવધાદિમાં ગુરુતર દોષ છે એ રીતે પણ, णवर =ખરેખર તસ્સ=તેનો=સ્વજનનો, चाउ=ત્યાગ अप्ययरो=અલ્પતર પાવહેऊ=પાપહેતુ છે. त्ति=એથી धम्मत्थं=ધર્મના અર્થે उज्जयमइस्स તસ્સા=ઉદ્યતમતિવાળા તેને=પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છાવાળાને, सो=તે =પાપનો હેતુ, कह ण होइ?=કેવી રીતે ન થાય ?

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે પ્રાણવધાદિમાં ગુરુતર દોષ છે, એ રીતે પણ ખરેખર સ્વજનનો ત્યાગ અલ્પતર પાપનો હેતુ છે, એથી ધર્મને માટે ઉદ્યતમતિવાળા પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છાવાળાને અલ્પ પાપ કેમ નહીં થાય ?

ટીકા :

एवमपि पापहेतुरेव अल्पतरो नवरं तस्य=સ્વજનસ્ય ત્યાગઃ, इति स=પાપહેતુઃ कथं न भवति तस्य=પ્રવિવ્રજિષોઃ धर्मार्थमुद्यत्तमतेः? भवत्येवेति गाथार्थः ॥૮૯॥

ટીકાર્થ :

આ રીતે પણ ખરેખર તેનો=સ્વજનનો, ત્યાગ અલ્પતર પાપનો હેતુ જ છે. એથી કરીને ધર્મના અર્થે ઉદ્યત છે મતિ જેની એવા તેને=પ્રવ્રજ્યાની ઇચ્છાવાળાને, કેવી રીતે તે =પાપનો હેતુ, નહીં થાય ? અર્થાત્ થાય જ, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે

ભાવાર્થ :

ગાથા-૮૮ માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે સ્વજનના પરિત્યાગ કરતાં સ્વજનના પાલનથી થતાં પ્રાણવધાદિ ગુરુતર પાપના હેતુઓ છે. ત્યાં પૂર્વપક્ષ કહે છે કે એ રીતે પણ સ્વજનનો ત્યાગ અલ્પતર પણ પાપનો હેતુ જ સિદ્ધ થાય છે. આથી ધર્મ કરવા માટે ઉદત્તમતિવાળા એવા પ્રવ્રજ્યાની ઈચ્છાવાળાને પણ અલ્પ પાપ કેમ નહીં લાગે ? અર્થાત્ લાગશે જ. ॥૮૮॥

અવતરણિકા :

અત્રોત્તરમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

અહીં=પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કર્યું કે તમારા કથન પ્રમાણે પણ દીક્ષા લેનારને સ્વજનના ત્યાગમાં અલ્પતર પાપની તો પ્રાપ્તિ થશે જ, તેથી સ્વજનનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી. એ કથનમાં ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-

ગાથા :

અભ્યુવગમેણ ભણિઅં ણ ડ વિહિચાઓડવિ તસ્સ હેડ ત્તિ ।
સોગાડંમિ વિ તેસિં મરણે વ વિસુદ્ધચિત્તસ્સ ॥ ૧૦ ॥

અન્યવાર્થ :

અભ્યુવગમેણ ભણિઅં=અભ્યુપગમ દ્વારા કહેવાયું=સ્વજનના ત્યાગ કરતાં પ્રાણવધાદિમાં ગુરુતર દોષ કહેવાથી સ્વજનના ત્યાગમાં અલ્પતર દોષ સિદ્ધ થાય; પરંતુ તે ગ્રંથકારને માન્ય નથી, તોપણ સ્વજનના ત્યાગમાં સ્વજનને શોકાદિ પીડા થશે, એ રૂપ અલ્પ દોષ સ્થૂલથી દેખાય છે, તેથી ગાથા-૮૭ વગેરેમાં સ્વીકારવા દ્વારા કહેવાયું છે. વિસુદ્ધચિત્તસ્સ ડ=વળી વિશુદ્ધચિત્તવાળાના મરણે=મરણમાં તેસિં=તેઓને=સ્વજનોને, સોગાડંમિ વિ વ=શોકાદિ થયે છતે પણ જેમ (મરણ પામનારને અલ્પ પણ દોષ નથી, તેમ) વિહિચાઓડવિ=(સ્વજનનો) વિધિથી ત્યાગ પણ તસ્સ=તેનો=પાપનો, હેડ ણ=હેતુ નથી.

★ 'ત્તિ' કથનની સમાપ્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા-૮૮ માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે સ્વજનના ત્યાગ કરતાં પ્રાણવધાદિમાં ગુરુતર દોષ છે, તેથી સ્વજનના ત્યાગમાં અલ્પતર દોષ સિદ્ધ થાય; પરંતુ તે વાત ગ્રંથકારને માન્ય નથી, તોપણ પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૮૦માં કહેલું કે સ્વજનના ત્યાગમાં સ્વજનને શોકાદિ પીડા થશે, તેનો દોષ પાલકને લાગશે, એ રૂપ દોષ સ્વીકારીને ગ્રંથકાર દ્વારા ગાથા-૮૭ વગેરેમાં કહેવાયું છે. વળી રાગાદિથી રહિત યુવના મરણમાં સ્વજનોને શોકાદિ થાય, તોપણ જેમ મરણ પામનારને અલ્પ પણ દોષ નથી, તેમ સ્વજનનો વિધિથી ત્યાગ પણ પાપનો હેતુ નથી.

ટીકા :

અભ્યુપગમેન ભણિતં 'અન્યચ્ચ તસ્ય ત્યાગ' (૮૩) इत्यादौ, ન તુ વિધિત્યાગોऽपि स्वजनस्येति गम्यते तस्य हेतुरिति तस्येति पापस्य न हेतुः, વિધિત્યાગસ્તુ કથનાદિના અન્યત્ર નિર્મમસ્ય, શોકાદાવપિ તેષાં=સ્વજનનાં, મરણ ઇવ વિશુદ્ધચિત્તસ્ય=રાગાદિરહિતસ્ય મરણ ઇવ, इति च सिद्धः परस्य दृष्टान्तः, અન્યથા તત્રાપિ સ્વજનશોકાદિભ્યઃ પાપપ્રસન્ન इति गार्थार्थः ॥૧૦॥

ટીકાર્થ :

'અન્યચ્ચ તસ્ય ત્યાગ' इत्यादौ અભ્યુપગમેન ભણિતં “અને બીજું-તેનો ત્યાગ” ઇત્યાદિમાં અભ્યુપગમ દ્વારા=સ્વીકાર કરવા દ્વારા, કહેવાયું છે.

વિશુદ્ધચિત્તસ્ય તુ મરણ ઇવ=રાગાદિરહિતસ્ય મરણ ઇવ તેષાં=સ્વજનનાં શોકાદૌ અપિ સ્વજનસ્ય વિધિત્યાગોऽपि તસ્ય હેતુઃ ન=તસ્ય इति पापस्य हेतुः न, વળી વિશુદ્ધ ચિત્તવાળાના મરણમાં જેમ=રાગાદિથી રહિતના મરણમાં જેમ, તેઓને=સ્વજનોને, શોકાદિ હોતે છતે પણ મરણ પામનારને પાપનો હેતુ નથી, તેમ સ્વજનનો વિધિથી ત્યાગ પણ તેનો હેતુ નથી=પાપનો હેતુ નથી.

અન્યત્ર તુ નિર્મમસ્ય કથનાદિના વિધિત્યાગઃ વળી અન્યત્ર=પ્રવ્રજ્યાથી અન્ય સ્થાનમાં, નિર્મમનો કથનાદિ દ્વારા સ્વજનનો ત્યાગ વિધિત્યાગ થાય છે.

इति च दृष्टान्तः परस्य सिद्धः अने आ प्रकारनुं दृष्टાंत પરને=પૂર્વપક્ષને, સિદ્ધ છે.

અન્યથા તત્રાપિ સ્વજનશોકાદિભ્યઃ પાપપ્રસન્નઃ અન્યથા=આ દૃષ્ટાંત જો પર સ્વીકારે નહીં તો, ત્યાં પણ=વિશુદ્ધ ચિત્તવાળાના મરણમાં પણ, સ્વજનના શોકાદિથી પાપનો પ્રસંગ આવે.

इति गार्थार्थः એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૮૦ માં કહેલ કે સ્વજનવાળો પાલક દીક્ષા લે તો તેનાં સ્વજન પાલક વિના શોકાદિ જે કરે છે, તેનો દોષ પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ પાલકને થાય છે. તે વાતનો સ્વીકાર કરીને ગાથા-૮૩ માં અંથકારે બે વિકલ્પો પાડેલા કે સ્વજનના ત્યાગમાં મોટો દોષ છે કે પ્રાણવધાદિમાં મોટો દોષ છે? આમ છતાં દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળો પાલક સ્વજનનો ત્યાગ કરે તો સ્વજનને દુઃખ થાય તેનું પાપ પાલકને લાગે, તે વાત અંથકારને માન્ય નથી. તેથી સ્વજનને થતા શોકાદિનું પાપ દીક્ષા લેનારને કેમ લાગતું નથી? તે અંથકાર કહે છે -

કોઈ રાગાદિથી રહિત વ્યક્તિના મૃત્યુથી તેના સ્વજનાદિ શોક વગેરે કરે તો મરનારને કોઈ પાપ લાગતું નથી, અને જો મરનારને પાપ લાગે છે તેમ સ્વીકારીએ તો વીતરાગના મૃત્યુથી અન્યને શોક થતો હોવાથી વીતરાગને પણ કર્મબંધ માનવાની આપત્ત આવે, જેથી કોઈનો મોક્ષ થઈ શકે નહીં.

આ રીતે રાગાદિથી રહિતને જેમ અન્યના શોકાદિમાં કર્મબંધ થતો નથી; તેમ વિવેકસંપન્ન પાલક

સ્વજનનો ત્યાગ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મુજબ કરે તો તે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી સ્વજનને થતા શોકાદિમાં તેને પાપ થતું નથી; પરંતુ જો અવિધિથી દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરનાર પાલકને સ્વજનના શોકાદિથી પાપ થાય છે. ॥૯૦॥

★ સ્વજનત્યાગની કથનાદિ વિધિ પંચસૂત્ર આદિ ગ્રંથો દ્વારા જાણવી.

અવતરણિકા :

ગાથા-૭૯ માં અન્ય વાદીઓનો મત બતાવેલ કે સ્વજનથી રહિત જીવો દીક્ષાને યોગ્ય છે. તેનું યુક્તિથી નિરાકરણ કરવા દ્વારા ગ્રંથકારે પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે વિધિપૂર્વક કરેલ સ્વજનનો ત્યાગ પાપનો હેતુ નથી. હવે અન્ય વાદીઓના બીજા મતને બતાવે છે-

ગાથા :

અળ્લે ભળંતિ ધન્ના સયણાઙ્ગુઆ ડ હોંતિ જોગ્ગ ત્તિ ।
સંતસ્સ પરિચ્ચાગા જમ્હા તે ચાઙ્ગો હંતિ ॥ ૧૧ ॥

અન્યથાર્થ :

અળ્લે ભળંતિ=અન્યો કહે છે- સયણાઙ્ગુઆ ડ ધન્ના=સ્વજનાદિથી યુક્ત જ ધન્યો જોગ્ગ=(પ્રવ્રજ્યાને) યોગ્ય હોંતિ=થાય છે, જમ્હા=જે કારણથી સંતસ્સ=સત્ના=વિદ્યમાનના, પરિચ્ચાગા=પરિત્યાગથી તે=તેઓ=સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવો, ચાઙ્ગો=ત્યાગી હંતિ=થાય છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

અન્ય વાદીઓ કહે છે કે સ્વજનાદિથી યુક્ત જ ધન્ય જીવો પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે, જે કારણથી વિદ્યમાન એવા સ્વજનાદિના પરિત્યાગથી સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવો ત્યાગી થાય છે.

ટીકા :

અન્યે વાદિનો ભળન્તિ=અભિદધતિ, ધન્નાઃ=પુણ્યભાજઃ સ્વજનાદિયુક્તા એવ=સ્વજનહિરણ્યાદિસમન્વિતા એવ ભવન્તિ યોગ્યાઃ પ્રવ્રજ્યાયા ઇતિ ગમ્યતે, ઉપપત્તિમાહ-સતો=વિદ્યમાનસ્ય પરિત્યાગાત્ સ્વજનાદેઃ યસ્માત્ કારણાત્તે= સ્વજનાદિયુક્તાઃ ત્યાગિનો ભવન્તિ, ત્યાગિનાં ચ પ્રવ્રજ્યેષ્યત ઇતિ ગાથાર્થઃ॥૧૧॥

ટીકાર્થ :

અન્ય વાદીઓ કહે છે- સ્વજનાદિથી યુક્ત જ=સ્વજન, હિરણ્યાદિથી સમન્વિત જ, ધન્યો= પુણ્યશાળીઓ, પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય થાય છે. તેમાં ઉપપત્તિને=સંગતિને, કહે છે- જે કારણથી સત્ એવા= વિદ્યમાન એવા, સ્વજનાદિના પરિત્યાગથી તેઓ=સ્વજનાદિથી યુક્તો, ત્યાગી થાય છે, અને ત્યાગીઓની પ્રવ્રજ્યા ઈચ્છાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અવતરણિકા :

સ્વજનાદિથી રહિત જીવોને દીક્ષા કેમ ન અપાય ? તે યુક્તિથી બતાવે છે-

ગાથા :

જે પુણ તપ્પરિહીના જાયા દિવ્વાઓ ચેવ ભિક્ષાગા ।
તહ તુચ્છભાવઓ ચ્ચિઅ કહણુ તે હોતિ ગંભીરા ? ॥૧૨॥

અન્યથાર્થ :

દિવ્વાઓ ચેવ=દૈવથી જ=કર્મપરિણામથી જ, જે પુણ=જેઓ વળી તપ્પરિહીના ભિક્ષાગા=તેનાથી =સ્વજનાદિથી, પરિહીન (અને) ભિક્ષા વડે ભોજન કરનારા, જાયા=થયા, તહ=તે પ્રકારે તુચ્છભાવઓ ચ્ચિઅ=તુચ્છ ભાવ હોવાથી જ તે=તેઓ=સ્વજનાદિથી રહિત જીવો, ણુ=ખરેખર કહું=કેવી રીતે ગંભીરા હોતિ?=ગંભીર=ઉદારચિત્તવાળા, હોય ?

★ 'ણુ' વિતર્કના અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

કર્મના પરિણામથી જ જેઓ વળી સ્વજનાદિથી પરિહીન અને ભિક્ષા વડે ભોજન કરનારા થયા, તેથી તે પ્રકારે તુચ્છ ભાવ હોવાથી જ સ્વજનાદિથી રહિત જીવો કેવી રીતે ઉદારચિત્તવાળા હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય.

ટીકા :

યે પુનસ્તપ્પરિહીના જાતા દૈવાદેવ=કર્મપરિણામાદેવ ભિક્ષાકા:= ભિક્ષાભોજના:, તતશ્ચ તથા=તેન પ્રકારેણ તુચ્છભાવત્વાદેવ=અસારચિત્તત્વાદેવ કથં નુ તે ભવન્તિ ગમ્ભીરા: ? નૈવ તે ભવન્તિ ગમ્ભીરા:=નૈવ તે ભવન્ત્યુદારચિત્તા:, અનુદારચિત્તાશ્ચાયોગ્યા ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ :

દૈવથી જ=કર્મના પરિણામથી જ, જેઓ વળી તેનાથી પરિહીન=સ્વજનાદિથી રહિત, અને ભિક્ષાથી ભોજન છે જેમનું એવા થયેલા છે, અને તે કારણથી તે પ્રકારે તુચ્છભાવપણું હોવાથી જ=અસારચિત્તપણું હોવાથી જ, તેઓ=સ્વજનાદિથી પરિહીન જીવો, કેવી રીતે ગંભીર થાય ? અર્થાત્ તેઓ ગંભીર નથી જ થતા=તેઓ ઉદારચિત્તવાળા નથી જ થતા, અને અનુદારચિત્તવાળા પ્રવ્રજ્યા માટે અયોગ્ય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અવતરણિકા :

કિચ્છ -

અવતરણિકાર્થ :

વળી સ્વજનાદિથી રહિત જીવો દીક્ષાને યોગ્ય નથી, તેમાં અન્ય યુક્તિનો 'કિંચ' થી સમુચ્ચય કરતાં અન્ય વાદીઓ કહે છે-

ગાથા :

મજ્જંતિ અ તે પાયં અહિઅયરં પાવિકુળ પજ્જાયં ।
લોગંમિ અ ઉવઘાઓ ભોગાભાવા ણ ચાઈણો ॥ ૧૩ ॥

અન્યથાર્થ :

અહિઅયરં અ પજ્જાયં=અને (આ લોકમાં જ) અધિકતર પર્યાયને પાવિકુળ=પામીને તે=તેઓ= અગંભીર જીવો, પાયં=પ્રાયઃ મજ્જંતિ=મદ પામે છે, લોગંમિ અ ઉવઘાઓ=અને લોકમાં ઉપઘાત થાય છે, ભોગાભાવા ણ ચાઈણો=ભોગનો અભાવ હોવાને કારણે (તેઓ) ત્યાગી નથી.

ગાથાર્થ :

અને આ લોકમાં જ અધિકતર પર્યાયને પામીને સ્વજનાદિથી રહિત એવા અગંભીર જીવો પ્રાયઃ કરીને મદ કરે છે અને લોકમાં ઉપઘાત પામે છે, તેમ જ ભોગનો અભાવ હોવાને કારણે તેઓ ત્યાગી નથી.

ટીકા :

માદ્યન્તિ ચ=મદં ગચ્છન્તિ ચ, તે=અગમ્ભીરાઃ, પ્રાયો=બાહુલ્યેન, અધિકતરમ્= ઇહલોક એવ શોભનતરં, પ્રાપ્ય પર્યાયમ્=આસાદ્યાવસ્થાવિશેષમ્, અધિકશ્ચેહલોકેઽપિ તથાવિઘ્નગૃહસ્થપર્યાયાત્ પ્રવ્રજ્યાપર્યાયઃ, લોકે ચોપઘાતઃ ક્ષુદ્રપ્રવ્રજ્યાપ્રદાનેન, તથા ભોગાભાવાત્ કારણાન્ન ત્યાગિનશ્ચ તેઽગમ્ભીરાઃ, ત્યાગિનશ્ચ પ્રવ્રજ્યોક્તા, "સે હુ ચાઈ તિ વુચ્ચતિ" ઇત્યાદિવચનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ :

અને અધિકતર = આ લોકમાં જ શોભનતર, પર્યાયને પ્રાપ્ત કરીને = અવસ્થાવિશેષને પામીને, તેઓ = અગંભીરો, પ્રાયઃ = બહુલતાથી, મદને પામે છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે અગંભીર જીવો મદ પામે છે તેવો અવસ્થાવિશેષરૂપ પર્યાય કયો છે ? તેથી કહે છે-

અને આ લોકમાં પણ તેવા પ્રકારના=ધર્મની આરાધના કરનારા, ગૃહસ્થોના પર્યાયથી પ્રવ્રજ્યાનો પર્યાય અધિક છે, એ રૂપ અવસ્થાવિશેષસ્વરૂપ અધિકતર પર્યાયને પામીને અગંભીર સાધુઓ મદ પામે છે, એમ અન્વય છે. અને ક્ષુદ્રને પ્રવ્રજ્યાના પ્રદાનથી લોકમાં ઉપઘાત થાય છે, અને તે પ્રકારના ભોગનો અભાવ હોવાને કારણે તે અગંભીરો ત્યાગી નથી, અને પ્રવ્રજ્યા ત્યાગીઓની કહેવાયેલી છે; કેમ કે દશવૈકાલિકસૂત્રમાં "સે હુ ચાઈ તિ વુચ્ચતિ" ઇત્યાદિ વચન છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અન્ય વાદીઓ કહે છે કે સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવો દીક્ષાને યોગ્ય છે, “સ્વજનાદિ” માં આદિ પદથી સંપત્તિ આદિનું ગ્રહણ કરવાનું છે, માટે જેઓ સ્વજન, સંપત્તિ વગેરેથી યુક્ત હોય, તેઓ જ ખરેખર પુણ્યશાળી છે; કેમ કે પૂર્વજન્મના પુણ્યના ઉદયથી જ સ્વજનાદિ મળે છે.

વળી, સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવો પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય કેમ છે? તેમાં પૂર્વપક્ષી યુક્તિ બતાવે છે- વિદ્યમાન એવા સ્વજનાદિના ત્યાગથી જીવ ત્યાગી કહેવાય છે, પરંતુ જેનું કોઈ સ્વજન નથી અને જેની પાસે સંપત્તિ આદિ નથી, તેવા જીવે દીક્ષા લેતી વખતે શેનો ત્યાગ કર્યો છે? કે જેથી તે ત્યાગી કહી શકાય?

વળી, પૂર્વપક્ષી સ્વજન વગેરેથી રહિત જીવો દીક્ષાને અયોગ્ય કેમ છે? તેમાં વિશેષ યુક્તિ આપે છે- કર્મના ઉદયથી જ જેઓ સ્વજન, ધનાદિથી રહિત હોવાને કારણે ભીખ માંગીને ભોજન કરનારા છે, તેઓ તુચ્છ સ્વભાવવાળા હોવાથી ઉદારચિત્તવાળા થઈ શકતા નથી; કેમ કે જેની પાસે કંઈ નથી અને ભીખ માંગીને પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરે છે, તેને દાનાદિની ક્રિયા કરવાનો સંયોગ નહીં મળવાથી તે જીવનું ચિત્ત હંમેશાં ઉદારતા વગરનું હોય છે, અને અનુદાર ચિત્તવાળા જીવો દીક્ષાને અયોગ્ય છે; માટે સ્વજન, સંપત્તિ વગેરેથી યુક્ત જીવોને દીક્ષા આપવી જોઈએ.

અહીં ‘ગંભીર’ શબ્દથી ગંભીર પ્રકૃતિનું ગ્રહણ નથી, પરંતુ દાનાદિ આપવારૂપ ઉદાર પ્રકૃતિનું ગ્રહણ છે. તેથી જ ગાથા-૯૨ ની ટીકામાં ગંભીરનો અર્થ ઉદારચિત્ત કર્યો છે.

વળી, સ્વજનાદિથી રહિત જીવો દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો, તેઓનો લોકમાં સાધુ તરીકે આદર-સત્કાર થવાથી, આ ભવમાં પૂર્વ કરતાં અધિકતર અવસ્થાવિશેષને પામીને તુચ્છ આશયવાળા તેઓને પ્રાયઃ અહંકાર થાય છે, કે “હવે અમે જગતમાં મહાત્મા છીએ, માટે લોકોએ અમને આ રીતે આદર-સત્કાર આપવો જોઈએ”. અને લોકોને પણ એવું લાગે કે દીક્ષા લેનાર જીવો આવી શુદ્ધપ્રકૃતિવાળા હોય છે. આમ, દરિદ્ર જીવોને દીક્ષા આપવાથી લોકમાં ધર્મનું લાઘવ થાય છે. તેથી સ્વજનાદિથી રહિત જીવોને દીક્ષા આપવી ઉચિત નથી.

વળી, તેઓની પાસે પૂર્વમાં પણ સ્વજન, સંપત્તિ કે ભોગસુખ ન હતાં, તેથી તેઓએ કાંઈ ત્યાગ કર્યો નથી; જ્યારે પ્રવ્રજ્યા તો ત્યાગરૂપ છે, એવું શાસ્ત્રનું વચન છે. માટે પણ સ્વજનાદિથી રહિત જીવોને દીક્ષા આપવી ઉચિત નથી. આ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષનો આશય છે. ॥૯૧/૯૨/૯૩॥

અવતરણિકા :

एष पूर्वपक्षः, अत्रोत्तरमाह -

અવતરણિકાર્થ :

આ=ગાથા-૯૧ થી ૯૩માં બતાવ્યો એ, પૂર્વપક્ષ છે. હવે અહીં=પૂર્વપક્ષના કથનમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-

ગાથા :

एयं पि न जुत्तिखमं विण्णेअं मुद्धविम्हयकरं तु ।
अविवेगपरिच्चाया चाई जं निच्छयनयस्स ॥ ९४॥

અન્યથાર્થ :

‘અયં પિ’=આ પણ=પૂર્વપક્ષી દ્વારા ગાથા-૯૧ થી ૯૩ માં જે કહેવાયું એ પણ, ‘યુક્તિશ્ચમં ન’=યુક્તિશ્ચમ નથી. ‘મુદ્ધવિસ્મયકરં તુ’=વળી મુગ્ધોના વિસ્મયને કરનારું વિષ્ણુએ=જાણવું; ‘જં’=જે કારણથી અવિવેકપરિચ્છાયા=અવિવેકના પરિત્યાગથી ‘ચાઈ’=ત્યાગી નિશ્ચયનયસ=નિશ્ચયનયને (અભિપ્રેત) છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા-૯૧ થી ૯૩ માં બતાવેલ પૂર્વપક્ષનું કથન પણ યુક્તિયુક્ત નથી. વળી મંદમતિવાળા જીવોના ચિત્તને હરનારું જાણવું; જે કારણથી અવિવેકના પરિત્યાગથી ત્યાગી નિશ્ચયનયને અભિપ્રેત છે.

ટીકા :

‘અતદપિ ન યુક્તિશ્ચમં વિજેયં’=ન યુક્તિસમર્થ જ્ઞાતવ્યં યદુક્તં પૂર્વપક્ષવાદિના, ‘મુગ્ધવિસ્મયકરં તુ’=મન્દમતિચેતોહારિ ત્વેતત્, ‘કથમિત્યાહ-અવિવેકપરિત્યાગાદ્’=ભાવતોઽજ્ઞાનપરિત્યાગેન ત્યાગી યદ્=યસ્માત્ નિશ્ચયનયસ્યાભિપ્રેત ઇતિ ગાથાર્થઃ॥૧૪॥

★ ‘અયં પિ’ માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે જે વાદીઓ એમ કહે છે કે સ્વજનાદિથી રહિત જીવ દીક્ષાનો અધિકારી છે એ તો યુક્તિયુક્ત નથી, પરંતુ જે વાદીઓ એમ કહે છે કે સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવ દીક્ષાનો અધિકારી છે એ પણ યુક્તિયુક્ત નથી.

ટીકાર્થ :

પૂર્વપક્ષના વાદી વડે જે કહેવાયું એ પણ, યુક્તિથી ક્ષમ ન જાણવું=યુક્તિથી સમર્થ ન જાણવું. વળી આ =પૂર્વપક્ષનું કથન, મુગ્ધોના વિસ્મયને કરનારું છે=મંદમતિવાળાઓના ચિત્તને હરનારું છે; કઈ રીતે ? એથી કરીને કહે છે-જે કારણથી અવિવેકના પરિત્યાગથી=ભાવથી અજ્ઞાનના પરિત્યાગ વડે, ત્યાગી નિશ્ચયનયને અભિપ્રેત છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૯૧ થી ૯૩માં પૂર્વપક્ષે સ્થાપન કર્યું કે સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવો દીક્ષાના અધિકારી છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે એ કથન યુક્તિયુક્ત તો નથી; પરંતુ મંદબુદ્ધિવાળા જીવોને વિસ્મય કરનારું છે, તે આ રીતે-

જેઓ કંઈક વિચારક છે પરંતુ સૂક્ષ્મબુદ્ધિવાળા નથી, તેઓને એમ લાગે કે સંયમ એ ભોગસામગ્રીના ત્યાગવાળું જીવન છે, તેથી જેમણે સ્વજન, ધનાદિ છોડ્યાં છે તેઓને ત્યાગી કહી શકાય.

વળી, જેઓની પાસે કંઈ નથી અને માંગીને ખાનારા છે, તેવા જીવો ઉદારચિત્તવાળા હોતા નથી. માટે પણ સ્વજનાદિથી રહિત જીવો દીક્ષાને યોગ્ય નથી. આ સર્વ વાત સ્થૂલબુદ્ધિથી રમ્ય લાગે તેવી છે, પરંતુ દીક્ષા શબ્દનો પરમાર્થ જાણનારને અને દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટેના અધિકારી જીવોનો સમ્યક્ વિચાર કરનારને, આ સર્વ વાત યુક્તિરહિત જણાય; કેમ કે બાહ્યત્યાગ કરવામાત્રથી જીવ ત્યાગી નથી બની જતો, પરંતુ અજ્ઞાનના પરિત્યાગથી જીવ ત્યાગી બને છે. આથી વૈભવ અને સ્વજનાદિથી સંપન્ન જીવ બાહ્યત્યાગ કરતો હોય, તોપણ જો તેણે અજ્ઞાનનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તો તે ત્યાગી નથી, અને સર્વથા વૈભવ અને પરિજનાદિથી રહિત પણ જીવે જો અજ્ઞાનનો ત્યાગ કર્યો હોય, તો તે ત્યાગી છે.

અહીં અજ્ઞાનનો ત્યાગી એ છે કે જે જીવને સંસાર નિર્ગુણરૂપે ભાસતો હોય, અસાર લાગતો હોય અને મનુષ્યભવ પામીને આત્માની ગુણસંપત્તિ પ્રગટ કરવા જેવી લાગતી હોય અને બાહ્યત્યાગ કરીને ભગવાનના વચનાનુસારે શુદ્ધ સંયમજીવન જીવવા દ્વારા આત્મસાધના કરવાના અભિલાષવાળો હોય અને સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણે જીવન જીવવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય, એ જીવ અજ્ઞાનનો ત્યાગી છે. આથી રાજવી પણ સંયમ ગ્રહણ કરીને અજ્ઞાનભાવનો ત્યાગ ન કરે તો તે ત્યાગી નથી, અને અજ્ઞાનભાવનો ત્યાગ કરનાર દ્રમક પણ ત્યાગી છે.

વળી, અવિવેકના પરિત્યાગથી ત્યાગી નિશ્ચયનયને અભિપ્રેત છે, એ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે નિશ્ચયનય પરિણામને જોનાર છે અને જીવનો મોક્ષ પરિણામથી થાય છે, તેથી મોક્ષને અનુકૂળ પરિણામ પેદા કરવા માટે કોણ અધિકારી છે ? અને કોણ અનધિકારી છે ? તેની વિચારણા કરતી વખતે પણ એ જોવું આવશ્યક છે કે જે સંયમને અનુકૂળ પરિણામ કરી શકે તેમ હોય તે અધિકારી છે, અને જે સંયમને અનુકૂળ પરિણામ ન કરી શકે તે અધિકારી નથી; અને અજ્ઞાનભાવનો પરિત્યાગ એ સંયમને અનુકૂળ પરિણામ છે, તેથી સ્વજનરહિત, સંપત્તિરહિત પણ જીવ જો અજ્ઞાનભાવનો પરિત્યાગ કરી શકે તો તે ત્યાગી છે, અને દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય છે; અને સ્વજન, સંપત્તિ વગેરેથી યુક્ત પણ જીવ જો અજ્ઞાનભાવનો ત્યાગ ન કરે અને બાહ્યત્યાગ કરે તોપણ વાસ્તવમાં તે ત્યાગી નથી અને દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય નથી.

અજ્ઞાનનો પરિત્યાગ એટલે કેવલ શાસ્ત્ર ભણીને પંડિત થવું એ નહીં, પરંતુ સંસારના સ્વરૂપનું સમ્યગ્જ્ઞાન કરીને, તે જ્ઞાનને અનુરૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવી, એ નિશ્ચયનયથી અજ્ઞાનનો પરિત્યાગ છે. માટે જેઓ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર શ્રુતજ્ઞાનને અનુરૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓ નિશ્ચયનયથી ત્યાગી છે; જ્યારે વ્યવહારનયથી તો બાહ્યત્યાગ કરીને સંયમજીવનની ક્રિયા કરનારા જીવો ત્યાગી છે. ॥૯૪॥

અવતરણિકા :

કિમિત્યેતદેવમત આહ-

અવતરણિકાર્થ :

અહીં કોઈ શંકા કરે કે આ=જીવ સ્વજનાદિના ત્યાગથી ત્યાગી નથી પરંતુ અજ્ઞાનના પરિત્યાગથી ત્યાગી છે એ, આ પ્રમાણે કયા કારણથી છે ? એથી કહે છે-

★ 'કિમિતિ' કસ્માત્ અર્થમાં છે.

ગાથા :

સંસારહેઝ્મૂઓ પવત્તગો એસ પાવપક્ષંમિ ।
એઅંમિ અપરિચત્તે કિં કીરઙ્ગ બજ્ઝચાણં ? ॥ ૯૫ ॥

અન્યથાર્થ :

સંસારહેતુભૂતો એસ=સંસારના હેતુભૂત આ=અવિવેક, પાવપક્ષમિ=પાપપક્ષમાં પ્રવર્તકો=પ્રવર્તક છે. એઅમિ અપરિચક્તે=આ=અવિવેક, અપરિત્યક્ત થયે છે તે બજ્ઞચાણં કિં કીરઙ્? =બાહ્યત્યાગથી શું કરાય ?

ગાથાર્થ :

સંસારના કારણીભૂત અવિવેક પાપપક્ષમાં પ્રવર્તક છે. અવિવેકનો પરિત્યાગ નહીં થયે છે તે બાહ્યત્યાગથી શું કરાય? અર્થાત્ કંઈ ન કરાય.

ટીકા :

સંસારહેતુભૂતઃ=સંસારકારણભૂતઃ પ્રવર્તક એષઃ=અવિવેકઃ પાપપક્ષે=અકુશલવ્યાપારે, યતશ્ચૈવમત એતસ્મિન્=અવિવેકે અપરિત્યક્તે કિં ક્રિયતે બાહ્યત્યાગેન=સ્વજનાદિત્યાગેન? ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૯૫॥

ટીકાર્થ :

સંસારના હેતુભૂત=સંસારના કારણભૂત, એવો આ=અવિવેક, પાપપક્ષમાં=અકુશલવ્યાપારમાં, પ્રવર્તક છે; અને જે કારણથી આમ છે એ કારણથી અપરિત્યક્ત એવો આ હોતો છે તે=અવિવેક હોતો છે, બાહ્યત્યાગથી=સ્વજનાદિના ત્યાગથી, શું કરાય ? એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

બાવાર્થ :

સંસારના કારણીભૂત અવિવેક જીવમાં રહેલ છે, જે જીવને અકુશલ વ્યાપારમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. તેથી બાહ્ય એવા સ્વજનાદિનો ત્યાગ કરનાર જીવ પણ સંસારના કારણીભૂત એવા અવિવેકનો ત્યાગ ન કરે, તો તેનો પાપવ્યાપાર ચાલુ રહે છે. તેથી બાહ્યત્યાગથી જીવ દીક્ષાને યોગ્ય બને છે એમ માનવું અર્થ વગરનું છે, એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે. ॥ ૯૫ ॥

અવતરશિકા :

કિચ્છ-

અવતરશિકાર્થ :

વળી બાહ્યત્યાગથી પ્રવ્રજ્યા નથી, પરંતુ અવિવેકના ત્યાગથી પ્રવ્રજ્યા છે, તેને વિશેષ રીતે બતાડવા માટે ગ્રંથકાર 'કિચ્છ' થી સમુચ્ચય કરે છે-

ગાથા :

પાલેઙ્ સાહુકિરિઅં સો સમ્મં તંમિ ચેવ ચત્તંમિ ।

તબ્ભાવંમિ અ વિહલો ઇઅરસ્સ કઓઽવિ ચાઓ ત્તિ ॥ ૯૬ ॥

અન્યથાર્થ :

તંમિ ચેવ ચત્તંમિ=તે જ=અવિવેક જ, ત્યક્ત થયે છતે સો=તે=દીક્ષા લેનાર, સાહુકિરિઅં સમ્મં પાલેઙ્ગ=સાધુની ક્રિયાને સમ્યક્ પાળે છે. તત્ત્વાવંમિ અ=અને તેના=અવિવેકના, ભાવમાં ઇઅરસ્સ=ઈતરનો =સ્વજનાદિનો, કઓઽવિ=કરાયેલો પણ ચાઓ=ત્યાગ વિહલો=વિફળ છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

અવિવેક જ ત્યક્ત થયે છતે દીક્ષા લેનાર જીવ સાધુની ક્રિયાને સમ્યક્ પાળે છે અને અવિવેકના સદ્ભાવમાં કરાયેલો પણ ત્યાગ ફળ વગરનો છે.

ટીકા :

પાલયતિ સાધુક્રિયાં=યતિસામાચારી, સ=પ્રવ્રજિતઃ, સમ્યગ્=અવિપરીતેન માર્ગેણ, તસ્મિન્નેવ અવિવેકે ત્યક્ત ઇતિ, તદ્વાવે ચ=અવિવેકસત્તાયાં ચ સત્યાં, વિફલઃ પરલોકમઙ્ગીકૃત્ય ઇતરસ્ય=સ્વજનાદેઃ કૃતોઽપિ ત્યાગઃ, અવિવેકાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬॥

★ “કઓઽવિ” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવવું છે કે અવિવેક હોય તો, સ્વજનાદિનો નહીં કરાયેલો ત્યાગ તો વિફળ છે જ, પરંતુ કરાયેલો પણ ત્યાગ વિફળ છે.

ટીકાર્થ :

તે જ=અવિવેક જ, ત્યજ્યે છતે તે=પ્રવ્રજિત=સાધુ, સાધુની ક્રિયાને=યતિની સામાચારીને, સમ્યગ્=અવિપરીત માર્ગથી, પાળે છે. અને તેનો ભાવ હોતે છતે=અવિવેકની સત્તા હોતે છતે, ઈતરનો=સ્વજનાદિનો, કરાયેલો પણ ત્યાગ પરલોકને આશ્રયીને વિફળ છે; કેમ કે અવિવેક છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અવિવેકનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરનાર જીવ સાધુસામાચારીનું સમ્યક્ પાલન કરી શકે છે, અને અવિવેક છોડ્યો ન હોય તેવો જીવ સ્વજન, ધનાદિ સર્વ છોડીને સંયમ ગ્રહણ કરે, તોપણ પરલોકને અનુરૂપ એવી સાધુસામાચારી સમ્યક્ પાળી શકતો નથી; તેથી અવિવેકી જીવનો કરાયેલો પણ બાહ્યત્યાગ આત્માનું હિત કરનાર નથી.

અહીં વિશેષ એ છે કે, જેઓ અજ્ઞાનનો ત્યાગ કરે છે તેઓ સાધુસામાચારીના અંગભૂત એવી ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષાને સમ્યક્ ગ્રહણ કરી શકે છે, અને જ્યાં સુધી પોતે ગીતાર્થ ન થાય ત્યાં સુધી ગીતાર્થનિશ્ચિત રહીને સાધુસામાચારીનું સમ્યક્ પાલન કરી શકે છે; તેથી અવિવેકના ત્યાગી જીવો પરલોકને આશ્રયીને ઉત્તમ ફળ મેળવે છે.

વળી, જેઓ માત્ર બાહ્યત્યાગમાં ત્યાગની બુદ્ધિવાળા છે, તેઓ પરલોકના હિત અર્થે સ્વજન, ધનાદિનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરે, બાહ્ય આચારો પણ પાળે, છતાં સમ્યક્ ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષાના અભાવને કારણે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરી શકતા નથી. તેથી તેઓની બાહ્ય ક્રિયાઓ આ લોકમાં પણ કષ્ટરૂપ છે અને અવિવેકને કારણે પરલોકમાં પણ કષ્ટરૂપ છે. આથી તેઓએ ગ્રહણ કરેલ પ્રવ્રજ્યા અહિતનું કારણ બને છે. ॥ ૯૬ ॥

અવતરણિકા :

एतदेव दर्शयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અવિવેકના ત્યાગ વગર સ્વજનાદિનો કરાયેલો પણ ત્યાગ વિફલ છે, એને જ દર્શાવે છે -

ગાથા :

दीसन्ति अ केइ इहं सइ तंमी बज्झचायजुत्ताऽवि ।
तुच्छपवित्ती अफलं दुहा वि जीवं करेमाणा ॥ ९७॥

અન્યચાર્ય :

તંમી સહ અ=અને તે=અવિવેક, હોતે છતે, બજ્ઝચાયજુત્તાઽવિ=બાહ્યત્યાગથી યુક્ત પણ કેઇ=કેટલાક તુચ્છપવિત્તી=તુચ્છ પ્રવૃત્તિથી દુહા વિ=બંને પણ પ્રકારના જીવં અફલં=જીવિતને અફલ કરેમાણા=કરતા એવા ઇહં=અહીં=લોકમાં, દીસન્તિ=દેખાય છે.

ગાથાર્થ :

અને અવિવેક હોતે છતે બાહ્યત્યાગથી યુક્ત પણ કેટલાક જીવો તુચ્છ પ્રવૃત્તિથી, આ લોક, પરલોક બંને પણ પ્રકારના જીવિતને અફલ કરતા એવા લોકમાં દેખાય છે.

ટીકા :

दृश्यन्ते च केचिदत्र=લોકે, સતિ તસ્મિન્=અવિવેકે, બાહ્યત્યાગયુક્તા અપિ=સ્વજનાદિત્યાગસમન્વિતા અપિ, તુચ્છપ્રવૃત્ત્યા=અવિવેકાત્ તથાવિધારમ્ભાદ્યસારપ્રવૃત્ત્યા, અફલં દ્વિધાપિ ઇહલોકપરલોકાપેક્ષ્યા જીવિતં કુર્વન્તઃ સન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ॥૯૭॥

ટીકાર્થ :

અને તે=અવિવેક, હોતે છતે બાહ્યત્યાગથી યુક્ત પણ=સ્વજનાદિના ત્યાગથી સમન્વિત પણ, કેટલાક તુચ્છ પ્રવૃત્તિથી=અવિવેકને કારણે તેવા પ્રકારની આરંભાદિ અસાર પ્રવૃત્તિથી, આ લોક અને પરલોકની અપેક્ષાએ બંને પણ પ્રકારના જીવિતને અફળ=ફળ વગરનું, કરતા છતાં અહીં=લોકમાં, દેખાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાક્ષાત્ અનુભવના બળથી બાહ્યત્યાગમાત્રથી પ્રવ્રજ્યા અફળ છે, તે બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે કેટલાક જીવો અંતરંગ રીતે અવિવેકના ત્યાગ વગર બાહ્ય સંપત્તિ આદિનો ત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરે છે; તેથી અંતરંગ રીતે અવિવેક હોવાને કારણે તેઓ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી ભગવાનના વચનાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરતા નથી અને પોતાના મનથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, જે આરંભાદિરૂપ છે. આ રીતે તેઓનું જીવિત આ લોકની અપેક્ષાએ કષ્ટ વેઠવારૂપ નિરર્થક ફળવાળું છે અને પરલોકની અપેક્ષાએ પણ અસંયમના પાપને કારણે દુર્ગતિના ફળવાળું છે. ॥ ૯૭ ॥

અવતરણિકા :

તથા ચ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે કેટલાક જીવો બાહ્યત્યાગ કરીને અવિવેકને કારણે તેવા પ્રકારના આરંભાદિ કરવારૂપ અસાર પ્રવૃત્તિથી પોતાનું જીવિત અફળ કરે છે. તે બતાવવા માટે 'તથા ચ' થી અન્ય કથનનો સમુચ્ચય કરે છે-

ગાથા :

ચઙ્કુણ ઘરવાસં આરંભપરિગ્રહેસુ વઙ્ઠંતિ ।
જં સન્નાભેણં એઅં અવિવેગસામર્થ્યં ॥ ૯૮ ॥

અન્યથાર્થ :

જં=જે કારણથી ઘરવાસં=ગૃહવાસને ચઙ્કુણ=ત્યજીને સન્નાભેણં=સંજ્ઞાભેદથી આરંભપરિગ્રહેસુ=આરંભ-પરિગ્રહમાં વઙ્ઠંતિ=વર્તે છે, એઅં=આ=સંજ્ઞાભેદથી સાધુનું આરંભ-પરિગ્રહમાં વર્તન, અવિવેગસામર્થ્યં=અવિવેકનું સામર્થ્ય છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી ગૃહવાસને ત્યજીને જ્ઞાનભેદથી આરંભ-પરિગ્રહમાં વર્તે છે, એ અવિવેકનું સામર્થ્ય છે.

ટીકા :

ત્યક્ત્વાપિ ગૃહવાસં પ્રવ્રજ્યાઙ્ગીકરણેનારમ્ભપરિગ્રહયોઃ ઉક્તલક્ષણયોઃ વર્તન્તે યત્ = યસ્માત્ સંજ્ઞા-ભેદેન = દેવાદ્યર્થોઽયમિત્યેવં શબ્દભેદેન, એતદ્ ઇત્થંભૂતમ્ અવિવેકસામર્થ્યમ્ = અજ્ઞાનશક્તિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૮ ॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી પ્રવ્રજ્યાના અંગીકરણ દ્વારા ગૃહવાસને ત્યજીને પણ સંજ્ઞાના ભેદથી="આ દેવાદિનો અર્થ છે" એ પ્રકારના શબ્દના ભેદથી, કહેવાયેલ લક્ષણવાળા આરંભ અને પરિગ્રહમાં વર્તે છે, આવા

પ્રકારનું આ = આરંભ-પરિગ્રહમાં વર્તન, અવિવેકનું સામર્થ્ય છે=અજ્ઞાનની શક્તિ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કેટલાક સાધુઓ ગૃહવાસ, સંપત્તિ, કુટુંબ આદિનો ત્યાગ કરે છે, તોપણ સંયમધર્મ શું છે? તેનો યથાર્થ વિવેક તેઓને નહીં હોવાથી સાચા સંયમની અજ્ઞાનશક્તિને કારણે જિનમંદિરનિર્માણ કરવા માટે, જિનભક્તિમહોત્સવ કરવા અર્થે, પૈસા એકઠા કરાવવા દ્વારા જિનમંદિરનિર્માણ આદિરૂપ આરંભ કરે છે, અને આ જિનમંદિર મેં બંધાવ્યું છે, એ પ્રકારના મમત્વભાવને ધારણ કરે છે. આથી જેમ જેમ જિનમંદિરનિર્માણાદિ અર્થે ધનની પ્રાપ્તિ થતી જાય, તેમ તેમ તે ધન પ્રત્યે તે અવિવેકી સાધુને મૂર્ચ્છા પ્રગટે છે, અને તે સાધુ માને કે “આ ધન તો દેવાદિ અર્થે છે, તેથી હું તો અપરિગ્રહી છું, અને આ આરંભ તો ભગવાનની ભક્તિ અર્થે છે, તેથી હું તો નિરારંભી છું.” આ પ્રકારના સંજ્ઞાભેદથી આરંભાદિની પ્રવૃત્તિ કરે છે, એ તે અવિવેકી સાધુની અજ્ઞાનશક્તિ છે.

“દેવાદિ”માં આદિ પદથી શ્રાવકોના ઉદ્ધાર અર્થે કે અન્ય કોઈ ધાર્મિક કાર્યો અર્થે એકઠા કરાતા ધનનું ગ્રહણ કરવાનું છે. આથી એકઠા કરાયેલા ધનને તે કાર્યમાં સાધુ સ્વયં વાપરતો હોય કે કોઈની પાસે વપરાવતો હોય, તે સર્વ સંજ્ઞાભેદથી આરંભ-પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિરૂપ છે. આ પ્રકારનો ભાવ ગાથા-૧૦૧ ના અનુસંધાનથી સ્પષ્ટ થાય છે. ॥૯૮॥

અવતરણિકા :

एतदेव दृष्टान्तद्वारेणाह-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અવિવેકને કારણે સાધુ સંજ્ઞાભેદથી આરંભ-પરિગ્રહમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, એને જ દૃષ્ટાંત દ્વારા કહે છે-

ગાથા :

मंसनिर्वृत्ति काउं सेवइ दंतिक्कयं ति धणिभेआ ।
इअ चइरुणारंभं परववएसा कुणइ बालो ॥ ९९॥

અન્યથાર્થ :

મંસનિર્વૃત્તિ = માંસની નિવૃત્તિને કાઉં = કરીને દંતિક્કયં = (માંસના પર્યાયવાચી શબ્દરૂપ) ‘દંતિક્કક’, તિ = એ પ્રકારે ધણિભેઆ = ધ્વનિભેદથી સેવइ = (માંસને) સેવે છે, इअ = એ રીતે આરંભ = આરંભને ચइરુણ = ત્યજીને પરવવएसा = પરના વ્યપદેશથી બાલો = બાલ કુણइ = (આરંભ-પરિગ્રહને) કરે છે.

ગાથાર્થ :

માંસની નિવૃત્તિ કરીને માંસના પર્યાયવાચી શબ્દરૂપ 'દંતિક્કક', એ પ્રકારના શબ્દભેદથી માંસને સેવે છે, એ રીતે આરંભ-પરિગ્રહને ત્યજીને “આ દેવાદિની ભક્તિની પ્રવૃત્તિ છે”, એ પ્રકારના કથનથી અજ્ઞ એવો સાધુ આરંભ-પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ કરે છે.

ટીકા :

માંસનિવૃત્તિ કૃત્વા કશ્ચિદવિવેકાત્ સેવતે દન્તિક્કકમિતિ ધ્વનિભેદાત્ = શબ્દભેદાત્, इय = एवं ત્યક્ત્વાऽऽरम्भम् “एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणं” इति न्यायात् परिग्रहं च परव्यपदेशाद् = देवादिव्यपदेशेन करोति बालः = अज्ञ इति ગાથાર્થઃ ॥ ૯૯॥

ટીકાર્થ :

કોઈ માંસની નિવૃત્તિ કરીને અવિવેકને કારણે ‘દંતિક્કક’ એ પ્રકારના ધ્વનિભેદથી=શબ્દભેદથી, માંસને સેવે છે, એ રીતે આરંભને અને “એકના ગ્રહણમાં તેના જાતીયનું ગ્રહણ થાય છે” એ પ્રકારના ન્યાયથી પરિગ્રહને ત્યજીને, પરના વ્યપદેશથી=દેવાદિના વ્યપદેશ વડે, બાલ=અજ્ઞ=અજ્ઞાની જીવ, આરંભ-પરિગ્રહને કરે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

બાહ્ય એવા સ્વજનાદિનો ત્યાગ કરીને સાધુ અજ્ઞાનને કારણે આરંભ-પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ કઈ રીતે કરે છે? તે દૃષ્ટાંત દ્વારા ગ્રંથકાર બતાવે છે-

જે રીતે કોઈ જીવે માંસ નહીં ખાવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલ હોય છતાં તે જીવ માયાથી માંસ ખાવા માટે માંસના પર્યાયવાચી શબ્દરૂપ ‘દંતિક્કક’ ને હું ખાઉં છું, માંસને નહીં, એ પ્રકારના શબ્દભેદથી માંસભક્ષણની પ્રવૃત્તિ કરે; એ રીતે કેટલાક જીવો આરંભ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીને ‘આ જિનમંદિરનું કાર્ય છે’ એ પ્રકારના દેવાદિના કાર્યનો વ્યપદેશ કરીને જિનમંદિરનિર્માણ વગેરે માટે ધન એકઠું કરે કે કરાવે, અને તે ધન દ્વારા લોકો પાસે જિનમંદિરનું નિર્માણ આદિ આરંભની પ્રવૃત્તિઓ કરાવે છે, તે સર્વ આરંભ અને પરિગ્રહની નિવૃત્તિ કર્યા પછી શબ્દાન્તરથી મનને મનાવીને કરાયેલી આરંભ અને પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ છે.

આ દૃષ્ટાંતમાં સ્થૂલદૃષ્ટિથી વિષમતા જણાય કે માંસ ખાનાર વ્યક્તિ તો ખાલી શબ્દ જુદો બોલે છે, પણ ખાય છે તો માંસ જ; જ્યારે સાધુ તો સંસારની આરંભ-પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિને અને સંપત્તિને છોડીને કેવલ ધર્મબુદ્ધિથી જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા કરાવે છે, તેથી જિનમંદિરનિર્માણાદિની પ્રવૃત્તિ માંસ ખાવાની પ્રવૃત્તિ સમાન નથી.

વસ્તુતઃ જે રીતે માંસને છોડીને અન્ય શબ્દ દ્વારા કોઈ માંસભક્ષણની ક્રિયા કરે, તે જ રીતે આરંભ-પરિગ્રહને છોડીને સાધુવેશમાં જિનમંદિરનિર્માણાદિના નામે પૈસા ભેગા કરીને જિનમંદિરનિર્માણ આદિની પ્રવૃત્તિ કરે, તે સર્વ આરંભ-પરિગ્રહરૂપ છે; કેમ કે આરંભ-પરિગ્રહથી અશુભકર્મનો બંધ અને દુર્ગતિરૂપ ફળ મળે છે, અને સંયમજીવનમાં જિનમંદિરનિર્માણાદિ અર્થે થતો આરંભ-પરિગ્રહ ભગવાનની આજ્ઞાવિરુદ્ધ

હોવાથી કર્મબંધની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આવો વિવેક અજ્ઞાનને કારણે બાલ જીવોને હોતો નથી, જેના કારણે તેઓ જિનાજ્ઞાથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

વળી, માંસ ખાવાની બળવાન મનોવૃત્તિ હોવાથી જીવ આત્મવંચના કરીને જેમ શબ્દભેદથી માંસભક્ષણમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે; તેમ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી પણ જે જીવોમાં આરંભાદિ કરવાની વૃત્તિ પડી હોય છે, તે જીવોને આરંભ-સમારંભની પ્રવૃત્તિ પણ ધર્મરૂપે પ્રતિભાસે છે, આથી તેઓ સંજ્ઞાભેદથી પણ આરંભ-પરિગ્રહની વૃત્તિને પોષે છે.

મૂળગાથામાં કેવલ 'આરંભ' શબ્દનો ઉલ્લેખ હોવા છતાં “એક શબ્દના ગ્રહણથી તેની જાતિના બીજા શબ્દનું પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે” એ ન્યાયથી ટીકામાં આરંભની સાથે પરિગ્રહનું પણ ગ્રહણ કરેલ છે. ॥ ૯૯ ॥

અવતરણિકા :

કિમિત્યેતદેવમિત્યત આહ-

અવતરણિકાનો શબ્દાર્થ :

एतद्=आ=देवादिना व्यपदेश्यती ग्रहणं करायेत् धन, एवम्=आवुं=आरंभ-परिग्रहं, किमिति =कया कारय्यती છે? इत्यतः=आથી કરીને આહ=અંથકાર કહે છે-

ગાથા :

पयईए सावज्जं संतं जं सव्वहा विरुद्धं तु ।
धणिभेअंमि वि महरगसीअलिगाइ व्व लोगम्मि ॥ १००॥

અન્યથાર્થ :

લોગમ્મિ=લોકમાં મહુરગસીઅલિગાઈ વ્વ=મધુરક, શીતલિકાદિની જેમ ધણિભેઅંમિ વિ=ધ્વનિભેદ કરાયે છે તે પણ જં=જે કારણથી પયઈએ=પ્રકૃતિથી સાવજ્જં સંતં=સાવધ છતું સવ્વહા=સર્વથા વિરુદ્ધં તુ=વિરુદ્ધ જ છે, (તે કારણથી દેવાદિના વ્યપદેશથી ગ્રહણ કરાયેલું ધન આરંભ-પરિગ્રહરૂપ છે.)

ગાથાર્થ :

લોકમાં મધુરક, શીતલિકાદિની જેમ શબ્દભેદ કરાયે છે તે પણ જે કારણથી પ્રકૃતિથી સાવધ છતાં આરંભાદિ સર્વથા દુષ્ટ જ છે, તે કારણથી દેવાદિના વ્યપદેશથી ગ્રહણ કરાયેલું ધન આરંભ-પરિગ્રહરૂપ છે.

ટીકા :

પ્રકૃત્યા=સ્વભાવેન સાવજ્ઞં=સપાપં સદ્=ભવત્ યત્=યસ્માત્ સર્વથા=સર્વૈઃ પ્રકારૈઃ વિરુદ્ધમેવ=દુષ્ટમેવ ધ્વનિભેદેડપિ=શબ્દભેદેડપિ સતિ, કિંવદિત્યાહ-મધુરકશીતલિકાદિવલ્લેકેકેતિ, ન હિ વિષં મધુરકમિત્યુક્તં ન વ્યાપાદયતિ સ્ફોટિકા વા શીતલિકેત્યુક્તા ન દુનોતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦ ॥

★ “ઘણિમેઽમિ વિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે ધ્વનિભેદ ન કરાય તો તો આરંભાદિ કર્મબંધનું કારણ છે જ, પરંતુ દેવાદિનું કાર્ય કહેવારૂપ ધ્વનિભેદ કરાયે છતે પણ આરંભાદિ કર્મબંધનું જ કારણ છે.

ટીકાર્થ :

જે કારણથી પ્રકૃતિથી=સ્વભાવથી, સાવધ છતું=પાપવાળું છતું, ધ્વનિભેદ કરાયે છતે પણ=શબ્દભેદ કરાયે છતે પણ, સર્વ પ્રકારોથી વિરુદ્ધ જ છે=દુષ્ટ જ છે; કોની જેમ ? એથી કહે છે- લોકમાં મધુરક, શીતલિકાદિની જેમ; તેનું તાત્પર્ય ખોલે છે- મધુરક એ પ્રમાણે કહેવાયેલું વિષ મારતું નથી એમ નહિ જ, અથવા શીતલિકા એ પ્રમાણે કહેવાયેલી સ્ફોટિકા=ફોડકી, દુઃખતી નથી એમ નહિ જ. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ઝેરથી મિશ્રિત એવા મધુર પણ પદાર્થનો ઉપભોગ કરવાથી જેમ મૃત્યુ થાય છે અને શીતલિકાની ફોડલીનું નામ શીતલા હોવા છતાં જેમ તે કેવલ પીડા આપે છે, તેમ પ્રકૃતિથી સાવધ એવી આરંભ-પરિગ્રહની ક્રિયા કરનાર સાધુ શબ્દભેદથી કહે કે ‘આ ધન દેવાદિની ભક્તિ અર્થે છે,’ તોપણ તે સાધુ નિરારંભી અને અપરિગ્રહી બની શકતા નથી; કેમ કે જિનભક્તિ આદિ અર્થે પણ ધન રાખવાનો કે રખાવવાનો સાધુને નિષેધ છે. તેથી તે ધનનો ઉપયોગ જિનભક્તિ આદિમાં થતો હોય તોપણ પ્રકૃતિથી સાવધ હોવાને કારણે સાધુ માટે આરંભ અને પરિગ્રહરૂપ છે. માટે પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે દેવાદિના વ્યપદેશથી પણ સાધુ ધન રાખતા હોય કે રખાવતા હોય અને દેવાદિનાં કાર્યો કરાવતા હોય તોપણ તે ધન સાધુ માટે આરંભ અને પરિગ્રહરૂપ છે.

સાધુ વડે કરાતી જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા પાપરૂપ છે, તે સ્થૂલદષ્ટિથી દષ્ટાંત દ્વારા પ્રથમ બતાવે છે-

જેમ દૂધપાક આદિ મધુર પદાર્થો ઝેરથી મિશ્રિત હોય તો “આ મધુર દૂધપાક છે”, એમ વ્યપદેશ કરવામાં આવે, તો તે વચનપ્રયોગ સાચો હોવા છતાં તેના ઉપભોગથી મૃત્યુ થાય છે; તેમ સંયમ લીધા પછી સંયમને વિરુદ્ધ એવી જિનમંદિરનિર્માણાદિ ક્રિયા “આ ધર્મક્રિયા છે” એમ કહેવામાત્રથી નિરવધ બનતી નથી, પણ આરંભાદિરૂપ બને છે.

આ પ્રથમ દષ્ટાંતનું તાત્પર્ય એ છે કે, જેમ દૂધપાક મધુર પણ છે અને ઝેરમિશ્રિત પણ છે, તેમ જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા સ્થૂલદષ્ટિથી ધર્મરૂપ પણ છે અને સંયમની વિરુદ્ધ હોવાથી સાવધરૂપ પણ છે. પરંતુ મધુર પણ દૂધપાક ઝેરમિશ્રિત હોવાથી જેમ અનર્થકારી છે, તેમ સંયમવેશમાં સ્થૂલથી ધર્મરૂપ લાગતી જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા ભગવાનની આજ્ઞાવિરુદ્ધ હોવાથી પાપબંધના ફળવાળી છે.

સાધુ વડે કરાતી જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા પાપરૂપ છે, તે સૂક્ષ્મદષ્ટિથી દષ્ટાંત દ્વારા બતાવે છે-

જેમ શીતળાની ફોડલી નામમાત્રથી શીતલ છે, પરંતુ અનુભવથી ઠંડકને બદલે પીડા આપનાર છે, તેમ સાધુવેશમાં જિનમંદિરનિર્માણ આદિ કાર્યો નામમાત્રથી ધર્મનાં કાર્યો છે, વસ્તુતઃ તે આરંભ-પરિગ્રહરૂપ છે.

આ બીજા દષ્ટાંતનો ભાવ એ છે કે, જે રીતે શીતલિકા નામની ફોડલીમાં લેશ પણ શીતલતા નથી, કેવલ પીડા છે, પરંતુ શીતલિકારૂપ શબ્દભેદ છે; તે રીતે સાધુપણામાં જિનમંદિરનિર્માણ આદિ ક્રિયા કરવામાં લેશ પણ ધર્મ નથી, કેવલ કર્મબંધના કારણીભૂત સાવધ પ્રવૃત્તિ છે. પરંતુ દેવાદિ અર્થે કરવારૂપ શબ્દભેદ છે.

આમ, પ્રથમ દૃષ્ટાંતમાં ઝેરમિશ્રિત પદાર્થનો પણ મધુરક તરીકે વ્યવહાર કરેલ છે અને બીજા દૃષ્ટાંતમાં પીડાકારી ફોડલીને પણ શીતલિકા નામ આપેલ છે. ॥ ૧૦૦ ॥

અપતરણિકા :

અત્રાહ-

અપતરણિકાર્થ :

અહીં=પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે દૃષ્ટાંત આપવા દ્વારા કહ્યું કે નામભેદ કરવામાત્રથી સાવધ પ્રવૃત્તિ નિરવધ બનતી નથી પરંતુ સાવધ જ રહે છે એમાં, પૂર્વપક્ષી શંકા કરતાં કહે છે -

ગાથા :

તા કીસ અણુમઓ સો ડવણસાઈમિ કૂવનાણં ।
ગિહિજોગ્ગો ડ જડસસ ડ સાવિક્કસસા પરડાણ ॥ ૧૦૧ ॥

અન્યથાર્થ :

તા=તે કારણથી=દેવાદિ માટે ગ્રહણ કરાયેલું ધન પણ સાધુજીવનમાં આરંભ-પરિગ્રહરૂપ બને છે તે કારણથી, ડવણસાઈમિ=ઉપદેશાદિમાં સો=આ=આરંભ, કીસ=કયા કારણથી અણુમઓ=અનુમત છે? (તેને ગ્રંથકાર કહે છે-) કૂવનાણં=કૂપના જ્ઞાતથી ગિહિજોગ્ગો ડ=(જિનમંદિરનિર્માણાદિ કાર્ય) ગૃહસ્થયોગ્ય જ છે, સાવિક્કસસા ડ જડસસ=વળી સાપેક્ષ યતિને પરડાણ=પરાર્થ=પરના ઉપકાર માટે, (જિનમંદિરનિર્માણાદિના ઉપદેશાદિની ક્રિયા છે, તેથી અનુમતિ દોષ નથી.)

ગાથાર્થ :

પૂર્વપક્ષી ગ્રંથકારને કહે છે- તમે ગાથા-૯૯ માં કહ્યું કે દેવાદિ માટે ગ્રહણ કરાયેલું ધન પણ સંયમ-જીવનમાં આરંભ-પરિગ્રહરૂપ બને છે, તે કારણથી ઉપદેશાદિમાં આરંભ કેમ અનુમત છે ? તેને ગ્રંથકાર કહે છે-

કૂપના દૃષ્ટાંતથી જિનમંદિરનિર્માણાદિ કાર્ય ગૃહસ્થને યોગ્ય જ છે, વળી સાપેક્ષ યતિને પર એવા યોગ્ય જીવોના ઉપકાર માટે જિનમંદિરનિર્માણાદિના ઉપદેશાદિની ક્રિયા છે, તેથી અનુમતિ દોષ નથી.

ટીકા :

યદ્યેવં તત્કિમિત્યનુમતોઽસૌ=આરમ્ભઃ, કેત્યાહ-ઉપદેશાદાવિતિ ઉપદેશે શ્રાવકાણામ્ આદિશબ્દાત્ ક્વચિદાત્મનાઽપિ લૂતાદ્યપનયનમાયતન ઇતિ ? અત્રોત્તરમાહ - કૂપજ્ઞાતેન = પ્રવચનપ્રસિદ્ધકૂપોદાહરણેન, ગૃહિયોગ્યસ્તુ=શ્રાવકયોગ્યસ્તુ=શ્રાવકયોગ્ય એવ, ઇતિ મધ્યસ્થસ્ય શાસ્ત્રાર્થકથને નાનુમતિઃ, યતેસ્તુ પ્રવ્રજિતસ્ય સાપેક્ષસ્ય=ગચ્છવાસિનઃ પરાર્થ સત્ત્વાર્હગુણમાશ્રિત્ય નિરીહસ્ય યતનયા વિહિતાનુષ્ઠાનત્વાત્ નાનુમતિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧ ॥

ટીકાર્થ :

યદ્યેવં ..... આરમ્ભઃ જો આમ છે=દેવાદિના વ્યપદેશથી સાધુ ધન રાખે કે જિનમંદિરનું નિર્માણ વગેરે કાર્ય કરાવે તે આરંભ-પરિગ્રહરૂપ છે, તો આ=આરંભ, કયા કારણથી અનુમત છે ?

ક્લેત્યાહ .... ઇતિ કયાં ? એથી કહે છે- ઉપદેશાદિમાં=શ્રાવકોના ઉપદેશમાં અને આદિ શબ્દથી ક્યારેક આત્મા વડે પણ આયતનમાં લૂતાદિના અપનયનમાં અર્થાત્ સાધુ પોતે પણ જિનમંદિરમાંથી કરોળિયા વગેરે દૂર કરે છે, તેમાં કયા કારણથી આરંભ અનુમત છે ? એમ અન્વય છે.

‘ઇતિ’ પૂર્વપક્ષીના પ્રશ્નની સમાપ્તિ અર્થે છે.

અત્રોત્તરમાહ – અહીં=પૂર્વપક્ષીની શંકામાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-

કૂપજ્ઞાતેન ..... યોગ્યં એવ કૂપના જ્ઞાત વડે=પ્રવચનમાં પ્રસિદ્ધ એવા કૂવાના ઉદાહરણ વડે, જિનમંદિરનિર્માણાદિ કાર્ય ગૃહવાળાને યોગ્ય જ છે=શ્રાવકને યોગ્ય જ છે.

ઇતિ મધ્યસ્થસ્ય શાસ્ત્રાર્થકથને નાનુમતિઃ એથી મધ્યસ્થ એવા સાધુને જિનમંદિરનિર્માણાદિ વિષયક શાસ્ત્રાર્થના કથનમાં અનુમતિ દોષ નથી.

યતેસ્તુ ..... નાનુમતિઃ વળી સાપેક્ષ યતિને = ગચ્છમાં વસનારા પ્રવ્રજિતને, સત્ત્વના અર્હ ગુણને=જીવના યોગ્ય ગુણને, આશ્રયીને પરના અર્થે = પર એવા ગૃહસ્થોના ઉપકાર માટે, ઉપદેશાદિની પ્રવૃત્તિ હોવાથી અનુમતિ નથી; કેમ કે નિરીહનું યતનાપૂર્વક વિહિતઅનુજાનપણું છે. અર્થાત્ શ્રાવકો જિનમંદિર નિર્માણાદિ કાર્ય કરે તેવી ઈચ્છા વગરના સાધુની શાસ્ત્રોક્ત મર્યાદાપૂર્વકની જિનમંદિરનિર્માણાદિનો ઉપદેશ આપવારૂપ પ્રવૃત્તિ ભગવાનના વચનથી વિધાન કરાયેલ અનુજાન સ્વરૂપ છે.

ઇતિ ગાથાર્થઃ એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શાસ્ત્રમાં સાધુને શ્રાવકના આચારરૂપે જિનમંદિરનિર્માણ આદિનો ઉપદેશ આપવાનું કથન છે, અને જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા જો આરંભરૂપ હોય, તો તેવી આરંભવાળી ક્રિયાનો સાધુથી ઉપદેશ પણ કેવી રીતે અપાય ? અને જો ઉપદેશ અપાતો હોય તો સાધુ આરંભની અનુમોદના કરે છે, તેમ માનવું પડે. અને જો તે ઉપદેશની ક્રિયા આરંભના અનુમોદનરૂપ ન હોય તો, જિનમંદિરનિર્માણાદિ માટે સાધુ પરિગ્રહ રાખે કે રખાવે, તે પણ નિરારંભરૂપ માનવો પડે. એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષનો આશય છે.

વળી, ક્યારેક અપવાદથી સાધુઓને દેરાસરમાં યતનાપૂર્વક કરોળિયાનાં જાળાં વગેરે સાફ કરવાનું શાસ્ત્રમાં કહેલ છે, તે ક્રિયા પણ આરંભરૂપ હોવા છતાં જેમ તે આરંભની ક્રિયાને શાસ્ત્રકારો સાવધ સ્વીકારતા નથી, તેમ સાધુ જિનમંદિરનિર્માણાદિ માટે ધન રાખે અને જિનમંદિરનું નિર્માણ વગેરે કાર્યો કરાવે, તે ક્રિયા પણ આરંભ-પરિગ્રહરૂપ સ્વીકારવી જોઈએ નહીં, એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. તેને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે-

સાધુઓ ગૃહસ્થોને જિનપૂજા આદિ કૃત્યનો ઉપદેશ આપે છે, તે શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ એવા કૂવાના દૃષ્ટાંતથી ગૃહસ્થ માટે યોગ્ય જ છે, અને “ગૃહસ્થો જિનમંદિરનિર્માણાદિ કાર્ય કરે” તેવા અભિલાષવાળા સાધુઓ હોતા નથી, પરંતુ મધ્યસ્થબુદ્ધિવાળા તથા નિરારંભી માનસવાળા હોય છે, અને પોતાની ઉચિત ભૂમિકાને અનુરૂપ સર્વથા નિરવઘ પ્રવૃત્તિઓ કરવાની પ્રકૃતિવાળા હોય છે, આથી સાધુઓ ગૃહસ્થોનો ઉપકાર થાય તે રીતે શાસ્ત્રના અર્થોનું કથન કરે છે. તેથી ગૃહસ્થો જે દ્રવ્યસ્તવ કરે છે તેમાં થતા આરંભમાં સાધુઓને અનુમતિ દોષ લાગતો નથી.

વળી, જિનમંદિરનિર્માણાદિની પ્રવૃત્તિ આરંભરૂપ હોવા છતાં ગૃહસ્થની ભૂમિકાને અનુરૂપ હોવાથી ગૃહસ્થો માટે તો નિર્જરાનું કારણ છે. તેથી ગચ્છમાં રહેનારા એવા સાપેક્ષ મુનિઓ શ્રાવકોના ઉપકારને સામે રાખીને જિનમંદિરનિર્માણાદિનો ઉપદેશ આપે છે, પરંતુ પોતે “આ લોકો જિનમંદિરનિર્માણાદિની પ્રવૃત્તિ કરે” તેવી ઈચ્છાવાળા હોતા નથી. ફક્ત ગૃહસ્થો પોતાની ભૂમિકાને ઉચિત અનુષ્ઠાન કરીને આત્મહિત સાધે, તેવા પરિણામવાળા હોવાથી જિનમંદિરનિર્માણ આદિ વિષયક ગૃહસ્થોના આરંભ-પરિગ્રહમાં સાધુઓને અનુમતિરૂપ દોષ થતો નથી. ||૧૦૧||

અવતરણિકા :

તથા चाह-

અવતરણિકાર્થ :

અને તે રીતે કહે છે-

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ બે પ્રશ્નો કરેલાં. તેમાંથી સાધુને જિનમંદિરનિર્માણાદિની પ્રવૃત્તિ આરંભ-પરિગ્રહરૂપ હોય તો શ્રાવકોને જિનમંદિરનિર્માણાદિના ઉપદેશમાં આરંભ કેમ અનુમત છે ? એ પ્રકારના પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર ગ્રંથકારે પૂર્વગાથામાં આપ્યો.

હવે જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા જો સાવધ હોય તો સાધુ ક્યારેક દેરાસરમાં કરોળિયાનાં જાળાં વગેરેને દૂર કરવાની ક્રિયા કેમ કરે છે ? અર્થાત્ તે ક્રિયા પણ સાવધ હોવાથી સાધુએ કરવી જોઈએ નહીં; છતાં તે ક્રિયા તો શાસ્ત્રસંમત છે, આથી જેમ કરોળિયાનાં જાળાં વગેરેને દૂર કરવાની ક્રિયા શાસ્ત્રસંમત હોવાથી આરંભરૂપ નથી, તેમ જિનમંદિરનિર્માણાદિની ક્રિયા પણ આરંભરૂપ નથી, એ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના બીજા પ્રશ્નને સામે રાખીને તેના સમાધાન રૂપે ગ્રંથકાર ‘તથા ચ’ થી સમુચ્ચય કરતાં કહે છે-

ગાથા :

अण्णाभावे जयणाँ मग्गणासो हविज्ज मा तेणं ।

पुव्वकयायणाइसु ईसिं गुणसंभवे इहरा ॥ १०२॥

અન્યવાર્થ :

મગ્ગણાસો=માર્ગનાશ મા હવિજ્જ=ન થાઓ, તેણં=તે કારણથી પુવ્વકયાયણાઇસુ=પૂર્વમાં કરાયેલા આયતનાદિમાં ઈસિં=ઈષદ્ ગુણસંભવે=ગુણનો સંભવ હોતે છતે(અને) અણ્ણાભાવે=અન્યનો=કરોળિયા

આદિને સાફ કરે તેવા શ્રાવક વગેરેનો, અભાવ હોતે છતે જયણાઈ=યતના વડે (સાધુ કરોળિયા આદિને દૂર કરીને જિનમંદિર સ્વચ્છ કરે.) ડહરા=ઈતરથા=થોડા ગુણનો સંભવ ન હોય તો, (સાધુ તપ-સંયમમાં યત્ન કરે, જે આગળની ગાથામાં કહેવાશે.)

ગાથાર્થ :

માર્ગનો નાશ ન થાઓ, તે કારણથી પૂર્વમાં કરાયેલા જિનમંદિર આદિમાં થોડો ગુણસંભવ હોતે છતે અને કરોળિયા આદિને સાફ કરે તેવા શ્રાવક આદિનો અભાવ હોતે છતે, શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલી યતના વડે સાધુ કરોળિયા વગેરેને દૂર કરીને જિનમંદિર સ્વચ્છ કરે; પરંતુ જો થોડો પણ ગુણસંભવ ન હોય તો, સાધુ તપ-સંયમમાં યત્ન કરે, જે વાત આગળની ગાથામાં કહેવાશે.

ટીકા :

અન્યાભાવે=શ્રાવકાદ્યભાવે, યતનયા=આગમોક્તયા ક્રિયયા, માર્ગનાશઃ=તીર્થનાશો મા ભૂદિત્યર્થઃ, તેન કારણેન પૂર્વકૃતાયતનાદિષુ=મહતિ સન્નિવેશે સચ્ચરિતલોકાકુલે અર્ધપતિતાયતનાદિષુ, ઈષદ્ગુણસમ્ભવે ચ=કસ્યચિત્પ્રતિપત્ત્યાદિસ્તોકગુણસમ્ભવે ચ સતિ એતદુક્તં, ઇતરથા=અન્યથા ॥૧૦૨॥

★ “પ્રતિપત્ત્યાદિ” માં આદિ પદથી કોઈ જીવને સાધુની લૂતાદિ અપનયનની ક્રિયા જોઈને જૈનધર્મ પ્રત્યે સદ્ભાવ થાય, તો કોઈ જીવ જૈનધર્મની વિશેષ જિજ્ઞાસા થવાથી જૈનશાસ્ત્રો ભણે, અને કોઈ જીવ તો સંયમ પણ ગ્રહણ કરે, એ સર્વ ગુણોનો સંગ્રહ કરવાનો છે.

ટીકાર્થ :

માર્ગનો નાશ=તીર્થનો નાશ, ન થાઓ, તે કારણથી પૂર્વે કરાયેલ આયતનાદિમાં અર્થાત્ સત્ ચરિત છે જેમનું એવા લોકોથી આકુલ=વ્યાપ્ત એવા મોટા સન્નિવેશમાં અર્ધ પડેલ એવા આયતનાદિમાં, અન્યનો અભાવ હોતે છતે=શ્રાવકાદિનો અભાવ હોતે છતે, અને ઈષદ્ ગુણનો સંભવ હોતે છતે=કોઈકની પ્રતિપત્તિ આદિ થોડા ગુણનો સંભવ હોતે છતે, યતના વડે=આગમમાં કહેવાયેલી ક્રિયા વડે, આ=કવચિત્ સાધુને લૂતાદિનું અપનયન, કહેવાયેલું છે. અન્યથા=ઈષદ્ ગુણનો પણ સંભવ ન હોય તો, સાધુ તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરે, એમ આગળની ગાથા સાથે સંબંધ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સામાન્ય રીતે સાધુ જિનમંદિરમાંથી કરોળિયાનાં જાણીં વગેરે દૂર કરવા દ્વારા જિનમંદિરની સાફ-સફાઈ કરે નહિ, કરાવે નહિ અને અનુમોદે પણ નહિ; તો પણ જ્યારે સારા આચારોવાળા પુરુષોથી યુક્ત એવા મોટા નગરમાં કોઈ શ્રાવક આદિની વસતિ નહીં હોવાથી ત્યાં રહેલ જિનમંદિરની સાર-સંભાળ થતી ન હોય, અને તેથી પૂર્વે કરાયેલું તે જિનમંદિર અર્ધપતિત થઈ ગયું હોય ત્યારે, તે અર્ધપતિત જિનમંદિરને સાફ-સૂફી કરવા દ્વારા વ્યવસ્થિત કરતા જોઈને, ત્યાં રહેલા કોઈ સારા લોકોને જિનશાસનની પ્રાપ્તિ વગેરે થવાની સંભાવના દેખાય, તો શાસ્ત્રમાં કહેલી યતનાપૂર્વક તે અર્ધપતિત જિનાલયને સાધુ સ્વયં સાફ કરે;

જેથી ત્યાગી સાધુની આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ જોઈને સજ્જન લોકોને સહજ રીતે જિજ્ઞાસા થાય કે આ જિનાલય કોનું છે ? અને આ મહાત્મા કેમ આ જિનાલયને સાફ કરે છે ? અને તે સજ્જન લોકો આવીને તે જિનમંદિરવિષયક પૃચ્છા કરે તો યોગ્ય જીવોને જિનશાસન પ્રત્યે સદ્ભાવ થાય કે આ લોકોના ધર્મમાં કેવો વિવેક છે ! અને સદ્ભાવ થવાને કારણે તે જીવોને જિનશાસનની પ્રાપ્તિરૂપ લાભ થાય.

આ પ્રકારે અન્ય જીવોને ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ થોડા ગુણનો સંભવ દેખાતો હોય, ત્યારે સાધુ શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિથી તે અર્ધપતિત જિનમંદિરની કરોળિયાનાં જાળાં, ધૂળ વગેરે દૂર કરવા દ્વારા સાફ-સૂકીનું કાર્ય કરે, તે સિવાય નહિ.

વિશેષાર્થ :

:

“સારા ચરિત્રવાળા લોકોથી આકુળ એવું મોટું સન્નિવેશ” એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, જે નગરમાં જૈનો ન હોય તો પણ સ્વાભાવિક રીતે પોતપોતાની ધર્મપ્રવૃત્તિ કરનારા સારા લોકો હોય, કે જેઓને સાધુની જિનમંદિરની સાફ-સફાઈની પ્રવૃત્તિ જોઈને જિનાલય વિષે સહજ જિજ્ઞાસા થાય, કે આ ખંડેર એવું અર્ધપતિત જિનાલય કોનું છે ? અને ત્યાં સાફ-સૂકી કરતા મહાત્માને પૂછીને ભગવાનના સ્વરૂપને જાણે તો તેવા જીવને ધર્મપ્રાપ્તિ થવાની સંભાવના રહે. તેવા નગરમાં સાધુએ અપવાદથી લૂતાદિના અપનયનનું કાર્ય કરવાનું છે. અર્થાત્ સાધુ સામાન્યથી જેમ પોતાનાં વસ્ત્રો કોઈને આપે નહિ; છતાં બ્રાહ્મણના લાભને જોઈને પ્રભુ મહાવીરે પોતાનું અર્ધવસ્ત્ર આપેલ, તેમ અપવાદથી અન્ય જીવોના લાભને જોઈને સાધુ જિનાલયાદિમાંથી કરોળિયા આદિ દૂર કરે છે, તે સિવાય નહિ.

પરંતુ જો થોડા ગુણની પણ સંભાવના ન હોય તો આગળની ગાથામાં કહેવાશે તેમ સાધુ તપ-સંયમમાં ઉદમ કરે છે, એમ પ્રસ્તુત ગાથાના અંતે રહેલ ‘ઇતરથા’ નું ગાથા-૧૦૩ સાથે જોડાણ છે. ॥૧૦૨॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે શ્રાવકાદિનો અભાવ હોય અને કોઈકને થોડા ગુણની સંભાવના હોય તો, સાધુ જિનમંદિરની સ્વચ્છતાનું કાર્ય પણ અપવાદથી કરે, પરંતુ જો થોડા ગુણની સંભાવના ન હોય તો સાધુએ શું કરવું જોઈએ ? જેથી ચૈત્યાદિની ભક્તિ પણ થાય ? તે બતાવતાં કહે છે-

ગાથા :

चेइअकुलगणसंघे आयरिआणं च पवयणसुए अ ।
सव्वेसु वि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेण ॥१०३॥

અવ્યયાર્થ :

चेइअकुलगणसंघे आयरिआणं च पवयणसुए अ सव्वेसु वि=ચૈત્ય, કુલ, ગણ, સંઘવિષયક અને આચાર્યના પ્રવચન અને શ્રુતવિષયક; સર્વમાં પણ તવસંજમં ઉજ્જમંતેણ તેણ=તપ-સંયમને વિષે ઉદમ કરતા એવા તેના વડે=સાધુ વડે, કયं=(જે કર્તવ્ય છે તે) કરાયેલું થાય છે.

ગાથાર્થ :

ચૈત્ય, કુલ, ગણ, સંઘ અને આચાર્યના પ્રવચન અને શ્રુત; એ સર્વમાં પણ જે કર્તવ્ય છે તે, તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરતા સાધુ વડે કરાયેલું થાય છે.

ટીકા :

ચૈત્યકુલગણસંઘેષુ = ચૈત્યાનિ = અર્હત્પ્રતિમાઃ, કુલં-ચાન્દ્રાદિ, પરસ્પરસાપેક્ષાનેકકુલસમુદાયો ગણઃ, બાલિકા (?શ્રાવિકા) પર્યન્તઃ સદ્ધુઃ, તથા આચાર્યાણાં પ્રસિદ્ધતત્ત્વાનાં પ્રવચનશ્રુતયોશ્ચ = પ્રવચનમ્ અર્થઃ શ્રુતં તુ સૂત્રમેવ, એતેષુ સર્વેષ્વપિ તેન = સાધુના કૃતં યત્કર્તવ્યં, કેન? इत्याह- તપઃસંયમયોરુદ્ધચ્છતા = તપસિ સંયમે ચોદ્યમં કુર્વતેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૩ ॥

નોંધ :

ટીકામાં બાલિકાપર્યન્તઃ છે તેને સ્થાને શ્રાવિકાપર્યન્તઃ હોવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

ચૈત્ય, કુલ, ગણ, સંઘવિષયક અને તે રીતે પ્રસિદ્ધ તત્ત્વવાળા આચાર્યના પ્રવચન અને શ્રુતવિષયક; આ સર્વમાં પણ જે કર્તવ્ય છે તે, તેના વડે=સાધુ વડે, ક્યા સાધુ વડે ? એથી કહે છે- તપમાં અને સંયમમાં ઉદ્યમને કરતા એવા સાધુ વડે, કરાયેલું થાય છે. ચૈત્યો=અર્હત્ની પ્રતિમાઓ, ચાન્દ્ર આદિ કુલ છે, પરસ્પર અપેક્ષાવાળા અનેક કુલનો સમુદાય એ ગણ છે, શ્રાવિકાના પર્યંતવાળો સંઘ છે, પ્રવચન=અર્થ, વળી શ્રુત સૂત્ર જ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે રહેલ 'ઈતરથા'નો સંબંધ પ્રસ્તુત ગાથા સાથે છે. માટે અપવાદના કારણમાં લાભ દેખાય તો સાધુ જિનમંદિરવિષયક ઉચિત કૃત્યો કરે, અને તેવું કારણ ન હોય તો સાધુ હંમેશાં તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરે છે.

અહીં 'તપ' થી સ્વાધ્યાયાદિ ૧૨ પ્રકારના તપનું ગ્રહણ કરવાનું છે અને 'સંયમ' થી સમિતિ-ગુપ્તિ ગ્રહણ કરવાની છે, જેના દ્વારા સાધુને સંવર અને નિર્જરાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ પ્રકારની ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુને ચૈત્યાદિ સર્વ વસ્તુઓમાં જે કર્તવ્ય છે તે કરાયેલું થાય છે, અર્થાત્ તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ સાધુ ચૈત્યાદિ સર્વ કૃત્યોનું ફળ પ્રાપ્ત કરે છે.

વિશેષાર્થ :

સાધુ હંમેશાં સંવર અને નિર્જરા અર્થે ઉચિત કૃત્યો કરે છે. તેમાં પાપ કૃત્યોનો વિરામ કરવાથી સંવર પ્રાપ્ત થાય છે અને આત્મભાવમાં ગમનનો યત્ન કરવાથી પૂર્વે બાંધેલાં કર્મોનો નાશ થવારૂપ નિર્જરા પ્રાપ્ત

થાય છે, અને તે બંને રૂપ અનુક્રમે સંયમ અને તપ છે. છતાં સાધુ પ્રસંગને અનુરૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં યત્ન કરવા દ્વારા પણ સંવર-નિર્જરાને પ્રાપ્ત કરે છે. તે આ રીતે-

જ્યારે ચૈત્યનું કોઈક કૃત્યવિશેષ સિદ્ધાતું હોય અને તે કૃત્ય કરવાથી કોઈ જીવને લાભ થાય તેમ હોય ત્યારે અપવાદથી સાધુ તે ચૈત્યનું કૃત્ય કરીને સંવર-નિર્જરાને પ્રાપ્ત કરે. વળી ક્યારેક ગ્લાનાદિની વૈયાવચ્ચ કરવાનો પ્રસંગ હોય ત્યારે વૈયાવચ્ચ કરવા દ્વારા સાધુ સંવર-નિર્જરાને પ્રાપ્ત કરે છે, અને જ્યારે કોઈપણ કાર્ય વિદ્યમાન ન હોય ત્યારે સાધુ આત્મભાવને ઉલ્લસિત કરવા માટે તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરીને પણ સંવર-નિર્જરાને પ્રાપ્ત કરે છે.

આમ, સંયમને અનુરૂપ ઉચિત કૃત્યો કરવાનો અધ્યવસાય સાધુના હૈયામાં સદા વિદ્યમાન હોવાથી સર્વ ઉચિત કર્તવ્યોના પાલનનું ફળ વિવેકસંપન્ન સાધુને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૦૩॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૦૨-૧૦૩ કહ્યું કે કોઈ જીવને ધર્મની પ્રાપ્તિ થવારૂપ થોડા ગુણનો લાભ થતો હોય તો સાધુ અપવાદથી જિનમંદિરમાંથી કરોળિયાનાં જાળાં વગેરે દૂર કરવાનું કૃત્ય કરે છે, નહીંતર તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરે છે; આ પ્રકારનો ઉચિત વિવેક અવિવેકનો ત્યાગ કર્યા વગર થતો નથી, તેથી હવે સંયમજીવનમાં અવિવેકના ત્યાગની પ્રધાનતા બતાવતાં કહે છે-

ગાથા :

एत्थ यऽविवेगचागा पवत्तई जेण ता तओ पवरो ।
तस्सेव फलं एसो जो सम्मं बज्झचाउ त्ति ॥ १०४ ॥

અન્યથાર્થ :

जेण य=અને જે કારણથી एत्थ=અહીં=તપ-સંયમમાં, (સાધુ) अविवेगचागा અવિવેકના ત્યાગથી, पवत्तई=પ્રવર્તે છે, ता=તે કારણથી तओ=तकः=आ=अविवेकनो त्याग, पवरो=પ્રવર છે=શ્રેષ્ઠ છે; जो सम्मं बज्झचाओ=જે સમ્યગ્ બાહ્યત્યાગ છે, एसो=એ तस्सेव=તેનું જ=अविवेकना त्यागનું જ, फलं=ફળ છે.

★ 'च' પૂર્વગાથાના સમુચ્ચય માટે છે.

★ 'त्ति' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

અને જે કારણથી તપ આદિમાં સાધુ અવિવેકના ત્યાગથી પ્રવર્તે છે, તે કારણથી અવિવેકનો ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે; જે સમ્યગ્ બાહ્યત્યાગ છે, એ અવિવેકના ત્યાગનું જ ફળ છે.

ટીકા :

અત્ર ચ તપઆદૌ અવિવેકત્યાગાત્ પ્રવર્તતે येन कारणेन, तस्मादसौ=अविवेकत्यागः प्रवरः, तस्यैव=अविवेकत्यागस्य फलमेव यः सम्यग्बाह्यत्याग इति गाथार्थः ॥૧૦૪॥

ટીકાર્થ :

અને જે કારણથી અહીં = તપ આદિમાં = તપ અને સંયમમાં, અવિવેકના ત્યાગથી પ્રવર્તે છે, તે કારણથી આ = અવિવેકનો ત્યાગ, પ્રવર છે; જે સમ્યક્ બાહ્યનો ત્યાગ છે એ તેનું જ = અવિવેકના ત્યાગનું જ, ફલ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

નિરાંત્રી જીવન જીવવાની વૃત્તિ પેદા થવી, એ સાધુનો સમ્યક્ બાહ્યત્યાગ છે. આથી સાધુ આરંભના કારણીભૂત એવા કુટુંબ, ધનાદિનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરે છે; અને કુટુંબ, ધનાદિનો ત્યાગ કરીને નિરાંત્રી જીવન જીવવું હોય તો, સાધુએ સતત ગુપ્તિમાં રહેવું જોઈએ, અને નિર્જરાઈ સ્વાધ્યાયાદિ તપમાં યત્ન કરવો જોઈએ; અને જે સાધુ અવિવેકનો ત્યાગ કરીને સંયમગ્રહણ કરે છે, તે સાધુ હંમેશા તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરે છે, તેથી સંયમજીવનમાં બાહ્ય ત્યાગ કરતાં અવિવેકનો ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે.

વિશેષાર્થ :

સાધુ સંસારના ભાવોથી નિર્લેપ થવા અને આત્માના ભાવોમાં યત્ન કરવા માટે સંયમ ગ્રહણ કરે છે, અને સંસારના ભાવોથી નિર્લેપ રહેવા માટે શાસ્ત્રાનુસારી વિવેકદષ્ટિ આવશ્યક છે, તેથી શાસ્ત્રાનુસારી વિવેકદષ્ટિ આવે તો અવિવેકનો ત્યાગ થાય, અને અવિવેકનો ત્યાગ કર્યો હોય તેવા સાધુ તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરીને નિર્જરારૂપ ફળની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. આથી વિવેકી સાધુ કોઈક જીવના કલ્યાણ માટે અપવાદથી જિનમંદિરમાંથી કરોળિયાનાં જાળાં, કચરો વગેરે દૂર કરવાનું કાર્ય કરતા હોય ત્યારે પણ તે સાધુનો આશય અન્ય જીવોને સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવીને મોક્ષને અભિમુખ કરવામાત્રનો હોય છે, આથી તેવું કોઈ લાભનું કારણ ન હોય તો જિનમંદિર સાફ કરવું, વગેરે કૃત્યોમાં યત્ન કરતા નથી. એ પ્રકારે પ્રસ્તુત ગાથાનું ગાથા-૧૦૨ સાથે યોજન છે. ॥૧૦૪॥

અવતરણિકા :

યતશ્ચૈવમ્-

અવતરણિકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે=સંયમજીવનમાં અવિવેકનો ત્યાગ પ્રધાન છે, પણ બાહ્યત્યાગ નહીં; અને અવિવેકના ત્યાગનું ફળ સમ્યક્ બાહ્યત્યાગ છે અને અવિવેકના ત્યાગ વગરનો બાહ્યત્યાગ એ ત્યાગ નથી એમ છે, તે કારણથી શું ? તે પ્રસ્તુતગાથામાં દર્શાવે છે-

ગાથા :

તા થેવમિઅં કજ્જં સયણાઙ્ગુઓ ન વ ત્તિ સઙ્ગ તમ્મિ ।
 એત્તો ચેવ ય દોસા ણ હંતિ સેસા ધુવં તસ્સ ॥ ૧૦૫ ॥

અન્યથાર્થ :

તા=તે કારણથી તમ્મિ સઙ્ગ=તે થયે છતે=અવિવેકનો ત્યાગ થયે છતે, સયણાઙ્ગુઓ ન વ=સ્વજનાદિથી યુક્ત છે કે નહીં ? કજ્જં થેવમ્=એ કાર્ય થોડું છે. એત્તો ચેવ ય=અને આનાથી જ=અવિવેકના ત્યાગથી જ, તસ્સ=તેને=સાધુને, સેસા દોસા=શેષ=અગંભીરતાદિ, દોષો ધુવં ણ હંતિ=ધ્રુવ=નક્કી, થતા નથી.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

સંયમજીવનમાં અવિવેકનો ત્યાગ જ પ્રધાન છે, બાહ્યત્યાગ નહીં; તે કારણથી અવિવેકનો ત્યાગ થયે છતે દીક્ષા લેનાર સ્વજનાદિથી યુક્ત છે કે નહીં, એ કાર્ય થોડું છે અને અવિવેકના ત્યાગથી જ સાધુને અગંભીરતાદિ દોષો નક્કી થતા નથી.

ટીકા :

તત્=તસ્માત્ સ્તોકમિદં કાર્યં સ્વજનાદિયુક્તો ન વેતિ સતિ તસ્મિન્=અવિવેકત્યાગે, અત એવ ચ અવિવેકત્યાગાદ્ દોષા ન ભવન્તિ શેષા ધ્રુવં તસ્ય અગમ્ભીરમદાદયઃ इति ગાથાર્થઃ ॥૧૦૫॥

ટીકાર્થ :

તે કારણથી તે થયે છતે=અવિવેકનો ત્યાગ થયે છતે, સ્વજનાદિથી યુક્ત છે કે નહિ ? એ કાર્ય થોડું છે; અને આનાથી જ=અવિવેકના ત્યાગથી જ, તેને=સ્વજનાદિથી વિરહિત પણ દીક્ષા લેનાર જીવને, શેષ એવા અગંભીર, મદ વગેરે દોષો ધ્રુવ=નક્કી, થતા નથી. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૮૧ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે સ્વજનાદિથી યુક્ત જીવો જ દીક્ષાના અધિકારી છે, તેનું નિરાકરણ કરીને ગાથા-૧૦૪માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે સંયમજીવનમાં બાહ્યત્યાગ પ્રધાન નથી, પરંતુ અવિવેકનો ત્યાગ પ્રધાન છે, તે કારણથી દીક્ષાનો અધિકારી બાહ્ય સ્વજન, સંપત્તિઆદિથી રહિત હોય કે યુક્ત હોય, તે વાત સંયમજીવનમાં ગૌણ છે; પરંતુ અવિવેકનો ત્યાગ જ મુખ્ય છે.

આનાથી એ કહેવું છે કે બાહ્ય સ્વજનાદિને છોડીને પણ અવિવેકનો ત્યાગ ન કર્યો હોય, તો તે સાધુ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી પણ તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરતા નથી, પરંતુ નામભેદથી આરંભાદિની પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, તેથી તેવા સાધુનો સ્વજન વગેરેના ત્યાગરૂપ બાહ્યત્યાગ પણ અર્કિચિત્કર છે. વળી, સ્વજન વગેરેથી રહિત હોવા છતાં સંસારના સ્વરૂપને જાણીને જેને વિવેક પ્રગટ્યો હોય કે “ખરેખર મનુષ્યભવ પામીને

સંવર-નિર્જરામાં જ યત્ન કરવા જેવો છે”, અને તેથી જે સંવરના ઉપાયભૂત સંયમમાં અને નિર્જરાના ઉપાયભૂત તપમાં યત્ન કરતા હોય, તેવા સાધુને અવિવેકના ત્યાગને કારણે પૂર્વપક્ષી દ્વારા ગાથા-૮૨માં કહેવાયેલા અગંભીરતા, મદ વગેરે દોષો નિયમથી થતા નથી.

વળી, અવિવેકનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તો, મહાવૈભવાદિનો ત્યાગ કર્યા પછી પણ સાધુને, સંયમજીવનમાં “મેં મહાવૈભવ છોડ્યો છે” એ પ્રકારનો મદ થઈ શકે છે. માટે સંયમજીવનમાં સ્વજનાદિના ત્યાગનું કાર્ય ગૌણ છે અને અવિવેકના ત્યાગનું કાર્ય પ્રધાન છે, એ પ્રકારનો પ્રસ્તુત ગાથાનો ધ્વનિ છે.

“સ્વજનાદિથી યુક્ત છે કે નહિ? એ કાર્ય થોડું છે” એ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે દીક્ષાનો અધિકારી સ્વજનાદિથી યુક્ત હોય કે સ્વજનાદિથી રહિત હોય તે કાર્ય સંયમના ગ્રહણમાં અલ્પ છે; કેમ કે તેનાથી કાંઈ સંયમમાં અધિકતા આવતી નથી, પરંતુ અવિવેકના ત્યાગથી સંયમમાં અધિકતા આવે છે. તેથી સંયમગ્રહણમાં અવિવેકના ત્યાગરૂપ કાર્ય અધિક છે.

ટીકામાં શેષાઃ નો અર્થ અગમ્भीરમદાદયઃ કર્યો. ત્યાં શંકા થાય કે અગંભીરતાદિ દોષો કોની અપેક્ષાએ શેષ છે? તો તેનો આશય એ છે કે સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી અવિવેકનો ત્યાગ આવશ્યક છે, તેથી અવિવેકનો ત્યાગ થઈ જાય તો અવિવેકત્યાગથી શેષ એવા અગંભીરતાદિ દોષોનો પણ ત્યાગ થઈ જાય છે. આથી અવિવેકત્યાગની અપેક્ષાએ અગંભીરતા, મદાદિ દોષો શેષ છે. ॥૧૦૫॥

અપતરણિકા :

યદ્યેવં તર્હિ સૂત્ર ઉક્તમ્ “જે ય કન્તે પિણ” ઇત્યાદૌ યત્ “સે હુ ચાઈ ત્તિ વુચ્ચતિ” ત્તિ તત્કથં નીયતે? ઇતિ ચેતસિ નિધાયાહ -

અપતરણિકાર્થ :

જો આમ છે=પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે બાહ્યત્યાગ અલ્પ છે અને સંયમજીવનમાં અવિવેકનો ત્યાગ મુખ્ય છે, તેથી સ્વજનાદિવાળા જીવો જ દીક્ષાના અધિકારી છે તેમ કહેવું ઉચિત નથી એમ છે, તો દશવૈકાલિકસૂત્રમાં જે ય કન્તે પિણ ઇત્યાદિમાં “સે હુ ચાઈ ત્તિ વુચ્ચતિ” એ પ્રમાણે જે કહેવાયું છે, તે કેવી રીતે ઘટે? એ પ્રકારે ચિત્તમાં ધારણ કરીને કહે છે-

અપતરણિકાનો ભાવાર્થ :

દશવૈકાલિકસૂત્રમાં કહ્યું છે કે “જે સુંદર, પ્રિય એવા પ્રાપ્ત થયેલ પણ ભોગોને પીઠ કરે છે અને સ્વાધીન ભોગોને ત્યજે છે, તે જ ‘ત્યાગી’ એ પ્રમાણે કહેવાય છે,” તેથી તે સૂત્ર પ્રમાણે પણ એ અર્થ પ્રાપ્ત થાય કે સ્વજનાદિથી યુક્ત વ્યક્તિ જ દીક્ષા લેવા માટે અધિકારી છે. આ પ્રકારની શંકાને ચિત્તમાં સ્થાપન કરીને તેનું ગ્રંથકાર સમાધાન કરે છે -

ગાથા :

સુત્તં પુણ વવહારે સાહીણે વા (? ણત્તા) તવાઈભાવેણં ।
હૂ અવિસદ્દત્થમ્પી અન્નોઽવિ તઓ હવઈ ચાઈ ॥૧૦૬॥

અન્યથાર્થ :

સુત્તં પુન = વળી સૂત્ર સાહીણતા = સ્વાધીનપણું હોવાથી વ્યવહારે = વ્યવહારવિષયક છે. હૂ = (સૂત્રમાં કહેવાયેલ) 'હુ' અવિસદ્ધ્યમ્મી = 'અપિ' શબ્દના અર્થમાં છે. તત્તો = તે કારણથી તવાઈભાવેણ = તપાદિના ભાવ વડે અન્નોઽપિ = અન્ય પણ ચાઈ = ત્યાગી હવઈ = થાય છે.

નોંધ :

મૂળગાથામાં સાહીણે વા છે, તેને સ્થાને સાહીણતા હોવું જોઈએ. પાઠશુદ્ધિ મળેલ નથી.

ગાથાર્થ :

વળી દશવૈકાલિકનું સે હુ ચાઈ તિ ઇત્યાદિ સૂત્ર સ્વાધીનપણું હોવાથી વ્યવહારનયના વિષયવાળું છે. સૂત્રમાં કહેવાયેલ 'હુ' અવ્યય 'અપિ' શબ્દના અર્થમાં છે, તે કારણથી તપાદિના ભાવ વડે અન્ય પણ ત્યાગી થાય છે.

ટીકા :

સૂત્રં પુન: "સે હુ ચાઈ તિ" ઇત્યાદિ વ્યવહારનયવિષયં, વ્યવહારતસ્તાવદેવં સ્વાધીનત્વાત્, તપઆદિભાવેન = તપસા-અનિદાનેન આદિશબ્દાત્ કોટિત્રયોદ્યમપરિત્યાગેન ચ, હુ: સૂત્રોક્તઃ અપિશબ્દાર્થે, સોઽપ્યન્યોઽપિ તત્તો ભવતિ ત્યાગીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬॥

ટીકાર્થ :

સૂત્રં ..... સ્વાધીનત્વાત્, વળી સે હુ ચાઈ તિ ઇત્યાદિ સૂત્ર વ્યવહારનયના વિષયવાળું છે. વ્યવહારથી આ પ્રમાણે છે અર્થાત્ વૈભવ વગેરેના ત્યાગથી 'આ ત્યાગી છે' એ પ્રકારનો વ્યવહાર થાય છે; કેમ કે સ્વાધીનપણું છે = બાહ્યત્યાગ પોતાને આધીન છે.

સૂત્રોક્તઃ હુ: અપિશબ્દાર્થે સૂત્રમાં કહેવાયેલો 'હુ' 'અપિ' શબ્દના અર્થમાં છે.

તત્તો તપઆદિ .... પરિત્યાગેન ચ તે કારણથી તપાદિના ભાવ વડે = અનિદાનવાળા તપ વડે અને આદિ શબ્દથી કોટિત્રયમાં ઉદ્યમના = પ્રયત્નના, પરિત્યાગ વડે,

સોઽપ્યન્યોઽપિ તે પણ=સંયમ ગ્રહણ કરનાર બાહ્ય વૈભવ વગેરે વાળો પણ, અને અન્ય પણ=સંયમ ગ્રહણ કરનાર બાહ્ય વૈભવ વગેરે વગરનો પણ,

ત્યાગી ભવતિ ત્યાગી થાય છે.

ઈતિ ગાથાર્થઃ એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વજન્મના પુણ્યના ઉદયથી બાહ્ય સંપત્તિ વગેરે ઘણી મળેલી હોવા છતાં વૈરાગ્ય પામીને તે સંપત્તિ વગેરેનો ત્યાગ કર્યો હોય તેવા જીવોને ત્યાગી બતાવવા માટે દશવૈકાલિકનું સૂત્ર છે, અને ત્યાં મુખ્ય આશય

એ છે કે ભૂતકાળમાં ધર્મ આરાધના કરી હોય તેવા જીવો પ્રાયઃ કરીને પુણ્યના ઉદયથી વૈભવાદિને પામે છે અને પુણ્યાનુબંધીપુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલી પણ તે સંપત્તિ આદિનો વૈરાગ્યથી ત્યાગ કરે છે, અને આવા જીવોને વ્યવહારનય 'ત્યાગી' કહે છે; કેમ કે પુણ્યના ઉદયથી મળેલી ભોગ-સંપત્તિનો ત્યાગ કરવો જીવને પોતાને આધીન છે અને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી સંપત્તિનો ત્યાગ કરનારને દશવૈકાલિકસૂત્રની એક ગાથા 'સે હુ ચાઈ' = આ ત્યાગી છે એમ કહે છે. તેમાં 'હુ' શબ્દ 'અપિ' અર્થમાં છે, તેથી અન્ય ત્યાગીનો પણ સમુચ્ચય થાય છે. છતાં ઘણો વૈભવ છોડનાર વ્યક્તિ ત્યાગી છે એ પ્રકારનો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે, તેને આશ્રયીને દશવૈકાલિકનું સૂત્ર છે.

આમ, 'અપિ' શબ્દથી અન્ય ત્યાગીને ગ્રહણ કરીને તપથી અને ત્રિકોટી આરંભના પરિત્યાગરૂપ સંયમથી, વૈભવાદિથી યુક્ત સંયમ ગ્રહણ કરનાર અને વૈભવાદિથી રહિત સંયમ ગ્રહણ કરનાર, એમ બંનેને દશવૈકાલિકનું સૂત્ર ત્યાગી કહે છે; કેમ કે દશવૈકાલિકમાં સાક્ષાત્ કથન ફક્ત વ્યવહારનયની પ્રધાનતાથી છે અને તેમાં હુ શબ્દ અપિ અર્થમાં હોવાથી બાહ્યવૈભવાદિ વગરના જીવોનો પણ ત્યાગી તરીકે સમુચ્ચય થઈ જાય છે.

અનિદાનવાળું તપ એટલે સાંસારિક ફળની આશંસા રહિત કેવલ નિર્જરાના અભિલાષથી કરાયેલું તપ.

અહીં કોટિત્રયથી ત્રણ પ્રકારની ત્રિકોટી ગ્રહણ કરવાની છે; તે આ રીતે-

હણવું, હણાવવું અને હણતાની અનુમોદના કરવી એ હનનત્રિકોટી છે; ખરીદવું, ખરીદાવવું અને ખરીદતાની અનુમોદના કરવી એ ક્યણત્રિકોટી છે; રાંધવું, રંધાવવું અને રાંધતાની અનુમોદના કરવી એ પચનત્રિકોટી છે. આ ત્રણેય પ્રકારની આરંભની ત્રિકોટીમાં કરાતા ઉદ્યમના ત્યાગથી સંયમની પરિણતિ પ્રગટે છે, અને અવિવેકના ત્યાગપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરનારો જીવ જ અનિદાનવાળા તપથી અને આરંભની ત્રિકોટીત્રયના પરિત્યાગથી ત્યાગી બની શકે છે. ॥૧૦૬॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે વ્યવહારનય બાહ્ય સ્વજનાદિનો ત્યાગ કરનારને ત્યાગી કહે છે અને નિશ્ચયનય તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરનારા સાધુ સ્વજનાદિથી યુક્ત હોય કે સ્વજનાદિથી રહિત હોય, તો પણ તેને ત્યાગી કહે છે. આમ, નિશ્ચયનયને માન્ય એવા ત્યાગીને ત્યાગીરૂપે સ્થાપન કરવા અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

કો વા કસ્સ ન સયણો ? કિં વા કેણં ન પાવિઆ ભોગા ? ।

સંતેસુ વિ પડિબંધો દુદ્ધો ત્તિ તઓ ચણ્ઠવ્વો ॥ ૧૦૭॥

અભ્યયાર્થ :

કો વા = અથવા કોણ કસ્સ ન સયણો ? = કોનો સ્વજન નથી ? = સર્વ સર્વના સ્વજન છે. કેણં વા કિં ભોગા ન પાવિઆ ? = અથવા કોના વડે કયા ભોગો પમાયા નથી ? = સર્વ વડે સર્વ ભોગો પમાયા છે.

સંતેસુ વિ = (સ્વજનાદિ) હોતે છતે પણ પડિબંધો = પ્રતિબંધ દુદ્ધો = દુષ્ટ છે, ત્તિ = એથી કરીને તઓ = તકઃ = આ = પ્રતિબંધ, ચણ્વો = ત્યજવો જોઈએ.

ગાથાર્થ :

અથવા કોણ કોનો સ્વજન નથી ? અર્થાત્ સર્વ સર્વના સ્વજન છે. અથવા કોના વડે કયા ભોગો પ્રાપ્ત કરાયા નથી ? અર્થાત્ સર્વ વડે સર્વ ભોગો પ્રાપ્ત કરાયા છે. સ્વજનાદિ હોતે છતે પણ પ્રતિબંધ દુષ્ટ છે, એથી કરીને પ્રતિબંધ ત્યજવો જોઈએ.

ટીકા :

કો વા કસ્ય ન સ્વજનઃ કિં વા કેન ન પ્રાપ્તા ભોગાઃ અનાદૌ સંસાર ઇતિ, તથા સત્ત્વપિ સ્વજનાદિષુ પ્રતિબંધો દુષ્ટ ઇત્યસૌ ત્યક્તવ્યઃ, અસત્ત્વપિ તત્સમ્ભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૦૭॥

ટીકાર્થ :

કોણ કોનો સ્વજન નથી ? અથવા કોના વડે અનાદિ એવા સંસારમાં કયા ભોગો પ્રાપ્ત કરાયા નથી ? અને સ્વજનાદિ હોતે છતે પણ પ્રતિબંધ દુષ્ટ છે. એથી આ = પ્રતિબંધ, ત્યજવો જોઈએ; કેમ કે અસત્માં પણ = સ્વજનાદિ નહીં હોતે છતે પણ, તેનો = પ્રતિબંધનો, સંભવ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષી, સ્વજન વગેરેથી યુક્ત જીવ તે સ્વજન વગેરેને છોડીને દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો તેને ત્યાગી માનતો હોવાથી કહે છે કે સ્વજન, ધનાદિવાળો જ મુમુક્ષુ દીક્ષાનો અધિકારી છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે દરેકનો આત્મા અનાદિનો છે અને અનાદિ સંસારમાં દરેક જીવોના દરેક જીવો સાથે અનંતી વખત સંબંધો થયા છે, તેથી સર્વ જીવોના સર્વ જીવો સ્વજનો છે; અને આ અનાદિ સંસારમાં સર્વ જીવોએ નવમા ગ્રૈવેયક સુધીના ઉત્કટ ભોગો પ્રાયઃ કરીને અનંતી વખત પ્રાપ્ત કરેલા છે; તેથી આ ભવમાં કદાચ સ્વજનો કે ભોગો ન મળ્યા હોય તોપણ અનંતા ભવોમાં જીવે જે સ્વજનો અને ભોગોને પ્રાપ્ત કર્યા તેમાં જીવને પ્રતિબંધ રહે છે, અને તે રીતે વર્તમાનમાં મળેલ સ્વજનાદિ પ્રત્યે પણ જીવને રાગભાવ વર્તે છે.

આથી સાધુ વિવેકપૂર્વક સંયમમાં ઉદમ ન કરે તો, સ્વજનાદિ ન મળ્યા હોય તોપણ સ્વજન, ધનાદિ પ્રત્યે રાગભાવ થાય તેવી પ્રકૃતિ જીવમાં વર્તે છે, અર્થાત્ સંયમ લીધા પછી પણ તે શ્રાવકો, ઉપધિ વગેરેમાં મમત્વભાવ કરે છે. વળી સ્વજનાદિ મળ્યા હોય અને તેઓનો ત્યાગ કર્યો હોય તોપણ તેઓ પ્રત્યે રાગભાવ થાય તેવી પ્રકૃતિ જીવમાં વર્તે છે. આમ, અવિવેકનો ત્યાગ કરવામાં ન આવે તો સ્વજનાદિના ત્યાગમાત્રથી મમત્વ કરવાની પ્રકૃતિ જીવમાંથી જતી રહેતી નથી; કેમ કે સ્વજનો પ્રત્યે રાગભાવ કરવો તેવી જીવની પ્રકૃતિ દુષ્ટ છે. જ્યારે વિવેકસંપન્ન જીવ સ્વજનાદિ હોય કે ન હોય તોપણ વિવેકના બળથી સ્વજનાદિમાં રાગભાવ પેદા કરાવે તેવી પ્રકૃતિનો ત્યાગ કરે છે, માટે સંપત્તિ વગેરેથી રહિત દરિદ્રને પણ વિવેકના બળથી ત્યાગ સંભવે છે. ॥૧૦૭॥

અવતરણિકા :

ઉભયયુક્તાનાં તુ ગુણમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૦૬માં ગ્રંથકારે દશવૈકલિકસૂત્રના વચનથી, વ્યવહારનયની પ્રધાનતાથી સ્વજનાદિનો ત્યાગ કરનારને ત્યાગી કહ્યો અને ગાથા-૧૦૭માં સ્થાપન કર્યું કે ખરેખર સ્વજનાદિ હોતે છતે પણ પ્રતિબંધ દુષ્ટ છે. માટે સ્વજનાદિનો ત્યાગ કર્યા પછી પણ સ્વજનાદિનો પ્રતિબંધ ન તૂટે, તો તે બાહ્યત્યાગી ખરેખર ત્યાગી નથી.

હવે વળી, ઉભયથી યુક્ત જીવોના ગુણને=બાહ્યત્યાગથી અને અવિવેકના ત્યાગથી સંપન્ન એવા સાધુઓને થતા લાભને, કહે છે-

ગાથા :

ધણ્ણા ય ઉભયજુત્તા ધમ્મપવિત્તીઙ્ઠુતિ અન્નેસિં ।

જં કારણમિહ પાયં કેસિંચિ કયં પ્રસંગેણં ॥ ૧૦૮ ॥ કેસિં તિ દારં ગયં ॥

અન્યાર્થ :

ઉભયજુત્તા ય=અને ઉભયથી યુક્ત=બાહ્યત્યાગ અને અવિવેકના ત્યાગથી યુક્ત જીવો, ધણ્ણા=ધન્ય છે, જં=જે કારણથી ઇહ=અહીં=સંસારમાં, કેસિંચિ અન્નેસિં=કેટલાક અન્યોની ધમ્મપવિત્તીઙ્ઠુ = ધર્મપ્રવૃત્તિનું પાયં કારણ=પ્રાયઃ કારણ હુંતિ=થાય છે. પ્રસંગેણં કયં=પ્રસંગ વડે સર્ચું. કેસિં='કોને' તિ=એ પ્રકારનું દારં = દ્વાર ગયં = ગયું = પૂરું થયું.

ગાથાર્થ :

બાહ્યત્યાગ અને અવિવેકના ત્યાગથી યુક્ત જીવો ધન્ય છે, જે કારણથી સંસારમાં કેટલાક અન્યોની ધર્મપ્રવૃત્તિનું પ્રાયઃ કારણ થાય છે. પ્રસંગથી સર્ચું.

ટીકા :

ધન્યાશ્ચોભયયુક્ત=બાહ્યત્યાગાવિવેકત્યાગદ્વયસમ્પન્નાઃ, કિમિત્યત આહ- ધર્મપ્રવૃત્તેર્ભવન્તિ અન્યેષાં પ્રાણિનાં યદ્=યસ્માત્ કારણમિહ પ્રાયેણ કૈષાઞ્ચિદન્યેષામિતિ કૃતં પ્રસંગેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૮ ॥

ટીકાર્થ :

અને ઉભયથી યુક્તો=બાહ્યત્યાગ અને અવિવેકનો ત્યાગ એ બંનેથી સંપન્ન જીવો, ધન્ય છે. કયા કારણથી ? એથી કહે છે- જે કારણથી અહીં=લોકમાં, પ્રાયઃ કરીને કેટલાક અન્યોની=અન્ય પ્રાણીઓની, ધર્મપ્રવૃત્તિનું કારણ થાય છે. પ્રસંગથી સર્ચું. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અવિવેકના ત્યાગથી તપ-સંયમમાં ઉદ્ધમ થાય છે અને તપ-સંયમમાં કરાતા ઉદ્ધમથી સાધુ ત્યાગી બને છે, તોપણ પૂર્વભવમાં કરેલી ધર્મની આરાધનાવાળા ધર્મી જીવોને સ્વજન, ધન, વૈભવ વગેરે મળેલો હોવા છતાં ભૂતકાળમાં સેવાયેલા ધર્મના બળથી પ્રાયઃ કરીને આ ભવમાં પણ નિમિત્ત પામીને સંસારનો ત્યાગ કરવાના મનોરથો થાય છે, અને તે પુણ્યશાળી જીવો બાહ્ય વૈભવાદિને અને અવિવેકને છોડે છે, તેવા ઉભયના ત્યાગથી યુક્ત જીવોને ધન્ય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે વૈભવાદિ વગરના પણ અવિવેકના ત્યાગથી ત્યાગી થાય છે, તેમને ધન્ય ન કહેતાં ઉભયત્યાગીને ધન્ય કેમ કહ્યા ? તેથી કહે છે કે બાહ્યત્યાગથી અને અવિવેકના ત્યાગથી યુક્ત જીવો દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો તેઓ સંસારમાં પણ પ્રાયઃ કરીને કેટલાક જીવોની ધર્મપ્રવૃત્તિનું કારણ બને છે; કેમ કે પુણ્યશાળી જીવો મહાવૈભવાદિને છોડતી વખતે અતિવિવેકપૂર્વક ઉચિત પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. જેમ કે મહાપૂજા રચાવે, દેવ-ગુરુ-ધર્મની પ્રભાવના થાય તે રીતે વરસીદાનનો વરઘોડો કાઢે, સામૂહિક પૂજા કરવા ઉત્તમ વસ્ત્રો-આભૂષણોથી સજ્જ થઈને ઉત્તમ સામગ્રીઓ સાથે જાહેરમાં જિનાલયમાં આવે, ઓચ્છવ-મહોત્સવ રચાવે, ધર્મનું અંગ બને અને ધર્મની પ્રભાવના થાય તે રીતે અનુકંપાદાન કરે, વગેરે પ્રકારની ઉચિત પ્રવૃત્તિઓથી યુક્ત એવી પુણ્યશાળી જીવોની સંયમગ્રહણની ક્રિયા, અનેક જીવોને ધર્મ પ્રત્યે સદ્ભાવ પેદા કરવાનું કારણ બને છે. વળી કેટલાક જીવોને તો તેમના ત્યાગને જોઈને, “ખરેખર આ સંસારમાં ત્યાગ જ શ્રેષ્ઠ છે”, એ પ્રકારની બુદ્ધિ પેદા થાય છે, તેથી અન્ય જીવો પણ સંસારને છોડીને આત્મહિત સાધવા માટે પ્રયત્નશીલ બને છે. જ્યારે બાહ્ય વૈભવાદિ વગરના જીવો અવિવેકના ત્યાગપૂર્વક સંયમગ્રહણ કરે તો તેઓ ત્યાગી તો બને છે, પરંતુ ઉભયત્યાગીની જેમ ઘણા જીવોની ધર્મપ્રવૃત્તિનું કારણ બનતા નથી.

અહીં ‘પ્રાયઃ’ શબ્દથી એ કહેવું છે કે કેટલીક વખત ઉભયત્યાગી વ્યક્તિથી પણ કોઈને ધર્મની પ્રાપ્તિ ન થાય, છતાં ઉભયત્યાગીથી બહુધા ઘણા જીવોને લાભ થવાનો સંભવ છે.

હવે ‘કેસિ’ દ્વારની સમાપ્તિ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રસંગથી સર્યુ. અર્થાત્ દીક્ષા કોને આપવી ? તે વાત ગાથા-૩૨ થી ૫૧માં બતાવતાં દીક્ષા યોગ્ય જીવોના ગુણો અને વય બતાવી. તેથી એ પ્રાપ્ત થયું કે આઠ વર્ષથી માંડીને અનત્યન્તવૃદ્ધ મનુષ્ય દીક્ષાયોગ્ય ગુણોવાળો હોય, તો તે દીક્ષાનો અધિકારી છે. અને ત્યાં ગ્રંથકારને સ્મરણ થયું કે કેટલાક લોકો બાલને દીક્ષા માટે અયોગ્ય કહે છે અને ભુક્તભોગીને જ દીક્ષા માટે યોગ્ય કહે છે; વળી અન્ય કેટલાક મતવાળા સ્વજનાદિ વગરનાને જ દીક્ષાયોગ્ય કહે છે; વળી કોઈક મત સ્વજનાદિથી યુક્તને જ દીક્ષાયોગ્ય કહે છે, તો તે સર્વ મતમાં વસ્તુસ્થિતિ શું છે ? કે જેથી દીક્ષા માટે કોણ યોગ્ય છે તેનો નિર્ણય થઈ શકે ? તે જણાવવું ગ્રંથકારને આવશ્યક લાગ્યું. તેથી દીક્ષાયોગ્ય જીવોના વર્ણનમાં પ્રસંગથી સ્મરણ થયેલી તે વાતને ગાથા-૫૨ થી ૧૦૮ માં બતાવી. આ રીતે સર્વ પ્રાસંગિક કથન બતાવીને તેનું યુક્તિપૂર્વક નિરાકરણ કર્યું, જેથી ખરેખર દીક્ષાનો અધિકારી કોણ છે ? તેનો યથાર્થ નિર્ણય થઈ શકે. આથી ‘કેસિ’ દ્વારની સમાપ્તિમાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પોતે જે આ પ્રાસંગિક કથન કર્યું છે, તે પ્રસંગથી સર્યુ. એમ કહીને પ્રાસંગિક કથન પૂરું કરીને આગળની ગાથાથી અન્ય દ્વારનો પ્રારંભ કરે છે. ॥૧૦૮॥

અવતરણિકા :

કેભ્ય્ ઇતિ વ્યાખ્યાતમ્, ઇદાનીં કસ્મિન્નિતિ વ્યાખ્યાયતે, કસ્મિન્ ક્ષેત્રાદૌ પ્રવ્રજ્યા દાતવ્યા ? ઇત્યેતદાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાવિધાન નામની પ્રથમ વસ્તુનાં પાંચ દ્વારોમાંથી ગાથા-૩૨ થી ૧૦૮માં 'કેભ્ય્' એ પ્રકારનું ત્રીજું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું, હવે 'કસ્મિન્' એ પ્રકારનું ચોથું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાય છે. અને 'કસ્મિન્' દ્વારનો અર્થ કરતાં કહે છે કે કયા ક્ષેત્રાદિમાં પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ ? એથી આને = પ્રવ્રજ્યા માટે યોગ્ય ક્ષેત્રાદિના ગુણોને, કહે છે -

ગાથા :

ઓસરણે જિણભવણે ઉચ્છુવણે ચીરુક્ષવણસંઢે ।

ગંભીરસાણુણાએમાઇપસથ્થિચ્છિત્તમ્મિ ॥ ૧૦૯ ॥

દિજ્જ ણ ઉ ભગ્ગઙ્ગામિઅસુસાણસુણ્ણામણુણ્ણગેહેસુ ।

છારંગારકયારામેજ્ઙાઈદવ્વદુઢે વા ॥ ૧૧૦ ॥

અન્યથાર્થ :

ઓસરણે=સમવસરણમાં=ભગવાન જે ક્ષેત્રમાં રહેલા હોય તેવા ક્ષેત્રમાં, (અથવા તેવા ક્ષેત્રના અભાવમાં) જિણભવણે=જિનભવનમાં, (અથવા) ઉચ્છુવણે=ઈક્ષુવનમાં (અથવા) ચીરુક્ષવણસંઢે =ક્ષીરવૃક્ષવાળા વનખંડમાં=જેના પાંદડામાંથી દૂધ નીકળતું હોય એવા વૃક્ષવાળા વનમાં, (અથવા) ગંભીરસાણુણાએ=ગંભીર સાનુનાદમાં=જ્યાં બોલવાથી ગંભીર પ્રતિશબ્દ નીકળતો હોય તેવા સ્થાનમાં, એમાઇપસથ્થિચ્છિત્તમ્મિ=આવા પ્રકારની આદિવાળા પ્રશસ્ત ક્ષેત્રમાં દિજ્જ=(દીક્ષા) આપવી જોઈએ; ભગ્ગઙ્ગામિઅસુસાણસુણ્ણામણુણ્ણગેહેસુ ઉ=પરંતુ ભગ્ન, ધ્યામિત, સ્મશાન, શૂન્ય, અમનોજ્ઞ ઘરોમાં છારંગારકયારામેજ્ઙાઈદવ્વદુઢે વા=અથવા ક્ષાર, અંગાર, કચરો અને ચરબી આદિ દ્રવ્યોથી દુષ્ટ એવા ક્ષેત્રમાં ણ=નહિ.

ગાથાર્થ :

ભગવાન જે ક્ષેત્રમાં રહેલા હોય તેવા ક્ષેત્રમાં, તેવા ક્ષેત્રના અભાવમાં જિનભવનમાં અથવા ઈક્ષુવનમાં અથવા જેના પાંદડામાંથી દૂધ નીકળતું હોય એવા વૃક્ષવાળા વનમાં અથવા જ્યાં બોલવાથી ગંભીર પ્રતિશબ્દ નીકળતો હોય તેવા સ્થાનમાં, આવા પ્રકારની આદિવાળા પ્રશસ્ત ક્ષેત્રમાં દીક્ષા આપવી જોઈએ; પરંતુ ભગ્નઘરોમાં, દગ્ધઘરોમાં, સ્મશાનમાં, શૂન્યઘરોમાં, અમનોજ્ઞઘરોમાં અથવા ક્ષાર, અંગાર, કચરો અને ચરબી વગેરે દુષ્ટ પદાર્થોવાળા ક્ષેત્રમાં દીક્ષા ન આપવી જોઈએ.

ટીકા :

સમવસરણે = ભગવદધ્યાસિતે ક્ષેત્રે વૃત્તે, તદભાવે વા જિનભવને = અર્હદાયતને, ઇક્ષુવને પ્રતીતે, ક્ષીરવૃક્ષવનખણ્ડે = અશ્વત્થાદિવૃક્ષસમૂહે, ગમ્ભીરસાનુનાદે = મહાભોગપ્રતિશબ્દવતિ એવમાદૌ પ્રશસ્તે ક્ષેત્રે, આદિશબ્દાત્ પ્રદક્ષિણાવર્તજલપરિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૯ ॥

એવમ્ભૂતે ક્ષેત્રે દદ્યાત્, ન તુ ભગ્નધ્યામિતશ્મશાનશૂન્યામનોજ્ઞગૃહેષુ દદ્યાત્, ધ્યામિતં = દગ્ધં, તથા ક્ષારાક્ષારાત્રકરામેઘ્યાદિદ્રવ્યદુષ્ટે વા ક્ષેત્રે ન દદ્યાત્, આદિશબ્દોઽમેઘ્યસ્વભેદપ્રખ્યાપક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦ ॥

★ “એવમાદિ” માં આદિ શબ્દથી પ્રદક્ષિણા આપણા આવર્તોવાળાં જલાશય જ્યાં હોય તેવા સ્થાનનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

★ “અમેઘ્યાદિ” માં આદિ શબ્દથી અમેઘ્ય જેવા શરીરના અશુધિ પદાર્થોના અવાંતર ભેદોનું ગ્રહણ કરવાનું છે અર્થાત્ અમેઘ્યથી ચરણી અને આદિ શબ્દથી લોહી, હાડકાં, માંસ વગેરેનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ટીકાર્થ :

સમવસરણમાં = ભગવાન દ્વારા અધ્યાસિત એવા વૃત્ત ક્ષેત્રમાં = ભગવાન દ્વારા આશ્રય કરાયેલ વિદ્યમાન ક્ષેત્રમાં; અથવા તેનો = ભગવાન દ્વારા આશ્રય કરાયેલ ક્ષેત્રનો, અભાવ હોતે છતે જિનભવનમાં = અર્હદના આયતનમાં; પ્રતીત એવા ઇક્ષુવનમાં; ક્ષીરવૃક્ષવાળા વનખંડમાં = અશ્વત્થાદિ વૃક્ષોના સમૂહવાળા ક્ષેત્રમાં; ગંભીર સાનુનાદમાં = મહાભોગના પ્રતિશબ્દવાળા ક્ષેત્રમાં, આવા વગેરે પ્રશસ્ત ક્ષેત્રમાં; “એવમાદૌ” માં આદિ શબ્દથી પ્રદક્ષિણાના આવર્તોવાળા જલનો પરિગ્રહ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

આવા પ્રકારના ક્ષેત્રમાં પ્રવ્રજ્યા આપે, પરંતુ ભગ્ન, ધ્યામિત, શ્મશાન, શૂન્ય અને અમનોજ્ઞ ઘરોમાં પ્રવ્રજ્યા ન આપે; ધ્યામિત એટલે દગ્ધ, અથવા તે રીતે ક્ષાર, અંગાર, અવકર, અમેઘ્ય આદિ દ્રવ્યોથી દુષ્ટ એવા ક્ષેત્રમાં પ્રવ્રજ્યા ન આપે. “અમેઘ્યાદિ” માં આદિ શબ્દ અમેઘ્યના પોતાના ભેદનો પ્રખ્યાપક છે = અપવિત્ર પદાર્થોના પ્રકારોને બતાવનાર છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥ ૧૦૯/૧૧૦ ॥

અવતરણિકા :

વ્યતિરેકપ્રાધાન્યતઃ કાલમધિકૃત્યાહ -

અવતરણિકાર્થ :

હવે વ્યતિરેકની = ક્યારે દીક્ષા ન આપવી જોઈએ એની, પ્રધાનતાથી કાલને આશ્રયીને કહે છે -

ગાથા :

ચાઉહસિં પળ્ળરસિં ચ વજ્જા અટ્ઠમિં ચ નવમિં ચ ।
છટ્ઠિં ચ ચરિત્થિં બારસિં ચ સેસાસુ દિજ્જાહિ ॥ ૧૧૧ ॥

અન્યથાર્થ :

ચાઝહસિં=ચૌદશ, પળ્ળરસિં ચ=અને પંચદશી = પૂનમ-અમાસ, અઢ્ઢમિં ચ=અને આઠમ, નવમિં ચ= અને નોમ, છઠ્ઠિં ચ=અને છઠ્ઠ, ચઝર્તિય બારસિં ચ=ચોથ અને બારસ વજ્જણ=વર્જવી જોઈએ, (અને) સેસાસુ =શેષ તિથિઓમાં દિજ્જાહિ=(પ્રવ્રજ્યા) આપવી જોઈએ.

ગાથાર્થ :

ચૌદશ, પૂનમ-અમાસ, આઠમ, નોમ, છઠ્ઠ, ચોથ, બારસ વર્જવી જોઈએ અને શેષ તિથિઓમાં પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ.

ટીકા :

ચતુર્દશી પચ્ચદશીં ચ વજ્જયેત્ અઢ્ઢમીં ચ નવમીં ચ ષષ્ઠીં ચ ચતુર્થીં દ્વાદશીં ચ, શેષાસુ તિથિષુ દદ્યાત્ અન્યાસુ દોષરહિતાસ્વિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૧૧॥

ટીકાર્થ :

ચૌદશને, પંચદશીને=અમાસ-પૂનમને, આઠમને, નોમને, છઠ્ઠને, ચોથને અને બારસને વર્જ, શેષમાં = દોષથી રહિત એવી અન્ય તિથિઓમાં, પ્રવ્રજ્યા આપે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વની બે ગાથામાં કયા ક્ષેત્રમાં દીક્ષા અપાય અને કયા ક્ષેત્રમાં ન અપાય તે બતાવ્યું. હવે કઈ તિથિઓમાં દીક્ષા અપાય અને કઈ તિથિઓમાં દીક્ષા ન અપાય તે બતાવે છે- શુક્લ અને કૃષ્ણપક્ષની બંને ચૌદશ, અમાસ, પૂનમ, આઠમ, નોમ, છઠ્ઠ, ચોથ અને બારસ; આ તિથિઓમાં દીક્ષા ન આપવી અને આ સિવાયની પણ અન્ય જે તિથિઓ દોષરહિત હોય તેમાં દીક્ષા આપવી જોઈએ. ॥૧૧૧॥

અવતરણિકા :

નક્ષત્રાણ્યધિકૃત્યાહ-

અવતરણિકાર્થ :

હવે નક્ષત્રોને આશ્રયીને કહે છે -

ગાથા :

તિસુ ઉત્તરાસુ તહ રોહિણીસુ કુજ્જા ઉ સેહનિક્ખમણં ।
ગણિવાયણ્ અણુણ્ણા મહવ્વયાણં ચ આરુહણા ॥ ૧૧૨ ॥

અન્યથાર્થ :

તિસુ ઉત્તરાસુ = ત્રણ ઉત્તરાઓમાં તહ રોહિણીસુ = અને રોહિણીઓમાં સેહનિક્ખમણં=શૈક્ષનું નિષ્ક્રમણ,

ગણિવાચ અણુણા=ગણિ અને વાચકની અનુજ્ઞા, મહવ્વયાણં ચ આરુહણા=અને મહાવ્રતોની આરોપણા
કુજ્જા=કરવી જોઈએ.

★ 'ક' પાદપૂરણ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

ત્રણ ઉત્તરાઓમાં અને રોહિણીઓમાં શેક્ષનું નિષ્ક્રમણ કરવું જોઈએ, ગણિપદ અને વાચકપદની
અનુજ્ઞા અને મહાવ્રતોની આરોપણા કરવી જોઈએ.

ટીકા :

તિસૃષુ ઉત્તરાસુ-આષાઢાદિલક્ષણાસુ તથા રોહિણીષુ, કુર્યાત્ શિષ્યકનિષ્ક્રમણં દદ્યાત્ પ્રવ્રજ્યામિત્યર્થઃ,
તથા ગણિવાચકયોરનુજ્ઞા એતેષ્વેવ ક્રિયતે મહાવ્રતાનાં ચારોપણેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૧૨॥

દીકાર્થ :

આષાઢાદિસ્વરૂપ ત્રણ ઉત્તરાઓમાં = ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાફાલ્ગુની અને ઉત્તરાભાદ્રપદ નક્ષત્રમાં, તથા
રોહિણીઓમાં શિષ્યકનું નિષ્ક્રમણ કરવું જોઈએ = દીક્ષાર્થીને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ, તથા આમાં જ = ઉપર
વર્ણવેલ નક્ષત્રોમાં જ, ગણિ અને વાચકપદની અનુજ્ઞા અને મહાવ્રતોની આરોપણા કરાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ
છે. ॥૧૧૨॥

અવતરણિકા :

વર્જ્યનક્ષત્રાણ્યાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં દીક્ષા સ્વીકારવા યોગ્ય નક્ષત્રો બતાવ્યાં, હવે દીક્ષા સ્વીકારવામાં વર્જવા યોગ્ય નક્ષત્રોને કહે છે-

ગાથા :

સંઙ્ગાગયં ૧ રવિગયં ૨ વિદુરં ૩ સગ્ગહં ૪ વિલંબિં ચ ૫ ।
રાહુગયં ૬ ગ્રહભિન્નં ચ ૭ વજ્જણ સત્ત નક્ષત્તે ॥ ૧૧૩॥

અન્યથાર્થ :

સંઙ્ગાગયં=સંઘ્યાગત, રવિગયં=રવિગત, વિદુરં=વિડ્વેર, સગ્ગહં=સગ્રહ, વિલંબિં ચ=અને વિલંબી,
રાહુગયં=રાહુગત, ગ્રહભિન્નં ચ=અને ગ્રહભિન્ન, સત્ત નક્ષત્તે=(આ) સાત નક્ષત્રોને વજ્જણ=(દીક્ષા ગ્રહણ
કરતી વખતે) વર્જવાં જોઈએ.

ગાથાર્થ :

સંઘ્યાગત, રવિગત, વિડ્વેર, સગ્રહ, વિલંબી, રાહુગત અને ગ્રહભિન્ન; એ સાત નક્ષત્રોને દીક્ષા
ગ્રહણ કરતી વખતે વર્જવાં જોઈએ.

ટીકા :

સંધ્યાગતં ૧ રવિગતં ૨ વિડ્વેરં ૩ સગ્રહં ૪ વિલંબિ ચ ૫ રાહુગતં ૬ ગ્રહભિન્નં ચ ૭ વર્જયેત્ સપ્ત નક્ષત્રાણિ ॥

“અત્યમણે સંજ્ઞાગય, રવિગય જહિયં ઠિઓ ડાઙ્ગો ।

વિડ્વેરમવદારિય, સગ્રહ કૂરગ્રહહયં તુ ॥ ૧ ॥

આઙ્ગવિડ્વો જં વિલંબિ, રાહુહયં તુ જહિં ગહણં ।

મજ્જેણં જસ્સ ગહો ગચ્છદ્દં તં હોદ્દં ગહભિન્નં ॥ ૨ ॥

સંજ્ઞાગયમ્મિ કલહો ૧ આઙ્ગવગતે ય હોદ્દં ણિવ્વાણિ ૨ ।

વિડ્વેરે પરવિજઓ ૩ સગ્રહમ્મિ ય વિગ્રહો હોદ્દં ૪ ॥ ૩ ॥

દોસો અભંગયત્તં હોદ્દં કુભત્તં વિલંબિનકલ્લત્તે ૫ ।

રાહુહયમ્મિ ય મરણં ૬ ગ્રહભિન્ને સોણિઝગાલો ૭ ॥ ૪ ॥”

इति गायार्थः ॥ ११३ ॥

ટીકાર્થ :

સંધ્યાગત, રવિગત, વિડ્વેર, સગ્રહ અને વિલંબી, રાહુગત અને ગ્રહભિન્ન; એ સાત નક્ષત્રો વર્જવા જોઈએ.

★ અહીં દિનશુદ્ધિ ગ્રંથની ગાથા-૧૨૯ થી ૧૩૨ નું ઉદ્ધરણ ટીકામાં આપેલ છે, તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે : તેમાં પ્રથમ વર્ણવા યોગ્ય સાત નક્ષત્રોનું સ્વરૂપ બતાવે છે -

(૧) સૂર્ય અસ્ત થયે છતે જે ઊગે તે સંધ્યાગત નક્ષત્ર છે, (૨) વળી જ્યાં=જે સ્થાનમાં, આદિત્ય રહેલો હોય તે રવિગત નક્ષત્ર છે, (૩) કૂરગ્રહથી અવદારિત હોય તે વિડ્વેર નક્ષત્ર છે, (૪) વળી કૂરગ્રહથી હણાયેલ હોય તે સગ્રહ નક્ષત્ર છે, (૫) જે આદિત્યની પૃષ્ઠથી=સૂર્યની પાછળ, રહેલ હોય તે વિલંબી નક્ષત્ર છે, (૬) વળી જેમાં સૂર્યનું ગ્રહણ થાય તે રાહુહત છે=રાહુગત નક્ષત્ર છે, (૭) જેની મધ્યથી ગ્રહ જાય છે=પસાર થાય છે, તે ગ્રહભિન્ન નક્ષત્ર થાય છે.

★ હવે આ સાત નક્ષત્રોમાં શુભકાર્ય કરવાથી થતા અનર્થો જણાવે છે-

સંધ્યાગત નક્ષત્રમાં કલહ અને આદિત્યગતમાં=રવિગત નક્ષત્રમાં, નિર્વાણી=અશાંતિ, થાય છે. વિડ્વેર નક્ષત્રમાં પર વડે વિજય અને સગ્રહ નક્ષત્રમાં વિગ્રહ થાય છે. વિલંબી નક્ષત્રમાં અભંગયાત્રા=પરિભ્રમણરૂપ દોષ, અને કુભક્ત=ખરાબ ભોજન, પ્રાપ્ત થાય છે. રાહુહતમાં=રાહુગત નક્ષત્રમાં, મરણ અને ગ્રહભિન્ન નક્ષત્રમાં શોષિતની=લોહીની, ઊલટી થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૧૧૩॥

अवतरणिका :

उपसंहरत्राह-

अवतरणिकार्थ :

હવે 'કસ્મિન્' દ્વારનો ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

એસા જિનાણમાણા ચિત્તાઈઆ ય કમ્મુણો હુંતિ ।
ઉદયાદિકારણં જં તમ્હા એસુ જહ્ઞવ્વં ॥૧૧૪॥ કંમિ વ ત્તિ દારં ગયં ॥

અન્યથાર્થ :

જં=જે કારણથી ચિત્તાઈઆ=ક્ષેત્રાદિ કમ્મુણો=કર્મોના ઉદયાદિકારણં=ઉદયાદિનું કારણ હુંતિ=થાય છે, તમ્હા=તે કારણથી એસુ=આમાં=શુદ્ધ ક્ષેત્રાદિમાં, જહ્ઞવ્વં=યત્ન કરવો જોઈએ. એસા જિનાણં આણા=આ જિનોની આજ્ઞા છે. કંમિ='ક્યાં' ત્તિ=એ પ્રકારનું દારં=દ્વાર ગયં=ગયું=પૂરું થયું.

★ 'ય' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી ક્ષેત્રાદિ કર્મોના ઉદયાદિનું કારણ બને છે, તે કારણથી શુદ્ધ ક્ષેત્રાદિમાં યત્ન કરવો જોઈએ, એવી જિનેશ્વરોની આજ્ઞા છે.

ટીકા :

एषा जिनानामाज्ञा, यदुत-उत्तलक्षणेष्वेव क्षेत्रादिषु दातव्येति, क्षेत्रादयश्च कर्मणो भवन्ति उदयादिकारणं यद्=यस्मात्, यत उक्तम्-

“उदयक्खयक्खओवसमोवसमा जं च कम्मुणो भणिया ।

दव्वं खित्तं कालं भवं च भावं च संपप्प ॥ १॥”

यस्मादेवं तस्मात् एतेषु=क्षेत्रादिषु यतितव्यं शुद्धेषु यत्नः कार्य इति गायार्थः॥११४॥

ટીકાર્થ :

एषा जिनानामाज्ञा । आ जिनोनी आज्ञा છે, જે યદુત થી બતાવે છે- ઉક્ત.....દાતવ્યા કહેવાયેલા લક્ષણવાળા જ ક્ષેત્રાદિમાં દીક્ષા આપવી જોઈએ. 'इति' જિનાજ્ઞાની સમાપ્તિ અર્થે છે. તેમાં હેતુ કહે છે- ક્ષેત્રાદયઃ.....યસ્માત્ અને જે કારણથી ક્ષેત્રાદિ કર્મોના ઉદયાદિનું કારણ થાય છે.

કર્મોના ઉદયાદિમાં ક્ષેત્રાદિ કારણ બને છે, તેમાં સાક્ષી આપતાં યત ઉક્તમ્ થી કહે છે-

જં ચ અને જે કારણથી દવ્વં ચિત્તં કાલં ભવં ચ ભાવં ચ સંપપ્પ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભવ અને ભાવને પ્રાપ્ત કરીને કમ્મુણો કર્મોના ઉદયક્ષયક્ષયઔવસમોવસમા ઉદય, ક્ષય, ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ ભણિયા કહેવાયા છે.

यस्मादेवं .... गायार्थः જે કારણથી આમ છે=ક્ષેત્રાદિ કર્મોના ઉદયાદિનું કારણ છે એમ છે, તે કારણથી આમાં=શુદ્ધ એવા ક્ષેત્રાદિમાં, યત્ન કરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૧૧૪॥

અવતરણિકા :

कस्मिन्निति व्याख्यातम्, इदानीं कथं वेति व्याख्यायते, कथं=केन प्रकारेण दातव्या ? इत्येतदाह -

અવતરણિકાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાવિધાન નામની પ્રથમ વસ્તુનાં પાંચ દ્વારોમાંથી ગાથા ૧૦૯ થી ૧૧૪ સુધીમાં ‘કસ્મિન્’ એ પ્રકારનું ચોથું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું, હવે ‘કથં વા’ એ પ્રકારનું પાંચમું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાય છે. અને ‘કથં વા’ દ્વારનો અર્થ કરતાં કહે છે કે કેવી રીતે=કયા પ્રકારથી, પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ? એથી આને= પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે યોગ્ય વિધિને, કહે છે-

ગાથા :

पुच्छ कहणं परिच्छा सामाङ्गमाङ्गसुत्तदाणं च ।

चिइवंदणगाइविहीए तओ य सम्मं पयच्छिज्जा ॥ ११५ ॥ दारगाहा ॥

અર્થ :

પુચ્છ = પૃચ્છા, વહ્ન = કથન, પરિચ્છ = પરીક્ષા સામાઽમાઽસુત્તદાણં ચ = અને સામાયિકાદિસૂત્રાનું દાન,
તત્તો ય = અને ત્યાર પછી ચિદ્વંદનગાઽવિહી = ચૈત્યવંદનાદિ વિધિથી સમ્પન્ન = સમ્પન્ન પયચ્છિજ્જા = (પ્રવજ્યા)
આપવી જોઈએ.

★ 'દારગાહ' - આ ગાથા 'કથં' દ્વારના અવાંતર દ્વારોનું સૂચન કરનારી ગાથા છે.

આથાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાભિમુખતાવિષયક પૃચ્છા કરે, સાધુકિયાની કથા કરે, સાવધના પરિહાર દ્વારા દીક્ષાર્થીની પરીક્ષા કરે અને વિશુદ્ધ આલાપક દ્વારા સામાયિકાદિસૂત્રનું દાન કરે; ત્યારપછી ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સમ્યગ પ્રવ્રજ્યા આપે.

ਟੀਕਾ :

प्रश्नः प्रव्रज्याभिमुखताविषयः, कथनं = कथा साधुक्रियायाः, परीक्षा सावद्यपरिहारेण, सामायिकादि-
सूत्रदानं च विशुद्धालापकेन, ततश्चैत्यवन्दनादिविधिना वक्ष्यमाणलक्षणेन सम्यग् = असम्भ्रान्तः सन्, प्रयच्छेत्
= प्रव्रज्यां दद्यादिति गाथासमुदायार्थः ॥११५॥

टीकाथ

પ્રવ્રજ્યાની અભિમુખતાના વિષયવાળો પ્રશ્ન, કથન = સાધુસંબંધી ક્રિયાની કથા, સાવધના ત્યાગ વડે પરીક્ષા અને વિશુદ્ધ એવા આલાવા વડે સામાયિકાદિસૂત્રનું દાન; ત્યારપછી કહેવાનાર સ્વરૂપવાળી ચૈત્યવંદનાદિ વિવિધી સમ્યગ્ = અસંભાંત છતાં = સંભ્રમવગરના ગુરુ, પ્રવ્રજ્યાને આપે. એ પ્રમાણે ગાથાનો સમુદાયાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

'કથં વા' દ્વારના પાંચ અવયવો છે. તેમાં પ્રથમ, પ્રશ્નો પૂછવા દ્વારા દીક્ષાર્થીની યોગ્યતાની પરીક્ષા

કરવાની છે, જેનું વર્ણન પ્રશ્ન દ્વારથી આગળમાં કરાશે. ત્યારપછી દીક્ષાર્થી યોગ્ય જણાય તો તેને સાધુના આચારો બતાવવામાં આવે, જેથી તે આચારોનું વર્ણન સાંભળીને સંયમજીવનના આચારો પ્રત્યે તેનું કેવું વલણ છે ? તેનો નિર્ણય થઈ શકે. જો તે આચારો સાંભળીને તેને સંયમજીવન કઠિન લાગે અથવા તેનામાં સત્ત્વ ન હોય તો તેનો પ્રવ્રજ્યાનો પરિણામ શિથિલ પણ થાય, તો તે દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે યોગ્ય નથી. તેથી જો તેનો નિર્ણય કર્યા વગર ગુરુ તેને દીક્ષા આપે તો દીક્ષા લીધા બાદ વ્રતના પાલનમાં તે અસમર્થ બને, તેથી આચારોનું કથન કર્યા પછી પ્રવ્રજ્યાભિમુખ થયેલ જીવને દીક્ષા આપવી જોઈએ.

વળી, સંયમના આચારો સંભળાવ્યા પછી સાધુ સાથે તે કેવી રીતે રહે છે ? અને સાવધવિષયક યતનાઓ તે કેવી પાળે છે ? તેની પરીક્ષા કરવામાં આવે; જેથી તેની યોગ્યતા વિશેષ રીતે નક્કી થાય. ત્યારપછી તેને સામાયિકાદિ સૂત્ર વિશુદ્ધ આલાપકપૂર્વક ભણાવે અને જ્યારે તે દીક્ષાગ્રહણ કરવા યોગ્ય સૂત્ર ભણી લે, ત્યારે ચૈત્યવંદન વગેરે વિધિપૂર્વક શુદ્ધ ઉચ્ચારણથી સંભ્રમ વગરના ગુરુ તેને પ્રવ્રજ્યા આપે.

આ ચૈત્યવંદનાદિ સર્વ વિધિનું ક્રમસર આગળની ગાથાઓમાં વર્ણન કરાશે. ॥૧૧૫॥

અપતરણિકા :

અવયવાર્થ તુ ગ્રન્થકાર એવાહ -

અપતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં 'કથં વા' દ્વારના પાંચ અવયવો બતાવ્યા, તે અવયવોના અર્થને વળી ગ્રંથકાર જ કહે છે-

ગાથા :

ધમ્મકહાદાક્ષિત્તં પવ્વજ્જાઅભિમુહં તિ પુચ્છિજ્જા ।
કો કથં તુમં સુંદર ! પવ્વયસિ ચ કિં નિમિત્તં તિ ॥ ૧૧૬ ॥

અન્યાર્થ :

ધમ્મકહાદાક્ષિત્તં=ધર્મકથાદિથી આક્ષિપ્ત એવા પવ્વજ્જાઅભિમુહં=પ્રવ્રજ્યાભિમુખને પુચ્છિજ્જા=પૂછવું જોઈએ, સુંદર !=હે સુંદર ! તુમં કો=તું કોણ છે ? કથં=કયાં રહે છે ? કિં નિમિત્તં ચ પવ્વયસિ=અને શા નિમિત્તે તું પ્રવ્રજે છે ? = પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર થયો છે ?

★ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં રહેલ 'તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

★ ગાથાના અંતમાં રહેલ 'તિ' પૃચ્છાની સમાપ્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

ધર્મકથાદિથી આક્ષિપ્ત, પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ એવા દીક્ષાર્થીને પૂછવું જોઈએ કે હે સુંદર ! તું કોણ છે ? કયાં રહે છે ? અને કયા કારણે તું દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો છે ?

ટીકા :

ધર્મકથાદ્યાક્ષિપ્તમિતિ ધર્મકથયા અનુષ્ટાનેન વા આવર્જિતં, પ્રવ્રજ્યાભિમુખં તુ સન્તં પૃચ્છેત્, કથમિત્યાહ-
કઃ કુત્ર ત્વં સુન્દર ! = કસ્ત્વં કુત્ર વા ત્વમાયુષ્મન્!, પ્રવ્રજસિ વા કિં નિમિત્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૧૬॥

ટીકાર્થ :

વળી ધર્મકથાદિ વડે આક્ષિપ્ત = ધર્મકથા વડે અથવા અનુષ્ઠાન વડે આવર્જિત, એવા પ્રવ્રજ્યાભિમુખ છતાંને પૂછે, શું? એથી કહે છે- હે સુંદર! તું કોણ છે? ક્યાં રહે છે? = હે આયુષ્માન્! તું કોણ છે? અથવા તું ક્યાં રહે છે?, અને ક્યા નિમિત્તે તું પ્રવ્રજ્યા લે છે? એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુ દ્વારા કરાતી ધર્મકથાથી કે સાધુ દ્વારા પળાતા આચારોથી આવર્જિત થઈને કોઈ જીવ દીક્ષા લેવા માટે સન્મુખ થયેલો હોય, તો તે દીક્ષા સન્મુખ થયેલ જીવને સાધુ 'હે સુંદર!' એ પ્રકારના સંબોધનથી બોલાવે, જેથી ભાષાથી પણ દીક્ષાર્થીને મહાત્માઓ પ્રત્યે આદરભાવ થાય. ત્યારપછી સાધુ તેને પૂછે કે તું કોણ છે? આ પ્રકારે પૂછવાનું પ્રયોજન તેની યોગ્યતા નક્કી કરવા માટે છે. વળી તું ક્યાં રહે છે? અને તું સંયમ લેવા માટે કેમ તૈયાર થયો છે? એ પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછે, જેથી દીક્ષાર્થીની પ્રાથમિક યોગ્યતા નક્કી કરી શકાય. ॥૧૧૬॥

અવતરણિકા :

સ ચલ્વાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં બતાવ્યા એ પ્રકારના પ્રશ્નોની પૃચ્છામાં ખરેખર તે=પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ થયેલો જીવ, કહે છે અર્થાત્ ક્યા પ્રકારના જવાબ આપે છે? તે બતાવે છે-

ગાથા :

કુલપુત્રો તગરાણ અસુહભવક્ષયનિમિત્તમેવેહ ।
પવ્વામિ અહં ભંતે! ઇહ ગેજ્ઞો ભયણ સેસેસુ ॥ ૧૧૭॥

અન્યથાર્થ :

ભંતે != હે ભદંત! કુલપુત્રો = હું કુલપુત્ર છું, તગરાણ = તગરામાં રહું છું, ઇહ = અહીં = સંસારમાં, અસુહભવક્ષયનિમિત્તમેવ = અશુભ એવા ભવના ક્ષયના નિમિત્તે જ અહં પવ્વામિ = હું પ્રવ્રજું છું = પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર થયો છું. ઇહ = આ પ્રમાણે (કહે તો) ગેજ્ઞો = ગ્રહણ કરવો; સેસેસુ = શેષમાં = પૃચ્છાના વિપરીત જવાબોમાં, ભયણ = ભજના છે = વિકલ્પ છે.

ગાથાર્થ :

હે ભદંત ! હું કુલપુત્ર છું, તગરા નગરીમાં હું રહું છું, સંસારમાં અશુભ એવા ભવના ક્ષય માટે જ હું

દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો છું. આ પ્રમાણે કહે તો દીક્ષા માટે ગ્રહણ કરવો. વિપરીત જવાબ આપે તો દીક્ષા આપવાના વિષયમાં ભજના જાણવી.

દીક્ષા :

કુલપુત્રોઽહં તગરાયાં નગર્યામિત્યેતદ્ બ્રાહ્મણમથુરાદ્યુપલક્ષણં વેદિતવ્યમિતિ, અશુભભવક્ષયનિમિત્તમેવેહ ભવન્ત્યસ્મિન્ કર્મવશવર્તિનઃ પ્રાણિન इति भवः = संसारः तत्परिक्षयनिमित्तमित्यर्थः, પ્રવ્રજામિ અહં ભદન્ત ! इति = एवं ब्रुवन् ग्राह्यः, ભજના શેષેષુ = અકુલપુત્રાન્યનિમિત્તાદિષુ, इयं च भजना विशिष्टसूत्रानुसारतो द्रष्टव्या, उक्तं च-

“जे जहिं दुगुंछिया खलु प्रव्वावणवसहिभत्तपाणेसु ।
जिणवयणे पडिकुट्ठा वज्जेयव्वा पयत्तेणं ॥ १॥”

इत्यादीति गाथार्थः ॥११७॥

દીકાર્થ :

કુલપુત્રોઽહં....વેદિતવ્યં હું કુલપુત્ર છું, તગરા નગરીમાં રહું છું, આ પ્રકારનું આ કથન બ્રાહ્મણ, મથુરાનગરી આદિના ઉપલક્ષણરૂપ જાણવું.

‘इति’ બે પ્રશ્નોના જવાબની સમાપ્તિ અર્થે છે.

अशुभ ..... भदन्त अहं=આ સંસારમાં, અશુભ ભવના ક્ષયને માટે જ, તે સ્પષ્ટ કરવા ‘भव’ શબ્દનો અર્થ કરે છે- કર્મના વશમાં વર્તનારા પ્રાણીઓ=જીવો, આમાં થાય છે એ ભવ=સંસાર, તેના=તે ભવના, પરિક્ષયના નિમિત્તે; હે ભદન્ત ! હું પ્રવ્રજું છું=પ્રવ્રજ્યા લઉં છું.

इति = एवं ब्रुवन् ग्राह्यः એ પ્રમાણે બોલતો એવો ગ્રાહ્ય છે = દીક્ષા માટે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

भजना.....निमित्तादिषु અને શેષમાં = અકુલપુત્ર- અન્ય નિમિત્તાદિમાં, અર્થાત્ હું અકુલપુત્ર છું અને ભવક્ષય સિવાય અન્ય કોઈ નિમિત્તથી દીક્ષા લઉં છું વગેરે જવાબોમાં, ભજના છે.

इयं..... द्रष्टव्या અને આ ભજના વિશિષ્ટ સૂત્રોના અનુસારથી જાણવી.

जे उक्तं च थी साक्षीपाठ आपवा द्वारा बतायावे છે -

जेजेओ जहिंज्यां = જે દેશમાં, પવ્વાવણવસહિભત્તપાણેસુ પ્રવ્રાજન, વસતિ, ભક્ત, પાનમાં દુગુંછિયા દુર્ગુછિત છે, जिणवयणे जिनवयनમાં પડિકુટ્ઠા પ્રતિકુષ્ટ એવાઓને પયત્તેણં પ્રયત્નથી વજ્જેયવ્વા વર્જવા જોઈએ.

‘इत्यादि’ થી ભજનાને કહેનાર અન્ય શાસ્ત્રપાઠોનો સંગ્રહ કરવો.

इति गाथार्थः એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે દેશમાં જેઓ પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે, વસતિ આપવા માટે અને ભિક્ષા આપવા માટે જુગુપ્સનીય હોય અર્થાત્ જેઓની વસતિમાં સાધુ રહે તો, જેઓના આહાર-પાણી સાધુ ગ્રહણ કરે તો, અને જેઓને દીક્ષા આપે તો

લોકોને જુગુપ્સા થાય તેવું હોય, તેવા જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપવાનો, તેવા લોકોની વસતિ વાપરવાનો અને તેવા લોકોના આહારાદિ બ્રહ્મ કરવાનો જિનશાસનમાં નિષેધ કરાયેલ હોવાથી યત્નપૂર્વક તેઓનું વર્જન કરવું જોઈએ.

અહીં કુલપુત્રના ઉપલક્ષણથી બ્રાહ્મણ વગેરે ઉચ્ચકુળો સમજવાં અને તગરાનગરીના ઉપલક્ષણથી મથુરાનગરી વગેરે આર્ય ક્ષેત્રો સમજવાં. ॥ ૧૧૭ ॥

અવતરણિકા :

પ્રશ્ન इति व्याख्यातं, कथामधिकृत्याह -

અવતરણિકાર્થ :

‘કથમ્ વા’ દ્વારના પ્રથમ અવયવરૂપ પ્રશ્ન દ્વારનું પૂર્વની બે ગાથામાં વ્યાખ્યાન કરાયું, હવે સાધુક્રિયાની કથાને આશ્રયીને કહે છે -

ગાથા :

साहिज्जा दुरणुचरं कापुरिसाणं सुसाहुचरिअं ति ।
आरंभनियत्ताण य इहपरभविए सुहविवागे ॥ ११८ ॥
जह चेव उ मोक्खफला आणा आराहिआ जिणिदाणं ।
संसारदुक्खफलया तह चेव विराहिआ होइ ॥ ११९ ॥

અન્યથાર્થ :

કાપુરિસાણં દુરણુચરં=કાપુરુષોને દુરનુચર એવા સુસાહુચરિઅં=સુસાધુના ચરિત્રને આરંભનિયત્તાણ ચ= અને આરંભથી નિવૃત્તોના ઇહપરભવિએ=આભવ-પરભવ સંબંધી સુહવિવાગે=શુભવિવાકોને સાહિજ્જા=કહેવા જોઈએ. આરાહિઆ ડ=વળી આરાધાયેલી જિણિદાણં આણા=જિનેન્દ્રોની આજ્ઞા જહ ચેવ=જે પ્રમાણે જ મોક્ષફલા=મોક્ષના ફળવાળી છે, તહ ચેવ=તે પ્રમાણે જ વિરાહિઆ=વિરાધાયેલી (જિનેન્દ્રોની આજ્ઞા) સંસારદુઃખફલયા=સંસારરૂપ દુઃખના ફળને આપનારી હોઈ=થાય છે. (એ પ્રમાણે દીક્ષાર્થીને કહેવું જોઈએ.)

★ ‘તિ’ પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

કાચર પુરુષોને દુરનુચર એવા સુસાધુના ચરિત્રને અને આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા જીવોના આભવ-પરભવના શુભવિવાકોને કહેવા જોઈએ. વળી આરાધેલી જિનેન્દ્રોની આજ્ઞા જે પ્રમાણે જ મોક્ષના ફળવાળી છે, તે પ્રમાણે જ વિરાધેલી જિનેન્દ્રોની આજ્ઞા સંસારરૂપ દુઃખના ફળને આપનારી થાય છે, એ પ્રમાણે દીક્ષાર્થીને કહેવું જોઈએ.

ટીકા :

साधयेत्=कथयेत् दुरणुचरां कापुरुषाणां=क्षुद्रसत्त्वानां सुसाधुक्रियामिति, तथा आरम्भनिवृत्तानां च इहपरभविकान् शुभविवाकान् प्रशस्तसुखदेवलोकागमनादीनि इति गाथार्थः ॥ ११८ ॥

યથૈવ તુ મોક્ષફલા ભવતીતિ યોગઃ આજ્ઞા આરાધિતા = અખણ્ડિતા સતી જિનેન્દ્રાણાં સમ્બન્ધિનીતિ,
સંસારદુઃખફલદા તથૈવ ચ વિરાધિતા = અખણ્ડિતા ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૯॥

ટીકાર્થ :

કાયર પુરુષોને = ક્ષુદ્ર સત્ત્વોને, દુરનુચર એવી સાધુની ક્રિયાને કહે અને તે રીતે આરંભથી નિવૃત્તોના આભવ-પરભવસંબંધી પ્રશસ્તસુખ અને દેવલોકમાં ગમનાદિ શુભવિપાકોને કહે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

વળી, આરાધાયેલી = નહીં ખંડાયેલી છતી, જિનેન્દ્રોના સંબંધવાળી આજ્ઞા જે રીતે જ મોક્ષના ફળવાળી થાય છે, તે રીતે જ વિરાધાયેલી = ખંડાયેલી, આજ્ઞા સંસારરૂપ દુઃખના ફળને દેનારી થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

★ 'પ્રશસ્ત સુખ' એટલે આ લોકમાં આરંભની નિવૃત્તિથી પ્રગટ થતું ઉત્તમ એવું ચિંતનું સુખ.

ભાવાર્થ :

દીક્ષા લેવાને અભિમુખ થયેલા જીવને પ્રશ્નો પૂછવા દ્વારા ગુરુએ પ્રથમ તેની દીક્ષાની યોગ્યતાનો નિર્ણય કરવાનો છે. ત્યારપછી સંયમજીવન દુષ્કર છે, અલ્પ સત્ત્વવાળા જીવોને દીક્ષા પાળવી કઠિન છે, અને કાયરપુરુષો કોણ છે ? તે સર્વ વાત દીક્ષાને અભિમુખ થયેલા જીવને તેના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે ઉચિત બોધ થાય તે રીતે કહેવી જોઈએ, જેથી દીક્ષા લેનાર વ્યક્તિ પોતાની શક્તિ વિચારીને નિર્ણય કરી શકે કે ખરેખર જે સત્ત્વથી હું દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો છું તે સત્ત્વથી હું દીક્ષા પાળી શકીશ કે નહીં ? ત્યારપછી સુસાધુઓ કેવી રીતે જીવે છે, તેનું ગુરુએ પ્રવ્રજ્યાભિમુખ વ્યક્તિ પાસે વિસ્તારથી વર્ણન કરવાનું છે, જેથી ઉત્તમ પુરુષોની શ્રેષ્ઠ આચરણનું તેને જ્ઞાન થાય અને તે શ્રેષ્ઠ આચરણ માટે પોતે સંપન્ન છે કે નહીં ? તેનું પણ તેને જ્ઞાન થાય.

વળી, સંયમજીવન સર્વથા નિરારંભરૂપ છે, તેથી આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા જીવોને આભવમાં પણ આરંભની પ્રવૃત્તિથી થતા ક્લેશો પ્રાપ્ત થતા નથી અને પરભવમાં પણ દેવલોકાદિ સુગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, ઇત્યાદિ કથન સાધુ પ્રવ્રજ્યાભિમુખ જીવ પાસે કરે, જેથી દુષ્કર એવા પણ સંયમજીવનના ઉત્તમ ફળને સાંભળીને તે પ્રવ્રજ્યા લેવા માટે પ્રોત્સાહિત થાય.

વળી, દીક્ષાર્થીને એ પણ કહેવું જોઈએ કે ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ કરાયેલી આરાધના મોક્ષના ફળવાળી છે અને ભગવાનની આજ્ઞાના ખંડનરૂપ વિરાધના સંસારના પરિભ્રમણરૂપ દુઃખના ફળને આપનારી છે. આ પ્રમાણે કઠોર સંયમજીવનની ચર્ચા સાંભળીને દીક્ષાર્થીનું મન થોડું પણ ઢીલું થાય તો, સંયમગ્રહણને અનુરૂપ ભૂમિકા ન પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ થયેલ જીવને પણ દીક્ષા ન આપવી; અને તેનામાં ફરીથી શક્તિનો સંચય થાય તો તેને દીક્ષા આપી શકાય, જેથી તે સંયમની વિશેષ આરાધના કરી શકે.

આમ, ઉપરમાં વર્ણવેલ ઉપદેશ પ્રવ્રજ્યાભિમુખ જીવને આપ્યા પછી તે જીવ શક્તિ ન હોય તો પ્રવ્રજ્યાગ્રહણમાં વિલંબ કરે અથવા પ્રવ્રજ્યા ન લે, તોપણ ઉપદેશ આપનાર ગુરુને કોઈ દોષ નથી. ॥૧૧૮/

૧૧૯॥

અવતરણિકા :

કિઞ્ચ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં દીક્ષાર્થીને કહેવા યોગ્ય ચાર વાતો બતાવી, તેમાં ભગવાનની આજ્ઞાની વિરાધનાનું વિશેષ ફળ દષ્ટાંત દ્વારા બતાવવા માટે 'કિઞ્ચ' થી સમુચ્ચય કરીને કહે છે-

ગાથા :

જહ વાહિઓ અ કિરિયં પવજ્જિઝં સેવઈ અપથ્યં તુ ।
અપવણ્ણગાઝ અહિયં સિઘં ચ સ પાવઙ્ગ વિણાસં ॥ ૧૨૦ ॥

અન્યથાર્થ :

જહ અ વાહિઓ = અને જેવી રીતે વ્યાધિત = રોગી, કિરિયં = ક્રિયાને પવજ્જિઝં = સ્વીકારીને અપથ્યં તુ સેવઈ = અપથ્યને જ સેવે છે, સ = તે = ચિકિત્સા સ્વીકારનાર રોગી, અપવણ્ણગાઝ = અપ્રપન્નકથી = ચિકિત્સા નહીં સ્વીકારનાર રોગીથી, અહિયં સિઘં ચ = અધિક અને શીઘ્ર વિણાસં = વિનાશને પાવઙ્ગ = પામે છે.

★ 'તુ' એકાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને જેવી રીતે રોગી ચિકિત્સારૂપ ક્રિયાને સ્વીકારીને અપથ્યને જ સેવે છે, તે ચિકિત્સા સ્વીકારનાર રોગી ચિકિત્સા નહીં સ્વીકારનાર રોગી કરતાં અધિક અને જલદી વિનાશ પામે છે.

ટીકા :

યથા વ્યાધિતસ્તુ કુષ્ઠાદિગ્રસ્તઃ ક્રિયાં (? પ્રતિપદ્ય) પ્રતિપત્તું ચિકિત્સામાશ્રિત્ય સેવતે અપથ્યં તુ, સ કિમિત્યાહ-અપ્રપન્નાત્ સક્કાશાદ્ અધિકં શીઘ્રં ચ સ પ્રાપ્નોતિ વિનાશમ્, અપથ્યસેવનપ્રકટિતવ્યાધિવૃદ્ધેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૨૦॥

નોંધ :

પ્રતિપત્તું ને સ્થાને પ્રતિપદ્ય હોય તેમ ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

અને જે રીતે વ્યાધિત = કુષ્ઠાદિથી ગ્રસાયેલો = કોઢ વગેરે રોગવાળો, ચિકિત્સાને આશ્રયીને ક્રિયાને સ્વીકારીને અપથ્ય જ સેવે છે, તે શું? અર્થાત્ રોગી અપથ્ય સેવે તો શું થાય? એથી કહે છે-નહીં સ્વીકારેલ કરતાં = જે રોગીએ ચિકિત્સા સ્વીકારેલ નથી તે રોગી કરતાં, તે = ચિકિત્સા સ્વીકારીને અપથ્ય સેવનાર રોગી, અધિક અને શીઘ્ર વિનાશને પ્રાપ્ત કરે છે; કેમ કે અપથ્યના સેવનથી પ્રગટેલા વ્યાધિની વૃદ્ધિ થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

એમેવ ભાવકિરિઅં પવજ્જિઅં કમ્મવાહિચયહેઠ્ઠ ।
પચ્છ અપથ્થસેવી અહિયં કમ્મં સમજ્જિણઇ ॥ ૧૨૧ ॥

અન્વયાર્થ :

એમેવ = એવી રીતે જ કમ્મવાહિચયહેઠ્ઠ = કર્મરૂપી વ્યાધિના ક્ષયના હેતુથી ભાવકિરિઅં = ભાવક્રિયાને પવજ્જિઅં = સ્વીકારીને પચ્છ = પાછળથી અપથ્થસેવી = અપથ્યને સેવનારો અહિયં કમ્મં = અધિક કર્મને સમજ્જિણઇ = અર્જન કરે છે.

ગાથાર્થ :

એવી રીતે જ કર્મવ્યાધિના ક્ષય માટે ભાવક્રિયાને સ્વીકારીને પાછળથી અપથ્યનું સેવન કરનાર સાધુ અધિક કર્મનું અર્જન કરે છે.

ટીકા :

એમેવ ભાવક્રિયા-પ્રવ્રજ્યા (? પ્રતિપદ્ય) પ્રતિપત્તું, કિમર્થમિત્યાહ-કર્મવ્યાધિક્ષયહેતો; , પશ્ચાદપથ્યસેવી =પ્રવ્રજ્યાવિરુદ્ધકારી અધિકં કર્મ સમર્જયતિ, ભગવદાજ્ઞાવિલોપનેન ક્રૂરાશયત્વાદિતિ ગાથાર્થ: ॥૧૨૧॥

નોંધ :

પ્રતિપત્તું ને સ્થાને પ્રતિપદ્ય હોય તેવું લાગે છે.

ટીકાર્થ :

એ રીતે જ પ્રવ્રજ્યારૂપ ભાવક્રિયાને સ્વીકારીને, શા માટે ? એથી કહે છે-કર્મરૂપી વ્યાધિના ક્ષયના હેતુથી, ભાવક્રિયાને સ્વીકારીને પાછળથી અપથ્યને સેવનારો=પ્રવ્રજ્યાની વિરુદ્ધ કરનારો, અધિક કર્મને અર્જન કરે છે=એકઠાં કરે છે; કેમ કે ભગવાનની આજ્ઞાના વિલોપન દ્વારા પ્રવ્રજ્યાની વિરુદ્ધ કરનાર સાધુનું ક્રૂરઆશયપણું છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કુષ્ઠાદિ રોગો અતિ ત્રાસ ઉત્પાદક હોય છે અને તે રોગથી કંટાળેલો રોગી તે રોગની ચિકિત્સા કરવા માટે તૈયાર થાય ત્યારે, સુવેદ્ય આ રોગની ચિકિત્સા કરવી કેટલી મુશ્કેલ છે અને આ ચિકિત્સામાં અપથ્યનું વર્જન કેટલું આવશ્યક છે, તે સઘળું ચિકિત્સા કરાવનાર રોગીને યથાર્થ બતાવે છે; છતાં વ્યાધિથી ત્રસ્ત થયેલ રોગી ચિકિત્સા સ્વીકારે અને ચિકિત્સા કરાવતી વખતે ક્ષુધા, તૃષ્ણાદિ સહન ન થવાથી મનસ્વી રીતે આહાર-પાણી આદિ કરે, તો વ્યાધિથી પીડિત એવો જે અન્ય રોગી ચિકિત્સા સ્વીકારતો નથી, તેના કરતાં પણ આ ચિકિત્સા સ્વીકારનાર રોગીનો રોગ અધિક થાય છે અને તે શીઘ્ર મરણરૂપ વિનાશને પામે છે; કેમ કે ઔષધના સેવનકાળમાં અપથ્યના સેવનથી વ્યાધિની અતિવૃદ્ધિ થાય છે.

આ જ રીતે કર્મરૂપ વ્યાપિના ક્ષય માટે ગ્રહણ કરેલ પ્રવ્રજ્યા આત્માના ભાવરોગને મટાડવાની ક્રિયારૂપ છે, તોપણ જે સાધુ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા છતાં પ્રવ્રજ્યાના આચારથી વિરુદ્ધ આચારના સેવનરૂપ અપધ્યને સેવતા હોય, તો સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી પણ તે સાધુ અધિક કર્મો ઉપાર્જે છે; કેમ કે ભગવાનની આજ્ઞાને વિલોપવાથી સંયમકાળમાં જ તે સાધુનો કૂર આશય વર્તે છે.

વિશેષાર્થ :

પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કર્યા પછી બાહ્ય આચરણાત્મક ક્રિયાઓ ભગવાનના વચનના સ્મરણપૂર્વક, ઉચિત કાળે અને ઉચિત રીતે સેવવાની છે; અને જે સાધુ તે રીતે સેવતા નથી તે સાધુને ભગવાનના વચન પ્રત્યે અનાદરભાવ છે તે જ તેમનો કૂર આશય છે. તેથી કદાચ તે સાધુ મનસ્વી ભાવથી તપાદિમાં યત્ન કરતા હોય તોપણ દીર્ઘ સંસારનું અર્જન કરે છે.

જેમ કે વજ્રાચાર્યના ૪૯૯ શિષ્યોએ તીર્થયાત્રાના આશયથી ગુણવાન એવા ગુરુની આજ્ઞાનો લોપ કરીને તીર્થયાત્રારૂપ કૃત્ય કર્યું હતું, તોપણ તેઓએ અનંત સંસારનું પરિભ્રમણ પ્રાપ્ત કર્યું.

આમ, ગાથા-૧૧૮ થી ૧૨૧ નું સર્વ કથન દીક્ષા લેવા માટે તત્પર થયેલ મુમુક્ષુ આગળ ગુરુએ કરવું જોઈએ.
॥૧૨૦/૧૨૧॥

અવતરણિકા :

કથેતિ વ્યાખ્યાતા, પરીક્ષામાહ -

અવતરણિકાર્થ :

'કથમ્ વા' દ્વારના દ્વિતીય અવયવરૂપ કથા દ્વારનું ગાથા -૧૧૮ થી ૧૨૧ માં વ્યાખ્યાન કરાયું. તે સર્વ કથન સાંભળ્યા પછી પણ દીક્ષાર્થી સંયમ લેવા માટે તત્પર છે તેવું જણાય, તો સંયમની યોગ્યતાવિષયક તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. તેથી પરીક્ષા દ્વારને કહે છે -

ગાથા :

અભ્યુવગયં પિ સંતં પુણો પરિવિવ્રજ્જ પવયણવિહીં .

છમ્માસં જાડસજ્જ વ પત્તં અદ્ધાં અપ્પબહું ॥ ૧૨૨ ॥

અન્યથાર્થ :

અભ્યુવગયં પિ સંતં પુણો=વળી (દીક્ષા લેવા માટે) અભ્યુપગત પણ છતાં છમ્માસં જા=છ મહિના સુધી પવયણવિહીં=પ્રવચનની વિધિથી પરિવિવ્રજ્જ=પરીક્ષે=પરીક્ષા કરે, વ=અથવા પત્તં=પાત્રને=યોગ્યને, આસજ્જ=પ્રાપ્ત કરીને=જાણીને, અદ્ધાં=અદ્ધાનું=કાળનું, અપ્પબહું=અલ્પબહુત્વ છે.

ગાથાર્થ :

વળી દીક્ષા લેવા માટે તત્પર થયેલા એવા પણ દીક્ષાર્થીની છ મહિના સુધી પ્રવચનમાં કહેલ વિધિથી ગુરુ પરીક્ષા કરે, અથવા દીક્ષાર્થીને દીક્ષા માટે યોગ્ય જાણીને કાળનું અલ્પત્વ કે બહુત્વ કરવું.

ટીકા :

અભ્યુપગતમપિ સન્તં પુનઃ પરીક્ષેત પ્રવચનવિધિના-સ્વચર્યાપ્રદર્શનાદિના, કિયન્તં કાલં યાવદિત્યાહ-
ષણ્માસં યાવદાસાદ્ય વા પાત્રમદ્વાયાઃ અલ્પબહુત્વમ્, અદ્ધા = કાલઃ, સપરિણામકે પાત્રવિશેષે અલ્પતર
ઇતરસ્મિન્ બહુતરોઽપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૨ ॥

★ “અભ્યુપગતમપિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે સાધુક્રિયાની કથા સાંભળીને દીક્ષા લેવા માટે અભ્યુપગતની તો પરીક્ષા કરવાની નથી, પરંતુ દીક્ષા લેવા માટે અભ્યુપગતની પણ પરીક્ષા કરવાની છે.

ટીકાર્થ :

વળી અભ્યુપગત પણ છતાં = દીક્ષા લેવા માટે સન્મુખ આવેલા દીક્ષાર્થીને પણ, સ્વની ચર્યાના પ્રદર્શનાદિરૂપ = પોતાની આચરણાઓ દેખાડવા વગેરે રૂપ, પ્રવચનની વિધિ વડે પરીક્ષે = ગુરુ પરીક્ષા કરે. પરીક્ષા કેટલા કાળ સુધી કરે? એથી કહે છે- છ માસ સુધી પરીક્ષા કરે, અથવા પાત્રને પામીને = તે જીવને દીક્ષા માટે યોગ્ય જાણીને, અદ્ધાનું અલ્પબહુપણું છે. અદ્ધા એટલે કાલ. તે અલ્પબહુત્વ સ્પષ્ટ કરે છે- સપરિણામક પાત્રવિશેષ હોતે છતે=પરિણતિવાળા વિશેષ પાત્ર હોય તો, અલ્પતર=છ માસથી ઓછો કાળ, અને ઇતર હોતે છતે=પરિણતિવાળા વિશેષ પાત્ર ન હોય તો, બહુતર કાળ પણ થાય છે અર્થાત્ છ મહિનાથી અધિક કાળ પણ તેની ગુરુ પરીક્ષા કરે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષા લેનાર વ્યક્તિને કથા દ્વારમાં બતાવ્યું એ પ્રમાણે દીક્ષાની દુરનુચરતા આદિ વાતો કરવા છતાં તે દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થાય, તો છ મહિના સુધી પોતાની ચર્યા બતાવવા દ્વારા ગુરુએ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ, એ પ્રકારનો સામાન્ય નિયમ છે. અને તે પરીક્ષા આ પ્રમાણે છે -

દીક્ષાર્થીને રોજ સાધુસામાચારી અને સાધુસામાચારીમાં અપેક્ષિત યતનાઓ કેવી રીતે પાળવાની હોય? તે કહે, અને તે સાંભળીને જો તેને સંયમજીવન પ્રત્યે આદર થતો હોય અથવા તે પ્રકારે યતનાઓ પાળવાનો તેનામાં અત્યંત ઉત્સાહ દેખાતો હોય અને સાધુ સાથે રહીને તે શક્ય યતનાઓ પાળતો હોય, તો તે દીક્ષાનો અર્થી સાધુજીવન માટે યોગ્ય છે, તેમ નક્કી થઈ શકે. પરંતુ જો તે સાધુસામાચારી સાંભળતો હોય અને તે પ્રમાણે પાલન કરતો હોય, તોપણ તેને તેવા પ્રકારની યતનાઓ પાળવાની મનોવૃત્તિ થતી હોય તેમ ન દેખાતું હોય, અથવા તે પ્રમાણે સાંભળીને ક્ષણભર કરવાની ઈચ્છા હોવા છતાં પ્રકૃતિની ચંચળતાને કારણે તે પ્રકારની યતનાઓ કરવા માટે પોતાના જીવનમાં સમ્યગ્ચત્ત ન કરતો હોય, તો તે પ્રવ્રજ્યા માટે અયોગ્ય છે, તેમ નક્કી થાય. તેથી તેવા જીવને પ્રવ્રજ્યા આપી શકાય નહિ.

વળી, આ પરીક્ષાની વિધિ માત્ર બે-ચાર દિવસ કરવાની નથી, પરંતુ સામાન્ય રીતે છ મહિના સુધી કરવાની છે, જેથી ખ્યાલ આવે કે કેટલા કાળ સુધી તે ધીરતાપૂર્વક સમ્યગ્ચત્તના માટે સાધુ સાથે રહીને પ્રયત્ન કરી શકે છે; અને જો છ માસ સુધી પરીક્ષા કરવામાં ન આવે તો દીક્ષા લેવાના ઉત્સાહથી કોઈ વ્યક્તિ પાંચ-પંદર દિવસ બાહ્ય યતનાઓ પણ કરી લે, પરંતુ એટલામાત્રથી તેની દીક્ષા માટેની યોગ્યતા નક્કી ન કરી શકાય; જ્યારે છ મહિના

સુધી પરીક્ષા કરવાથી કોઈ દીક્ષાર્થી અયતનાની પ્રકૃતિવાળો હોય તોપણ ખ્યાલ આવી જાય; કેમ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ થોડા દિવસ બરાબર સંયમને યોગ્ય યતનાઓ પાળી શકે છે, પરંતુ ધીરેધીરે પોતાની મૂળ પ્રકૃતિ પ્રમાણે અયતનામાં પ્રયત્નવાળો બને છે. તેથી સંયમની સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં છ મહિના સુધી દીક્ષાર્થીનું ધૈર્ય જણાય તો તેની દીક્ષા માટેની યોગ્યતા નક્કી કરી શકાય.

વળી, ક્ષયોપશમની અલ્પતાને કારણે ક્યારેક દીક્ષાર્થી આરાધક હોવા છતાં તે પ્રકારના યતનાના પરિણામને શીઘ્ર પકડી શકે તેવો ન હોય, તો તેને છ મહિના કરતાં અધિક કાળ પણ સાથે રાખીને ગુરુ તેની સમ્યક્ પરીક્ષા કરે, અને દીર્ઘ કાળ સાથે રાખ્યા પછી પણ જો તે દીક્ષાનો અર્થી યતનાપરાયણ ન દેખાય તો તેને દીક્ષા ન આપે; અને વળી કોઈક જીવ અતિલાયકાતવાળો હોય તો તેની યોગ્યતાવિશેષ જોઈને છ મહિના કરતાં અલ્પ કાળમાં પણ ગીતાર્થ મહાત્મા તેને દીક્ષા આપે. ॥૧૨૨॥

અવતરણિકા :

પરીક્ષેતિ વ્યાખ્યાતં, સામ્પ્રતં સામાયિકાદિસૂત્રમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

'કથમ્વા' દ્વારના તૃતીય અવયવરૂપ પરીક્ષા દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરાયું. હવે સંયમને યોગ્ય એવા સામાયિકાદિ સૂત્રો દીક્ષાર્થીને આપવાનાં છે, તેથી સામાયિકાદિ સૂત્રને કહે છે -

ગાથા :

સોભણદિણંમિ વિહિણા દિજ્જા આલાવગેણ સુવિસુદ્ધં ।
સામાઙ્ગાઙ્ગસુત્તં પત્તં નાઠ્ઠણ જં જોગ્ગં ॥ ૧૨૩ ॥

અન્યથાર્થ :

પત્તં નાઠ્ઠણ=પાત્રને જાણીને જં જોગ્ગં=જે યોગ્ય છે, (તે) સામાઙ્ગાઙ્ગસુત્તં=સામાયિકાદિ સૂત્રને સોભણદિણંમિ =શોભન દિનમાં, વિહિણા=વિધિપૂર્વક, આલાવગેણ=આલાપકથી સુવિસુદ્ધં=સુવિશુદ્ધ=સ્પષ્ટ, દિજ્જા=આપવાં જોઈએ.

ગાથાર્થ :

દીક્ષાર્થીને પાત્ર જાણીને જે સૂત્ર યોગ્ય હોય તે સામાયિકાદિ સૂત્રને શોભન દિવસમાં, વિધિપૂર્વક, આલાપકથી સ્પષ્ટ આપવાં જોઈએ.

ટીકા :

જોભનદિને-વિશિષ્ટનક્ષત્રાદિયુક્તે વિધિના-ચૈત્યવન્દનનમસ્કારપાઠનપુરસ્સરાદિના દદ્યાત્ આલાપકેન, ન તુ પ્રથમેવ પટ્ટિકાલિખનેન, સુવિશુદ્ધં=સ્પષ્ટં સામાયિકાદિસૂત્રં (? આદિના પ્રતિક્રમણેર્યાપથિકાદિપરિગ્રહઃ) પ્રતિક્રમણેર્યાપથિકાદીત્યર્થઃ, પાત્રં જ્ઞાત્વા યદ્યોગ્યં તદ્ દદ્યાત્, ન વ્યત્યયેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૨૩॥

નોંધ :

દીકામાં પ્રતિક્રમણેર્યાપથિકાદીત્યર્થઃ છે, તેને સ્થાને આદિના પ્રતિક્રમણેર્યાપથિકાદિપરિગ્રહઃ હોય તેમ ભાસે છે; કેમ કે સામાયિકાદિસૂત્રં નો અર્થ પ્રતિક્રમણ, ઇચ્છિયાવહિયાદિ થઇ શકે નહીં, પરંતુ “સામાયિકાદિસૂત્રં” માં આદિ પદથી પ્રતિક્રમણ, ઇચ્છિયાવહિયા વગેરે સૂત્રનો પરિગ્રહ કરી શકાય.

દીકાર્થ :

પાત્રને જાણીને = યોગ્ય એવા પ્રવ્રજ્યાભિમુખ જીવને જાણીને, જે સામાયિકાદિ સૂત્ર યોગ્ય હોય તેને = તે સૂત્રને, વિશિષ્ટ નક્ષત્રાદિથી યુક્ત એવા શોભન દિને ચૈત્યવંદન, નવકારના પાઠનપુરસ્કાર = બોલાવવાપૂર્વક, વગેરે વિધિથી આલાપક વડે સુવિશુદ્ધ = સ્પષ્ટ, આપે; પરંતુ પહેલાં જ પટ્ટિકામાં = પાટીમાં, લખવા દ્વારા નહિ; અને વ્યત્યયથી નહીં, અર્થાત્ પાત્ર જીવ જે સૂત્રને યોગ્ય હોય તે સૂત્ર તેને આપે, પણ વિપરીત ક્રમથી ન આપે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થયેલા પાત્ર જીવને વિશિષ્ટ નક્ષત્રાદિથી યુક્ત શુભ દિવસે સૂત્રનું પ્રદાન કરવું જોઈએ, અને તે સૂત્ર આપતાં પહેલાં ચૈત્યવંદન, નવકારનો પાઠ વગેરે વિધિ તેની પાસે કરાવવી જોઈએ, જેથી ઉત્તમ ભાવો દ્વારા દીક્ષાર્થીનું ચિત્ત વાસિત બને અને ચિત્ત ઉત્તમ ભાવોથી વાસિત બનવાને કારણે સાધુસામાચારીનાં સૂત્ર દીક્ષાર્થીમાં સમ્યક્ પરિણમન પામે.

આ રીતે ચૈત્યવંદન, નવકાર બોલાવવા વગેરેની વિધિ કર્યા પછી ગુરુ સામાયિકાદિ સૂત્રને સુવિશુદ્ધ ઉચ્ચારણપૂર્વક આલાપકથી આપે, પરંતુ “ચોપડીમાંથી જોઈને તું જાતે જ ભણી લે” એમ પ્રથમ જ ન કહે, અને ગુરુના મુખેથી સૂત્ર ગ્રહણ કર્યા પછી તે દીક્ષાર્થી ચોપડીમાંથી ગોખીને તે સૂત્રને સ્થિર કરે.

વળી, તે સૂત્ર ગુરુ સુવિશુદ્ધ ઉચ્ચારણપૂર્વક બોલે અને દીક્ષાર્થી પાસે પણ તે રીતે સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણપૂર્વક બોલાવે. વળી બધા જીવોના ક્ષયોપશમ, સ્મૃતિ, શુદ્ધ ઉચ્ચારણની શક્તિ પણ સમાન હોતી નથી, માટે દીક્ષાર્થીની શક્તિનો વિચાર કરીને તેને માટે જે સૂત્ર યોગ્ય હોય તે સૂત્ર ગુરુ તેને આપે. અર્થાત્ પ્રથમ ભૂમિકામાં આ વ્યક્તિ અમુક સૂત્ર શુદ્ધ ઉચ્ચારણપૂર્વક નહિ ભણી શકે તેમ ગુરુને જણાય, તો તે સૂત્રને છોડીને તેને યોગ્ય અન્ય સરળ સૂત્ર ભણાવે, અને જ્યારે અભ્યાસના ક્રમથી જોડાક્ષરવાળા શ્લોકો પણ યથાર્થ બોલી શકે તેવો ક્ષયોપશમ તેનામાં પ્રગટે ત્યારે તેને જોડાક્ષરવાળાં સૂત્ર ભણાવે, પરંતુ વ્યત્યયથી ન ભણાવે. એટલે કે ગુરુ શાસ્ત્રમાં બતાવેલ ક્રમથી જ તેને સૂત્ર આપે તો તે સૂત્ર ભણવાનો તેનો ક્ષયોપશમ ન હોવાથી તે દીક્ષાર્થી અશુદ્ધ સૂત્ર ગોખીને અશુદ્ધ બોલતો થઈ જાય. માટે તેની શક્તિના ક્રમથી વિપરીત સૂત્ર ન આપે, પરંતુ તેની શક્તિ પ્રમાણે ક્રમ સાચવીને આપે.

વળી, કોઈ પટુપ્રજ્ઞાવાળો દીક્ષાર્થી સૂત્રના ઉચ્ચાર સુવિશુદ્ધ બોલી શકતો હોય અને જોડાક્ષરો પણ યથાર્થ બોલી શકતો હોય, તો તેને શાસ્ત્રના ક્રમથી સૂત્ર આપે અને સાથે સાથે તેની શક્તિને અનુરૂપ સૂત્રના સામાન્ય અર્થો પણ સમજાવે, જેથી ક્રિયાકાળમાં તે વિશેષ ભાવો કરી શકે. ॥૧૨૩॥

અવતરણિકા :

ઉક્તં સૂત્રદાનં, શેષવિધિમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૧૫માં બતાવેલ 'કથં વા' દ્વારના ચોથા અવયવરૂપ સૂત્રદાન કહેવાયું=પ્રવ્રજ્યાભિમુખ જીવને સામાયિકાદિ સૂત્ર આપવાની વિધિ કહેવાઈ, હવે સૂત્ર આપ્યા પછી દીક્ષા લેવા માટેની શેષ વિધિને કહે છે-

ગાથા :

તત્તો અ જહાવિહવં પૂઅં સ કરિજ્જ વીયરાગાણં ।
સાહૂણ ય ઉવત્તો એઅં ચ વિહિં ગુરુ કુણઙ ॥ ૧૨૪ ॥

અન્વયાર્થ :

તત્તો અ=અને ત્યારપછી ઉવત્તો સ=ઉપયુક્ત એવો તે=દીક્ષા લેવાની ઈચ્છાવાળો, જહાવિહવં=યથાવિભવ =વૈભવ પ્રમાણે, વીયરાગાણં સાહૂણ ય=વીતરાગની અને સાધુઓની પૂઅં=પૂજાને કરિજ્જ=કરે, એઅં ચ= અને આ=આગળમાં કહેવાનાર, વિહિં = વિધિને ગુરુ = ગુરુ કુણઙ =કરે છે.

ગાથાર્થ :

અને ત્યારપછી ઉપયુક્ત એવો પ્રવ્રજ્યાની ઈચ્છાવાળો મુમુક્ષુ વૈભવને અનુરૂપ વીતરાગની અને સાધુઓની પૂજા કરે છે અને આગળ કહેવાશે એ વિધિ ગુરુ કરે છે.

ટીકા :

તતશ્ચ તદુત્તરકાલં યથાવિભવં=યો યસ્ય વિભવઃ વિભવાનુરૂપમિત્યર્થઃ, પૂજાં સઃ=પ્રવિવ્રજિષુઃ કુર્યાત્ વીતરાગાણાં=જિનાનાં માલ્યાદિના, સાધૂનાં વસ્ત્રાદિના, ઉપયુક્તઃ સન્નિતિ, એનં ચ વક્ષ્યમાણલક્ષણં વિધિ ગુરુઃ =આચાર્યઃ કરોતિ, સૂત્રસ્ય ત્રિકાલગોચરત્વપ્રદર્શનાર્થં વર્તમાનનિર્દેશ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૨૪॥

ટીકાર્થ :

અને ત્યારપછી=તેનાથી ઉત્તરકાલને વિષે=સામાયિકાદિ સૂત્રના અધ્યયન પછી, ઉપયુક્ત છતો તે= પ્રવ્રજ્યાની ઈચ્છાવાળો, યથાવિભવ=જેનો જે વૈભવ હોય તે વૈભવને અનુરૂપ, માલ્યાદિ દ્વારા=પુષ્પાદિ દ્વારા, વીતરાગની=જિનની, અને વસ્ત્રાદિ દ્વારા સાધુઓની પૂજાને કરે, અને આ=કહેવાનાર લક્ષણવાળી, વિધિને ગુરુ=આચાર્ય, કરે છે. સૂત્રના ત્રિકાલગોચરત્વના પ્રદર્શન અર્થે 'ક્તોતિ' એમ વર્તમાનનો નિર્દેશ છે.

તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે આચાર્ય આ વિધિને ભૂતકાળમાં કરતા હતા, વર્તમાનમાં કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે; એ જણાવવા માટે કૃત્વાતુનું વર્તમાનકાળનું ક્રિયાપદ મૂકેલ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષાર્થી સૂત્રનો અભ્યાસ કરી લે પછી તેને ગુરુ દીક્ષા આપે છે અને તેમાં પ્રથમ દીક્ષાર્થી પોતાના વૈભવને અનુરૂપ ભગવાનની અને સાધુઓની ભક્તિ કરે અને તે ભક્તિ પણ ઉપયોગપૂર્વક કરે છે; કેમ કે તેને સંયમગ્રહણ કરવું છે, તેથી ભગવાનના ગુણોથી અને સંયમી એવા મહાત્માના ગુણોથી દીક્ષાર્થીએ પોતાના ચિત્તને રંજિત

બનાવવાનું છે. તેથી ભગવાનની ભક્તિ કરતી વખતે ભગવાનના ગુણોમાં તેનું ચિત્ત ઉપયોગવાળું હોય તો સંયમને પ્રતિબંધક એવાં કિલષ્ટ કર્મોનો અપગમ થાય, જેથી ભાવથી સંયમની પ્રાપ્તિ સરળ બને.

વળી સંયમમાં યતમાન એવા સાધુઓની વજ્ર-પાત્ર વહોરાવવા વગેરે દ્વારા દીક્ષાર્થી ઉપયોગપૂર્વક ભક્તિ કરે, જેથી સાધુઓ પ્રત્યે તેને બહુમાન થાય કે “ખરેખર આ મહાત્માઓનું સંયમજીવન સફળ છે, જેઓની પૂજા દ્વારા હું પણ તેમના જેવા જ ભાવસંયમને પ્રાપ્ત કરું.”

આ પ્રકારના ઉપયોગપૂર્વક સાધુઓની ભક્તિ કરવાથી સંયમગ્રહણ કરતી વખતે વીર્યનો પ્રકર્ષ થાય તો સંયમગ્રહણકાળમાં ભાવથી ગુણસ્થાનકની સ્પર્શના થાય છે. ॥૧૨૪॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે ગુરુ, આગળમાં કહેવાશે એ દીક્ષાદાનની વિધિને કરે છે. તેથી તે વિધિ દર્શાવવા માટે પ્રથમ વિધિનાં દ્વારો બતાવે છે -

ગાથા :

ચિદ્વંદન રચરણં અદ્વા સામાઙ્યસ્સ ઉસ્સગ્ગો ।
સામાઙ્યતિગકઢ્ઢુણ પયાહિણં ચેવ તિવ્વુત્તો ॥ ૧૨૫ ॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

ચિદ્વંદન રચરણં = ચૈત્યવંદન, રજોહરણ, અદ્વા = અષ્ટા, સામાઙ્યસ્સ ઉસ્સગ્ગો = સામાયિકનો ઉત્સર્ગ, સામાઙ્યતિગકઢ્ઢુણ = સામાયિકત્રિકનું કર્ષણ, તિવ્વુત્તો પયાહિણં ચેવ = અને (શિષ્યને) ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા (કરાવે છે.)

ગાથાર્થ :

ચૈત્યવંદન કરે છે, રજોહરણ અર્પણ કરે છે, અષ્ટા ગ્રહણ કરે છે, સામાયિકનો કાચોત્સર્ગ કરે છે, ત્રણ વાર સામાયિકસૂત્ર બોલે છે અને શિષ્યને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરાવે છે.

ટીકા :

ચૈત્યવંદનં કરોતિ, રજોહરણમર્પયતિ, અષ્ટા ગૃહ્ણતિ, સામાયિકસ્યોત્સર્ગં ઇતિ કાચોત્સર્ગં ચ કરોતિ, સામાયિકત્રયાકર્ષણમિતિ તિસ્સો વારાઃ સામાયિકં પઠતિ, પ્રદક્ષિણાં ચૈવ ત્રિકૃત્વઃ=તિસ્સો વારાઃ શિષ્યં કારયતીતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥૧૨૫॥

ટીકાર્થ :

ચૈત્યવંદન કરે છે, રજોહરણ અર્પે છે, અષ્ટા ગ્રહણ કરે છે=થોડા કેશનો લોચ કરે છે, અને સામાયિકનો ઉત્સર્ગ=કાચોત્સર્ગ કરે છે, ત્રણ વાર સામાયિકસૂત્ર બોલે છે, અને શિષ્યને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરાવે છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો સમુદાયાર્થ છે=સામાન્યથી અર્થ છે.

★ ગાથા - ૧૩૯ માં અષ્ટ શબ્દનો અર્થ સ્તોકકેશગ્રહણસ્વરૂપાઃ અષ્ટઃ કરેલ છે. આથી 'અષ્ટા' શબ્દનો થોડા કેશનું ગ્રહણ કરે = ભુંચન કરે, તેવો અર્થ થાય છે. ॥ ૧૨૫ ॥

અવતરણિકા :

અવયવાર્થ ત્વાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં દીક્ષા આપવાની વિધિનાં દ્વારો બતાવ્યાં. વળી તે દ્વારોરૂપ અવયવોના અર્થને કહે છે -

ગાથા :

સેહમિહ વામપાસે ઠવિત્તુ તો ચેઙ્ગ પવંદંતિ ।
સાહૂર્હિ સમં ગુરવો થુઙ્ગુઙ્ગી અપ્પણા ચેવ ॥ ૧૨૬ ॥

અન્યથાર્થ :

ફહ=અહીં=ચૈત્યવંદનની વિધિમાં, સેહં = શૈક્ષને વામપાસે = ડાબા પાસમાં ઠવિત્તુ = સ્થાપીને તો = ત્યારપછી સાહૂર્હિ સમં ગુરવો = સાધુઓ સાથે ગુરુ ચેઙ્ગ = ચૈત્યોને પવંદંતિ = વંદે છે. અપ્પણા ચેવ = (અને) પોતાના વડે જ થુઙ્ગુઙ્ગી = સ્તુતિવૃદ્ધિ થાય છે.

ગાથાર્થ :

ચૈત્યવંદનની વિધિમાં દીક્ષા લેનાર શિષ્યને ડાબા પડખે બેસાડીને, ત્યારપછી સાધુઓ સાથે ગુરુ, અર્હતપ્રતિમારૂપ ચૈત્યોને વંદન કરે છે અને પોતે જ સ્તુતિની વૃદ્ધિ કરે છે.

ટીકા :

શિષ્યકમિહ પ્રવ્રજ્યાભિમુખં વામપાર્શ્વે સ્થાપયિત્વા તતશ્ચૈત્યાનિ-અર્હતપ્રતિમાલક્ષણાનિ પ્રવન્દન્તે સાધુભિઃ સમં ગુરવઃ, સ્તુતિવૃદ્ધિરાત્મનૈવેતિ આચાર્યા એવ છન્દઃપાઠાભ્યાં પ્રવર્દ્ધમાનાઃ સ્તુતીર્વદતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૬ ॥

ટીકાર્થ :

અહીં=ચૈત્યવંદનની વિધિમાં, પ્રવ્રજ્યાને અભિમુખ એવા શિષ્યને ડાબા પડખામાં સ્થાપન કરીને = શિષ્યને પોતાની ડાબી બાજુ બેસાડીને, ત્યારપછી સાધુઓ સાથે ગુરુ, અર્હતની પ્રતિમાસ્વરૂપ ચૈત્યોને વંદે છે. અને પોતે જ સ્તુતિની વૃદ્ધિ કરે છે, અર્થાત્ આચાર્ય જ છંદ અને પાઠ યથાર્થ બોલવા દ્વારા પ્રકૃષ્ટ રીતે વધતી એવી સ્તુતિઓને આપે છે = કરે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥ ૧૨૬ ॥

અવતરણિકા :

વન્દનવિધિમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

હવે ચૈત્યવંદનની વિધિને કહે છે-

ગાથા :

પુરો ડ ઠંતિ ગુરવો સેસા વિ જહકમં તુ સદ્ગણે ।
અક્ષલિઆઙ કમેણં વિવજ્જણ હોઙ અવિહી ડ ॥ ૧૨૭॥

અન્યથાર્થ :

ગુરવો = ગુરુ પુરો ડ = આગળ જ (અને) સેસા વિ = શેષ પણ = બાકીના સાધુઓ પણ, જહકમં તુ = યથાક્રમે જ સદ્ગણે = સ્વસ્થાનમાં ઠંતિ = બેસે છે, (અને) કમેણં = કમથી અક્ષલિઆઙ = અસ્ખલિતાદિ (સૂત્ર ઉચ્ચારણ કરે છે.) વિવજ્જણ = વિપર્યયમાં = ગુરુ આદિના બેસવાના સ્થાનને આશ્રયીને અને સૂત્રના ઉચ્ચારણને આશ્રયીને વિપરીત પ્રવૃત્તિમાં, અવિહી ડ હોઙ = અવિધિ જ થાય છે.

ગાથાર્થ :

આચાર્ય આગળ જ અને બાકીના સાધુઓ કમ પ્રમાણે જ સ્વસ્થાનમાં બેસે છે, અને અસ્ખલિતાદિ ગુણોવાળા ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રનું કમથી ઉચ્ચારણ કરે છે; ગુરુ આદિના બેસવાના સ્થાનને આશ્રયીને અને સૂત્રોચ્ચારણને આશ્રયીને વિપરીત પ્રવૃત્તિમાં અવિધિ જ થાય છે.

ટીકા :

પુરત ંવ તિષ્ઠન્તિ ગુરવઃ=આચાર્યાઃ, શેષા અપિ સામાન્યસાધવઃ યથાક્રમમેવ જ્યેષ્ઠ્યતામઙ્ગીકૃત્ય સ્વસ્થાને તિષ્ઠન્તિ, તત્રાસ્ખલિતાદિ=ન સ્ખલિતં ન મિલિતમિત્યાદિ ક્રમેણ=પરિપાટયા સૂત્રમુચ્ચારયન્તીતિ ગમ્યતે, વિપર્યયે સ્થાનમુચ્ચારણં વા પ્રતિ ભવતિ અવિધિરેવ વંદન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૨૭॥

ટીકાર્થ :

ગુરુ = આચાર્ય, આગળ જરૂર છે = બેસે છે, શેષ એવા સામાન્ય સાધુઓ પણ પર્યાયમાં જ્યેષ્ઠ્યતાને આશ્રયીને યથાક્રમે જ પોતાના સ્થાનમાં બેસે છે. ત્યાં = દીક્ષાદાનની વિધિમાં, અસ્ખલિતાદિવાળું = સ્ખલિત નહીં મિલિત નહીં ઈત્યાદિવાળું, સૂત્ર કમથી=પરિપાટીથી, ઉચ્ચારે છે. સૂત્રમુચ્ચારયન્તિ એ પ્રકારનું ક્રિયાપદ મૂળગાથામાં અધ્યાહારે છે. સ્થાન અને ઉચ્ચારણ પ્રતિ વિપર્યયમાં વંદનવિષયક અવિધિ જ થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૨૭॥

અવતરણિકા :

અત્રદેવાહ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આચાર્ય અસ્ખલિતાદિ ગુણોવાળા સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરે છે, અને વિપર્યયમાં અવિધિ થાય, તેથી આને જ = સ્ખલિતાદિ દોષોને જ, કહે છે-

ગાથા :

સ્વલિયમિલિયવાઇદ્ધં હીણં અચ્ચક્કરાઇદોસજુઅં ।
વંદંતાણં નેઆઽસામાચારિ ત્તિ સુત્તાણા ॥ ૧૨૮ ॥ દારં ॥

★ 'દારં' શબ્દ ચૈત્યવંદનદ્વારની સમાપ્તિ અર્થે છે.

અન્યથાર્થ :

સ્વલિયમિલિયવાઇદ્ધં=સ્ખલિત, મિલિત, વ્યાવિદ્ધ, હીણં=હીન, અચ્ચક્કરાઇદોસજુઅં=અત્યક્ષરાદિ દોષોથી યુક્ત વંદંતાણં=વંદન કરતા એવાઓની અસામાચારી=અસામાચારી નેઆ=જાણવી, ત્તિ=એ પ્રકારની સુત્તાણા=સૂત્રની આજ્ઞા છે.

ગાથાર્થ :

સ્ખલિત, મિલિત, વ્યાવિદ્ધ, હીનાક્ષર, અત્યક્ષર આદિ દોષોથી યુક્ત સૂત્ર બોલવા દ્વારા વંદન કરતા એવા સાધુઓની અસામાચારી જાણવી, એ પ્રકારનો આગમનો અર્થ છે.

ટીકા :

સ્વલિતમ્ ઉપલાકુલાયાં ભૂમૌ લાઙ્ગલવત્, મિલિતં વિસદ્દશધાન્યમેલકવત્, વ્યાવિદ્ધં વિપર્યસ્તરત્તમાલાવત્, હીનં = ન્યૂન, અત્યક્ષરાદિદોષયુક્તમિતિ અત્યક્ષરમ્ = અધિકાક્ષરં આદિશબ્દાદપ્રતિપૂર્ણાદિગ્રહઃ, इत्थं વન્દમાનાનાં જ્ઞેયા અસામાચારી = અસ્થિતિઃ, इति સૂત્રાજ્ઞા = આગમર્થ એવંભૂત इति ગાથાર્થઃ ॥૧૨૮॥

ટીકાર્થ :

ઉપલથી આકુલ=પથ્થરોથી વ્યાપ્ત, એવી ભૂમિમાં લાંગલની જેમ=હળની જેમ, સ્ખલિત; વિસદ્દશ એવા ધાન્યોના મેળાની જેમ મિલિત; વિપર્યસ્ત એવી રત્નની માળાની જેમ વ્યાવિદ્ધ; હીન=ન્યૂન, અત્યક્ષરાદિ દોષોથી યુક્ત; અત્યક્ષર એટલે અધિક અક્ષર, આદિ શબ્દથી અપ્રતિપૂર્ણાદિનો ગ્રહ છે=સંગ્રહ છે.

આ પ્રકારે વંદતા એવાઓની=આ સ્ખલિતાદિ દોષોવાળું સૂત્ર બોલવા દ્વારા ચૈત્યવંદન કરતા સાધુઓની, અસામાચારી=અસ્થિતિ=અમર્યાદા, જાણવી. એ પ્રકારની સૂત્રાજ્ઞા છે=આવા પ્રકારનો આગમનો અર્થ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

(૧) જેમ પથરાઓવાળી ભૂમિમાં હળ ચલાવતાં ખચકાય, તેમ ખચકાતાં- ખચકાતાં સૂત્રો બોલવાં, તે સ્ખલિતદોષ છે.

(૨) જેમ જુદી જુદી જાતના ધાન્યના કણો ભેગા થઈ જાય, તેમ ઉતાવળથી ભિન્ન-ભિન્ન પદો એકી સાથે બોલાય અર્થાત્ સંપદા પ્રમાણે બોલવાને બદલે એક સંપદાનો શબ્દ અન્ય સંપદા સાથે જોડાઈ જાય તે રીતે બોલવું, તે મિલિતદોષ છે.

(૩) વિપર્યસ્ત થયેલી રત્નમાળાની જેમ કોઈ સૂત્રમાં કલયન્ શબ્દ હોવા છતાં કવલયન્ બોલવું અને તેમાં રહેલ 'વ' કાર તે સૂત્રના જ અન્ય કોઈક પદમાંથી છૂટીને અહીં જોડાઈ ગયો હોય તો તે વ કાર વિપરીત રીતે આવિદ્ધ=જોડાયેલ, અક્ષરોનો દોષ કહેવાય, અને તે વ્યાવિદ્ધદોષ છે.

(૪) જે સૂત્રમાં જેટલા અક્ષરનું પદ હોય તેટલા અક્ષરથી ઓછા અક્ષર કરીને બોલવું, તે હીનાક્ષરદોષ છે.

(૫) વળી જે સૂત્રમાં જેટલા અક્ષરનું પદ હોય તેટલા અક્ષરમાં અધિક અક્ષર ઉમેરીને બોલવું, તે અત્યક્ષરદોષ છે.

“અત્યક્ષરાદિ” માં આદિ શબ્દથી અપ્રતિપૂર્ણાદિ સૂત્રના ઉચ્ચારણના દોષો પ્રહણ કરવાના છે, અને કોઈ શબ્દોચ્ચાર કરતાં શબ્દ થોડો દબાઈને અધૂરો બોલવો અથવા તો દીર્ઘ હોય તો હ્રસ્વ બોલવો, તે અપ્રતિપૂર્ણદોષ છે.

આવા પ્રકારના ઉચ્ચારણના દોષોથી દીક્ષા વખતે વંદનની ક્રિયા કરવામાં આવે તો અસામાચારી થાય, અર્થાત્ તે ક્રિયા ઉચિતક્રિયારૂપ બનતી નથી. એ પ્રકારનો આગમનો અર્થ છે અર્થાત્ એ પ્રમાણે શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે. ॥૧૨૮॥

અવતરણિકા :

વ્યાખ્યાતં ચૈત્યવન્દનદ્વારમ્, અધુના રજોહરણદ્વારં વ્યાચિખ્યાસુરાહ-

અવતરણિકાર્થ :

‘ચૈત્યવંદન’ દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું, હવે ‘રજોહરણ’ દ્વારને વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે -

ગાથા :

વંદિય પુણુટ્ટિઆણં ગુરુણ તો વંદણં સમં દાડં ।

સેહો ભળાઇ ઇચ્છાકારેણં પવ્વયાવેહ ॥ ૧૨૯ ॥

ઇચ્છામો ત્તિ ભણિત્તા ઉદ્દેડં કઢ્ઢિઝુણ મંગલયં ।

અપ્પેઇ રઓહરણં જિણપન્નત્તં ગુરુ લિંગં ॥ ૧૩૦ ॥

અન્વયાર્થ :

વંદિય = (ભગવાનને) વંદન કરીને ઉટ્ટિઆણં પુણ ગુરુણ = વળી ઉત્થિત એવા ગુરુને સમં = સામે = ભગવાન વગેરેની સન્મુખ જ, વંદણં દાડં = વંદન આપીને તો = ત્યારપછી સેહો = શિષ્ય ઇચ્છાકારેણં = ઈચ્છાકારથી પવ્વયાવેહ = તમે પ્રવ્રજ્યા આપો, (એ પ્રમાણે) ભળાઇ = કહે છે. ઇચ્છામો = અમે ઈચ્છીએ છીએ, ત્તિ = એ પ્રમાણે ભણિત્તા = કહીને, ઉદ્દેડં = ઊઠીને મંગલયં કઢ્ઢિઝુણ = મંગલકને કહીને ગુરુ = ગુરુ જિણપન્નત્તં = જિનપ્રજ્ઞામ = ભગવાન વડે પ્રરૂપાયેલ, રઓહરણં લિંગં = રજોહરણરૂપ લિંગને અપ્પેઇ = અર્પે છે.

ગાથાર્થ :

ભગવાનને વંદન કરીને વળી ઊભા થયેલા ગુરુને ભગવાન વગેરેની સન્મુખ જ વંદન કરીને ત્યારપછી શિષ્ય “ઇચ્છાપૂર્વક તમે પ્રવ્રજ્યા આપો” એમ કહે છે. “અમે ઇચ્છીએ છીએ” એ પ્રમાણે કહીને, ઊઠીને, પંચનમસ્કારસૂત્રને બોલીને ગુરુ ભગવાન વડે પ્રરૂપાયેલ રજોહરણરૂપ લિંગ શિષ્યને આપે છે.

ટીકા :

વન્દિત્વા દ્વિતીયપ્રણિપાતદણ્ડકાવસાનવન્દનેન પુનરુત્થિતેભ્યઃ પ્રણિપાતાન્નિષણ્ણોત્થાનેન ગુરુભ્યઃ= આચાર્યેભ્યઃ તતઃ = તદનન્તરં વન્દનં સમં = દેવાદ્યભિમુખમેવ દત્ત્વા શિક્ષકો ભળતિ, કિમિતિ તદાહઙ્ગચ્છાકારેણ પ્રવ્રાજયત અસ્માનિતિ ગમ્યતે એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૨૯॥

ઇચ્છામ્ इति भणित्वा विशुद्धवचसा उत्थातुम् (? उत्थाय) ऊर्ध्वस्थानेन आकृष्य मङ्गलकं=પઠિત્વા પચ્છનમસ્કારમ્ અર્પયતિ રજોહરણં જિનપ્રજ્ઞસં ગુરુર્લિઙ્ગમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૩૦॥

નોંધ :

ટીકામાં ઉત્થાતુમ્ છે તેને સ્થાને ઉત્થાય હોય તેમ લાગે છે.

ટીકાર્થ :

દ્વિતીય પ્રણિપાતદંડકના અવસાનવાળા વંદન વડે જિનને વંદીને, પ્રણિપાતને કારણે નિષણ્ણ-ઉત્થાન વડે ફરી ઊઠેલા ગુરુને=આચાર્યને, સામે=દેવાદિની અભિમુખ જ, વંદન આપીને=કરીને, ત્યારપછી શિક્ષક કહે છે- શું? એથી તેને=શિક્ષકના કથનને, કહે છે- 'ઈચ્છાથી અમને પ્રવ્રજ્યા આપો.' મૂળગાથામાં અસ્માન્ એ પ્રકારનો શબ્દ અધ્યાહાર જ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

'અમે ઈચ્છીએ છીએ' એ પ્રમાણે કહીને ઊર્ધ્વસ્થાન વડે ઊઠીને વિશુદ્ધ વચનથી મંગલકને કહીને= પંચનમસ્કારને બોલીને, ગુરુ જિન વડે પ્રજ્ઞપ્ત એવા રજોહરણરૂપ લિંગને અર્પે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૨૭ થી ૧૨૮ માં ચૈત્યવંદન કરવાની વિધિ બતાવી, તે વિધિ પ્રમાણે બીજું નમુત્યુણં દંડક છે અંતે જેણે એવા વંદન દ્વારા અર્થાત્ ચાર થોયો અને બે નમુત્યુણં સૂત્ર બોલીને ચૈત્યવંદન કરવા દ્વારા, ભગવાનને વંદન કરીને ઊભા થયેલા ગુરુને, ભગવાનની સન્મુખ જ શિષ્ય વંદન કરે અને વંદન કરીને ગુરુને કહે કે "તમે ઈચ્છાપૂર્વક મને પ્રવ્રજ્યા આપો." ત્યારપછી ગુરુ "તને દીક્ષા આપવા અમે ઈચ્છીએ છીએ" એ પ્રમાણે વિશુદ્ધ વચન કહીને ઊભા થાય અને નવકારમંત્ર બોલીને ભગવાને બતાવેલ લિંગરૂપ રજોહરણ શિષ્યને આપે. આ પ્રકારની રજોહરણદાનની ક્રિયા છે.

અહીં 'વિશુદ્ધવચસા'નું તાત્પર્ય એ છે કે "અમે તને દીક્ષા આપવા ઈચ્છીએ છીએ", એ પ્રકારનું વચન ગુરુ કોઈ મલિન આશયથી કે સ્વાર્થથી બોલતા નથી, પરંતુ શિષ્યનું કેવલ દ્વિત કરવાના આશયથી બોલતા હોય છે. તેથી ગુરુનું ઇચ્છામો એ પ્રકારનું વચન વિશુદ્ધ આશયવાળું છે. ॥૧૨૯/૧૩૦॥

અવતરણિકા :

લિઙ્ગદાન એવ વિધિમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

લિંગદાનમાં જ=શિષ્યને રજોહરણ આપવાના વિષયમાં જ, વિધિને કહે છે-

ગાથા :

પુવ્વાભિમુહો ઉત્તરમુહો વ દેજ્જાઽહવા પડિચ્છિજ્જા ।
જાણે જિનાદઓ વા દિસાણે જિણચેઙ્ગાઙ્ગા વા ॥ ૧૩૧ ॥

અન્યથાર્થ :

પુવ્વાભિમુહો ઉત્તરમુહો વ=પૂર્વાભિમુખ અથવા ઉત્તરાભિમુખ જાણે દિસાણે વા=અથવા જે દિશામાં જિનાદઓ જિણચેઙ્ગાઙ્ગા વા=જિનાદિ કે જિનચૈત્યો હોય (તે દિશા સન્મુખ રહેલા ગુરુ રજોહરણ) દિજ્જા=આપે, અહવા=અથવા (શિષ્ય રજોહરણ) પડિચ્છિજ્જા=સ્વીકારે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વાભિમુખ રહેલા અથવા ઉત્તરાભિમુખ રહેલા અથવા જે દિશામાં જિનાદિ કે જિનમંદિરો હોય તે દિશા સન્મુખ રહેલા ગુરુ રજોહરણ આપે, અથવા તે દિશા સન્મુખ રહેલ શિષ્ય રજોહરણ ગ્રહણ કરે.

ટીકા :

પૂર્વાભિમુખ ઉત્તરાભિમુખો વા દદ્યાદ્ ગુરુ : અથવા પ્રતીચ્છેત્ શિષ્યઃ, યસ્યાં જિનાદયો વા દિશિ, જિનાઃ મનઃપર્યાયજ્ઞાનિનઃ અવધિસમ્પન્નાશ્ચતુર્દશપૂર્વધરા નવપૂર્વધરાશ્ચ, જિનચૈત્યાનિ વા યસ્યાં દિશિ આસન્નાનિ, તદભિમુખો દદ્યાત્ અથવા પ્રતીચ્છેદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૧ ॥

ટીકાર્થ :

પૂર્વદિશાને અભિમુખ અથવા ઉત્તરદિશાને અભિમુખ એવા ગુરુ શિષ્યને રજોહરણ આપે, અથવા શિષ્ય ગુરુ પાસેથી રજોહરણ સ્વીકારે; અથવા જે દિશામાં જિનાદિ=જિનેશ્વરો, મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓ, અવધિજ્ઞાનસંપન્ન સાધુઓ, ચૌદ પૂર્વધરો અને નવ પૂર્વધરો હોય; અથવા જે દિશામાં જિનચૈત્યો આસન્ન છે=જિનમંદિરો નજીક હોય; તેને અભિમુખ = તે દિશાને સન્મુખ રહેલા ગુરુ, રજોહરણ આપે અથવા તે દિશા અભિમુખ રહેલ શિષ્ય રજોહરણ સ્વીકારે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥ ૧૩૧ ॥

અવતરણિકા :

રજોહરણં લિઙ્ગમુક્તમ્, સામ્પ્રતં તચ્છબ્દાર્થમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૩૦ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલ કે ગુરુ જિન વડે પ્રરૂપાયેલ રજોહરણરૂપ લિંગને આપે છે, તેથી રજોહરણરૂપ લિંગ કહેવાયું. હવે તેના=રજોહરણરૂપ લિંગના, શબ્દાર્થને કહે છે-

ગાથા :

હરહ રયં જીવાણં વજ્જં અબ્બંતરં ચ જં તેણં ।
રયહરણં તિ પવુચ્ચહ કારણકજ્જોવયારાઓ ॥ ૧૩૨ ॥

અન્વયાર્થ :

જં=જે કારણે જીવાણં=જીવોની બજ્ઝં અભ્યંતરં ચ=બાહ્ય અને અભ્યંતર રચં=રજને હરફ=હરે છે, તેણં= તે કારણે કારણકજ્જોવયારાઓ=કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી રચહરણં=રજોહરણ તિ=એ પ્રમાણે પવુચ્ચઈ= કહેવાય છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણે જીવોની બાહ્ય અને અભ્યંતર ધૂળનું હરણ કરે છે, તે કારણે કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી 'રજોહરણ' એ પ્રમાણે કહેવાય છે.

ટીકા :

હરતિ = અપનયતિ રજો જીવાનાં બાહ્યં - પૃથિવીરજઃપ્રભૃતિ અભ્યંતરં ચ બદ્ધ્યમાનકર્મ્મરૂપં યદ્ = યસ્માત્, તેન કારણેન રજોહરણમિતિ પ્રોચ્યતે, રજો હરતીતિ રજોહરણમ્, અભ્યંતરરજોહરણમાશંક્યહ- કારણે કાર્યોપચારાત્, સંયમયોગો રજોહરસ્તત્કારણં ચેદમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૩૨॥

ટીકાર્થ :

જે કારણે જીવોની પૃથ્વીરજ વગેરે બાહ્ય રજ અને બંધાતા એવા કર્મરૂપ અભ્યંતર રજને હરે છે=દૂર કરે છે, તે કારણે 'રજોહરણ' એ પ્રમાણે કહેવાય છે. હવે રજોહરણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરે છે- રજને હરે છે એ રજોહરણ;

અભ્યંતર રજોહરણને આશંકીને કહે છે, અર્થાત્ રજોહરણ અભ્યંતર રજનું કેવી રીતે હરણ કરે છે ? એ પ્રકારની શંકા કરીને તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી, રજોહરણ અભ્યંતર રજનું હરણ કરે છે, એમ કહેલ છે. અને તે કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર સ્પષ્ટ કરે છે- સંયમયોગ અભ્યંતર રજને હરનાર છે અને તેનું=સંયમયોગનું, કારણ આ છે=રજોહરણ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

વિશેષાર્થ :

રજોહરણથી જીવ સંયમને અનુકૂળ સમ્યગ્ચતના કરી શકે છે અને સમ્યગ્ચતનાની ક્રિયાથી જીવમાં જયજ્ઞાનો પરિણામ પ્રગટે છે, જે સંયમયોગરૂપ છે; અને તે પરિણામથી કર્મરૂપી રજનો નાશ થાય છે. આમ રજોહરણરૂપ કારણમાં કર્મરૂપી રજનું હરણ કરનાર એવા સંયમયોગરૂપ કાર્યનો ઉપચાર કરીને અભ્યંતર એવી કર્મરૂપ રજના નાશનું કારણ રજોહરણ છે, એમ કહેલ છે. ॥૧૩૨॥

અવતરણિકા :

एतदेव प्रकटयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે બાહ્ય રજને અને કારણમાં કાર્યના ઉપચાર દ્વારા અભ્યંતર રજને દૂર કરનાર હોવાથી રજોહરણ કહેવાય છે, એને જ પ્રગટ કરે છે-

ગાથા :

સંજમજોગા એથં રયહરણા તેસિ કારણં જેણં ।
રયહરણં ઉવચારો ભણ્ણઙ્ગ તેણં રઓ કમ્મં ॥ ૧૩૩ ॥

અન્યથાર્થ :

એથં=અહીં=બાહ્ય અને અભ્યંતર રજને દૂર કરનાર હોવાથી રજોહરણ કહેવાય છે એ પ્રકારના કથનમાં, સંજમજોગા=સંયમના યોગો રયહરણા=રજને હરનારા છે. જેણં=જે કારણથી તેસિ કારણં=તેઓનું=સંયમના યોગોનું, કારણ રયહરણં=રજોહરણ છે, તેણં=તે કારણથી ઉવચારો=ઉપચાર છે = 'રજોહરણ' એ પ્રકારનો વ્યવહાર છે. (તેમાં રજનું સ્વરૂપ બતાવે છે-) કમ્મં રઓ=કર્મ રજ ભણ્ણઙ્ગ=કહેવાય છે.

ગાથાર્થ :

બાહ્ય અને અભ્યંતર રજને દૂર કરનાર હોવાથી રજોહરણ કહેવાય છે, એ કથનમાં સંયમના યોગો રજને હરનારા છે. જે કારણથી સંયમયોગોનું કારણ રજોહરણ છે, તે કારણથી 'રજોહરણ' એ પ્રકારનો વ્યવહાર થાય છે. તેમાં રજનું સ્વરૂપ બતાવતાં કહે છે કે બંધાતાં એવાં કર્મ એ રજ કહેવાય છે.

ટીકા :

સંયમયોગા: = પ્રત્યુપેક્ષિતપ્રમુદ્ધભૂભાગસ્થાનાદિવ્યાપારાઃ અત્ર અધિકારે રજોહરણાઃ બદ્ધ્યમાનકર્મ્મહરા ઇત્યર્થઃ, તેષાં = સંયમયોગાનાં કારણં યેન કારણેન રજોહરણમિત્યુપચારઃ તેન હેતુનેતિ, રજઃસ્વરૂપમાહ- ભણ્યતે રજઃ કર્મ્મ બદ્ધ્યમાનકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૩ ॥

ટીકાર્થ :

આ અધિકારમાં સંયમના યોગો=પ્રત્યુપેક્ષાયેલ અને પ્રમાર્જયેલ એવી ભૂમિના ભાગમાં સ્થાનાદિના વ્યાપારો, રજને હરનારા છે=બંધાતા કર્મોનું હરણ કરનારા છે; જે કારણથી તેઓનું=સંયમયોગોનું, રજોહરણ કારણ છે, તે હેતુથી 'રજોહરણ' એ પ્રકારે ઉપચાર છે=વ્યવહાર છે. રજના સ્વરૂપને કહે છે- બંધાતું એવું કર્મ રજ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રત્યુપેક્ષણ કરાયેલ અને પ્રમાર્જના કરાયેલ એવા ભૂમિભાગમાં સ્થાન, ઊર્ણ, અર્થ અને આલંબનરૂપ ચારિત્રાચારની ક્રિયાઓના વ્યાપાર કરવા એ સંયમના યોગો છે, અને આ સંયમના યોગો બંધાતી કર્મરૂપી રજને હરનારા છે; અને ભાવરજના હરણના અધિકારમાં ભાવરજ હરણ થવાનું કારણ સંયમના યોગો છે, પરંતુ બાહ્ય એવું રજોહરણ નહીં; છતાં સંયમયોગોમાં પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે પ્રમાર્જના કરવા માટે રજોહરણ આવશ્યક છે, તેથી

સંયમયોગો પ્રત્યે રજોહરણ કારણ છે. માટે સંયમયોગોના કારણમાં સંયમયોગોરૂપ કાર્યનો ઉપચાર કરીને ઓધાને 'રજોહરણ' શબ્દથી વાચ્ય કરેલ છે.

વળી, બંધાતાં કર્મો રજરૂપ છે; કેમ કે કર્મો આત્માને મલિન કરે છે, આથી કર્મ આત્મા ઉપર લાગેલી રજસ્વરૂપ છે. ॥૧૩૩॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને ઓધારૂપ લિંગને રજોહરણરૂપે સ્થાપન કર્યું, ત્યાં ગ્રંથકારને કેટલાકનો મત સ્મરણ થવાથી તે મત બતાવીને તે મતનું નિરાકરણ કરવા અર્થે કહે છે-

ગાથા :

કેઈ ભળંતિ મૂઢા સંયમજોગાણ કારણં નેવં ।
રયહરણં તિ પમજ્જણમાઈહુવઘાયભાવાઓ ॥૧૩૪॥

અન્યથાર્થ :

પમજ્જણમાઈહુવઘાયભાવાઓ=પ્રમાર્જનાદિથી ઉપધાતનો ભાવ હોવાને કારણે રયહરણં=રજોહરણ સંયમજોગાણ=સંયમયોગોનું કારણં=કારણ નેવં=નથી જ, તિ=એ પ્રમાણે કેઈ=કેટલાક મૂઢા=મૂઢો ભળંતિ=કહે છે.

★ 'નેવં' માં મ્ અલાક્ષણિક છે.

ગાથાર્થ :

પ્રમાર્જના આદિથી જીવોનો ઉપધાત થતો હોવાને કારણે રજોહરણ એ સંયમના યોગોનું કારણ નથી જ, એ પ્રમાણે કેટલાક મૂઢો કહે છે.

ટીકા :

કેચન ભળન્તિ મૂઢાઃ = દિગમ્બરવિશેષાઃ કાષ્ઠાઃ, સંયમયોગાનામ્ - ઉક્તલક્ષણાનાં કારણં નૈવ વક્ષ્યમાણેન પ્રકારેણ રજોહરણમિતિ, યથા ન કારણં તથાઽઽહ-પ્રમાર્જનાદિભિઃ = પ્રમાર્જનેન સંસર્જનેન ચ ઉપધાતભાવાત્ પ્રાણિનામિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૩૪॥

ટીકાર્થ :

કેટલાક મૂઢો=કાષ્ઠરૂપ દિગંબરવિશેષો, કહે છે- રજોહરણ કહેવાયેલ સ્વરૂપવાળા સંયમના યોગોનું કહેવાનાર પ્રકારથી કારણ નથી જ; જે રીતે કારણ નથી તે રીતે કહે છે, પ્રમાર્જનાદિ વડે=પ્રમાર્જનથી અને સંસર્જનથી, પ્રાણીઓનો ઉપધાત થતો હોવાથી રજોહરણ સંયમયોગોનું કારણ નથી, એમ અન્વય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દિગંબર સંપ્રદાયમાં રહેલા કેટલાક દિગંબરવિશેષો માને છે કે રજોહરણ દ્વારા પ્રમાર્જના કરવાથી જીવોનો પરસ્પર સંશ્લેષ થાય છે અથવા તો જીવોનો ધૂળ વગેરે સાથે સંશ્લેષ થાય છે અને તેના કારણે જીવોનો ઉપઘાત થાય છે. માટે રજોહરણ સંયમયોગોનું કારણ નથી. આથી રજોહરણને સંયમયોગોનું કારણ કહીને સાધુના લિંગ તરીકે સ્વીકારવું અનુચિત છે. ॥૧૩૪॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં દિગંબરવિશેષોનો મત બતાવતાં કહ્યું કે રજોહરણથી કરાતી પ્રમાર્જના અને સંસર્જન દ્વારા જીવોનો ઉપઘાત થાય છે, એને જ કહે છે-

ગાથા :

मूङ्गलिआईणं विणाससंताणभोगविरहाई ।
रयदरिथज्जणसंसज्जणाइणा होइ उवघाओ ॥ १३५ ॥

અન્યચાર્થ :

(પ્રમાર્જના કરાયે છતે) મૂઝંગલિઆઈણં=કીડી આદિનો વિનાસસંતાણભોગવિરહાઈ =વિનાશ, સંતાનનો=પ્રબંધગમનનો, અને ભોગ્યનો=અનાજના દાણાનો, વિરહ આદિ થાય છે. (તથા) રયદરિથજ્જણસંસજ્જણાઈણા =રજ વડે દરના સ્થગન, સંસર્જનાદિ દ્વારા ઉવઘાઓ=ઉપઘાત હોઈ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

રજોહરણ દ્વારા પ્રમાર્જના કરાયે છતે કીડી આદિનો વિનાશ થાય છે, કીડી આદિના સ્વાભાવિક અવિચ્છિન્ન ગમનનો વિરહ થાય છે અને ભોગ્ય એવા અનાજનો વિરહ વગેરે થાય છે, અને ધૂળ ઊડવાને કારણે કીડી વગેરેનાં દરો ઢંકાઈ જવાથી અને ધૂળનો સંસર્ગ થવાથી કીડી વગેરે જીવોને ઉપઘાત થાય છે.

ટીકા :

પ્રમાર્જને સતિ મૂઝંગલિકાદીનાં=પિપીલિકામત્કોટપ્રભૃતીનાં વિનાશસન્તાનભોગ્યવિરહાદયો ભવન્તીતિ વાક્યશેષઃ, રજોહરણસંસ્પર્શનાદત્પ્રકાયાનાં વિનાશઃ, एवं सन्तानः=પ્રબન્ધગમનં ભોગ્યં=સિદ્ધ્યાદિ એતદ્વિરહસ્તુ ભવત્યેવેત્યુપઘાતઃ, तथा रजोदरीस्थगनसंसर्जनादिना भवत्युपघात, इति सम्भवति च प्रमार्जने सति रजसा दरिस्थगनं तत्संसर्जने च सत्त्वोपघात इति ગાથાર્થઃ ॥૧૩૫॥

ટીકાર્થ :

પ્રમાર્જન થયે છતે મૂર્છગવિકાદિનો=કીડી, મંકોડા વગેરેનો, વિનાશ, સંતાન અને ભોગ્યનો વિરહ આદિ થાય છે. તે સ્પષ્ટ કરે છે- રજોહરણના સ્પર્શવાથી અલ્પ કાયોનો=નાના શરીરવાળા જીવોનો, વિનાશ થાય છે, આ રીતે સંતાન=પ્રબંધથી ગમન, ભોગ્ય=સિક્ષાદિ, આ બેનો વળી વિરહ થાય છે જ, એથી ઉપઘાત થાય છે. તથા રજ વડે દરીનું=કીડી આદિના દરોનું, સ્થગન-સંસર્જનાદિ દ્વારા ઉપઘાત થાય છે, અને એ રીતે પ્રમાર્જન કરાયે છતે રજ વડે દરનું સ્થગન સંભવે છે, અને તેના સંસર્જનમાં=ધૂળનો સંસર્ગ થવામાં, સત્ત્વોનો=જીવોનો, ઉપઘાત સંભવે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

રજોહરણ સંયમયોગોનું સાધન નથી, એ કથનમાં કેટલાક દિગંબરો યુક્તિ આપે છે કે રજોહરણથી પ્રમાર્જના કરવામાં આવે તો રજોહરણના સંસ્પર્શથી કેટલાક અલ્પકાયવાળા અર્થાત્ નાજુક શરીરવાળા કીડી વગેરે જીવોનો વિનાશ થાય, અથવા કીડી, મંકોડા આદિ સ્વાભાવિક રીતે ક્રમસર જતાં હોય તે રૂપ તેઓના પ્રબંધગમનનો વિરહ થાય; કેમ કે પ્રમાર્જના કરવાથી તેઓ આડા-અવળા ફેંકાઈ જાય છે અથવા કીડી વગેરે જંતુઓ અનાજના દાણા લઈને જતાં હોય તો પ્રમાર્જના કરવાથી તેના મુખમાંથી અનાજનો દાણો દૂર ફેંકાઈ જવાથી ભોગ્ય એવા અનાજના દાણાનો વિરહ થાય છે. આ રીતે પ્રમાર્જના કરવાથી અન્ય જીવોને કિલામણા થાય છે.

વળી, રજોહરણ દ્વારા પ્રમાર્જના કરવાને કારણે ધૂળ ઊડવાથી કીડી વગેરેનાં દરો ધૂળ વડે ઢંકાઈ જાય તો તેઓને જવા-આવવામાં વિઘ્ન પડે અથવા કીડી વગેરે જીવો ધૂળના સંસર્ગવાળા થવાથી તેઓને ઉપઘાત થાય છે. આથી દિગંબરો રજોહરણને સંયમયોગોના કારણરૂપે સ્વીકારતા નથી. ॥૧૩૫॥

અવતરણિકા :

एष पूर्वपक्षः, अत्रोत्तरमाह -

અવતરણિકાર્થ :

આ=ગાથા-૧૩૪-૧૩૫માં બતાવ્યો એ, દિગંબરોના એક ભેદરૂપ પૂર્વપક્ષ છે, અહીં=તે પૂર્વપક્ષના કથનમાં, ઉત્તરને કહે છે=ગ્રંથકાર જવાબ આપે છે-

ગાથા :

पडिलेहिउं पमज्जणमुवघाओ कह णु तत्थ होज्जा उ ? ।

अपमज्जिउं च दोसा वच्चादागाढवोसिरणे ॥ १३६॥

અન્યથાર્થ :

પડિલેહિઉં=પડિલેહીને પમજ્જણ=પ્રમાર્જન (કહેવાયેલું) છે, તત્થ=તેમાં કહ ણુ=ખરેખર કેવી રીતે ઉવઘાઓ=ઉપઘાત હોજ્જા ઉ=થાય જ ? અપમજ્જિઉં ચ=અને અપ્રમાર્જને વચ્ચાદાગાઢવોસિરણે=વચ્ચાદિવિષયક

આગાઢ હોતે છતે = મળ વગેરે જીવસંસક્ત ભૂમિમાં પરઠવવું પડે તેવું આગાઢ કારણ હોતે છતે, વોસિરાવવામાં દોસા= દોષો છે.

★ 'ળુ' વિતર્ક અર્થમાં છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષને વિતર્ક કરે છે કે કેવી રીતે ત્યાં જીવોનો ઉપધાત થાય જ ?

★ 'ઝ' એવ કાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

શાસ્ત્રમાં ચક્ષુથી પડિલેહણ કરીને પ્રમાર્જન કરવાનું કહેવાયું છે. તેમાં કેવી રીતે જીવોનો ઉપધાત થાય જ ? અર્થાત્ ન જ થાય. અને આગાઢ કારણે પ્રમાર્જન કર્યા વગર મળ આદિ પરઠવવામાં દોષો થાય છે.

ટીકા :

પ્રત્યુપેક્ષ્ય ચક્ષુષા પિપીલિકાદ્યનુપલબ્ધૌ સત્યામ્ ઉપલબ્ધાવપિ પ્રયોજનવિશેષે યતનયા પ્રમાર્જનં સૂત્ર ઉક્તમ્, યતશ્ચૈવમત ઉપધાતઃ કથં નુ તત્ર ભવેત્? નૈવ ભવતીત્યર્થઃ, સત્ત્વાનુપલબ્ધૌ કિમર્થં પ્રમાર્જનમિતિ ચેત્? ઉચ્યતે- સૂત્રોક્તતથાવિધસત્ત્વસંરક્ષણાર્થમ્ ઉપલબ્ધાવપિ પ્રયોજનાન્તરે તુ, અપ્રમાર્જને તુ દોષઃ, તથા ચાહ- અપ્રમૃજ્ય ચ દોષાઃ વર્ચ્ચઆદાવાગાઢવ્યુત્સર્ગે, આદિશબ્દાન્નિશ્ચેકાદ્બુલિકાદિપરિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૩૬॥

ટીકાર્થ :

પ્રત્યુપેક્ષ્ય.....ભવતીત્યર્થઃ, ચક્ષુ વડે પ્રત્યુપેક્ષીને પિપીલિકાદિની=કીડી વગેરે જંતુઓની, અનુપલબ્ધિ હોતે છતે, પ્રયોજનવિશેષમાં જીવોની ઉપલબ્ધિ હોતે છતે પણ સૂત્રમાં =શાસ્ત્રમાં, યતના વડે પ્રમાર્જન કહેવાયું છે; અને જે કારણથી આમ છે=ઉપરમાં કહ્યું એમ છે, એ કારણથી ત્યાં=રજોહરણ દ્વારા કરાતી પ્રમાર્જનામાં, કેવી રીતે ઉપધાત થાય ? અર્થાત્ ઉપધાત ન જ થાય.

સત્ત્વાનુપલબ્ધૌ ..... ઉચ્યતે - દંષ્ટિપહિલેહણ કર્યા પછી સત્ત્વની અનુપલબ્ધિ હોતે છતે=જીવો ઉપલબ્ધ નહીં હોતે છતે, શા માટે રજોહરણ દ્વારા પ્રમાર્જન કહેવાયું છે ? એ પ્રમાણે જો પૂર્વપક્ષી કહે તો તેને કહેવાય છે-

સૂત્રોક્ત..... પ્રયોજનાન્તરે તુ, જીવો ન હોય તોપણ સૂત્રમાં કહેવાયેલા તેવા પ્રકારના=ચક્ષુથી દેખી ન શકાય તેવા પ્રકારના, સત્ત્વોના=જીવોના, સંરક્ષણ અર્થે અને વળી ઉપલબ્ધિ હોતે છતે પણ=જીવો દેખાતા હોય તોપણ, પ્રયોજનાંતરમાં=અન્ય કારણમાં, રજોહરણ દ્વારા પ્રમાર્જન કરવાનું કહેવાયું છે.

અપ્રમાર્જને ..... વ્યુત્સર્ગે વળી, અપ્રમાર્જનમાં દોષ છે, અને તે રીતે કહે છે=જે રીતે પ્રમાર્જન નહીં કરવાથી દોષ થાય છે તે રીતે કહે છે, અને અપ્રમાર્જન=રજોહરણ દ્વારા પ્રમાર્જન કર્યા વગર, વચ્ચાદિવિષયક આગાઢ હોતે છતે વ્યુત્સર્ગમાં=મળ આદિના વિષયમાં આગાઢ કારણ હોતે છતે વોસિરાવવામાં, દોષો થાય છે.

આદિ ..... ગાથાર્થ: । “વર્ચ્વઆદૌ” માં આદિ શબ્દથી નિશ્ચેકઅંગુલિકાદિનો પરિગ્રહ છે.

તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે વર્યાદિની જેમ જ નિશ્ચેકઅંગુલિકા વગેરે પણ આગાઢ કારણ હોય તો સદોષ ભૂમિમાં રજોહરણથી પ્રમાર્જન કરીને પરઠવવાનું છે, જે રોગ વખતે સાધુના શરીરમાંથી નીકળતી કોઈ અશુચિને જણાવનાર પારિભાષિક શબ્દ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં દિગંબરવિશેષોએ કહેલ કે રજોહરણથી પ્રમાર્જના કરવાને કારણે જીવોનો ઉપઘાત થાય છે. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રથમ યક્ષુ વડે જીવો છે કે નહીં તે જોઈ લીધા પછી કીડી આદિ જીવો ન હોય તો પ્રમાર્જના કરવાની છે; અને કીડી આદિ હોય તોપણ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન આદિ વિશેષ પ્રયોજન હોય અને અન્ય જીવરહિત ભૂમિની અપ્રાપ્તિ હોય, તો રજોહરણથી યતનાપૂર્વક પ્રમાર્જના કરવાનું સૂત્રમાં કહેવાયેલું છે. આથી રજોહરણથી પ્રમાર્જના કરવાને કારણે જીવોનો ઉપઘાત થાય છે, એમ કેમ કહી શકાય? અર્થાત્ ન જ કહી શકાય.

અહીં કોઈ કહે કે યક્ષુથી જોયા પછી જીવો ન હોય તો પ્રમાર્જના કરવાનું પ્રયોજન શું? તેથી કહે છે કે સૂત્રમાં કહેવાયેલ, યક્ષુથી દેખાય નહિ તેવા પ્રકારના સૂક્ષ્મ જીવોના રક્ષણ માટે પ્રમાર્જના કરવાની છે. અને યક્ષુથી જોયા પછી જીવો દેખાતા હોય તોપણ સંયમની આરાધના કરવારૂપ વિશેષ પ્રયોજન હોય તોપણ પ્રમાર્જના કરવાની છે.

વળી, આગાઢ કારણે મળ વગેરે પરઠવતી વખતે પ્રમાર્જના કરવામાં ન આવે તો દોષ પ્રાપ્ત થાય. આશય એ છે કે ઉત્સર્ગથી નિર્દોષ ભૂમિ મળે તો સાધુને મળ આદિ પરઠવવાનું છે. આથી જિનકલ્પી સાધુઓ શુદ્ધ ભૂમિની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી મળત્યાગ વગેરે કરતા નથી; પરંતુ જે સાધુઓ તેવા પ્રકારના સંઘયજાબળવાળા નથી, તે સાધુઓ મળ વગેરેનો અવરોધ કરે તો ધ્યાન, સ્વાધ્યાય આદિનો વ્યાધાત થવાથી તેઓનો સંયમનો પરિણામ વિનાશ પામે છે. તેથી તેવા સાધુઓ શુદ્ધ ભૂમિની પ્રાપ્તિ થતી ન હોય તો જીવસંસક્ત ભૂમિમાં જીવોનું રક્ષણ થાય તે રીતે રજોહરણથી પ્રમાર્જના કરીને મળ આદિ પરઠવે; અને જો રજોહરણ રાખેલ ન હોય અને શુદ્ધ ભૂમિ ન મળતી હોય ત્યારે આગાઢ કારણે મળ આદિ પરઠતી વખતે જીવસંસક્ત ભૂમિની પ્રમાર્જના થઈ શકે નહીં, જેથી તે ભૂમિમાં રહેલ જીવોનો વિનાશ વગેરે દોષોની સંભાવના હોવાથી, જીવરક્ષા માટે સાધુને રજોહરણ આવશ્યક છે. ॥૧૩૬॥

અવતરણિકા :

અપ્રમાર્જનદોષાનાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે બતાવ્યું કે રજોહરણથી પ્રમાર્જન કરવાને કારણે જીવોનો ઉપઘાત થતો નથી, હવે રજોહરણ ન રાખવામાં આવે તો અપ્રમાર્જનથી થતા દોષોને કહે છે-

ગાથા :

આયપરપરિચ્છાઓ દુહા વિ સત્થસ્સકોસલં નૂણં ।
સંસજ્જણાઇદોસા દેહે વ્વ વિહીએ ણો હોતિ ॥ ૧૩૭ ॥ દારં ॥

★ 'દારં' શબ્દ રજોહરણ દ્વારની સમાપ્તિ અર્થે છે.

અન્વયાર્થ :

આયપરપરિચ્છાઓ=આત્મા અને પરનો પરિત્યાગ થાય, (આથી) દુહા વિ=બંને પ્રકારે પણ સત્થસ્સ=શાસ્તાનું નૂણં અકોસલં=અવશ્ય અકૌશલ્ય છે. દેહે વ્વ=દેહની જેમ વિહીએ=વિધિપૂર્વક (પ્રમાર્જનાથી) સંસજ્જણાઇદોસા=સંસર્જન આદિ દોષો ણો હોતિ=થતા નથી.

ગાથાર્થ :

આત્માનો અને પરનો પરિત્યાગ થાય, માટે બંનેય પ્રકારે દિગંબરને અભિમત એવા ભગવાનનું ખરેખર અકુશલપણું છે. માટે જેમ વિધિપૂર્વક સાધુ આહાર વાપરે તો દેહ દ્વારા હિંસા વગેરે દોષો થતા નથી, તેમ વિધિપૂર્વક પ્રમાર્જન કરે તો રજોહરણ દ્વારા સંસર્જન વગેરે દોષો થતાં નથી.

ટીકા :

યો હિ કથञ्चित્પુરીષોત્સર્ગમઙ્ગીકૃત્યાસહિષ્ણુઃ સંસક્તં ચ સ્થણિડલં, તેન દયાલુના સ તત્ર ન કાર્યઃ કાર્યો વેતિ દ્વયી ગતિઃ, કિञ્ચાતઃ? ઉભયથાઽપિ દોષઃ, તથા ચાહ-આત્મપરપરિત્યાગઃ=અકરણે આત્મપરિત્યાગઃ કરણે પરપરિત્યાગ ઇતિ, કિञ્ચાતઃ? ઇત્યાહ- દ્વિધાઽપિ શાસિતુઃ=ત્વદભિમતતીર્થઙ્કરસ્ય અકૌશલં નૂનમ્=અવશ્યં, કુશલસ્ય ચાકુશલતાપાદને આશાતનેતિ ।

દોષાન્તરપરિજિહીર્ષયાઽહ-સંસર્જનાદિદોષાઃ પૂર્વપક્ષવાદ્યભિહિતા વિધિના પરિભોગે ન ભવન્તિ દેહ ઇવ=શરીર ઇવ, અવિધિના ત્વસમજ્ઞસાહારસ્ય દેહેઽપિ ભવન્ત્યેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૩૭॥

ટીકાર્થ :

યો હિ ... ગતિઃ વળી જે સાધુ પુરીષોત્સર્ગને=મળત્યાગને, આશ્રયીને કોઈક રીતે અસહિષ્ણુ છે અને સ્થંડિલ=મળત્યાગ માટેની ભૂમિ, જીવોથી સંસક્ત છે, ત્યારે તે દયાળુ વડે ત્યાં=જીવસંસક્ત ભૂમિમાં, તે=મળત્યાગ, ન કરવો જોઈએ કે કરવો જોઈએ? એ પ્રકારે બે ગતિ થાય.

કિં ચાતઃ? ... પરપરિત્યાગઃ અને આનાથી=બે ગતિ થવાથી, શું થાય? તે દર્શાવે છે- ઉભય પ્રકારે પણ દોષ છે. અને તે રીતે=બંનેય રીતે દોષ છે તે રીતે, કહે છે- આત્મા અને પરનો પરિત્યાગ થાય છે=મળત્યાગ નહીં કરવામાં આત્માનો પરિત્યાગ અને મળત્યાગ કરવામાં પરનો પરિત્યાગ થાય છે. 'ઇતિ' આત્મા-પરના પરિત્યાગરૂપ દોષના સ્પષ્ટીકરણની સમાપ્તિ અર્થક છે.

કિં ચાતઃ? ..... આશાતના અને આનાથી=આત્મા અને પરનો પરિત્યાગ થવાથી, શું? એથી કરીને કહે છે- શાસન કરનારનું અર્થાત્ તને અભિમત=તારા વડે મનાયેલા તીર્થકરનું, બંને પ્રકારે પણ અવશ્ય અકુશલપણું

છે; અને કુશલ એવા તીર્થંકરની અકુશલતાના આપાદનમાં આશાતના થાય છે. 'ઇતિ' પૂર્વપક્ષીની શંકાના સમાધાનની સમાપ્તિ અર્થે છે.

દોષાન્તર ..... આહ - દોષાન્તરનો પરિહાર કરવાની ઈચ્છા વડે કહે છે, અર્થાત્ ગાથા-૧૩૫ ના પૂર્વાર્ધમાં રજોહરણ રાખવામાં દિગંબર દ્વારા અપાયેલ દોષોનો ગ્રંથકારે ગાથા-૧૩૬ માં પરિહાર કરીને ગાથા-૧૩૭ ના પૂર્વાર્ધમાં રજોહરણ નહીં રાખવાથી થતા આત્મ-પરના પરિત્યાગને કારણે શાસ્તાનું બંને પણ પ્રકારે અકૌશલ્ય સ્થાપન કર્યું, અને કુશલની અકુશલતાના આપાદનમાં થતી આશાતના જણાવવા દ્વારા ગ્રંથકારે રજોહરણને સંયમયોગોના કારણરૂપે સ્થાપિત કર્યું.

હવે પ્રસ્તુત ગાથાના ઉત્તરાર્ધ દ્વારા દિગંબરે ગાથા-૧૩૫ ના ઉત્તરાર્ધમાં આપેલ અન્ય દોષોનું નિરાકરણ કરવાની ઈચ્છાથી ગ્રંથકાર કહે છે-

સંસર્જનાદિદોષા: ..... શરીર ઢવ આહારનો વિધિપૂર્વક પરિભોગ કરાયે છે તે જેમ દેહમાં = શરીરમાં, દોષો થતા નથી, તેમ રજોહરણનો વિધિપૂર્વક પરિભોગ કરાયે છે તે પૂર્વપક્ષવાદી વડે ગાથા -૧૩૫ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેવાયેલા સંસર્જનાદિ દોષો થતા નથી.

અવિધિના .... ગાથાર્થ: વળી અવિધિપૂર્વક અસમંજસ આહાર કરનાર સાધુને દેહમાં પણ દોષો=હિંસાદિ દોષો, થાય જ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં કેટલાક દિગંબરવિશેષોએ કહેલ કે રજોહરણથી જીવોનો ઉપઘાત થાય છે, તેથી સાધુએ રજોહરણ રાખી શકાય નહિ. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે કોઈક સાધુ મળત્યાગ કરવાને આશ્રયીને અસહિષ્ણુ હોય અર્થાત્ જ્યાં સુધી શુદ્ધભૂમિ ન મળે ત્યાં સુધી મળત્યાગ કર્યા વગર રહી શકે તેમ ન હોય, અને તેને મળત્યાગ કરવા માટેની ભૂમિ જીવથી સંસક્ત જ પ્રાપ્ત થતી હોય પરંતુ સર્વથા જીવરહિત ભૂમિ ન મળતી હોય ત્યારે, દયાળુ એવા તે સાધુ માટે બે વિકલ્પો થાય છે: કાં તો મળત્યાગ કરવો, કાં તો મળનો અવરોધ કરવો. આ બંને વિકલ્પોમાં દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, કેમ કે તે સાધુ જીવાકુલ ભૂમિમાં મળત્યાગ ન કરે તો મળનિરોધને કારણે પોતાને અસમાધિ થાય, રોગ થાય અને યાવત્ મૃત્યુ પણ થઈ શકે છે; અને ઝાડો રોકી ન શકવાથી જીવસંસક્ત ભૂમિમાં મળત્યાગ કરે તો ત્યાં રહેલા જીવોનો નાશ થાય છે, તેથી આત્માનો અને પરનો પરિત્યાગ થાય છે. તેથી દિગંબરના ભગવાને ઓઘો રાખવાનો કહેલ હોત તો આ બંને દોષો પ્રાપ્ત થાત નહિ; કેમ કે સંસક્ત ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવો પડે તેમ હોય ત્યારે સાધુ રજોહરણ દ્વારા પ્રમાર્જના કરીને ત્યાં મળનો ત્યાગ કરી શકત.

આમ, દિગંબરને અભિમત એવા તીર્થંકરનું અવશ્ય અકુશળપણું છે; કેમ કે સંયમને અનુકૂળ એવી ઉચિત આરાધનાનો માર્ગ તેમણે બતાવ્યો નથી, આથી જીવરક્ષા કરવા જતાં અસમાધિ અને પોતાના પ્રાણનો નાશ થાય છે. માટે જીવરક્ષાપૂર્વક આત્મરક્ષા થઈ શકે તેવો કલ્યાણનો માર્ગ બતાવવામાં દિગંબરમતના શાસ્તા અકુશલ છે. આ રીતે કુશળ એવા પણ ભગવાન ઓઘો નહીં રાખવાનું કહેતા હોવાથી અકુશળ છે એમ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય; જ્યારે ભગવાન તો સર્વજ્ઞ અને વીતરાગ હોય છે, માટે તેઓને અકુશળ કહેવાથી ભગવાનની આશાતના પ્રાપ્ત થાય.

વળી, પૂર્વપક્ષીએ ગાથા -૧૩૫ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલ કે રજોહરણથી પ્રમાર્જના કરવાને કારણે કીડીઓના દરનું સ્થગન, સંસર્ગ વગેરેથી તેઓને ઉપઘાત થશે, તે દોષોનો પરિહાર કરતાં કહે છે-

મુનિ દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી સંયમની આરાધના અર્થે રાખેલ ઉપકરણરૂપ શરીરનો, સંયમની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે આહારાદિ લેવા દ્વારા ઉપયોગ કરતા હોવાથી દેહરૂપ ઉપકરણ રાખવા છતાં સાધુને દોષ લાગતો નથી, તેમ સંયમયોગોના સાધનરૂપ રજોહરણનો વિધિપૂર્વક પરિભોગ કરવાથી સંસર્જનાદિ દોષો યતા નથી; પરંતુ અવિધિથી સંયમને ઉપજેલક ન હોય તેવો અસમંજસ આહાર કરવાથી ઉપકરણરૂપ દેહથી પણ જેમ હિંસાદિ દોષો થાય છે, તેમ અવિધિથી પરિભોગ કરવામાં સંયમના સાધનરૂપ રજોહરણથી પણ સંસર્જનાદિ દોષો થાય છે.

આમ, સંસર્જનાદિ દોષોને કારણે રજોહરણ રાખવાનો નિષેધ કરનાર દિગંબરે દેહનું પણ પાલન કરવું જોઈએ નહીં; કેમ કે દેહથી પણ હિંસાદિ દોષો થાય છે. માટે જેમ સાધુને દેહના પાલનનો નિષેધ કરી શકાય નહિ, પરંતુ અવિધિથી દેહના પાલનનો નિષેધ કરી શકાય; તેમ રજોહરણ રાખવાનો નિષેધ કરી શકાય નહિ, પરંતુ રજોહરણનો અવિધિથી પરિભોગ કરવાનો નિષેધ કરી શકાય. ॥૧૩૭॥

અવતરણિકા :

રજોહરણમિતિ વ્યાખ્યાતમ્, અષ્ટાંતિ વ્યાચિન્ધ્યાસુરાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૨૮ થી ૧૩૧ માં શિષ્યને રજોહરણ આપવાની વિધિ દર્શાવી, ત્યારબાદ ગાથા-૧૩૨-૧૩૩ માં 'રજોહરણ' શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ જણાવવા દ્વારા રજોહરણને સંયમયોગના કારણ તરીકે સ્થાપન કર્યું; ત્યાં ગ્રંથકારને પ્રાસંગિક રીતે દિગંબરમતનું સ્મરણ થયું કે કેટલાક દિગંબરો રજોહરણને જીવોના ઉપઘાતનું કારણ માને છે, તેથી રજોહરણને સંયમયોગના કારણરૂપે સ્થિર કરવા માટે ગ્રંથકારે ગાથા-૧૩૪ થી ૧૩૭માં દિગંબરમત બતાવીને તેનું યુક્તિથી નિરાકરણ કર્યું.

આ રીતે પ્રાસંગિક કથનપૂર્વક 'રજોહરણ' એ પ્રકારનું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું; હવે 'અષ્ટા' એ પ્રકારનું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

અહ વંદિતં પુણો સો ભણઙ્ ગુરું પરમભત્તિસંજુત્તો ।

इच्छाकरेणऽम्हे मुंडावेह त्ति सपणामं ॥ १३८॥

इच्छामो त्ति भणित्ता मंगलगं कट्ठिऊण तिकखुत्तो ।

गिण्हइ गुरू उवउत्तो अट्ठा से तिन्नि अच्छिन्ना ॥ १३९॥ दारं ॥

★ 'દારં' શબ્દ અષ્ટા દ્વારની સમાપ્તિ અર્થે છે.

અન્યથાર્થ :

અહ=હવે (રજોહરણ લીધા પછી) પુણો વંદિતું=ફરીથી વંદીને પરમભક્તિસંયુક્તો સો=પરમ ભક્તિથી સંયુક્ત એવો આ=શિષ્ય, ઇચ્છાકારેણ=ઈચ્છાકારપૂર્વક અમે=અમને મુળડાવેહ=મુંડો, તિ=એ પ્રમાણે સપ્રણામં =સપ્રમાણ ગુરુ =ગુરુને ભજન કરે છે. ઇચ્છામો તિ=અમે ઈચ્છીએ છીએ, એ પ્રમાણે ભણિતા=કહીને તિવ્યક્તો =ત્રણ વાર મંગલનું=મંગલકને કહીકુળ=કહીને ઉવડતો=ઉપયુક્ત ગુરુ =ગુરુ સે=તેના = શિષ્યના, તિન્નિ અચ્છિન્ના=ત્રણ વાર અસ્ખલિત એવા અદ્વા=અષ્ટા ગિણહૃદ=ગ્રહણ કરે છે.

ગાથાર્થ :

રજોહરણ લીધા પછી ફરીથી વંદન કરીને પરમ ભક્તિથી યુક્ત એવો શિષ્ય, “ઈચ્છાપૂર્વક અમારું મુંડન કરો”, એ પ્રમાણે પ્રણામપૂર્વક ગુરુને કહે છે, અને “અમે ઈચ્છીએ છીએ”, એ પ્રમાણે કહીને ત્રણ વાર નમસ્કારરૂપ મંગલ બોલીને ઉપયોગવાળા ગુરુ શિષ્યના ત્રણ વાર અસ્ખલિત અષ્ટા ગ્રહણ કરે છે.

ટીકા :

અથ અનન્તરં વન્દિત્વા પુનરસૌ=શિષ્યકઃ ભજતિ ગુરુ મ્=આચાર્ય પરમભક્તિસંયુક્તઃ સન્, કિમિત્યાહ- ઇચ્છાકારેણાસ્માન્ મુળડયતેતિ સપ્રણામં ભજતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૩૮॥

ઇચ્છામ્ ઇતિ ભણિત્વા ગુરુઃ મદ્ગ્લકમાકૃષ્ય=પઠિત્વા ત્રિકૃત્વેતિ તિસ્ત્રો વારા ઇત્યર્થઃ, ગૃહ્ણતિ ગુરુરુપયુક્તઃ અષ્ટાઃ-સ્તોકકેશગ્રહણસ્વરૂપાઃ તિસ્ત્રઃ અચ્છિન્નાઃ=અસ્ખલિતા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૩૯॥

ટીકાર્થ :

હવે પછી=રજોહરણ ગ્રહણ કર્યા પછી, ફરી વંદીને પરમ ભક્તિથી સંયુક્ત છતો આ=શિષ્યક, ગુરુને= આચાર્યને, કહે છે. શું? એથી કહે છે- “ઈચ્છા વડે અમને મુંડો” એ પ્રમાણે સપ્રણામ=પ્રણામ કરવાપૂર્વક, કહે છે. એ પ્રકારે ગાથાનો અર્થ છે.

“અમે ઈચ્છીએ છીએ” એ પ્રમાણે કહીને ગુરુ ત્રણ વાર મંગલકને=નવકારને, બોલીને ઉપયુક્ત એવા ગુરુ ત્રણ વાર અસ્ખલિત એવા થોડા વાળને ગ્રહણ કરવા સ્વરૂપ અષ્ટા ગ્રહણ કરે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુ પાસેથી રજોહરણ મેળવ્યા પછી શિષ્ય ગુરુ પ્રત્યે પરમ ભક્તિવંત થઈને ગુરુને વંદન કરીને, “હે ભગવંત! આપ ઈચ્છાપૂર્વક મારું મુંડન કરો” એ પ્રમાણે જ્યારે પ્રણામપૂર્વક ગુરુને કહે, ત્યારે ગુરુ “અમે તારું મુંડન કરવા ઈચ્છીએ છીએ” એમ કહીને ત્રણ વાર પંચનમસ્કાર મંત્ર બોલીને, ઉપયોગપૂર્વક, અટક્યા વિના અસ્ખલિત રીતે, ત્રણ વાર થોડા કેશના ગ્રહણસ્વરૂપ લોચ કરે. ॥૧૩૮/૧૩૯॥

અવતરણિકા :

અષ્ટા ઇતિ વ્યાખ્યાતમ્, અધુના સામાયિકસ્યોત્સર્ગ ઇતિ વ્યાખ્યાનયન્નાહ -

અવતરણિકાર્થ :

‘અષ્ટા’ એ પ્રકારનું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું, હવે ‘સામાયિકનો કાર્યોત્સર્ગ’ એ પ્રકારના દ્વારને વ્યાખ્યાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે -

ગાથા :

વંદિતુ પુણો સેહો ઇચ્છાકારેણ સમઇઅં મિ ત્તિ ।
 આરોવેહ ત્તિ ભણઇ સંવિગ્ગો નવરમાયરિયં ॥ ૧૪૦ ॥
 ઇચ્છામો ત્તિ ભણિત્તા સોડવિ અ સામઇઅરોવણનિમિત્તં ।
 સેહેણ સમં સુત્તં કઢિત્તા કુણઇ ઉસ્સગ્ગં ॥ ૧૪૧ ॥

અન્યથાર્થ :

વંદિતુ પુણો=વળી વંદીને સંવિગ્ગો સેહો=સંવિગ્ગ શૈક્ષ ઇચ્છાકારેણ=ઇચ્છાપૂર્વક મિ સમઇઅં આરોવેહ=મારામાં સામાયિક આરોપો, ત્તિ=એ પ્રમાણે આયરિયં=આચાર્યને નવરં ભણઇ=ફક્ત કહે છે. સોડવિ અ=અને તે પણ=ગુરુ પણ, ઇચ્છામો ત્તિ =અમે ઇચ્છીએ છીએ, એ પ્રમાણે ભણિત્તા=બોલીને સેહેણ સમં=શૈક્ષ સાથે સામઇઅરોવણનિમિત્તં સુત્તં=સામાયિકઆરોપણના નિમિત્તવાળા સૂત્રને કઢિત્તા=કહીને ઉસ્સગ્ગં કુણઇ=કાર્યોત્સર્ગને કરે છે.

★ ગાથા-૧૪૦ ના પૂર્વાર્ધના અંતે રહેલો ‘ત્તિ’ પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

વળી ગુરુને વંદન કરીને સંવિગ્ગ શિષ્ય “ઇચ્છાપૂર્વક મારામાં સામાયિકનું આરોપણ કરો”, એમ આચાર્યને ફક્ત કહે છે, અને ગુરુ પણ “અમે ઇચ્છીએ છીએ”, એમ બોલીને શિષ્ય સાથે સામાયિકઆરોપણનિમિત્તક સૂત્રને કહીને કાઉસ્સગ્ગ કરે છે.

ટીકા :

વન્દિત્વા પુનસ્તદુત્તરકાલં શિષ્યકઃ ઇચ્છાકારેણ સામાયિકં મમેત્યારોપયતેતિ ભણતિ સંવિગ્ગઃ સંન્ નવરમાચાર્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૦॥

ઇચ્છામો ઇતિ ભણિત્વા સોડપિ ચ ગુરુઃ સામાયિકારોપણનિમિત્તં શિષ્યકેણ સાર્દ્ધં સૂત્રં - સામાયિકારોપણનિમિત્તં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં અન્નત્થ ઝસસિણમિત્યાદિ, પઠિત્વા કરોતિ કાર્યોત્સર્ગમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૧॥

ટીકાર્થ :

વળી ત્યારપછી વંદન કરીને સંવિગ્ગ છતો શિષ્યક “ઇચ્છા વડે મારામાં સામાયિક આરોપણ કરો” એ પ્રમાણે આચાર્યને ફક્ત કહે છે. એ પ્રકારે ગાથાર્થ છે.

અને “અમે ઇચ્છીએ છીએ” એ પ્રમાણે કહીને તે પણ=ગુરુ પણ, “સામાયિકારોપણનિમિત્તં કરેમિ

કાઉસ્સગ્ગં અન્નત્થ ઊસસિએણં” ઇત્યાદિરૂપ સામાયિકને આરોપવાના નિમિત્તવાળા સૂત્રને બોલીને શિષ્ય સાથે કાયોત્સર્ગને કરે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વળી, સંવેગી શિષ્ય આચાર્યને વંદન કરીને “હે ભગવંત! આપ ઇચ્છાપૂર્વક મને સામાયિક ઉચ્ચરાવો” એમ કહે, અને ગુરુ પણ “અમે તને સામાયિક ઉચ્ચરાવવા ઇચ્છીએ છીએ” એમ કહે. પછી સામાયિક ઉચ્ચરાવવા માટે સામઙ્ગિકારોણનિમિત્ત કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં અન્નત્થ ઊસસિએણં ઇત્યાદિ સૂત્ર બોલીને ગુરુ-શિષ્ય બંને સાગરવરગંભીરા સુધી લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરે. ॥૧૪૦/૧૪૧॥

અવતરણિકા :

પુનશ્ચ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે શિષ્યની સાથે ગુરુ કાઉસ્સગ્ગ કરે છે, અને વળી આગળ શું કરે છે? તે પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવે છે -

ગાથા :

લોગસ્સુજ્જોઅગરં ચિન્તિય ઝસ્સારણ અસંખંતો ।

નવકારેણં તપ્પુવ્વગં ચ વારે તઓ તિણિણ ॥ ૧૪૨ ॥ દારં ॥

★ પ્રસ્તુત ગાથામાં નવકારેણં પછી કાયોત્સર્ગ દ્વાર પૂરું થતું હોવાથી ગાથાના અંતે ‘દારં’ શબ્દ મૂકેલ છે.

અન્વયાર્થ :

લોગસ્સુજ્જોઅગરં=લોગસ્સ ઉદ્યોતકરને ચિન્તિય=ચિંતવીને અસંખંતો=અસંબ્રાન્ત (ગુરુ) નવકારેણં=નવકાર દ્વારા ઝસ્સારણ=(કાઉસ્સગ્ગને) પારે છે, તઓ ચ=અને ત્યારપછી તપ્પુવ્વગં=તેના પૂર્વક=નવકારપૂર્વક, તિણિણ વારે=ત્રણ વાર

અવતરણિકા :

કિમ્ ? ઇત્યાહં -

અવતરણિકાર્થ :

ત્રણ વાર શું? એથી કહે છે -

ગાથા :

સામાઙ્ગિકમિહ કહ્હુ સીસો અણુકહ્હુ તહાં ચેવ ।

અપ્પાણં કયકિચ્ચં મત્રંતો સુદ્ધપરિણામો ॥ ૧૪૩ ॥ દારં ॥

★ ‘દારં’ શબ્દ સામાયિકત્રયપાઠ દ્વારની સમાપ્તિ અર્થે છે.

અન્યથાર્થ :

ફહ=અહીં=દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની ક્રિયામાં, (ગુરુ) સામાઈઅં=સામાયિકને કહૂં=બોલે છે, અપ્પાણં ચ= અને પોતાને કયકિચ્ચં મન્નંતો=કૃતકૃત્ય માનતો, સુદ્ધપરિણામો સીસો=શુદ્ધ પરિણામવાળો શિષ્ય તથા ચેવ= તે રીતે જ=જે રીતે ગુરુ બોલે છે તે રીતે જ, અણુકહૂં=પાછળ બોલે છે.

ગાથાર્થ :

કાઉસ્સગ્ગમાં લોગસ્સસૂત્રનું ચિંતવન કરીને અસંભ્રાંત એવા ગુરુ નવકાર દ્વારા કાઉસ્સગ્ગ પારે છે અને ત્યારપછી નવકારપૂર્વક ત્રણ વાર દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની ક્રિયામાં ગુરુ કરેમિભંતે સૂત્ર બોલે છે, અને સામાયિક પ્રાપ્ત થવાથી પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો એવો શુદ્ધ પરિણામવાળો શિષ્ય, જેવી રીતે ગુરુ બોલે છે તેવી રીતે જ ગુરુની પાછળ કરેમિભંતે સૂત્ર બોલે છે.

ટીકા :

તત્ર લોકસ્યોદ્યોતકરં ચિન્તયિત્વા ઉત્સારયતિ સંયમયોગં તદનન્તરભાવિક્રિયાસેવનેન અસમ્પ્રાન્તઃ સન્ નમસ્કારેણ-“નમો અરિહંતાણં” इत्यनेन, कायोत्सर्ग इति व्याख्यातं। साम्प्रतं सामायिकत्रयपाठ इति प्रतिपादयन्नाह-तत्पूर्वकं च=નમસ્કારપૂર્વકં ચ વારાસ્તતસ્તિસ્ત્વ इति ગાથાર્થઃ ॥૧૪૨॥

સામાયિકમિહ પઠતિ ગુરુઃ, શિષ્યકોડ્પ્યનુપઠતિ તથૈવ = ગુરુ વિધિના, કિંવિશિષ્ટઃ સન્નિત્યાહ-આત્માનં કૃતકૃત્યં=નિષ્ક્રિય મન્યમાનઃ શુદ્ધપરિણામ इति ગાથાર્થઃ ॥૧૪૩॥

ટીકાર્થ :

ત્યાં=કાયોત્સર્ગમાં, લોકના ઉદ્યોતકરને=લોગસ્સસૂત્રને, ચિંતવીને ત્યારપછી થનારી ક્રિયાના આસેવનરૂપે અસંભ્રાંત છતા ગુરુ “નમો અરિહંતાણં” એ પ્રકારના નમસ્કાર વડે સંયમયોગને=કાયોત્સર્ગને, પારે છે. કાયોત્સર્ગ એ પ્રકારનું દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું. હવે સામાયિકત્રયપાઠ એ પ્રકારના દ્વારને પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે- અને ત્યારપછી તેના પૂર્વક=નમસ્કારપૂર્વક, ત્રણ વાર શું? તે આગળ બતાવે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અહીં=દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયામાં, નમસ્કારપૂર્વક ત્રણ વાર ગુરુ સામાયિકને=કરેમિભંતે સૂત્રને, બોલે છે. શિષ્ય પણ તે રીતે જ=ગુરુની વિધિથી, પાછળ બોલે છે. કેવો વિશિષ્ટ છતો શિષ્ય છે? એથી કહે છે- આત્માને કૃતકૃત્ય=નિષ્ક્રિય અર્થવાળો, માનતો એવો શુદ્ધ પરિણામવાળો શિષ્ય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૪૧માં કહ્યું કે ગુરુ સામાયિક આરોપણ નિમિત્તે શિષ્યની સાથે કાઉસ્સગ્ગ કરે છે. તેમાં લોગસ્સ સૂત્રનું ચિંતવન કરીને કાઉસ્સગ્ગ પાર્યા પછી કરવાની ક્રિયાના આસેવનરૂપે અસંભ્રાંત છતા ગુરુ “નમો અરિહંતાણં” એ પ્રકારના વચનના ઉચ્ચારણ દ્વારા કાઉસ્સગ્ગની ક્રિયારૂપ સંયમયોગનો ત્યાગ કરે છે.

આશય એ છે કે કાઉસ્સગ્ગમાં લોગસ્સસૂત્રનું ચિંતવન કરીને કાઉસ્સગ્ગ પાર્યા પછી શિષ્યને સામાયિક ઉચ્ચારવવાનું છે, એ રૂપ અનંતરભાવિક્રિયાના વિષયમાં અવિસ્મૃતિવાળા ગુરુ નવકારના ઉચ્ચારણપૂર્વક કાઉસ્સગ્ગ પારે છે.

આ રીતે ગાથા-૧૪૨ના પૂર્વાર્ધથી કાયોત્સર્ગ દ્વારનું વ્યાખ્યાન થયું, હવે ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી ત્રણ વાર સામાયિકસૂત્ર બોલવાની ક્રિયા બતાવે છે -

નવકાર બોલવારૂપ ત્રણ વાર સામાયિક ઉચ્ચરાવવાની ક્રિયામાં ગુરુ કરેમિભંતે સૂત્ર બોલે છે, અને શિષ્ય પણ સામાયિક પ્રાપ્ત થવાનું હોવાથી પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો અને તે સામાયિકને જીવનમાં ઉતારવાના અધ્યવસાયરૂપ શુદ્ધ પરિજ્ઞામવાળો છતો, જે પ્રકારે ગુરુ કરેમિભંતે સૂત્ર ત્રણ વાર બોલે છે તે વિધિથી જ શિષ્ય પણ મનમાં કરેમિભંતે સૂત્ર ત્રણ વાર બોલે છે.

“આત્માને કૃતકૃત્ય માનતો, વિશુદ્ધ પરિજ્ઞામવાળો શિષ્ય ત્રણ વાર સામાયિકસૂત્ર બોલે છે”, એ કથનનું સંક્ષિપ્ત તાત્પર્ય એ છે કે કલ્યાણનો અર્થ જીવ મનુષ્યભવ પામીને સંયમ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય માનતો હોય છે, અને તે સંયમને પોતે ગુરુ પાસેથી ગ્રહણ કરી લીધું છે તેથી તે કૃતકૃત્ય છે, વળી સામાયિકના નિરાસની માનસના ઉપયોગવાળો થઈને ગુરુ સાથે સામાયિકસૂત્ર બોલે છે, તેથી શુદ્ધ પરિજ્ઞામવાળો છે. ॥૧૪૨/૧૪૩॥

અવતરણિકા :

સામાયિકત્રયપાઠ ઇતિ પ્રતિપાદિતમ્, ઇદાની પ્રદક્ષિણાં ચૈવેત્યાદિ પ્રતિપાદયન્નાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૨૫ માં છ દ્વારોનાં નામો બતાવ્યાં છે, તેમાંથી ‘સામાયિકત્રયપાઠ’ એ પ્રકારનું દ્વાર પ્રતિપાદન કરાયું, હવે ‘પ્રદક્ષિણાં ચૈવ ત્રિકૃત્વઃ’ એ પ્રકારના દ્વારને પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે-

★ પ્રદક્ષિણાં ચૈવેત્યાદિ માં ઇત્યાદિ પદથી ત્રિકૃત્વઃ નું ગ્રહણ છે.

ગાથા :

તત્તો અ ગુરુ વાસે ગિણિહઅ લોગુત્તમાણ પાણસું ।

દેઙ અ તઓ કમેણં સવ્વેસિં સાહુમાઈણં ॥ ૧૪૪ ॥

અન્યચાર્થ :

તત્તો અ=અને ત્યારપછી=સામાયિક ઉચ્ચરાવ્યા પછી, ગુરુ=ગુરુ વાસે=વાસને ગિણિહઅ=ગ્રહણ કરીને લોગુત્તમાણ પાણસું=લોકોત્તમના પાદમાં=જિનેશ્વરના બે ચરણમાં, (આપે છે) તઓ અ=અને ત્યારપછી=લોકોત્તમના પાદમાં વાસદોષ આપ્યા પછી, કમેણં=કંમ વડે સવ્વેસિં સાહુમાઈણં=સર્વ સાધુ વગેરેને દેઙ=આપે છે.

ગાથાર્થ :

અને સામાયિક ઉચ્ચરાવ્યા પછી ગુરુ વાસદોષને ગ્રહણ કરીને જિનેશ્વરના ચરણોમાં ઘરે છે, અને ભગવાનની વાસદોષ દ્વારા પૂજા કર્યા પછી કમસર સર્વ સાધુ વગેરેને આપે છે.

ટીકા :

તતશ્ચ તદનન્તરં ગુરુર્વાસાન્ ગૃહીત્વા આચાર્યમન્ત્રેણ અભિમન્ત્ર્ય અનાચાર્યસ્તુ પञ્ચનમસ્કારેણ લોકોત્તમાનાં =જિનાનાં પદ્મ્યાં દદાતિ મન્ત્રનમસ્કારપૂર્વકમેવ, દદાતિ ચ તતઃ=તદનન્તરં ક્રમેણ-યથાજ્યેષ્ઠ્યતાલક્ષણેન સર્વેભ્યો યથાસન્નિહિતેભ્યઃ સાધ્વાદિભ્યઃ, આદિશબ્દાચ્છ્રાવકાદિપરિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪॥

ટીકાર્થ :

અને ત્યારપછી ગુરુ વાસને=વાસક્ષેપને, ગ્રહણ કરીને, આચાર્યના મંત્રથી અભિમંત્રીને વળી અનાચાર્ય= આચાર્યપદવી ન હોય તેવા ગુરુ, પંચનમસ્કારથી વાસક્ષેપને અભિમંત્રીને મંત્ર કે નમસ્કારપૂર્વક જ લોકોત્તમના =જિનના, પદને વિષે=બે ચરણોમાં, આપે છે=મૂકે છે, અને ત્યારપછી યથાજ્યેષ્ઠ્યતાના લક્ષણવાળા ક્રમ વડે જે રીતે પાસે રહેલા હોય તે રીતે સર્વ સાધુ આદિને આપે છે. “સાધ્વાદિ” માં આદિ શબ્દથી શ્રાવકાદિનો પરિગ્રહ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ત્યારપછી ગુરુ સુગંધી ચૂર્ણ લઈને, પોતે આચાર્ય હોય તો સૂરિમંત્રથી અને આચાર્ય ન હોય તો પંચનમસ્કારમંત્રથી મંત્રીને તે વાસક્ષેપ નમસ્કારમંત્ર ગણીને જિનેશ્વરના ચરણોમાં મૂકે છે અર્થાત્ તે વાસક્ષેપથી જિનેશ્વરના ચરણોની પૂજા કરે અને ત્યારપછી જ્યેષ્ઠ આર્યતાના ક્રમથી નજીક રહેલા સર્વ સાધુઓને અને શ્રાવક વગેરેને તે વાસક્ષેપ આપે છે. ॥૧૪૪॥

ગાથા :

તો વંદનગં પચ્છ સેહં તુ દવાવે ઠિઓ સંતો ।
વંદિતા ભણઈ તઓ સંદિસ્સહ કિં ભણામો ત્તિ ॥ ૧૪૫॥

અન્યથાર્થ :

તો પચ્છ=તેનાથી પછી (ગુરુ) સેહં તુ=શિષ્યને જ વંદનગં=વંદન દવાવે=અપાવે છે. તઓ=ત્યારપછી વંદિતા=વંદન કરીને ઠિઓ સંતો=ઊભેલો છતો (તે આ શિષ્ય) કિં ભણામો=હું કંઈક કહું છું ત્તિ=એની સંદિસ્સહ=આજ્ઞા આપો, ભણઈ=(એમ) કહે છે.

ગાથાર્થ :

ત્યારપછી ગુરુ શિષ્ય પાસે જ વંદન કરાવે છે, વંદન કરીને ઊભો રહ્યો છતો આ શિષ્ય “હું કંઈક કહું છું, એની આજ્ઞા આપો”, એમ ગુરુને કહે છે.

ટીકા :

તતો વન્દનં પશ્ચાત્=લોકોત્તમાદિવાસપ્રદાનોત્તરકાલં શિષ્યકં તુ દાપયતિ, સ્થિતઃ સન્ ઋર્ધ્વસ્થાનેન વન્દિત્વા ભણતિ તતઃ=તદનન્તરં તતઃ અસૌ શૈક્ષકઃ, કિમિત્યાહ-સંદિશત કિં ભણામીત્યેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫॥

ટીકાર્થ :

તતો પશ્ચાત્ લોકોત્તમાદિવાસપ્રદાનોત્તરકાલં શિષ્યકં તુ વંદનં દાપયતિ તેનાથી પછી અર્થાત્ લોકોત્તમાદિને = ભગવાનને અને સાધુ આદિને, વાસક્ષેપ આપવાના ઉત્તરકાલને વિષે, શિષ્યને જ ગુરુ વંદન અપાવે છે = વાંદણાં લેવડાવે છે.

વન્દિત્વા ઋધ્વસ્થાનેન સ્થિતઃ સન્ તકોઽસૌ શૈક્ષકઃ તતઃ = તદનન્તરં ભણતિ વંદન કરીને, ઊર્ધ્વસ્થાનથી રહેલો છતો તે = ઊભો રહેલો જેને સામાયિક ઉચ્ચરાવ્યું છે તે, આ શિષ્ય ત્યાર પછી ગુરુને કહે છે. કિમિત્યાહ - શું કહે છે? એથી કરીને કહે છે-

કિં ભણામિ ઇતિ = એતદ્ સંદિશત “કંઈ હું કહું છું, એને સંદિશો = એની તમે આજ્ઞા આપો,” એમ શિષ્ય ગુરુને કહે છે. ઇતિ ગાથાર્થઃ એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૪૫॥

ગાથા :

વંદિત્તુ પવેયહ ભણઇ ગુરુ વંદિતં તઓ સેહો ।
અદ્ધાવળયસરીરો ઉવડત્તો અહ ઇમં ભણઇ ॥ ૧૪૬ ॥

અન્યથાર્થ :

વંદિત્તુ પવેયહ = વંદન કરીને પ્રવેદન કર, ગુરુ ભણઇ = (એ પ્રમાણે) ગુરુ કહે છે. તઓ વંદિતં = ત્યારપછી વંદીને અદ્ધાવળયસરીરો = અર્ધ અવનત શરીરવાળો ઉવડત્તો સેહો = ઉપયુક્ત એવો શૈક્ષ અહ = તરત ઇમં = આ = આગળમાં કહેવાશે એ, ભણઇ = કહે છે.

ગાથાર્થ :

“વંદન કરીને તું કહે”, એ પ્રમાણે ગુરુ કહે છે. ત્યારપછી વંદન કરીને અર્ધ નમેલ શરીરવાળો, ઉપયુક્ત એવો શિષ્ય તરત આગળમાં કહેવાશે એ ગુરુને કહે છે.

ટીકા :

વન્દિત્વા પ્રવેદય = કથયેતિ ભણતિ ગુરુઃ, વન્દિત્વા તતઃ = તદનન્તરં શિષ્યકઃ અદ્ધાવનતશરીરઃ સન્નુપયુક્તોઽથ = અનન્તરમિદં = વક્ષ્યમાણલક્ષણં ભણતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૬॥

ટીકાર્થ :

“વંદન કરીને પ્રવેદન કર = કથન કર” એ પ્રમાણે ગુરુ બોલે છે. ત્યારપછી અર્ધ નમાવેલ શરીરવાળો, ઉપયુક્ત છતો શિષ્ય હવે = તરત, આ = કહેવાનાર સ્વરૂપવાળું, કહે છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ પ્રમાણે ગુરુ પાસે શિષ્ય કંઈક કહેવાની અનુજ્ઞા માંગે ત્યારે ગુરુ કહે કે “વંદન કરીને તું કથન કર.” ત્યારપછી શિષ્ય કંઈક માથું નમાવીને, અત્યંત ઉપયોગવાળો થઈને ગુરુને આગળની ગાથામાં કહેવાશે તે કહે છે.

આશય એ છે કે સામાયિક ઉચ્ચરાવ્યા પછી શિષ્યને ગુરુનું અનુશાસન લેવું છે, તેથી વિનયપૂર્વક શિષ્ય ગુરુને કહે કે “મારે આપને કંઈક કહેવું છે, તેથી મને તમે અનુજ્ઞા આપો”, આ પ્રકારના વિનયથી શિષ્યમાં વિશેષ પ્રકારના ગુણો પ્રગટે છે, અને ગુરુ પણ શિષ્યનો આવો વિવેક જોઈને કહે છે કે “વંદન કરીને તું નિવેદન કર”. આ રીતે શિષ્ય પાસે વિનય કરાવવાથી શિષ્યને મહાલાભ થાય છે, અને શિષ્યને થતા લાભના અર્થે ગુરુ શિષ્યને વંદન કરવાનું કહે છે, પરંતુ પોતાને વંદન કરે તેવી કોઈ આશંસાથી વંદન કરવાનું કહેતા નથી.

હવે વંદન કર્યા પછી ગુરુથી અનુજ્ઞા પામેલ શિષ્ય અનુશાસન લેવા માટે આવશ્યક મુદ્રારૂપ અર્ધ નમાવેલા શરીરવાળો થઈને ગુરુએ આપેલ અનુશાસન પોતાનામાં સમ્યગ્ પરિણામ પામે તદર્થે ઉપયુક્ત થઈને આગળની ગાથામાં કહેવાશે તે કહે છે. ॥૧૪૬॥

અવતરણિકા :

किं तदित्याह -

અવતરણિકાર્થ :

તે શું છે? અર્થાત્ ગાથા-૧૪૫ માં બતાવ્યું કે શિષ્ય ગુરુને કહે કે “મને આજ્ઞા આપો હું કંઈક કહું છું” તે શિષ્યનું કથન શું છે? એથી કહે છે-

ગાથા :

तुष्मेहिं समइयं मे आरोवियमिच्छमो उ अणुसट्ठि ।

वासे सेहस्स तओ सिरंमि दितो गुरू आह ॥૧૪૭॥

અન્યવાર્થ :

તુષ્મેહિં=તમારા વડે મે = મારામાં સમઇયં = સામાયિક આરોવિયં = આરોપાયું, (હવે) અણુસટ્ઠિ ઇચ્છમો = અનુશાસ્ત્રને હું ઇચ્છું જ છું. તઓ=ત્યારપછી સેહસ્સ સિરંમિ = શૈક્ષના શિર ઉપર વાસે દિતો=વાસને આપતા=વાસક્ષેપ નાખતા એવા, ગુરુ આહ = ગુરુ કહે છે :

અવતરણિકા :

किमाह ? इति उच्यते -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે શૈક્ષના શિર ઉપર વાસક્ષેપ નાખતા ગુરુ કહે છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે ગુરુ શું કહે છે? એથી કરીને કહેવાય છે -

ગાથા :

णित्थारगपारगो गुरु गुणेहिं वड्ढाहि वंदितं सेहो ।

तुब्भं पवेइअं संदिसह साहूणं पवेएमि ॥૧૪૮॥

અન્વયાર્થ :

નિત્યારગપારગો=નિસ્તારક અને પારગ થા, ગુરુગુણોર્હિ વદ્વાહિ =ગુરુગુણો વડે વધ. વંદિતં સેહો=વંદન કરીને શૈક્ષ (કહે છે.) તુભ્મં પવેદ્ઝં=તમને પ્રવેદન કરાયું, સંદિસહ=આજ્ઞા આપો, સાધૂણં પવેમ્=સાધુઓને હું પ્રવેદન કરું.

ગાથાર્થ :

“તમારા વડે મને સામાયિક ઉચ્ચરાવાયું, હવે અનુશાસ્ત્રને હું ઇચ્છું જ છું.” ત્યારપછી શિષ્યના માથા ઉપર વાસક્ષેપ નાખતાં ગુરુ કહે છે કે “તું પ્રતિજ્ઞાનો નિસ્તારક થા, અને સામાન્ય સાધુના ગુણોનો પાર પામનાર થા, ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનાદિ ગુણોથી વૃદ્ધિ પામ.” હવે ઇચ્છાપૂર્વક વંદન કરીને શિષ્ય કહે છે કે “તમને મેં જણાવ્યું, મને આજ્ઞા આપો કે હું અન્ય સાધુઓને જણાવું.”

ટીકા :

યુષ્માભિઃ સામાયિકં મમારોપિતં=ન્યસ્તં ઇચ્છમ્ એવાનુશાસ્ત્રિ-સામાયિકારોપણલક્ષણામ્, એવમુક્તે સતિ વાસાન્ શિષ્યકસ્ય તતઃ શિરસિ દદદ્ ગુરુરાહ ॥ ૧૪૭॥

નિત્યારેત્યાદિ, નિસ્તારગપારગ ઇતિ નિસ્તારકઃ પ્રતિજ્ઞાયાઃ પારગઃ સામાન્યસાધુગુણાનામ્, એવંભૂતઃ સન્ ગુરુગુણૈઃ = પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનાદિભિર્વૃદ્ધસ્વેતિ વૃદ્ધિ ગચ્છ, તત ઇચ્છાપુરસ્સરં વન્દિત્વા શિષ્યકઃ આહેતિ યોગઃ, કિં તદિતિ? તુભ્યં પ્રવેદિતં = જ્ઞાપિતં, સન્દિશત યૂયં સાધૂનાં પ્રવેદયામિ = જ્ઞાપયામિ એતદિતિ ગાથાદ્વયાર્થઃ ॥૧૪૮॥

ટીકાર્થ :

“તમારા વડે મારામાં સામાયિક આરોપાયું=સ્થપાયું. હવે સામાયિકના આરોપણના લક્ષણવાળી અનુશાસ્ત્રને હું ઇચ્છું જ છું.” એ પ્રમાણે કહેવાયે છતે શિષ્યકના શિર ઉપર વાસક્ષેપને આપતા એવા ગુરુ ત્યારપછી કહે છે-

“નિસ્તારક-પારગ થા = પ્રતિજ્ઞાનો નિસ્તારક થા સામાન્ય સાધુના ગુણોનો પારગ થા, આવા પ્રકારનો થયેલો છતો ગુરુગુણો વડે વધ = પ્રકૃષ્ટ એવા જ્ઞાનાદિ વડે વૃદ્ધને પામ.” ત્યારપછી ઇચ્છાપૂર્વક વંદન કરીને શિષ્યક કહે છે. તે = શિષ્યકનું કથન, શું છે? એ બતાવે છે- “તમને પ્રવેદાયું = જણાવાયું. તમે આજ્ઞા આપો, આ = અનુશાસ્ત્રને હું ઇચ્છું છું એમ જે મેં તમને પ્રવેદન કર્યું એ, સાધુઓને હું પ્રવેદું = હું જણાવું.” એ પ્રમાણે બે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વિનયપૂર્વક ઊભો થયેલ શિષ્ય ગુરુને કહે છે કે “તમે મને સામાયિક આપ્યું, હવે તે સામાયિક મારામાં પરિણમન પામે એવી અનુશાસ્ત્રને હું ઇચ્છું છું.”

આ પ્રમાણે જ્યારે શિષ્ય કહે છે, ત્યારે ગુરુ તેના માથા ઉપર વાસક્ષેપ નાખીને આશીર્વાદ આપે છે કે “લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો તું નિસ્તાર કરનાર થા અને સામાન્ય રીતે સાધુના ગુણોનો પાર પામનાર થા. વળી

આવો થઈને તું પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે વધ". આવા પ્રકારનું અનુશાસન આપવાથી શિષ્યમાં સામાયિકનું સમ્યગ્ આરોપણ થાય છે; કેમ કે વિનયી શિષ્ય ગુરુના અનુશાસનની ઈચ્છા રાખે છે અને ગુરુ જ્યારે આવાં વચનો કહે છે ત્યારે તે વિનયી શિષ્ય ઉપયોગપૂર્વક સાંભળે છે, જેથી ગુરુના વચનના બળથી શિષ્યમાં સામાયિકનું સમ્યગ્ આરોપણ થાય છે. વસ્તુતઃ સામાયિકનું આરોપણ ગુરુએ કરી દીધેલ છે છતાં આ પ્રકારની અનુશાસ્તિથી શિષ્યનો પ્રકર્ષવાળો થયેલ ઉપયોગ સામાયિકને સમ્યગ્ વહન કરનાર થાય છે.

આ રીતે ગુરુ અનુશાસન આપે, ત્યારપછી ઈચ્છાપૂર્વક ગુરુને વંદન કરીને શિષ્ય "તમે મને અનુશાસન આપ્યું, હવે હું અનુશાસન માટે અન્ય સાધુઓને નિવેદન કરું?" એ પ્રકારની ગુરુ પાસે અનુજ્ઞા માંગે છે, જેથી શિષ્યમાં ગુણવાન ગુરુને પરતંત્ર થવાનો ગુણ પ્રગટ થાય છે. ॥૧૪૭/૧૪૮॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૪૩ માં બતાવેલ કે ગુરુ શિષ્યને ત્રણ વાર સામાયિકસૂત્ર ઉચ્ચરાવે છે અને શિષ્ય પણ તે જ રીતે મનમાં સામાયિકસૂત્ર બોલે છે. ત્યારપછી ગાથા-૧૪૪ માં બતાવ્યું કે ગુરુ વાસક્ષેપને મંત્રીને તે વાસક્ષેપથી ભગવાનની પૂજા કરે છે અને સાધુ આદિને પર્યાય પ્રમાણે વાસક્ષેપ આપે છે.

તેના સ્થાને અન્ય આચાર્યો એમ કહે છે કે ગાથા-૧૪૪-૧૪૫-૧૪૬ માં બતાવેલ સર્વ વિધિ કર્યા પછી જ્યારે શિષ્ય ગુરુને કહે કે "તમે મારામાં સામાયિક આરોપ્યું, હવે હું અનુશાસનને ઈચ્છું છું" ત્યારે, ગુરુ ભગવાનની વાસક્ષેપથી પૂજા કરે છે અને સાધુ આદિને વાસક્ષેપ આપે છે અને ત્યારપછી શિષ્યને આશીર્વાદ આપે છે. તે બતાવતાં પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે-

ગાથા :

અન્ને ડ ઇત્ય વાસે દેતિ જિનાઈણ તત્થ એસ ગુણો ।

સમ્મં ગુરુ વિ નિત્થારગાઙ્ગ તપ્પુલ્લગં ભણઙ્ગ ॥ ૧૪૯ ॥

અન્વયાર્થ :

ઇત્ય = અહીં = આ અવસરમાં, અન્ને ડ = વળી અન્યો જિનાઈણ વાસે દેતિ = જિનાદિને વાસ આપે છે. તત્થ = ત્યાં = પ્રાગુક્ત સ્થાનમાં, (વાસ અપાયેછતે પણ) એસ ગુણો = આ ગુણ છે, (તે ગુણ જ બતાવે છે-) ગુરુ વિ = ગુરુ પણ સમ્મં = સમ્યગ્ તપ્પુલ્લગં = તેના પૂર્વક = શિષ્યના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખવાપૂર્વક, નિત્થારગાઙ્ગ = નિસ્તારકાદિને ભણઙ્ગ = બોલે છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા-૧૪૭ ના પૂર્વાર્ધમાં કહ્યું તે પ્રમાણે શિષ્ય કહે કે "તમે સામાયિક આરોપણ કર્યું, હવે હું અનુશાસનને ઈચ્છું છું", તે અવસરે અન્ય આચાર્યો જિનાદિને વાસક્ષેપ આપે છે. ગાથા-૧૪૪ માં બતાવ્યું તે સ્થાને જિનાદિને વાસક્ષેપ અપાયે છે તે પણ આ લાભ છે કે ગુરુ પણ સમ્યગ્ શિષ્યના માથા ઉપર વાસક્ષેપ નાખવાપૂર્વક નિસ્તારક વગેરે વચનો બોલે છે.

ટીકા :

અન્યે તુ આચાર્યા અત્રાન્તરે વાસાન્ દદતિ જિનાદીનાં, ન ચૈવમપિ કશ્ચિદ્ દોષઃ, કિન્તુ તત્ર = પ્રાગુક્તે સ્થાને દીયમાનેઽપ્યેષ ગુણઃ, સમ્યગ્ = દ્રવ્યપરિચ્છેદપૂર્વકં ગુરુરપિ નિસ્તારકાદિ = આશીર્વાદરૂપં નિર્વચનવાક્યં તત્પૂર્વકં = વાસપ્રદાનપૂર્વકં ભળતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૯॥

ટીકાર્થ :

વળી અન્ય આચાર્યો આ અવસરે=શિષ્ય ગુરુ પાસે અનુશાસ્તિ માંગે એ વખતે, જિનાદિને વાસને=વાસક્ષેપને, આપે છે. અને આ રીતે પણ=ગાથા-૧૪૪ માં બતાવેલ સ્થાને જિનાદિને વાસક્ષેપ આપવામાં તો કોઈ દોષ નથી; પરંતુ શિષ્ય અનુશાસન માંગે એ વખતે આચાર્ય જિનાદિને વાસ આપે એ રીતે પણ, સ્વીકારવામાં કોઈ દોષ નથી. પરંતુ ત્યાં=પહેલાં કહેવાયેલ સ્થાનમાં=ગાથા-૧૪૪ માં બતાવેલ સ્થાનમાં, જિનાદિને વાસક્ષેપ આપાયે છતે પણ આ ગુણ છે=પ્રસ્તુત ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં દર્શાવે છે એ લાભ છે.

ગુરુ પણ સમ્યગ્ તત્પૂર્વક=દ્રવ્યપરિચ્છેદપૂર્વક વાસપ્રદાનપૂર્વક, અર્થાત્ ભગવાનની વાસક્ષેપથી પૂજા કરવારૂપ દ્રવ્યસ્તવપૂર્વક શિષ્યના મસ્તક પર વાસક્ષેપ નાખવાપૂર્વક, નિસ્તારકાદિને=આશીર્વાદરૂપ સંપૂર્ણ વાક્યને, કહે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જ્યારે ગુરુને શિષ્ય કહે કે “તમે મારામાં સામાયિક આરોધ્યું, હવે હું અનુશાસનને ઈચ્છું છું”, ત્યારે અન્ય આચાર્યો ભગવાનની વાસક્ષેપથી પૂજા કરીને સાધુ વગેરેને વાસક્ષેપ આપે છે.

ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે ગાથા-૧૪૪ માં બતાવેલ સ્થાનમાં વાસક્ષેપથી ભગવાનની પૂજા કરવાને બદલે અને સાધુ આદિને વાસક્ષેપ આપવાને બદલે, શિષ્ય ગુરુ પાસે અનુશાસન માંગે તે વખતે કેમ અન્ય આચાર્યો ભગવાનની પૂજા કરે છે અને સાધુ આદિને વાસક્ષેપ આપે છે? તેથી ગ્રંથકાર કહે છે કે આ રીતે પણ કોઈ દોષ નથી. અર્થાત્ ગુરુ સાથે શિષ્ય સામાયિકસૂત્ર ત્રણ વાર બોલે ત્યારપછી ગુરુ વાસક્ષેપ અભિમંત્રીને જિનેશ્વરના ચરણમાં વાસક્ષેપ મૂક્યા પછી સર્વ સાધુ આદિને વાસક્ષેપ આપીને પછી ગાથા-૧૪૫ થી ૧૪૭ ના પૂર્વાર્ધ સુધી બતાવેલ સર્વ વિધિ કરે, તો તો કોઈ દોષ નથી જ, પરંતુ ગાથા-૧૪૫ થી ૧૪૭ ના પૂર્વાર્ધ સુધી બતાવેલ સર્વ વિધિ કર્યા પછી જિનાદિને વાસક્ષેપ આપે તો પણ કોઈ દોષ નથી.

વળી, આ રીતે પણ કરવામાં દોષ કેમ નથી? તે સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે ગાથા-૧૪૪ માં બતાવેલ સ્થાનમાં જિનાદિને વાસક્ષેપ આપવા છતાં પણ આ જ કાર્ય છે. અર્થાત્ ગાથા-૧૪૪ માં બતાવેલ સ્થાનમાં જિનાદિને વાસક્ષેપ આપ્યો હોય કે શિષ્ય અનુશાસન માંગે ત્યારે આપ્યો હોય; છતાં શિષ્ય ગુરુને કહે કે “હું અનુશાસનને ઈચ્છું છું” ત્યારપછી જ શિષ્યના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખવા દ્વારા ગુરુ આશીર્વચનો કહેવાના છે, માટે જિનાદિને વાસક્ષેપ પહેલાં આપો કે પછી; પરંતુ બંનેની ઉત્તરવર્તી પ્રવૃત્તિ તો એક છે. આથી બંને પ્રકારે વાસપ્રદાન સ્વીકારવામાં કોઈ વાંધો નથી.

વળી, ગ્રંથકારે કહ્યું કે પ્રાગુક્ત સ્થાનમાં વાસ અપાયે છતે પણ આ ગુણ છે. એ ગુણ જણાવવા માટે કહે છે કે ગુરુ પણ ભગવાનના ચરણોમાં વાસક્ષેપ મૂકવારૂપ દ્રવ્યપૂજાપૂર્વક શિષ્યના માથા ઉપર વાસક્ષેપ નાંખે છે અને ગાથા-૧૪૮ ના પૂર્વાર્ધમાં બતાવેલ નિસ્તારકાદિ આશીર્વાદ આપે છે. એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે. ॥૧૪૮॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૪૭ માં કહ્યું કે શિષ્ય અનુશાસનને માંગે, ત્યારે ગુરુ ણિત્યારગપારગો આદિ આશીર્વાદ આપે છે, ત્યારપછી ગાથા-૧૪૮ માં અન્ય આચાર્યોનો મત બતાવ્યો.

હવે ગાથા-૧૪૮ ના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે શિષ્ય ગુરુને કહે કે “તમને મેં પ્રવેદન કર્યું, હવે સાધુઓને પ્રવેદન કરવાની મને આજ્ઞા આપો”, ત્યારે ગુરુ શું કહે છે ? તે પ્રસ્તુત ગાથામાં દર્શાવે છે-

ગાથા :

આહય ગુરુ પવેઅહ વંદિઅ સેહો તઓ નમોઢ્ઢારં ।
અઽઽલિઅં કઢ્ઢંતો પયાહિણં કુણઙ્ગ ડવડત્તો ॥ ૧૫૦ ॥

અન્વયાર્થ :

ગુરુ ય = અને ગુરુ આહ = કહે છે: વંદિઅ પવેઅહ = વંદન કરીને પ્રવેદન કર. તઓ = ત્યારપછી = વંદન કર્યા પછી, અઽઽલિઅં નમોઢ્ઢારં કઢ્ઢંતો = અસ્ખલિત નમસ્કારને બોલતો એવો ડવડત્તો સેહો = ઉપયુક્ત શૈક્ષ પયાહિણં કુણઙ્ગ = પ્રદક્ષિણાને કરે છે.

ગાથાર્થ :

અને ગુરુ કહે છે કે “વંદન કરીને પ્રવેદન કર”. વંદન કર્યા પછી અસ્ખલિત નમસ્કારમંત્રને બોલતો એવો ઉપયુક્ત શિષ્ય પ્રદક્ષિણાને કરે છે.

ટીકા :

આહ ચ ગુરુ: = શિષ્યેણાનન્તરોદિતે ડક્તે સતિ ઢણતિ ચ ગુરુ: , પ્રવેદય વન્દિત્વા, શિષ્યકસ્તત: = તદનન્તરં નમસ્કારમસ્ખલિતં પઠન્ પ્રદક્ષિણાં કરોત્યુપયુક્ત: એકેનૈવ નમસ્કારેણેતિ ગાથાર્થ: ॥૧૫૦॥

ટીકાર્થ :

ગુરુ: ચ આહ = શિષ્યેણ ચ અનન્તરોદિતે ડક્તે સતિ ગુરુ ઢણતિ અને ગુરુ કહે છે = અને શિષ્ય વડે અનંતરમાં ઉદિત અર્થાત્ ગાથા-૧૪૮ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેવાયેલું, કહેવાયે છતે અર્થાત્ “મેં તમને પ્રવેદન કર્યું હવે બીજા સાધુઓને હું પ્રવેદન કરું એની તમે આજ્ઞા આપો” એ પ્રમાણે શિષ્ય ગુરુને કહે ત્યારે, ગુરુ કહે છે-

વંદિત્વા પ્રવેદય વંદીને પ્રવેદન કર, તત: = તદનન્તરં ત્યારપછી અસ્ખલિતં નમસ્કારં પઠન્ ઉપયુક્ત: શિષ્યક: અસ્ખલિત નવકારને બોલતો એવો ઉપયુક્ત શિષ્ય એકેનૈવ નમસ્કારેણ પ્રદક્ષિણાં કરોતિ એક જ નવકાર દ્વારા પ્રદક્ષિણાને કરે છે. ઙ્ગતિ ગાથાર્થ: એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૫૦॥

અવતરણિકા :

અત્રાન્તરે -

અવતરણિકાર્થ :

જે વખતે નૂતનદીક્ષિત સાધુ પ્રદક્ષિણ કરે છે, એ વખતે બીજા સાધુઓ, શ્રાવકાદિ શું કરે? તે બતાવે છે-

ગાથા :

આચરિયાઈ સઘ્વે સીસે સેહસ્સ દિતિ તો વાસે । દારં ।

એવં તુ તિન્નિ વારા એગો ડ પુણોડવિ ડસ્સગં ॥ ૧૫૧ ॥

★ 'દારં' શબ્દ પ્રદક્ષિણાં ચૈવ ત્રિકૃત્વઃ દ્વારની સમાપ્તિ અર્થે છે, જે મૂળગાથાના ત્રીજા પાદ પછી પૂરું થાય છે.

અન્વયાર્થ :

તો=ત્યારપછી આચરિયાઈ સઘ્વે=આચાર્યાદિ સર્વ સેહસ્સ સીસે=શિષ્યના શિર ઉપર વાસે દિતિ=વાસને આપે છે. એવં તુ તિન્નિ વારા=વળી આ પ્રમાણે ત્રણ વાર (કરે છે.) એગો ડ=વળી એક (આચાર્ય) પુણોડવિ= (પ્રદક્ષિણા આપ્યા પછી) ફરી પણ ડસ્સગં=કાયોત્સર્ગ (કરાવે છે.)

ગાથાર્થ :

ત્યારપછી આચાર્ય વગેરે સર્વ શિષ્યના માથા ઉપર વાસદોષ નાખે છે. વળી, એ પ્રમાણે ત્રણ વાર કરે છે. વળી એકમતના આચાર્યો પ્રદક્ષિણા આપ્યા પછી ફરી પણ કાયોત્સર્ગ કરાવે છે.

ટીકા :

આચાર્યાદયઃ સર્વે યથાસન્નિહિતાઃ શિરસિ શિષ્યકસ્ય દદતિ તતો વાસાનુ, વન્દિત્વાદિત આરભ્ય ઇચ્છાકારેણ સામાયિકં મે આરોપયત ઇત્યાદિસ્તિસ્ત્રો વારા, ઇતિ વ્યાખ્યાતં ચરમદ્વારમ્ । એકે ત્વાચાર્યાઃ પુનરપિ કાયોત્સર્ગં કારયન્તિ આચરણયા, તત્રાપ્યદોષ એવ, નવરં (૧૨૫) દ્વારગાથાયામિત્થં પાઠાન્તરં દ્રષ્ટવ્યમ્ 'પયાહિણં ચેવ ડસ્સગો' ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧॥

નોંધ :

'આરોપયત' એ પ્રેરક, આજ્ઞાર્થ, બીજો પુરુષ. બ.વ. નું રૂપ છે, તે અર્થમાં સામાયિકં મમ આરોપયત એ પ્રકારનો પ્રયોગ ગાથા-૧૪૦ ની ટીકામાં કર્યો છે, જે પ્રસ્તુત ગાથામાં ગ્રહણ કરવાનો નથી. અને 'આરોપયત' એ પ્રેરક, હસ્તનભૂતકાળ, બીજો પુરુષ બ.વ. નું પણ રૂપ છે અને તે અર્થમાં જ પ્રસ્તુત ગાથાની ટીકામાં 'સામાયિકં મે આરોપયત' એ પ્રકારનો પ્રયોગ કરેલ છે, જે કથન ગાથા - ૧૪૭ ની ટીકામાં રહેલ 'સામાયિકં મમ આરોપિતં' વાક્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. ફક્ત ત્યાં કર્તાદિ ભૂતકૃદંતનો પ્રયોગ કરેલ છે, માટે 'આરોપયત' અને 'આરોપિતં' નો અર્થ 'આરોપાયું' એમ સરખો જ થાય છે.

ટીકાર્થ :

યથાસન્નિહિત=જે પ્રમાણે નજીક હોય તે પ્રમાણે નજીક એવા, આચાર્યાદિ સર્વ ત્યારપછી શિષ્યકના શિર ઉપર વાસને=વાસદોષને, આપે છે. વન્દિત્વાની આદિથી આરંભીને 'ઇચ્છાકારેણ સામાયિકં મે આરોપયત' ઇત્યાદિ ત્રણ વાર બોલે છે. આ રીતે ચરમદ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું.

વળી એક મતના આચાર્યો ફરી પણ આચરણાથી કાયોત્સર્ગને કરાવે છે, તેમાં પણ અદોષ જ છે. ફક્ત તે એક મતના આચાર્યોના મતે ૧૨૫મી દ્વારગાથામાં પચાહિણં ચેવ ઝસ્સગ્ગો એ પ્રકારનો પાઠાંતર=અન્ય પાઠ, જાણવો. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શિષ્ય જ્યારે પ્રદક્ષિણા આપે છે, ત્યારે પાસે રહેલા આચાર્ય આદિ સર્વ સાધુઓ, શ્રાવકાદિ નવદીક્ષિત સાધુના મસ્તક ઉપર વાસકેપ નાખે છે.

મૂળગાથાનો ત્રીજો પાદ ટીકામાં મૂકેલ નથી, પરંતુ તેનો જ અર્થ ટીકામાં નીચે પ્રમાણે કરેલ છે-

ગાથા-૧૪૬ માં બતાવ્યું તે પ્રમાણે ગુરુએ શિષ્યને કહ્યું કે “વંદન કરીને પ્રવેદન કર”, ત્યારથી માંડીને ગાથા-૧૪૭ ના પૂર્વાર્ધમાં શિષ્યએ ગુરુને કહ્યું કે “તમે મારામાં સામાયિકનું આરોપણ કર્યું, હવે હું અનુશાસનને ઇચ્છું છું”, ઇત્યાદિ સર્વ કથન શિષ્ય ત્રણ વખત બોલે અને ગુરુ પણ ત્રણ વખત નિસ્તારકાદિ આશીર્વાચનો આપે. આ રીતે ગાથા-૧૨૫ માં બતાવેલ છ દ્વારોમાંના છેલ્લા દ્વારનું વ્યાખ્યાન થયું.

હવે આ વિધિમાં અન્ય આચાર્યો કંઈક વિશેષ કહે છે, તેને ગ્રંથકાર બતાવે છે- એક મતના આચાર્યો ફરી પણ આચરણાથી કાયોત્સર્ગ કરાવે છે, અને તેમાં પણ દોષ નથી, અર્થાત્ ગાથા-૧૫૦માં બતાવ્યું તેમ વંદન કરીને શિષ્ય ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા આપે, ત્યારપછી તે ક્રિયા નિમિત્તે કાઉસ્સગ્ગ કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. વળી આ કાઉસ્સગ્ગ કેટલાક આચાર્યો કરાવે છે અને કેટલાક આચાર્યો નથી કરાવતા, એ પ્રકારે મતાન્તર છે. આથી મતાન્તર પ્રમાણે કાઉસ્સગ્ગ સ્વીકારવામાં આવે તો, છ દ્વારોમાંથી ચરમદ્વારમાં પચાહિણં ચેવ તિવ્વુત્તો ને સ્થાને પચાહિણં ચેવ ઝસ્સગ્ગો એ પ્રકારનો પાઠાંતર જાણવો.

તાત્પર્ય એ છે કે જે આચાર્યો કાઉસ્સગ્ગ માનતા નથી, તેમના મત પ્રમાણે ગાથા-૧૨૫ માં બતાવ્યો તેમ જ “પચાહિણં ચેવ તિવ્વુત્તો” પાઠ છે; અને જે આચાર્યો કાઉસ્સગ્ગ કરવાનું કહે છે, તેમના મત પ્રમાણે “પચાહિણં ચેવ ઝસ્સગ્ગો” એ પ્રકારનો પાઠ સમજવો, જેથી ‘પ્રદક્ષિણા’ અને ‘કાઉસ્સગ્ગ’ એમ બંનેનું ગ્રહણ થઈ જાય.

વળી, ટીકામાં સામાયિકં મે આરોપયત પછી રહેલ ‘ઇત્યાદિ’ શબ્દથી ગાથા-૧૪૭ના પૂર્વાર્ધમાં રહેલ ઇચ્છમો ઝ અણુસદ્ધિ થી માંડીને ગાથા-૧૫૧ ના પૂર્વાર્ધમાં રહેલ વિંતિ તો વાસે સુધીનું સર્વ કથન ગ્રહણ કરવાનું છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ગાથા-૧૪૬ થી માંડીને ગાથા-૧૫૧ના પૂર્વાર્ધમાં બતાવેલી સર્વ વિધિ દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયામાં શિષ્યએ ત્રણ વખત કરવાની હોય છે. ॥૧૫૧॥

અવતરણિકા :

દીક્ષા લેવાના વિષયમાં ગાથા-૧૨૫ માં બતાવેલ છ દ્વારોનું વર્ણન પૂર્વગાથામાં પૂરું થયું, હવે દીક્ષા લેતી વખતે તપ શું કરવો જોઈએ? તેનું નિવેદન કરે છે-

ગાથા :

આયંબિલે અનિયમો આઙ્ગણં જેસિમાવલીએ ડા.

તે કારવિંતિ નિયમા સેસાણ વિ નત્થિ દોસા ડા ॥૧૫૨॥

અન્યથા :

(દીક્ષાના દિવસે) આયંબિલે અનિયમો = આંબિલમાં અનિયમ છે. જેસિં આવલીએ ડ = જેઓની આવલિકાથી જ આઙ્ગણં = આચીર્ણ છે તે નિયમો = તેઓ નિયમથી કારવિંતિ = કરાવે છે. સેસાણ વિ દોસા નત્થિ ડ = શેષોને પણ = જેઓ નથી કરાવતા તેઓને પણ, દોષ નથી જ.

ગાથાર્થ :

દીક્ષાના દિવસે આંબિલમાં અનિયમ છે. જેઓની પરંપરા વડે જ આચરાયેલ છે, તેઓ નિયમથી કરાવે છે અને જે આચાર્યો નવદીક્ષિત સાધુને આંબિલ નથી કરાવતા તેઓને પણ દોષ નથી જ.

ટીકા :

આચાર્યામ્લે અનિયમઃ પ્રવેદને, કદાચિત્ક્રિયતે કદાચિન્નેતિ, એતદેવાહ-આચરિતં યેષામાવલિકયૈવ આચાર્યાણાં તે કારયન્તિ નિયમાત્, અન્યે તુ કારયન્ત્યપિ, શેષાણામપિ યે ન કારયન્તિ તેષાં નાસ્ત્યેવ દોષઃ, સામાન્યેન આચાર્યામ્લાકરણે વા નાસ્ત્યેવ દોષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૨॥

ટીકાર્થ :

પ્રવેદનમાં આંબિલમાં અનિયમ છે = ક્યારેક કરાય છે ક્યારેક નહીં. આને જ કહે છે = ઉપર બતાવેલ અનિયમને જ સ્પષ્ટ કરે છે- જે આચાર્યોની આવલિકાથી જ = પરંપરાથી જ, આચરાયેલ છે તેઓ નિયમથી કરાવે છે; વળી અન્યો = જેઓની પરંપરાથી આચરિત નથી તેવા આચાર્યો, કરાવે પણ છે. શેષોને પણ = જેઓ નથી કરાવતા તેઓને પણ, દોષ નથી જ અથવા સામાન્યથી આંબિલના અકરણમાં દોષ નથી જ. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રવેદનમાં અર્થાત્ દીક્ષાના દિવસમાં, આયંબિલ કરવા વિષયક અનિયમ છે, અને તે અનિયમ એ છે કે આંબિલ ક્યારેક કરાવાય છે, ક્યારેક નથી કરાવાતું. એ અનિયમને જ સ્પષ્ટ કરે છે કે જે આચાર્યોની પરંપરાથી આચરિત છે તેઓ નિયમથી આંબિલ કરાવે છે, વળી જેઓની પરંપરામાં નવદીક્ષિતને આંબિલ આચરિત નથી, તેઓ કરાવે પણ છે અને 'અપિ' શબ્દથી એ પ્રાપ્ત થાય કે નથી પણ કરાવતાં. આ પ્રકારનો દીક્ષાના દિવસે તપના વિષયમાં અનિયમ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે જે લોકોની પરંપરામાં આચરિત છે તેઓ આંબિલ તપ નિયમથી કરાવે છે, પરંતુ જેઓ નથી કરાવતા તેઓને દોષ નહીં થાય ? તેથી કહે છે કે જેઓ નથી કરાવતા તેઓને પણ દોષ નથી જ અથવા તો સામાન્યથી આંબિલના અકરણમાં દોષ નથી જ.

અહીં 'પ્રવેદન' શબ્દથી દીક્ષાનો દિવસ ગ્રહણ કરેલ હોવો જોઈએ, વિશેષાર્થ બહુશ્રુત જાણે; અને જે આચાર્યો નિયમથી આંબિલ કરાવે છે તેઓના મત પ્રમાણે નવદીક્ષિત સાધુ દીક્ષાના દિવસે ઉપવાસ પણ કરે, એમાં દોષ નથી. માટે ગ્રંથકારે કહ્યું છે કે સામાન્યથી દીક્ષાના દિવસે આયંબિલ નહીં કરવામાં દોષ નથી જ. ॥૧૫૨॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૫૧ માં કહ્યું કે નવદીક્ષિત સાધુ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરે છે ત્યારે આચાર્યાદિ સર્વ તે શૈક્ષના માથા ઉપર વાસક્ષેપ નાખે છે, હવે પ્રદક્ષિણા કર્યા પછી કરવાની વિધિ બતાવે છે-

ગાથા :

લોગુત્તમાણ પચ્છા નિવડડ ચલણેસુ તહ નિસણ્ણસ્સ ।
આયરિયસ્સ ય સમ્મં અણ્ણેસિં ચેવ સાહૂણં ॥ ૧૫૩ ॥

અન્વયાર્થ :

પચ્છા લોગુત્તમાણ = પછી = દીક્ષાની વિધિ પૂરી થયા પછી, (શિષ્ય) લોકોત્તમના = જિનેશ્વરના, ચલણેસુ સમ્મં નિવડડ = ચરણોમાં સમ્યગ્ પડે છે = વંદન કરે છે, તહ ય = અને તેવી રીતે નિસણ્ણસ્સ આયરિયસ્સ = બેઠેલ આચાર્યને અણ્ણેસિં ચેવ સાહૂણં = અને અન્ય સાધુઓને (ભાવપૂર્વક વંદન કરે છે.)

ગાથાર્થ :

દીક્ષાની વિધિ પૂરી થયા પછી નૂતન દીક્ષિત ભગવાનને ભાવપૂર્વક વંદન કરે છે, અને તેવી રીતે બેઠેલા આચાર્યને અને અન્ય સાધુઓને ભાવપૂર્વક વંદન કરે છે.

ટીકા :

લોકોત્તમાનાં પશ્ચાદ્=ઉત્તોત્તરકાલં, નિપતતિ ચરણયોઃ વન્દનં કરોતીત્યર્થઃ, તથા નિષણ્ણસ્ય=ઉપવિષ્ટ્યાચાર્યસ્ય ચ સમ્યગિતિ ભાવસારમન્યેષાં ચૈવ સાધૂનાં નિપતતિ ચરણયોરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૩॥

ટીકાર્થ :

પાછળથી=કહેવાયેલથી ઉત્તરકાલને વિષે = ગાથા-૧૫૧માં કહ્યું કે આચાર્યાદિ સર્વ નવદીક્ષિતના માથા ઉપર વાસક્ષેપ નાખે છે ત્યારપછી, લોકોત્તમના = લોકોત્તમ એવા ભગવાનના, ચરણમાં પડે છે =વંદન કરે છે; અને તે રીતે નિષણ્ણ = પાસે બેઠેલા, આચાર્યના અને અન્ય સાધુઓના ચરણોમાં સમ્યગ્ = ભાવસાર, પડે છે = વંદન કરે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ત્રણ પ્રદક્ષિણા કર્યા પછી દીક્ષાની વિધિ પૂરી થાય છે. તેથી નવદીક્ષિત સાધુ પ્રથમ ભગવાનને ભાવપૂર્વક વંદન કરે છે, ત્યારબાદ ત્યાં બેઠેલ આચાર્યને અને અન્ય સાધુઓને વંદન કરે છે. વળી, વંદન અત્યંત ભાવપૂર્વક કરવાનું છે, જેથી ગ્રહણ કરેલ સંયમનો પરિણામ સ્થિર થાય. ॥૧૫૩॥

ગાથા :

વંદંતિ અજ્જિયાઓ વિહિણા સઙ્ગા ય સાવિઆઓ ય ।
આયરિયસ્સ સમીવંમિ ઉવવિસડ્ડ તઓ અસંખંતો ॥ ૧૫૪ ॥

અન્યથાર્થ :

(ત્યારપછી) અજ્ઞિયાઓ=આર્યિકાઓ=સાધ્વીઓ, સદ્વા ય સાવિઆઓ ય=શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ (નવદીક્ષિતને) વિહિના=વિધિપૂર્વક વંદન્તિ=વંદન કરે છે. તઓ=ત્યારપછી અસંભંતો=અસંભ્રાંત એવો નવદીક્ષિત આચરિયસ્સ સમીવંમિ=આચાર્યની સમીપમાં ઉઘવિસડ=બેસે છે.

ગાથાર્થ :

ત્યારપછી સાધ્વીઓ, શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ નવદીક્ષિત સાધુને વિધિપૂર્વક વંદન કરે છે, ત્યારપછી અનન્યચિત્તવાળો શિષ્ય ગુરુની પાસે બેસે છે.

ટીકા :

તતસ્તં પ્રવ્રજિતં વન્દન્તે આર્યિકાઃ પુરુષોત્તમો ધર્મ્મં ઇતિ કૃત્વા, કથમિત્યાહ-વિધિના-પ્રવચનોક્તેન, કિં તા એવ? નેત્યાહ-શ્રાવકાશ્ચ શ્રાવિકાશ્ચ વન્દન્તે, આચાર્યસમીપે ચોપવિશન્તિ તતઃ=તદુત્તરકાલં, કિંવિશિષ્ટઃ સન્નિત્યાહ-અસમ્ભ્રાન્તઃ=અનન્યચિત્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૪॥

ટીકાર્થ :

ત્યારપછી 'પુરુષોત્તમ ધર્મ છે' એથી કરીને આર્યિકાઓ તે પ્રવ્રજિતને વંદે છે. કેવી રીતે? એથી કહે છે- પ્રવચનમાં કહેવાયેલ વિધિ વડે. શું તેઓ જ? =શું માત્ર સાધ્વીઓ જ તે પ્રવ્રજિતને વંદે છે? ના, એથી કહે છે- શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ વંદે છે અને ત્યારપછી = તેનાથી ઉત્તરકાલને વિષે = સાધ્વીઓ આદિ તે નવદીક્ષિતને વંદન કરી લે તેનાથી પછીના કાળમાં, આચાર્યની સમીપમાં તે બેસે છે. કેવો વિશિષ્ટ છતો બેસે છે? એથી કહે છે- અસંભ્રાંત = અનન્યચિત્તવાળો, અર્થાત્ અન્ય સ્થાને ચિત્ત નથી જેનું એવો તે નવદીક્ષિત આચાર્યની નજીકમાં બેસે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ધર્મમાં પુરુષની પ્રધાનતા હોવાથી સાધ્વીઓ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી તે નવદીક્ષિત સાધુને વંદન કરે છે અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ પણ વંદન કરે છે. ત્યારપછી શિષ્ય એકાગ્રચિત્તે હિતશિક્ષા સાંભળવા માટે આચાર્યની નજીકમાં બેસે છે. ॥૧૫૪॥

અવતરણિકા :

તતશ્ચ-

અવતરણિકાર્થ :

અને ત્યારપછી = શિષ્ય આચાર્યની પાસે બેસે ત્યારપછી, આચાર્ય શું કરે છે? તે બતાવે છે-

ગાથા :

ભવજલહિપોઅભૂઅં આચરિઓ તહ કહેડ સે ધર્મં ।
જહ સંસારવિરત્તો અન્નોડવિ પવજ્જા દિવ્સં ॥ ૧૫૫ ॥

અન્યથાર્થ :

આચરિઓ=આચાર્ય સે=તેને=શિષ્યને, ભવજલહિપોતભૂતં ધર્મં=ભવરૂપી જલધિમાં પોતભૂત=સંસારરૂપી સમુદ્રમાં વહાણભૂત, ધર્મને તહ કહેહુ=તેવી રીતે કહે છે, જહ=જેવી રીતે સંસારવિરક્તો અન્નોડવિ=સંસારથી વિરક્ત એવો બીજો પણ દિક્ષં પવજ્જણ=દીક્ષાને સ્વીકારે છે.

ગાથાર્થ :

આચાર્ય શિષ્યને ભવરૂપી સમુદ્રમાં વહાણભૂત ધર્મને તેવી રીતે કહે છે કે જેવી રીતે સંસારથી વિરક્ત થયેલો બીજો પણ કોઈ ગુપ દીક્ષાને ગ્રહણ કરે.

ટીકા :

ભવજલધિપોતભૂતં=સંસારસમુદ્રબોહિત્યકલ્પમાચાર્યસ્તથા કથયતિ સે=તસ્ય=પ્રવ્રજિતસ્ય ધર્મં, યથા સંવેગાતિશયાત્ સંસારવિરક્તઃ સન્નન્યોડપિ તત્પર્ષદન્તર્વર્તી સત્ત્વઃ પ્રપદ્યતે દીક્ષાં=પ્રવ્રજ્યામિતિ ગાથાર્થઃ
॥ ૧૫૫ ॥

દીકાર્થ :

આચાર્ય ભવરૂપી જલધિમાં પોતભૂત=સંસારરૂપી સમુદ્રમાં બોહિત્યકલ્પ=વહાણ સમાન, ધર્મ તેને=પ્રવ્રજિતને, તેવી રીતે કહે છે, જેવી રીતે તે પર્ષદાની અંદર રહેલો અન્ય પણ સત્ત્વ=જીવ, સંવેગના અતિશયથી સંસારથી વિરક્ત છતો દીક્ષાને=પ્રવ્રજ્યાને, સ્વીકારે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શિષ્ય આચાર્ય પાસે બેસે, ત્યારપછી આચાર્ય તે નવદીક્ષિત સાધુને સંસારરૂપી સમુદ્રને તરવા માટે વહાણ સમાન ધર્મનો ઉપદેશ એવી રીતે આપે છે કે જેથી ઉપદેશ સાંભળનાર બીજો જીવ પણ અતિશય સંવેગ થવાથી સંસારથી વિરક્ત બનીને દીક્ષાનો સ્વીકાર કરે. ॥૧૫૫॥

અવતરણિકા :

કથં કથયતિ? इत्यत्राह-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૫૫ માં કહ્યું કે નવદીક્ષિત સાધુને આચાર્ય ધર્મ તેવી રીતે કહે કે જેવી રીતે અન્ય જીવ પણ દીક્ષા સ્વીકારે છે, તેથી આચાર્ય ધર્મ કઈ રીતે કહે છે? એ પ્રકારની શંકામાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

भूतेषु जंगमत्तं तेसु वि पंचिदिअत्तमुक्कोसं ।
तेस्स वि अ माणस्सत्तं माणस्से आरिओ देस्सो ॥ ૧૫૬ ॥

અન્વયાર્થ :

ભૂતેસુ=ભૂતોમાં=પ્રાણીઓમાં, જંગમત્તં=જંગમપણું=ત્રસપણું, તેસુ વિ=તેઓમાં પણ=ત્રસપણામાં પણ, પંચિન્દ્રિયપણું ઉત્કૃષ્ટ છે. તેસુ વિ અ=અને તેઓમાં પણ=પંચેન્દ્રિયોમાં પણ, માણુસત્તં=મનુષ્યપણું, માણુસ્સે=મનુષ્યપણામાં આરિઓ દેસો=આર્ય દેશ (ઉત્કૃષ્ટ) છે.

ગાથાર્થ :

જીવોમાં ત્રસપણું, ત્રસપણામાં પણ પંચેન્દ્રિયપણું ઉત્કૃષ્ટ છે, અને પંચેન્દ્રિયપણામાં પણ મનુષ્યપણું, મનુષ્યપણામાં પણ આર્ય દેશ ઉત્કૃષ્ટ છે.

ટીકા :

ભૂતેષુ=પ્રાણિષુ જઙ્ગમત્ત્વં=દ્વીન્દ્રિયાદિત્ત્વં, તેષ્વપિ=જઙ્ગમેષુ પચ્ચેન્દ્રિયત્વમુત્કૃષ્ટં=પ્રધાનં, તેષ્વપિ=પચ્ચેન્દ્રિયેષુ માનુષત્વમુત્કૃષ્ટમિતિ વર્તતે, મનુજત્વે આર્યો દેશ ઉત્કૃષ્ટ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬॥

ટીકાર્થ :

ભૂતોમાં = પ્રાણીઓમાં = જીવોમાં, જંગમપણું = બેઈન્દ્રિય વગેરેપણું, તેઓમાં પણ = જંગમોમાં પણ, પંચેન્દ્રિયપણું ઉત્કૃષ્ટ છે = પ્રધાન છે. તેઓમાં પણ = પંચેન્દ્રિયોમાં પણ, મનુષ્યપણું ઉત્કૃષ્ટ છે. મનુષ્યપણામાં આર્ય દેશ ઉત્કૃષ્ટ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૫૬॥

ગાથા :

દેસે કુલં પહાણં કુલે પહાણે અ જાઈમુક્કોસા ।
તીણ્ણવિ રૂ વસમિદ્ધી રૂ વે અ બલં પહાણયરં ॥ ૧૫૭॥

અન્વયાર્થ :

દેસે=(આર્ય) દેશમાં કુલં પહાણં=કુલ પ્રધાન છે, પહાણે કુલે અ=અને પ્રધાન કુળમાં જાઈમુક્કોસા=જાતિ ઉત્કૃષ્ટ છે. તીણ્ણવિ=તેમાં પણ=જાતિમાં પણ, રૂ વસમિદ્ધી=રૂપસમૃદ્ધિ, રૂ વે અ=અને રૂપ હોતે છતે બલં પહાણયરં=બળ પ્રધાનતર છે.

ગાથાર્થ :

આર્યદેશમાં કુલ પ્રધાન છે અને પ્રધાન કુળમાં જાતિ ઉત્કૃષ્ટ છે. જાતિમાં પણ રૂપસમૃદ્ધિ અને રૂપ હોતે છતે બળ પ્રધાનતર છે.

ટીકા :

દેશે આર્યે કુલં પ્રધાનમુગ્રાદિ, કુલે પ્રધાને ચ જાતિરુ ત્વૃષ્ણ માતૃસમુત્થા, તસ્યામપિ જાતૌ રૂપસમૃદ્ધિરુત્કૃષ્ણ સકલાદ્ગુણિષ્ણત્તિરિત્યર્થઃ, રૂ પે ચ સતિ બલં પ્રધાનતરં સામર્થ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૭॥

ટીકાર્થ :

આર્યદેશમાં ઉગ્રાદિ કુલ પ્રધાન છે અને પ્રધાન કુલમાં માતાથી ઉત્પન્ન થયેલી જાતિ ઉત્કૃષ્ટ છે; તેમાં પણ=જાતિમાં પણ, સકલ અંગની નિષ્પત્તિરૂપ=પરિપૂર્ણ અંગની પ્રાપ્તિરૂપ, રૂપસમૃદ્ધિ ઉત્કૃષ્ટ છે, અને રૂપ હોતે છતે બળ=સામર્થ્ય, પ્રધાનતર છે. એ પ્રકારે ગાથાર્થ છે. ॥૧૫૭॥

ગાથા :

હોઢ બલેઽવિ અ જીઅં જીએઽવિ પહાણયં તુ વિણ્ણાણં ।
વિણ્ણાણે સમ્મત્તં સમ્મત્તે સીલસંપત્તી ॥ ૧૫૮ ॥

અન્યથાર્થ :

બલેઽવિ અ=અને બળમાં પણ જીઅં હોઢ=જીવિત (પ્રધાન) થાય છે, જીએઽવિ તુ=વળી જીવિતમાં પણ વિણ્ણાણં પહાણયં=વિજ્ઞાન પ્રધાન છે. વિણ્ણાણે સમ્મત્તં=વિજ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વ, સમ્મત્તે સીલસંપત્તી=સમ્યક્ત્વમાં શીલની સંપ્રાપ્તિ (પ્રધાનતર) છે.

ગાથાર્થ :

અને બળમાં પણ જીવિત પ્રધાન થાય છે, વળી જીવિતમાં પણ વિજ્ઞાન પ્રધાનતર છે. વિજ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વ અને સમ્યક્ત્વમાં ચારિત્રની સંપ્રાપ્તિ પ્રધાનતર છે.

ટીકા :

भवति बलेऽपि च जीवितं प्रधानमिति योगः, जीवितेऽपि प्रधानतरं विज्ञानं, विज्ञाने सम्यक्त्वं, क्रिया पूर्ववत्, सम्यक्त्वे शीलसम्प्राप्तिः प्रधानतरेति गायार्थः ॥१५८॥

ટીકાર્થ :

અને બળમાં પણ જીવિત પ્રધાન થાય છે, જીવિતમાં પણ વિજ્ઞાન પ્રધાનતર છે. વિજ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વ, ક્રિયા પૂર્વની જેમ અર્થાત્ 'પ્રધાનતર છે' એ પ્રકારની ક્રિયા અહીં પહેલાંની જેમ સમજવી. અને સમ્યક્ત્વમાં શીલની =ચારિત્રની, સંપ્રાપ્તિ પ્રધાનતર છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૫૮॥

ગાથા :

સીલે ખાઢઅભાવો ખાઢઅભાવેઽવિ કેવલં નાણં ।
કેવલ્લે પઢિપુત્રે પત્તે પરમવ્ઝરો મોવ્ઝો ॥૧૫૯॥

અન્યથાર્થ :

સીલે ખાઢઅભાવો=શીલમાં=ચારિત્રમાં, ક્ષાયિકભાવ (પ્રધાન) છે, ખાઢઅભાવેઽવિ =ક્ષાયિકભાવમાં પણ કેવલં નાણં=કેવલજ્ઞાન (પ્રધાન) છે. કેવલ્લે પઢિપુત્રે પત્તે=કેવલ્ય પ્રતિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થયે છતે પરમવ્ઝરો મોવ્ઝો=પરમાક્ષર એવો મોક્ષ થાય છે.

ગાથાર્થ :

ચાસ્ત્રિમાં ક્ષાયિકભાવ પ્રધાન છે, ક્ષાયિકભાવમાં પણ કેવલજ્ઞાન પ્રધાન છે. કેવલ્ય પ્રતિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થયે છતે શાશ્વત એવો મોક્ષ થાય છે.

ટીકા :

શીલે ક્ષાયિકભાવઃ પ્રધાનઃ, ક્ષાયિકભાવે ચ કેવલં જ્ઞાનં, પ્રતિપક્ષયોજના સર્વત્ર કાર્યેતિ, કેવલ્યે પ્રતિપૂર્ણે પ્રાપ્તે પરમાક્ષરો મોક્ષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૯॥

ટીકાર્થ :

શીલમાં ક્ષાયિકભાવ પ્રધાન છે અને ક્ષાયિકભાવમાં કેવલજ્ઞાન પ્રધાન છે. પ્રતિપક્ષ યોજના સર્વ ઠેકાણે કરવી અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન કરતાં ક્ષાયિકભાવ જઘન્ય છે, તેનાથી શીલ જઘન્યતર છે, આ રીતે જંગમત્વ સુધીના એકેક સ્થાનને પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાન કરતાં જઘન્ય-જઘન્યતર જાણવું. કેવલપણું પ્રતિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થયે છતે પરમાક્ષરરૂપ મોક્ષ—નાશ ન પામે એવો મોક્ષ, થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શીલમાં ક્ષાયિકભાવ પ્રધાન છે, ક્ષાયિકભાવમાં કેવલજ્ઞાન પ્રધાન છે. આ રીતે ગાથા-૧૫૯ થી માંડીને અત્યારસુધી કોણ કોના કરતાં પ્રધાન છે ? તે બતાવ્યું. હવે તે ચૌદ સ્થાનોમાં આ રીતે પ્રતિપક્ષ યોજના પણ કરવી જોઈએ. કેવલજ્ઞાન કરતાં ક્ષાયિકભાવ હીન છે, ક્ષાયિકભાવ કરતાં શીલ હીન છે, શીલ કરતાં સમ્યક્ત્વ હીન છે, અંતે ત્રસપણા કરતાં સ્થાવરપણું હીન છે.

આ રીતે કોણ કોના કરતાં હીન છે ? અને કોણ કોના કરતાં પ્રધાન છે તેનો સ્પષ્ટ બોધ થાય છે. પરંતુ ક્ષાયિકભાવ વગરનું શીલ નકામું છે, તેવો અર્થ કરવો નહીં; કેમ કે તેવો અર્થ કરીએ તો ક્ષાયિકભાવ વગરના અપ્રમત્તમુનિનું શીલ પણ નકામું માનવું પડે. અને આ પ્રતિપક્ષ યોજના કેવલજ્ઞાન સુધી જ કરવાની છે, તેનાથી આગળના સ્થાનમાં કરવાની નથી. તેથી ટીકામાં “પ્રતિપક્ષયોજના સર્વત્ર કાર્યા” એ પ્રકારનું કથન ગાથાના પૂર્વાર્થ અને ઉત્તરાર્થની વચમાં મૂકેલ છે.

વળી, કેવલજ્ઞાન પ્રતિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પરમાક્ષર મોક્ષ થાય છે. આશય એ છે કે કેવલજ્ઞાન ૧૩ મા ગુણસ્થાનકે પ્રગટે છે અને શરીરધારી આત્માનું કેવલજ્ઞાન ૧૩ મા અને ૧૪ મા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી હોય છે. તે રૂપ કેવલજ્ઞાન પ્રતિપૂર્ણ થાય ત્યારે જીવને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, અને મોક્ષ એ જીવની પ્રકૃષ્ટ અક્ષર અવસ્થા છે; કેમ કે “ન ક્ષરતિ ઇતિ અક્ષરઃ” એ પ્રકારની વ્યુત્પત્તિ છે, અને આત્મા સિદ્ધાવસ્થાને પામ્યા પછી ફરી ક્યારેય તે અવસ્થાથી ચ્યુત થઈને સંસારમાં આવતો નથી, તે જણાવવા માટે મોક્ષને પરમ અક્ષરરૂપ કહેલ છે.

કેવલજ્ઞાન સુધીનાં ચૌદ સ્થાનોમાં જ પ્રતિપક્ષ યોજના બતાવવા પાછળનો ગ્રંથકારનો આશય એ છે કે જ્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી હજી મોક્ષના ઉપાયોની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ થઈ નથી. આથી ક્ષાયિક

સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પણ કેવલજ્ઞાન ન મળે ત્યાં સુધી મોક્ષ માટે સાધનાની અપેક્ષા રહે છે, જ્યારે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી કંઈ સાધનાની અપેક્ષા રહેતી નથી; ફક્ત ઉચિત કાળે યોગનિરોધ કરીને કેવલજ્ઞાની જીવો મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૫૮॥

ગાથા :

પણ્ણરસંગો એસો સમાસઓ મોક્ષસાહણોવાઓ ।
 એત્થ બહું પત્તં તે થેવં સંપાવિયવ્વં તિ ॥ ૧૬૦ ॥

અન્યથાર્થ :

એસો પણ્ણરસંગો=આ=ગાથા-૧૫૬ થી ૧૫૮ માં વર્ણવ્યા એ, પંદર અંગ સમાસઓ =સમાસથી મોક્ષસાહણોવાઓ=મોક્ષના સાધનનો ઉપાય છે. એત્થ=અહીં=મોક્ષ સાધવાના ઉપાયમાં, તે=તારા વડે બહું પત્તં=બહુ પમાયું છે, થેવં સંપાવિયવ્વં=થોડું પામવા યોગ્ય છે.

★ 'તિ' કથનની સમાપ્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા-૧૫૬ થી ૧૫૮ માં વર્ણવ્યા એ પંદર ભેદ સંક્ષેપથી મોક્ષની સાધના કરવાના ઉપાય છે. એમાં તારા વડે ઘણું પ્રાપ્ત કરાયું છે, થોડું પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે.

ટીકા :

પચ્છદશાઙ્ગઃ=પચ્છદશભેદઃ એષઃ=અનન્તરોદિતઃ સમાસતઃ=સદ્-ક્ષેપેણ મોક્ષસાધનોપાયઃ=સિદ્ધિસાધનમાર્ગઃ, અત્ર=મોક્ષસાધનોપાયે બહુ પ્રાપ્તં ત્વયા શીલં યાવદિત્યર્થઃ, સ્તોકં સમ્પ્રાપ્તવ્યં ક્ષાયિકભાવકેવલજ્ઞાનદ્વયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૦॥

ટીકાર્થ :

આ પંદર અંગ=પૂર્વમાં કહેવાયેલ પંદર ભેદ, સમાસથી=સંક્ષેપથી, મોક્ષને સાધવાનો ઉપાય છે=સિદ્ધિને સાધવાનો માર્ગ છે, અહીં=મોક્ષને સાધવાના ઉપાયમાં, તારા વડે ઘણું=શીલ સુધીનું, પ્રાપ્ત કરાયું, હવે થોડું=ક્ષાયિકભાવ અને કેવલજ્ઞાન એ બે, પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આ પંદર ભેદોની પ્રાપ્તિ કેવલજ્ઞાન સુધી જ નથી, પરંતુ પ્રતિપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન સુધી છે અને પ્રતિપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન ૧૪ મા ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી આ પંદર સ્થાનો મોક્ષના ઉપાય છે; છતાં કોણ કોનાથી જઘન્ય છે ? એ પ્રકારની પ્રતિપક્ષ યોજના ગ્રંથકારે કેવલજ્ઞાન સુધી જ કરવાની કહી, અને “પ્રતિપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન કરતાં પરમાક્ષર મોક્ષ અધિક છે”, તેમ પણ કહેલ નથી. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવે કેવલજ્ઞાન સુધી મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં પ્રયત્ન કરવાનો છે, અને કેવલજ્ઞાન ન મળે ત્યાં સુધી ક્ષાયિકભાવનું સમ્યગ્દર્શન મળ્યું હોય તોપણ કેવલજ્ઞાન માટે સાધના કરવાની બાકી રહે છે, તેથી મોક્ષનાં કારણો પંદર હોવા છતાં પણ

જીવને પુરુષાર્થ તો કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિરૂપ ચૌદ કારણો સુધી જ કરવાનો હોય છે; કેમ કે કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી યોગ્યકાળે કેવલીને યોગનિરોધ કરવાનો હોય છે, જે યોગનિરોધ કેવલીની ઉચિત પ્રવૃત્તિરૂપ છે. અને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પૂર્વે જીવને કંઈક મેળવવાનું બાકી હોય છે, તેથી તે સમયે જીવમાં સાધના કરવાનો પરિણામ વર્તતો હોય છે; જ્યારે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી જીવને કંઈ મેળવવાનું બાકી રહેતું નથી, તેથી જીવમાં સાધના કરવાનો પરિણામ પણ વર્તતો નથી. આથી શીલની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી જીવને ક્ષાયિકત્વાવ અને કેવલજ્ઞાન, એમ બે પ્રાપ્ત કરવાના બાકી રહે છે. ॥૧૬૦॥

ગાથા :

તા તહ કાયવ્વં તે જહ તં પાવેસિ થેવકાલેણં ।
સીલસસ નત્થઽસજ્ઙં જયંમિ તં પાવિઅં તુમણ ॥૧૬૧॥

અન્યાર્થ :

તા=તે કારણથી તે=તારા વડે તહ કાયવ્વં=તેવી રીતે કરાવું જોઈએ જહ=જેવી રીતે તં=તેને=બાકી રહેલા બેને, થેવકાલેણં=થોડા કાળ વડે પાવેસિ=તું પ્રાપ્ત કરે. જયંમિ=જગતમાં સીલસસ=શીલને અસજ્ઙં નત્થિ=અસાધ્ય નથી, તં=તે=શીલ, તુમણ=તારા વડે પાવિઅં=પ્રાપ્ત કરાવું છે.

ગાથાર્થ :

શીલ સુધીનું તે પ્રાપ્ત કરી લીધું છે, તેથી તારે તેવું કરવું જોઈએ કે જેથી બાકી રહેલ બે કારણોને થોડા જ કાળમાં તું મેળવી શકે. જગતમાં શીલને કંઈ અસાધ્ય નથી અને તે શીલને તે મેળવી લીધું છે.

ટીકા :

તત્તથા કર્તવ્યં ત્વયા યથા તત્=શેષં પ્રાપ્નોષિ સ્તોકકાલેન, કિમિત્યત આહ-શીલસ્ય નાસ્ત્યસાધ્યં જગતિ, તત્પ્રાપ્તં ત્વયા=પ્રવ્રજ્યા પ્રતિપન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૧॥

ટીકાર્થ :

તે કારણથી તારા વડે તેવી રીતે કરાવું જોઈએ, જેવી રીતે સ્તોક કાલ વડે તેને=શેષને=ક્ષાયિકત્વાવ અને કેવલજ્ઞાનને, તું પ્રાપ્ત કરે. તેવું શું કરવું જોઈએ? એથી કહે છે- જગતમાં શીલને અસાધ્ય નથી, તે=તેવું શીલ, તારા વડે પ્રાપ્ત કરાવું છે=તારા વડે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારાઈ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

હિતોપદેશ આપતાં ગુરુ શિષ્યને કહે છે કે મોક્ષપ્રાપ્તિના ૧૫ ઉપાયો બતાવ્યા તેમાંથી શીલ સુધીના ૧૨ ઉપાયો તે પ્રાપ્ત કરી લીધા છે. હવે તારે ક્ષાયિકત્વાવ અને કેવલજ્ઞાન એમ બે પ્રાપ્ત કરવાના બાકી રહે છે, તે કારણથી તારે અપ્રમાદભાવથી તેવો યત્ન કરવો જોઈએ કે જેથી થોડા કાળમાં ક્ષાયિકત્વાવ અને કેવલજ્ઞાનરૂપ બે ઉપાયોને તું પ્રાપ્ત કરે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે તેવું શું કરવું જોઈએ કે જેથી થોડા કાળમાં ક્ષાયિકત્વાવ અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય? તેથી ગુરુ શિષ્યને કહે છે કે જગતમાં શીલને કંઈ અસાધ્ય નથી અર્થાત્ શીલ મેળવ્યા પછી બાકીનું

સર્વ સાધી શકાય છે; અને તે શીલને તે પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેથી તે પ્રાપ્ત થયેલા શીલમાં તારે તે પ્રકારે યત્ન કરવો જોઈએ કે જે પ્રકારે તે શીલના બળથી થોડા કાળમાં તને ક્ષાયિકભાવ અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટે.

આ પ્રકારનો હિતોપદેશ ગુરુ નૂતન દીક્ષિત સાધુને આપે છે. ॥૧૬૧॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૫૬ થી ૧૬૧ માં નૂતન દીક્ષિતને સંયમમાં અપ્રમાદભાવ કરવાનો ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો, તેમાં વિશેષ યત્નનો અતિશય પેદા થાય તદર્થે હવે શીલનું માહાત્મ્ય અને તે શીલમાં અપ્રમાદભાવ કરવાનો ઉપાય બતાવે છે-

ગાથા :

લઙ્ઘૂણ સીલમેઝં ચિંતામણિકપ્પપાયવડ્ઘ્મહિઝં ।

ઇહ પરલોએ અ તહા સુહાવહં પરમમુણિચરિઝં ॥૧૬૨॥

એઝંમિ અપ્પમાઓ કાયવ્વો સઙ્ગે જિણિંદપવ્વત્તે ।

ભાવેઝવ્વં ચ તહા વિરસં સંસારણેગુણ્ણં ॥૧૬૩॥

અન્યથાર્થ :

ઇહ પરલોએ અ તહા સુહાવહં=અહીં =આ લોકમાં, અને પરલોકમાં તે પ્રકારે સુખાવહ=સુખને આપનાર, પરમમુણિચરિઝં=પરમ મુનિઓથી આચરિત, ચિંતામણિકપ્પપાયવડ્ઘ્મહિઝં=ચિંતામણિ અને કલ્પપાદપથી અભ્યધિક એવા એઝં શીલં=આ શીલને=ચારિત્રને, લઙ્ઘૂણ=પ્રાપ્ત કરીને જિણિંદપવ્વત્તે એઝંમિ=જિનેન્દ્ર વડે પ્રજ્ઞા એવા આમાં = શીલમાં, સઙ્ગે=સદા અપ્પમાઓ=અપ્રમાદ કાયવ્વો=કરવો જોઈએ સંસારણેગુણ્ણં ચ=અને સંસારના નૈર્ગુણ્યને તહા=તે પ્રકારે=શુભ અંતઃકરણવડે, વિરસં ભાવેઝવ્વં=વિરસ=વિશેષ રસપૂર્વક, ભાવવું જોઈએ.

ગાથાર્થ :

આ લોકમાં અને પરલોકમાં તે પ્રકારે સુખાવહ, પરમ મુનિઓથી આચરિત, ચિંતામણિરત્ન અને કલ્પવૃક્ષ કરતાં અધિક એવા આ શીલને પામીને જિનેન્દ્ર વડે પ્રજ્ઞાયેલા આ શીલમાં સદા અપ્રમાદ કરવો જોઈએ અને સંસારની નિર્ગુણતાને શુભ અંતઃકરણથી વિશેષ રસપૂર્વક ભાવવી જોઈએ.

ટીકા :

લઙ્ઘ્વા શીલમેતત્, કિંવિશિષ્ટમિત્યાહ-ચિન્તામણિકલ્પપાદપાખ્યધિકં નિર્વાણહેતુત્વેન, એતદેવાહ-ઇહ લોકે પરલોકે ચ તથા સુહાવહં પરમમુનિભિશ્ચરિતમ્=આસેવિતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૨॥

એતસ્મિન્=શીલે અપ્રમાદો=ચત્તાતિશયઃ કર્તવ્યઃ સદા=સર્વકાલં જિનેન્દ્રપ્રજ્ઞમે=તીર્થકરપ્રણીતે, અપ્રમાદોપાયમેવાહ-ભાવયિતવ્યં ચ તથા=શુભાન્તઃકરણેન વિરસં સંસારનૈર્ગુણ્યં-વૈરાગ્યસાધનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૩॥

ટીકાર્થ :

આ શીલને પામીને, કેવું વિશિષ્ટ શીલ છે? એથી કહે છે- નિર્વાણનું હેતુપણું હોવાને કારણે ચિંતામણિ અને કલ્પવૃક્ષથી અભ્યધિક, આને જ કહે છે=શીલને જ સ્પષ્ટ કરે છે- આ લોકમાં અને પરલોકમાં તે પ્રકારે સુખાવહ, પરમ મુનિઓ વડે ચરિત=આસેવન કરાયેલ, એવું શીલ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

જિનેન્દ્ર વડે પ્રજ્ઞામ=તીર્થંકર વડે પ્રણીત એવા, આમાં=શીલમાં, સદા=સર્વકાળ, અપ્રમાદ=યત્નનો અતિશય, કરવો જોઈએ. અપ્રમાદના ઉપાયને જ કહે છે- અને તે પ્રકારે=શુભ અંતઃકરણ વડે, વૈરાગ્યનું સાધન એવું સંસારનું નૈર્ગુણ્ય વિરસ=વિશેષ પ્રકારના રસપૂર્વક, ભાવવું જોઈએ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શિષ્યને હિતશિક્ષા આપતાં ગુરુ કહે કે તે જે સંયમ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે ચિંતામણિરત્ન અને કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ અધિક છે; કેમ કે ચારિત્ર દ્વારા ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી શીલરૂપ ચારિત્ર નિર્વાણનો હેતુ છે; જ્યારે ચિંતામણિરત્ન અને કલ્પવૃક્ષ મોક્ષનો હેતુ નથી, માટે આવા ઉત્તમ શીલને પામીને અપ્રમાદભાવથી યત્ન કરવો જોઈએ.

વળી, આ શીલ આ લોક અને પરલોકમાં તે પ્રકારના સુખને આપનારું છે, કેમ કે જેનું મન શાસ્ત્રથી ભાવિત હોય અને ચારિત્રમાં એકરતિવાળું હોય, તેને ભૌતિક કે શારીરિક સંયોગોના ઉપદ્રવો વ્યાકુળ કરી શકતા નથી. તેથી તેવા જીવોને આ લોકમાં પ્રશમરસનું ઉત્તમ કોટિનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને જન્માંતરમાં પણ સદ્ગતિની પરંપરા દ્વારા મોક્ષનું પ્રકૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આથી પણ શીલમાં અપ્રમાદભાવથી યત્ન કરવો જોઈએ.

વળી, આ શીલ શ્રેષ્ઠ મુનિઓએ સેવેલું છે, માટે કાયરપુરુષો તેને સેવી શકતા નથી. તેથી શીલમાં અત્યંત આદરપૂર્વક અપ્રમાદભાવથી યત્ન કરવો જોઈએ.

હવે શીલમાં અપ્રમાદભાવ કરવાનો ઉપાય બતાવવા અર્થે કહે છે કે શુભ અંતઃકરણપૂર્વક સંસારનું નૈર્ગુણ્ય વિશેષ રસપૂર્વક ભાવન કરવું જોઈએ; જેથી શીલમાં અપ્રમાદ થઈ શકે. આશય એ છે કે શાસ્ત્રની મતિથી આ સંસારનું સ્વરૂપ સારી રીતે જાણનાર મુનિએ “આ સંસારમાંથી મારે મારા આત્માને બહાર કાઢવા માટે યત્ન કરવા જેવો છે,” એવા શુભ અંતઃકરણપૂર્વક સંસારની નિર્ગુણતાનું વિશેષ પ્રકારના રસપૂર્વક ભાવન કરવું જોઈએ; જેથી સંસારનાં બાહ્ય નિમિત્તો તેના ચિત્તને અડી શકે નહિ અને ભગવાને કહેલા ચારિત્રમાં તે અપ્રમાદપૂર્વક યત્ન કરી શકે, જેના દ્વારા તે અલ્પકાળમાં ક્ષાયિકભાવ અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે. ॥૧૬૨/૧૬૩॥

અવતરણિકા :

દીક્ષાગ્રહણની વિધિ પૂર્ણ કર્યા પછી નૂતન દીક્ષિતને કરવાનો ઉચિત એવો વંદન આદિનો વ્યવહાર ગાથા-૧૫૩-૧૫૪ માં બતાવ્યો અને ગાથા-૧૫૬ થી ૧૬૩ સુધી નૂતન દીક્ષિતને ગુરુ દ્વારા અપાતી હિતશિક્ષાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. આ રીતે દીક્ષાની વિધિનું વર્ણન સંપૂર્ણ થયું.

ત્યાં કોઈને પ્રશ્ન થાય કે ખરેખર દીક્ષાને અને ચૈત્યવંદન આદિ ક્રિયાને શું સંબંધ છે? જેથી દીક્ષાગ્રહણકાળમાં ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયા કરવામાં આવે છે? આ પ્રકારે પૂર્વપક્ષનું ઉદ્ભાવન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

આહ વિરઙ્ગપરિણામો પવ્વજ્જા ભાવઓ જિણાણસો
જં તા તહ જઙ્ગઅવ્વં જહ સો હોઙ્ગ ત્તિ કિમણેણં? ॥ ૧૬૪ ॥

અન્યથાર્થ :

આહ=(અન્ય) કહે છે- જં=જે કારણથી વિરઙ્ગપરિણામો=વિરતિનો પરિણામ ભાવઓ પવ્વજ્જા=ભાવથી પ્રવ્રજ્યા છે, જિણાણસો=(એવો) જિનાદેશ છે, તા=તે કારણથી તહ=તેવી રીતે જઙ્ગઅવ્વં = યત્ન કરવો જોઈએ, જહ=જેવી રીતે સો=આ=વિરતિનો પરિણામ, હોઙ્ગ=થાય; ત્તિ=એથી કિમણેણં=અન્ય વડે શું? =ચૈત્યવંદન વગેરે ક્રિયાના સમૂહ વડે શું?

ગાથાર્થ :

પર આહ થી કહે છે - જે કારણથી વિરતિનો પરિણામ ભાવથી પ્રવ્રજ્યા છે, એવો જિનાદેશ છે, તે કારણથી તેવી રીતે યત્ન કરવો જોઈએ, જેથી વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થાય; આથી ચૈત્યવંદન આદિ ક્રિયાઓ કરવા વડે શું?

ટીકા :

આહ પરઃ, કિમાહ? વિરતિપરિણામઃ - સકલસાવધયોગવિનિવૃત્તિરૂપઃ પ્રવ્રજ્યા ભાવતઃ=પરમાર્થતો જિનાદેશઃ=અર્હદ્વચનમિત્થં વ્યવસ્થિતમિત્તિ, યત્=યસ્માદેવં તત્=તસ્માત્તથા યતિતવ્યં=તથા પ્રયત્નઃ કાર્યઃ, યથાઽસૌ=વિરતિપરિણામો ભવતિ, ઇતિ કિમન્યેન=ચૈત્યવંદનાદિક્રિયાકલાપેન? ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૪॥

ટીકાર્થ :

પર કહે છે- શું કહે છે? તે બતાવે છે- સકલ સાવધ યોગોની વિનિવૃત્તિરૂપ વિરતિનો પરિણામ ભાવથી=પરમાર્થથી, પ્રવ્રજ્યા છે, એવો જિનનો આદેશ છે=એ પ્રકારનું અર્હદ્વનું વચન વ્યવસ્થિત છે.

જે કારણથી આમ છે=વિરતિનો પરિણામ ભાવપ્રવ્રજ્યારૂપ છે, તે કારણથી તે રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, જે રીતે આ=વિરતિનો પરિણામ, થાય; એથી અન્ય વડે શું? =ચૈત્યવંદનાદિરૂપ ક્રિયાના કલાપ વડે શું? એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અહીં પૂર્વપક્ષી શંકા કરે છે કે સર્વ પાપના વ્યાપારની નિવૃત્તિરૂપ વિરતિનો પરિણામ ભાવથી પ્રવ્રજ્યા છે એ પ્રકારનું ભગવાનનું વચન છે, તે કારણથી વિરતિનો પરિણામ પ્રગટે તે માટે સર્વ સાવધના વ્યાપારની નિવૃત્તિમાં યત્ન કરવો જોઈએ, પરંતુ ચૈત્યવંદન કરવું, સામાયિક ઉચ્ચરાવવું, વગેરે ક્રિયાઓ કરવા દ્વારા શું થાય? અર્થાત્ આ સર્વ ક્રિયાઓ વિરતિના પરિણામ માટે આવશ્યક નથી. ॥૧૬૪॥

અવતરણિકા :

પર એવ સ્વપક્ષં સમર્થયન્નાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં પરપક્ષે શંકા કરી કે ચૈત્યવંદન આદિ ક્રિયાઓ કરવાનું શું પ્રયોજન? ફક્ત વિરતિના પરિણામમાં યત્ન કરવો જોઈએ, એ રૂપ સ્વપક્ષને સમર્થન કરતાં પર જ=પૂર્વપક્ષી જ, કહે છે-

ગાથા :

સુવ્વઙ્ગ અ એવઙ્ગઅરવિરહેણઽવિ સ ઇહ ભરહમાઈણં ।
તયભાવંમિ અભાવો જં ભણિઓ કેવલસસ સુણ ॥૧૬૫॥

અન્યથાર્થ :

જં અ=અને જે કારણથી સુણ=શ્રુતમાં=શાસ્ત્રમાં, તયભાવંમિ=તેના અભાવમાં=ભાવથી વિરતિના પરિણામના અભાવમાં, કેવલસસ અભાવો=કેવલજ્ઞાનનો અભાવ ભણિઓ =કહેવાયેલો છે; (તે કારણથી) ઇહ =અહીં=જિનશાસનમાં, એવઙ્ગઅરવિરહેણઽવિ=આ વ્યતિકરના વિરહથી પણ=ચૈત્યવંદન આદિની ક્રિયા વગર પણ, ભરહમાઈણં=ભરતાદિને સ=તે=વિરતિનો પરિણામ, સુવ્વઙ્ગ=સંભળાય છે.

ગાથાર્થ :

અને જે કારણથી શાસ્ત્રમાં વિરતિના પરિણામના અભાવમાં કેવલજ્ઞાનનો અભાવ કહ્યો છે, તે કારણથી જિનશાસનમાં ચૈત્યવંદન વગેરે ક્રિયાઓ વગર પણ ભરતથકવર્તી વગેરેને વિરતિનો પરિણામ સંભળાય છે.

ટીકા :

શ્રૂયતે ચ એતદ્વ્યતિકરવિરહેણાપિ=ચૈત્યવંદનાદિસમ્બન્ધમન્તરેણાપિ સઃ=વિરતિપરિણામઃ ઇહ=જિનશાસને ભરતાદીનાં મહાપુરુષાણામિતિ, કથમિતિ ચેત્ ઉચ્યતે, તદભાવે=વિરતિપરિણામાભાવે ભાવતઃ, અભાવઃ=અસમ્ભવઃ યત્=યસ્માદ્ભણિતઃ=ઉક્તઃ કેવલસ્ય શ્રુતે=પ્રવચન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૫॥

ટીકાર્થ :

અને અહીં=જિનશાસનમાં, આ વ્યતિકરના વિરહથી પણ=ચૈત્યવંદનાદિના સંબંધ વગર પણ, ભરતાદિ મહાપુરુષોને તે=વિરતિનો પરિણામ, સંભળાય છે.

‘ઇતિ’ કથનની સમાપ્તિમાં છે.

કેવી રીતે? અર્થાત્ ભરતાદિ મહાપુરુષોને ચૈત્યવંદનાદિ વગર પણ ભાવથી વિરતિનો પરિણામ હતો, એમ કેવી રીતે સ્વીકારી શકાય? એ પ્રમાણે જો પૂર્વપક્ષી પૂછે તો તેને કહેવાય છે-

જે કારણથી શ્રુતમાં = પ્રવચનમાં, તેનો અભાવ હોતે છતે = ભાવથી વિરતિના પરિણામનો અભાવ હોતે છતે, કેવલજ્ઞાનનો અભાવ = અસંભવ, કહેવાયો છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે કે ભરતાદિએ ચૈત્યવંદન આદિ વિધિપૂર્વકની દ્રવ્યદીક્ષા ગ્રહણ કરેલ ન હતી ; છતાં ભરતાદિ મહાપુરુષોને વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થયેલો હતો.

વળી, પ્રવચનમાં કહેલું છે કે ભાવથી વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થયા વગર કેવલજ્ઞાન થાય નહિ અને દ્રવ્યદીક્ષાની ક્રિયા વગર પણ ભરતાદિને કેવલજ્ઞાન થયું, તેથી નક્કી થાય છે કે ભરતાદિને ભાવથી વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થયો હતો. માટે પૂર્વગાથામાં કહ્યું તેમ વિરતિના પરિણામમાં જ યત્ન કરવો ઉચિત છે, પરંતુ દીક્ષાની ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓ કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી; એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. ॥૧૬૫॥

અવતરણિકા :

પૂર્વપક્ષીએ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયા કર્યા વગર પણ ભરતાદિને વિરતિનો પરિણામ થયો. હવે દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયા કરવા છતાં વિરતિનો પરિણામ નથી પણ થતો, એમ બતાવવા દ્વારા દીક્ષા ગ્રહણ કરવામાં ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાકલાપને અનુપયોગી સ્થાપન કરતાં પૂર્વપક્ષી કહે છે -

ગાથા :

સંપાદિણ્વિ અ તહા ઇમંમિ સો હોઝ નત્થિ એઅં પિ ।
અંગારમહ્ગાર્હ જેણ પવજ્જંતંભવ્વા વિ ॥૧૬૬॥

અન્યથાર્થ :

તહા અ ઇમંમિ સંપાદિણ્વિ = અને તે પ્રકારે આ = ચૈત્યવંદનાદિ, સંપાદિત હોતે છતે પણ સો = તે = વિરતિનો પરિણામ, હોઝ નત્થિ = થાય છે, નથી થતો, એઅં પિ = એ પણ છે; જેણ = જે કારણથી અંગારમહ્ગાર્હ = અંગારમર્દકાદિ અભવ્વા વિ = અભવ્યો પણ (દીક્ષાગ્રહણની ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓ) પવજ્જંતે = સ્વીકારે છે.

ગાથાર્થ :

અને તે પ્રકારે ચૈત્યવંદન વગેરે ક્રિયાઓ સંપાદન કરાયે છતે પણ વિરતિનો પરિણામ થાય છે, નથી થતો, એ પણ છે; જે કારણથી અંગારમર્દક વગેરે અભવ્યો પણ ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓ સ્વીકારે છે.

ટીકા :

સમ્પાદિતેઽપિ ચ તથા અસ્મિન્ = ચૈત્યવંદનાદૌ વ્યતિકરે સતિ સઃ=વિરતિપરિણામો ભવતિ નાસ્ત્યેતદપિ, અત્રાપ્યનિયમ એવ, ઇત્યેતદેવાહ-અંગારમર્દકાદયો યેન કારણેન પ્રતિપદ્યન્તે અધિકૃતવ્યતિકરમભવ્વા અપિ, આસતાં તાવદન્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૬॥

★ “એતદપિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેલું છે કે ચૈત્યવંદનાદિ વ્યતિકર ન કરે તો તો વિરતિનો પરિણામ થાય કે ન થાય એ છે જ, પરંતુ ચૈત્યવંદનાદિ વ્યતિકર કરવા છતાં વિરતિનો પરિણામ થાય કે ન થાય એ પણ છે.

★ “અત્રાપિ” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવ્યું છે કે ચૈત્યવંદનાદિ વ્યતિકર ન કરાય તો તો વિરતિનો પરિણામ થવામાં

અનિયમ છે જ, પરંતુ ચૈત્યવંદનાદિ વ્યતિકર કરાયે છે તે અહીં પણ = વિરતિના પરિણામની પ્રાપ્તિમાં પણ, અનિયમ જ છે.

ટીકાર્થ :

અને તે પ્રકારે=પૂર્વમાં બતાવ્યું તે પ્રકારે, આ=ચૈત્યવંદનાદિ વ્યતિકર, સંપાદન કરાયે છે તે પણ તે= વિરતિનો પરિણામ, થાય છે, નથી થતો એ પણ છે. અહીં પણ=ચૈત્યવંદનાદિ વ્યતિકર કરવા છતાં વિરતિપરિણામની પ્રાપ્તિમાં પણ, અનિયમ જ છે. એથી આને જ = એ અનિયમને જ, કહે છે.

જે કારણથી અંગારમર્દકાદિ અભવ્યો પણ અધિકૃત વ્યતિકરને=દીક્ષાગ્રહણ વખતે કરાતા ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાકલાપને, સ્વીકારે છે. અન્યો તો=ભવ્યાદિ જીવો તો, દૂર રહો. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયા કરવા છતાં વિરતિનો પરિણામ થાય જ, તેવો નિયમ નથી, એ વાત પૂર્વપક્ષી, અભવ્ય એવા અંગારમર્દકાદિના દષ્ટાંત દ્વારા કહીને એમ કહે છે કે મોક્ષના અર્થીએ વિરતિના પરિણામમાં જ યત્ન કરવો જોઈએ, માટે દીક્ષાગ્રહણની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. ॥૧૬૬॥

અવતરણિકા :

કિञ्च-તच्चૈત્યવંદનાદિવિધિના સામાયિકારોપણં સતિ વા વિરતિપરિણામે ક્રિયેતાસતિ વા, ઉભયથાપિ દોષમાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૬૪ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે વિરતિનો પરિણામ ભાવથી પ્રવ્રજ્યા છે, તેથી ચૈત્યવંદન આદિ ક્રિયાની આવશ્યકતા નથી, અને તેની જ પુષ્ટિ ગાથા-૧૬૫-૧૬૬ માં અન્વયવ્યભિચાર અને વ્યતિરેકવ્યભિચાર દ્વારા કરી.

હવે વળી વિરતિનો પરિણામ હોતે છતે કે નહીં હોતે છતે ચૈત્યવંદનાદિની વિધિપૂર્વક તે સામાયિકનું આરોપણ કરાય, તો ઉભય પ્રકારે પણ થતા દોષને પૂર્વપક્ષી સ્વપક્ષના સમર્થન માટે કહે છે-

ગાથા :

સઙ્ગં તંમિ ઇમં વિહલં અસઙ્ગં મુસાવાય મો ગુરુ સ્સા વિ ।

તમ્હા ન જુત્તમેઅં પવ્વજ્જાણં વિહાણં તુ ॥૧૬૭॥

અન્યાર્થ :

તંમિ સઙ્ગં=તે હોતે છતે=વિરતિનો પરિણામ હોતે છતે, ઇમં=આ=ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકનું આરોપણ, વિહલં=વિકલ છે, અસઙ્ગં=(અને વિરતિપરિણામ) નહીં હોતે છતે ગુરુ સ્સા વિ=ગુરુને પણ મુસાવાય મો=મૃષાવાદ જ થાય છે. તમ્હા=તે કારણથી એઅં પવ્વજ્જાણં વિહાણં=આ=ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણરૂપ, પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન ન જુત્તં=યુક્ત નથી.

★ 'તુ' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

વિરતિનો પરિણામ હોતે છતે ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકનું આરોપણ વિફલ છે, અને વિરતિનો પરિણામ નહીં હોતે છતે ગુરુને પણ મૃષાવાદ થાય છે. તે કારણથી ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણરૂપ પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન યોગ્ય નથી.

દીકા :

સતિ તસ્મિન્=વિરતિપરિણામે ઇદં=ચૈત્યવંદનાદિવિધિના સામાયિકારોપણં વિફલં, ભાવત એવ તસ્ય વિદ્યમાનત્વાદન્યયતાવિવ, અસતિ=અવિદ્યમાને વિરતિપરિણામે સામાયિકારોપણં કુર્વતઃ મૃષાવાદ એવ ગુરોરપિ, અસદધ્યારોપણાદ્, અપિશબ્દાચ્છિષ્યસ્યાપિ, અયતૈવિવ અપ્રતિપત્તેઃ, યસ્માદેવં તસ્માન્ન યુક્તમેતત્ =ચૈત્ય-વંદનાદિવિધિના સામાયિકારોપણરૂપં પ્રવ્રજ્યાયા વિધાનમ્, એવમુભયથાપિ દોષદર્શનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૭॥

દીકાર્થ :

તસ્મિન્=વિરતિપરિણામે સતિ ઇદં=ચૈત્યવંદનાદિવિધિના સામાયિકારોપણં વિફલં તે=વિરતિનો પરિણામ, હોતે છતે, આ=ચૈત્યવંદનાદિની વિધિથી સામાયિકનું આરોપણ, વિફલ છે;

અન્યયતૈવ ભાવતઃ એવ તસ્ય વિદ્યમાનત્વાત્ કેમ કે અન્ય યતિમાં = સાધુમાં, જેમ ભાવથી વિરતિનો પરિણામ વિદ્યમાન છે, તેમ પ્રવ્રજ્યા લેનારમાં પણ ભાવથી જ તેનું = વિરતિના પરિણામનું, વિદ્યમાનપણું છે.

વિરતિપરિણામે અસતિ = અવિદ્યમાને સામાયિકારોપણં કુર્વતઃ ગુરોઃ અપિ મૃષાવાદઃ એવ વિરતિનો પરિણામ નહીં હોતે છતે દીક્ષા લેનારમાં સામાયિકનું આરોપણ કરતાં એવા ગુરુને પણ મૃષાવાદ જ થાય છે;

અસદધ્યારોપણાત્ કેમ કે અસદ્ધનું=અસદ્ એવા વિરતિના પરિણામનું, આરોપણ છે.

અપિશબ્દાત્ શિષ્યસ્યાપિ અયતૈવ અપ્રતિપત્તેઃ, "ગુરોરપિ" માં 'અપિ' શબ્દથી શિષ્યનો સમુચ્ચય છે, તેથી શિષ્યને પણ મૃષાવાદ જ થાય છે; કેમ કે અયતિમાં=સંસારી જીવમાં, જેમ વિરતિના પરિણામની અપ્રતિપત્તિ છે, તેમ દીક્ષા લેનારમાં પણ વિરતિના પરિણામની અપ્રતિપત્તિ છે=અસ્વીકાર છે.

યસ્માત્ એવં તસ્માત્ એતત્=ચૈત્યવંદનાદિવિધિના સામાયિકારોપણરૂપં પ્રવ્રજ્યાયાઃ વિધાનં ન યુક્તં જે કારણથી આમ છે=વિરતિપરિણામના સદ્ભાવમાં સામાયિકનું આરોપણ વિફલ છે અને વિરતિપરિણામના અભાવમાં ગુરુને પણ મૃષાવાદ થાય છે એમ છે, તે કારણથી આ=ચૈત્યવંદનાદિની વિધિથી સામાયિકના આરોપણરૂપ, પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન યુક્ત નથી.

એવં ..... ગાથાર્થઃ કેમ કે આ રીતે=ઉપરમાં વર્ણન કર્યું એ રીતે, ઉભય પ્રકારે પણ દોષનું દર્શન છે અર્થાત્ બંનેય પ્રકારે વિફલતા અને મૃષાવાદરૂપ દોષ દેખાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષી કહે છે કે દીક્ષાગ્રહણ કરવા માટે તત્પર થયેલા જીવમાં વિરતિનો પરિણામ વિદ્યમાન હોય તો ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાથી તેનામાં સામાયિકનું આરોપણ કરવું એ ફલ વગરનું છે; કેમ કે પ્રવ્રજિત થયેલ સાધુમાં જેમ ભાવથી ચારિત્રનો પરિણામ વિદ્યમાન હોય છે તેમ દીક્ષા લેનારમાં પણ ભાવથી ચારિત્રનો પરિણામ વિદ્યમાન છે. વળી તે દીક્ષા લેનારમાં વિરતિનો પરિણામ ન હોય છતાં ગુરુ તેનામાં સામાયિકનું આરોપણ કરે, તો તે આરોપણ અવાસ્તવિક હોવાથી ગુરુને પણ મૃષાવાદ દોષ જ લાગે છે અને શિષ્યને પણ મૃષાવાદની જ પ્રાપ્તિ થાય; કેમ કે દીક્ષા લેનારમાં વિરતિનો પરિણામ નથી છતાં “મેં વિરતિ ગ્રહણ કરી છે,” તેમ તે બોલે છે, માટે શિષ્યને પણ મૃષાવાદ દોષ થાય છે.

આ રીતે વિરતિનો પરિણામ હોય તોપણ દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ કરવામાં દોષ થાય છે અને વિરતિનો પરિણામ ન હોય તોપણ દીક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ કરવામાં દોષ થાય છે. તેથી ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓ કરવી ઉચિત નથી, પરંતુ વિરતિનો પરિણામ પ્રગટાવવામાં જ યત્ન કરવો જોઈએ. એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષનો આશય છે. ॥૧૬૭॥

અવતરણિકા :

एष पूर्वपक्षः, अत्रोत्तरमाह -

અવતરણિકાર્થ :

આ=ગાથા-૧૬૪ થી ૧૬૭ માં બતાવ્યો એ, પૂર્વપક્ષ છે; અહીં=પૂર્વપક્ષના કથનમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે -

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

નિશ્ચયનય પરિણામથી જ નિર્જરા અને પરિણામથી જ બંધ માને છે, અને તે દૃષ્ટિને સામે રાખીને ગાથા-૧૬૪ માં પૂર્વપક્ષી કહે છે કે વિરતિનો પરિણામ એ જીવના અધ્યવસાયસ્વરૂપ છે, તેથી વિરતિના પરિણામમાં જીવે યત્ન કરવો જોઈએ; પરંતુ વ્યવહારનયને માન્ય એવી દીક્ષાગ્રહણ કરવા માટેની ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓમાં યત્ન કરવો નિરર્થક છે.

વળી, નિશ્ચયનય જે કારણ કાર્ય કરે તે કારણને કારણ તરીકે સ્વીકારે છે; પરંતુ જે કારણ કાર્ય ન કરતું હોય તે કારણને નિશ્ચયનય કારણરૂપે સ્વીકારતો નથી. તે દૃષ્ટિને સામે રાખીને ગાથા-૧૬૫-૧૬૬ માં પૂર્વપક્ષીએ અન્વયથી અને વ્યતિરેકથી દૃષ્ટાંત બતાવ્યું કે ભરતાદિએ દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયા કરી ન હતી, છતાં પણ તેઓને વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થયો; અને અંગારમર્દકાદિએ દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયા કરી હતી, છતાં પણ તેઓને વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થયો નહિ; તેથી બાહ્ય ક્રિયાઓમાં યત્ન કરવાથી વિરતિનો પરિણામ થતો નથી, પરંતુ અંતરંગ યત્ન કરવાથી વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થાય છે, જેનાથી જીવને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રકારની નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિથી પૂર્વપક્ષીએ પોતાના પક્ષનું સ્થાપન કર્યું. વળી, પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૬૭ માં વ્યવહારનયને માન્ય એવું ચૈત્યવંદનાદિની વિધિપૂર્વક સામાયિકનું આરોપણ કરવામાં બંને પ્રકારે પ્રાપ્ત થતો દોષ બતાવ્યો.

આમ, ગ્રંથકારે નિશ્ચયનયના અભિમાનને ધારણ કરનાર પૂર્વપક્ષ ગાથા-૧૬૪ થી ૧૬૭ માં સ્થાપન કર્યો, હવે વ્યવહારનયને પ્રધાન કરીને તે પૂર્વપક્ષનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

સચ્ચં ચ્ચુ જિણાણ્ણો વિરઈપરિણામો ડ પવ્વજ્જા ।
 ણ્ણો ડ તસ્સુવાઓ પાયં તા કીરઈ ઇમં તુ ॥૧૬૮॥

અન્યથાર્થ :

સચ્ચં ચ્ચુ=સત્ય જ છે, વિરઈપરિણામો ડ પવ્વજ્જા=વિરતિનો પરિણામ જ પ્રવ્રજ્યા છે, (એ પ્રકારનો) જિણાણ્ણો=જિનાદેશ છે. ણ્ણો ડ=વળી આ=ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણનો વ્યતિકર, પાયં=પ્રાયઃ તસ્સુવાઓ=તેનો=વિરતિના પરિણામનો, ઉપાય છે, તા=તે કારણથી ઇમં=આ=ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન, કીરઈ તુ=કરાય જ છે.

ગાથાર્થ :

સત્ય જ છે કે વિરતિનો પરિણામ જ પ્રવ્રજ્યા છે, એ પ્રકારનો જિનાદેશ છે. વળી ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણનો વ્યતિકર પ્રાયઃ કરીને વિરતિના પરિણામનો ઉપાય છે, તે કારણથી ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન કરાય જ છે.

ટીકા :

સત્યમેવ, જિનાદેશો=જિનવચનમિત્યંભૂતમેવ, યદુત-વિરતિપરિણામ એવ પ્રવ્રજ્યા, નાત્રાન્યથાભાવઃ, તથાડ્યધિકૃતવિધાનમવન્ધ્યમેવ, ઇતિ એતદેવાહ-એષ પુનઃ ચૈત્યવન્દનાદિવિધિના સામાયિકારોપણવ્યતિકરઃ તસ્ય=વિરતિપરિણામસ્યોપાયો=હેતુઃ પ્રાયો=બાહુલ્યેન, તત્=તસ્માત્ ક્રિયત એવદં=ચૈત્યવન્દનાદિ પ્રવ્રજ્યાવિધાનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૮॥

ટીકાર્થ :

સત્ય જ છે=ગાથા-૧૬૪ માં પૂર્વપક્ષીએ જે કહ્યું તે સત્ય જ છે. સત્ય કેમ છે? તેથી કહે છે- જિનનો આદેશ છે=આવા પ્રકારનું જ અર્થાત્ પૂર્વપક્ષીએ કહ્યું એવા પ્રકારનું જ, જિનનું વચન છે. જે યદુત થી બતાવે છે-

વિરતિનો પરિણામ જ પ્રવ્રજ્યા છે. અહીં અન્યથાભાવ નથી અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યામાં વિરતિના પરિણામ વગર માત્ર સામાયિક ઉચ્ચરાવવાથી પ્રવ્રજ્યા થતી નથી. તોપણ અધિકૃતનું વિધાન=ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકનું આરોપણ, અવંધ્ય જ છે=વિરતિના પરિણામ પ્રત્યે અવંધ્ય જ કારણ છે, એથી કરીને આને જ કહે છે-

વળી આ=ચૈત્યવંદનાદિની વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણનો વ્યતિકર, પ્રાયઃ=બહુલપણથી, તેનો=વિરતિના પરિણામનો, ઉપાય છે=હેતુ છે, તે કારણથી આ=ચૈત્યવંદનાદિવાળું પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન, કરાય જ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વિરતિનો પરિણામ જ પરમાર્થથી દીક્ષા છે એ પ્રકારનું જિનવચન છે, એ પૂર્વપક્ષીનું કથન સત્ય જ છે; તોપણ દીક્ષાગ્રહણની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ સફળ છે; કારણ કે ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણનો પ્રસંગ જીવમાં વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ કરવાનો ઉપાય છે, માટે આ ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન કરાય છે.

આશય એ છે કે પૂર્વપક્ષી નિશ્ચયનયને સામે રાખીને પરિણામમાં યત્ન કરવાનો કહે છે અને પ્રવ્રજ્યાવિધાનને અનુપયોગી કહે છે; પરંતુ મોટાભાગના જીવોને વિરતિનો પરિણામ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણની ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થાય છે; કેમ કે સંસારથી વિરક્ત થયેલા અને સંયમને અભિમુખ થયેલા જીવની યોગ્યતાનો નિર્ણય કરીને ગુરુ તેને પ્રવ્રજ્યા આપે છે, તેથી યોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યાગ્રહણકાળમાં ચૈત્યવંદનાદિની ક્રિયાથી ભગવાન પ્રત્યે બહુમાનભાવ વધે છે, અને તેથી જો સામાયિક ઉચ્ચરાવતી વખતે તે દીક્ષા લેનાર પ્રતિજ્ઞાના અર્થમાં અત્યંત ઉપયુક્ત હોય તો તે ઉપયોગના બળથી તેનામાં પ્રાયઃ પ્રવ્રજ્યાનો પરિણામ પ્રગટે છે; અને કદાચ તેવો વીર્યનો પ્રકર્ષ ન થાય તોપણ, “મેં સામાયિક ઉચ્ચરાવ્યું છે તેથી મારે સામાયિકને અનુરૂપ ઉચિત ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ”, તેવું યોગ્ય જીવને પ્રણિધાન પેદા થાય છે; જેથી સંયમજીવનની ક્રિયાઓ ઉપયોગપૂર્વક થવાને કારણે કદાચ દીક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે ભાવથી વિરતિનો પરિણામ ન થયો હોય તોપણ પાછળથી થાય છે. આથી વ્યવહારનય ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક યોગ્ય જીવને સામાયિકના આરોપણરૂપ પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન સ્વીકારે છે. ॥૧૬૮॥

અવતરણિકા :

ઉપાયતામાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાની વિધિમાં રહેલ વિરતિપરિણામની ઉપાયતાને કહે છે. અર્થાત્ દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયા વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ કરવાનું કારણ કઈ રીતે બને? તે બતાવે છે-

ગાથા :

જિણપણ્ણત્તં લિંગં એસો ઉવિહી ઇમસ્સ ગહણંમિ ।

પત્તો મણ્ ત્તિ સમ્મં ચિંતેત્તસ્સા તઓ હોઇ ॥૧૬૯॥

અન્યથાર્થ :

જિણપણ્ણત્તં લિંગં=જિન વડે પ્રજ્ઞપ્ત લિંગ છે=રજોહરણ છે, ઇમસ્સ ઉ=અને આના=રજોહરણના, ગહણંમિ=ગ્રહણમાં એસો વિહી=આ વિધિ મણ્ પત્તો=મારા વડે પ્રાપ્ત કરાઈ છે, ત્તિ=એ પ્રમાણે સમ્મં ચિંતેત્તસ્સા =સમ્યગ્ ચિંતવતા એવાને તઓ=આ=વિરતિનો પરિણામ, હોઇ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

તીર્થકરથી પ્રણીત એવું રજોહરણ છે અને એ રજોહરણના ગ્રહણમાં ચૈત્યવંદનાદિ આ વિધિ મારા વડે પ્રાપ્ત કરાઈ છે, એ પ્રમાણે સારી રીતે ચિંતવનારને દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયાકાળમાં વિરતિનો પરિણામ થાય છે.

ટીકા :

જિનપ્રજ્ઞસં લિઙ્ગં = તીર્થકરપ્રણીતમેતત્ સાધુચિહ્નં રજોહરણમિતિ, એષ ચ = ચૈત્યવંદનાદિલક્ષણો વિધિરસ્ય = લિઙ્ગસ્ય ગ્રહણે = અઙ્ગીકરણે પ્રાપ્તો મયાઽત્યન્તદુરાપ, ઇતિ = એવં ચિન્તયતઃ સતઃ શુભભાવત્વાદસૌ = વિરતિપરિણામો ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૯ ॥

ટીકાર્થ :

જિન વડે પ્રરૂપાયેલ લિંગ છે=તીર્થકરથી પ્રણીત એવું આ સાધુના ચિહ્નરૂપ રજોહરણ છે, અને આના ગ્રહણમાં=લિંગના અંગીકરણમાં, આ=ચૈત્યવંદનાદિના લક્ષણવાળો, અત્યંત દુરાપ=દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થાય એવો, વિધિ મારા વડે પ્રમાયો છે. એ પ્રમાણે ચિંતવતા છતાં શુભભાવપણું હોવાથી આ=વિરતિનો પરિણામ, થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૬૯॥

અવતરણિકા :

કથં ગમ્યતે? ઇતિ ચેત્, ઉચ્યતે-

અવતરણિકાર્થ :

વિરતિનો પરિણામ થયો છે કે નહીં, એ કેવી રીતે જણાય છે? એ પ્રમાણે જો પૂર્વપક્ષી પૂછે તો તેને કહેવાય છે-

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે મારા વડે અત્યંત દુરાપ એવી વિધિ પ્રાપ્ત કરાઈ છે, એમ વિચારનારને વિરતિનો પરિણામ થાય છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે આ જીવમાં વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ્યો છે કે નહીં, એ કેવી રીતે જણાય? તેના સમાધાન માટે ગ્રંથકાર 'ઉચ્યતે' થી કહે છે-

ગાથા :

લક્ષિજ્જજ્ઞ કજ્જેણં જમ્હા તં પાવિકુણ સપ્પુરિસા ।

નો સેવંતિ અકજ્જં દીસઙ્ગે થેવં પિ પાણં ॥ ૧૭૦ ॥

અન્યથાર્થ :

જમ્હા=જે કારણથી તં=તેને=ચૈત્યવંદનપૂર્વક સામાયિકઆરોપણની વિધિને, પાવિકુણ=પામીને સપ્પુરિસા =સત્પુરુષો અકજ્જં નો સેવંતિ=અકાર્ય સેવતા નથી, (તે કારણથી) કજ્જેણં=કાર્ય વડે લક્ષિજ્જજ્ઞ=(વિરતિ

પરિણામ) ઓળખાય છે. (પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને સત્પુરુષો અકાર્ય કેમ સેવતા નથી ? તેને જ સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે-) શ્રેવં પિ=થોડું પણ (અકાર્ય) પાણન=પ્રાયઃ કરીને (સત્પુરુષો સેવતા નથી એ,) દોસફ=દેખાય છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી ચૈત્યવંદનાદિ વિદિપૂર્વક સામાયિક આરોપણની વિધિને પ્રાપ્ત કરીને સત્પુરુષો અકાર્ય સેવતા નથી, તે કારણથી કાર્ય દ્વારા વિરતિનો પરિણામ જણાય છે.

પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને સત્પુરુષો અકાર્ય કેમ સેવતા નથી ? તેને જ સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે થોડું પણ અકાર્ય પ્રાયઃ કરીને સત્પુરુષો સેવતા નથી, એ દેખાય છે.

ટીકા :

લક્ષ્યતે=ગમ્યતે કાર્યેણાસૌ વિરતિપરિણામઃ, કથમિત્યાહ-યસ્માત્ તં=ચૈત્યવંદનપુરસ્સરં સામાયિકારોપણવિધિં સમ્પ્રાપ્ય સત્પુરુષાઃ=મહાસત્ત્વાઃ પ્રવ્રજિતા વયમિતિ ન સેવન્તે અકાર્ય-પરલોકવિરુદ્ધં કિંચિત્, દૃશ્યતે એતત્ = પ્રત્યક્ષેણૈવોપલભ્યતે એતત્, સ્તોકમપ્યકાર્યં પ્રાયશો=બાહુલ્યેન ન સેવન્તે, અતો વિરતિપરિણામસામર્થ્યમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૦ ॥

ટીકાર્થ :

આ વિરતિનો પરિણામ કાર્ય દ્વારા ઓળખાય છે=જણાય છે. કેવી રીતે ? એથી કહે છે- જે કારણથી તેને=ચૈત્યવંદનપૂર્વક સામાયિકના આરોપણની વિધિને, પ્રાપ્ત કરીને, સત્પુરુષો=મહાસત્ત્વાવાળા જીવો, 'અમે પ્રવ્રજિત છીએ', એથી પરલોકને વિરુદ્ધ એવા કાંઈપણ અકાર્યને સેવતા નથી. આવા પ્રકારના કાર્ય દ્વારા વિરતિનો પરિણામ જણાય છે એમ અન્વય છે.

આ દેખાય છે=પ્રત્યક્ષથી જ આ પ્રાપ્ત થાય છે, થોડું પણ અકાર્ય પ્રાયઃ કરીને=બહુલપણથી, મહાપુરુષો સેવતા નથી, આથી વિરતિના પરિણામનું સામર્થ્ય=કાર્ય, આ છે=મહાપુરુષો થોડું પણ અકાર્ય સેવતા નથી એ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ચૈત્યવંદનપૂર્વક સામાયિક આરોપણની વિધિ કરતી વખતે સાત્ત્વિક પુરુષોને પરિણામ થાય છે કે 'અમે પ્રવ્રજિત છીએ માટે અમારે પરલોકની વિરુદ્ધ એવું કંઈ કરાય નહિ,' તેથી પરલોકના હિતાર્થે તેઓ ભગવાનના વચનાનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરીને સંયમના યોગોમાં સુદૃઢ યત્ન કરે છે, જેના કારણે તેઓની મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ ભગવાનના વચનાનુસારે, ઉચિત રીતે થતી હોય છે. તેનાથી જણાય છે કે તેઓમાં વિરતિનો પરિણામ છે; કેમ કે વિરતિનો પરિણામ જીવના અધ્યવસાયરૂપ છે અને તે વિરતિપરિણામનું કાર્ય ભગવાનના વચનાનુસારે થતી ઉચિત પ્રવૃત્તિ છે. આથી જેઓના ત્રણેય યોગો ઉચિત ક્રિયામાં પ્રવર્તતા હોય, તેઓમાં વિરતિનો પરિણામ અવશ્ય છે, તેવું અનુમાન થાય છે.

અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દથી એ જણાવવું છે કે ક્વચિત્ અનાભોગથી મહાપુરુષોની કોઈક કાર્યમાં સ્ખલના થાય, તોપણ તરત જ આલોચનાદિથી કાર્યમાં થયેલ દોષની તેઓ શુદ્ધિ કરી લે છે અને અત્યંત સાવધાનતાપૂર્વક દોષોના

પરિહાર માટે યત્ન કરે છે, અને આવું જીવમાં પ્રગટેલું સામર્થ્ય અંદરમાં વિરતિનો પરિણામ હોવાને કારણે જ વર્તે છે. ॥૧૭૦॥

અવતરણિકા :

સામ્પ્રતં યદુક્તં 'શ્રૂયતે ચૈતદ્વ્યતિકરવિરહેણાપિ સ ઇહ ભરતાદીનાં' इत्येतत्परिजिहीर्षुराह-

અવતરણિકાર્થ :

“અને આ=ચૈત્યવંદનાદિ, વ્યતિકરના વિરહથી પણ અહીં=જિનશાસનમાં, ભરતાદિને તે=વિરતિનો પરિણામ, સંભળાય છે”, એ પ્રમાણે જે ગાથા-૧૬૫-૧૬૬ માં કહેવાયું, એનો પરિહાર કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકાર હવે કહે છે-

ગાથા :

આહચ્ચભાવકહણં ન ચ પાયં જુજ્જણે ઇહં કાઠં ।
વવહારનિચ્છયા જં દોત્ત્રિઽવિ સુત્તે સમા ભણિયા ॥૧૭૧॥

અન્યચાર્થ :

ઇહં=અહીં=આ વિચારમાં=વ્યવહારનયને આશ્રયીને જીવોના કલ્યાણાર્થે પ્રવ્રજ્યાના વિધાનની વિચારણા ચાલે છે એ સ્થાનમાં, આહચ્ચભાવકહણં=આહત્યભાવનું=કયારેક થતા ભાવનું, કથન કાઠં=કરવા માટે પાયં ન જુજ્જણે=પ્રાયઃ યોગ્ય નથી; જં=જે કારણથી સુત્તે=સૂત્રમાં=શાસ્ત્રમાં, વવહારનિચ્છયા=વ્યવહાર અને નિશ્ચય, દોત્ત્રિઽવિ=બંને પણ સમા ભણિયા=સમ કહેવાયા છે.

★ 'ચ' પાદપૂરણ અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

વ્યવહારનયને આશ્રયીને જીવોના કલ્યાણાર્થે પ્રવ્રજ્યાવિધાનની વાત ચાલે છે, એ સ્થાનમાં, ભરતાદિના દેષાંતસ્વરૂપ કયારેક થતા ભાવનું કથન કરવું પ્રાયઃ યોગ્ય નથી; જે કારણથી શાસ્ત્રમાં વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બંને પણ નયો સમાન કહેવાયા છે.

ટીકા :

કાંદાચિત્કભાવકથનં-ભરતાદિલક્ષણં ન ચ પ્રાયો યુજ્યતે ઇહ વિચારે કર્તુ, કિમિત્યત આહ-વ્યવહારનિશ્ચયો યતો નયો દ્વાવપિ સૂત્રે સમૌ ભણિતૌ=પ્રતિપાદિતૌ ભગવદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૭૧॥

ટીકાર્થ :

આ વિચારમાં ભરતાદિના લક્ષણવાળું કાદાચિત્કભાવનું કથન કરવું પ્રાયઃ યોગ્ય નથી. કયા કારણથી ? એથી કહે છે- જે કારણથી સૂત્રમાં=આગમમાં, વ્યવહાર અને નિશ્ચય બંને પણ નયો ભગવાન વડે સમ=સરખા, કહેવાયા છે=પ્રતિપાદન કરાયા છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રસ્તુત વિચારણામાં ક્યારેક બનતા ભરતાદિના દૃષ્ટાંતોનું કથન કરવું એ પ્રાયઃ યોગ્ય નથી; કારણ કે ભગવાને સૂત્રમાં નિશ્ચય-વ્યવહાર એ બંને નયોને સમાન કહ્યા છે. આથી વ્યવહારનયની વાત ચાલતી હોય ત્યારે વચ્ચે નિશ્ચયનયની વાત લાવીને વ્યવહારનયને નિરર્થક બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો અનુચિત છે.

પ્રસ્તુતમાં પ્રવ્રજ્યાવિધાનનો અધિકાર ચાલે છે અને પ્રવ્રજ્યાની વિધિ વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી યોગ્ય જીવોને કરાવાય છે; કેમ કે મોટા ભાગના યોગ્ય જીવો પ્રવ્રજ્યાગ્રહણની વિધિ કરવા દ્વારા વિરતિના પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાં પ્રવ્રજ્યાવિધાનમાં ભરતચકવર્તીએ દીક્ષા ગ્રહણ નહોતી કરી, છતાં પણ અરીસાભુવનમાં તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા, એ પ્રકારના ક્યારેક બનતા ભાવને ગ્રહણ કરીને બાહ્ય ક્રિયાઓ વિરતિના પરિણામનું કારણ નથી, માટે મુમુક્ષુને ચૈત્યવંદનાદિ વિધિથી દીક્ષા આપવી નિરર્થક છે, તેમ કહીને વ્યવહારનયનો અપલાપ કરવો ઉચિત નથી; કેમ કે શાસ્ત્રમાં વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય, એ બંનેને સમાન કહ્યા છે. તેથી નિશ્ચયનયના સ્થાને નિશ્ચયનયને અને વ્યવહારનયના સ્થાને વ્યવહારનયને જોડવો એ જ ઉચિત છે.

વળી, કોઈ સાધુ દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી પરિણામનિરપેક્ષ થઈને માત્ર ક્રિયામાં જ રત રહેતા હોય તો તેમને નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિથી ઉપદેશ આપવામાં આવે કે પરિણામમાં યત્ન કરવામાં ન આવે અને માત્ર બાહ્યક્રિયામાં જ સંતોષ માનવામાં આવે તો આત્મહિત સાધી શકાય નહીં. તેથી શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે “પરિણામથી જ બંધ છે અને પરિણામથી જ મોક્ષ છે.”

આ રીતે જે સ્થાનમાં નિશ્ચયનયથી આત્મહિત થઈ શકતું હોય તે સ્થાનમાં નિશ્ચયનયનું અવલંબન લેવું જોઈએ, અને જે સ્થાનમાં વ્યવહારનયથી આત્મહિત થઈ શકતું હોય તે સ્થાનમાં વ્યવહારનયનું અવલંબન લેવું જોઈએ. ॥૧૭૧॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ભગવાન વડે વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય બંને સમાન કહેવાયા છે, તેથી આને જ=વ્યવહારનયના સ્થાનમાં વ્યવહારનયને બદલે નિશ્ચયનયને યોજવો ઉચિત નથી એને જ, કહે છે-

ગાથા :

जड़ जिगमयं पवज्जह ता मा ववहारणिच्छे मुअह ।
ववहारणउच्छे तित्थुच्छेओ जओऽवस्सं ॥१७२॥

અન્યથાર્થ :

જડ=જો જિગમયં=જિનમતને પવજ્જહ=તમે સ્વીકારો છો તા=તો વવહારણિચ્છે=વ્યવહાર અને નિશ્ચયને મા મુઅહ=મૂકો નહિ; જઓ=જે કારણથી વવહારણઉચ્છે=વ્યવહારનયના ઉચ્છેદમાં અવસ્સં=અવશ્ય તિત્થુચ્છેઓ=તીર્થનો ઉચ્છેદ છે.

ગાથાર્થ :

જો જિનમતને તમે સ્વીકારો છો, તો વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનયનો ત્યાગ કરો નહિ; જે કારણથી વ્યવહારનયના ઉચ્છેદમાં અવશ્ય તીર્થનો ઉચ્છેદ છે.

ટીકા :

यदि जिनमतं प्रपद्यध्वं यूयं ततो मा व्यवहारनिश्चयौ मुञ्चत=मा हासिष्ठाः, किमित्यत्र आह- व्यवहारनयोच्छेदे तीर्थोच्छेदो यतोऽवश्यम्, अतो व्यवहारतोऽपि प्रव्रजितः प्रव्रजित एवेति गाथार्थः ॥ १७२ ॥

ટીકાર્થ :

જો જિનમતને તમે સ્વીકારો છો, તો વ્યવહાર અને નિશ્ચયને ન મૂકો=ન ત્યજો, કયા કારણથી ? એમાં= એવી શંકામાં, કહે છે- જે કારણથી વ્યવહારનયના ઉચ્છેદમાં અવશ્ય તીર્થનો ઉચ્છેદ છે, એ કારણથી વ્યવહારથી પણ પ્રવ્રજિત = પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારેલો જીવ, પ્રવ્રજિત જ છે=સાધુ જ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

યોગ્ય જીવોને દીક્ષા આપવાનો શાસ્ત્રીય વ્યવહાર છે; કેમ કે વ્યવહારનયની માન્યતા પ્રમાણે દીક્ષા આપવાથી યોગ્ય જીવો સાધુવેશના બળથી સંયમનો પરિણામ કરી શકે છે. આ પ્રકારના વ્યવહારનયના સ્થાનમાં નિશ્ચયનયનું અવલંબન લઈને વ્યવહારનયનો અપલાપ કરવાથી વ્યવહારનયનો ઉચ્છેદ થાય છે; અને વ્યવહારનયનો ઉચ્છેદ થવાથી ભગવાનનું શાસન પ્રવર્તતું બંધ થઈ જાય છે, તેથી અવશ્ય તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય છે. માટે જ વ્યવહારનયના સ્થાને નિશ્ચયનયનો આશ્રય કરનાર પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે કે જો તમે ભગવાનના શાસનને માનતા હો, તો વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય એ બંનેને છોડશો નહીં; આથી તીર્થને ચલાવનાર એવા વ્યવહારનયનું અવલંબન લઈને સંયમમાં યત્ન કરશો અને યોગ્ય જીવોને વિધિપૂર્વક સંયમ આપવા માટે પ્રયત્ન કરશો, તો કલ્યાણ થશે. આથી વ્યવહારથી પણ પ્રવ્રજિત એવો યોગ્ય જીવ પ્રવ્રજ્યાવાળો જ છે, એ પ્રકારનો ભગવાનના શાસનમાં વ્યવહાર ચાલે છે.

વળી, સંયમ મ્રહણ કર્યા પછી કેવલ ક્રિયામાત્રમાં સંતોષ માનશો અને પરિણામથી નિરપેક્ષ પ્રવૃત્તિ કરશો, તો નિશ્ચયનયનો અપલાપ થશે. માટે વ્યવહારનયને અવલંબીને જેમ સંયમમ્રહણ કર્યું, તેમ સંયમમ્રહણ કર્યા પછી નિશ્ચયનયનું અવલંબન લઈને પરિણામમાં પ્રયત્ન કરશો, તો ભગવાનનું શાસન તમારા હિતનું કારણ બનશે. ॥૧૭૨॥

અવતરણિકા :

एतदेव समर्थयति-

અવતરણિકાર્થ :

આને જ સમર્થ છે, અર્થાત્ વ્યવહારનયના સ્થાને ઉચિત વ્યવહારનયથી આત્મહિત થાય છે, એ વાતનું જ સમર્થન કરે છે-

ગાથા :

વવહારપવત્તીઙ વિ સુહપરિણામો તઓ અ કમ્મસ્સ ।
નિયમેણમુવસમાઈ ણિચ્છયણયસમ્મયં તત્તો ॥ ૧૭૩ ॥

અન્યથાર્થ :

વવહારપવત્તીઙ વિ = વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ વડે પણ સુહપરિણામો = શુભ પરિણામ થાય છે, તઓ અ = અને તેનાથી = શુભ પરિણામથી, નિયમેણ = નિયમથી કમ્મસ્સ = કર્મના ઉવસમાઈ = ઉપશમાદિ થાય છે. તત્તો = તેનાથી = કર્મના ઉપશમાદિથી, ણિચ્છયણયસમ્મયં = નિશ્ચયનયને સંમત (વિરતિનો પરિણામ) થાય છે.

ગાથાર્થ :

વ્યવહારનયની પ્રવૃત્તિ વડે પણ શુભ પરિણામ થાય છે અને શુભ પરિણામથી નક્કી કર્મના ઉપશમાદિ થાય છે, કર્મના ઉપશમાદિથી નિશ્ચયનયને સંમત એવો વિરતિનો પરિણામ થાય છે.

ટીકા :

વ્યવહારપ્રવૃત્ત્યાઽપિ-ચૈત્યવન્દનાદિવિધિના પ્રવ્રજિતોઽહમિત્યાદિલક્ષણયા શુભપરિણામો ભવતિ, તતશ્ચ શુભપરિણામાત્ કર્મ્મણઃ-જ્ઞાનાવરણીયાદેઃ નિયમેનોપશમાદયો ભવન્તિ, આદિશબ્દાત્ ક્ષયક્ષયોપશમાદિપરિગ્રહઃ, નિશ્ચયનયસમ્મતં તત્ત ઇતિ તતઃ ઉપશમાદેર્વિરતિપરિણામો ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૭૩॥

★ “વ્યવહારપ્રવૃત્ત્યાઽપિ” માં ‘અપિ’ થી નિશ્ચયનયના સ્થાનમાં નિશ્ચયનયની પ્રવૃત્તિ દ્વારા પણ શુભ પરિણામ થાય છે, તેનો સમુચ્ચય કરવાનો છે.

★ “ચૈત્યવન્દનાદિવિધિના” માં આદિ પદથી ગુરુવંદન, સામાયિકચારોપણ આદિ વિધિનું ગ્રહણ છે.

★ “પ્રવ્રજિતોઽહમિત્યાદિલક્ષણયા” માં ‘ઇત્યાદિ’ પદથી માટે ભગવાનના વચનાનુસારે જ્ઞાનાભ્યાસાદિ સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ કરવાની છે, એ સ્વરૂપ ઉચિત એવી વ્યવહારની પ્રવૃત્તિનો સંગ્રહ કરવાનો છે.

★ “જ્ઞાનાવરણીયાદિ” માં આદિ શબ્દથી દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયકર્મનું ગ્રહણ છે.

★ “ઉપશમાદિ” માં આદિ શબ્દથી ક્ષય, ક્ષયોપશમાદિનો પરિગ્રહ છે અને “ક્ષયક્ષયોપશમાદિ” માં આદિ પદથી અનુબંધશક્તિના અભાવનો પરિગ્રહ છે.

ટીકાર્થ :

“ચૈત્યવંદનાદિની વિધિપૂર્વક હું પ્રવ્રજ્યેલો છું” ઇત્યાદિના લક્ષણવાળી વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ વડે પણ શુભ પરિણામ થાય છે, અને તેનાથી = શુભ પરિણામથી, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના નિયમથી = નક્કી, ઉપશમાદિ થાય છે. આદિ શબ્દથી ક્ષય, ક્ષયોપશમાદિનો પરિગ્રહ છે. તેનાથી = તે ઉપશમાદિથી, નિશ્ચયનયને સંમત એવો વિરતિનો પરિણામ થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વ્યવહારનયના સ્થાને વ્યવહારનયનું અવલંબન લઈને ચૈત્યવંદનાદિની વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરતાં યોગ્ય જીવને ચૈત્યવંદનાદિની ક્રિયાકાળમાં ક્રિયાના બળથી શુભભાવો પ્રગટે છે અને શુભભાવપૂર્વક જ્યારે પ્રવ્રજ્યાગ્રહણની વિધિ પૂરી થાય છે ત્યારે તે યોગ્ય જીવને શુભ અધ્યવસાય થાય કે “મેં શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી છે, માટે હવે શાસ્ત્રોક્ત મર્યાદાથી મારે સંયમપાલનમાં ઉચિત યત્ન કરવો જોઈએ, જેથી હું સંસારસાગરથી તરી શકું”.

આ પ્રકારનો શુભ પરિણામ થવાથી નિયમથી તે જીવના જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના ઉપશમાદિ થાય છે, અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાથી તેવા પ્રકારના શુભ પરિણામ દ્વારા યોગ્ય જીવોની જ્ઞાનાભ્યાસમાં અને ચારિત્રાચારના પાલનમાં ઉચિત પ્રવૃત્તિ થવાથી જ્ઞાનાવરણીય અને ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ઉપશમ, ક્ષય કે ક્ષયોપશમ થાય છે. અને જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના ઉપશમાદિ થવાથી જીવને વિરતિનો પરિણામ થાય છે, અને તે વિરતિનો પરિણામ નિશ્ચયનયને પ્રવ્રજ્યાવિધાનરૂપે સંમત છે.

તેથી એ ફલિત થયું કે નિશ્ચયનયને સંમત એવી વિરતિના પરિણામરૂપ ભાવપ્રવ્રજ્યાપ્રાપ્તિનું કારણ, વ્યવહારનયની ચૈત્યવંદનાદિવિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણરૂપ પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન કરવા સ્વરૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ છે. માટે નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિવાળા જીવે વિરતિના પરિણામ અર્થે પણ વિરતિના પરિણામની પ્રાપ્તિના ઉપાયભૂત એવી વ્યવહારનયની પ્રવૃત્તિમાં યત્ન કરવો જોઈએ. ॥૧૭૩॥

અવતરણિકા :

યચ્ચોક્તં 'સતિ તસ્મિન્નિદં વિફલં' इत्यादि, तन्निराकरणार्थमाह-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૬૪ ના પૂર્વપક્ષીના કથનનો ઉત્તર ગ્રંથકારે ગાથા-૧૬૮ થી ૧૭૦ માં આપ્યો, અને ગાથા-૧૬૫-૧૬૬ ના પૂર્વપક્ષીના કથનનો ઉત્તર ગ્રંથકારે ગાથા-૧૭૧ થી ૧૭૩ માં આપ્યો.

“અને તે=વિરતિનો પરિણામ, હોતે છતે આ=ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકનું આરોપણ, વિફલ છે”, ઇત્યાદિ જે પૂર્વપક્ષી વડે ગાથા-૧૬૭ માં કહેવાયેલું, તેના નિરાકરણના અર્થે ગ્રંથકાર ગાથા-૧૭૪-૧૭૫ માં કહે છે-

ગાથા :

होतेऽपि तस्मि विहलं न खलु इमं होइ एत्थऽणुद्धानं ।

सेसाणुद्धानं पि व आणाआराहणाए उ ॥१७४॥

અન્યવાર્થ :

एत्थ=અહીં=દીક્ષાના પ્રક્રમમાં, તસ્મિ હોતેઽપિ=તે=વિરતિનો પરિણામ, હોતે છતે પણ આણાઆરાહણાए उ=આજ્ઞાની આરાધના હોવાને કારણે જ સેસાણુદ્ધાનં પિ વ=શેષ અનુજ્ઞાનની જેમ ઇમં અણુદ્ધાનં=આ અનુજ્ઞાન વિહલં=વિફલ ન ખલુ હોइ= નથી જ થતું.

★ 'खलु' અને 'उ' अव्यय एवकार अर्थમાં છે.

ગાથાર્થ :

દીક્ષાના પ્રક્રમમાં વિરતિનો પરિણામ હોતે છતે પણ આજ્ઞાની આરાધના હોવાને કારણે જ શેષ અનુષ્ઠાનની જેમ આ અનુષ્ઠાન વિફળ નથી જ થતું.

ટીકા :

ભવત્યપિ તસ્મિન્=વિરતિપરિણામે વિફલં ન ચલ્તિતિ નૈવ ઇદં=ચૈત્યવન્દનાદિ ભવતિ અત્ર=પ્રક્રમેઽનુષ્ઠનં, કિન્તુ સફલમેવ શેષાનુષ્ઠનમિવ=ઉપધિપ્રત્યુપેક્ષણાદિવત્, કુત્ત્વ ઇત્યાહ- આજ્ઞાઽઽરાધનાત્ એવ=તીર્થકરો-પદેશાનુપાલનાદેવ, ભગવદુપદેશશ્ચાયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૪ ॥

★ "હોતેઽવિ" માં 'અપિ' શબ્દથી એ કહેવું છે કે વિરતિનો પરિણામ નહીં હોતે છતે તો વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ કરવા માટે ચૈત્યવંદનાદિ અનુષ્ઠાન સફળ થાય છે જ, પરંતુ વિરતિનો પરિણામ હોતે છતે પણ ચૈત્યવંદનાદિ અનુષ્ઠાન સફળ જ થાય છે.

ટીકાર્થ :

અત્ર=પ્રક્રમે તસ્મિન્=વિરતિપરિણામે ભવત્યપિ ઇદં=ચૈત્યવન્દનાદિ અનુષ્ઠનં વિફલં ન ચલ્તુ ઇતિ નૈવ ભવતિ, કિન્તુ શેષાનુષ્ઠનં ઇવ=ઉપધિપ્રત્યુપેક્ષણાદિવત્ સફલમેવ અહીં=પ્રક્રમમાં=દીક્ષાગ્રહણની વિધિના પ્રસ્તાવમાં, તે=વિરતિનો પરિણામ, હોતે છતે પણ આ=ચૈત્યવંદનાદિ, અનુષ્ઠાન વિફલ નથી જ થતું, પરંતુ શેષ અનુષ્ઠાનની જેમ=ઉપધિની પ્રત્યુપેક્ષણ વગેરેની જેમ, સફળ જ થાય છે.

કુત્ત્વ? ઇત્યાહ - ચૈત્યવંદનાદિ અનુષ્ઠાન કયા કારણથી વિફલ નથી થતું? એથી કહે છે-

આજ્ઞાઽઽરાધનાત્ એવ=તીર્થકરોપદેશાનુપાલનાત્ એવ કેમ કે આજ્ઞાની આરાધના જ છે=તીર્થકરના ઉપદેશનું અનુપાલન જ છે.

અયં ચ ભગવદુપદેશઃ અને આ=વિરતિનો પરિણામ હોતે છતે પણ વિધિપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ એ, ભગવાનનો ઉપદેશ છે.

ઇતિ ગાથાર્થઃ એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૬૭ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે દીક્ષાગ્રહણ કરતાં પહેલાં જેને ભાવથી વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થયેલો હોય, તેને ચૈત્યવંદન આદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણની ક્રિયા વિફલ છે. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે જેમ કોઈ સાધુને ભાવથી સંયમ પ્રગટી ગયું હોય તોપણ તેની ઉપધિનું પડિલેહણાદિ ક્રિયાઓ વિફળ નથી, તેમ દીક્ષા ગ્રહણ કરતાં પહેલાં વિરતિનો પરિણામ ભાવથી થઈ ચૂકેલો હોય, તોપણ ચૈત્યવંદન આદિની વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણની ક્રિયા વિફળ નથી જ.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે વિરતિના પરિણામનું કાર્ય ઉપધિનું પડિલેહણાદિ ક્રિયાઓ છે, તેથી ભાવથી સંયમવાળા સાધુની પ્રત્યુપેક્ષણાદિની ક્રિયાઓ વિફળ નથી થતી; પરંતુ ભાવથી સંયમ પ્રગટી ગયું હોય તેવા જીવને ચૈત્યવંદનાદિ

અનુજ્ઞાનપૂર્વક સામાયિકના આરોપણનું શું પ્રયોજન ? અને કોઈ પ્રયોજન ન હોય તો ચૈત્યવંદનાદિ અનુજ્ઞાન વિરતિનો પરિણામ હોતે છતે વિફળ સ્વીકારવું પડે. તેથી ગ્રંથકાર કહે છે-

તીર્થંકરના ઉપદેશનું પાલન હોવાને કારણે ચૈત્યવંદનાદિ અનુજ્ઞાનપૂર્વક સામાયિકના આરોપણની ક્રિયા વિફળ થતી નથી, અને તે વાતને સ્પષ્ટ કરવા કહે છે કે ભગવાનનો ઉપદેશ એ છે કે ભાવથી વિરતિનો પરિણામ થયો હોય, તોપણ વિધિપૂર્વક સંયમ ગ્રહણ કરવું જોઈએ, જેથી પ્રગટ થયેલો સંયમનો પરિણામ સ્થિરતાને પામે, અને વિધિપૂર્વક સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી ઉપધિનું પડિલેહણાદિ ક્રિયાઓ ઉચિત રીતે કરવી જોઈએ, જેથી પ્રગટેલ વિરતિનો પરિણામ વિનાશ ન પામે. તેથી જેમ ઉપધિનું પડિલેહણાદિ ક્રિયાઓ સફળ છે, તેમ ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણની ક્રિયા પણ સફળ છે. ॥૧૭૫॥

અવતરણિકા :

દ્વિતીયં પક્ષમધિકૃત્યાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૬૭ ના પ્રથમ પાદમાં કહેલ કે દીક્ષા લેનારમાં વિરતિનો પરિણામ હોય તો ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકનું આરોપણ વિફળ છે, એ રૂપ પ્રથમ પક્ષને આશ્રયીને પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે નિરાકરણ કર્યું.

હવે ગાથા-૧૬૭ના બીજા પાદમાં કહેલ કે દીક્ષા લેનારમાં વિરતિનો પરિણામ ન હોય તો દીક્ષા આપનાર ગુરુને પણ અને દીક્ષા લેનાર શિષ્યને પણ મૃષાવાદની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ રૂપ દ્વિતીય પક્ષને આશ્રયીને નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

અસદ્ મુસાવાઓઽવિ અ ઈસિં પિ ન જાયણ તહા ગુરુણો ।
વિહિકારગસસ આણાઆરાહણભાવઓ ચેવ ॥૧૭૫॥

અન્યથાર્થ :

તહા અ=અને તે પ્રકારે આણાઆરાહણભાવઓ ચેવ=આજ્ઞાના આરાધનનો ભાવ હોવાને કારણે જ વિહિકારગસસ ગુરુણો=વિધિકારક ગુરુને અસદ્=(દીક્ષા લેનારમાં વિરતિનો પરિણામ) નહીં હોતે છતે ઈસિં પિ =ઈષદ્ પણ મુસાવાઓઽવિ=મૃષાવાદ પણ ન જાયણ=થતો નથી.

★ 'ચેવ' એવ કાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને તે પ્રકારે આજ્ઞાના આરાધનનો ભાવ હોવાને કારણે જ વિધિ કરાવનારા ગુરુને, દીક્ષા લેનારમાં વિરતિનો પરિણામ ન હોય તોપણ થોડો પણ મૃષાવાદ પણ થતો નથી.

ટીકા :

અસતિ વિરતિપરિણામે મૃષાવાદોઽપિ ચ ઈષદપિ = મનાગપિ ન જાયતે ગુરો:-ઉક્તલક્ષણસ્ય, કિંવિશિષ્ટસ્યેત્યત્રાહ-

વિધિકારકસ્ય = સૂત્રાજ્ઞાસમ્પાદકસ્યેતિ, કુત્ત ? इत्याह-आज्ञाराधनभावत एव = भगवदाज्ञासम्पादनादेवेति गाथार्थः
॥ १७५॥

★ “મુસાવાઓડવિ” માં વિધિકારક ગુરુને થોડા પણ આજ્ઞાભંગાદિ દોષો તો થતા નથી, પરંતુ થોડો મૃષાવાદ પણ થતો નથી, તેમ ‘અપિ’ થી સમુચ્ચય કરવાનો છે.

★ ‘ઈંસિ પિ’ માં ઘણો મૃષાવાદ તો થતો નથી, પરંતુ થોડો પણ મૃષાવાદ થતો નથી. તેમ ‘અપિ’ થી સમુચ્ચય કરવાનો છે.

ટીકાર્થ :

અને વિરતિનો પરિણામ નહીં હોતે છતે કહેવાયેલ લક્ષણવાળા ગુરુને ઈષદ્ પણ = મનાડ્ પણ, મૃષાવાદ પણ થતો નથી; કેવા વિશિષ્ટ ગુરુને ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે- વિધિના કારક = સૂત્રની આજ્ઞાનું સંપાદન કરનાર, એવા ગુરુને મૃષાવાદ પણ થતો નથી. ક્યા કારણથી ? એથી કહે છે- આજ્ઞાના આરાધનનો ભાવ હોવાથી જ = ભગવાનની આજ્ઞાનું સંપાદન હોવાથી જ, થોડો પણ મૃષાવાદ થતો નથી એમ અન્વય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષા લેવા માટે તત્પર થયેલા મુમુક્ષુની યોગ્યતા જોઈને ગુરુ તેને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપતા હોય અને દીક્ષા ગ્રહણ કરનાર મુમુક્ષુને દીક્ષાગ્રહણકાળમાં વિરતિનો પરિણામ વર્તતો ન હોય તોપણ, ભગવાનની આજ્ઞાની આરાધનાનો ભાવ હોવાથી શાસ્ત્રની આજ્ઞાનું સંપાદન કરનાર ગુરુને થોડો પણ મૃષાવાદ થતો નથી. અર્થાત્ ભગવાનની આજ્ઞા છે કે “યોગ્ય જીવને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપવી, પરંતુ શિષ્યના લોભથી કે પર્ષદા આદિની વૃદ્ધિ માટે દીક્ષા ન આપવી”, અને તે પ્રકારના પરિણામપૂર્વક ગુરુ યોગ્ય જીવને દીક્ષા આપતા હોય તો, ગુરુ દ્વારા ભગવાનની તે પ્રકારની આજ્ઞાની આરાધના થાય છે. તેથી આજ્ઞાના આરાધક એવા ગુરુને થોડો પણ મૃષાવાદનો દોષ લાગતો નથી.

વળી, ગાથા-૧૬૭ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે શિષ્યને પણ મૃષાવાદની પ્રાપ્તિ થશે. તે કથનનું પ્રસ્તુત ગાથામાં ગ્રંથકારે નિરાકરણ કરેલ નથી, પરંતુ અર્થથી તેનું પણ નિરાકરણ નીચે પ્રમાણે સમજવાનું છે-

ભગવાનની આજ્ઞા છે કે “પોતાને સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય થયેલો હોય અને પોતે સંયમ પાળી શકે તેવી પોતાની યોગ્યતા જણાતી હોય, તેવા મુમુક્ષુએ યોગ્ય ગુરુ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ,” અને તે પ્રકારે દીક્ષા ગ્રહણ કરનાર મુમુક્ષુ ભગવાનની આજ્ઞાની આરાધના કરે છે. તેથી દીક્ષાગ્રહણકાળમાં તે યોગ્ય જીવના ઉપયોગનો પ્રકર્ષ થાય તો તેને ભાવથી વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થાય છે.

આમ છતાં, પ્રબળ ચારિત્રમોહનીયકર્મનો ઉદય હોય, અથવા તો દીક્ષા ગ્રહણકાળમાં તેવો ઉપયોગનો પ્રકર્ષ ન થયો હોય, અથવા તો તેવો સૂક્ષ્મબોધ ન હોય, તેના કારણે તે મુમુક્ષુમાં વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ ન થાય, તોપણ વિરતિ ગ્રહણ કર્યા પછી તે યોગ્ય જીવ અપ્રમાદભાવથી સંયમમાં યત્ન કરે તો તેને પાછળથી પણ વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થઈ શકે છે. માટે આવા આરાધક શિષ્યને દીક્ષાગ્રહણકાળમાં વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ ન થયો હોય, તો પણ, ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર હોવાથી તેને થોડો પણ મૃષાવાદનો દોષ લાગતો નથી.

॥૧૭૫॥

અવતરણિકા :

વિધિપ્રવ્રાજને ગુણાનાહ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દીક્ષા લેનારમાં ભાવથી વિરતિનો પરિણામ ન હોય તોપણ સૂત્રની આજ્ઞાનું સંપાદન કરનાર ગુરુને ઈષદ્ પણ મૃષાવાદ પણ થતો નથી. હવે વિધિપૂર્વક પ્રવ્રાજનમાં=શિષ્યને દીક્ષા આપવામાં, ગુરુને પ્રાપ્ત થતા ગુણોને કહે છે-

ગાથા :

હોંતિ ગુણા નિઅમેણં આસંસાઈહિં વિષ્ણુમુક્તસસ ।
પરિણામવિસુદ્ધીઓ અજુત્તકારિમિ વિ તયંમિ ॥૧૭૬॥

અન્યથાર્થ :

અજુત્તકારિમિ વિ તયંમિ = અયુક્તકારી પણ તે હોતે છતે = શિષ્ય હોતે છતે, પરિણામવિસુદ્ધીઓ = પરિણામની વિશુદ્ધિ હોવાથી આસંસાઈહિં વિષ્ણુમુક્તસસ = આશંસાદિથી વિપ્રમુક્તને નિઅમેણં = નિયમથી ગુણા=ગુણો હોંતિ = થાય છે.

ગાથાર્થ :

અયુક્તકારી પણ શિષ્ય હોતે છતે પરિણામની વિશુદ્ધિ હોવાથી આશંસાદિથી રહિત એવા ગુરુને નિયમથી કર્મક્ષયાદિરૂપ ગુણો થાય છે.

ટીકા :

भवन्ति गुणा नियमेन कर्मक्षयादयो विधिप्रव्राजने सति आशंसादिभिर्विप्रमुक्तस्य गुरोः, आदिशब्दात् सम्पूर्णपर्यदादिपरिग्रहः, कुतो भवन्ति? परिणामविशुद्धेः = सांसारिकदुःखेभ्यो मुच्यतामयमित्यध्यवसायाद्, अयुक्तकारिण्यपि कुतश्चित्कर्म्मोदयात् तस्मिन् = शिष्य इति गाथार्थः ॥ १७६ ॥

★ "અજુત્તકારિમિ વિ"માં 'અપિ'થી એ કહેવું છે કે યોગ્ય કરનાર શિષ્ય હોય તો તો ગુરુને નિર્જરારૂપ લાભ થાય છે જ, પરંતુ કર્મના દોષથી અયોગ્ય કરનાર પણ શિષ્ય હોય, તોપણ દીક્ષા આપનાર ગુરુને એકાંતે કર્મક્ષયાદિરૂપ લાભ થાય છે.

ટીકાર્થ :

કોઈક કર્મના ઉદયથી અયુક્તને કરનાર પણ તે હોતે છતે = શિષ્ય હોતે છતે, આશંસાદિ વડે મુકાયેલા એવા ગુરુને વિધિપ્રવ્રાજન હોતે છતે = વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યાનું દાન કરાયે છતે, નિયમથી કર્મક્ષયાદિ ગુણો થાય છે. કયા કારણથી ગુરુને ગુણો થાય છે? તેમાં હેતુ આપે છે- પરિણામની વિશુદ્ધિ છે= આ શિષ્ય સાંસારિક દુઃખોથી મુકાઓ, એ પ્રકારનો ગુરુનો અધ્યવસાય છે.

“આશંસાદિભિઃ” માં આદિ શબ્દથી સંપૂર્ણ પર્ષદા વગેરેનો પરિગ્રહ છે, અને “સમ્પૂર્ણપર્ષદાદિ”માં આદિ પદથી વૈયાવચ્ચાદિની ઈચ્છાનો સંગ્રહ કરવાનો છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસારથી વિરક્ત એવા ગુરુ, “મને શિષ્યની પ્રાપ્તિ થાઓ” એવી આશંસા વગરના હોય છે “મારી વિશાળ પર્ષદા થાય” તેવી અભિલાષા વગરના હોય છે, અને “દીક્ષા લઈને આ શિષ્ય મારી વૈયાવચ્ચાદિ કરે” તેવી પણ ઈચ્છા વગરના હોય છે; ફક્ત યોગ્યતાવાળા જીવને સંસારનાં દુઃખોમાંથી મુક્ત કરવાના આશયથી આવા ગુરુ દીક્ષા આપે છે.

આ રીતે યોગ્ય જીવને દીક્ષા આપ્યા પછી કોઈક કર્મના નિમિત્તથી તે યોગ્ય પણ શિષ્ય અનુચિત કરનાર બની શકે છે, અથવા ગુરુ છદ્મસ્થ હોવાને કારણે અયોગ્ય પણ શિષ્યમાં યોગ્યતાનો ભ્રમ ગુરુને થઈ શકે છે; તોપણ શુભ અધ્યવસાય હોવાને કારણે વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપનાર ગુરુને નિયમથી કર્મક્ષયાદિરૂપ લાભ થાય છે. ॥૧૭૬॥

ગાથા :

તમ્હા ડ જુત્તમેઅં પવ્વજ્જાએ વિહાણકરણં તુ ।
ગુણભાવઓ અકરણે તિત્થુચ્છેઆહા દોસા ॥૧૭૭॥

અન્યથાર્થ :

તમ્હા ડ = તે કારણથી જ એઅં પવ્વજ્જાએ વિહાણકરણં = આ પ્રવ્રજ્યાના વિધાનનું કરણ જુત્તં તુ = યુક્ત જ છે; ગુણભાવઓ = કેમ કે (ગુરુને કર્મક્ષયાદિ) ગુણનો ભાવ છે. અકરણે = (પ્રવ્રજ્યાના વિધાનના) અકરણમાં તિત્થુચ્છેઆહા દોસા = તીર્થનો ઉચ્છેદાદિ દોષો થાય છે.

★ ‘ડ’ અને ‘તુ’ એકાદ અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી જ આ પ્રવ્રજ્યાની વિધિનું કરણ યુક્ત જ છે; કેમ કે ગુરુને કર્મક્ષયાદિ લાભ થાય છે. પ્રવ્રજ્યાની વિધિના અકરણમાં તીર્થનો ઉચ્છેદ વગેરે દોષો થાય છે.

ટીકા :

યસ્માદેવં તસ્માત્તુ યુક્તમેતદ્ = અનન્તરોદિતં પ્રવ્રજ્યાયા વિધાનકરણં તુ ચૈત્યવન્દનાદિ, કુત્ત ઇત્યાહ-ગુણભાવતઃ = ઉક્તન્યાયાત્ કર્મક્ષયાદિગુણભાવાદ્, અકરણે પ્રસ્તુતવિધાનસ્ય તીર્થોચ્છેદાદયો દોષાઃ = તીર્થોચ્છેદઃ સત્ત્વેષુ ન ચાનુકમ્પેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૭ ॥

★ “કર્મક્ષયાદિ” માં આદિ શબ્દથી મોહનીયકર્મનો ક્ષયોપશમ અને મોક્ષને અનુકૂળ એવી પુણ્યપ્રકૃતિની પ્રાપ્તિનું ગ્રહણ કરવાનું છે અને ‘કર્મ’ શબ્દથી પાપપ્રકૃતિનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે = મોટાભાગના જીવોને ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાથી વિરતિનો પરિણામ થાય છે અને શુદ્ધ પરિણામ હોવાને કારણે ગુરુને ગુણો થાય છે, તે કારણથી જ, આ = પૂર્વમાં કહેવાયેલ પ્રવ્રજ્યાના ચૈત્યવંદનાદિ વિધાનનું કરણ યુક્ત જ છે. ક્યા કારણથી યુક્ત છે? એથી હેતુને કહે છે-

ગુણનો ભાવ છે = પૂર્વગાથામાં કહેવાયેલ ન્યાયથી કર્મક્ષયાદિરૂપ ગુણનો સદ્ભાવ છે. પ્રસ્તુત વિધાનના અકરણમાં = પ્રવ્રજ્યાની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ નહીં કરવામાં, તીર્થોચ્છેદાદિ દોષો થાય છે અર્થાત તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય છે અને સત્ત્વોમાં = જીવોમાં, અનુકંપા થતી નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૬૪ માં પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કરેલ કે ભાવથી પ્રવ્રજ્યા વિરતિના પરિણામરૂપ છે, આથી વિરતિના પરિણામમાં યત્ન કરવો જોઈએ, પરંતુ ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાકલાપ વડે શું? તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકારે ગાથા-૧૬૮ માં કહ્યું કે ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક સામાયિકના આરોપણનો વ્યતિકર પ્રાયઃ કરીને વિરતિના પરિણામનો ઉપાય હોવાથી આ વિધિથી પ્રાયઃ વિરતિનો પરિણામ પ્રગટ થાય છે અને પ્રગટ થયેલો વિરતિનો પરિણામ સ્થિર થાય છે, અને ગાથા-૧૭૬ માં કહ્યું તેમ શિષ્યને દુઃખોથી મુક્ત કરાવવાના આશયવાળા ગુરુને પણ કર્મક્ષયાદિ લાભ થાય છે. આ સર્વ કથનનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

પ્રવ્રજ્યાની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિ કરવી યોગ્ય જ છે; કેમ કે આ વિધિ કરવાથી દીક્ષા આપનારને કર્મક્ષયાદિ લાભ થાય છે; પરંતુ જો આ વિધિ કરવામાં ન આવે તો આચરણાત્મક ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાનું રહે નહિ અને માત્ર ગૃહવાસમાં રહીને વિરતિના પરિણામમાં યત્ન કરવાનો રહે, જેના કારણે સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘસ્વરૂપ જિનશાસન નહીં ચાલવાથી તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય, અને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને સાધુવેશના આલંબનથી કેટલાક જીવોને વિરતિનો પરિણામ થતો હતો તે પણ નહીં થઈ શકવાથી તેવા જીવો પર અનુકંપાનો અભાવ પ્રાપ્ત થાય. આથી પણ ગુરુએ યોગ્ય શિષ્યને પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ. ॥ ૧૭૭ ॥

અવતરણિકા :

एतदेव भावयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યોગ્ય શિષ્યને ચૈત્યવંદનાદિ વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપવામાં ન આવે તો તીર્થોચ્છેદાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય. એનું જ ભાવન કરે છે-

ગાથા :

छउमत्थो परिणामं सम्मं नो मुणइ ता ण देइ तओ ।

न य अइसओ अ तीए विणा कहं धम्मचरणं तु? ॥ १७८ ॥

અન્યથાર્થ :

छउमत्थो=છઝસ્થ પરિણામં=(શિષ્યના) પરિણામને સમ્મં નો મુણइ=સમ્યગ્ જાણતા નથી, તા=તે કારણથી

તઓ=આ=છન્નસ્થ ગુરુ, જા દેહ=(દીક્ષા) આપે નહિ. (પરંતુ અતિશયજ્ઞાની આપશે, તેમ કહેનાર પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે-) તીર્થ ય વિના=અને તેના વિના=ભાવથી દીક્ષા વગર જ, અહસઓ અ ન=(અવધિજ્ઞાનાદિ) અતિશય પણ થતો નથી. (આથી) કહં ધમ્મચરણ ?=કેવી રીતે ધર્મનું ચરણ થાય=ચારિત્રધર્મનું આચરણ થાય ?

★ 'અ' અપિ અર્થમાં છે.

★ 'તુ' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

‘છન્નસ્થ ગુરુ શિષ્ય સંબંધી પરિણામને સમ્યગ્ જાણતા નથી, તે કારણથી છન્નસ્થ ગુરુ દીક્ષા આપે નહિ; પરંતુ અતિશયજ્ઞાની દીક્ષા આપશે’, આ પ્રકારે કહેતા પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે કે ભાવથી દીક્ષા વગર જ અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશય પણ થતા નથી, આથી ચારિત્રધર્મનું આચરણ કેવી રીતે થાય ? અર્થાત્ ન જ થાય, માટે તીર્થનો નાશ થશે.

દીકા :

છન્નસ્થસત્ત્વઃ પરિણામં વિનેયસમ્બન્ધિનં ન સમ્યગ્મનુતે=ન જાનાતિ, તતો ન દદાત્યસૌ દીક્ષાં પરિણામાદર્શનિન, તતોઽતિશયી દાસ્યતીતિ ચેત્ અત્રાહ- ન ચાતિશયોઽપિ અવધ્યાદિઃ તયા = ભાવતો દીક્ષયા વિનેવ, અતઃ કથં ધર્મચરણમિતિ સામાન્યેનૈવ ધર્મચરણાભાવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૭૮॥

દીકાર્થ :

વિનેય સંબંધી પરિણામને=શિષ્યના પરિણામને, છન્નસ્થ સત્ત્વ=છન્નસ્થ ગુરુ, સમ્યગ્ જાણતા નથી. તે કારણથી=પરિણામના અદર્શનથી, આ=છન્નસ્થ ગુરુ, દીક્ષાને આપે નહિ, તેથી અતિશયવાળા આપશે, એ પ્રમાણે જો પૂર્વપક્ષી કહે તો અહીં=પૂર્વપક્ષીના કથનમાં, ગ્રંથકાર કહે છે- અને અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશય પણ તેના=ભાવથી દીક્ષા, વિના જ, થતા નથી. આથી કેવી રીતે ધર્મનું આચરણ થાય ? અર્થાત્ ન થાય. એથી સામાન્યથી જ ધર્મના આચરણનો અભાવ થાય=ચારિત્રધર્મના આચરણનો નાશ થાય, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

છન્નસ્થ ગુરુ દીક્ષા લેવા માટે ઉપસ્થિત એવા શિષ્યના પરિણામને સમ્યગ્ જાણી શકતા નથી. તેથી “હું અને દીક્ષા આપીશ અને કદાચ અયોગ્ય નીકળે તો દીક્ષા લીધા પછી પણ આ શિષ્ય અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરશે” આવા ભયને કારણે તે ગુરુ યોગ્ય પણ શિષ્યને દીક્ષા ન આપે, પરંતુ અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની કે કેવલજ્ઞાની દીક્ષા આપશે, માટે તીર્થના ઉચ્છેદ વગેરે ગ્રંથકારે પૂર્વે આપેલ દોષો થશે નહિ. આ પ્રમાણે કહેતા પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે-

ભાવથી દીક્ષા વગર અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશય પણ થતા નથી. તેથી પહેલાં અનતિશયજ્ઞાનીને દીક્ષા આપવી પડે અને દીક્ષા લીધા પછી તે અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશયવાળા થઈ શકે, તે સિવાય અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશય સંભવે નહિ; અને અનતિશયજ્ઞાનીને દીક્ષા ન આપે, તો ભાવથી દીક્ષા વગર અવધિજ્ઞાનાદિ નહિ થવાને કારણે સામાન્યથી ચારિત્રધર્મનો નાશ થાય. તેથી તીર્થના ઉચ્છેદનો દોષ પ્રાપ્ત થશે. તે આ રીતે -

જીવને પ્રાયઃ કરીને દ્રવ્યદીક્ષા ગ્રહણ કરવાને કારણે ભાવથી દીક્ષાની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પ્રાયઃ કરીને ભાવદીક્ષા સ્વીકારવાથી અવધિજ્ઞાન થઈ શકે; અને મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન તો ભાવથી પ્રવ્રજ્યા પ્રાપ્ત કર્યા પછી જ થઈ શકે છે. તેથી દ્રવ્યદીક્ષાનો નિષેધ કરવામાં આવે તો અતિશયજ્ઞાનીની પ્રાપ્તિ પણ અશક્ય થાય, જેનાથી ચારિત્રધર્મનો ઉચ્છેદ થાય. માટે છદ્મસ્થ પણ ગુરુએ યોગ્ય શિષ્યને દીક્ષા આપવી જોઈએ.

વિશેષાર્થ :

પ્રસ્તુત ગાથાની અવતરણિકામાં કહ્યું કે યોગ્ય શિષ્યને દીક્ષા નહીં આપવાથી તીર્થોચ્છેદાદિ દોષો થશે, એનું અહીં ભાવન કરે છે; અને પ્રસ્તુત ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં કહ્યું કે છદ્મસ્થ ગુરુ શિષ્યના પરિણામને સમ્યગ્ જાણતા નથી, તેથી છદ્મસ્થ ગુરુ શિષ્યને દીક્ષા ન આપે, પરંતુ અતિશયજ્ઞાની આપશે, માટે સ્થૂલથી અવતરણિકા સાથે ગાથાનું યોજન અસંગત જણાય. પરંતુ તેમ નથી, સંગત છે; કેમ કે ગ્રંથકારને યોગ્ય જીવને દીક્ષા ન આપવાથી થતા તીર્થોચ્છેદાદિ દોષોનું ભાવન કરવું છે, છતાં યોગ્ય જીવનું પ્રવ્રજ્યાવિધાન નહીં કરવામાં તીર્થોચ્છેદાદિ દોષો ન થાય તેના વિષયમાં પૂર્વપક્ષીનું શું સમાધાન છે ? અને પૂર્વપક્ષી દ્વારા કરાયેલ સમાધાન સ્વીકારીએ તો પણ યોગ્યને દીક્ષા ન આપવાથી તીર્થોચ્છેદાદિ દોષો કઈ રીતે થાય ? એ ગ્રંથકારને બતાવવું છે. આથી પ્રસ્તુત ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ગ્રંથકારે પ્રથમ પૂર્વપક્ષી દ્વારા કરાતું તીર્થોચ્છેદાદિ દોષોનું સમાધાન બતાવ્યું અને ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં પૂર્વપક્ષી દ્વારા કરાયેલ સમાધાનથી પણ થતો ચારિત્રધર્મના આચરણનો અભાવ બતાવ્યો, તેથી તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય છે, એમ સિદ્ધ થાય. તે આ રીતે-

છદ્મસ્થ ગુરુ શિષ્યના પરિણામને સમ્યગ્ જાણી શકતા નહીં હોવાથી દીક્ષા ન આપે, પરંતુ અતિશયજ્ઞાની પ્રવ્રજ્યા આપશે, એ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અતિશયજ્ઞાની પ્રવ્રજ્યા આપી શકે અને અતિશયજ્ઞાની પાસે પ્રવ્રજિત થયેલ સાધુ ભાવપ્રવ્રજ્યા પ્રાપ્ત કરી શકે, અને તે અતિશયજ્ઞાની પાસે પ્રવ્રજિત થયેલ સાધુ પણ પોતાને અતિશયજ્ઞાન થાય ત્યારે અન્ય યોગ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપે, પરંતુ અતિશયજ્ઞાન પ્રગટ્યા વગર ન આપે; આમ અતિશયજ્ઞાની પાસે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારીને યોગ્ય જીવો અતિશયજ્ઞાની બને, એ રીતે ચારિત્રધર્મનો પ્રવાહ ચાલશે, જેથી તીર્થનો ઉચ્છેદાદિ નહીં થાય. આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષી દ્વારા કરાયેલા સમાધાનનું નિરાકરણ કરવા માટે ગ્રંથકાર કહે છે કે, અતિશયજ્ઞાની પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને ભાવપ્રવ્રજ્યા પ્રાપ્ત કરનારા પણ સર્વ સાધુઓ અતિશયજ્ઞાની થતા નથી, છતાં ક્યારેક કોઈક સાધુ અતિશયજ્ઞાની થાય તો તેને માટે શિષ્યને દીક્ષા આપવી ઉચિત છે; પરંતુ તે અતિશયજ્ઞાની સાધુ જ્યારે કાળ કરી જાય અને અન્ય કોઈ સાધુ અતિશયજ્ઞાનવાળા ન હોય તો, અતિશયજ્ઞાની એવા છદ્મસ્થ સાધુ કોઈને પણ દીક્ષા આપી શકશે નહીં, તેથી પ્રવ્રજ્યાદાનનો માર્ગ સર્વથા બંધ થઈ જશે, જેથી ચારિત્રધર્મનો નાશ થવાને કારણે તીર્થનો ઉચ્છેદ થશે.

આથી અતિશયજ્ઞાની વિદ્યમાન હોય તો તે યોગ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપે અને અતિશયજ્ઞાની વિદ્યમાન ન હોય તો ગીતાર્થ સાધુ શાસ્ત્રમાં બતાવેલ લિંગો દ્વારા ગુણો જાણીને યોગ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપે, તો પાંચમા આરાના અંત સુધી ચારિત્રધર્મ પ્રવર્તવાને કારણે તીર્થ ચાલી શકે, અન્યથા તીર્થનો ઉચ્છેદ વગેરે દોષો થાય, એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે. ||૧૭૮||

અવતરણિકા :

यच्चात्र भरताद्युदाहरणमुक्तं तदङ्गीकृत्याह-

અવતરણિકાર્થ :

અને અહીં=પ્રવ્રજ્યાગ્રહણના વિષયમાં, પૂર્વપક્ષી દ્વારા ગાથા-૧૬૫ માં જે ભરતાદિનું ઉદાહરણ કહેવાયું હતું, તેને આશ્રયીને ગ્રંથકાર કહે છે-

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૬૪ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે વિરતિનો પરિણામ એ ભાવથી પ્રવ્રજ્યા છે, તેથી વિરતિના પરિણામમાં યત્ન કરવો જોઈએ, પરંતુ દીક્ષાગ્રહણની ક્રિયામાં યત્ન કરવો જોઈએ નહિ; અને તેની પુષ્ટિ કરતાં ગાથા-૧૬૫ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ભરતાદિ મહાપુરુષોએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી ન હતી, છતાં તેઓને વિરતિનો પરિણામ થયો. માટે ચૈત્યવંદનાદિ પ્રવ્રજ્યાવિધાનની આવશ્યકતા નથી.

વળી, એ કથનનું ગાથા-૧૭૧ માં સમાધાન કરતાં ગ્રંથકારે કહેલ કે જિનશાસન નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય પર ચાલે છે, તેથી જિનવચન માનનારે ભરતાદિના દૃષ્ટાંત દ્વારા વ્યવહારનયનો અપલાપ કરીને પ્રવ્રજ્યાના ચૈત્યવંદનાદિ વિધાનકરણનો નિષેધ કરવો ઉચિત નથી. તે વાતમાં કંઈક વિશેષ કહેવું આવશ્યક લાગવાથી ગ્રંથકાર સિંહાવલોકિતન્યાય દ્વારા ફરી તે કથનનું સ્મરણ કરીને પ્રસ્તુત ગાથામાં સમાધાન કરે છે-

ગાથા :

आहच्चभावकहणं तं पि हु तप्पुव्वयं जिणा बिंति ।
तयभावे ण य जुत्तं तयं पि एसो विही तेणं ॥१७९॥

અન્વયાર્થ :

આહચ્ચભાવકહણં=(ભરતાદિના અતિશયાદિરૂપ જે) કાદાચિત્કભાવનું કથન છે, તં પિ = તે પણ તપ્પુવ્વયં = તેના પૂર્વક = જન્માંતરમાં અભ્યસ્ત પ્રવ્રજ્યાના વિધાનપૂર્વક, જિણા બિંતિ = જિનો કહે છે; તયભાવે ય = અને તેના અભાવમાં = જન્માંતરમાં અભ્યસ્ત પ્રવ્રજ્યાવિધાનના અભાવમાં, તયં પિ = તે પણ = કાદાચિત્કભાવનું કથન પણ, ણ જુત્તં = યુક્ત નથી. તેણં = તે કારણથી એસો વિહી = આ વિધિ (ન્યાય) છે.

★ 'હુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

ભરતાદિના અતિશયાદિરૂપ જે કાદાચિત્કભાવનું કથન છે, તે પણ જન્માંતરમાં કરાયેલા પ્રવ્રજ્યાવિધિના સેવનપૂર્વક છે, એમ જિનેશ્વરો કહે છે; અને જન્માંતરમાં કરાયેલા પ્રવ્રજ્યાવિધિના સેવનના અભાવમાં આવા કાદાચિત્કભાવનું કથન પણ યોગ્ય નથી, તેથી આ વિધિ સંગત છે.

ટીકા :

કાદાચિત્કભાવકથનં ભરતાદીનામતિશયાદિરૂપં યત્, તદપિ તત્પૂર્વકં=જન્માન્તરાભ્યસ્તપ્રવ્રજ્યાવિધાનપૂર્વકં જિના બ્રુવતે, તદભાવે ચ=જન્માન્તરાભ્યસ્તપ્રવ્રજ્યાવિધાનાભાવે ચ, ન યુક્તં તદપિ=કાદાચિત્કભાવકથનં, યત એવમેષ વિધિઃઅનન્તરોદિતઃ પ્રવ્રજ્યાયાઃ તતો ન્યાય્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૭૯॥

★ “ભરતાદીનામતિશયાદિરૂપં” માં ‘અતિશય’ શબ્દથી દ્રવ્યદીક્ષા ગ્રહણ કર્યા વગર ભરતાદિને સીધું કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તેનું ગ્રહણ કરવાનું છે, અને આદિ પદથી દ્રવ્યદીક્ષા વગર જ ભરતાદિને પ્રાપ્ત થયેલ ભાવદીક્ષાનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ટીકાર્થ :

ભરતાદિના અતિશયાદિરૂપ જે કાદાચિત્કભાવનું કથન છે=ક્યારેક થનારા ભાવનું કથન છે, તે પણ તેના પૂર્વક=જન્માંતરમાં અભ્યસ્ત પ્રવ્રજ્યાના વિધાનપૂર્વક, જિનો કહે છે; અને તેના અભાવમાં=જન્માંતરમાં અભ્યસ્ત પ્રવ્રજ્યાના વિધાનના અભાવમાં, તે પણ=કાદાચિત્કભાવનું કથન પણ, યુક્ત નથી. જે કારણથી આમ છે=જન્માંતરમાં પ્રવ્રજ્યાવિધાનના અભ્યાસ વગર કાદાચિત્કભાવનું કથન યુક્ત નથી એમ છે, તે કારણથી, આ=પૂર્વમાં કેહેવાયેલ, પ્રવ્રજ્યાની વિધિ ન્યાય્ય છે=યુક્તિયુક્ત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૬૫ માં કહેલ કે ભરતાદિકે દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરેલ ન હતી, છતાં પણ તેઓને વિરતિનો પરિણામ થયો, તેથી કલ્યાણના અર્થીએ વિરતિના પરિણામમાં યત્ન કરવો જોઈએ, વિરતિના ગ્રહણમાં નહિ. તેન ગ્રંથકાર કહે છે કે દ્રવ્યપ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કર્યા વગર ભરતાદિને ભાવપ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિ થઈ અને કેવલજ્ઞાનરૂપ અતિશય પ્રાપ્ત થયો, તે રૂપ ક્યારેક થનારો ભાવ પણ જન્માંતરમાં અભ્યસ્ત કરાયેલા પ્રવ્રજ્યાના વિધાનપૂર્વક છે, અર્થાત્ પૂર્વભવોમાં પાળેલ દ્રવ્યચારિત્રથી ભરતાદિને આ ભવમાં આવો કાદાચિત્કભાવ પ્રગટ થયેલો છે, એમ જિનેશ્વરો કહે છે. આથી જન્માંતરમાં દ્રવ્યદીક્ષાપૂર્વક ભાવદીક્ષાનું સેવન કર્યા વગર ક્યારેક થનારો એવો ભાવથી વિરતિનો પરિણામ પણ થઈ શકે નહિ. તેથી પૂર્વમાં બતાવેલી પ્રવ્રજ્યાગ્રહણની વિધિ સંગત છે. ॥૧૭૯॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૬૩ માં દીક્ષાની વિધિ પૂરી થઈ ત્યારપછી પ્રવ્રજ્યાની ચૈત્યવંદનાદિ વિધિને અનુચિત સ્થાપન કરવા માટે પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૬૪ થી ૧૬૭ માં નિશ્ચયનયનું અવલંબન લઈને કહ્યું કે બાહ્યદીક્ષાનાગ્રહણમાં યત્ન કરવા કરતાં વિરતિના પરિણામમાં જ યત્ન કરવો ઉચિત છે. તેનું ગ્રંથકારે ગાથા-૧૬૮ થી ૧૭૯ માં નિરાકરણ કર્યું અને સ્થાપન કર્યું કે વિરતિના પરિણામ માટે વિધિપૂર્વક બાહ્યદીક્ષા ગ્રહણ કરવી ઉચિત છે.

હવે અન્ય કેટલાક વાદીઓ દીક્ષાગ્રહણને પાપના ફળરૂપે કહે છે, તેનું નિરાકરણ કરવા અર્થે પ્રથમ તે મતનું સ્થાપન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

અણો અગારવાસં પાવાઽ પરિચ્ચયંતિ ઇહં ચિંતિ ।
સીઓદગાઙ્ગભોગં અદિન્નદાણ ત્તિ ન કરંતિ ॥૧૮૦॥

અન્યથાર્થ :

અગારવાસં=(દીક્ષા લેનારાઓ) અગારવાસને પાવાઽ=પાપથી પરિચ્ચયંતિ=ત્યજે છે, અદિન્નદાણા =અદત્તદાનવાળા છે. ત્તિ=એથી સીઓદગાઙ્ગભોગં=શીતોદક વગેરેના ભોગને ન કરંતિ=કરતા નથી, ઇહં અણો ચિંતિ=એ પ્રમાણે અન્ય વાદીઓ કહે છે.

ગાથાર્થ :

દીક્ષા લેનાર જીવો ગૃહવાસને પાપના ઉદયથી ત્યજે છે, ભૂતકાળમાં દાન આપેલું નથી, એથી દીક્ષા લેનારાઓ શીતલ ઉદક વગેરેના ભોગને ભોગવતા નથી, એ પ્રમાણે અન્ય વાદીઓ કહે છે.

ટીકા :

અન્યે વાદિન ઇતિ બ્રુવત ઇતિ સમ્બન્ધઃ, કિમિત્યાહ-અગારવાસં=ગૃહવાસં પાપાત્ પરિત્યજન્તિ, પાપોદયેન તત્પરિત્યાગબુદ્ધિરુત્પદ્યત ઇતિ ભાવઃ, તથા શીતોદકાદિભોગમ્, આદિશબ્દાદિકૃત્યાદિપરિગ્રહઃ, અદત્તદાના ઇતિ ન કુર્વન્તિ, પાપોદયેનૈવ તત્પરિહારબુદ્ધિરુત્પદ્યતઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૮૦॥

ટીકાર્થ :

અન્ય વાદીઓ આ પ્રમાણે કહે છે, એ પ્રકારે મૂળગાથામાં ઇહં ચિંતિ નો અણો સાથે સંબંધ છે. અન્ય વાદીઓ શું કહે છે? એથી કરીને કહે છે- દીક્ષા લેનારાઓ અગારવાસને=ગૃહવાસને, પાપથી ત્યજે છે. પાપના ઉદયથી તેના=ગૃહવાસના, પરિત્યાગની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રકારનો ભાવ છે; અને અદત્તદાનવાળા છે =ભૂતકાળમાં નહીં અપાયેલ દાનવાળા છે, એથી શીતોદકાદિના ભોગને કરતા નથી. અર્થાત્ પાપના ઉદયથી જ તેના પરિહારની = શીતલ પાણી વગેરેના ભોગના ત્યાગની, બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. “શીતોદકાદિ” માં આદિ શબ્દથી વિગઈ વગેરેનો પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષાગ્રહણના વિષયમાં કેટલાક વાદીઓ માને છે કે ભૂતકાળમાં જેમણે દાન આપેલ નથી, તેઓને પુણ્યના ઉદયથી મળેલી ભોગસામગ્રીનો ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કરીને તેઓ શીતલ પાણી, વિગઈઓવાળા ભોજન વગેરેનો ત્યાગ કરે છે; કેમ કે ભૂતકાળમાં જેમણે દાન-પુણ્ય કર્યા હોય તે લોકો દાનના ફળરૂપે ગૃહવાસમાં રહીને શીતળ પાણી વગેરેનો ભોગ કરી શકે છે. જ્યારે દીક્ષા લેનારાઓનું દાનથી કરેલ પુણ્ય પૂરું થયેલું હોય છે, તેથી પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને છોડીને તેઓ ભોગથી રહિત એવું નિરસ જીવન જીવે છે. માટે આત્મકલ્યાણ માટે ભોગોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી નથી, પરંતુ પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને ભોગવીને સત્કાર્યો કરવાં ઉચિત છે, એ પ્રકારનો અન્ય વાદીઓનો આશય છે. ॥ ૧૮૦ ॥

અવતરણિકા :

एतदेव समर्थयति-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૮૦ માં અન્ય વાદીઓએ સ્થાપન કર્યું કે દીક્ષા લેનારા પાપના ઉદયથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કરે છે. એ વાતનું જ ગાથા-૧૮૧ થી ૧૮૪ સુધી સમર્થન કરે છે-

ગાથા :

बहुदुःखसंविदतो नासइ अथो जहा अभव्वाणं ।
इअ पुत्रेहि वि पत्तो अगारवासोऽवि पावाणं ॥૧૮૧॥

અન્યથાર્થ :

જહા = જે પ્રમાણે અભવ્વાણં = અભવ્યોનો = અપુણ્યવાળા જીવોનો, बहुदुःखसंविदतो = બહુ દુઃખથી અર્જિત અથો = અર્થ નાસડ = નાશ પામે છે, इअ = એ પ્રમાણે પાવાણં = પાપવાળાઓનો પુત્રેહિ વિ = પુણ્ય વડે પણ પત્તો = પ્રાપ્ત એવો અગારવાસોઽવિ = અગારવાસ પણ (નાશ પામે છે.)

ગાથાર્થ :

જે પ્રમાણે પાપી જીવોનું ઘણા દુઃખથી અર્જન કરેલું પણ ઘન નાશ પામે છે, એ પ્રમાણે પાપીઓનો પુણ્ય વડે પણ પ્રાપ્ત થયેલ ગૃહવાસ પણ નાશ પામે છે.

ટીકા :

बहुदुःखसंविदतोऽपि = बहुदुःखसमर्जितः सन् नश्यत्यर्थो यथाऽभव्वानाम् = अपुण्यवतां, इति = एवं पुण्यैरपि प्राप्तोऽगारवासोऽपि पापानां नश्यति क्षुद्रपुण्योपात्तत्वादिति ગાથાર્થઃ ॥૧૮૧॥

★ “बहुदुःखसंविदतोऽपि” માં ‘અપિ’ અધ્યાહાર રહેલ છે અને તે ‘અપિ’ દ્વારા એ સમુચ્ચય કરવો છે કે પુણ્યરહિત જીવોનું અલ્પ દુઃખથી અર્જિત ઘન તો નાશ પામે છે, પરંતુ બહુ દુઃખથી અર્જિત પણ ઘન નાશ પામે છે.

★ “पुत्रेहि वि” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવવું છે કે પાપીઓનો શ્રમથી પ્રાપ્ત થયેલો ગૃહવાસ તો નાશ પામે છે, પરંતુ ભોગસામગ્રી અપાવે તેવા પુણ્યથી પણ પ્રાપ્ત થયેલો ગૃહવાસ નાશ પામે છે.

★ “अगारवासोऽवि” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે પાપીઓનો પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલ અર્થ તો નાશ પામે છે, પરંતુ અગારવાસ પણ નાશ પામે છે.

ટીકાર્થ :

જે રીતે અભવ્યોનો = અપુણ્યવાળાઓનો, બહુ દુઃખથી અર્જિત છતો પણ અર્થ = ધન, નાશ પામે છે, એ રીતે પાપવાળાઓનો પુણ્ય વડે પણ પ્રમાણેલો અગારવાસ પણ = ગૃહવાસ પણ, નાશ પામે છે; કેમ કે ક્ષુદ્ર પુણ્યથી ઉપાત્તપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

ચત્તંમિ ઘરાવાસે ઓઆસવિવજ્જિઓ પિવાસત્તો ।
 खुहिओ अ परिअडंतो कहं न पावस्स विसउ त्ति? ॥ ૧૮૨॥

અન્યથાર્થ :

ઘરાવાસે ચત્તંમિ=ગૃહાવાસ ત્યજ્યે છતે ઓઆસવિવજ્જિઓ=અવકાશથી વિવર્જિત, પિવાસત્તો=પિપાસાર્ત
 =તૃષ્ણાથી પીડિત, खुहिओ अ=અને ક્ષુધિત પરિઅડંતો=રખડતો કહં=કેવી રીતે પાવસ્સ વિસઓ ન=પાપનો વિષય
 ન થાય ?

★ 'ત્તિ' કથનની સમાપ્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

ગૃહાવાસનો ત્યાગ કરાયે છતે આશ્રયથી રહિત, તૃષ્ણાથી પીડિત અને ભૂખથી પીડિત, પરિભ્રમણ
 કરતા એવા સાધુ કેવી રીતે પાપનો વિષય ન થાય ? અર્થાત્ થાય જ.

ટીકા :

ત્યક્તે ગૃહાવાસે પ્રવ્રજિતઃ સન્નિત્યર્થઃ અવકાશવિવર્જિતઃ=આશ્રયરહિતઃ પિપાસાર્તઃ=તૃષ્ણાપ્રીતઃ ક્ષુધિતશ્ચ
 પર્યટન્ કથં ન પાપસ્ય વિષય ઇતિ, પાપોદયેન સર્વમેતદ્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૮૨॥

ટીકાર્થ :

ગૃહાવાસ ત્યજ્યે છતે અર્થાત્ પ્રવ્રજિત છતા, અવકાશથી વર્જિત=આશ્રયથી રહિત, પિપાસાથી
 આર્ત=તૃષ્ણાથી ઘેરાયેલા, અને ક્ષુધિત=ભૂખ્યા, ચારેય બાજુ ભટકતા એવા સાધુ કેવી રીતે પાપનો વિષય
 ન થાય ? અર્થાત્ થાય જ. આ સર્વ=ઉપરમાં કહેલ આશ્રયથી રહિતાદિ સર્વ, પાપના ઉદયથી થાય છે,
 એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અવતરણિકા :

તથા चाह -

અવતરણિકાર્થ :

અને તે રીતે કહે છે અર્થાત્ જે રીતે પ્રવ્રજિત એવા સાધુ ઘર વગરના, ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી પીડિત, ભટકતા
 એવા પાપનો વિષય બને છે, તે રીતે દીક્ષા લેવાથી ધર્મ પણ થતો નથી; તે બતાવતાં કહે છે-

ગાથા :

‘સુહજ્ઞાણાઓ ધમ્મો સઙ્ગવિહીણસ્સ તં કઓ તસ્સ? ।
 અણ્ણં પિ જસ્સ નિચ્ચં નત્થિ ઉવઢુંભહેઽ ત્તિ ॥૧૮૩॥

ગાથાર્થ :

ગાથા-૧૮૩ માં સ્થાપન કર્યું કે શુભધ્યાનથી ધર્મ થાય છે અને ગૃહવાસનો ત્યાગ કરનારને શુભધ્યાન થઈ શકતું નથી; તે કારણથી ગૃહાશ્રમમાં રત, સંતોષી મનવાળા, અનાકુળ, બુદ્ધિમાન, પરંતું હિત કરવામાં એકરતિવાળા, મધ્યસ્થ ધર્મને સાધે છે.

ટીકા :

यस्मादेवं तस्मात् गृहाश्रमरतः सन्, सन्तुष्टमनाः न तु लोभाभिभूतः, अनाकुलो न तु सदा गृहकर्तव्यतामूढः, धीमान् = बुद्धिमान् तत्त्वज्ञः, परहितकरणैकरतिः न त्वात्मम्भरिः, धर्मं साधयति मध्यस्थो न तु क्वचिद् रक्तो द्विष्टो वेति गाथार्थः ॥૧૮૪॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે = ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૩ માં પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કર્યું એમ છે, તે કારણથી સંતોષ પામેલ મનવાળા પરંતુ લોભથી અભિભૂત નહીં; અનાકુળ પરંતુ સદા ઘરસંબંધી કર્તવ્યતામાં મૂઢ નહીં; ધીમાન = બુદ્ધિમાન એવા તત્ત્વને જાણનાર, પરહિતકરણમાં એકરતિવાળા પરંતુ આત્માને ભરનાર નહીં = સ્વાર્થી નહીં; મધ્યસ્થ પરંતુ ક્યાંક રક્ત કે દ્વિષ્ટ નહીં = ક્યાંક રાગવાળા કે ક્યાંક દ્વેષવાળા નહીં; આવા પ્રકારના ગૃહાશ્રમમાં રત છતાં ધર્મને સાધે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેવી રીતે પુણ્ય વગરના જીવોનું ઘણા સંક્લેશથી પ્રાપ્ત થયેલું ધન પણ નાશ પામે છે, તેવી જ રીતે ભૂતકાળમાં કરેલ ધર્મ દ્વારા બંધાયેલ પુણ્યથી વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થયેલ વૈભવયુક્ત ગૃહવાસનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરનારાઓનો ગૃહવાસ પણ પાપના ઉદયથી જ નાશ પામે છે; કેમ કે પૂર્વભવમાં તેમણે તુચ્છ કોટિનું પુણ્ય કરેલું છે, જેના કારણે પહેલાં તેઓને વૈભવથી યુક્ત ગૃહવાસ મળ્યો અને પાછળથી તે નાશ પામ્યો. આ રીતે દૃષ્ટાંતથી ગાથા-૧૮૧ માં દીક્ષા પાપના ઉદયથી થાય છે, તેમ બતાવીને, હવે અનુભવના બળથી દીક્ષા પાપના ઉદયથી કઈ રીતે છે ? તે બતાવે છે-

દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી સાધુને રહેવા માટે કોઈ આશ્રય હોતો નથી, તરસ લાગે ત્યારે પાણી પણ તરત મળતું નથી પરંતુ યાચના કરીને લાવવું પડે છે અને ન મળે ત્યાં સુધી તરસ પણ વેઠવી પડે છે. વળી ભૂખ લાગે ત્યારે ભોજન પણ તૈયાર મળતું નથી પરંતુ યાચના કરીને લાવવું પડે છે અને ન મળે ત્યાં સુધી ભૂખ પણ સહન કરવી પડે છે. આ રીતે ભૂખ-તરસને સહન કરતા, રહેવાના સ્થાન વગર રખડતા એવા સાધુ, ભૂતકાળમાં કરેલા પાપના ફળને ભોગવે છે; આમ અનુભવથી ગાથા-૧૮૨ માં દીક્ષા એ પાપનું ફળ છે, એમ બતાવીને, હવે દીક્ષામાં ધર્મની સાધના કઈ રીતે થઈ શકતી નથી, તે બતાવે છે-

શુભધ્યાનથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત સર્વ દર્શનકારોને માન્ય છે, અને ઘર, ભોજનસામગ્રી આદિ સર્વથી રહિત સાધુને તે ધર્મધ્યાનાદિ શુભધ્યાન ક્યાંથી હોય ? કેમ કે ઠંડી-ગરમીથી રક્ષણ માટેનું રહેઠાણ તો દૂર રહ્યો, પરંતુ શુભધ્યાનના કારણીભૂત એવી કાયાના ઉપજંભનો હેતુ એવું ભોજન પણ

તેમને યોગ્ય સમયે સદા મળતું નથી. તેથી સાધુ હંમેશાં રહેવાના સ્થાનની અને આહારની ચિંતામાં સમય પસાર કરે છે, તેથી તેને શુભધ્યાન સંભવી શકે નહિ. આ પ્રમાણે ગાથા-૧૮૩ માં દીક્ષા પાપના ઉદયથી થાય છે અને દીક્ષામાં ધર્મ સંભવતો નથી, એમ બતાવીને, હવે ધર્મ કઈ રીતે સાધી શકાય ? તે બતાવવા પૂર્વપક્ષી કહે છે-

જે કારણથી સંયમજીવનમાં ધર્મની પ્રવૃત્તિ સંભવતી નથી, તે કારણથી ધર્મની સાધના જેણે કરવી હોય; તેણે સંતોષી મનવાળા થઈને ગૃહકાર્યની ઉચિત પ્રવૃત્તિઓ કરવી જોઈએ; પરંતુ લોભને પરવશ થઈને કેવલ ધનસંચયમાં શક્તિનો વ્યય કરવો જોઈએ નહિ. વળી ગૃહનાં કાર્યો કરવામાં મૂઢ થઈને જીવવું જોઈએ નહિ, પરંતુ પોતાની પ્રાથમિક જરૂરીયાતો મેળવ્યા પછી મનને અનાકુળ કરીને સત્પ્રવૃત્તિઓમાં યત્ન કરવો જોઈએ અને તત્ત્વને જાણવામાં સદા યત્ન કરીને બુદ્ધિમાન થવું જોઈએ, જેથી જગતમાં તત્ત્વ શું છે ? અતત્ત્વ શું છે ? તે જાણીને આત્માને તત્ત્વથી વાસિત ચિત્તવાળો રાખી શકાય. તથા ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ પારકાનું હિત કરવામાં એકરતિને ધારણ કરવી જોઈએ, પરંતુ કેવલ પોતાની ઉદરપૂર્તિની વિચારણા કરીને સ્વાર્થી બનવું જોઈએ નહિ અને ભોગસામગ્રીમાં રાગ-દ્વેષ કર્યા વગર મધ્યસ્થતા ધારણ કરવી જોઈએ, જેના કારણે શુભધ્યાન રહેવાથી ધર્મની સાધના થઈ શકે. આ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીના કથનનો આશય છે. ||૧૮૧/૧૮૨/૧૮૩/૧૮૪||

અવતરણિકા :

एष पूर्वपक्षः, अत्रोत्तरमाह-

અવતરણિકાર્થ :

આ=ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૪માં બતાવ્યો એ, પૂર્વપક્ષ છે. અહીં=પાપના ઉદયથી ગૃહવાસનો ત્યાગ થાય છે અને ગૃહવાસના ત્યાગથી ધર્મ થઈ શકતો નથી, એ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે-

ગાથા :

किं पावस्स सरूवं किं वा पुन्नस्स? संकिलिदुं जं ।

वेइज्जइ तेणेव य तं पावं पुण्णमिअरं ति ॥૧૮૫॥

અન્યથાર્થ :

કિં પાવસ્સ સરૂવં કિં વા પુન્નસ્સ?=(આચાર્ય પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે-) પાપનું સ્વરૂપ શું ? અને પુણ્યનું શું ? (તેનો પૂર્વપક્ષી જવાબ આપે છે-) જં સંકિલિદું=જે સંકલિષ્ટ છે તેણેવ ય=અને તેના વડે જ=સંકલેશ વડે જ, વેइज्जइ=વેદાય છે તં પાવં=તે પાપ છે, इअरं પુણ્ણં=ઈતર પુણ્ય છે=પાપથી વિપરીત હોય તે પુણ્ય છે.

★ 'વા' ચકાર અર્થમાં છે.

★ 'તિ' કથનની સમાપ્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

આચાર્ય પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે કે પાપનું સ્વરૂપ શું છે ? અને પુણ્યનું સ્વરૂપ શું છે? તેનો જવાબ પૂર્વપક્ષી આપે છે કે જે સંકિલ્પ છે અને સંકલેશ વડે જ અનુભવાય છે તે પાપ છે, જે પાપથી વિપરીત હોય તે પુણ્ય છે.

ટીકા :

‘પાપાત્પરિત્યજન્તિ પુણ્યોપાત્તં ગૃહાશ્રમં’ इति परमतम्, आचार्यस्त्वाह-किं पापस्य स्वरूपं किं वा पुण्यस्य? इति अभिप्रायस्य (? अभिप्रेत्य) पुण्यपापयोर्यथा सम्यग्लक्षणं तथा कुशलानुबन्धिनः पुण्यात् परित्यजन्ति गृहवासमित्येतच्च वक्ष्यति, परस्तु तयोः स्वरूपमाह-सङ्क्लिष्टं = मलिनं यत्स्वरूपतो वेद्यते च अनुभूयते तेनैव = सङ्क्लेशेनैव तत्पापं, पुण्यमितरदिति यदसङ्क्लिष्टमसङ्क्लेशेनैव च वेद्यत इति गाथार्थः ॥१८५॥

નોંધ :

ટીકામાં અભિપ્રાયસ્ય છે, તેને ઠેકાણે ‘અભિપ્રેત્ય’ હોવું જોઈએ, પાઠશુદ્ધિ. મળી નથી.

ટીકાર્થ :

પાપાત્ .... પરમતમ્ પુણ્યથી ઉપાર્જિત્વા ગૃહાશ્રમને પાપથી પરિત્યજે છે, એ પ્રકારનો પરમત છે = પરનો અભિપ્રાય છે.

આચાર્યસ્ત્વાહ .... સ્વરૂપમાહ- વળી આચાર્ય કહે છે- પાપનું સ્વરૂપ શું અને પુણ્યનું સ્વરૂપ શું ? એ પ્રકારનો અભિપ્રાય રાખીને જે પ્રકારે પુણ્ય અને પાપનું સમ્યગ્ લક્ષણ છે = સાચું સ્વરૂપ છે, તે પ્રકારે અને કુશલાનુબંધવાળાઓ પુણ્યથી ગૃહવાસને ત્યજે છે, એ પ્રકારના કથનને ગ્રંથકાર હવે કહેશે. પરંતુ પુણ્ય-પાપનું સ્વરૂપ શું છે ? એવો ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને કરેલ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે વળી પર = પૂર્વપક્ષી, તે બેના = પુણ્ય અને પાપના, સ્વરૂપને કહે છે-

સઙ્ક્લિષ્ટં ..... ગાથાર્થ: જે સ્વરૂપથી સંકિલ્પ છે = મલિન છે, અને તેના વડે જ = સંકલેશ વડે જ વેદાય છે = અનુભવાય છે, તે પાપ છે. ઇતર = જે અસંકિલ્પ છે અર્થાત્ સંકલેશ વગરનું છે, અને અસંકલેશથી જ = સંકલેશ વગર જ, વેદાય છે તે પુણ્ય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પાપના ઉદયથી ગૃહવાસનો ત્યાગ થાય છે અને શુભધ્યાનથી થતો ધર્મ પ્રવ્રજિતને થઈ શકે નહિ, એમ કહેતા પૂર્વપક્ષીને આચાર્ય પૂછે છે કે પાપનું સ્વરૂપ શું છે ? અને પુણ્યનું સ્વરૂપ શું છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન ગ્રંથકારે, ખરેખર પુણ્ય-પાપનું સાચું લક્ષણ જે પ્રકારે છે અને સાધુ પુણ્યાનુબંધીપુણ્યથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કરે છે, એ બંને વાત આગળ કહેવાની છે એનો અભિપ્રાય રાખીને પૂર્વપક્ષીને પૂછેલ છે અને ગ્રંથકારે પૂછેલ તે પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં પૂર્વપક્ષી કહે છે કે જે સ્વરૂપથી મલિન દેખાય છે, અને જેનો અનુભવ જીવ સંકલેશથી જ કરે છે, તે પાપ છે; અને સાધુજીવન પણ ભોગસામગ્રી, રહેવાનું સ્થાન વગેરેથી રહિત હોવાથી સ્વરૂપથી સંકલેશવાળું છે અને સાધુજીવનના કષ્ટો પણ સાધુ સંકલેશ વડે જ અનુભવે છે, તેથી અગારવાસનો પરિત્યાગ પાપરૂપ છે.

વળી, આનાથી જે વિપરીત છે તે પુણ્ય છે અને પુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલ વૈભવવાળો ગૃહવાસ સ્વરૂપથી સંકલેશ વગરનો છે અને તેનો ભોગવટો પણ જીવ સંકલેશ વગર કરે છે. આ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. ॥૧૮૫॥

અવતરણિકા :

एवमनयोः स्वरूप उक्ते सत्याह-

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=ગાથા-૧૮૫ માં જણાવ્યું એ રીતે, આ બેનું=પુણ્ય-પાપનું, સ્વરૂપ પૂર્વપક્ષી દ્વારા કહેવાયે છે તે ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

जइ एवं किं गिहिणो अत्थोवायाणपालणाईसु ।
विअणा ण संकिलिद्धा? किं वा तीए सरूवं ति? ॥१८६॥

અન્યયાર્થ :

જइ=જો એવં=આ પ્રમાણે છે=પુણ્ય-પાપનું સ્વરૂપ પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ બતાવ્યું એ પ્રમાણે છે, (તો) કિં ગિહિણો=શું ગૃહવાળાઓને અત્થોવાયાણપાલણાઈસુ=અર્થના ઉપાદાન, પાલનાદિમાં સંકિલિદ્ધા વિઅણા ણ?=સંકિલષ્ટ વેદના નથી? (પૂર્વપક્ષી કહે કે સંકલેશવાળી વેદના નથી, તો આચાર્ય પૂછે છે-) તીએ વા = અથવા તેનું = સંકલેશવાળી વેદનાનું, સરૂવં કિં ? = સ્વરૂપ શું છે ?

★ 'તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

જો પુણ્ય-પાપનું સ્વરૂપ પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ બતાવ્યું એ પ્રમાણે છે, તો શું ગૃહસ્થોને અર્થનું ઉપાદાન, પાલન વગેરેમાં સંકલેશવાળી વેદના નથી થતી? આ પ્રકારના ગ્રંથકારના પ્રશ્નમાં પૂર્વપક્ષી કહે કે સંકલેશવાળી વેદના થતી નથી, તો આચાર્ય પૂછે છે- અથવા સંકલેશવાળી વેદનાનું સ્વરૂપ શું છે ?

ટીકા :

यद्येवं = पुण्यपापयोः स्वरूपं यथाऽभ्यधायि भवता नन्वेवं, किं गृहिणः अर्थोपादानपालनादिषु सत्सु आर्त्तध्यानाद्, आदिशब्दान्नाशादिपरिग्रहः, वेदना न सङ्क्लिष्टा ? सङ्क्लिष्टैवेत्यभिप्रायः, किं वा तस्याः = सङ्क्लिष्टायाः वेदनायाः स्वरूपं ? यदेवाऽपि सङ्क्लिष्टा न भवतीति गाथार्थः ॥१८६॥

ટીકાર્થ :

નનુથી ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે-જો આ પ્રમાણે છે = જે પ્રમાણે પુણ્ય અને પાપનું સ્વરૂપ તમારા વડે કહેવાયું એ પ્રમાણે છે, તો ગૃહીઓને અર્થનું ઉપાદાન, પાલનાદિ કરાયે છે તે આર્તધ્યાન થવાને કારણે શું વેદના સંકિલષ્ટ નથી? અર્થાત્ સંકિલષ્ટ જ છે, એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય છે. અથવા તેનું =

સંકિલ્પ એવી વેદનાનું, સ્વરૂપ શું છે ? જેથી આ પણ = ગૃહસ્થોની અર્થના ઉપાદાન-પાલનાદિની વેદના પણ, સંકિલ્પ નથી થતી ? “અર્થોપાદાનપાલનાદિષુ” માં આદિ શબ્દથી નાશ વગેરેનો પરિગ્રહ છે અને “નાશાદિ” માં આદિ પદથી અર્થના રક્ષણનો સંગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં આચાર્યએ પૂર્વપક્ષીને પૂછેલું કે પુણ્ય-પાપનું સ્વરૂપ શું છે ? ત્યારે પૂર્વપક્ષીએ ઉત્તર આપેલો કે જે સ્વરૂપથી સંકિલ્પ હોય અને સંકલેશ વડે અનુભવાય તે પાપ છે અને તેનાથી વિપરીત પુણ્ય છે. ત્યાં આચાર્ય પૂર્વપક્ષીને કહે છે કે પુણ્ય-પાપનું લક્ષણ આવું હોવાથી ગૃહવાસનો ત્યાગ પાપના ઉદયથી થતો હોય તો, ગૃહવાસમાં રહેનારને ધન કમાવવામાં, ધનના પાલનમાં, રક્ષણમાં અને નાશમાં આર્તધ્યાન થતું હોવાથી તે આર્તધ્યાનરૂપ પીડા એ સંકલેશ નથી? અર્થાત્ સંકલેશ જ છે. માટે તારા જ મત પ્રમાણે ગૃહવાસને પણ પાપરૂપે સ્વીકારવો પડશે અને ગૃહવાસના ત્યાગને અર્થના ઉપાર્જન, પાલનાદિની પીડાથી રહિત સ્વીકારવો પડશે, જેથી ગૃહવાસનો ત્યાગ પાપરૂપ તું નહીં કહી શકે.

આ પ્રકારના આચાર્યના કથન સામે પૂર્વપક્ષી કહે કે અર્થોપાદાનાદિ ક્રિયાઓ સંકલેશરૂપ નથી; કેમ કે તે જીવનની આવશ્યકતા પૂરી કરવાના ઉપાયરૂપ છે. તેને આચાર્ય કહે છે કે તો પછી સંકલેશવાળી વેદનાનું સ્વરૂપ શું છે ?, જેથી ગૃહસ્થની અર્થોપાદાનાદિ ક્રિયાઓ પણ સંકલેશરૂપ નથી થતી ? આ પ્રકારના આચાર્યના પ્રશ્નનો જવાબ પૂર્વપક્ષી સ્વયં આગળની ગાથામાં આપશે. ॥૧૮૬॥

અવતરણિકા :

પરાભિપ્રાયમાશङ्क्य परिहरन्नाह-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને પૂછેલ કે સંકિલ્પ વેદનાનું સ્વરૂપ શું છે?, જેથી ગૃહસ્થની ધનના ઉપાદાનાદિ ક્રિયાઓ સંકલેશરૂપ બનતી નથી ? તેના સમાધાનરૂપે પૂર્વપક્ષીનો જે અભિપ્રાય બને તે રૂપ પરના=પૂર્વપક્ષીના, અભિપ્રાયની આશંકા કરીને તે વેદનાનો સાધુમાં પરિહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

गेहाईणमभावे जा तं रू वं इमीए अह इदं ।

जुज्जइ अ तयभिसंगे तदभावे सव्वहाऽजुत्तं ॥ १८७ ॥

અન્યવાર્થ :

અહ=અથ થી આચાર્ય પૂર્વપક્ષીને કહે છે- ગેહાઈણમભાવે=ગૃહાદિના અભાવમાં જા=જે (વેદના) છે, તં=તે ઇમીએ=આનું=સંકિલ્પ વેદનાનું, રૂવં=રૂપ=સ્વરૂપ, (તમારા વડે) ઇદં=ઇચ્છાયેલ છે. તયભિસંગે અ=અને તેમાં અભિષંગ હોતે છતે=ધર, ધનાદિમાં અભિલાષ હોતે છતે, (સાધુમાં તે સંકિલ્પ વેદનાનું

સ્વરૂપ) જુજ્જઇ=ઘટે છે. તદભાવે=તેના અભાવમાં=ગૃહાદિમાં અભિષ્વંગના અભાવમાં, (સાધુમાં તે સ્વરૂપ) સવ્વહાડજુત્ત=સર્વથા અયુક્ત છે=ઘટતું નથી.

ગાથાર્થ :

અથ થી આચાર્ય પૂર્વપક્ષીને પૂછે છે કે ગૃહાદિના અભાવમાં જે વેદના છે, તે સંકિલ્પ વેદનાનું સ્વરૂપ તમારા વડે સ્વીકારાયેલું છે, અને ઘર, ધનાદિમાં અભિલાષ હોય તો સાધુમાં તે સ્વરૂપ ઘટે છે, ગૃહાદિમાં અભિલાષના અભાવમાં સાધુમાં તે સંકિલ્પ વેદનાનું સ્વરૂપ સર્વથા ઘટતું નથી.

ટીકા :

ગેહાદીનાં = ગૃહધનાદીનામભાવે યા વેદના તદ્રૂપમસ્યાઃ = સઙ્ કિલ્પાઃ વેદનાયાઃ અથેષ્ટમ્ = અભ્યુપગતં ભવતા, એતદાશઙ્ ક્યાહ-યુજ્યતે એતદ્રૂપં તસ્યાઃ તદભિષ્વજ્ઞે = ગેહાદિષ્વભિલાષે સતિ, તદભાવે = અભિષ્વજ્ઞાભાવે સર્વથા = એકત્વેનાયુક્તં તદ્રૂપમસ્યાઃ, નિરભિષ્વજ્ઞસ્ય સઙ્ ક્લેશાયોગાદિતિ ગાથાર્થઃ॥૧૮૭॥

ટીકાર્થ :

અથ થી ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને કહે છે- ગૃહ, ધનાદિના અભાવમાં જે વેદના છે તે આનું = સંકિલ્પ વેદનાનું, રૂપ = સ્વરૂપ, ઇચ્છાયું છે = તમારા વડે સ્વીકારાયું છે. એની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે- તેમાં અભિષ્વંગ હોતો હતો = ગૃહાદિમાં અભિલાષ હોતો હતો = ગૃહાદિમાં સાધુને અભિલાષ હોતો હતો, તેનું = સંકિલ્પ વેદનાનું, આ રૂપ = પૂર્વપક્ષીએ ઉપરમાં કહ્યું એ સ્વરૂપ, ઘટે છે = સાધુમાં સંગત થાય છે. તેનો અભાવ હોતો હતો = અભિષ્વંગનો અભાવ હોતો હતો = સાધુને ગૃહાદિમાં અભિલાષ નહીં હોતો હતો, આનું = સંકિલ્પ વેદનાનું, તે રૂપ = પૂર્વપક્ષીએ કહ્યું તે સ્વરૂપ, સર્વથા = એકાંતથી, અયુક્ત છે = સાધુમાં ઘટતું નથી; કેમ કે નિરભિષ્વંગને = અભિલાષ વગરના સાધુને, સંકલેશનો અયોગ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં આચાર્યએ પૂર્વપક્ષીને પૂછ્યું કે સંકિલ્પ વેદનાનું સ્વરૂપ શું છે ?, જેથી ગૃહસ્થને ધનના ઉપાદાનાદિમાં સંકલેશ થતો નથી ? તેના જવાબરૂપે પૂર્વપક્ષી કહે છે કે ઘર, ધનાદિ ન હોય અને જે પીડા થાય તે સંકલેશરૂપ છે, આથી ગૃહસ્થ તે પીડાના પરિહાર માટે ધનાર્જન વગેરેમાં યત્ન કરે છે. માટે ધનાર્જન વગેરેમાં યત્ન કરવો એ પીડાના પરિહારનો ઉપાય છે; અને જેની પાસે ઘર, ધનાદિ કંઈ નથી, તેને સદા નવું નવું સ્થાન વગેરે શોધવું પડે અને ભોજનાદિ માટે જ્યાં ત્યાં યાચના કરવી પડે, તે સંકલેશરૂપ છે.

આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના અભિપ્રાયને સામે રાખીને આચાર્ય કહે છે કે સાધુને ઘર, ભોજન-પાણી વગેરેનો અભિલાષ હોય અને તે ન મળે તો સંકલેશવાળી વેદના થાય; પરંતુ ગૃહવાસનો ત્યાગ કરનાર સાધુને સર્વથા અભિષ્વંગ હોતો નથી, અને અભિષ્વંગના અભાવમાં સર્વથા સંકલેશનો અભાવ હોય છે.

આશય એ છે કે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરનાર મુમુક્ષુ માત્ર બાહ્ય એવા ગૃહ વગેરેનો જ ત્યાગ કરતા નથી, પરંતુ ઘર, ધનાદિ ઉપરના રાગનો પણ ત્યાગ કરે છે. આથી રહેવાનું સ્થાન ન મળે તો પણ સાધુ ઉપવનાદિમાં રહીને ધ્યાન, સ્વાધ્યાયાદિમાં યત્ન કરે છે.

વળી, કેવલ સંયમના ઉપજ્ઞાનક એવા દેહપાલન માટે સાધુ આહારાદિની યાચના કરે છે અને આહારાદિ ન મળે તોપણ નિરાશંસભાવથી તપવૃદ્ધિમાં યત્ન કરે છે અને સંયમનો પરિણામ વર્તતો હોવાથી સાધુઓને લેશ પણ સંકલેશ પ્રાપ્ત થતો નથી. આથી મુનિને સર્વથા સંકલેશ નથી; જ્યારે ગૃહસ્થને તો ઘર, ધનાદિ સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે મમત્વ હોવાથી ધાર્યા પ્રમાણે ન મળે તોપણ કલેશ થાય છે, અને મળે તોપણ તે ઘર, ધનાદિના રક્ષણ, પાલન વગેરેમાં કલેશ થાય છે, અને અંતે તે સર્વનો નાશ થાય તોપણ કલેશ થાય છે. તેથી ગૃહવાસ પાપરૂપ છે અને ગૃહવાસનો પરિત્યાગ સર્વ સંકલેશથી રહિત હોવાથી પુણ્યરૂપ છે, એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે. ॥૧૮૭॥

અવતરણિકા :

एतदेव समर्थयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે ગૃહાદિનો ત્યાગ કરનારને ઘર વગેરેમાં અભિષ્વંગ હોય તો તેને સંકલેશવાળી વેદના થઈ શકે, અન્યથા નહીં. એ કથનનું જ સમર્થન કરે છે-

ગાથા :

जो एत्थ अभिस्संगो संतासंतेसु पावहेउ त्ति ।
अट्ठज्झाणविअप्पो स इमीए संगओ रूवं ॥૧૮૮॥

અન્યથાર્થ :

एत्थ=અહીં=લોકમાં, સંતાસંતેસુ=સત્ કે અસત્ એવા ગૃહાદિમાં પાવહેઝુ જો=પાપનો હેતુ એવો જે અટ્ઠજ્ઞાણવિઅપ્પો=આર્તધ્યાનના વિકલ્પરૂપ અભિસ્સંગો=અભિષ્વંગ છે, સ=તે ઇમીએ=આનું=સંકલિષ્ટ વેદનાનું, સંગઓ રૂવં=સંગત રૂપ છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

લોકમાં વિદ્યમાન કે અવિદ્યમાન એવા ગૃહાદિમાં પાપનું કારણ એવો જે આર્તધ્યાનના વિકલ્પરૂપ અભિષ્વંગ છે, તે સંકલિષ્ટ વેદનાનું ઉચિત સ્વરૂપ છે.

ટીકા :

योऽत्र=लोकेऽभिष्वङ्गो-मूर्च्छालक्षणः सदसत्सु गेहादिषु पापहेतुरिति पापकारणं आर्तध्यानविकल्पः=अशुभध्यानभेदोऽभिष्वङ्गः स खलु अस्याः=सङ्क्लिष्टाया वेदनायाः सङ्गतो रूपम्=उचितस्वरूपमिति गार्थार्थः॥૧૮૮॥

નોંધ :

'રૂપં' શબ્દ અષ્ટદ્ લિંગવાળો છે અને સઃ સર્વનામ અભિષ્વજ્ઞઃ નો પરામર્શક છે, સજ્જતઃ શબ્દ સઃ ને કારણે પુલિંગ છે.

ટીકાર્થ :

અહીં=લોકમાં, સત્ કે અસત્=હોય કે ન હોય એવા, ઘરાદિમાં પાપનો હેતુ=પાપનું કારણ, એવો જે મૂર્છાના લક્ષણવાળો અભિષ્વંગ છે, તે ખરેખર આર્તધ્યાનના વિકલ્પરૂપ=અશુભધ્યાનના ભેદરૂપ, અભિષ્વંગ આનું=સંકલિષ્ટ વેદનાનું, સંગત રૂપ છે=ઉચિત સ્વરૂપ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે બાહ્ય પદાર્થોમાં મમત્વ ન હોય તો સાધુને સંકલેશ થતો નથી. તેથી મમત્વ જ સંકલેશરૂપ છે, તે બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે લોકમાં વિદ્યમાન કે અવિદ્યમાન ગૃહાદિમાં જીવને જે મૂર્છાનો પરિણામ છે, તે પાપબંધના કારણીભૂત એવા આર્તધ્યાનના વિકલ્પરૂપ છે અને આવો મૂર્છાનો પરિણામ સંકલિષ્ટ વેદનાનું ઉચિત સ્વરૂપ છે.

આથી એ ફલિત થાય કે ગૃહાદિમાં પ્રાયઃ કરીને મમત્વ થવાની પૂરી સંભાવના રહે છે. તેથી કદાચ પુણ્યના ઉદયથી ભૌતિક સામગ્રી વિપુલ પ્રમાણમાં મળી હોય તોપણ તે ભૌતિક સામગ્રીમાં ગૃહસ્થોને મૂર્છા રહે છે. તેથી મમત્વને કારણે ગૃહસ્થોને સંકલેશ હોય છે, જ્યારે વિવેકસંપન્ન સાધુઓ તો કોઈપણ ઠેકાણે મમત્વ રાખતા નથી. તેથી મમત્વરહિત એવા ત્યાગીઓને સંકલેશરૂપ વેદનાનો સંભવ નથી. ॥૧૮૮॥

અવતરણિકા :

તતઃ કિં? इत्याह-

અવતરણિકાર્થ :

તેનાથી શું ? અર્થાત્ સદ્ કે અસદ્ ઘર વગેરેમાં મૂર્છાસ્વરૂપ અભિષ્વંગ સંકલિષ્ટ વેદનાનું ઉચિત સ્વરૂપ છે એમ કહેવાથી શું પ્રાપ્ત થયું ? એથી કરીને કહે છે-

ગાથા :

एसो अ जायइ दढं संतेसु वि अकुसलाणुबंधाओ ।
पुण्णाओ ता तं पि हु नेअं परमत्थओ पावं ॥१८९॥

અન્યથાર્થ :

અકુસલાણુબંધાઓ અ પુણ્ણાઓ = અને અકુશલાનુબંધવાળા પુણ્યથી સંતેસુ વિ= સત્માં પણ દઢં = દઢ એસો = આ = અભિષ્વંગ, જાયઇ=થાય છે, તા= તે કારણથી તં પિ = તે પણ = અકુશલાનુબંધી પુણ્ય પણ, પરમત્થઓ =પરમાર્થથી પાવં નેઅં = પાપ જાણવું.

★ 'હુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અકુશલાનુબંધી પુણ્યથી વિદ્યમાન પણ ઘરાદિમાં દંટ અભિષ્વંગ થાય છે, તે કારણથી અકુશલાનુબંધી પુણ્ય પણ પરમાર્થથી પાપ જાણવું.

ટીકા :

एष च=અભિષ્વઙ્ગઃ જાયતે દૃढम्=અત્યર્થ સત્ત્વપિ ગેહાદિષ્વિતિ ગમ્યતે, કુતઃ? इत्याह-અકુશલાનુબંધીનો=મિથ્યાનુશ્ચનોપાત્તાત્ પુણ્યાદ્, यस्मादेवं तत् = તસ્માત્તદપિ=અકુશલાનુબંધી પુણ્ય જ્ઞેયં પરમાર્થતઃ પાપં, सङ्क्लेशहेतुत्वादिति ગાથાર્થઃ ॥૧૮૯॥

★ "સંતેસુ વિ"માં 'અપિ' દ્વારા એ કહેવું છે કે અકુશલાનુબંધી પુણ્યથી અવિદ્યમાન ગૃહાદિમાં તો દંટ અભિષ્વંગ થાય છે, પરંતુ વિદ્યમાન પણ ગૃહાદિમાં દંટ અભિષ્વંગ થાય છે.

★ "તં પિ"માં 'અપિ' દ્વારા એ સમુચ્ચય કરવો છે કે અકુશલાનુબંધી પાપ તો પાપ જાણવું જ, પરંતુ અકુશલાનુબંધી તે પણ = પુણ્ય પણ, પાપ જાણવું.

ટીકાર્થ :

અને વિદ્યમાન પણ ઘરાદિમાં દંટ=અત્યર્થ=અત્યંત, આ=અભિષ્વંગ, ઉત્પન્ન થાય છે. ક્યા કારણથી ? એથી કહે છે- મિથ્યા અનુજ્ઞાન દ્વારા ઉપાર્જયેલ અકુશલાનુબંધવાળું પુણ્ય હોવાથી વિદ્યમાન પણ ઘરાદિમાં દંટ અભિષ્વંગ થાય છે. જે કારણથી આમ છે=અકુશલાનુબંધી પુણ્યથી દંટ અભિષ્વંગ થાય છે, તે કારણથી તે પણ=અકુશલાનુબંધવાળું પુણ્ય પણ, પરમાર્થથી પાપ જાણવું; કેમ કે અકુશલાનુબંધી પુણ્યમાં સંકલેશનું હેતુપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભૂતકાળમાં બાંધેલ પાપાનુબંધીપુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલ ગૃહાદિમાં જીવને અત્યંત અભિષ્વંગ થાય છે. તેથી પાપાનુબંધીપુણ્ય પણ પરમાર્થથી સંકલેશનો હેતુ હોવાને કારણે પાપ છે.

વળી, પાપાનુબંધીપુણ્ય ભૂતકાળમાં સેવેલ મિથ્યાધર્મના અનુજ્ઞાનથી બંધાય છે અર્થાત્ ધર્મનું અનુજ્ઞાન ગુણો વિકસાવવા માટે ન કર્યું હોય, પરંતુ અન્ય કોઈ ભૌતિક આશયથી કર્યું હોય, તો તે ધર્મના અનુજ્ઞાનથી પાપાનુબંધીપુણ્ય બંધાય છે, જે પુણ્ય સંકલેશનું કારણ છે. તેથી આવા અકુશલાનુબંધી પુણ્ય દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલા ગૃહાદિમાં પણ જીવને અત્યંત અભિષ્વંગ પેદા થાય છે. ॥૧૮૯॥

અવતરણિકા :

તથા ચ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પાપાનુબંધીપુણ્યના ઉદયથી વિદ્યમાન પણ ગૃહાદિમાં દંટ અભિષ્વંગ થાય છે, અને તે રીતે દંટ અભિષ્વંગ થવાથી શું થાય છે ? તે બતાવે છે-

ગાથા :

કહયા સિજ્ઝઇ દુગ્ગં ? કો વામો મજ્ઝ વટ્ટુ ? કહ વા ।

જાયં ઇમં ? તિ ચિંતા પાવા પાવસ્સ ચ નિદાણં ॥ ૧૯૦ ॥

અન્વયાર્થ :

દુગ્ગં કહયા સિજ્ઝઇ? = દુર્ગ ક્યારે સધાશે ? કો મજ્ઝ વામો વટ્ટુ? = કોણ મને વામ = પ્રતિકૂલ, વર્તે છે ? કહ વા = અથવા કેવી રીતે ઇમં = આ = રાજાનું પ્રતિકૂલપણું, જાયં? = થયું ? તિ = એ પ્રકારની ચિંતા પાવા = ચિંતા પાપરૂપ છે પાવસ્સ ચ નિદાણં = અને પાપનું નિદાન છે = કારણ છે.

ગાથાર્થ :

દુર્ગ ક્યારે જિતાશે ? કયો રાજા મને પ્રતિકૂલ વર્તે છે ? અથવા કેવી રીતે રાજાનું પ્રતિકૂલપણું થયું ? એ પ્રકારની ચિંતા પાપરૂપ છે અને પાપનું કારણ છે.

ટીકા :

કદા સિધ્ધતિ દુર્ગ = બલદેવપુરાદિ? કો વામ: = પ્રતિકૂલો મે નરપતિર્વર્તતે? કથં વા જાતમિદમ્ = અસ્ય વામત્વં ? ઇતિ = એવંભૂતા ચિન્તા પાપા, સદ્વિક્લષ્ટાર્તધ્યાનત્વાત્, પાપસ્ય ચ નિદાનં = કારણમ્, આર્તધ્યાનત્વાદેવેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૯૦ ॥

ટીકાર્થ :

દુર્ગ = બલવાળા દેવના પુરાદિ = બળવાન રાજાના નગરાદિ, ક્યારે સધાશે ? કયો નરપતિ મને વામ = પ્રતિકૂલ, વર્તે છે ? અથવા કેવી રીતે આ = આનું વામત્વ = રાજાનું પ્રતિકૂલપણું, ઉત્પન્ન થયું ? એ પ્રકારની ચિંતા પાપરૂપ છે; કેમ કે સંકલ્પ = સંકલેશવાળું, આર્તધ્યાનપણું છે, અને પાપનું નિદાન છે = કારણ છે; કેમ કે તે પ્રકારની ચિંતામાં આર્તધ્યાનપણું જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પાપાનુબંધીપુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા વૈભવમાં પણ જીવને અત્યંત રાગ થાય છે અને જો રાજા હોય તો તે રાગના કારણે તે વિચારે કે બળવાન રાજાનાં નગર વગેરે હું ક્યારે સાધી લઈશ ?, જેથી મારું રાજ્ય મોટું થાય ? વળી કોઈ બળવાન રાજા પોતાને પ્રતિકૂળ હોય તો તે વિચારે કે કયો રાજા મને પ્રતિકૂળ છે ?, જેથી હું તે પ્રતિકૂળતાને દૂર કરું ? અથવા તો તે વિચારે કે આ રાજાનું પ્રતિકૂલપણું કેવી રીતે થયું ?, જેથી ઉપાય સેવીને તે રાજાનું પ્રતિકૂલપણું હું દૂર કરું ?

આ પ્રકારની ચિંતા પાપાનુબંધીપુણ્યથી મળેલા વૈભવથી થાય છે, જે સંકલેશવાળું આર્તધ્યાન હોવાથી પાપરૂપ છે અર્થાત્ જીવના પાપી અધ્યવસાય સ્વરૂપ છે, જે ભવિષ્યમાં અનર્થને પેદા કરાવે તેવી પાપ પ્રકૃતિના બંધનું કારણ છે; કેમ કે આવી ચિંતા આર્તધ્યાનરૂપ છે.

વળી, ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ આદિમાં આર્તધ્યાન હોવા છતાં તેમાં જીવને કોઈ બાહ્ય સંકલેશ લાગતો નથી; જ્યારે હું દુર્ગ ક્યારે જીતીશ ?, વગેરે આર્તધ્યાન કરતી વખતે જીવમાં ખેદનું સંવેદન હોય છે. તેથી આવા પ્રકારની ચિંતાને સંકલિષ્ટ આર્તધ્યાનરૂપ કહેલ છે, જે સંકલિષ્ટ આર્તધ્યાનરૂપ ચિંતા પાપ સ્વરૂપ છે. ॥૧૯૦॥

ગાથા :

इअ चिंताविसघारिअदेहो विसएऽवि सेवइ न जीवो ।
चिद्रुअ ताव धम्मोऽसंतेसु वि भावणा एवं ॥१९१॥

અન્યથાર્થ :

इअ = આ રીતે ચિંતાવિસઘારિઅદેહો = ચિંતારૂપી વિષથી ઘેરાયેલ દેહવાળો જીવો = જીવ વિસएऽवि = વિષયોને પણ ન સેવइ = સેવતો નથી. ધમ્મો અ તાવ ચિદ્રુअ = અને ધર્મ તો દૂર રહો, એવં = આ પ્રકારે = જે પ્રકારે સત્ એવા ગૃહાદિમાં વૃદ્ધિ આદિની ચિંતા છે એ પ્રકારે, असंतेसु वि = અસત્માં પણ ભાવના = ભાવના છે = પ્રાપ્તિ આદિની ચિંતા થાય છે.

ગાથાર્થ :

પાપાનુબંધીપુણ્યથી મળેલા રાજ્યાદિની વૃદ્ધિ આદિની ચિંતા થાય છે, એ રીતે ચિંતારૂપી વિષથી વ્યાપેલ શરીરવાળો જીવ, ધર્મ તો દૂર રહો પરંતુ વિષયોને પણ સેવતો નથી. અભિષ્વંગ હોતે છતે વિદ્યમાન ગૃહાદિમાં વૃદ્ધિ આદિની ચિંતા છે, એ રીતે અવિદ્યમાન પણ ગૃહાદિમાં પ્રાપ્તિ આદિની ચિંતા થાય છે.

ટીકા :

इति = એવં ચિન્તાવિષઘારિઅદેહો = વ્યાસશરીરઃ સન્ વિષયાનપિ સેવતે ન જીવઃ, તથા આકુલત્વાત્, તિષ્ઠતુ ચ તાવદ્ધર્મો વિશિષ્ટપ્રમાદસાધ્યઃ, અસત્ત્વપિ ગેહાદિષ્વિતિ ગમ્યતે અભિષ્વજ્ઞે સતિ ભાવના એવં, इति अशुभचिन्ता धर्मविरोधिनी पापादेवेति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૯૧ ॥

★ “વિસएऽवि” માં ‘અપિ’ થી જણાવવું છે કે ચિંતારૂપી વિષથી ઘેરાયેલા શરીરવાળો જીવ ધર્મ તો સેવતો નથી, પરંતુ વિષયોને પણ સેવતો નથી.

★ “असंतेसु वि” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે ગૃહાદિ હોતે છતે તો વૃદ્ધિ આદિની ચિંતા થાય છે, પરંતુ ગૃહાદિ નહોં હોતે છતે પણ પ્રાપ્તિ આદિની ચિંતા થાય છે.

ટીકાર્થ :

આ રીતે = પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે, ચિંતારૂપી વિષથી ઘારિત દેહવાળો = વ્યાપ્ત શરીરવાળો છતો, જીવ વિષયોને પણ સેવતો નથી; કેમ કે તે પ્રકારનું = રાજ્યવૃદ્ધિ, પ્રતિકૂળતાનિવારણ આદિ થાય તે પ્રકારનું, ચિંતામાં આકુલપણું છે; અને વિશિષ્ટ અપ્રમાદથી સાધ્ય એવો ધર્મ તો દૂર રહો, અભિષ્વંગ હોતે છતે આ પ્રકારે = વિદ્યમાન ઘરાદિમાં વૃદ્ધિ વગેરેની ચિંતા થાય છે એ પ્રકારે, અસત્ પણ = અવિદ્યમાન

પણ, ગૃહાદિમાં ભાવના છે = પ્રાપ્તિ વગેરેની ચિંતા થાય છે. આ પ્રકારની ધર્મ સાથે વિરોધવાળી અશુભ ચિંતા પાપથી જ થાય છે. મૂળગાથામાં અસંતેસુ વિ પછી ગેહાદિષુ એ પ્રકારનો શબ્દ અધ્યાહાર છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પાપાનુબંધીપુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા વૈભવવાળા રાજા પણ રાજ્યવૃદ્ધિની, પ્રતિકૂળ રાજાને અનુકૂળ કરવા વગેરેની ચિંતા કરે છે, અને આવા પ્રકારની ચિંતાથી વ્યાપ્ત શરીરવાળો જીવ પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને પણ ભોગવતો નથી, તોપછી વિશિષ્ટ પ્રકારના અપ્રમાદથી સાધ્ય એવો ધર્મ તો ક્યાંથી સેવે ?

સામાન્ય રીતે જીવો વિષયોમાં અતિ ગૃહિવાળા હોય ત્યારે અધિક-અધિક વિષયો મેળવવાની ચિંતામાં વ્યાકુળ હોવાને કારણે સ્વસ્થતાથી ભોગોને પણ ભોગવી શક્તા નથી; પરંતુ જ્યારે જીવ શાસ્ત્રીય પદાર્થોને સારી રીતે ભાવન કરે અને તેના બળથી વિશેષ પ્રકારનો અપ્રમાદભાવ કેળવે, ત્યારે તે જીવ ધર્મ કરી શકે છે. તેથી સંસારમાં રહેલા સર્વ જીવો ધર્મ કરી શક્તા નથી, ફક્ત જે લોકોને વિષયો પ્રત્યેનું આકર્ષણ ઓછું છે, તેઓ ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહીને આંશિક ધર્મ કરી શકે છે. આથી જેઓને સર્વથા વિષયોનું આકર્ષણ નથી, તેવા જીવો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને વિશેષ પ્રકારનો ધર્મ સાધી શકે છે, એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે.

આ રીતે ગાથા-૧૮૦ અને ૧૮૧ના ત્રણ પાદ દ્વારા અકુશલાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી મળેલા ગૃહાદિમાં પણ જીવને ધર્મ દુષ્કર બતાવ્યો. હવે અકુશલાનુબંધી પાપના ઉદયથી નહીં મળેલા ગૃહાદિમાં પણ જીવને ધર્મ આરાધવો દુષ્કર છે, તે બતાવતાં કહે છે-

જે જીવોને પાપાનુબંધીપાપના ઉદયથી વૈભવાદિ મળેલ ન હોય તેઓ પણ, “હું કઈ રીતે યત્ન કરું ?, જેથી મને વૈભવાદિ મળે ?” ઇત્યાદિ વિચારણાઓ કરે છે; કેમ કે તેઓને પણ ભોગોમાં રાગનો પરિણામ વર્તે છે. આથી અપ્રાપ્ત વિષયોને પ્રાપ્ત કરવાની ચિંતામાં તેઓ વ્યાકુળ હોય છે અને વિષયોમાં ગાઢ રાગ હોવાને કારણે ધર્મની વિરોધી એવી અશુભ ચિંતા તેઓને પાપના ઉદયથી સદા વર્તે છે. તેથી તેઓ ધર્મને કેવી રીતે સેવી શકે ?

આ પ્રમાણે જાણીને વિષયો પ્રત્યેનો રાગ ઘટાડવા માટે સદા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને જેઓને સર્વથા વિષયોમાં રાગ નથી તેવા મહાત્માઓ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે, આ પ્રકારનો પ્રસ્તુત ગાથાનો ધ્વનિ છે.

॥૧૮૧॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૮૧ ના ચોથા પાદમાં કહેલું કે અવિદ્યમાન પણ ગૃહાદિમાં આ પ્રકારે ભાવના છે. એ ભાવનાને જ કહે છે-

ગાથા :

દીણો જણપરિભૂઓ અસમત્યો ઉરભરણમિત્તેડવિ ।

ચિત્તેણ પાવકારી તહ વિ હુ પાવપ્પલં એઅં ॥ ૧૯૨ ॥

અન્યથાથ :

દીણો = દીન, જણપરિભૂઓ = જનથી પરિભૂત, ઉરભરણમિત્તેડવિ = ઉદરભરણમાત્રમાં પણ અસમત્યો = અસમર્થ છે, તહ વિ = તોપણ ચિત્તેણ પાવકારી = ચિત્તથી પાપને કરનારો છે; એઅં પાવપ્પલં = આ પાપનું ફળ છે.

★ 'હુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાથ :

દીન, લોકોથી ગર્હિત, પેટ પૂરવામાત્રમાં પણ અસમર્થ છે, તોપણ ચિત્તથી પાપને કરનારો છે; આ પાપાનુબંધીપાપનું ફળ છે.

ટીકા :

દીનઃ=કૃષ્ણઃ જનપરિભૂતો=લોકગર્હિતઃ અસમર્થઃ ઉદરભરણમાત્રેડપિ=આત્મખરિરપિ ન ભવતિ, ચિત્તેન પાવકારી તથાપિ તુ, એવંભૂતોડપિ સન્ અસદિચ્છ્યા પાપચિત્ત ઇત્યર્થઃ, પાપફલમેતદિતિ જન્માન્તરકૃતસ્ય કાર્યં ભાવિનશ્ચ ક્રારણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૯૨॥

ટીકાર્થ :

દીન=કૃપણ, જનથી પરિભવ પામેલો=લોકથી ગર્હા પામેલો, ઉદર ભરવામાત્રમાં પણ અસમર્થ છે =પોતાના પેટને ભરનાર પણ થતો નથી; તોપણ ચિત્તથી પાપને કરનાર છે=આવા પ્રકારનો પણ છતો અસદ્ગુની ઈચ્છાથી પાપી ચિત્તવાળો છે. આ=દીન, જનથી પરિભૂત અને ઉદર ભરવામાત્રમાં પણ અસમર્થ છે તોપણ ચિત્તથી પાપકારી છે એ, પાપનું ફળ છે. 'પાપફલં' શબ્દનું જ તાત્પર્ય બોલે છે- જન્માંતરમાં કરાયેલા પાપનું કાર્ય છે અને ભાવિનું=ભવિષ્યમાં થનાર પાપનું, કારણ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કેટલાક જીવોને ભૂતકાળના પાપાનુબંધીપાપના ઉદયથી ભોગો પ્રાપ્ત થયેલા હોતા નથી, છતાં ભોગોમાં ગાઢ રાગ હોય છે; અર્થાત્ આ ભવમાં ધનાદિ વગરના હોય છે, લોકોમાં નિંદાપાત્ર થાય છે અને પોતાનું પેટ ભરવા માટે પણ અસમર્થ હોય છે, છતાં અસદ્ એવા વિષયોની ઈચ્છા કરી કરીને તેઓ આર્તધ્યાન કરનારા હોય છે, જેથી પરલોકમાં પણ તેઓ આવા દીનાદિ ભાવવાળા થાય છે.

આ રીતે ગાથા-૧૮૯ થી ૧૯૨ ના કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે પાપના અનુબંધવાળા જીવોને વિષયો પ્રત્યે ગાઢ રાગ હોય છે, તેથી તેઓને ભૂતકાળના પુણ્યના ઉદયથી વૈભવાદિ મળ્યા હોય તો વધારવા વગેરેની અને ભૂતકાળના પાપના ઉદયથી વૈભવાદિ ન મળ્યા હોય તો મેળવવા વગેરેની સતત ચિંતા વર્તતી હોય

છે. આથી તેઓ ગૃહવાસમાં રહીને વિશિષ્ટ અપ્રમાદથી સાધ્ય એવા ધર્મમાં યત્ન કરી શકતા નથી. તેથી પાપાનુબંધીપુણ્ય અને પાપાનુબંધીપાપ એ બંને પાપરૂપ છે. ॥૧૯૨॥

અવતરણિકા :

यद्येवं किं विशिष्टं तर्हि पुण्यं? इत्यत्राह -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૮૯ માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે ભૂતકાળના અકુશલાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી વિદ્યમાન પણ ગૃહાદિમાં દૃઢ અભિષ્વંગ થાય છે, તેથી અકુશલાનુબંધી પુણ્ય પણ પરમાર્થથી પાપ છે અને ગાથા-૧૯૧ ના અંતે કહ્યું કે અકુશલાનુબંધી પાપના ઉદયથી અવિદ્યમાન ગૃહાદિમાં પણ પ્રાપ્તિ આદિની ચિંતા થાય છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે જો આ પ્રમાણે છે તો કેવું વિશિષ્ટ એવું પુણ્ય છે ? એ પ્રકારની શંકામાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

संतेसु वि भोगेसु नाभिस्संगो दढं अणुद्धानं ।
अत्थि अ परलोगंमि वि पुत्रं कुसलाणुबंदिमिणं ॥१९३॥

અન્યવાર્થ :

સંતેસુ વિ = (જેના ઉદયથી) સત્ પણ ભોગેસુ = ભોગોમાં દૃઢ = દૃઢ અભિષ્વંગ ન = અભિષ્વંગ થતો નથી, પરલોગંમિ વિ અ = અને પરલોકવિષયક પણ અણુદ્ધાનં = અનુષ્ઠાન અત્થિ = છે, ઇણં કુસલાણુબંધિમ્ પુત્રં = એ કુશલાનુબંધવાળું પુણ્ય છે.

ગાથાર્થ :

જેના ઉદયથી વિદ્યમાન પણ ભોગોમાં દૃઢ અભિષ્વંગ થતો નથી, અને પરલોકના વિષયમાં પણ દાન, ધ્યાનાદિ અનુષ્ઠાન છે, એ કુશલાનુબંધી પુણ્ય છે.

ટીકા :

इह यदुदयात् सत्स्वपि भोगेषु-शब्दादिषु नाभिष्वङ्गो दृढम्=अत्यर्थम्, अनुष्ठानं अस्ति च परलोकेऽपि दानध्यानादि, पुण्यं कुशलानुबन्धीदं, जन्मान्तरेऽपि कुशलकारणत्वादिति गाथार्थः ॥ १९३ ॥

★ “જન્માન્તરેઽપિ” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવવું છે કે કુશલાનુબંધી પુણ્ય આ ભવમાં તો કુશલનું કારણ છે, પરંતુ જન્માન્તરમાં પણ = પરભવમાં પણ, કુશલનું કારણ છે.

★ “દાનધ્યાનાદિ” માં આદિ શબ્દથી તત્ત્વશ્રવણનો સંગ્રહ છે.

★ “સત્સ્વપિ” માં ‘અપિ’ થી એ સમુચ્ચય કરવો છે કે જે પુણ્યના ઉદયથી અવિદ્યમાન શબ્દાદિ ભોગોમાં તો અભિષ્વંગ થતો નથી, પરંતુ વિદ્યમાન પણ શબ્દાદિ ભોગોમાં દૃઢ અભિષ્વંગ થતો નથી.

★ “શબ્દાદિષુ” માં આદિ પદથી રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ વિષયક ભોગોનું ગ્રહણ છે.

★ “પરલોકેઽપિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે કુશલાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી આ લોકવિષયક તો દૃઢ અભિષ્વંગ વગર ભોગાદિ કર્મ છે, પરંતુ પરલોકવિષયક પણ દાન, ધ્યાનાદિ અનુષ્ઠાન છે.

ટીકાર્થ :

અહીં = આ લોકમાં, જેના = જે પુણ્યના, ઉદયથી વિદ્યમાન પણ શબ્દાદિ ભોગોમાં દૃઢ = અત્યંત, અભિષ્વંગ થતો નથી, અને પરલોકવિષયક પણ દાન, ધ્યાનાદિ અનુષ્ઠાન છે, એ કુશલાનુબંધી પુણ્ય છે; કેમ કે જન્માંતરમાં પણ કુશલનું કારણપણું છે, એ પ્રકારનો ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

પરિસુદ્ધં પુણ એઅં ભવવિડવિનિબંધણેસુ વિસણ્સુ ।
જાયઙ્ વિરાગહેઠુ ધમ્મજ્ઞાણસ્સ ચ નિમિત્તં ॥૧૯૪॥

અન્યવાર્થ :

પરિસુદ્ધં પુણ એઅં = વળી પરિશુદ્ધ એવું આ = કુશલાનુબંધી પુણ્ય, ભવવિડવિનિબંધણેસુ = ભવરૂપી વિટપીના નિબંધન એવા વિસણ્સુ = વિષયોમાં વિરાગહેઠુ જાયઙ્ = વિરાગનો હેતુ થાય છે, ધમ્મજ્ઞાણસ્સ ચ નિમિત્તં = અને ધર્મધ્યાનનું નિમિત્ત છે.

ગાથાર્થ :

વળી પરિશુદ્ધ એવું કુશલાનુબંધી પુણ્ય સંસારરૂપી વૃક્ષના બીજભૂત એવા વિષયોમાં વિરાગનો હેતુ બને છે અને ધર્મધ્યાનનું કારણ છે.

ટીકા :

પરિશુદ્ધં પુનરેતદ્ = અભ્યાસવશેન કુશલાનુબન્ધિ પુણ્યં, ભવવિટપિનિબન્ધનેષુ વિષયેષુ સંસારવૃક્ષબીજ-ભૂતેષ્વિત્યર્થઃ, જાયતે વિરાગહેતુઃ = વૈરાગ્યકારણં, ધર્મધ્યાનસ્ય ચ નિમિત્તં, મહાપુણ્યવતાં મહાપુરુષાણાં તથોપલબ્ધેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૯૪ ॥

ટીકાર્થ :

વળી દાનાદિ અભ્યાસના વશથી પરિશુદ્ધ એવું આ = કુશલાનુબંધી પુણ્ય, ભવરૂપી વિટપિના નિબંધન = સંસારરૂપી વૃક્ષના બીજભૂત, એવા વિષયોમાં વિરાગનો હેતુ = વૈરાગ્યનું કારણ, થાય છે અને ધર્મધ્યાનનું નિમિત્ત છે; કેમ કે મહાપુણ્યવાળા મહાપુરુષોમાં તે પ્રકારની = વિદ્યમાન પણ ગૃહાદિનો ત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરે તે પ્રકારની, ઉપલબ્ધિ છે = પ્રાપ્તિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૮૮ થી ૧૮૨માં પાપાનુબંધીપુણ્ય અને પાપાનુબંધીપાપનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે

પુણ્યાનુબંધીપુણ્યનું સ્વરૂપ બતાવતાં કહે છે કે જેના ઉદયથી સંસારમાં પ્રાપ્ત થયેલા પણ ભોગોમાં અત્યંત અભિષ્વંગ થતો નથી, અને પરલોકના વિષયમાં પણ ઉપયોગી એવું દાન, ધ્યાન, તત્ત્વશ્રવણરૂપ અનુષ્ઠાન થાય છે, એ કુશલાનુબંધી પુણ્ય છે; કેમ કે તે પુણ્ય જન્માંતરમાં પણ કુશલનું કારણ છે.

આશય એ છે કે ભૂતકાળમાં સારો ધર્મ કરેલો હોય તો પુણ્યાનુબંધીપુણ્યનો બંધ થાય છે, જેના કારણે વર્તમાનમાં ભોગો પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે મળેલી ભોગસામગ્રીમાં સર્વથા રાગ ન હોય તેવા જીવો તો સંયમ ગ્રહણ કરે છે; પરંતુ જેઓને તે મળેલી ભોગસામગ્રી પ્રત્યે ગાઢ નહીં પણ કાંઈક રાગ છે, તેઓ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા તે ભોગોને નિરાકુળતાપૂર્વક ભોગવે છે, છતાં ભોગો પ્રત્યે ગાઢ રાગ નહિ હોવાથી તેઓને ધર્મ ઉપાદેય લાગે છે. આથી તેઓ પરલોકમાં હિતનું કારણ બને એવું પોતાની શક્તિ અનુસાર દાન કરે છે, પરમાત્માનું ધ્યાન કરે છે અને સંતૃષ્ટાસ્ત્રોનું શ્રવણ કરે છે; કેમ કે આવા જીવોએ ભૂતકાળમાં પુણ્ય બાંધ્યું છે તે કુશળ ફળવાળું છે, જેના કારણે તેઓને ભૂતકાળના પુણ્યથી મળેલ ભોગસામગ્રી પણ ભાવિના હિતનું કારણ બને છે.

વળી, આ પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય પણ અભ્યાસના વશથી વિશેષ પ્રકારે પરિશુદ્ધ થાય છે. તે આ રીતે-

પુણ્યાનુબંધીપુણ્યના ઉદયથી જીવ પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને પણ ગાઢ રાગથી ભોગવતો નથી અને દાન, ધ્યાનાદિ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, જે દાન, ધ્યાનાદિ અનુષ્ઠાનના અભ્યાસથી પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય પરિશુદ્ધ બને છે અને પરિશુદ્ધ બનેલો તે પુણ્યાનુબંધીપુણ્યનો ઉદય જીવમાં વિષયો પ્રત્યે વિરાગ ઉત્પન્ન કરે છે અને ધર્મધ્યાનનું કારણ બને છે; કેમ કે સંસારમાં દેખાય છે કે મહાપુણ્યશાળી મહાપુરુષો પ્રાપ્ત થયેલા વૈભવાદિને પણ તણાવલાની જેમ છોડીને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે. ॥૧૯૩/૧૯૪॥

અવતરણિકા :

एतच्च विषयविरागादि महत्सुखमित्याह -

★ "વિષયવિરાગાદિ" માં આદિ પદથી ધર્મધ્યાનનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

અવતરણિકાર્થ :

અને આ=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પરિશુદ્ધ પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય વિષયોમાં વિરાગનો હેતુ બને છે અને ધર્મધ્યાનનું નિમિત્ત છે એ, વિષયવિરાગાદિ ભાવો મહાન સુખરૂપ છે; એ પ્રમાણે કહે છે-

ગાથા :

जं विसयविरत्ताणं सुखं सज्ज्ञाणभाविअमईणं ।

तं मुणइ मुणिवरो च्चिअ अणुहवओ न उण अन्नोऽवि ॥૧૯૫॥

અન્યથાર્થ :

વિસયવિરત્તાણં = વિષયોથી વિરક્તોને(અને) સજ્ઞાણભાવિઅમઈણં = સદ્ધ્યાનથી ભાવિત મતિવાળાને જં સુખં = જે સુખ છે, તં = તેને અણુહવઓ = અનુભવથી મુણિવરો ચ્ચિઅ = મુનિવર જ મુણइ = જાણે છે, ન ઉણ અન્નોઽવિ = પરંતુ અન્ય પણ નહીં.

ગાથાર્થ :

વિષયોથી વિરાગ પામેલા જીવોને અને સદ્ધ્યાનથી ભાવિત મતિવાળા જીવોને જે સુખ છે, તે સુખને અનુભવથી મુનિવર જ જાણે છે, પરંતુ અન્ય પણ જાણે છે એમ નહિ.

ટીકા :

યદ્વિષયવિરક્તાનામ્=અસદિચ્છારહિતાનાં સૌંદર્ય સદ્ધ્યાનભાવિતમતીનાં ચ ધર્મધ્યાનાદિભાવિતચિત્તાનાં, તત્ મનુતે=જાનાતિ મુનિવર એવ=સાધુરેવાનુભવતઃ=અનુભવને, ન પુનરન્યોઽપિ અસાધુઃ, તથાઽનુભવાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૯૫॥

★ “ધર્મધ્યાનાદિ” માં આદિ શબ્દથી શુક્લધ્યાન, શાસ્ત્રાધ્યયન અને શાસ્ત્રશ્રવણનો સંગ્રહ છે.

★ “અન્નોઽવિ” માં ‘અપિ’ થી એ સમુચ્ચ કરવાનો છે કે મુનિવર પણ જાણે છે, અને અન્ય પણ જાણે છે એમ નહિ; પરંતુ કેવલ મુનિવર જ જાણે છે.

ટીકાર્થ :

વિષયોથી વિરક્તોને=અસદ્ની ઈચ્છાથી રહિત જીવોને, અને સદ્ધ્યાનથી ભાવિત મતિવાળાઓને=ધર્મધ્યાનાદિથી ભાવિત ચિત્તવાળાઓને, જે સૌખ્ય=સુખ છે, તે અનુભવથી=અનુભવવા દ્વારા, મુનિવર જ=સાધુ જ, જાણે છે, પરંતુ અસાધુ એવા અન્ય પણ જાણે છે એમ નહિ; કેમ કે તે પ્રકારે=સુખનો જે પ્રકારે મુનિને અનુભવ છે તે પ્રકારે, અનુભવનો અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પુણ્યાનુબંધીપુણ્યવાળા જીવોનું પુણ્ય જ્યારે પરિશુદ્ધ બને છે, ત્યારે શબ્દાદિ વિષયો પ્રત્યે રહેલો થોડો પણ રાગ તેઓમાંથી ચાલ્યો જાય છે, જેના કારણે તેઓમાં પૂર્વે રહેતી થોડી પણ વ્યાકુળતા ચાલી જાય છે. આથી તેઓ સત્શાસ્ત્રો ભણીને સદ્ધ્યાનથી ભાવિત મતિવાળા બને છે, તેથી તેઓનું ચિત્ત સદા ધર્મધ્યાનાદિમાં પ્રવૃત્ત હોય છે; અને વિષયોની વ્યાકુળતા વગરના ચિત્તવાળા તે જીવો શ્રેષ્ઠ કોટિનું જે સુખ અનુભવે છે તે મુનિવરો જ જાણે છે, તે સિવાય કોઈ પણ સંસારી જીવો તે સુખ જાણી શકતા નથી અર્થાત્ દેવેન્દ્રો, ચક્રવર્તી, મહારાજાઓને પણ તે સુખનો અનુભવ થઈ શકતો નથી, ફક્ત મહાત્માઓ જ તે સુખને અનુભવે છે. ॥૧૯૫॥

અવતરણિકા :

एतदेव समर्थयति-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં વિષયોના વિરાગાદિવાળા જીવોને થતું મહાન સુખ બતાવ્યું. એનું જ પ્રસ્તુત ગાથામાં સમર્થન કરે છે-

ગાથા :

કંચિજ્જઇ જો અત્થો સંપત્તીએ ન તં સુહં તસ્સ ।
ઇચ્છાવિણિવિત્તીએ જં ચલુ બુદ્ધપ્પવાદોઽયં ॥૧૯૬॥

અન્યથાર્થ :

જો અત્થો = જે અર્થ કંચિજ્જઇ = ઇચ્છાય છે, તસ્સ સંપત્તીએ = તેની સંપત્તિથી તં સુહં ન = તે સુખ નથી, જં ચલુ = જે ખરેખર ઇચ્છાવિણિવિત્તીએ = ઇચ્છાની વિનિવૃત્તિથી છે. અયં = આ બુદ્ધપ્પવાદો = બુદ્ધનો પ્રવાદ છે = આપ્તપુરુષોનો પ્રવાદ છે.

ગાથાર્થ :

જે અર્થ ઇચ્છાય છે તે અર્થની સંપ્રાપ્તિથી તે સુખ નથી થતું જે સુખ ખરેખર ઇચ્છાની વિનિવૃત્તિથી થાય છે. આ આપ્તપુરુષોનું કથન છે.

ટીકા :

કાઢ્ઠ્યતે = અભિલષ્યતે ચોઽર્થઃ સ્વ્યાદિઃ સમ્પત્ત્યા = સમ્પ્રાપ્ત્યા ન તત્સુખં તસ્ય અર્થસ્ય ઇચ્છાવિનિવૃત્ત્યાઽત્ર ચત્થલુ સુખં, બુદ્ધપ્રવાદોઽયમ્ = આપ્તપ્રવાદોઽયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૯૬ ॥

★ “સ્વ્યાદિઃ” માં આદિ શબ્દથી રસનાદિ ચારેય ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત ખાદ્યાદિ પદાર્થોનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ટીકાર્થ :

સ્ત્રી આદિ રૂપ જે અર્થ = પદાર્થ, ઇચ્છાય છે, તે અર્થની સંપત્તિથી = સંપ્રાપ્તિથી, તે સુખ નથી, જે સુખ ખરેખર અહીં = સંસારમાં, ઇચ્છાની વિનિવૃત્તિથી છે. આ બુદ્ધનો પ્રવાદ છે = આ આપ્તનો પ્રવાદ છે = આપ્તપુરુષનું કથન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસારી જીવોને ઇચ્છિત પદાર્થની પ્રાપ્તિથી સુખનો અનુભવ થાય છે, એ સુખ સિવાય અન્ય સુખનો સંસારી જીવોને અનુભવ હોતો નથી; જ્યારે મુનિઓને જે સુખનો અનુભવ થાય છે, તે અનુપમ કોટિનો હોય છે. અને આપ્તપુરુષોના વચનના બળથી પ્રસ્તુત ગાથામાં મુનિઓનું તે શ્રેષ્ઠ સુખ બતાવે છે-

સંસારી જીવોને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલા સ્ત્રી, ભોજન વગેરે ભૌતિક પદાર્થોના ભોગકાળમાં થતા સુખના અનુભવ કરતાં, વિષયોના વૈરાગ્યને કારણે જ્યારે વિષયોની ઇચ્છાની નિવૃત્તિ થાય છે, ત્યારે જીવને મહાન સુખ થાય છે; કેમ કે વિષયોની ઇચ્છા આકુળતારૂપ છે, અને તે ઇચ્છાથી આકુળ થયેલો જીવ જે શ્રમરૂપ ક્રિયા કરે છે તે ખરેખર ભોગપદાર્થ છે, જેમાં સુખ નથી, પરંતુ તે શ્રમરૂપ ક્રિયાથી જીવની ઇચ્છાનું ક્ષણિક શમન થાય છે, તે ઇચ્છાના શમનથી જીવને ક્ષણિક સુખનો અનુભવ થાય છે.

વળી વિરક્ત જીવોને ઈચ્છાની નિવૃત્તિ થયેલ હોવાને કારણે તે ઈચ્છાનિવૃત્તિથી અવિચ્છિન્ન સુખની ધારા ચાલે તેવો વૈરાગ્ય હોવાથી કર્મનો બંધ પણ થતો નથી. તેથી ભાવિની અપેક્ષાએ પણ તે અવિચ્છિન્ન સુખ વિશેષ સુખનું કારણ બને છે, તેથી આપ્ત પુરુષો સંસારના ભોગોથી થતા શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ સુખ કરતાં પણ ઈચ્છાની નિવૃત્તિને શ્રેષ્ઠ સુખ કહે છે. ॥૧૮૬॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ઈચ્છિત અર્થની પ્રાપ્તિથી તે સુખ નથી થતું કે જે સુખ ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી થાય છે. તેથી એ નક્કી થયું કે ઈચ્છાનિવૃત્તિથી જ મહાન સુખ થાય છે, ત્યાં મુક્તિની પ્રાપ્તિના શ્રેષ્ઠ સુખ સાથે વ્યભિચાર છે, તે આ રીતે-

મુક્તિ પ્રકૃષ્ટ સુખસ્વરૂપ છે અને મુક્તિની ઈચ્છાથી જ મુક્તિના ઉપાયોમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે અને મુક્તિના ઉપાયોમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થવારૂપ શ્રેષ્ઠ સુખ થાય છે. માટે ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી જ મહાન સુખ થાય છે તેમ કહી શકાય નહિ, પરંતુ મુક્તિની ઈચ્છાથી જ મુક્તિનું શ્રેષ્ઠ સુખ થાય છે, એમ કહેવું પડે.

આ પ્રકારની શંકાનું ઉદ્ભાવન કરીને તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

મુક્તીએ વખિચારો તં ણો જં સા જિણેહિં પન્નત્તા ।
ઇચ્છાવિણિવિત્તીએ ચેવ ફલં પગરિસપત્તં ॥૧૯૭॥

અન્યથાર્થ :

મુક્તીએ વખિચારો=(ઈચ્છાવિનિવૃત્તિથી થતા મહાન સુખનો) મુક્તિ સાથે વ્યભિચાર છે, (આ પ્રકારની શંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે-) તં ણો=તે બરાબર નથી; જં=જે કારણથી ઇચ્છાવિણિવિત્તીએ ચેવ= ઈચ્છાની વિનિવૃત્તિનું જ પગરિસપત્તં ફલં=પ્રકર્ષપ્રાપ્ત ફળ સા=આ=મુક્તિ, જિણેહિં પન્નત્તા=જિનો વડે પ્રરૂપાયેલી છે.

ગાથાર્થ :

ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી શ્રેષ્ઠ સુખ છે એ કથનનો મુક્તિની સાથે વ્યભિચાર છે, આવી શંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે કે તે કથન બરાબર નથી; જે કારણથી ઈચ્છાની વિનિવૃત્તિના જ પ્રકર્ષથી પ્રાપ્ત થયેલ ફળરૂપ મુક્તિ જિનેશ્વરો વડે કહેવાયેલી છે.

ટીકા :

મુક્ત્યા વ્યભિચારઃ, તત્કાઙ્ક્ષણે તત્પ્રાપ્ત્યૈવ સુખભાવાદ્, એતદાશઙ્ક્યાહ - તત્ ન, યદ્ = યસ્માદસૌ = મુક્તિર્જિનૈઃ પ્રજ્ઞસા = તીર્થકરૈરુક્તા ઇચ્છાવિનિવૃત્તેરેવ ફલં, ન પુનરિચ્છાપૂર્વકમિતિ, પ્રકર્ષપ્રાપ્તં = સામાયિકસંયતાદેરારમ્ભોત્કર્ષેણ નિષ્ઠાં પ્રાપ્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૯૭ ॥

ટીકાર્થ :

ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી થતા મહાન સુખનો મુક્તિ સાથે વ્યભિચાર છે; કેમ કે તેના કાંક્ષણમાં = મુક્તિની ઈચ્છા કરવામાં, તેની = મુક્તિની, પ્રાપ્તિથી જ સુખનો ભાવ છે = સદ્ભાવ છે. આ કથનની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે- તે નથી = ઈચ્છાનિવૃત્તિથી થતા મહાન સુખનો મુક્તિ સાથે વ્યભિચાર છે તે બરાબર નથી; જે કારણથી જિનો વડે = તીર્થંકરો વડે, પ્રકર્ષથી પ્રાપ્ત = સામાયિકસંયતાદિથી આરંભીને ઉત્કર્ષથી નિષ્ઠાને અર્થાત્ સમાપ્તિને પામેલું એવું, ઈચ્છાની વિનિવૃત્તિનું જ ફળ આ = મુક્તિ, પ્રરૂપાઈ છે = કહેવાઈ છે, પરંતુ મુક્તિ ઈચ્છાપૂર્વક થાય છે, એમ નહિ, એ પ્રકારે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષી કહે છે કે સંસારી જીવોને પોતે ઈચ્છેલ ભૌતિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી જે સુખ થાય છે, તેના કરતાં ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી મુનિને અતિશય સુખ થાય છે, આ કથનનો મુક્તિની સાથે વ્યભિચાર છે; કેમ કે જે રીતે ઈચ્છાથી મહાત્માઓ મોક્ષના ઉપાયમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને મોક્ષની પ્રાપ્તિથી મહાત્માઓને મોક્ષનું મહાન સુખ થાય છે; તે રીતે સંસારી જીવો ભોગની ઈચ્છાથી ભોગના ઉપાયમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને ભોગની પ્રાપ્તિથી તેઓને ક્ષણિક સુખ થાય છે. આમ, મુક્તિની ઈચ્છાથી સાધુને જ્યારે મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે મહાન સુખ થાય છે; પરંતુ ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી મહાન સુખ થતું નથી.

આ પ્રકારની પૂર્વપક્ષની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે કે આ કથન બરાબર નથી; કેમ કે ભગવાને મોક્ષની ઈચ્છાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ કહ્યું નથી, પરંતુ ઈચ્છાની નિવૃત્તિનું ફળ મોક્ષ છે એમ કહ્યું છે. વળી ઈચ્છાની નિવૃત્તિનું પ્રકર્ષપ્રાપ્ત ફળ મોક્ષ છે અર્થાત્ સાધક આત્માને પ્રથમ સર્વ ભૌતિક પદાર્થોમાં ઈચ્છાની નિવૃત્તિ થાય છે, ત્યારપછી મોક્ષની ઈચ્છાની પણ નિવૃત્તિ થાય છે; અને તે મોક્ષની ઈચ્છાની નિવૃત્તિ પ્રકર્ષને પામે છે, ત્યારે જીવ વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ બને છે, અને જીવની તે વીતરાગઅવસ્થા ભાવથી મુક્તિ છે; અને વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ બનેલ તે જીવના આયુષ્યનો ક્ષય થાય ત્યારે તે સર્વ કર્મોથી મુક્ત થાય છે, માટે દ્રવ્યથી પણ મુક્ત બને છે. તેથી ઈચ્છાની નિવૃત્તિના પ્રકર્ષપ્રાપ્ત ફળરૂપ મોક્ષ છે.

આનાથી એ ફલિત થાય કે સંસારી જીવો ભોગની ઈચ્છાથી ભોગમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, જેના કારણે તેઓને ક્ષણભર ભોગની ઈચ્છા શાંત થવાથી ક્ષણિક સુખનો અનુભવ થાય છે; જ્યારે મુનિઓને ભોગની ઈચ્છાના શમનથી દીર્ઘ કાળનું સુખ થાય છે, અને સંયમના યોગોના સેવનને કારણે તેઓની ઈચ્છાનું અધિક અધિક શમન થાય છે, જેથી ક્રમે કરીને તેઓને અધિક અધિક સુખ થાય છે, અને સર્વથા ઈચ્છાના અભાવની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તેઓને સર્વોત્તમ એવા મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રમાણે ગ્રંથકારનો આશય છે. ॥ ૧૮૭ ॥

અવતરણિકા :

કિંચ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે ઈચ્છાનિવૃત્તિનું પ્રકર્ષપ્રાપ્ત ફળ મોક્ષ છે, તેથી સંસારમાં પણ ઈચ્છાનિવૃત્તિથી જ શ્રેષ્ઠ કોટિનું સુખ થાય છે અને ઈચ્છિત ભોગની પ્રાપ્તિથી તુચ્છ એવું ક્ષણિક સુખ થાય છે. એ વાતને પુષ્ટ કરવા માટે 'કિચ્છ' થી સમુચ્ચય કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

જસિચ્છાજાયઙ્ સંપત્તી તં પદુચ્ચિમં ભણિઅં ।
મુક્તી પુણ તદભાવે જમણિચ્છ કેવલી ભણિયા ॥ ૧૯૮ ॥

અન્યયાર્થ :

ઇચ્છા=ઈચ્છા વડે જસ=જેની સંપત્તી=સંપ્રાપ્તિ જાયઙ્=થાય છે, તં પદુચ્ચ=તેને=તે ઈચ્છાના વિલયાદિકરૂપ અર્થને, આશ્રયીને, ઇમં ભણિઅં=આ=કાંક્ષ્યતે ઇત્યાદિ, કહેવાયું છે; મુક્તી પુણ=વળી મુક્તિ તદભાવે=તેના=ઈચ્છાના, અભાવમાં થાય છે, જં=જે કારણથી અણિચ્છ કેવલી ભણિયા=અનિચ્છાવાળા કેવલીઓ કહેવાયેલા છે.

ગાથાર્થ :

ઇચ્છા વડે જે અર્થની સંપ્રાપ્તિ થાય છે, ઇચ્છાના વિલયાદિકરૂપ તે અર્થને આશ્રયીને ગાથા-૧૯૬માં 'કાંક્ષ્યતે' ઇત્યાદિ કહેવાયું છે. વળી મુક્તિ ઇચ્છાના અભાવમાં થાય છે, જે કારણથી અનિચ્છાવાળા કેવલીઓ કહેવાયેલા છે.

ટીકા :

યસ્યાર્થસ્યેચ્છયા પ્રવૃત્તિનિમિત્તભૂતયા જાયતે સમ્પ્રાપ્તિસ્તમ્ અર્થ (? ઇચ્છ) વિલયાદિકં પ્રતીત્યેદં ભણિતં 'કાંક્ષ્યત' ઇત્યાદિ, મુક્તિ: પુનસ્તદભાવે=ઇચ્છાભાવે જાયતે, કુત ઇત્યાહ-યદ્=યસ્માદનિચ્છ: કેવલિનો ભણિતા:, 'અમનસ્કા: કેવલિન' ઇતિ વચનાદિતિ ગાથાર્થ: ॥૧૯૮॥

નોંધ :

ટીકામાં વિલયાદિકં છે, તેને સ્થાને ઇચ્છાવિલયાદિકં પાઠ હોય તેમ ભાસે છે અને ત્યાં આદિ પદથી ઇચ્છાની મંદતાનું ગ્રહણ કરવાનું છે; અને તેનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સંસારી જીવોને પણ જેમ જેમ ભૌતિક અર્થની ઇચ્છા શાંત થતી જાય છે, તેમ તેમ અધિક-અધિકતર સુખ થતું જાય છે, અને જ્યારે સર્વ ઇચ્છાઓ વિલય=નાશ, પામે છે ત્યારે વિશેષ પ્રકારનું સુખ થાય છે; અને જેમ જેમ ઇચ્છા વધતી જાય છે, તેમ તેમ વ્યાકુળતા વધારે હોવાથી ભૌતિક પદાર્થોથી પણ પ્રાપ્ત થતું સુખ હીન-હીનતર થતું થાય છે.

ટીકાર્થ :

પ્રવૃત્તિની નિમિત્તભૂત એવી ઈચ્છા વડે જે અર્થની સંપ્રાપ્તિ થાય છે, ઈચ્છાના વિલયાદિકરૂપ તે અર્થને

આશ્રયીને આ=કાંક્ષ્યતે ઈત્યાદિ, કહેવાયું છે. વળી તેના અભાવમાં=ઈચ્છાના અભાવમાં, મુક્તિ થાય છે. કયા કારણથી ? એથી કરીને કહે છે- જે કારણથી કેવલીઓ અનિચ્છાવાળા કહેવાયા છે; કેમ કે “અમનસ્ક=મન વગરના, કેવલીઓ છે” એ પ્રકારનું શાસ્ત્રમાં વચન છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભૌતિક પદાર્થો મેળવવા માટેની પ્રવૃત્તિની નિમિત્તભૂત એવી ઈચ્છાથી સંસારી જીવો ભૌતિક પદાર્થો મેળવવા માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે, જે પ્રવૃત્તિથી તેઓને ભૌતિક અર્થો મળે છે અને ભૌતિક પદાર્થો મળવાને કારણે તેઓને સુખ થાય છે; અને યોગીઓને ભૌતિક પદાર્થોવિષયક ઈચ્છાના વિલયાદિકરૂપ અર્થને આશ્રયીને ગાથા-૧૯૬ માં કહ્યું કે ઈચ્છાનિવૃત્તિથી યોગીઓને સાંસારિક સુખ કરતાં અતિશયિત સુખ થાય છે.

વળી, મુક્તિ ઈચ્છાના અભાવથી થાય છે. તેનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે જેમ સંસારી જીવોને સાંસારિક ભોગની ઈચ્છા થઈ અને ભોગ મેળવવાના પ્રયત્નથી ભોગનું સુખ મળે છે, તેમ યોગીઓને મુક્તિની ઈચ્છા થઈ અને મુક્તિ મેળવવાના પ્રયત્નથી મુક્તિનું સુખ મળ્યું, તેમ ન કહી શકાય; કેમ કે જેમ સંસારી જીવોને ભોગની ઈચ્છાથી ભોગનું સુખ મળે છે, તેમ યોગીઓને મોક્ષની ઈચ્છાથી મોક્ષનું સુખ નથી મળતું, પરંતુ મોક્ષની ઈચ્છા થવાથી ભૌતિક પદાર્થોની ઈચ્છાનો ઉચ્છેદ થાય છે અને ક્રમે કરીને મોક્ષની ઈચ્છાનો પણ નાશ થાય છે, ત્યારે સર્વ પ્રકારની ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી મોક્ષનું સુખ મળે છે. તેથી ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી શ્રેષ્ઠ સુખ થાય છે, એ વાત સિદ્ધ થઈ; કેમ કે અનિચ્છાથી મોક્ષરૂપ પ્રકૃષ્ટ સુખ પ્રગટ થાય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે મોક્ષ સર્વ પ્રકારની અનિચ્છાથી થાય છે એમાં પ્રમાણ શું છે ? તેથી કહે છે - કેવલીઓ અનિચ્છાવાળા હોય છે; કેમ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે કેવલી ‘મને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાઓ’ તેવા મનવાળા નથી, અને મોક્ષ કેવલીને થાય છે, કેવલી સિવાય અન્ય કોઈને નહીં.

વળી, પ્રારંભિક ભૂમિકામાં યોગીઓને મોક્ષ મેળવવાની ઈચ્છા થાય છે, તોપણ કેવલજ્ઞાનથી મોક્ષ થશે અને કેવલજ્ઞાન વીતરાગ થયા પછી થાય છે અને વીતરાગ થવા માટે સર્વ ઈચ્છાઓનું શમન કરવું પડે છે. તેથી સર્વ ઈચ્છાઓ શમાવવા માટે યોગીઓ અનિચ્છાની ઈચ્છા કરે છે અને તે અનિચ્છાની ઈચ્છા જીવને ઈચ્છાના ઉચ્છેદના ઉપાયભૂત એવા તપ-સ્વાધ્યાયાદિમાં સુદૃઢ યત્ન કરાવે છે, જેના બળથી ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત કરીને જીવ વીતરાગ બને છે. તેથી એ ફલિત થયું કે મોક્ષનું મહાન સુખ તો ઈચ્છાની નિવૃત્તિના પ્રકર્ષથી થાય છે. ॥૧૯૮॥

અવતરણિકા :

एवं तर्हि प्रथममपि प्रव्रज्यादौ तदिच्छाऽशोभना प्राप्नोतीत्येतदाशङ्क्याह-

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે તો = ઈચ્છાનિવૃત્તિનું જ પ્રકર્ષપ્રાપ્ત ફળ મુક્તિ છે અને ઈચ્છાના અભાવમાં મુક્તિ થાય છે એ રીતે તો, પ્રથમ પણ પ્રવ્રજ્યાદિમાં તેની = મોક્ષની, ઈચ્છા અશોભન પ્રાપ્ત થાય. તેથી મોક્ષાર્થીએ પ્રવ્રજ્યા આદિ પણ મોક્ષની ઈચ્છાથી ગ્રહણ કરવા જોઈએ નહીં; કેમ કે મોક્ષની ઈચ્છા એ મોક્ષનું કારણ નથી, પરંતુ ઈચ્છાની નિવૃત્તિ જ મોક્ષનું કારણ છે. એની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

પદમં પિ જા ઇહેચ્છા સાઽવિ પસત્થ તિ નો પઙ્કુઢ્ઠા ।
સા ચેવ તહા હેઠુ જાયઙ્ જમણિચ્છભાવસ્સ ॥૧૯૧॥

અન્યથાર્થ :

ઇહ = અહીં = સંસારમાં, પદમં પિ = પ્રથમ પણ (પ્રવ્રજ્યાઆદિના કાળમાં) જા = જે ઇચ્છા = ઇચ્છા છે, સાઽવિ = તે પણ પસત્થા = પ્રશસ્ત છે, તિ = એથી નો પઙ્કુઢ્ઠા = પ્રતિકૃષ્ટ નથી; જં = જે કારણથી તહા = તે પ્રકારે (અભ્યાસ કરાતી એવી) સા ચેવ = તે જ = મોક્ષવિષયક ઇચ્છા જ, અણિચ્છભાવસ્સ હેઠુ = અનિચ્છાભાવનો = કેવલીપણાનો, હેતુ જાયઙ્ = થાય છે.

ગાથાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ વગેરેના કાળમાં પણ મોક્ષના વિષયવાળી જે ઇચ્છા છે, તે પણ સંસારમાં પ્રશસ્ત છે, એથી પ્રતિષેધ કરાઈ નથી; જે કારણથી સામાયિકસંયતાદિના અનુષ્ઠાનરૂપે અભ્યાસ કરાતી એવી મોક્ષની ઇચ્છા જ કેવલીપણાનું કારણ છે.

ટીકા :

પ્રથમમપિ પ્રવ્રજ્યાદિકાલે યા ઇહેચ્છા મુક્તિવિષયા, સાપિ તસ્યામવસ્થાયાં પ્રશસ્તેતિકૃત્વા નો પ્રતિકૃષ્ટા = ન પ્રતિષિદ્ધા, કિમિત્યત આહ-સૈવેચ્છા તથા = તેન પ્રકારે = સામાયિકસંયતાદિના અનુષ્ઠાનરૂપે પેનાભ્યસ્યમાના હેતુર્જાયતે યદ્ = યસ્માદનિચ્છભાવસ્ય = કેવલિત્વસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૯૧ ॥

★ “પ્રવ્રજ્યાદિકાલે” માં આદિ પદથી અસંગ અનુષ્ઠાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધીનો અભ્યાસ જેનાથી કરી શકાય એવા સર્વ અનુષ્ઠાનના કાળનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

★ “સાઽવિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે પ્રવ્રજ્યાદિના કાળમાં પ્રવ્રજ્યાદિના વિષયવાળી ઇચ્છા તો પ્રશસ્ત છે જ, પરંતુ મુક્તિના વિષયવાળી તે પણ = ઇચ્છા પણ, પ્રશસ્ત છે.

ટીકાર્થ :

અહીં = સંસારમાં, પ્રથમ પણ પ્રવ્રજ્યાદિકાળમાં મુક્તિના વિષયવાળી જે ઇચ્છા છે, તે પણ તે અવસ્થામાં = પ્રવ્રજ્યાગ્રહણાદિના કાળમાં, પ્રશસ્ત છે, એથી કરીને પ્રતિષેધાઈ નથી. મોક્ષના વિષયવાળી ઇચ્છા કયા કારણથી પ્રશસ્ત છે? એથી કરીને કહે છે- જે કારણથી તે પ્રકારે = સામાયિકસંયતાદિના અનુષ્ઠાનરૂપે, અભ્યાસ કરાતી એવી તે જ ઇચ્છા = મોક્ષના વિષયવાળી જ ઇચ્છા, અનિચ્છાભાવનો = કેવલીપણાનો, હેતુ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં સ્થાપન કર્યું એ રીતે ઇચ્છાની નિવૃત્તિથી મોક્ષ થાય છે, તેથી પ્રવ્રજ્યાગ્રહણાદિ અનુષ્ઠાન કરતી વખતે પણ મોક્ષની ઇચ્છા કરવી ન જોઈએ; પરંતુ અનિચ્છા મોક્ષનું કારણ હોવાથી પ્રથમ પણ અનિચ્છામાં

યત્ન કરવો જોઈએ. આ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રવ્રજ્યાગ્રહણાદિના કાળમાં પણ મોક્ષ-વિષયક ઈચ્છા પ્રશસ્ત છે, આથી ભગવાને મોક્ષની ઈચ્છા કરવાનો નિષેધ કર્યો નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે જે જેનું કારણ ન હોય તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી જેમ તે ફળ મળે નહીં, તેમ મોક્ષની ઈચ્છા પણ મોક્ષનું કારણ ન હોય તો મોક્ષની ઈચ્છા કરવાથી મોક્ષરૂપ ફળ મળી શકે નહિ; આમ છતાં મોક્ષના વિષયવાળી ઈચ્છાને પ્રશસ્ત કેમ કહી ? તેથી કહે છે કે મોક્ષની ઈચ્છા મોક્ષના ઉપાયમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે અને પ્રથમ ભૂમિકામાં સામાયિકસંયતાદિ અનુષ્ઠાન કરવારૂપે અભ્યાસ કરાતી એવી મોક્ષની ઈચ્છા કેવલજ્ઞાનનું કારણ બને છે.

આશય એ છે કે પ્રારંભિક ભૂમિકામાં જીવ મોક્ષની અને મોક્ષના ઉપાયોની ઈચ્છા કરે છે, જે ઈચ્છાથી જીવની સંસારની ભોગવિષયક ઈચ્છાઓ શમી જાય છે અને જીવ અપ્રમાદભાવપૂર્વક સંયમમાં યત્ન કરી શકે છે. આ રીતે સંયમમાં યત્ન કરતા જીવનો સંયમનો અભ્યાસ પ્રકર્ષવાળો થાય છે, ત્યારે જીવ અસંગ અવસ્થાને પામે છે અને તે વખતે જીવની મોક્ષની ઈચ્છા પણ નિવર્તન પામે છે; અને તે અસંગભાવ પ્રકર્ષને પામે છે, ત્યારે જીવ કેવલજ્ઞાન પામે છે. આથી પ્રથમ ભૂમિકામાં મોક્ષની ઈચ્છા પ્રશસ્ત છે, માટે ભગવાને મોક્ષવિષયક ઈચ્છા કરવાનો નિષેધ કર્યો નથી. ॥૧૯૯॥

અવતરણિકા :

इतश्च प्रव्रजितस्यैव सुखमित्यावेदयन्नाह-

અવતરણિકાર્થ :

અને આથી = જે કારણથી મોક્ષના વિષયવાળી જ ઈચ્છા અનિચ્છાભાવનો હેતુ છે એથી, પ્રવ્રજિતને જ = મુનિને જ, સુખ છે; એ પ્રમાણે જણાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

भणिअं च परममुणीहिं मासाइदुवालसप्परीआए ।

वणमायणुत्तराणं विईवयइ तेअलेसं ति ॥૨૦૦॥

અન્યથાર્થ :

માસાઇદુવાલસપ્પરીઆએ ચ = અને માસની આદિથી બાર માસના પર્યાયમાં વણમાયણુત્તરાણં=(સાધુ) વ્યંતરની આદિથી અનુત્તરવાળાઓની તેઅલેસં = તેજોલેશ્યાને વિઈવયઇ = વ્યતિક્રમે છે = ઓળંગે છે, તિ = એ પ્રમાણે પરમમુણીહિં મણિઅં = પરમમુનિ વડે = ભગવાન વડે, કહેવાયેલું છે.

ગાથાર્થ :

૧ મહિનાથી માંડીને ૧૨ મહિનાના સંયમપર્યાયમાં સાધુ વ્યંતરદેવોથી માંડીને અનુત્તરવાસીદેવોની તેજોલેશ્યાને ઓળંગે છે, એવું પરમમુનિ એવા ભગવાન વડે કહેવાયેલું છે.

ટીકા :

મણિતં ચ પરમમુનિભિઃ, કિમિત્યત્રાહ-મહાશ્રમણો મહાતપસ્વી માસાદિદ્વાદશપર્યાય ઇતિ માસમાદિકં કૃત્વા દ્વાદશમાસપર્યાય इत्यर्थः, વ્યંતરાદ્યનુત્તરાણામિતિ વ્યંતરાદીનામનુત્તરોપપાતિકપર્યંતાનાં વ્યતિક્રમતિ તેજોલેશ્યાં-સુખપ્રભાવલક્ષણામનુક્રમેणेતિ ॥

ગૌતમપૃષ્ઠેન યથોક્તં ભગવતા-

“જે હમે અજ્ઞતાએ સમણા નિગ્ગંથા વિહરંતિ એ પાં કસસ તેયલેસં વીઈવયંતિ? માસપરિયાએ સમણે નિગ્ગંથે વાળમંતરાણં દેવાણં તેયલેસં વીઈવયંતિ, એવં દુમાસપરિયાએ અસુરિંદવજ્જિયાણં ભવણવાસિયાણં દેવાણં, તિમાસપરિયાએ અસુરકુમારિંદાણં, ચઝમાસપરિયાએ ગહગણનક્ષત્તતારારૂવાણં જોહિસિયાણં દેવાણં, પંચમાસપરિયાએ ચંદિમસૂરિયાણં જોતિસિંદાણં જોહિસરાઈણં તેયલેસં, છમાસપરિયાએ સોહમ્મીસાણાણં દેવાણં, સત્તમાસપરિયાએ સણંકુમારમાહિંદાણં દેવાણં, અઢમાસપરિયાએ બંબલંતગાણં દેવાણં, નવમાસપરિયાએ મહાસુક્કસહસ્સારાણં દેવાણં, દસમાસપરિયાએ આણયપાણયઆરણચ્ચુયાણં દેવાણં, એક્કારસમાસપરિયાએ ગેવિજ્જગાણં દેવાણં, બારસમાસપરિયાએ સમણે નિગ્ગંથે અણુત્તરોવવાહુયાણં દેવાણં તેયલેસં વીતીવયં, તેણ પરં સુક્કે સુક્કાભિજાતી મવિત્તા તઓ પચ્છા સિજ્જંઙ્ગ જાવ અંતં કરેહ” ॥ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૨૦૦ ॥

ટીકાર્થ :

અને પરમમુનિ વડે = ભગવાન વડે, કહેવાયું છે, શું ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે- મહાશ્રમણ, મહાતપસ્વી માસને આદિવાળું કરીને = એક મહિનાથી માંડીને, બાર માસના પર્યાયમાં, અનુક્રમથી વ્યંતરની આદિવાળા અનુત્તરોપપાતિકના પર્યંતવાળાઓની = વ્યંતરદેવોથી માંડીને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના દેવોની, સુખ અને પ્રભાવના લક્ષણવાળી તેજોલેશ્યાને વ્યતિક્રમે છે. આ પ્રમાણે પરમમુનિ વડે કહેવાયું છે. ગૌતમ દ્વારા પુછાયેલા ભગવાન વડે જે પ્રમાણે કહેવાયું છે-

જે આ અત્યારે શ્રમણ નિર્જીથો વિહરે છે, એઓ કોની તેજોલેશ્યાને વ્યતિક્રમે છે ? આ પ્રમાણે ગૌતમ મહારાજ પૂછે છે, તેનો ભગવાન જવાબ આપે છે-

એક મહિનાના પર્યાયવાળા શ્રમણ નિર્જીથો વાણવ્યંતર દેવોની તેજોલેશ્યાને વ્યતિક્રમે છે, એ પ્રમાણે બે મહિનાના પર્યાયવાળા અસુરેન્દ્રોથી વર્જિત એવા ભવનવાસી દેવોની, ત્રણ મહિનાના પર્યાયવાળા અસુરકુમારેન્દ્રોની, ચાર મહિનાના પર્યાયવાળા બ્રહ્મણ = બ્રહ્મનો સમૂહ, નક્ષત્ર, તારારૂપ જ્યોતિષી દેવોની, પાંચ મહિનાના પર્યાયવાળા ચંદ્ર-સૂર્યરૂપ જ્યોતિષેન્દ્ર એવા જ્યોતિષરાજાઓની તેજોલેશ્યાને, છ મહિનાના પર્યાયવાળા સૌધર્મ-ઈશાનવાળા દેવોની, સાત મહિનાના પર્યાયવાળા સનત્કુમાર-માહેન્દ્રવાળા દેવોની, આઠ મહિનાના પર્યાયવાળા બ્રહ્મ-લાંતકવાળા દેવોની, નવ મહિનાના પર્યાયવાળા મહાશુક-સહસ્ત્રારવાળા દેવોની, દશ મહિનાના પર્યાયવાળા આનત-પ્રાણત-આરણ અને અચ્યુતવાળા દેવોની, અચ્યાર મહિનાના પર્યાયવાળા ત્રૈવેયક દેવોની, બાર મહિનાના પર્યાયવાળા શ્રમણ નિર્જીથો અનુત્તરોપપાતિક દેવોની તેજોલેશ્યાને વ્યતિક્રમે છે. તેનાથી પછી શુક્લ-શુક્લાભિજાતિ ઘઈને, તેનાથી પછી સિદ્ધ થાય છે, યાવત્ સંસારના અંતને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભગવતી સૂત્રમાં પરમમુનિ એવા ભગવાને કહ્યું છે કે દીક્ષાબ્રહ્મણકાળથી માંડીને મહાશ્રમણ-મહાતપસ્વી એવા મુનિઓ મોક્ષની તીવ્ર અભિલાષાવાળા હોવાથી તેઓનું ચિત્ત સંસારના ભાવોથી નિરપેક્ષ હોય છે;

અને મોક્ષની ઈચ્છા પરમાર્થથી અનિચ્છાની ઈચ્છારૂપ છે, તેથી દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી મહામુનિઓ સર્વ ઈચ્છાઓને શમાવવા માટે પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે. આથી એક મહિનાના દીક્ષાપર્યાયમાં તેઓની તેજોલેશ્યા વ્યંતરદેવોની તેજોલેશ્યાથી પણ અધિક હોય છે અને ક્રમે કરીને વધતાં-વધતાં બાર મહિનાના સંયમપર્યાયમાં તેઓની તેજોલેશ્યા અનુત્તરવાસી દેવોની તેજોલેશ્યા કરતાં પણ અતિવિશુદ્ધ બની જાય છે.

અહીં 'તેજોલેશ્યા' શબ્દથી સુખ અને પ્રભાવસ્વરૂપ તેજોલેશ્યાનું ગ્રહણ કરવાનું છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અનુત્તરવાસી દેવોને જે પ્રકારનું ઉત્કટ સુખ છે અને જે પ્રકારનો તેઓનો પ્રભાવ હોય છે તેના કરતાં પણ નિઃસ્પૃહી મહામુનિઓનું સુખ બાર મહિનાના સંયમપર્યાયમાં અધિક હોય છે અને તેઓનો પ્રભાવ પણ અનુત્તરવાસી દેવો કરતાં અધિક થાય છે.

આ રીતે અનુત્તરોપપાતિક દેવોની તેજોલેશ્યા વ્યતિકમ્યા પછી આત્માની અતિશુદ્ધિ થવાને કારણે તે મહામુનિઓમાં શુક્લભાવ પ્રગટે છે, જે પ્રાયઃ કરીને શુક્લધ્યાનના પરિણામરૂપ છે. ત્યારપછી તેઓ શુક્લાભિજાતિ બને છે, જે શુક્લધ્યાનનો પ્રકર્ષરૂપ પરિણામ હોવો જોઈએ. ત્યારપછી તેઓનો નિર્મળ બનેલો આત્મા સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, યાવત્ સંસારના અંતને કરે છે.

ભગવતીસૂત્રમાં જણાવેલ શ્રમણ નિર્ગથોની સુખવૃદ્ધિ

કેટલા માસના

કયા દેવોથી અધિકતર સુખ થાય ?

દીક્ષાપર્યાયમાં

૧ માસ	વાણવ્યંતરના દેવો
૨ માસ	અસુરેન્દ્રોને છોડીને ભવનપતિના દેવો
૩ માસ	અસુરકુમારેન્દ્રો
૪ માસ	ગ્રહગણ-નક્ષત્ર-તારારૂપ જ્યોતિષના દેવો
૫ માસ	સૂર્ય - ચંદ્રરૂપ જ્યોતિષેન્દ્રો
૬ થી ૧૦ માસ	ક્રમશઃ ૧-૨, ૩-૪, ૫-૬, ૭-૮, ૯ થી ૧૨ વૈમાનિક દેવો
૧૧-૧૨ માસ	ક્રમશઃ ૯ ગ્રૈવેયકના દેવો, ૫ અનુત્તરવાસી દેવો.

અહીં 'મહાશ્રમણ-મહાતપસ્વી' એ પ્રકારનાં શબ્દપ્રયોગથી એ જણાવવું છે કે સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી અત્યંત અપ્રમાદવાળા અને જ્ઞાન-ધ્યાનમાં અત્યંત યત્નવાળા સાધુઓ મહાશ્રમણ અને મહાતપસ્વી છે અને તેવા મહાત્માઓને આવા પ્રકારની ઉત્તમ તેજોલેશ્યા ક્રમસર વધે છે.

અહીં 'લેશ્યા' શબ્દથી છ લેશ્યામાંથી ત્રીજી તેજોલેશ્યાને ગ્રહણ કરવી નથી; કેમ કે અનુત્તરવાસી દેવોને તો શુક્લલેશ્યા હોય છે, પરંતુ પુણ્યના ઉદયથી દેવોને જે સ્વસ્થતાનું સુખ છે, તેના કરતાં પણ નિઃસ્પૃહી મુનિઓને ઈચ્છાના શમનથી વિશેષકોટિનું સુખ થાય છે, એ રૂપ તેજોલેશ્યાનું ગ્રહણ કરવું છે. આથી ગાથા-૧૯૬માં બતાવેલ છે કે સંસારી જીવોને ઈચ્છિત ભોગસામગ્રીની પ્રાપ્તિથી જે સુખ નથી થતું તે સુખ મુનિઓને ઈચ્છાની નિવૃત્તિથી થાય છે. ॥૨૦૦॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથાની ટીકામાં બતાવ્યું કે મહાશ્રમણ-મહાતપસ્વી એવા મુનિ ૧૨ મહિનાના પર્યાયમાં અનુત્તર-વાસીદેવોની તેજોલેશ્યાને વ્યતિક્રમે છે. ત્યારપછી શુક્લ-શુક્લાભિજાતિ થઈને સિદ્ધ થાય છે, યાવત્ સંસારના અંતને કરે છે. એ વાતને જ કહે છે-

तेण परं से सुक्के सुक्कभिजाई तहा य होऊणं ।

पच्छ सिज्झइ भयवं पावइ सव्वुत्तमं ठाणं ॥૨૦૧॥

અન્યથાર્થ :

તેણ પરં = તેનાથી આગળ = બાર માસથી પછી, સે = આ = મુનિ, સુક્કે = શુક્લ (અને) સુક્કભિજાઈ = શુક્લાભિજાત્ય થાય છે, તહા ય = અને તે પ્રકારે હોऊणં = થઈને પચ્છ = પાછળથી ભયવં = ભગવાન સિજ્ઝાઈ = સિદ્ધ થાય છે સવ્વુત્તમં ઠાણં પાવइ = સર્વોત્તમ સ્થાનને પામે છે.

ગાથાર્થ :

બાર મહિનાના સંયમપર્યાય પછી મહાશ્રમણ-મહાતપસ્વી એવા મુનિ શુક્લ અને શુક્લાભિજાત્ય થાય છે, અને તેવા ઘડને પાછળથી ભગવાન એવા તે મુનિ સિદ્ધ થાય છે અને સર્વોત્તમ સ્થાનને પામે છે.

ટીકા :

तेन इति द्वादशभ्यो मासेभ्यः ऊर्ध्वमप्रतिपतितचरणपरिणामः सन्नसौ शुक्लः कर्मणा शुक्लाभिजात्यः आशयेन, तथा च भूत्वा समग्रप्रशमसुखसमन्वितः पश्चात् सिद्ध्यति भगवान् एकान्तनिष्ठितार्थो भवति, प्राप्नोति सर्वोत्तमं स्थानं-परमपदलक्षणमिति गाथार्थः॥૨૦૧॥

ટીકાર્થ :

તેનાથી = બાર મહિનાથી, ઉપર = પછી, અપ્રતિપતિત ચરણના પરિણામવાળા છતાં આ = મહાશ્રમણ મહાતપસ્વી મુનિ, કર્મથી = સંયમની ક્રિયાથી, શુક્લ, આશયથી શુક્લાભિજાત્ય થાય છે; અને તે પ્રકારે થઈને સમગ્ર પ્રશમના સુખથી સમન્વિત એવા ભગવાન = ઐશ્વર્યવાળા મુનિ, પાછળથી સિદ્ધ થાય છે = એકાન્તથી નિષ્ઠિત અર્થવાળા થાય છે, અર્થાત્ એકાંતે સમાપ્તિ પામેલા પ્રયોજનવાળા થાય છે અને પરમપદ-સ્વરૂપ સર્વોત્તમ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

બાર મહિનાના સંયમપર્યાયવાળા મહાશ્રમણ-મહાતપસ્વી એવા મહાત્માઓને અનુત્તરવાસી દેવો કરતાં પણ અધિક એવી વિશુદ્ધ કોટિની તેજોલેશ્યા પ્રગટે છે, અને ત્યારપછી અતિઅભ્યસ્ત થયેલી સંયમની

ક્રિયાઓ જીવની પ્રકૃતિ બનવાને કારણે સંયમની ક્રિયાઓ દ્વારા તેઓ શુકલપરિણામવાળા બને છે અને ચિત્ત અતિનિઃસ્પૃહી હોવાને કારણે સદા ઉત્તમ કોટિના ધ્યાનમાં તેઓ વર્તે છે, માટે આશયથી પણ તેઓ શુકલઅભિજાત્ય બને છે; અને તે પ્રકારે શુકલ-શુકલાભિજાત્ય થઈને સંપૂર્ણ પ્રશમના સુખથી સમન્વિત થયેલા તે જીવોનું વિશેષ પ્રકારનું ચારિત્રમોહનીયકર્મ ન હોય તો તેઓ તે ભવમાં પાછળથી સિદ્ધ થાય છે અને સર્વોત્તમ એવા મોક્ષરૂપ સ્થાનને પામે છે.

આનાથી એ ફલિત થાય છે કે પ્રવ્રજિતને જેવું સુખ છે તેવું સુખ દેવોને પણ નથી. આથી ગાથા-૧૮૬ માં કહ્યું કે ઈચ્છાની વિનિવૃત્તિથી થતું સુખ શ્રેષ્ઠ છે, આ પ્રકારનો આત્મપુરુષોનો પ્રવાદ છે. ॥૨૦૧॥

અવતરણિકા :

પ્રકૃતયોજનાં કુર્વન્નાહ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૮૦ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે પાપના ઉદયથી ગૃહવાસને છોડે છે. તેનું ચિકિત્સાથી નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકારે ગાથા-૨૦૦-૨૦૧ માં સ્થાપન કર્યું કે પ્રવ્રજિતને જેવું સુખ છે, તેવું સુખ સંસારમાં અન્ય કોઈને નથી. હવે પૂર્વપક્ષીનું કથન યુક્તિયુક્ત નથી, તેમ બતાડવા માટે “ઈચ્છાની વિનિચિત્તથી મુનિઓને ઉત્તમ સુખ થાય છે” એ રૂપ પ્રકૃત કથનની પૂર્વપક્ષીના કથન સાથે યોજના કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

લેસા ય સુખ્યસત્થા જાયઙ સુહિયસ્સ ચેવ સિદ્ધમિણં ।

ઇઅ સુહનિબંધણં ચિઅ પાવં કહ પંડિઓ ભણઙ ? ॥૨૦૨॥

અન્યવાર્થ :

સુખ્યસત્થા ય લેસા = અને સુપ્રશસ્ત લેશ્યા સુહિયસ્સ ચેવ = સુખિતને જ જાયઙ = થાય છે, ઇણમ્ = એ સિદ્ધ = (બુદ્ધિમાનોને) સિદ્ધ છે. ઇઅ = આ રીતે સુહનિબંધણં ચિઅ = સુખના નિબંધનને જ કહ = કેવી રીતે પંડિઓ = પંડિત પાવં ભણઙ ? = પાપ કહે ?

ગાથાર્થ :

સુપ્રશસ્ત લેશ્યા સુખિતને જ થાય છે, એ નિયમ બુદ્ધિમાનોને માન્ય છે; આ રીતે સુખના કારણને જ કેવી રીતે પંડિત પાપ કહે ?

ટીકા :

લેશ્યા ચ સુપ્રશસ્તા જાયતે સુખિતસ્યૈવ નેતરસ્યેતિ સિદ્ધમિદં વિપશ્ચિતામ્, ઇતિ=એવં સુખનિબંધનમેવ અગારવાસપરિત્યાગં પાપં કથં પણ્ડિતો=વિપશ્ચિદ્ ભણતિ ? અતોઽયુક્તમુક્તમ્=‘ અગારવાસં પાવાઓ પરિચ્ચયન્તિ’ ઇતિ ગાથાર્થઃ॥ ૨૦૨॥

ટીકાર્થ :

અને સુપ્રશસ્ત લેશ્યા સુખિતને જ થાય છે, ઇતરને નહીં; એ પ્રકારનું આ = કથન, પંડિતોને સિદ્ધ છે. આ રીતે સુખના એવા નિબંધન જ = કારણ જ, અગારવાસના પરિત્યાગને પંડિત કેવી રીતે પાપ કહે? એથી “અગારવાસને પાપથી પરિત્યજે છે” એમ કહેવાયેલું અયુક્ત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૨૦૦-૨૦૧ માં સ્થાપન કર્યું કે મુનિ બાર મહિનાના સંયમપર્યાયમાં અનુત્તરવાસી દેવોની તેજોલેશ્યાને અતિક્રમે છે, અને સુપ્રશસ્ત લેશ્યા સુખી જીવોને થાય છે, દુઃખી જીવોને નહિ. આ વાત બુદ્ધિમાનોને સિદ્ધ છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અભિષ્વંગ દુઃખનું કારણ છે અને ગૃહવાસ અભિષ્વંગનું કારણ હોવાથી પાપરૂપ છે, તેથી વિવેકપૂર્વક કરેલ ગૃહવાસનો પરિત્યાગ વિવેકી જીવને પરમ સુખનું કારણ છે. માટે અગારવાસના પરિત્યાગને બુદ્ધમાન પુરુષ પાપરૂપ કહે નહિ. આથી પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૮૦ના પૂર્વાર્ધમાં કહેલ કે અગારવાસનો ત્યાગ પાપથી થાય છે, એ કથન અસંગત છે. ॥૨૦૨॥

અવતરણિકા :

ગાથા- ૧૨૫ માં પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાની સંક્ષિપ્ત વિધિ દર્શાવી અને ગાથા-૧૨૬ થી ૧૬૩ માં તે વિધિનો વિસ્તારાર્થ દર્શાવ્યો. ત્યારપછી ગ્રંથકારે ગાથા-૧૬૪ થી ૧૬૭ માં પ્રથમ પૂર્વપક્ષનું ઉદ્ભાવન કરીને ગાથા-૧૬૮ થી ૧૭૯માં તે પૂર્વપક્ષનું નિરાકરણ કર્યું. ત્યારબાદ ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૪ માં અન્ય પૂર્વપક્ષનું ઉદ્ભાવન કરીને તેનું પણ અત્યાર સુધી નિરાકરણ કર્યું. હવે તેનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

તમ્હા નિરભિસ્સંગા ધમ્મજ્ઞાણંમિ મુણિઅતત્તાણં।
તહ કમ્મક્કચયહેઠં વિઅણા પુત્તાઝ નિદ્ધિદ્ધા ॥૨૦૩॥

અન્યથાર્થ :

તમ્હા=તે કારણથી પ્રવ્રજિતને કમસર સુખ વધે છે તે કારણથી, મુણિઅતત્તાણં=જ્ઞાતતત્ત્વવાળાઓને ધમ્મજ્ઞાણંમિ=ધર્મધ્યાન હોતે છતે તહ=તે પ્રકારે કમ્મક્કચયહેઠં=કર્મના ક્ષયનો હેતુ એવી નિરભિસ્સંગા વિઅણા=નિરભિષ્વંગ વેદના પુત્તાઝ=પુણ્યથી નિદ્ધિદ્ધા=નિર્દેશાએલી છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા-૨૦૦-૨૦૧ માં કહ્યું કે પ્રવ્રજિતને કમસર સુખ વધે છે તે કારણથી, જાણેલ તત્ત્વવાળા મુનિઓને ધર્મધ્યાન હોતે છતે તે પ્રકારના કર્મક્ષયનું કારણ એવી નિરભિષ્વંગ સંવેદના પુણ્યથી કહેવાયેલી છે.

ટીકા :

તસ્માન્નિરભિષ્વજ્ઞાઃ = સર્વત્રાશંસાવિપ્રમુક્તા ધર્મધ્યાને તથા આહ્વાદકે સતિ જ્ઞાતતત્ત્વાનાં મોહરહિતાનાં

તથા = તેન પ્રકારેણાન્યાનુપાદાનલક્ષણેન કર્મક્ષયહેતુઃ વેદના તથાવિધાત્મપરિણામરૂપાડનપાથિની પુણ્યાન્નિર્દિષ્ટ, તત્ત્વતઃ પુણ્યફલમેવંવિધેતિ ગાથાર્થઃ॥૨૦૩॥

ટીકાર્થ :

તે કારણથી = જે કારણથી પ્રવ્રજિતને અનુતરવાસી દેવો કરતાં પણ અધિક સુખ થાય છે તે કારણથી, જ્ઞાતતત્ત્વવાળા મોહરહિતોને તે પ્રકારનું = પ્રશમ સુખનો અનુભવ કરાવે તે પ્રકારનું, આહ્વાદક એવું ધર્મધ્યાન હોતે છેતે, અન્યના અનુપાદાનના લક્ષણ = નવા કર્મોના અગ્રહણના સ્વરૂપ, એવા તે પ્રકારથી કર્મક્ષયનો હેતુ, તેવા પ્રકારના આત્માના પરિણામરૂપ, અપાય વગરની, નિરભિષ્વંગ = સર્વત્ર આશંસાથી મુકાયેલી, એવી વેદના પુણ્યથી નિર્દેશાયેલી છે અર્થાત્ તત્ત્વથી આવા પ્રકારવાળી વેદના પુણ્યનું ફળ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

★ અહીં “વેદના” શબ્દથી જીવને થતી પીડા ગ્રહણ કરવાની નથી, પણ જીવના પરિણામરૂપ સંવેદના ગ્રહણ કરવાની છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૨૦૦-૨૦૧ માં બતાવ્યું કે પ્રવ્રજિતને દીક્ષાગ્રહણથી માંડીને અતિશય સુખરૂપ વધતી જતી તેજોલેશ્યા દેવો કરતાં પણ અધિક હોય છે તે કારણથી શાસ્ત્રના પદાર્થો જેમણે જાણ્યા છે અને આથી શરીરની અનુકૂળતા પ્રત્યે કે ભૌતિક પદાર્થો પ્રત્યે જેઓને મોહ રહ્યો નથી તેવા મુનિઓને, સંસારી જીવોને ભોગસુખ ભોગવતી વખતે જે આહ્વાદ થાય છે તેના કરતાં ઘણું અતિશયિત આહ્વાદક અને મોક્ષના આંશિક સુખનું વેદન કરાવે તેવું ધર્મધ્યાન પ્રગટે છે, અને તે ધર્મધ્યાનની સંવેદના અને સંયમજીવનની કષ્ટમય પ્રવૃત્તિની સંવેદના સંકલેશરહિત હોય છે, ઉપશમભાવરૂપ પરિણામના સંવેદનસ્વરૂપ હોય છે અને જીવને સંકલેશ કરાવે તેવા અનર્થ વગરની હોય છે.

વળી, સંયમજીવનની આ વેદનાકાળમાં મુનિને સંસાર સંબંધી કોઈપણ પદાર્થમાં આશંસા હોતી નથી, તેથી આ વેદના જે પ્રકારે નવો કોઈ કર્મબંધ ન થાય તે પ્રકારના કર્મક્ષયનું કારણ છે; અને આ વેદના પુણ્યાનુબંધીપુણ્યના ફળરૂપ છે અર્થાત્ ભૂતકાળમાં સારો ધર્મ કર્યો હોય તો તેનાથી તુચ્છ અને નિસ્સાર ભોગો છોડીને આત્માના ગુણો વિકસાવવાનો પરિણામ થાય છે અને સદા ધર્મધ્યાનાદિ દ્વારા ઉત્તમ ભાવોનું વેદન કરાવે તેવું સંવેદન પ્રગટે છે, જે સંવેદન ભૂતકાળમાં કરેલા પુણ્યનું ફળ છે અને ભાવિની પુણ્યની પરંપરાનું કારણ છે.

“આવા પ્રકારની વેદના તત્ત્વથી પુણ્યનું ફળ છે,” એ કથનનો આશય એ છે કે સંસારમાં પુણ્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલી ભૌતિક ભોગસામગ્રીમાં સંસારી જીવનું ચિત્ત આસક્તિનો અનુભવ કરે છે, જે કલેશરૂપ છે, માટે પરમાર્થથી તે ભોગસામગ્રી પુણ્યનું ફળ નથી; કેમ કે જે સંકલેશથી જ અનુભવાય છે તે પાપ છે. જ્યારે અસંકલેષ પરિણામના વેદનરૂપ મુનિનું સુખ પુણ્યનું ફળ છે; કેમ કે તે અસંકલેશથી અનુભવાય છે, માટે નિશ્ચયનય આવી ઉત્તમ વેદનાને પુણ્યનું ફળ કહે છે.॥૨૦૩॥

અવતરણિકા :

પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૮૦ માં સ્થાપન કરેલ કે ગૃહવાસનો ત્યાગ પાપના ઉદયથી થાય છે અને તેનું ગાથા-૧૮૧ થી ૧૮૩ માં સમર્થન કરીને ગાથા-૧૮૪ માં કહેલ કે ગૃહાશ્રમમાં રત, સંતુષ્ટ મનવાળો, અનાકુળ, ધીમાન, પરનું હિત કરવામાં એકરતિવાળો, મધ્યસ્થ પુરુષ ધર્મને સાધે છે. તેનું સામાન્યથી નિરાકરણ કરવા માટે ગ્રંથકારે અત્યાર સુધી ઈચ્છાની વિનિવૃત્તિથી પ્રવ્રજિતને થતું મહાન સુખ બતાવ્યું. હવે આવા પ્રકારની સુખરૂપ વેદના ગૃહવાસમાં કેમ થઈ શકતી નથી, તે જણાવતાં કહે છે-

ગાથા :

ન ચ એસા સંજાયઙ્ગ અગારવાસંમિ અપરિચત્તંમિ ।
નાભિસ્સંગેણ વિના જમ્હા પરિપાલણં તસ્સ ॥૨૦૪॥

અન્યથાર્થ :

અગારવાસંમિ ચ અપરિચત્તંમિ=અને અગારવાસ નહીં ત્યજાયે છતે એસા=આ=વેદના, ન સંજાયઙ્ગ =ઉત્પન્ન થતી નથી; જમ્હા=જે કારણથી અભિસ્સંગેણ વિના=અભિષ્વંગ વિના તસ્સ=તેનું=અગાર-વાસનું, પરિપાલણં ન=પરિપાલન થતું નથી.

ગાથાર્થ :

ગૃહવાસનો ત્યાગ નહીં કરાયે છતે પૂર્વગાથામાં કહેવાયેલ ચાર વિશેષણોવાળી વેદના થતી નથી; જે કારણથી અભિષ્વંગ વિના ગૃહવાસનું પાલન થતું નથી.

ટીકા :

ન ચૈષા = વેદના ઉત્તરલક્ષણા સમ્પ્રાયતે અગારવાસે = ગૃહવાસેઽપરિત્યક્તે ભાવતઃ, કિમિતિ ? નાભિષ્વંગેણ વિના યસ્માત્ પ્રતિપાલનં તસ્ય = અગારવાસસ્ય, ન ચ તસ્મિન્ સતીયં ભવતીતિ, વિરોધાદિતિ ગાથાર્થઃ॥૨૦૪॥

નોંધ :

ટીકામાં 'ભવતીતિ' શબ્દ છે, તેમાં 'ઇતિ' વધારાનો હોય, તેમ ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

અને આ=પૂર્વગાથામાં કહેવાયેલ લક્ષણવાળી વેદના, ભાવથી અગારવાસ = ગૃહવાસ, અપરિત્યક્ત હોતે છતે ઉત્પન્ન થતી નથી. કયા કારણથી ? એથી કહે છે-

જે કારણથી અભિષ્વંગ વિના તેનું=અગારવાસનું, પ્રતિપાલન થતું નથી, અને તે હોતે છતે=અભિષ્વંગ હોતે છતે, આ=ઉક્ત સ્વરૂપવાળી વેદના, થતી નથી; કેમ કે વિરોધ છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભાવથી ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કર્યા વગર ગાથા-૨૦૩ માં બતાવ્યા મુજબ તેવા પ્રકારના કર્મક્ષયનો

હેતુ, આત્માના પરિણામરૂપ, અનપાયિની એવી નિરભિષ્વંગ વેદના અનુભવી શકાતી નથી; કેમ કે અભિષ્વંગ વગર ગૃહવાસનું પાલન થઈ શકતું નથી, અને અભિષ્વંગ હોતે છતે ઉક્ત સ્વરૂપવાળી ઉત્તમ કોટિની સંવેદના થઈ શકતી નથી; કેમ કે અભિષ્વંગ સાથે ઉત્તમ કોટિની નિરભિષ્વંગ સંવેદનાનો વિરોધ છે. આથી ગાથા-૧૮૪ માં પૂર્વપક્ષીએ કહ્યું કે ગૃહવાસમાં રત છતો જીવ ધર્મ સાધી શકે છે, તે વાત ઉચિત નથી; કેમ કે ગમે તેટલો સારો પણ ધર્મ ગૃહવાસમાં તો નીચલી કક્ષાનો થઈ શકે છે અને તેથી ગૃહવાસમાં રહેલો જીવ અલ્પ પ્રમાણમાં ચિત્તની સ્વસ્થતાનું સુખ અનુભવી શકે છે. આથી ઉત્તમ કોટિનો ધર્મ કરવા માટે અને ઉત્તમ કોટિની ચિત્તની સ્વસ્થતા મેળવવા માટે શક્તિસંપન્ન મુમુક્ષુએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવી ઉચિત છે; અને શક્તિસંપન્ન પણ જે મુમુક્ષુનું પ્રવ્રજ્યાગ્રહણને યોગ્ય તેવું સત્ત્વ પ્રગટ્યું ન હોય તે જીવ સંસારમાં રહીને ધર્મ કરે તે ઉચિત છે; પરંતુ ધર્મ ગૃહવાસમાં સારી રીતે સાધી શકાય, સંયમજીવનમાં નહીં, એ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન અસંગત છે. ॥૨૦૪॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અભિષ્વંગ વગર ગૃહવાસનું પાલન થતું નથી, અને અભિષ્વંગ હોતે છતે નિરભિષ્વંગ વેદના થતી નથી, માટે ભાવથી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરનારને આવી સુખરૂપ વેદના થઈ શકે છે. એ વાતને જ કહે છે-

ગાથા :

आरंभपरिग्रहो दोसा न य धम्मसाहणे ते उ ।

तुच्छताऽपडिबन्धा देहाहाराइतुल्लता ॥ २०५ ॥

અન્યચાર્થ :

આરંભપરિગ્રહો દોસા=આરંભ-પરિગ્રહથી દોષો થાય છે, ધમ્મસાહણે ચ=અને ધર્મના સાધનમાં તે ડ ન=તે જ (દોષો) નથી; તુચ્છતાઽપડિબંધા=કેમ કે તુચ્છતા છે અને અપ્રતિબંધ છે. (પ્રતિબંધ નથી તો સાધુ ઉપકરણ કેમ ગ્રહણ કરે છે ? તેમાં હેતુ કહે છે-) દેહાહારાઈતુલ્લતા=દેહ-આહારાદિનું (વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સાથે) તુલ્યતા છે.

ગાથાર્થ :

આરંભ-પરિગ્રહથી દોષો થાય છે અને ધર્મના ઉપકરણભૂત વસ્ત્રાદિમાં તે જ દોષો થતા નથી; કેમ કે સાધુના વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણ તુચ્છ છે અને સાધુને તે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણ પ્રત્યે પ્રતિબંધ નથી. અહીં પ્રશ્ન થાય કે સાધુને વસ્ત્ર-પાત્રાદિમાં પ્રતિબંધ નથી તો સાધુ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણ ગ્રહણ કેમ કરે છે ? તેથી કહે છે કે દેહ-આહારાદિનું સાધુના વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણ સાથે સમાનપણું છે.

ટીકા :

આરમ્ભપરિગ્રહતો દોષાઃ-સઙ્ક્લેશાદયઃ, અગારવાસે ચાવશ્યં તાવારમ્ભપરિગ્રહાવિતિ, અત્રાન્તરે લઘ્યાવસરઃ પરઃ ક્ષપણકઃ કદાચિદેવં બ્રૂયાત્, ઉપકરણગ્રહણેઽપિ તુલ્યમેતત્, इत्याशङ्क्याह-न च धर्मसाधने-वस्त्रपात्रादौ त एव दोषाः, कुतः? तुच्छत्वाद्=असारत्वात्तस्य, तथा अप्रतिबन्धात्=प्रतिबन्धाभावाद्, देहाहारादितुल्यत्वात्, स्वल्पा भवन्तोऽपि दोषाः संमूर्च्छनजादयो देहाहारादितुल्यत्वात् बहुगुणा एवेति गाथार्थः॥૨૦૫॥

- ★ “સઙ્ક્લેશાદયઃ” માં આદિ પદથી કર્મબંધનું ગ્રહણ કરવાનું છે.
- ★ “વસ્ત્રપાત્રાદૌ” માં આદિ પદથી વસતિ અને અન્ય ઉપકરણોનું ગ્રહણ કરવાનું છે.
- ★ “દેહાહારાદિતુલ્યત્વાત્” માં આદિ શબ્દથી શિષ્ય, ઉપદેશ વગેરેનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ટીકાર્થ :

આરમ્ભ ..... તાવારમ્ભપરિગ્રહાવિતિ આરંભ-પરિગ્રહથી સંકલેશાદિ દોષો થાય છે, અને અગારવાસમાં =ગૃહવાસમાં, તે આરંભ અને પરિગ્રહ અવશ્ય છે. ‘इति’ અગારવાસમાં સંકલેશાદિ દોષો છે, એ પ્રકારના ગ્રંથકારના કથનની સમાપ્તિ અર્થક છે.

અત્રાન્તરે ..... इत्याशङ्क्याह- આ વખતે=ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીના કથનનું નિરાકરણ કર્યું એ સમયમાં, પ્રાપ્ત થયેલા અવસરવાળો પર ક્ષપણક=દિગંબર સાધુ, કદાચ આ પ્રમાણે કહે-ઉપકરણના ગ્રહણમાં પણ આ તુલ્ય છે=આરંભ-પરિગ્રહથી દોષો થાય છે એ સમાન છે, એ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે-

न च ..... दोषाः અને ધર્મના સાધનરૂપ=ઉપકરણભૂત, વસ્ત્ર-પાત્રાદિમાં તે જ=ઉપરમાં કહેલ સંકલેશાદિ જ, દોષો નથી થતા,

कुतः ? ધર્મના ઉપકરણભૂત વસ્ત્ર-પાત્રાદિ રાખવામાં કયા કારણથી સંકલેશાદિ દોષો નથી થતા ? તે બતાવે છે-

तुच्छत्वाद् ..... प्रतिबन्धाभावाद् તેનું=સાધુના ધર્મના સાધનભૂત વસ્ત્ર-પાત્રાદિનું, તુચ્છપણું હોવાથી =અસારપણું હોવાથી, અને સાધુને તે વસ્ત્રાદિમાં અપ્રતિબંધ હોવાથી=પ્રતિબંધનો અભાવ હોવાથી, સંકલેશાદિ દોષો થતા નથી.

ઉત્થાન :

અહીં દિગંબર પૂછે કે વસ્ત્રાદિમાં સાધુને પ્રતિબંધ નથી તો સાધુ વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ કેમ ગ્રહણ કરે છે ? તેમાં હેતુ આપે છે-

ટીકાર્થ :

देहाहारादितुल्यत्वात् દેહ-આહારાદિનું તુલ્યપણું છે, અર્થાત્ દેહ-આહારાદિમાં અપ્રતિબંધ હોવા છતાં જેમ દિગંબરમુનિ દેહનું પાલન, આહાર ગ્રહણાદિ કરે છે, તેમ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણમાં અપ્રતિબંધ હોવા

છતાં શ્વેતાંબરમુનિ ધર્મના સાધન તરીકે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરે છે. આથી વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સાથે દેહ-આહારાદિનું સમાનપણું છે.

ઉત્થાન :

વળી દિગંબર કહે કે અસાર અને પ્રતિબંધરહિત પણ વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરવા છતાં, ક્યારેક પ્રમાદથી વસ્ત્રાદિમાં અલ્પ રાગાદિ દોષો થવાની સંભાવના છે, માટે વસ્ત્રાદિ રાખવા જોઈએ નહીં. તેનું ગ્રંથકાર સમાધાન કરે છે-

ટીકાર્થ :

સ્વત્પા: ..... ગાથાર્થ: અલ્પ થતા એવા પણ સંમુર્જનજાદિ દોષો દેહ-આહારાદિનું વસ્ત્રાદિ સાથે તુલ્યપણું હોવાથી બહુગુણોવાળા જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગૃહસ્થાશ્રમમાં આરંભ અને પરિગ્રહ હોય છે અને આરંભ-પરિગ્રહને કારણે સંકલેશાદિ થાય છે; અને સંયમજીવનમાં આરંભ-પરિગ્રહ નથી, તેથી ભાવથી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરનાર સાધુને સંકલેશ વગરનું સુખ છે, જે સુખ ગૃહવાસમાં સંભવતું નથી.

આવું ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એ વખતે અવસર પામેલ દિગંબર સાધુ ગ્રંથકારને કહે છે કે ઉપકરણમાં પણ આરંભ-પરિગ્રહથી થતા સંકલેશાદિ દોષો સમાન છે; તેથી સંકલેશના ત્યાગ માટે જેમ ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, તેમ વસ્ત્રાદિ ઉપકરણનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ, તો સર્વથા સંકલેશ વગરનું સુખ સંયમજીવનમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે ધર્મના સાધનભૂત એવાં વસ્ત્ર-પાત્રાદિમાં સંકલેશાદિ દોષો થતા નથી; કેમ કે સંયમીઓ જે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણ રાખે છે તે અસાર હોય છે, અને પ્રતિબંધનો અભાવ હોય છે અર્થાત્ મુનિને વસ્ત્ર-પાત્રાદિ પ્રત્યે મમત્વનો પરિણામ હોતો નથી, તેથી તે પરિગ્રહરૂપ બનતા નથી.

અહીં દિગંબર કહે કે જો સાધુને મમત્વ ન હોય તો તુચ્છ પણ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સાધુએ ન રાખવાં જોઈએ; છતાં તુચ્છ વસ્ત્રાદિને પણ સાધુ ગ્રહણ કરે છે, તેથી નક્કી થાય કે સાધુને વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરવાનો અભિલાષ છે, જે અભિલાષ મમત્વરૂપ છે. તેથી ગ્રંથકાર ત્રીજો હેતુ કહે છે કે વસ્ત્ર-પાત્રાદિનું દેહ-આહારાદિની સાથે સમાનપણું છે અર્થાત્ જે રીતે દિગંબરો વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરતા નથી, છતાં તેઓ પણ નિર્મમભાવથી દેહનું ધારણ કરે છે, આહાર અને શિષ્યનું ગ્રહણ કરે છે અને ઉપદેશાદિ આપે છે; તે રીતે નિર્મમભાવથી ભોક્ષમાર્ગની સાધના કરવામાં ઉપયોગી એવાં તુચ્છ પણ વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે મુનિ ગ્રહણ કરે છે.

અહીં દિગંબર કહે છે કે સાધુ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ યતનાપૂર્વક ગ્રહણ કરે તો આરંભનો પરિહાર થઈ શકે; પરંતુ અસાર એવા પણ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સાથે રાખવાથી ક્યારેક મમત્વ થવાની સંભાવના રહેતી હોવાથી

પરિગ્રહનો પરિહાર થઈ શકતો નથી, અને વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરવામાં સમ્યગ્ચતના ન થાય તો ક્યારેક વસ્ત્રાદિ આરંભરૂપ પણ બની શકે છે. તેથી સંકલેશાદિ દોષો દૂર કરવા માટે જેમ અગારવાસનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, તેમ વસ્ત્ર-પાત્રાદિનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કહેતા દિગંબરને ગ્રંથકાર કહે છે કે વસ્ત્ર-પાત્રાદિનું દેહ-આહારાદિની સાથે સમાનપણું હોવાથી દેહ-આહારાદિની જેમ વસ્ત્રાદિમાં પણ સંમૂર્ચ્ચનજ આદિ સ્વલ્પ પણ થતા દોષો બહુગુણવાળા છે.

આશય એ છે કે મુનિ અપ્રમત્ત ભાવથી ચતનાર્પૂર્વક વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરે તો લેશ પણ આરંભદોષ પ્રાપ્ત થાય નહીં, અને ગ્રહણ કરેલા વસ્ત્ર-પાત્રાદિમાં મમત્વ ન કરે તો લેશ પણ પરિગ્રહદોષ પ્રાપ્ત થાય નહીં; આમ છતાં ક્યારેક પ્રમાદને કારણે વસ્ત્ર-પાત્રાદિના ગ્રહણવિષયક ચતનાર્પૂર્વક બાંધી રહી જાય તો સંમૂર્ચ્ચિમ જીવ જેવો સૂક્ષ્મ આરંભદોષ મુનિને પ્રાપ્ત થઈ શકે; અને કદાચ ચતનાર્પૂર્વક ગ્રહણ કરેલા વસ્ત્રાદિ ઉપકરણના ઉપભોગકાળમાં અનુકૂળતાના સંવેદનરૂપ મમત્વભાવ થઈ જાય તો સંમૂર્ચ્ચિમ જીવ જેવો સૂક્ષ્મ પરિગ્રહદોષ મુનિને થવાની સંભાવના રહે છે. આ રીતે મુનિને ક્યારેક અલ્પમાત્રામાં આરંભ અને પરિગ્રહદોષની પ્રાપ્તિ થાય; તોપણ તે વસ્ત્ર-પાત્રાદિના ગ્રહણથી સંયમની આરાધના સમ્યક્ થઈ શકે છે, જેથી ઘણા ગુણો પ્રગટે છે. આથી વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ રાખવાથી અભ્યાસદશામાં ક્વચિત્ અલ્પ દોષ થાય, તોપણ સંયમના મોટા લાભને સામે રાખીને મહાત્માઓ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરે છે.

આથી ભગવાનનું શાસન બકુશનિર્ગ્રંથ અને કુશીલનિર્ગ્રંથથી ચાલે છે, તેમ શાસ્ત્રમાં કહેલ છે; અને ક્યારેક સ્ખલના થવાથી વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરેમાં બકુશ અને કુશીલ નિર્ગ્રંથોને આરંભ-પરિગ્રહદોષની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે, છતાં વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ન રાખે તો ધર્મધ્યાનાદિ કે જીવરક્ષાદિ ગુણો થઈ શકે નહિ. આથી સાધુઓ ઉપકરણ રાખે છે.

વળી, જેવી રીતે દેહનું પાલન કરવામાં અને આહારાદિ ગ્રહણ કરવામાં ક્વચિત્ પ્રમાદને કારણે આરંભ અને પરિગ્રહરૂપ દોષ અલ્પ માત્રામાં થઈ શકે છે; તોપણ દિગંબર મુનિઓ અકાળે દેહનો ત્યાગ કરતા નથી અને સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી અકાળે આહારાદિનો પણ ત્યાગ કરતા નથી; કેમ કે સંયમના બળથી ઘણા ગુણો પ્રગટે છે અને સંયમનું પાલન દેહ-આહારાદિથી થઈ શકે છે, એમ દિગંબરો પણ માને છે. તેવી રીતે વસ્ત્ર-પાત્રાદિમાં પણ ક્વચિત્ અલ્પ દોષો લાગતા હોય તોપણ ઘણા લાભને સામે રાખીને શ્વેતાંબર મુનિઓ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરે છે.

સંમૂર્ચ્ચનજ દોષ એટલે જીવને ખ્યાલ પણ ન આવે તેવો સંયમજીવનની પ્રવૃત્તિઓમાં થતો સૂક્ષ્મ દોષ, અર્થાત્ સંયમમાં સુદૃઢ યત્ન કરવા છતાં સંયમની સાધના માટે ઉપયોગી એવાં વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ ગ્રહણ કરવામાં થઈ જતા સંમૂર્ચ્ચિમ જીવ જેવા સૂક્ષ્મ રાગાદિ ભાવો, અને “સંમૂર્ચ્ચનજાદયો” માં આદિ પદથી ક્વચિત્ થઈ જતા વ્યક્ત રાગાદિ પરિણામરૂપ દોષનું ગ્રહણ કરવાનું છે. આવા દોષો થવા છતાં પણ સાધુ પાછળથી નિંદા-ગર્હા કરવા દ્વારા તે દોષોને દૂર કરીને ગ્રહણ કરેલા વસ્ત્રાદિ ઉપકરણના બળથી સંયમના પરિણામની વૃદ્ધિ કરે છે, એ રૂપ ઘણા ગુણો થાય છે. ॥૨૦૫॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૮૦ ના ઉત્તરાર્ધમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે પૂર્વભવમાં દાન આપ્યું નથી, એથી સાધુઓ શીતોદકાદિના ભોગને કરતા નથી. તે કથનનું ખંડન ગ્રંથકારે ગાથા-૨૦૩થી શરૂ કરેલ, હવે તેનું નિગમન કરતાં કહે છે-

ગાથા :

તમ્હા અગારવાસં પુત્રાઓ પરિચ્ચયંતિ ધિદ્મંતા ।
સીઓદગાદ્ભોગં વિવાગકદ્બુઅં તિ ન કરંતિ ॥૨૦૬॥

અન્યથાર્થ :

તમ્હા=તે કારણથી=ગૃહવાસમાં આરંભ અને પરિગ્રહથી સંકલેશાદિ દોષો થાય છે તે કારણથી, ધિદ્મંતા=ધૃતિમાન પુરુષો પુત્રાઓ=પુણ્યથી અગારવાસં=અગારવાસને પરિચ્ચયંતિ=પરિત્યજે છે (અને) વિવાગકદ્બુઅં તિ=વિપાકથી કટુક છે, એથી સીઓદગાદ્ભોગં=શીત ઉદકાદિના ભોગને ન કરંતિ=કરતા નથી.

ગાથાર્થ :

ગૃહવાસમાં આરંભ અને પરિગ્રહથી સંકલેશાદિ દોષો થાય છે, તે કારણથી ધૃતિમાન પુરુષો પુણ્યના ઉદયથી ગૃહવાસને છોડે છે અને વિપાકથી કડવા છે એથી શીત ઉદકાદિના ભોગોને ભોગવતા નથી.

ટીકા :

यस्मादेवं तस्मादगारवासं निगडबन्धवत् पुण्यात् परित्यजन्ति धृतिमन्तः, परित्यक्ते तस्मिन् सुखभावात्, शीतोदकादिभोगं विषान्नभोगवद्विषाककटुकमितिकृत्वा न कुर्वन्ति तपस्विन इति गाथार्थः॥૨૦૬॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે=ગૃહવાસમાં આરંભ-પરિગ્રહ હોવાથી સંકલેશાદિ દોષો થાય છે એમ છે, તે કારણથી ધૃતિવાળા સાધુઓ સાંકળના બંધન જેવા અગારવાસને પુણ્યથી ત્યજે છે; કેમ કે તે પરિત્યક્ત થયે છતાં સુખનો ભાવ છે અર્થાત્ અગારવાસ ત્યજાયે છતાં સુખ થાય છે.

બેડીના બંધન જેવો હોવાથી ગૃહવાસનો ત્યાગ ભલે પુણ્યના ઉદયથી થાય છે, પરંતુ સંયમજીવનમાં શીતળ જળ વગેરે ભોગની અપ્રાપ્તિ થાય છે, એ તો પાપના ઉદયથી છે ને ! એ પ્રકારના પ્રશ્નનો ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં ઉત્તર આપે છે-

વિષથી યુક્ત અન્નના ભોગની જેમ વિપાકથી કટુ છે, એથી કરીને તપસ્વી એવા સાધુઓ શીતોદકાદિના ભોગને કરતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે ગૃહવાસમાં આરંભ-પરિગ્રહ હોવાથી સંકલેશાદિ દોષો થાય છે, તેથી

ધૃતિમાન સાધુઓ બેડીના બંધનની જેમ બંધનરૂપ ગૃહવાસને પુણ્યના ઉદયથી છોડે છે; કેમ કે ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવાથી ચિત્તની પરમ સ્વસ્થતારૂપ સુખ થાય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે ગૃહવાસ બંધનરૂપ છે, તેથી મુનિઓ ગૃહવાસનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી ઉત્તમ ભોજનાદિ કેમ કરતા નથી? તેથી કહે છે કે વિષથી મિશ્રિત ભોજનની જેમ શીતોદકાદિના ભોગો વિપાકથી કટુ હોવાથી મુનિઓ શીતળ જળ અને ઉત્તમ ભોજન વગેરેના ભોગો પણ ભોગવતા નથી.

જેમ વિષથી મિશ્રિત સુંદર પણ ભોજન ખાવાથી ખાનારનો નાશ થાય છે, તેમ સ્વાદમાં મધુર અને શીતળ એવા પણ જલના કે ઉત્તમ ભોજનાદિના ભોગથી જીવને રાગાદિના ભાવરૂપ સંકલેશ પેદા થાય છે; જે ફળથી કટુ છે. આ કારણથી તપસ્વી એવા મુનિઓ રાગાદિના પરિહાર અર્થે સુંદર ભોગોનો પણ ત્યાગ કરે છે. ॥૨૦૬॥

અવતરણિકા :

एतदेव समर्थयति -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ધૃતિમાન અને તપસ્વી એવા સાધુઓ પુણ્યના ઉદયથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કરે છે અને વિપાકથી કટુ હોવાથી શીતોદકાદિના ભોગને કરતા નથી. એનું જ સમર્થન કરે છે-

ગાથા :

केइ अविज्जागहिआ हिंसाईहिं सुहं पसाहंति ।
नो अन्ने ण य एए पडुच्च जुत्ता अपुण्ण ति ॥२०७॥

અન્યથાર્થ :

અવિજ્જાગહિઆ કેઇ=અવિદ્યાથી ગૃહીત એવા કેટલાક હિંસાઈહિં=હિંસાદિ દ્વારા સુહં પસાહંતિ=સુખને પ્રસાધે છે, અન્ને નો=અન્યો નહીં=સાધુઓ નહીં; એએ પડુચ્ચ ય=અને આમને=હિંસાદિ દ્વારા સુખને સાધનારા જીવોને, આશ્રયીને અપુણ્ણા=(સાધુઓ) અપુણ્યવાળા જુત્તા ણ=યુક્ત નથી.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

અવિદ્યાથી ગ્રહણ કરાયેલા કેટલાક સંસારી જીવો હિંસાદિ દ્વારા સુખને પ્રકૃષ્ટ રીતે સાધે છે. વળી સાધુઓ હિંસાદિ દ્વારા સુખને સાધતા નથી; અને હિંસાદિ દ્વારા સુખને સાધનારા જીવોને આશ્રયીને સાધુઓને પુણ્ય વગરના કહેવા યોગ્ય નથી.

ટીકા :

કેચિત્ પ્રાણિનોઽવિદ્યાગૃહીતાઃ=અજ્ઞાનેનાભિભૂતાઃ હિંસાદિભિઃ કરણભૂતૈઃ, આદિશબ્દાદનૂતસમ્ભાષણા-
દિપરિગ્રહઃ, સુખં - વિષયોપભોગલક્ષણં પ્રસાધયન્ત્યાત્મનઃ ઉપભોગતયા, નાન્યં ઇતિ ન પુનરન્યે પ્રસાધયન્તિ,
અપિ તુ તેન વિનૈવ તિષ્ઠન્તિ, ન ચ ત એવંભૂતા વિવેકિનઃ સુખભોગરહિતા અપિ (એ)તાન્=હિંસાદિભિઃ સુખપ્રસાધ-
કાન્ પ્રતીત્ય=આશ્રિત્ય યુક્તા અપુણ્યા ઇતિ, તેષાં હિ વિપાકદારુણે પ્રવૃત્તત્વાત્, પરસ્યાપિ સિદ્ધમેતદિતિ
ગાથાર્થઃ॥ ૨૦૭॥

★ “સુખભોગરહિતા અપિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે સુખ-ભોગથી રહિત ન હોય એવા વિવેકી સાધુઓ તો અપુણ્યવાળા
કહેવા યુક્ત નથી; પરંતુ સુખ-ભોગથી રહિત પણ વિવેકી સાધુઓ અપુણ્યવાળા કહેવા યુક્ત નથી.

★ “પરસ્યાપિ” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવવું છે કે હિંસાદિનો વિપાક દારુણ છે એ વાત સ્વને=ગ્રંથકારને, તો સિદ્ધ
છે, પરંતુ પરને પણ=પૂર્વપક્ષને પણ, સિદ્ધ છે.

ટીકાર્થ :

અવિદ્યાથી ગ્રહણ કરાયેલા=અજ્ઞાનથી અભિભૂત એવા, કેટલાક પ્રાણીઓ=સંસારી જીવો, કરણભૂત
એવા હિંસાદિ દ્વારા વિષયના ઉપભોગસ્વરૂપ સુખને પોતાના ઉપભોગપણારૂપે સાધે છે= મેળવે છે, અન્યો
નહીં=વળી અન્યો સાધતા નથી અર્થાત્ સંસારી જીવોથી અન્ય એવા સાધુઓ હિંસાદિ દ્વારા સુખ મેળવતા
નથી, પરંતુ તેના વિના જ=સુખ વગર જ, રહે છે. અને સુખ-ભોગથી રહિત પણ આવા પ્રકારના=
હિંસાદિ દ્વારા સુખ નહીં સાધનારા, વિવેકવાળા તેઓ=સાધુઓ, આમને=હિંસાદિ દ્વારા સુખને સાધનારા
જીવોને, આશ્રયીને અપુણ્યવાળા કહેવા યુક્ત નથી; કેમ કે તેઓનું=હિંસાદિ દ્વારા સુખને સાધનારા
જીવોનું, ખરેખર વિપાકથી દારુણમાં=ફળથી ભયંકર એવા હિંસાદિમાં, પ્રવૃત્તપણું છે; આ=હિંસાદિરૂપ
આરંભ-સમારંભ દ્વારા સધાયેલા સુખનો વિપાક દારુણ છે એ કથન, પરને પણ=પૂર્વપક્ષને પણ, સિદ્ધ
છે=માન્ય છે. “હિંસાદિભિઃ” માં આદિ શબ્દથી જૂઠું બોલવું વગેરે અન્ય ચાર અવતોનો પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે
ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસારી જીવોમાંથી પણ કેટલાક જીવો અજ્ઞાનથી અભિભૂત હોય છે. આથી તેઓ માને છે કે
સુખપ્રાપ્તિનો ઉપાય ભૌતિક ભોગસામગ્રી છે, માટે તેઓ ભૌતિક વિષયસુખનાં સાધનભૂત એવાં હિંસાદિ
પાપો કરીને ભૌતિક સુખો મેળવે છે; જ્યારે તેઓથી અન્ય એવા વિવેકસંપન્ન સાધુઓ હિંસાદિ દ્વારા
ભોગોને મેળવતા નથી, પરંતુ હિંસાદિરૂપ આરંભ કર્યા વગર જ જીવે છે; અને આવા પ્રકારના વિવેકી
સાધુઓ સુખ-ભોગ વગરના હોવા છતાં પણ, હિંસાદિ પાપો કરીને સુખ મેળવનારા સંસારી જીવોની
અપેક્ષાએ પુણ્ય વગરના છે એમ કહેવું યુક્ત નથી; કેમ કે હિંસાદિ કરનારા એવા અજ્ઞાનથી છવાયેલા
સંસારી જીવો વર્તમાનમાં જે ભૌતિક સુખોનો ભોગવટો કરે છે, તે વિપાકથી દારુણ છે. તેથી ખરેખર

તેવા હિંસાદિ કરનારા જીવો જ પુણ્ય વગરના છે, તેમ કહેવું ઉચિત છે; અને હિંસાદિ પાપોનું ફળ ભયંકર છે એ વાત પરને પણ માન્ય છે.

વિશેષાર્થ :

લાભાંતરાયકર્મના ક્ષયોપશમવાળા વિવેકી સાધુઓ સ્વાભાવિક રીતે સંયમને ઉપજંભક એવા નિર્દોષ આહારાદિ મેળવી શકે છે, તેથી તેવા સાધુઓ બાહ્ય દૃષ્ટિએ સુખ-ભોગથી યુક્ત છે; અને લાભાંતરાયકર્મના ઉદયવાળા વિવેકસંપન્ન સાધુઓ ઢંઢણમુનિની જેમ સંયમને અનુકૂળ એવા નિર્દોષ આહારાદિ મેળવી શકતા નથી, તેથી તેવા સાધુઓ બાહ્ય દૃષ્ટિએ સુખ-ભોગથી રહિત છે; છતાં પણ તેઓ હિંસાદિ દ્વારા સુખ મેળવનારા ગૃહસ્થોની અપેક્ષાએ પુણ્ય વગરના કહેવાય નહીં; કેમ કે આવા સંયમી મહાત્માઓ સંયમ પાળીને ભવિષ્યમાં સ્વર્ગ કે મોક્ષનું જે ઉત્તમ સુખ મેળવશે, તે સુખ હિંસાદિ દ્વારા ભૌતિક સુખ મેળવનારા એવા ગૃહસ્થો મેળવી તો શકતા નથી, પરંતુ તુચ્છ એવા ભૌતિક સુખ માટે કરેલી હિંસાદિ દ્વારા ભવિષ્યમાં ભયંકર અનર્થો પામે છે. આથી ખરેખર તો ભૌતિક દૃષ્ટિથી સુખી એવા પણ અજ્ઞાનથી અભિભૂત સંસારી જીવો પુણ્ય વગરના કહેવાય.

વળી, સુખ-ભોગરહિત પણ વિવેકી સાધુઓ, હિંસાદિ દ્વારા સુખને સાધનારા જીવોને આશ્રયીને અપુણ્યવાળા કહેવા યુક્ત નથી, એ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે સંયમને અનુકૂળ એવા નિર્દોષ આહારાદિ સ્વાભાવિક પ્રાપ્ત કરી શકે તેવા લબ્ધિસંપન્ન સાધુઓને આશ્રયીને આવા સુખ-ભોગથી રહિત સાધુઓને પુણ્ય વગરના કહેવા યુક્ત છે, પરંતુ હિંસાદિ દ્વારા સુખના સાધક એવા સંસારી જીવોને આશ્રયીને સુખ-ભોગથી રહિત સાધુઓને અપુણ્યવાળા કહેવા યુક્ત નથી.॥૨૦૭॥

અવતરણિકા :

एतेन 'बहुदुःखे'त्याद्यपि परिहृतं, गृहवासस्य वस्तुतोऽनर्थत्वाद्, इदानीं 'त्यक्ते गृहवास' इत्यादि परिहरन्नाह-

અવતરણિકાર્થ :

આના દ્વારા=પૂર્વપક્ષી વડે કરાયેલ ગાથા-૧૮૦ ના ઉત્તરાર્પના કથનનો, ગાથા-૨૦૩ થી ૨૦૭ માં ગ્રંથકાર વડે કરાયેલ પરિહાર દ્વારા, ગાથા-૧૮૧ માં પૂર્વપક્ષી વડે કહેવાયેલ बहुदुःख ઇત્યાદિ કથન પણ પરિહાર કરાયેલ થયું; કેમ કે ગૃહવાસનું વસ્તુથી=પરમાર્થથી, અનર્થપણું છે. હવે ગાથા-૧૮૨માં પૂર્વપક્ષી વડે કહેવાયેલ त्यक्ते गृहवासे ઇત્યાદિ કથનનો પરિહાર કરતા ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

चङ्कणगगारवासं चरित्तिणो तस्स पालणाहेउं ।
जं जं कुणंति चिट्ठं सुत्ता सा सा जिणाणुमया ॥૨૦૮॥

અન્યથાર્થ :

अगारवासं = अगारवासने चङ्कण = त्यજીને તસ્સ = તેની = ચારિત્રની, पालणाहेउं = પાલનાના હેતુથી

ચરિત્તિણો=ચારિત્રીઓ સુત્તા = સૂત્રથી = આગમાનુસારે, જં જં ચિદ્ધં = જે જે ચેષ્ટાને કુળંતિ = કરે છે, સા સા=તે તે જિણાણુમયા= જિનને અનુમત છે.

ગાથાર્થ :

ગૃહવાસનો ત્યાગ કરીને ચારિત્રના પાલન માટે ચારિત્રવાળા સાધુઓ આગમાનુસારે જે જે ચેષ્ટા કરે છે, તે તે ચેષ્ટા ભગવાનને અનુમત છે.

ટીકા :

ત્યક્ત્વાગારવાસં દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ ચારિત્રિણઃ સન્તઃ તસ્ય=ચારિત્રસ્ય પાલનાહેતોઃ=પાલનનિમિત્તં યાં યાં કુર્વન્તિ ચેષ્ટાં-દેવકુલવાસાદિલક્ષણાં સૂત્રાદ્=આગમાનુસારેણ સા સા જિનાનુમતા, ગુર્વનુમતપાલનં ચ સુખાયૈવેતિ ગાથાર્થઃ॥૨૦૮॥

★ “દેવકુલવાસદિ” માં આદિ પદથી તે તે સ્થાનમાં રહીને ઉચિત એવી નિર્દોષ ભિક્ષાચર્યાદિ સાધ્વાચારની સર્વ ચેષ્ટાઓનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

દ્રવ્યથી અને ભાવથી અગારવાસને ત્યજીને ચારિત્રવાળા છતાં સાધુઓ, તેની = ચારિત્રની, પાલનાના હેતુથી = પાલનના નિમિત્તે, સૂત્રથી = આગમના અનુસારથી, દેવકુલમાં વાસાદિસ્વરૂપ જે જે ચેષ્ટાને કરે છે, તે તે ચેષ્ટા જિનને અનુમત છે; અને ગુરુના અનુમતનું પાલન = ગુરુભૂત એવા જિનને માન્ય એવી ચેષ્ટાનું પાલન, ચારિત્રીઓને સુખ માટે જ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૮૨ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલું કે ગૃહવાસનો ત્યાગ કરાયે છતે આશ્રય વગરના, ક્ષુધા-તૃષ્ણાવાળા, ભટકતા એવા સાધુ પાપનો વિષય કેવી રીતે ન થાય ? અર્થાત્ થાય. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે દ્રવ્યથી અને ભાવથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કરીને ચારિત્રવાન થયેલા સાધુઓ ચારિત્રના પાલન માટે આગમાનુસારે સાધુને રહેવા યોગ્ય સ્થાનોમાં વસવા વગેરે રૂપ જે જે ક્રિયાઓ કરે છે, તે તે સર્વ ક્રિયાઓ ભગવાનને અનુમત છે, અને ગુણસંપન્ન જીવોને પોતાના ગુરુભૂત એવા ભગવાનને અનુમત એવી ક્રિયાનું પાલન સુખને માટે જ થાય છે; કેમ કે તેમને ભગવાનનું વચન પ્રિય હોય છે.

જે પ્રવૃત્તિ જેને અપ્રિય હોય તે પ્રવૃત્તિ કરવાથી તે જીવને ક્લેશનો અનુભવ થાય, પરંતુ જીવને સર્વ પ્રવૃત્તિથી ક્લેશનો અનુભવ થતો નથી. જેમ સંસારી જીવોને હરવા-ફરવા આદિની ક્રિયાઓ પ્રિય હોય છે, તેથી તેઓને તે તે ક્રિયાઓ કરવામાં ક્લેશનો અનુભવ થતો નથી, પરંતુ સુખનો અનુભવ થાય છે; તેમ ગુણસંપન્ન જીવોને ગુણવાન એવા ભગવાનના વચનનું સેવન પ્રિય હોય છે; તેથી તેઓને જિનવચનનુસાર તે તે ચેષ્ટાઓ કરવામાં ક્લેશનો અનુભવ થતો નથી, પરંતુ સુખનો અનુભવ થાય છે.

“દ્રવ્યથી અને ભાવથી અગારવાસને છોડીને” એ કથનથી એ જણાવવું છે કે બાહ્ય એવા ઘરનો ત્યાગ કરવો એ દ્રવ્યથી અગારવાસનો ત્યાગ છે, અને દ્રવ્યથી અગારવાસ છોડવા છતાં જે સાધુ સંયમમાં અભ્યુત્થિત નથી, તે સાધુ નિર્દોષ વસતિમાં રહે, તોપણ તે નિર્દોષ વસતિ તે સાધુ માટે ધર્મના સાધનભૂત ઉપકરણ બનતી નથી, પણ અગારવાસરૂપ બને છે. તેથી તે સાધુએ ભાવથી અગારવાસનો ત્યાગ કર્યો કહેવાય નહિ; પરંતુ જે સાધુ સર્વત્ર પ્રતિબંધ વગરના છે અને કેવલ સંયમના સાધનભૂત વસ્ત્રાદિનું ગ્રહણ કરે છે તેમ જ સંયમને ઉપદેશક એવી નિર્દોષ વસતિમાં રહે છે, તે સાધુ ભાવથી અગારવાસનો ત્યાગ કરનારા છે.

આ રીતે દ્રવ્યથી અને ભાવથી ગૃહવાસનો ત્યાગ જેમણે કર્યો હોય તેવા સાધુઓને જિનાનુમત એવી ક્રિયાઓનું પાલન સુખને માટે થાય છે, પરંતુ તેનાથી અન્ય સાધુઓને નહિ; કેમ કે અન્ય સાધુઓ સંયમમાં અભ્યુત્થિત નહીં હોવાથી સાતાના અર્થી હોય છે, તેથી જો અનુકૂળ વસતિ ન મળે તો તેઓને અસાતા થાય છે. ॥૨૦૮॥

અવતરણિકા :

કિચ્છ-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૮૨ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ગૃહવાસ છોડવાથી અવકાશ વગરના પ્રવ્રજિત દુઃખી થશે. તેનું નિરાકરણ કરતાં પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે ભગવાનના વચનાનુસાર સાધુ દેવકુલમાં વસવા વગેરે રૂપ જે જે ક્રિયા કરે છે, તે ક્રિયા સાધુને સુખનું કારણ થાય છે; કારણ કે તે ક્રિયાઓ ભગવાનને અનુમત છે અને સાધુનયે જિનવચન પ્રિય છે.

હવે નિશ્ચયનયથી અને વ્યવહારનયથી વસવાની ક્રિયા શું છે ? અને મુનિ પોતાનું નિયત સ્થાન કેમ રાખતા નથી ? તે બતાવવા માટે ‘કિચ્છ’ થી કહે છે-

ગાથા :

અવગાસો વિ આય ચ્ચિય જો વા સો વ ત્તિ મુણિઅતત્તાણં ।

નિઅકારિઓ ડ મજ્ઝં ઇમો ત્તિ દુક્ખસ્સુવાયાણં ॥૨૦૯॥

અન્યથાર્થ :

મુણિઅતત્તાણં = જાણેલ છે તત્ત્વ જેમણે એવા મુનિઓને (નિશ્ચયનયથી) અવગાસો વિ આય ચ્ચિય = અવકાશ પણ આત્મા જ છે જો વા સો વા = અને (વ્યવહારનયથી) જે તે (દેવકુલાદિ) છે. નિઅકારિઓ ડ ઇમો મજ્ઝં = વળી નિજકારિત એવો આ = અવકાશ, મારો છે, ત્તિ = એ દુક્ખસ્સ = દુઃખનું ડવાયાણં = ઉપાદાન છે = કારણ છે.

★ મૂળગાથાના પૂર્વાર્ધમાં રહેલ ‘ત્તિ’ પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

જ્ઞાતતત્ત્વવાળા મુનિઓને નિશ્ચયનયથી ઘર પણ આત્મા જ છે અને વ્યવહારનયથી જે તે દેવકુલાદિ છે તે ઘર છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે જ્ઞાતતત્ત્વવાળા મુનિઓ ઘર કેમ રાખતા નથી ? તેથી કહે છે કે વળી પોતે બનાવડાવેલ ઘર મારું છે, એ દુઃખનું કારણ છે.

ટીકા :

અવકાશોઽપિ તત્ત્વતઃ આત્મૈવ જો વા સો વ ત્તિ યો વા સ વા જ્ઞાતતત્ત્વાનાં દેવકુલાદિઃ, સ્વકારિતસ્તુ મમાયમિતિ જીવસ્વાભાવ્યાત્ દુઃખસ્યોપાદાનમિતિ ગાથાર્થઃ॥ ૨૦૯ ॥

★ “અવકાશોઽપિ” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવેલું છે કે નિશ્ચયનયથી મુનિઓની રત્નત્રયીની પરિણતિ તો આત્મા છે, પરંતુ મુનિઓનો અવકાશ પણ આત્મા જ છે.

ટીકાર્થ :

જ્ઞાતતત્ત્વવાળા મુનિઓનો અવકાશ પણ=આશ્રય પણ, તત્ત્વથી=નિશ્ચયનયથી, આત્મા જ છે, અને વ્યવહારનયથી જે તે દેવકુલાદિ છે. મુનિઓ આશ્રય કેમ રાખતા નથી ? તેથી કહે છે- વળી સ્વકારિત= પોતાનાથી કરાવાયેલો, આ=અવકાશ, ‘મારો છે’, એ જીવના સ્વભાવપણાથી દુઃખનું ઉપાદાન છે= કારણ છે. આથી મુનિઓ અવકાશ રાખતા નથી એમ અન્વય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

તત્ત્વને જાણનારા મુનિઓને બોધ હોય છે કે આત્મા પોતાના ભાવોમાં વસે તો સુખી થાય. તેથી નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિને સામે રાખીને મુનિઓ હંમેશાં આત્મભાવોમાં રહેવા માટે યત્ન કરતા હોવાથી તેઓને બાહ્ય આશ્રયની ઈચ્છા હોતી નથી. આમ છતાં તત્ત્વના જાણ એવા તે મુનિઓને જ્ઞાન હોય છે કે સિદ્ધના આત્માઓને બાહ્ય અવકાશની સર્વથા આવશ્યકતા નથી, જ્યારે પોતે તો દેહ સાથે જોડાયેલ છે અને દેહના બળથી સંયમની આરાધના કરીને ધીરે ધીરે સિદ્ધાત્માઓની જેમ પોતાને પણ પરિપૂર્ણ આત્મભાવમાં સ્થિર થવાનું છે અને તે સ્થિરતાને પ્રગટ કરવા માટે ધર્મ કરવો આવશ્યક છે અને તે ધર્મ કરવા માટે બાહ્ય એવા રહેવાના સ્થાનની પણ જરૂર પડે; તેથી સંયમની વૃદ્ધિ માટે વિહાર કરતાં જે તે દેવકુલાદિ મળે, તેમાં મુનિઓ વ્યવહારનયથી આશ્રય લે છે; અને તે દેવકુલાદિમાં આશ્રય પણ એ રીતે લે કે જેથી તે આશ્રયમાં પણ મમત્વ ન થાય, પરંતુ તે આશ્રય સંયમની વૃદ્ધિનું કારણ બને.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે રોજ નવા-નવા આશ્રયો મેળવવા માટે સંકલેશ પેદા થાય, તેના કરતાં મુનિ એક નિયત સ્થાનમાં રહીને ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરે તો શું વાંધો ? તેથી કહે છે-

પોતાની વસ્તુમાં મમત્વ કરવાનો જીવનો સ્વભાવ હોવાને કારણે પોતાનું ઘર બનાવવાથી “આ ઘર મારું છે” એ પ્રકારનો જીવને મમત્વનો પરિણામ થાય છે, જે મમત્વનો પરિણામ જીવના દુઃખનું કારણ છે. તેથી નિઃસ્પૃહી મુનિઓ “આ ઘર મારું છે” તેવી મમત્વની બુદ્ધિ ન થાય તે માટે સ્વકારિત ઘર રાખતા નથી; એટલું જ નહિ પરંતુ ચિત્તને વિશેષ પ્રકારે નિઃસ્પૃહ કરવા માટે નવકલ્પી વિહાર કરીને

નવાં-નવાં સ્થાનો શોધવામાં યત્ન પણ કરે છે; અને ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ પોતાને કોઈપણ જાતની માનસિક વિપરિણતિ ન થાય, પરંતુ સમભાવના પરિણામની વૃદ્ધિ થાય તેવો યત્ન કરે છે; જેથી ગમે તેવા વિષમ સંયોગોમાં પણ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલાં રહેવાનાં સ્થાનો પ્રત્યે મનમાં ઉદ્વેગ થતો નથી, જેથી ચિત્ત સદા નિરાકુળ વર્તે છે. ॥૨૦૯॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૮૨માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ક્ષુધા અને તૃષ્ણાથી ભિક્ષા માટે ભટકતા એવા પ્રવ્રજિત પાપનો વિષય કેવી રીતે નહીં થાય ? તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

તવસો અ પિવાસાઈ સંતોઽવિ ન દુઃખરૂ વગા ણેઆ ।
જં તે યસ્ય સ્સ હેઠ નિદ્વિદ્ધા કમ્મવાહિસ્સ ॥૨૧૦॥

અન્યથાર્થ :

તવસો અ = અને તપવાળા સાધુને સંતોઽવિ પિવાસાઈ = સત્ પણ પિપાસા આદિ દુઃખરૂ વગા = દુઃખરૂપ ન ણેઆ = ન જાણવાં; જં = જે કારણથી તે = તે = પિપાસાદિ, કમ્મવાહિસ્સ યસ્ય સ્સ હેઠ = કર્મરૂપી વ્યાધિના ક્ષયના હેતુ નિદ્વિદ્ધા = નિર્દિષ્ટ છે = કહેવાયેલા છે.

ગાથાર્થ :

તપસ્વી સાધુને વિદ્યમાન પણ પિપાસા વગેરે દુઃખરૂપ જાણવાં નહિ; જે કારણથી પિપાસાદિ કર્મવ્યાધિના ક્ષયના હેતુ તરીકે ભગવાન વડે કહેવાયેલાં છે.

ટીકા :

તપસશ્ચ પિપાસાદયઃ સન્તોઽપિ ભિક્ષાટનાદૌ ન દુઃખરૂપા જ્ઞેયાઃ, કિમિત્યત્રાહ-યદ્ = યસ્માન્તે = પિપાસાદયઃ ક્ષયસ્ય હેતવો નિર્દિષ્ટ ભગવદ્ભિઃ કર્મવ્યાધેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૧૦॥

★ “સન્તોઽપિ” માં ‘અપિ’ થી એ સમુચ્ચય કરવો છે કે સાધુને ભિક્ષાટનાદિમાં અવિદ્યમાન પિપાસાદિ તો દુઃખરૂપ થતા નથી, પરંતુ વિદ્યમાન પણ પિપાસાદિ દુઃખરૂપ થતા નથી.

★ “ભિક્ષાટનાદૌ” માં આદિ શબ્દથી વિદ્યારાદિનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

અને તપવાળા સાધુને ભિક્ષાટનાદિમાં વિદ્યમાન પણ પિપાસા વગેરે દુઃખરૂપ ન જાણવાં. કયા કારણથી? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે- જે કારણથી તે = પિપાસાદિ, કર્મરૂપી વ્યાધિના ક્ષયના હેતુ ભગવાન વડે નિર્દેશાયેલાં છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરનાર મુનિ ગુણોનો વિકાસ કરવાના અર્થો હોય છે, તેથી ક્ષુધા-તૃષ્ણા લાગે તોપણ

નિર્દોષ ભિક્ષાદિની પ્રાપ્તિ કરવા માટે મુનિ અટન કરે છે. વળી તે ભિક્ષાટનકાળમાં પણ જ્યાં સુધી આહાર-પાણીની પ્રાપ્તિ ન થાય, ત્યાં સુધી જે ક્ષુધા-તૃષ્ણા સહન કરવા પડે છે તે પણ મુનિને દુઃખરૂપ થતા નથી; કેમ કે જીવને હંમેશાં અનુકૂળતા પ્રત્યે જે રાગ અને પ્રતિકૂળતા પ્રત્યે જે દ્વેષ છે, તે રૂપ ભાવવ્યાધિને મટાડવા માટે મુનિ ભિક્ષાટનાદિકાળમાં ક્ષુધા-તૃષ્ણા પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવા સમ્યગ્ યત્ન કરતા હોય છે. તેનાથી મુનિનો ભાવવ્યાધિ નાશ પામે છે, અને તે ભાવવ્યાધિનો નાશ થવાથી મુનિને ચિત્તની સ્વસ્થતારૂપ સુખનું વેદન થાય છે. તેથી ચિત્તની સ્વસ્થતારૂપ સુખવેદનની આગળ ક્ષુધાદિનું દુઃખ અકિંચિત્કર છે. ॥૨૧૦॥

અવતરણિકા :

તથાહિ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે તપસ્વીઓને ભિક્ષાટનાદિમાં વિદ્યમાન પણ પિપાસાદિ દુઃખરૂપ થતા નથી. તે વાત દર્શાવતી બતાવવા માટે 'તથાહિ' થી કહે છે-

ગાથા :

વાહિસ્સ વિ ખયહેઝ સેવિજ્જંતા કુણંતિ થિદ્ધમેવ ।

કઙ્કુગાઈ વિ જણસ્સા ઈસિં દંસિતગાઽરોગ્ગં ॥૨૧૧॥

અન્યથાર્થ :

વાહિસ્સ વિ = વ્યાધિના પણ ક્ષયહેઝ = ક્ષયનો હેતુ એવાં સેવિજ્જંતા = સેવાતાં ઈસિં આરોગ્ગં = થોડા આરોગ્યને દંસિતગા = દેખાડતાં કઙ્કુગાઈ વિ = કટુકાદિ પણ જણસ્સા = જનની થિદ્ધમેવ = ધૃતિને જ કુણંતિ = કરે છે.

ગાથાર્થ :

કુષ્ઠાદિ વ્યાધિના પણ ક્ષયનું કારણ એવાં સેવન કરાતાં અને કંઠક આરોગ્યને દેખાડતાં કટુ ઔષધાદિ પણ ઔષધ લેનારની ધૃતિને જ કરે છે.

ટીકા :

વ્યાધેરપિ-કુષ્ઠદેઃ ક્ષયહેતવઃ સેવ્યમાનાઃ કુર્વન્તિ ધૃતિમેવ કટુકાદયોઽપિ જનસ્ય ઈષદ્ દર્શયન્ત આરોગ્યમ્, અનુભવસિદ્ધમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૧૧॥

★ "વ્યાધેરપિ" માં 'અપિ' થી એ બતાવવું છે કે ભાવવ્યાધિના ક્ષયનાં હેતુભૂત પિપાસાદિ તો મુનિની ધૃતિને કરે છે, પરંતુ કુષ્ઠાદિ દ્રવ્યવ્યાધિના પણ ક્ષયનાં હેતુભૂત કડવાં ઔષધાદિ પણ જનની ધૃતિને કરે છે.

★ "કુષ્ઠદેઃ" માં આદિ પદથી અન્ય ભયંકર વ્યાધિઓનો સંગ્રહ છે.

★ "કટુકાદયોઽપિ" માં આદિ પદથી અપ્રિય સ્વાદવાળાં ઔષધોનું ગ્રહણ છે અને 'અપિ' થી એ જ્ઞાપન કરવું છે કે વ્યાધિના ક્ષયનાં કારણ એવાં મધુર ઔષધો તો જનની ધૃતિ કરે છે, પરંતુ કડવાં ઔષધો પણ જનની ધૃતિને કરે છે.

ટીકાર્થ :

કુષ્ઠાદિ વ્યાધિના પણ ક્ષયના હેતુરૂપ સેવાતાં થોડા આરોગ્યને દર્શાવતાં કટુકાદિ પણ=કડવાં ઔષધાદિ પણ, જનની ધૃતિને જ કરે છે, આ=કટુ ઔષધાદિ પણ જનની ધૃતિને કરે છે એ, અનુભવથી સિદ્ધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે રીતે કોઢ વગેરે રોગથી અતિ વિદ્વજ બનેલા રોગીને કટુ ઔષધનું સેવન કરવાથી થોડું આરોગ્ય થતું દેખાય, તો કડવાં ઔષધ પણ તે ધૃતિપૂર્વક સેવે છે; કેમ કે તે રોગીને વ્યાધિની પીડા જેટલું અનિષ્ટ કડવા ઔષધમાં દેખાતું નથી;

તે રીતે મુનિને પણ પોતાનામાં વર્તતી કર્મરૂપ વ્યાધિ દેખાતી હોય છે, અને તેઓ જાણતા હોય છે કે “આ જીવ કર્મરૂપી વ્યાધિને કારણે સંસારમાં સર્વ કદર્થનાઓ પામે છે અને તે કર્મવ્યાધિમાં પણ મુખ્યરૂપે રાગાદિની પરિણતિરૂપ ભાવકર્મ સર્વ અનર્થોનું બીજ છે. માટે તે ભાવકર્મરૂપ રાગાદિસ્વરૂપ વ્યાધિને મટાડવા માટે ભગવાનના વચનાનુસારે આહારાદિની પ્રાપ્તિ માટે યત્ન કરવો જોઈએ, અને તે આહારાદિ પ્રાપ્ત કરતી વખતે પણ વેઠવાં પડતાં ક્ષુધા-તૃષ્ણાદિમાં ચિત્તને ક્લેશ પેદા ન થાય તે માટે યત્ન કરવો જોઈએ; અને તે માટે વિચારવું જોઈએ કે ભાવઆરોગ્યના અનન્ય ઉપાયરૂપે ભગવાને આ ભિક્ષાટનાદિની વ્યવસ્થા બતાવી છે.” મુનિને આ પ્રકારનું જ્ઞાન હોવાથી કર્મવ્યાધિને મટાડવાના ઉપાયભૂત ક્ષુધા-તૃષ્ણાદિને તેઓ ધૃતિપૂર્વક સહન કરે છે. તેથી વિદ્યમાન પણ ક્ષુધાદિ મુનિને દુઃખરૂપ તો થતાં નથી, પરંતુ તેનાથી ભાવ-વ્યાધિની અલ્પતા થવાને કારણે તે ક્ષુધાદિ સુખરૂપ થાય છે. ॥૨૧૧॥

અવતરશિકા :

एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः-

અવતરશિકાર્થ :

આ = પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ, વ્યાધિનું દર્શાવે છે, અને આ = પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવાશે એ, અર્થોપનય છે અર્થાત્ વ્યાધિના દર્શાવે દ્વારા જજ્ઞાવાતા પદાર્થનું યોજન છે-

ગાથા :

इअ एएऽवि अ मुणिणो कुणंति धिइमेव सुद्धभावस्स ।

गुरु आणासंपायणचरणाइसयं निदंसिता ॥२१२॥

અન્યથાર્થ :

इअ अ = અને આ રીતે ગુરુ આણાસંપાયણચરણાइसयं = ગુરુની આજ્ઞાના સંપાદન દ્વારા ચરણના અતિશયને નિદંસિતા = દર્શાવતા એવા एएऽवि=આ પણ = ક્ષુધાદિ પણ, सुद्धभावस्स मुणिणो = શુદ્ધભાવવાળા મુનિની ધિइमेव कुणंति = ધૃતિને જ કરે છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં વ્યાધિના દેહાંતથી બતાવ્યું એ રીતે, ભગવાનની આજ્ઞાના પાલન દ્વારા ચારિત્રના અતિશયને બતાડતા એવા ક્ષુધાદિ પણ શુદ્ધભાવવાળા મુનિની ધૃતિને જ કરે છે.

ટીકા :

इय = एवमेतेऽपि च क्षुदादयो मुनेः कुर्वन्ति धृतिमेव, न तु दुःखं, शुद्धभावस्य=रागादिविरहितस्य, किं दर्शयन्तः? इत्याह-गुर्वज्ञासम्पादनेन यश्चरणातिशयः संसारासारतापरिणत्या शुभाध्यवसायादिः, तदतिशयं निदर्शयन्तः सन्त इति गાથાર્થः॥ ૨૧૨॥

★ “ક્ષુદાદયો” માં આદિ પદથી તૃષ્ણા, પરિષદ, ઉપસર્ગનો સંગ્રહ છે.

★ “શુભાધ્યવસાયાદિઃ” માં આદિ શબ્દથી શુભધ્યાન, શુભલેશ્યા, શુભઆચરણાનો સંગ્રહ છે.

ટીકાર્થ :

અને આ રીતે=જે રીતે વ્યાધિના ક્ષયના હેતુભૂત કડવાં ઔષધો પણ જનની ધૃતિને કરે છે એ રીતે, આ પણ=ક્ષુધાદિ પણ, શુદ્ધભાવવાળા=રાગાદિથી રહિત એવા, મુનિની ધૃતિને જ કરે છે, પરંતુ દુઃખને નહીં. શું દર્શાવતા એવા ક્ષુધાદિ મુનિની ધૃતિને કરે છે ? એથી કહે છે-

ગુરુની આજ્ઞાના સંપાદન દ્વારા સંસારની અસારતાની પરિણતિને કારણે શુભ અધ્યવસાયાદિરૂપ જે ચરણનો=ચારિત્રનો, અતિશય થાય છે, તે અતિશયને દર્શાવતા છતાં ક્ષુધાદિ મુનિની ધૃતિને જ કરે છે એમ અન્વય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શરીરની અનુકૂળતા કે પ્રતિકૂળતા પ્રત્યે રાગાદિ ભાવો વગરના અને સંસારથી પાર પામવાના જ એક બદ્ધઅભિલાષવાળા મુનિઓ નિર્દોષ ભિક્ષામાં યત્ન કરે છે, અને ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનને કારણે તેઓ ચારિત્રના અતિશયને પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી ચિત્ત વિશેષ નિર્લેપ બને છે.

આ પ્રકારે નિર્લેપભાવની વૃદ્ધિના અનુભવનું કારણ ભગવાનના વચનાનુસાર ક્ષુધા-તૃષ્ણાદિ પ્રત્યેની મુનિઓની ઉપેક્ષા છે. તેથી મુનિઓને દેખાતું હોય છે કે જેમ જેમ અમે ભગવાનના વચનાનુસાર ક્ષુધા-તૃષ્ણાદિ વેઠીએ છીએ, તેમ તેમ અમારું ભાવઆરોગ્ય વધતું જાય છે. આથી મુનિઓ ધૃતિપૂર્વક ક્ષુધાદિ વેઠે છે, છતાં તે ક્ષુધાદિ તેઓ માટે દુઃખરૂપ બનતાં નથી, પરંતુ ભાવઆરોગ્યની વૃદ્ધિનું જ કારણ બને છે. ॥૨૧૨॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે શુદ્ધભાવવાળા મુનિને ક્ષુધાદિ પણ ધૃતિને કરે છે, પરંતુ દુઃખ પેદા કરતા નથી. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે ક્ષુધાદિ અતિશયિત થાય છે ત્યારે ગમે તેવા સુખી માણસને પણ અવશ્ય પીડા થાય છે; અને કહેવાય પણ છે કે “ક્ષુધા જેવી કોઈ વેદના નથી,” તેથી શુદ્ધભાવવાળા પણ મુનિને અતિશયિત થયેલ ક્ષુધાદિ અવશ્ય આર્તધ્યાનનું કારણ બનશે. તે શંકાના નિવારણ માટે કહે છે-

ગાથા :

ण य तेऽवि ह्येति पायं अविअप्यं धम्मसाहणमइस्सा ।
न य एगंतेणं चिअ ते कायव्वा जओ भणियं ॥ ૨૧૩ ॥

અન્યથાર્થ :

ધમ્મસાહણમઇસ્સા ય=અને ધર્મસાધનની મતિવાળાને તેઽવિ=તેઓ પણ=ક્ષુધાદિ પણ, પાયં=પ્રાયઃ અવિઅપ્યં=નિયમા ણ હ્યેતિ=થતા નથી; એગંતેણં ચિઅ ય=અને એકાંતથી જ તે=તેઓ=ક્ષુધાદિ, ન કાયવ્વા=(સહન) કરવાના નથી; જઓ ભણિયં=જે કારણથી કહેવાયેલું છે.

ગાથાર્થ :

ધર્મ સાધવાની મતિવાળા પ્રવ્રજિતને ક્ષુધાદિ પણ પ્રાયઃ નક્કી પ્રાપ્ત થતા નથી; અને એકાંતે જ ક્ષુધાદિ સહન કરવાના નથી; જે કારણથી કહેવાયેલું છે.

ટીકા :

न च तेऽपि भवन्ति प्रायः क्षुदादयः अविकल्पं मातृस्थानविरहेण धर्मसाधनमतेः प्रव्रजितस्य धर्मप्रभावादेव, न चैकान्तेनैव ते = क्षुदादयः कर्तव्या मोहोपशमादिव्यतिरेकेण, यतो भणितमिति गायार्थः॥ ૨૧૩ ॥

★ "મોહોપશમાદિ" માં આદિ પદથી સંયમવૃદ્ધિને અનુકૂળ એવા દેહના રક્ષણનો પરિગ્રહ છે.

ટીકાર્થ :

અને માતૃસ્થાનના વિરહથી=માયા વગર, ધર્મસાધનની=ધર્મને સાધવાની, મતિવાળા પ્રવ્રજિતને ધર્મના પ્રભાવથી જ પ્રાયઃ તેઓ પણ=ક્ષુધાદિ પણ, અવિકલ્પ થતા નથી=નક્કી પ્રાપ્ત થતા નથી.

આમ છતાં લાભાંતરાયના ઉદયવાળા સાધુઓને ક્ષુધાદિ સહન કરવા પડે, તેથી તેઓને આર્તધ્યાન થવાની સંભાવના રહે છે. આથી ધર્મધ્યાનાદિ સંયમજીવનમાં દુષ્કર છે અને ગૃહવાસમાં સુકર છે. એ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનના નિવારણ માટે કહે છે-

અને મોહના ઉપશમાદિના વ્યતિરેકથી=ઉપશમાદિ વગર; એકાંતથી જ તેઓ=ક્ષુધાદિ, સહન કરવાના નથી; જે કારણથી કહેવાયું છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે જેમ રોગીને દ્રવ્યરોગના ક્ષયના હેતુભૂત એવાં કટુ ઔષધ ગ્રહણ કરવામાં પણ ધૃતિ જ રહે છે, તેમ ભાવરોગના નાશના કારણીભૂત એવા ક્ષુધાદિ સહન કરવામાં પણ શુદ્ધભાવવાળા મુનિને ધૃતિ હોય છે; આમ છતાં તે ક્ષુધાદિ એકાંતે સહન કરવામાં આવે તો સંયમના યોગોનો નાશ પણ થાય અને આર્તધ્યાન દ્વારા ક્ષુધાદિ જીવની દુર્ગતિનું કારણ પણ બની શકે છે. તેથી ક્ષુધાદિ સહન કરવાના વિષયમાં પણ કેવો સ્યાદાદ છે, તે સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે-

પ્રવ્રજિતને ધર્મ સિદ્ધ કરવાની એકમતિ હોય છે. તેથી સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિઓમાં તે માયા વગર નિર્ણય કરે છે અને પોતાના હિતને અનુકૂળ શાસ્ત્રની આજ્ઞાને યોજવામાં માયા વગર પ્રયત્ન કરે છે. આવા સાધુ સંયમવૃદ્ધિ અર્થે ભિક્ષાટન કરે છે, ત્યારે ધર્મના પ્રભાવથી તેમને પ્રાયઃ કરીને સંયમની પુષ્ટિ કરે તેવી નિર્દોષ ભિક્ષાદિ મળી જાય છે. તેથી મુનિને ક્ષુધાદિ સહન કરવા માટે પ્રાયઃ કરીને વિકલ્પ ઊઠતો નથી.

આશય એ છે કે ધર્મની સાધના કરવા માટે સાધુને આહારાદિ ગ્રહણ કરવાં આવશ્યક લાગે, ત્યારે “ભિક્ષા મળશે તો સંયમવૃદ્ધિ થશે અને નહીં મળે તો તપોવૃદ્ધિ થશે” એ પ્રકારના અધ્યવસાયપૂર્વક સાધુ ભિક્ષા મેળવવા અર્થે યત્ન કરે છે અને ધર્મના પ્રભાવથી સંયમને ઉપદંભક એવા દેહને અનુકૂળ નિર્દોષ આહાર વગેરે પ્રાયઃ તેને મળી પણ જાય છે; છતાં પ્રબળ અંતરાયકર્મના ઉદયથી ધર્મ સાધવાની મતિવાળા પણ કોઈક સાધુને નિર્દોષ ભિક્ષાદિ પ્રાપ્ત ન થાય તો તેઓ જિનાજ્ઞાનુસારે ક્ષુધાદિ સહન કરીને તપની વૃદ્ધિ કરે છે.

અહીં શંકા થાય કે ભિક્ષાટન કરવા છતાં પણ નિર્દોષ ભિક્ષાદિ પ્રાપ્ત નથી થતા તેવા સાધુઓને ક્યારેક અતિશય ક્ષુધાદિની વેદના થાય તો આર્તધ્યાન થવાનો પણ સંભવ રહે છે; જ્યારે ગૃહવાસમાં તો ક્ષુધાદિની વેદના નિવારીને ફરી ધર્મની સાધના કરી શકાય છે. માટે ગૃહવાસમાં ધર્મ સાધી શકાય, તેવી શંકાના પરિહાર માટે ગ્રંથકાર કહે છે-

સમાધિનો પ્રશ્ન થાય અથવા સંયમવૃદ્ધિનો પ્રશ્ન થાય ત્યારે ધર્મ સાધવાની મતિવાળા પણ નિર્દોષ ભિક્ષા પ્રાપ્ત નહીં કરનાર સાધુઓ માયા કર્યા વગર શાસ્ત્રોક્ત યત્નાપૂર્વક પંચકલાનિથી દોષિત પણ ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે. તેથી આવા સંયમીઓ સમાધિ ટકી શકે તેમ હોય અને નિર્દોષ ભિક્ષા મળે તેમ ન હોય તો ક્ષુધાદિ સહન કરતા હોય છે, તોપણ તેઓના ચિત્તની સ્વસ્થતા વધતી હોય છે અને સમાધિ ટકી શકે તેમ ન હોય અને નિર્દોષ ભિક્ષા ન મળે તો અપવાદથી દોષિત ભિક્ષા ગ્રહણ કરતા હોય તોપણ રાગાદિથી આકુળ ન હોવાથી તેઓના ચિત્તની સ્વસ્થતા વધતી હોય.

આથી મુનિની શારીરિક સ્થિતિ તેવી હોવાને કારણે ક્ષુધાદિ સહન કરવાથી મોહનો ઉપશમ થતો ન હોય કે દેહનું રક્ષણ થતું ન હોય તો મુનિ ક્ષુધાદિ સહન કરતા નથી, પરંતુ અપવાદ સેવીને પણ ક્ષુધાદિનું શમન કરે છે, અને ક્ષુધાદિ સહન કરવાથી મોહના ઉપશમાદિ થતા હોય તો ક્ષુધાદિ સહન કરે છે; અને ક્ષુધાદિના નિવર્તન દ્વારા સ્વાધ્યાયાદિથી ચિત્તની વિશુદ્ધિ થતી જણાય ત્યારે મુનિઓ ક્ષુધાદિના નિવર્તનપૂર્વક સ્વાધ્યાયાદિમાં યત્ન કરે છે; જે કારણથી શાસ્ત્રમાં કહેવાયું છે. શું કહેવાયું છે? તે વાત ગ્રંથકાર સ્વયં ગાથા-૨૧૪માં કરશે.

અહીં “પ્રાયઃ” શબ્દનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી શરીર ધર્મની સાધનાને અનુકૂળ વર્તતું હોય ત્યાં સુધી ક્ષુધાદિને વિકલ્પે સહન કરવાનાં છે; પરંતુ શરીર સાધનાને અનુકૂળ ન રહ્યું હોય અથવા તો આયુષ્ય અલ્પ રહ્યું હોય અથવા તો દુષ્કાળાદિને કારણે સંયમની આરાધના નિર્દોષ ભિક્ષાપૂર્વક અશક્ય દેખાતી હોય તો, મહાત્માઓ પ્રાણ નાશ થાય ત્યાં સુધી વિકલ્પ વગર ક્ષુધાદિ સહન કરે છે. તેના વ્યવચ્છેદ અર્થે પ્રાયઃ શબ્દ મૂકેલો છે. ॥૨૧૩॥

અવતરણિકા :

किं तदित्याह-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે જે કારણથી શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલું છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલું તે શું છે ? એથી કહે છે-

ગાથા :

सो हु तवो कायव्वो जेण मणो मंगुलं न चित्तेइ ।

जेण न इंदिअहाणी जेण य जोगा ण हायंति ॥२१४॥

અન્યથાર્થ :

जेण मणो मंगुलं न चित्तेइ=જેનાથી મન મંગુલ=અસુંદર, ચિંતવતું નથી, જેણ ન ઇંદિઅહાણી=જેનાથી ઇંદ્રિયોની હાનિ થતી નથી, જેણ ય જોગા ણ હાયંતિ=અને જેનાથી યોગો ક્ષય પામતા નથી, સો હુ તવો કાયવ્વો=તે જ તપ કરવો જોઈએ.

★ 'हु' एवकार अर्थમાં છે.

ગાથાર્થ :

જેનાથી મન અશુભ ન વિચારે, જેનાથી ઇંદ્રિયોને હાનિ ન થાય અને જેનાથી મન-વચન-કાયાના યોગો ક્ષય ન પામે, તે જ તપ કરવો જોઈએ.

ટીકા :

तद्धि तपः कर्त्तव्यम् अनशनादि, येन मनो मङ्गलम् = असुन्दरं न चिन्तयति, शुभाध्यवसायनिमित्तत्वा-त्कर्मक्षयस्य, तथा येन नेन्द्रियहानिः, तदभावे प्रत्युपेक्षणाद्यभावात्, येन च योगाः = चक्रवालसामाचार्यन्तर्गता व्यापारा न हीयन्त इति गाथार्थः ॥२१४॥

ટીકાર્થ :

तद् हि अनशनादि तपः कर्त्तव्यम् ते ज अनशनादि तप કરવું જોઈએ, येन..क्षयस्य જે તપથી મન મંગુલ=અસુંદર, ચિંતવતું નથી; કેમ કે કર્મક્ષયમાં શુભ અધ્યવસાયનું નિમિત્તપણું છે. તથા...ભાવાત્ અને જે તપથી ઇંદ્રિયોની હાનિ થાય નહીં; કેમ કે તેના=ઇન્દ્રિયોના, અભાવમાં પ્રત્યુપેક્ષણાદિનો= પ્રતિ-લેખનાદિની ક્રિયાનો, અભાવ છે. જેથી સંયમયોગોની વૃદ્ધિ થઈ શકતી નથી અને તેથી નિર્જરા પણ થતી નથી. येन च...हीयन्ते અને જે તપથી યોગો= ચક્રવાલસામાચારીની અંદર રહેલા વ્યાપારો અર્થાત્ મન-વચન-કાયાની ક્રિયાઓ, નાશ પામતા નથી. इति गाथार्थः એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કર્મકાય શુભ અધ્યવસાયથી થાય છે, પરંતુ બાહ્યઆચરણરૂપ તપમાત્રથી થતો નથી. તેથી ચિત્તની અસુંદરતા થાય તેવો તપ કરવાનો નિષેધ છે; કેમ કે જે તપ કરવાથી ચિત્ત સ્વાધ્યાયમાં અનુસાહિત થાય, ધર્મધ્યાનાદિમાં પ્રયત્ન કરવા માટે સમર્થ ન બને અને વારંવાર ક્ષુધાદિથી વ્યાકુળ થઈને તે ક્ષુધાદિના નિવર્તન કરવાના ઉપાયોમાં ચઢી જતું હોય, તેવો તપ કરવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે.

વળી, પ્રત્યુપેક્ષણાદિ સંયમની ક્રિયાઓથી જીવરક્ષામાં સમ્યગ્ચતના થાય છે અને સંયમનો પરિણામ અતિશયિત થાય છે, જેના કારણે નિર્જરાની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી પ્રત્યુપેક્ષણાદિ ક્રિયાઓની સાધક એવી ઈન્દ્રિયોની હાનિ થતી હોય, તેવો તપ કરવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે.

વળી, સાધુને સંયમની વૃદ્ધિ અને નિર્જરા માટે દશ પ્રકારની ચક્રવાલસાધુસામાયારી પાળવાની છે અને તે સામાયારી પાળવા માટે મન-વચન-કાયાનો વ્યાપાર સુદૃઢ કરવાનો છે. આથી જે તપ કરવાથી શરીરની અતિશિથિલતા થવાને કારણે દશવિધ ચક્રવાલસામાયારીને અનુકૂળ એવા મન-વચન-કાયાના વ્યાપારો શિથિલ થતા હોય, તેવો તપ કરવાનો પણ શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે. ॥૨૧૪॥

અવતરણિકા :

ગાથા-૧૮૨ માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી પીડિત, ભટકતા સાધુ પાપના વિષય થશે, માટે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવી ઉચિત નથી. તેનું નિરાકરણ કરીને ગાથા-૨૧૦ થી ૨૧૨માં ગ્રંથકારે દૃષ્ટાંત દ્વારા સ્થાપન કર્યું કે ક્ષુધા-તૃષ્ણાદિ સહન કરવાને કારણે ભાવઆરોગ્ય વધવાથી મુનિઓને સુખ થાય છે.

ત્યાં પર કહે કે ક્ષુધાદિ સહન કરવાને કારણે જો ભાવઆરોગ્ય વધતું હોય તો મુનિએ આહાર કરવો જોઈએ નહિ. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

દેહેજિવ અપડિબદ્ધો જો સો ગહણં કરેઙ્ગ અન્નસ્સ ।
વિહિઆણુદ્ધાણમિણં તિ કહ તઓ પાવવિસઓ ત્તિ ॥૨૧૫॥

અન્વયાર્થ :

જો=જે દેહેજિવ = દેહમાં પણ અપડિબદ્ધો = અપ્રતિબદ્ધ છે, સો = તે ઇણં= આ વિહિઆણુદ્ધાણં = વિહિત અનુદાન છે, તિ = એથી અન્નસ્સ ગહણં=અન્નનું ગ્રહણ કરેઙ્ગ = કરે છે. (એથી) તઓ = આ = સાધુ, કહ પાવવિસઓ =કેવી રીતે પાપના વિષય થાય ?

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

જે મુનિ દેહમાં પણ પ્રતિબંધ વગરના છે, તે મુનિ 'આ વિહિત અનુદાન છે', એથી અન્નનું ગ્રહણ કરે છે. માટે કેવી રીતે પાપના વિષય થાય ? અર્થાત્ પાપના વિષય ન જ થાય.

ટીકા :

દેહેડ્યપ્રતિબદ્ધો યો વિવેકાત્ સ ગ્રહણં કરોત્યન્નસ્ય ઓદનાદેવિહિતાનુષ્ઠાનં (? ફદં) ઇતિ, ન તુ લોભાદ્, યતશ્ચૈવમતઃ કથમસૌ પાપવિષયઃ? ઇતિ નૈવ પાપવિષયઃ, એતેન 'કથં ન પાપવિષય' ઇત્યેતત્ પ્રત્યુક્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૧૫॥

નોંધ :

મૂળગાથામાં વિહિઆણુદ્ધાણમિણં તિ છે, તેથી ટીકામાં પણ વિહિતાનુષ્ઠાનમિતિ ને સ્થાને વિહિતાનુષ્ઠાનમિદમિતિ હોવું જોઈએ.

★ "દેહેડિપિ" માં 'અપિ' થી એ સ્થાપન કરવું છે કે સાધુ આહારાદિમાં તો અપ્રતિબદ્ધ છે, પરંતુ દેહમાં પણ અપ્રતિબદ્ધ છે.

ટીકાર્થ :

દેહમાં પણ જે અપ્રતિબદ્ધ છે તે સાધુ, 'આ વિહિત અનુષ્ઠાન છે,' એથી ઓદનાદિ અન્નનું વિવેકથી ગ્રહણ કરે છે, પરંતુ લોભથી નહીં; અને જે કારણથી આમ છે = 'આ વિહિત અનુષ્ઠાન છે' એથી સાધુ અન્નનું ગ્રહણ કરે છે એમ છે, આથી આ = સાધુ, કેવી રીતે પાપનો વિષય થાય? અર્થાત્ પાપનો વિષય ન જ થાય. આના દ્વારા = ગાથા-૨૦૮ થી ૨૧૫ ના કથન દ્વારા, "સાધુ કેવી રીતે પાપનો વિષય નહીં થાય?" એ પ્રકારનું આ = ગાથા-૧૮૨ માં પૂર્વપક્ષીએ કરેલ કથન, પ્રત્યુક્ત = ઉત્તર અપાયેલું, થાય છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૨૦૮ થી ૨૧૫માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે મુનિ અવકાશથી રહિત હોય અને ક્ષુધા-તૃષ્ણા સહન કરતા, તોપણ ભાવરોગના શમનને કારણે મુનિને સુખનો અનુભવ થાય છે. આમ છતાં વિવેકવાળા મુનિ જાણતા હોય છે કે હજી નિઃસ્પૃહતા વધારવા માટે સાધના અતિ આવશ્યક છે, અને તે સાધના આ દેહથી થઈ શકે છે; કેમ કે આ દેહનો પાત થાય તો દેવભવની પ્રાપ્તિ થવાથી સંયમની વિશેષ સાધનાનો અવરોધ થાય. આથી ભગવાને જેમ ક્ષુધા-તૃષ્ણાદિ સહન કરવાનું કહ્યું છે, તેમ સંયમની વૃદ્ધિ માટે આહારાદિ ગ્રહણ કરવાનું પણ કહ્યું છે. તેથી વિવેકવાળા મુનિ જાણે છે કે સાધના માટે ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી તે વિહિતાનુષ્ઠાન છે અર્થાત્ ભગવાન દ્વારા વિધાન કરાયેલ પ્રવૃત્તિ છે. તેથી દેહમાં પણ પ્રતિબંધ વગર મુનિ ઓદનાદિ અન્નને ગ્રહણ કરે છે અને અન્નને પ્રતિબંધ વગર વાપરીને પુષ્ટ બનેલા દેહ દ્વારા વિશેષ આરાધના કરે છે, જેથી મુનિના ભાવઆરોગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

આ રીતે મુનિને આહારાદિની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યારે ક્ષુધાદિ સહન કરવાથી ભાવઆરોગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે અને આહારાદિની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે પણ પુષ્ટ બનેલા દેહ દ્વારા ધ્યાનાદિમાં વિશેષ યત્ન થાય છે, જેથી ઉપશમનું સુખ વિશેષ-વિશેષતર વધે છે. તેથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કરનાર મુનિ કઈ રીતે પાપનો

વિષય થઈ શકે ? અર્થાત્ ન જ થઈ શકે; કેમ કે મુનિ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને કારણે ઉત્તમ કોટિના સુખનો અનુભવ કરનાર છે.

આટલા કથન દ્વારા પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૮૨ માં કહેલ કે પ્રવ્રજિત કેવી રીતે પાપનો વિષય નહીં થાય ? અર્થાત્ થશે. તે કથનનું ગ્રંથકારે નિરાકરણ કર્યું. ॥ ૨૧૫ ॥

અવતરણિકા :

કિંચ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દેહમાં પણ અપ્રતિબદ્ધ એવા સાધુ ઓદનાદિ અન્નનું વિવેકથી ગ્રહણ કરે છે, આથી સાધુ કઈ રીતે પાપનો વિષય બને ? અર્થાત્ ન બને. એ વાતની 'કિંચ' થી પુષ્ટિ કરે છે-

ગાથા :

તત્થ વિ અ ધમ્મઙ્ગાણં ન ય આસંસા તઓ અ સુહમેવ ।
સવ્વમિઅમણુદ્ધાણં સુહાવહં હોઇ વિન્નેઅં ॥ ૨૧૬ ॥

અન્યથાર્થ :

તત્થ વિ અ = અને ત્યાં પણ = અન્નગ્રહણાદિમાં પણ, ધમ્મઙ્ગાણં = ધર્મધ્યાન છે ન ય આસંસા = અને આશંસા નથી તઓ અ સુહમેવ = અને તે કારણથી સુખ જ થાય છે. ઇઅં = આ રીતે = અન્નગ્રહણાદિ શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે કરે છે એ રીતે, સવ્વં અણુદ્ધાણં સુહાવહં વિન્નેઅં હોઇ = સર્વ અનુષ્ઠાન સુખાવહ વિજ્ઞેય થાય છે.

ગાથાર્થ :

અન્નગ્રહણાદિમાં પણ ધર્મધ્યાન છે અને આશંસા નથી અને તે કારણથી સુખ જ થાય છે. અન્નગ્રહણાદિ શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે સાધુ કરે છે એ રીતે સર્વ અનુષ્ઠાન સાધુને સુખાવહ થાય છે, એ પ્રમાણે જાણવું.

ટીકા :

તત્રાપિ ચ અન્નગ્રહણાદૌ ધર્મધ્યાનં સૂત્રાજ્ઞાસમ્પાદનાત્, ન ચાશંસા સર્વત્રૈવાભિષ્વદ્ભનિવૃત્તેઃ, યતશ્ચૈવં તતશ્ચ સુખમેવ તત્રાપિ, સર્વં વસ્ત્રપાત્રાદિ ઇય = એવમુક્તેન ન્યાયેન સૂત્રાજ્ઞાસમ્પાદનાદિના અનુષ્ઠાનં સાધુસમ્બન્ધિ સુહાવહં ભવતિ વિજ્ઞેયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૨૧૬ ॥

★ "તત્રાપિ" માં 'અપિ' થી એ કહેવું છે કે મુનિને સ્વાધ્યાયાદિમાં તો ધર્મધ્યાન છે જ, પરંતુ ત્યાં પણ = અન્નગ્રહણાદિમાં પણ, ધર્મધ્યાન છે.

★ "અન્નગ્રહણાદૌ" માં આદિ પદથી વસ્ત્રગ્રહણ, વસતિગ્રહણાદિનો સંગ્રહ છે.

★ “સૂત્રાજ્ઞાસમ્પાદનાદિના” માં આદિ શબ્દથી સર્વત્ર અભિધ્વંગની નિવૃત્તિનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

★ “વસ્ત્રપાત્રાદિ” માં આદિ પદથી ભિક્ષાદિનો સંગ્રહ છે.

ટીકાર્થ :

અને ત્યાં પણ = અન્નના ગ્રહણાદિમાં પણ, સૂત્રાજ્ઞાનું = ભગવાનની આજ્ઞાનું, સંપાદન હોવાથી ધર્મધ્યાન છે અને સર્વત્ર જ અભિધ્વંગની નિવૃત્તિ હોવાથી આશંસા નથી; અને જે કારણથી આમ છે = અન્નગ્રહણાદિમાં ધર્મધ્યાન છે અને આશંસા નથી એમ છે, તે કારણથી, ત્યાં પણ = અન્નગ્રહણાદિમાં પણ, સુખ જ છે. આ રીતે ઉક્ત ન્યાયથી સૂત્રાજ્ઞાનું સંપાદનાદિ હોવાથી સાધુ સંબંધી વસ્ત્ર-પાત્રાદિરૂપ સર્વ અનુષ્ઠાન સુખાવહ વિજ્ઞેય થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મુનિને સાંસારિક કોઈ પદાર્થોમાં આશંસા હોતી નથી, તેથી આહાર ગ્રહણ કરવાની કે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરવાની પણ મુનિને આશંસા નથી. આમ છતાં મુનિને પોતાનામાં પ્રગટેલા નિરાશંસ ભાવનો પૂર્ણ પ્રકર્ષ કરવાની ઈચ્છા હોય છે, જેનો ઉપાય ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણેની ઉચિત પ્રવૃત્તિ છે. તેથી આહાર ગ્રહણ કરવા વગેરેની પણ ઈચ્છા નહીં હોવા છતાં સંયમની વૃદ્ધિ અર્થે દેહનું પાલન કરવાની જિનાજ્ઞાનું સ્મરણ કરીને વિધિપૂર્વક આહારગ્રહણાદિમાં મુનિ ઉપયુક્ત હોય છે. તેથી અન્નગ્રહણાદિની ક્રિયામાં પણ મુનિનું ચિત્ત ધર્મધ્યાનની વૃદ્ધિ કરે છે, જેથી અન્નગ્રહણાદિમાં પણ મુનિ સુખનો અનુભવ થાય છે.

આ રીતે સાધુને વસ્ત્ર-પાત્રાદિના ગ્રહણ વગેરે સર્વ અનુષ્ઠાનો ધર્મધ્યાનની વૃદ્ધિ દ્વારા ચિત્તની સ્વસ્થતારૂપ સુખની વૃદ્ધિ કરનારાં થાય છે. ॥૨૧૬॥

અવતરણિકા :

एवं भावयतः सूत्रोक्ता चेष्टा सुखदैव, तदन्यस्य तु दुःखदेति सिद्धसाध्यता, तथा चाह -

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=ગાથા-૨૦૮ થી ૨૧૬માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એ રીતે, ભાવન કરતા એવા સાધુને સૂત્રમાં કહેવાયેલી ચેષ્ટા=સાધુ સંબંધી ક્રિયા, સુખને દેનારી જ થાય છે. વળી તેનાથી અન્યને=આ રીતે ભાવન કરતા સાધુથી અન્ય સાધુને, અર્થાત્ જેઓ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી આ પ્રકારની ભાવના કરતા નથી, શાસ્ત્રાનુસારી પ્રવૃત્તિ કરતા નથી અને શાસ્રથી ભાવિત મતિવાળા નહીં હોવાથી અનુકૂળતાની સ્પૃહાવાળા છે, તેવા સાધુને, સૂત્રોક્ત આહારગ્રહણાદિની ચેષ્ટા દુઃખને દેનારી છે, એથી કરીને સિદ્ધની સાધ્યતા છે, અર્થાત્ જેઓ શાસ્રવચનોને ભાવતા નથી અને સૂત્રમાં કહેલી ચેષ્ટાઓ પણ કરતા નથી, પરંતુ સંયમ ગ્રહણ કરીને જેઓ મનસ્વી રીતે જીવે છે, તેવા સાધુઓના અગારવાસનો પરિત્યાગ પાપના ઉદયથી છે, એ કથન ગ્રંથકારને પણ સિદ્ધ છે અને તેને જ પૂર્વપક્ષી સાધી રહ્યો છે. તેથી ગાથા-૧૮૦ માં પૂર્વપક્ષીએ આપેલ પ્રસંગદોષમાં સિદ્ધની સાધ્યતા છે.

અને તે રીતે કહે છે અર્થાત્ શાસ્ત્રોક્ત ચેષ્ટા નહીં કરનારને પાપના ઉદયથી સંયમ પ્રાપ્ત થયું છે, તે રીતે ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

ચારિત્તવિહીનસ્સ અભિસ્સંગપરસ્સ કલુસભાવસ્સ ।
અણ્ણાણિણો અ જા પુણ સા પડિસિદ્ધા જિણવરેહિં ॥ ૨૧૭ ॥

અન્યથાર્થ :

ચારિત્તવિહીનસ્સ અ = અને ચારિત્રથી વિહીન, અભિસ્સંગપરસ્સ = અભિષ્વંગમાં પર, કલુસભાવસ્સ = કલુષ ભાવવાળા, અણ્ણાણિણો = અજ્ઞાનીની પુણ = વળી જા = જે (ભિક્ષાટનાદિની ક્રિયા) છે, સા = તે જિણવરેહિં = જિનવરો વડે પડિસિદ્ધા = પ્રતિષિદ્ધ છે.

ગાથાર્થ :

અને ચારિત્રથી રહિત, અભિષ્વંગમાં તત્પર, કલુષિત ભાવવાળા એવા અજ્ઞાની સાધુની વળી જે ભિક્ષાટનાદિની ચેષ્ટા છે, તે ભગવાન વડે નિષેધાયેલી છે.

ટીકા :

ચારિત્તવિહીનસ્ય=દ્રવ્યપ્રવ્રજિતસ્યાભિષ્વંગપરસ્ય ભિક્ષાદાવેવ કલુષભાવસ્ય-દ્વેષાત્મકસ્યાજ્ઞાનિનશ્ચ=મૂર્ખસ્ય
યા ભિક્ષાટનાદિચેષ્ટા સા પ્રતિકૃષ્ટા જિનવરૈઃ, પ્રત્યુત બન્ધનિબન્ધનમસાવિતિ ગાથાર્થઃ॥૨૧૭॥

★ "ભિક્ષાટનાદિચેષ્ટા" માં આદિ શબ્દથી વસ્ત્ર-પાત્રાદિનું ગ્રહણ વગેરેની ચેષ્ટાનો સંગ્રહ છે.

★ "ભિક્ષાદૌ" માં આદિ શબ્દથી ભિક્ષા આપનારનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ટીકાર્થ :

અને ચારિત્રથી વિહીન = દ્રવ્યથી પ્રવ્રજિત, અભિષ્વંગમાં પર = તત્પર, ભિક્ષાદિમાં જ દ્વેષસ્વરૂપ કલુષભાવવાળા અજ્ઞાનીની = મૂર્ખની, જે ભિક્ષાટનાદિની ચેષ્ટા છે, તે જિનવરો વડે પ્રતિકૃષ્ટ છે; કેમ કે આવા સાધુની ચેષ્ટા નિર્જરાનું કારણ તો નથી, ઊલટું આ = ભિક્ષાટન વગેરેની ચેષ્ટા, બંધનું નિબંધન છે = કર્મબંધનું કારણ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૨૧૭॥

અવતરણિકા :

તથા ચ -

અવતરણિકાર્થ :

અને તે રીતે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચારિત્રથી વિહીન, અભિષ્વંગમાં પર, કલુષભાવવાળા અજ્ઞાની સાધુની ભિક્ષાટનાદિની ચેષ્ટા ભગવાને પ્રતિષેધી છે તે રીતે, શું પ્રાપ્ત થાય ? તે ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવે છે-

ગાથા :

ભિક્ષુઁ અડંતિ આરંભસંગયા અપરિસુદ્ધપરિણામા ।
દીણા સંસારફલં પાવાઓ જુત્તમેઅં તુ ॥ ૨૧૮ ॥

અન્યથાર્થ :

આરંભસંગયા = આરંભથી સંગત, અપરિસુદ્ધપરિણામા = અપરિશુદ્ધ પરિણામવાળા, દીણા = દીન, સંસારફલં ભિક્ષુઁ = સંસારના ફળવાળી ભિક્ષા માટે અડંતિ = અટન કરે છે, એઅં = એ પાવાઓ = પાપથી જુત્તં = યુક્ત છે.

★ 'તુ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

આરંભથી યુક્ત, અપરિશુદ્ધ પરિણામવાળા, દીન સાધુઓ સંસારના ફળવાળી ભિક્ષા માટે ફરે છે, આવા સાધુઓની મધ્યજ્યા પાપોદયથી યુક્ત છે.

ટીકા :

ભિક્ષામટન્તિ ઉદરભરણાર્થમારંભસંગતઃ તથા ષડ્જીવનિકાયોપમર્દનપ્રવૃત્ત્યા અપરિશુદ્ધપરિણામાઃ = ઉક્તાનુષ્ઠનગમ્યમહામોહાદિરક્ષિતાઃ, દીનાઃ = અલ્પસત્ત્વાઃ, સંસારફલાં ભિક્ષાં ન તુ સુચિતિવદ્વાતૃગૃહીત્રોરપ-વર્ગફલાં, પાપાદ્ યુક્તમેતદિતિ એતદિત્યંભૂતમકુશલાનુબન્ધિનાં પાપેન ભવતીતિ ન્યાય્યમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૨૧૮ ॥

★ મૂળગાથાના પ્રથમ પાદમાં રહેલ ભિક્ષુઁ નું યોજન સંસારફલં સાથે છે, એ જણાવવા માટે ટીકામાં સંસારફલાં પછી બીજી વારે ભિક્ષાં શબ્દ મૂકેલ છે.

★ “મહામોહાદિ” માં આદિ પદથી રાગ-દ્વેષાદિનો સંગ્રહ છે.

ટીકાર્થ :

તે પ્રકારે = સાધુવેશમાં જે પ્રકારે સંભવી શકે તે પ્રકારે, ષડ્જીવનિકાયના ઉપમર્દનની પ્રવૃત્તિ દ્વારા આરંભથી સંગત = યુક્ત, અપરિશુદ્ધ પરિણામવાળા = પૂર્વગાથામાં કહેવાયેલ અનુષ્ઠાનથી જાણી શકાય એવા મહામોહાદિથી રંગાયેલા, દીન = અલ્પ સત્ત્વવાળા, સાધુઓ ઉદરને ભરવા માટે સંસારના ફળવાળી ભિક્ષા માટે ફરે છે = ભટકે છે; પરંતુ સુચિતિની જેમ ભિક્ષા દેનાર અને ગ્રહણ કરનારને અપવર્ગના ફળવાળી નહીં અર્થાત્ મોક્ષરૂપ ફળ આપે તેવી ભિક્ષા માટે ફરતા નથી.

પાપથી = પાપના ઉદયથી, આ = ઉપરમાં કહેલ સર્વ, યુક્ત છે. આનાથી શું ફલિત થાય ? તે સ્પષ્ટ કરે છે- અકુશલાનુબંધવાળાઓનું આવા પ્રકારનું આ = ભિક્ષાટન, પાપથી થાય છે. એથી આ = ગાથા-૧૮૨ના અંતમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે પાપોદયથી આ સર્વ થાય છે એ કથન, ન્યાય્ય છે = સંગત છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધુઓ ચારિત્રના પરિણામને સ્પર્શ્યા વગર દ્રવ્યથી દીક્ષાને ગ્રહણ કરનારા છે, ભિક્ષા કે વસ્ત્ર-પાત્રાદિમાં રાગભાવ ધારણ કરનારા છે, સારી ભિક્ષા તથા સારાં વસ્ત્રાદિ ન મળે ત્યારે પ્રાપ્ત થયેલા તે ભિક્ષાદિ પદાર્થો પ્રત્યે અને તે ભિક્ષાદિ આપનાર પ્રત્યે દ્વેષાત્મક ભાવ ધારણ કરનારા હોવાથી કલુષિત ચિત્તવાળા છે અને સંયમ શું છે, તે નહીં જાણતા હોવાથી અજ્ઞાની છે અર્થાત્ શાસ્ત્રો વાંચવા છતાં પરમાર્થને પ્રાપ્ત નહીં કરતા હોવાથી મૂર્ખ છે; તેવા સાધુઓને ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાનો, યાચના કરીને વસતિ ગ્રહણ કરવાનો કે પાત્રાદિ ગ્રહણ કરવાનો ભગવાને નિષેધ કર્યો છે; કેમ કે તેઓના ભિક્ષાદિના ગ્રહણથી ધર્મનું લાઘવ થાય છે અને તેઓની ભિક્ષાટનાદિની ક્રિયા પણ તેઓના સંસારમાં પરિભ્રમણનું કારણ બને છે.

વળી, આવા સાધુઓ પેટ ભરવા માટે ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, અને સાધ્વાચારને અનુકૂળ ભિક્ષાટનની યતનાઓ કરતા નહીં હોવાથી આરંભાદિના કરણ, કરાવણ અને અનુમોદનના દોષો તેઓને પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તે પ્રકારના ષડ્જીવનિકાયના ઉપમર્દનની પ્રવૃત્તિ કરવા દ્વારા તેઓ આરંભથી યુક્ત હોય છે, અને આવા અશુદ્ધ સાધ્વાચારનું પાલન કરતા હોવાથી જાણી શકાય એવા મિથ્યાત્વાદિ ભાવોથી તેઓ રંજિત હોય છે.

વળી, પેટ ભરવા માટે સાધુવેશ ગ્રહણ કરીને ભિક્ષા માટે ફરનારા જીવો સ્વભુજાબળથી ધન કમાઈને જીવનનિર્વાહ કરતાં નથી અને ભિક્ષુકની જેમ ભીખ માંગીને જીવે છે. માટે તેઓ દીન છે.

આવા સાધુઓની ભિક્ષાગ્રહણાદિની પ્રવૃત્તિ પાપના ઉદયથી થાય છે અને સંસારવૃદ્ધિનું કારણ બને છે, પરંતુ સુસાધુની જેમ ભિક્ષા આપનાર અને લેનારને મોક્ષનું કારણ બનતી નથી. આથી ગ્રંથકાર કહે છે કે પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૮૦ થી કહેલ કે પાપના ઉદયથી ગૃહવાસનો પરિત્યાગ થાય છે, એ વાત આવા સાધુઓને આશ્રયીને યુક્ત છે. ॥૨૧૮ ॥

અવતરણિકા :

કસ્ય પુનઃ કર્મણઃ ફલમિદમિત્યાહ -

અવતરણિકાર્થ :

વળી આ=પૂર્વગાથામાં બતાવેલ સંસારના ફળવાળું ભિક્ષાટન, ક્યા કર્મનું ફળ છે ? એ પ્રમાણે કહે છે-

ગાથા :

ઈસિં કારુણ સુહં નિવાડિઆ જેહિં દુક્ષગહણંમિ ।
માયાએ કેઢ પાણી તેસિં એઆરિસં હોઢ ॥ ૨૧૯ ॥

અન્યચાર્થ :

ઈસિં = ઇષદ્ સુહં = સુખને કારુણ = કરીને જેહિં = જેઓ વડે કેઢ પાણી = કેટલાક પ્રાણીઓ

માયાઈ = માયાથી દુઃખગ્રહણમિ = દુઃખગ્રહણમાં નિવાડિઆ = પડાયા છે, તેસિં = તેઓને આરિસં = આવા પ્રકારનું (પાપ) હોઈ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

થોડું સુખ આપી જેઓ વડે કેટલાક પ્રાણીઓને માયાથી દુઃખગ્રહણમાં નંખાયેલા હોય, તેઓને આવા પ્રકારનું પાપ થાય છે.

ટીકા :

ઈષ્ટકૃત્વા સુખં ગત્ત્વ પ્રજિતાવિધિપરિપાલનાદિના નિપાતિતા યૈર્દુઃખગ્રહણે=દુઃખગ્રહણે માયયા કેચિત્ પ્રાણિનઃ જવસ્તેષાં સત્ત્વાનામીદૃશં ભવતિ=ઈદૃક્ફલદાયિ પાપં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૧૯॥

★ “અવિધિપરિપાલનાદિના” માં આદિ શબ્દથી અનુકૂળ આહારાદિના દાનનું વગેરે ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

ગલથી પ્રવ્રજિત અને અવિધિથી પરિપાલનાદિ દ્વારા ઈષ્ટ સુખને કરીને જેઓ વડે કેટલાક ઋજુ=સરળ, પ્રાણીઓ=લોકો, માયાથી દુઃખગ્રહણમાં=દુઃખસંકટમાં, નંખાયા, તે જીવોને આવા પ્રકારનું પાપ છે=આવા પ્રકારના અર્થાત્ જન્માંતરમાં દ્રવ્યચારિત્ર ગ્રહણ કરીને ગાથા-૨૧૮ માં બતાવેલ સંસારના ફળવાળું ભિક્ષાટન કરવું પડે એવા પ્રકારના, ફળને દેનારું પાપ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈ સાધુ કોઈ જીવને સુખના પ્રલોભનથી દીક્ષા આપે અને તેની પાસે અવિધિથી દીક્ષાનું પરિપાલન વગેરે કરાવવા દ્વારા તે દીક્ષા લેનાર શિષ્યને થોડું સુખ આપીને અવિધિના પરિપાલન વગેરેથી થયેલા પાપને કારણે તેને માયાથી ઘણા દુઃખના સંકટમાં પાડે છે.

આવી રીતે માયા કરીને કેટલાક સરળ જીવોને દીક્ષા આપનાર ગુરુને આવા પ્રકારનું પાપ થાય છે, જેના કારણે ગૃહવાસને છોડીને પોતે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે અને તે ગૃહવાસના પરિત્યાગથી આ લોકમાં પણ ભિક્ષાવૃત્તિ કરીને કષ્ટ પામે છે અને પરલોકમાં પણ દુર્ગતિઓની પરંપરા દ્વારા દુઃખો પામે છે.

વળી શાસ્ત્રમાં “ગલમત્સ્ય” નો પ્રયોગ આવે છે અને તેનો અર્થ એ છે કે કાંટા ઉપર માંસનો ટુકડો મૂકીને માંસની લાલચ આપવા દ્વારા માછીમારો માછલાંને પકડે છે, તેમાં પ્રલોભન માટે અપાતા માંસના ટુકડાને ‘ગલ’ કહેવાય છે અને તે માંસના પ્રલોભનથી પકડવામાં આવતાં માછલાંને ‘ગલમત્સ્ય’ કહેવાય છે. તેવી રીતે ભૌતિક સુખના પ્રલોભનથી પ્રવ્રજ્યા આપવામાં આવતા સાધુને ‘ગલપ્રવ્રજિત’ કહેવાય છે. ॥૨૧૯॥

અવતરણિકા :

તથા ચ-

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જેમણે ભૂતકાળમાં કોઈકને લાલચથી દીક્ષા આપીને દુઃખગહનમાં પાડ્યા હોય તેવા સાધુઓને આવા પ્રકારના ફળને આપનારું પાપ બંધાય છે. તે વાતને 'તથા ચ' થી કહે છે-

ગાથા :

ચર્ઈઋણ ઘરાવાસં તસ્સ ફલં ચેવ મોહપરતંતા ।
ળ ગિહી ણ ય પવ્વઙ્ગા સંસારપયઙ્ગા ભણિઆ ॥૨૨૦॥

અન્યથાર્થ :

ઘરાવાસં = ગૃહવાસને તસ્સ ફલં ચેવ = અને તેના = ગૃહવાસત્યાગના, ફળને ચર્ઈઋણ = ત્યજીને મોહપરતંતા = મોહને પરતંત્ર એવા સાધુઓ ણ ગિહી ણ ય પવ્વઙ્ગા = ગૃહી નથી અને પ્રવ્રજિત નથી, સંસારપયઙ્ગા ભણિઆ = (પરંતુ) સંસારના પ્રવર્ધક કહેવાયા છે.

ગાથાર્થ :

ઘરવાસનો અને ઘરવાસત્યાગના ફળનો ત્યાગ કરીને મોહને પરતંત્ર છતા સાધુઓ ગૃહસ્થ નથી અને સાધુ નથી, પરંતુ સંસારને વધારનારા કહેવાયા છે.

ટીકા :

ત્યક્ત્વા ગૃહવાસં દીક્ષાભ્યુપગમેન, તસ્ય ફલં ચૈવ ગૃહવાસત્યાગસ્ય ફલં પ્રવ્રજ્યા તાં ચ ત્યક્ત્વા વિરુદ્ધાસેવનેન, મોહપરતન્ત્રાઃ સન્તો, ન ગૃહિણઃ પ્રકટવૃત્ત્યા તસ્ય ત્યાગાત્, ન ચ પ્રવ્રજિતા વિહિતાનુષ્ઠનાકરણાત્, ત એવંભૂતાઃ સંસારપયઙ્ગા ત્તિ સંસારાકર્ષકાઃ દીર્ઘસંસારિણ इत्यर्थः भणितास्तीर्थकरगणधरैरिति गाथार्थः॥૨૨૦॥

ટીકાર્થ :

દીક્ષાના સ્વીકાર દ્વારા ગૃહવાસને ત્યજીને અને વિરુદ્ધના આસેવન દ્વારા તેના ફળને અર્થાત્ ગૃહવાસત્યાગનું ફળ પ્રવ્રજ્યા અને તે પ્રવ્રજ્યાને, ત્યજીને મોહને પરતંત્ર છતા સાધુઓ ગૃહી નથી = ઘરવાળા નથી; કેમ કે તેનો = ગૃહવાસનો, પ્રગટ વૃત્તિથી ત્યાગ છે; અને પ્રવ્રજિત નથી = પ્રવ્રજ્યા લીધેલા નથી; કેમ કે વિહિત અનુષ્ઠાનનું અકરણ છે અર્થાત્ ભગવાને વિધાન કરેલ અનુષ્ઠાન કરતા નથી. આવા પ્રકારના તેઓ = મોહને પરતંત્ર સાધુઓ, તીર્થકર-ગણધરો વડે સંસારના આકર્ષક = દીર્ઘ સંસારવાળા, કહેવાયા છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૨૨૦॥

અવતરણિકા :

उपसंहरब्राह्म-

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૨ માં અગારવાસનો પરિત્યાગ પાપના ઉદયથી થાય છે, એમ પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કરેલ; તેનું ગ્રંથકારે ગાથા-૧૮૫ થી અત્યાર સુધી નિરાકરણ કર્યું. હવે તેનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-

ગાથા :

एएणं चिअ सेसं जं भणिअं तं पि सव्वमक्खित्तं ।

सुहङ्गाणाइअभावा अगारवासंमि विण्णेअं ॥२२१॥

અન્યથાર્થ :

સેસં જં ભણિઅં = (પૂર્વપક્ષી વડે ગાથા-૧૮૩-૧૮૪ માં) શેષ જે કહેવાયું હતું, તં પિ = તે પણ સવ્વં=સર્વ એણં ચિઅ = આના દ્વારા જ = ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૦ ના કથન દ્વારા જ, અક્ષિત્તં વિણ્ણેઅં = આક્ષિપ્ત જાણવું=નિરાકરણ રૂપે ગૃહીત જાણવું; અગારવાસંમિ સુહંગાણાઇઅભાવા = કેમ કે અગારવાસમાં=ગૃહવાસમાં, શુભ ધ્યાનાદિનો અભાવ છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વપક્ષી વડે ગાથા-૧૮૩-૧૮૪ માં શેષ જે કહેવાયું, તે પણ સર્વ ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૦ માં ગ્રંથકારે કરેલ નિરાકરણ દ્વારા જ નિરાકૃત જાણવું; કેમ કે ગૃહવાસમાં શુભ ધ્યાનાદિનો અભાવ છે.

ટીકા :

एतेनैव अनन्तरोदितेन शेषमपि 'शुभध्यानाद्धर्म' इत्यादि यद् भणितं, तदपि सर्वमाक्षिप्तम् = આગૃહીતં વિજ્ઞેયમિતિ યોગઃ, કુત્ત્વિત્યાહ-શુભધ્યાનાદ્યભાવાત્ અગારવાસ ઇતિ ન હ્યગારવાસે ઉક્તવત્ 'કદા સિદ્ધયતિ દુર્ગ'ઈત્યાદિના શુભધ્યાનાદિસમ્ભવ ઇતિ ગાથાર્થઃ॥ ૨૨૧ ॥

★ “શેષમપિ” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવવું છે કે ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૦ સુધીના ગ્રંથકારના કથન દ્વારા ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૨ સુધીનું પૂર્વપક્ષીનું કથન તો આક્ષિપ્ત જાણવું, પરંતુ ગાથા-૧૮૩-૧૮૪નું પૂર્વપક્ષીનું શેષ કથન પણ આક્ષિપ્ત જાણવું.

★ “તદપિ” માં ‘અપિ’ થી એ સમુચ્ચય કરવો છે કે ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૦ સુધીના ગ્રંથકારના કથન દ્વારા પૂર્વપક્ષીએ ગાથા ૧૮૦ થી ૧૮૨ માં જે કહ્યું હતું તે તો નિરાકૃત જાણવું, પરંતુ ગાથા-૧૮૩-૧૮૪ માં જે કહ્યું હતું તે પણ સર્વ નિરાકૃત જાણવું.

★ “શુભધ્યાનાદિ” માં આદિ પદથી ધર્મનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

“શુભ ધ્યાનથી ધર્મ થાય છે” ઇત્યાદિરૂપ શેષ પણ જે ગાથા-૧૮૩-૧૮૪માં કહેવાયું, તે પણ સર્વ અનંતરમાં ઉદિત આના દ્વારા જ = ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૦માં કહેવાયેલ કથન દ્વારા જ, આક્ષિપ્ત= આગૃહીત, જાણવું. મૂળગાથાના ચોથા પાદની અંતે રહેલ ‘વિણ્ણેઅં’ નો મૂળગાથાના બીજા પાદની અંતે રહેલ ‘અક્ષિત્તં’ સાથે યોગ છે.

કયા કારણથી શેષ પણ આના દ્વારા જ આગૃહીત છે ? એથી કરીને કહે છે- કેમ કે અગારવાસમાં શુભ ધ્યાનાદિનો અભાવ છે. આ હેતુનું ફિત્તી થી તાત્પર્ય ખોલે છે- જે કારણથી ગાથા-૧૮૦-૧૮૧માં કહેવાયેલાની જેમ “દુર્ગ ક્યારે સધાશે ?” ઈત્યાદિ ચિંતા હોવાને કારણે અગારવાસમાં શુભ ધ્યાનાદિનો સંભવ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૪ માં પરપક્ષનું સ્થાપન કરીને તે પરપક્ષનું ગ્રંથકારે ગાથા-૧૮૫ થી અત્યાર સુધી નિરાકરણ કર્યું, તેમાં સાક્ષાત્ ગાથા-૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૨ નું નિરાકરણ કરેલ દેખાય છે; જ્યારે ગાથા-૧૮૩-૧૮૪ નું સાક્ષાત્ નિરાકરણ કરેલું દેખાતું નથી, તોપણ અર્થથી તે બે ગાથાનું ગ્રહણ થઈ જાય છે, તે વાત પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવે છે-

ગાથા-૧૮૦ માં ગ્રંથકારે બતાવેલ કે અગારવાસમાં પુણ્યના ઉદયથી વિદ્યમાન પણ ગૃહાદિમાં દંઢ અભિષ્વંગ થાય છે, તેથી રાજા હોય તોપણ આ કિલ્લાને હું ક્યારે જીતીશ ? વગેરે વિચારણાઓ કરતો હોય છે. આ કારણે ગૃહવાસમાં શુભ ધ્યાનાદિનો સંભવ નથી, તેથી શુભ ધ્યાન કરવા માટે સર્વત્ર સ્પૃહા વગરના થઈને સંયમ ગ્રહણ કરવું ઉચિત છે. આનાથી પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૮૩-૧૮૪ માં કહેલ કે શુભ ધ્યાનથી ધર્મ થાય છે અને ગૃહવાસમાં શુભ ધ્યાનાદિ થઈ શકે છે, તેનું નિરાકરણ થઈ જાય છે; કેમ કે શુભ ધ્યાનાદિ કરવા માટે સંયમજીવન આવશ્યક છે તે વાત અત્યાર સુધીના કથનથી સ્પષ્ટ રીતે ફલિત થાય છે. ॥૨૨૧॥

અવતરણિકા :

यच्चोक्तं 'परहितकरणैकरति' रित्यत्राह-

અવતરણિકાર્થ :

અને “પરનું હિત કરવામાં એકરતિવાળો મધ્યસ્થ જીવ ધર્મને સાધે છે”, એ પ્રકારે પૂર્વપક્ષી દ્વારા ગાથા-૧૮૪ ના ઉત્તરાર્ધમાં જે કહેવાયું, એમાં ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

मुत्तूण अभयकरणं परोवयारोऽवि नत्थि अण्णो त्ति ।

दंडिगितेणगणायं न य गिहवासे अविगलं तं ॥ २२२ ॥

અન્યથાર્થ :

અભયકરણં મુત્તૂણ=અભયકરણને મૂકીને અણ્ણો પરોવયારોઽવિ નત્થિ=અન્ય પરોપકાર પણ નથી. (અહીં) દંડિગિતેણગણાયં=દંડિકી સ્તેનકનું જ્ઞાત છે. ગિહવાસે ય=અને ગૃહવાસમાં તં અવિગલં ન=તે અવિકલ નથી=અભયનું કરણ સંપૂર્ણ નથી.

★ 'તિ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

અભયકરણને છોડીને અન્ય પરોપકાર પણ નથી. અહીં દંડિકી ચોરનું દષ્ટાંત જણવું, અને ગૃહવાસમાં અભયકરણ પરિપૂર્ણ થતું નથી.

ટીકા :

મુક્ત્વાઽભયકરણમિહલોકપરલોકયોઃ પરોપકારોઽપિ નાસ્ત્યન્ય ઇતિ, અત્ર દૃષ્ટાન્તમાહ- દણ્ડિકીસ્તેન-કજ્ઞાતમત્ર દ્રષ્ટવ્યં, ન ચ ગૃહવાસેઽવિકલં તદ્ = અભયકરણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૨૨૨ ॥

★ “પરોપકારોઽપિ” માં ‘અપિ’ થી એ જણાવવું છે કે અભયકરણ સિવાય સ્વોપકાર તો અન્ય નથી પરંતુ પરોપકાર પણ અન્ય નથી.

ટીકાર્થ :

આ લોક અને પરલોકમાં અભયકરણને મૂકીને અન્ય પરોપકાર પણ નથી. ઇતિ કથનની સમાપ્તિ અર્થક છે. અહીં=ઉપરના કથનમાં, દષ્ટાંતને કહે છે- અહીં=અભયકરણના વિષયમાં, દંડિકી સોનકનું જ્ઞાત=દંડિકી ચોરનું ઉદાહરણ, જણવું; અને તે=અભયકરણ, ગૃહવાસમાં અવિકલ નથી=સંપૂર્ણ થતું નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગૃહાશ્રમમાં રત છતો પરનું હિત કરવામાં એકરતિવાળો જીવ ધર્મ સાધે છે, એમ કહેનાર પૂર્વપક્ષીની દષ્ટિ સ્થૂલ હોવાથી તે એમ માને છે કે સંપત્તિ વગેરે વાળો જીવ અન્યનો પરોપકાર કરી શકે; પરંતુ તત્ત્વથી ગૃહાશ્રમમાં થતો પરોપકાર પરિપૂર્ણ પરોપકાર નથી. તો પછી વાસ્તવિક પરોપકાર શું છે ? તે બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે-

આલોક અને પરલોકમાં અભયકરણ સિવાય અન્ય કોઈ પરોપકાર નથી; અને મુનિઓ સર્વ જીવોને કોઈ જાતની પીડા કરતા નથી, તેથી મુનિ સર્વ જીવોને આલોકમાં અભય કરવા દ્વારા પરોપકાર કરે છે અને યોગ્ય જીવોને સન્માર્ગ બતાવીને પરલોકમાં પણ અભય કરવા દ્વારા પરોપકાર કરે છે; કેમ કે મુનિ દ્વારા બતાવાયેલ સન્માર્ગને પામીને યોગ્ય જીવો દુઃખની પરંપરા પ્રાપ્ત કરતા નથી, તેથી મુનિના બળથી પરલોકમાં પણ યોગ્ય જીવોને અભયની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

જ્યારે ગૃહસ્થ તો તુચ્છ એવું ધન કે આહારાદિ આપીને પરનો ક્ષણિક ઉપકાર કરી શકે, તોપણ સંસારની વ્યવસ્થા એવી છે કે કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરતાં ઘણા જીવોનો સંહાર થાય અને તે સંહારથી ઘણા જીવોને ભયની પ્રાપ્તિ થાય. આથી પરલોકના વિષયમાં પણ મુનિ જેવો શ્રેષ્ઠ પરોપકાર સારા પણ ધર્મી ગૃહસ્થ કરી શકતા નથી. હવે સર્વ ઉપકારમાં આ અભયકરણ જ શ્રેષ્ઠ ઉપકાર છે, તે વાત ચોરના દષ્ટાંતથી ગ્રંથકાર આગળની બે ગાથામાં બતાવવાના છે. ॥૨૨૨॥

અવતરણિકા :

યચ્ચોક્તં 'પરહિતકરણૈકરતિ' રિત્યત્ર ઘણિકીસ્તેનોદાહરણમેવાહ -

અવતરણિકાર્થ :

અને ગૃહાશ્રમમાં રત છતાં પરનું હિત કરવામાં એકરતિવાળા ધર્મ સાધે છે, એમ જે ગાથા-૧૮૪ માં પૂર્વપક્ષી દ્વારા કહેવાયું, એમાં દંડિકી સ્તેનના ઉદાહરણને જ કહે છે-

ગાથા :

તેણસ્સ વજ્ઞનયણં વિદ્વાણગ રાયપત્તિપાસણયા ।

નિવવિવ્રવણં કુણિમો ઉવચારં કિં પિ એસ્સ ॥ ૨૨૩ ॥

રાયાણુણ્ણા પ્હવણગ વિલેવણં ભૂસણં સુહાહારં ।

અભયં ચ કયં તાહિં કિં લટ્ઠં? પુચ્છિણ્ણ અભયં ॥ ૨૨૪ ॥

અન્યથાર્થ :

તેણસ્સ વજ્ઞનયણં=સ્તેનનું વધ માટે નયન, વિદ્વાણગ=(ભયથી) મ્લાન એવો રાયપત્તિપાસણયા =રાજપત્નીઓ વડે જોવાયો, એસ્સ કિં પિ ઉવચારં કુણિમો=આનો કંઈક ઉપકાર અમે કરીએ (એ પ્રકારે) નિવવિવ્રવણં=નૃપને વિજ્ઞપન, રાયાણુણ્ણા=રાજાની અનુજ્ઞા, તાહિં=તેઓ દ્વારા=રાજપત્નીઓ દ્વારા, (ચોરનું) પ્હવણગ વિલેવણં ભૂસણં સુહાહારં અભયં ચ કયં=સ્નપનક, વિલેપન, ભૂષણ, સુખાહાર અને અભય કરાયું. (ત્યારબાદ) કિં લટ્ઠં ?=શું સુંદર ? (એ પ્રમાણે) પુચ્છિણ્ણ=પુછાયે છતે અભયં=અભય (સુંદર છે, એમ ચોર વડે કહેવાયું.)

ગાથાર્થ :

રાજપુરુષો વડે ચોરનું વધ માટેનું નયન, મૃત્યુના ભયથી મ્લાન એવો ચોર રાજાની પત્નીઓ વડે જોવાયો, અમે આનો કંઈક ઉપકાર કરીએ એ પ્રમાણે રાજાને વિનંતી કરાઈ, રાજાએ અનુજ્ઞા આપી, તે રાણીઓ દ્વારા ચોરને સ્નાન, વિલેપન, ભૂષણ, સુખાહાર અને અભય કરાયું, ત્યારપછી રાણીઓ વડે ચોરને પુછાયું, શું શ્રેષ્ઠ છે ? ચોરે કહ્યું કે અભય શ્રેષ્ઠ છે.

ટીકા :

અનયોરથઃ કથાનકેનૈવોચ્યતે-વસંતરે નયરે જિયસન્તૂ રાયા, પિયપત્તીર્હિ સદ્ધિ નિજ્જૂહગગઓ ચિદ્ધિ, ઇઓ ય તેણગો વજ્ઞો નિજ્જિ, સો ય મચ્ચૂભણં વિદ્વાણગો રાયપત્તીર્હિ દિદ્ધો, કારુણિગાર્હિ વિણત્તો રાયા-મહારાય! કુણિમો એસ્સ એવાવત્થાગયસ્સ કિં પિ ઉવચારં તિ, રાણાણુણ્ણાયં, તઓ એગીએ મિલ્લવેરુણ એયં પિ તાવ પાવડ ત્તિ ચંપગતિલ્લિદ્ધિણા અભ્મંગાવેરુણ પ્હવિઓ પરિહાવિઓ વિલિત્તો ય દસસાહસીણં પરિવ્વણં, અણ્ણાએ ભૂસિરુણાહારાદિણા ભુંજાવિઓ અદ્ધરસ વિ ર્ખંડપ્પગારે વીસસાહસિણં પરિવ્વણં, અણ્ણાએ ભણિયં-

મહારાજ! નતિય મે વિહવો જેણ એયસ્સ ડવગરેમિ, રાઝણા ભણિયં-મણ ઠિણ વિહવવંતે કિં તુજ્ઞ નતિય? દેહ જં રોયતિ તિ, તોણ ભણિયં-જંદુ એવં તા અભયં એયસ્સ, ઇયરીહિં ભણિયં-મોગ્ગડા એસા, તોણ ભણિયં-જં મણ દિત્તં તં ન તુજ્ઞેહિં, એથ એસો પમાણં, પુચ્છિઓ તેણગો-ભણ કિમેત્થ લઢ્ઢં તિ? તેણ ભણિયં-સેસં ન યાણામિ, અભયદાણે મે ચેયણા સમુપ્પણ્ણ તિ. અતોઽભયકરણમેવ પરોપકાર ઇતિ ગાથાદ્વયાર્થઃ ॥૨૨૩/૨૨૪॥

ટીકાર્થ :

આ બે ગાથાનો અર્થ કથાનક વડે જ કહેવાય છે- વસંતપુર નગરમાં જિતશત્રુ રાજા પ્રિય પત્નીઓ સાથે ગવાક્ષમાં રહેલો ઊભો છે અને આ બાજુ વધ્ય એવો ચોર લઈ જવાય છે, અને મૃત્યુના ભયથી શોકાતુર એવો તે = ચોર, રાજાની પત્નીઓ વડે જોવાયો. કરુણાવાળી રાણીઓ વડે રાજા વિનવાયો: હે મહારાજ! આ અવસ્થા પામેલં આનો = ચોરનો, કંઈપણ ઉપકાર અમે કરીએ? 'તિ' રાજાને રાણીઓએ કરેલ વિજ્ઞાપિતની સમાપ્તિ અર્થક છે. રાજા વડે અનુજ્ઞા અપાઈ. ત્યારપછી એક રાણીએ મૂકાવીને આને પણ = ચોરને પણ, પ્રાપ્ત કર્યો. એ રીતે દસ હજારના પરિવ્યય વડે = ખર્ચ વડે, ચંપકતેલ વગેરેથી અભ્યંગન કરાવીને ન્હવડાવાયો, વસ્ત્રોથી પરિધાપન કરાવાયો અને વિલેપાયો. બીજી રાણી વડે વીસ હજારના પરિવ્યય વડે શણગારીને, અઢારે પણ ખંડપ્રકારોને આહારાદિ દ્વારા ખવડાવાયો. અન્યા વડે = બીજી રાણીથી અન્ય એવી ત્રીજી રાણી વડે, કહેવાયું: હે મહારાજ! મારી પાસે વૈભવ નથી, જેથી આનો = ચોરનો, હું ઉપકાર કરું. રાજા વડે કહેવાયું: વૈભવવાળો હું સ્થિત હોતે છતે તારી પાસે શું નથી? જે રોચે છે = ગમે છે?, તે આપ. 'તિ' રાજાના કથનની સમાપ્તિ માટે છે. તે રાણી વડે કહેવાયું: જો આ પ્રમાણે છે, તો આને = ચોરને, અભય હું આપું છું. ઈતર વડે = અન્ય એવી બે રાણીઓ વડે, કહેવાયું: આ મુઘ્ધા છે. તેણી વડે = ત્રીજી રાણી વડે, કહેવાયું: જે મારા વડે અપાયું છે, તે તમારા બે વડે નથી અપાયું. અહીં આ = ચોર, પ્રમાણ છે. ચોર પુછાયો: બોલ, અહીં = અમારા ત્રણેયના દાનમાં, શું સુંદર છે? 'તિ' પ્રશ્નની સમાપ્તિ અર્થે છે. તેના વડે = તે ચોર વડે, કહેવાયું: શેષને હું જાણતો નથી, અભયના દાનમાં મારી ચેતના ઉત્પન્ન થઈ. 'તિ' દૃષ્ટાંતની સમાપ્તિ અર્થે છે. આથી અભયનું કરણ જ પરોપકાર છે, એ પ્રમાણે બે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રસ્તુત દૃષ્ટાંતથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સંસારમાં કોઈ પણ દુઃખી જીવને આહાર કે ભોગસામગ્રી આપવા કરતાં અભય આપવું શ્રેષ્ઠ છે; અને મુનિ તો સર્વ જીવોને અભયદાન આપવા માટે તદ્દન નિરારંભી જીવન જીવે છે, જેના બળથી ઘણા જીવોને સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ભાવિના અનર્થોની પરંપરાથી પણ તેઓને અભય મળે છે. આથી મુનિ જેવો શ્રેષ્ઠ પરોપકાર અન્ય કોઈ કરી શકતા નથી; કેમ કે ગૃહસ્થ આરંભ-સમારંભમાં પ્રવૃત્ત હોવાથી ઘણા જીવોનો ધાત કરે છે.

વળી, પ્રથમની બે રાણીઓની જેમ ગૃહસ્થ યત્કિચિત્ દાનાદિની ક્રિયા દ્વારા જગતના ક્ષુદ્ર જીવોને ક્ષણભર સુખ આપી શકે છે, તોપણ અભયદાન જેવું શ્રેષ્ઠ દાન ગૃહવાસમાં થઈ શકતું નથી. ॥૨૨૩/૨૨૪॥

અવતરણિકા :

ગૃહિણસ્ત્વેતદવિકલં ન ભવતીત્યાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ગૃહવાળાનું વળી આ = અભયદાન, અવિકલ = સંપૂર્ણ, હોતું નથી, એ પ્રકારે ગ્રંથકાર કહે છે-

ગાથા :

ગિહિણો પુણ સંપજ્જઙ્ઘ ભોજનમિત્તં પિ નિઅમઓ ચેવ ।

છજ્જીવકાયઘાણ તા તઓ કહ ણુ લઘ્ઘો ત્તિ? ॥૨૨૫॥

અન્યથાર્થ :

ગિહિણો પુણ = વળી ગૃહીનું ભોજનમિત્તં પિ = ભોજનમાત્ર પણ નિઅમઓ ચેવ = નિયમથી જ છજ્જીવકાયઘાણ = છ જીવકાયના ઘાત દ્વારા સંપજ્જઙ્ઘ = પ્રાપ્ત થાય છે. તા = તે કારણથી તઓ = આ = ગૃહાશ્રમ, કહ ણુ લઘ્ઘો ? = ખરેખર કેવી રીતે સુંદર હોય ?

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

ગૃહસ્થને વળી ભોજનમાત્ર પણ નિયમથી જ છ જીવનિકાયના વધથી પ્રાપ્ત થાય છે. તે કારણથી ગૃહાશ્રમ ખરેખર કેવી રીતે શ્રેષ્ઠ થાય ? અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ ન જ થાય.

ટીકા :

ગૃહિણ: પુન: સમ્પદ્યતે ભોજનમાત્રમપિ, આસ્તાં તાવદન્યદ્ ભોગાદિ, નિયમત એવ, કેનેત્યાહ-ષડ્જીવ-કાયઘાતેન, યતશ્ચૈવં તત: = તસ્માદસૌ = ગૃહાશ્રમ: કથં નુ લઘ્ઘો ? નૈવ શોભન ઇતિ ગાથાર્થ: ॥૨૨૫॥

★ “ભોગાદિ”માં આદિ પદથી ધનાદિનો સંગ્રહ છે.

ટીકાર્થ :

વળી ગૃહીના અન્ય ભોગાદિ તો દૂર રહો, પરંતુ ભોજનમાત્ર પણ નિયમથી જ ષટ્જીવકાયના ઘાત દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. જે કારણથી આમ છે = ગૃહીની સર્વ પ્રવૃત્તિ છકાયના ઘાત દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે એમ છે, તે કારણથી ખરેખર આ = ગૃહાશ્રમ, કેવી રીતે સુંદર હોય ? અર્થાત્ સુંદર ન જ હોય, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગૃહસ્થોને ભોજનમાત્ર પણ ષડ્જીવનિકાયના ઘાતથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તો ભોગ, ધનાદિની પ્રાપ્તિની શું વાત કરવી ? એનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ગૃહસ્થની બધી પ્રવૃત્તિઓ ષડ્જીવનિકાયના વધથી

થાય છે તે કારણથી ગૃહવાસ પ્રવ્રજ્યા કરતાં શ્રેષ્ઠ કઈ રીતે હોઈ શકે ? અર્થાત્ ન જ હોઈ શકે. આનાથી પૂર્વપક્ષીએ ગાથા-૧૮૪ માં કહેલ કે સંતોષાદિ ભાવો ધારણ કરવાપૂર્વક ગૃહવાસમાં રહીને પરોપકાર કરવો જોઈએ, તેનું નિરાકરણ થઈ ગયું. ॥૨૨૫॥

અવતરણિકા :

अनेन वादस्थानान्तरमपि परिहृतं द्रष्टव्यमित्येतदाह -

અવતરણિકાર્થ :

આના દ્વારા = ગ્રંથકારે ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૪ માં પૂર્વપક્ષ સ્થાપીને ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૫ માં તે પૂર્વપક્ષનું નિરાકરણ કર્યું એના દ્વારા, વાદસ્થાનાન્તર પણ = વાદનું અન્ય સ્થાન પણ, પરિહરાયેલ જાણવું, એ પ્રકારના કથનને કહે છે-

ગાથા :

गुरु णोऽवि कह न दोसो तवाइदुक्खं तहा करितस्स ।
सीसाणमेवमाइ वि पडिसिद्धं चेव एएणं ॥२२६॥

અન્યથાર્થ :

सीसाणम्=शिष्योना तहा तवाइदुक्खं=ते प्रकारे तपादिथी दुःખने करितस्स = કરતા એવા ગુરુણોઽવિ=ગુરુને પણ કહ ન દોસો? = કેવી રીતે દોષ ન થાય ? એવમાइ वि=ઈત્યાદિ પણ એણં = આના દ્વારા=ગાથા-૧૮૫થી ૨૨૫ ના કથન દ્વારા, पडिसिद्धं चेव =પ્રતિષિદ્ધ જ થાય છે.

ગાથાર્થ :

શિષ્યોના તે પ્રકારે તપાદિ દ્વારા દુઃખને કરતા એવા ગુરુને પણ કેવી રીતે દોષ ન થાય ? આવા પ્રકારની કુચુકિતઓ પણ ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૫ સુધીના કથન દ્વારા પ્રતિષેધ પામેલી જ થાય છે.

ટીકા :

गुरोरपि=प्रव्राजकस्य कथं न दोषः तपआदिना दुःखं तथा=तेन प्रकारेणानशनादिना कुर्वतः, केषामित्याह- शिष्याणाम्, एवमाद्यपि कुचोद्यम्, आदिशब्दात् स्वजनवियोगादिपरिग्रहः, प्रतिषिद्धमेव एतेन=अनन्तरोदितेन ग्रन्थेनेति गाथार्थः॥२२६॥

★ “સ્વજનવિયોગાદિ”માં આદિ પદથી સ્વજનને થતી પીડાદિ રૂપ કુચોદયનું ગ્રહણ છે.

★ “ગુરોરપિ” માં ‘અપિ’ થી એ કહેવું છે કે તે પ્રકારના તપાદિ દ્વારા શિષ્યને તો દોષ છે જ, પરંતુ શિષ્યના દુઃખને કરતા એવા ગુરુને પણ દોષ છે.

★ “તપઆદિના” માં આદિ પદથી લોચ, વિહારાદિ સંયમજીવનનાં કષ્ટોનો સંગ્રહ છે.

★ “અનશનાદિના” માં આદિ શબ્દથી છ પ્રકારના બાહ્ય તપનો સંગ્રહ છે.

★ “એવમાદ્યપિ” માં આદિ શબ્દથી સ્વજનના વિયોગાદિનો પરિગ્રહ છે અને ‘અપિ’ થી એ સમુચ્ચય કરવો છે કે, અનંતરોદિત ગ્રંથ દ્વારા ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૪ માં સ્થાપેલ પૂર્વપક્ષીની કુયુક્તિ તો પ્રતિષિદ્ધ થાય છે જ, પરંતુ શિષ્યોને તપાદિ દ્વારા દુઃખને કરતા એવા ગુરુને દોષ છે, એ પ્રકારની આદિવાણી પણ કુયુક્તિ પ્રતિષિદ્ધ થાય છે.

ટીકાર્થ :

તે પ્રકારના અનશનાદિ તપાદિ દ્વારા શિષ્યોના દુઃખને કરતા એવા ગુરુને પણ = પ્રવ્રજકને પણ = પ્રવ્રજ્યા આપનાર સાધુને પણ, કેવી રીતે દોષ ન થાય ? એ પ્રકારની આદિવાણું પણ કુયોદ્ધ = કુયુક્તિ, આના દ્વારા = પૂર્વમાં કહેવાયેલ ગ્રંથ દ્વારા, પ્રતિષિદ્ધ જ થાય છે. “એવમાદિ”માં આદિ શબ્દથી સ્વજનના વિયોગાદિનો પરિગ્રહ છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા-૧૮૦ થી ૧૮૪માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે પુણ્યથી મળેલ અગારવાસનો ત્યાગ પાપના ઉદયથી થાય છે, તેથી ગૃહવાસમાં સંતોષપૂર્વક રહી પરોપકારની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. વળી અન્ય વાદીઓ કહે છે કે સ્વજનાદિનો વિયોગ કરાવીને શિષ્યોને તપાદિ કરાવવા દ્વારા દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું, એ બધી પ્રવૃત્તિઓ ગુરુને માટે દોષરૂપ છે, આથી પ્રવ્રજ્યા આપવી ઉચિત નથી. આ પ્રકારની અન્ય વાદીઓની કુયુક્તિઓનું પણ ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૫ સુધીના ગ્રંથકારના કથનથી નિરાકરણ થઈ જાય છે. ॥૨૨૬॥

અવતરશિકા :

કથમિત્યાહ -

અવતરશિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ગાથા-૧૮૫ થી ૨૨૫ ના કથનથી અન્ય કુયુક્તિઓનું પણ નિરાકરણ થાય છે. તેથી અહીં પ્રશ્ન થાય કે આનાથી અન્યનું પણ નિરાકરણ કેવી રીતે થાય ? એથી કરીને કહે છે-

ગાથા :

પરમત્થઓ ન દુક્કં ભાવંમિડવિ તં સુહસ્સ હેઝ ત્તિ ।

જહ કુસલવિજ્જકિરિઆ એવં એઅં પિ નાયવ્વં ॥ ૨૨૭ ॥ કહં વ ત્તિ દારં ગયં ॥

અન્યથાર્થ :

પરમત્થઓ ન દુક્કં = પરમાર્થથી (તપ) દુઃખ નથી, ભાવંમિડવિ = (દુઃખનો) ભાવ હોતે છતે પણ તં = તે = તપમાં થતું દુઃખ, સુહસ્સ હેઝ = સુખનો હેતુ છે. જહ કુસલવિજ્જકિરિઆ = જે રીતે કુશલ વૈધની ક્રિયા છે, એવં = એ રીતે એઅં પિ = આ પણ = તપોનુષ્ઠાન પણ, નાયવ્વં = જાણવું. કહં વા = ‘કયા પ્રકારે’ ત્તિ = એ પ્રકારનું દારં = દ્વાર ગયં = ગયું = સમાપ્ત થયું.

★ ‘ત્તિ’ પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

પરમાર્થથી તપ દુઃખ નથી, તપમાં દુઃખ હોવા છતાં પણ તપમાં થતું તેવા પ્રકારનું દુઃખ સુખનો હેતુ છે, જે પ્રમાણે કુશલ વૈદ્યની ક્રિયા છે, એ પ્રમાણે તપોનુષ્ઠાન પણ જાણવું.

ટીકા :

પરમાર્થતો ન દુઃખં તપ इत्युक्तं, भावेऽपि दुःखस्य तत्=तथा दुःखं सुखस्य हेतुरिति, निर्वृत्तिसाधकत्वेन, अत्र दृष्टान्तमाह-यथा कुशलवैद्यक्रिया दुःखदाऽप्यातुरस्य न वैद्यदोषाय, एवमेतदपि=सांसारिकदुःखमोचकं तपोऽनुष्ठानं ज्ञातव्यमिति गायार्थः॥૨૨૭॥

ટીકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં તપ દુઃખ છે એ પ્રમાણે કહેવાયું, તે પરમાર્થથી નથી. તપમાં દુઃખનો ભાવ હોતે છતે પણ તે = તે પ્રકારનું દુઃખ = જે પ્રકારે તપ કરતાં થઈ શકે છે તે પ્રકારનું દુઃખ, સુખનો હેતુ છે; કેમ કે તપમાં નિર્વૃત્તિનું = મોક્ષનું, સાધકપણું છે.

અહીં = તપ કરવામાં દુઃખ નથી એમાં, દૃષ્ટાંતને કહે છે- જે રીતે આતુરને = રોગીને, દુઃખને દેનારી પણ કુશલ વૈદ્યની ક્રિયા = ચિકિત્સા, વૈદ્યના દોષ માટે નથી થતી, એ રીતે આ પણ = સંસાર સંબંધી દુઃખોથી મુકાવનાર એવું તપરૂપ અનુષ્ઠાન પણ, જાણવું અર્થાત્ શિષ્યોને દુઃખ આપનાર પણ તપ કુશલ વૈદ્યરૂપી ગુરુના દોષ માટે નથી થતું, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈ વાદી કહે કે શિષ્યોને તપ, લોચ વગેરે કરાવવા દ્વારા ગુરુ બીજાને દુઃખ આપે છે, આથી ગુરુને દોષની પ્રાપ્તિ થશે. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પરમાર્થથી તપ દુઃખરૂપ નથી; કેમ કે તપ કરવાથી રાગાદિ ક્લેશો અલ્પ થવાને કારણે સુખનું વેદન થાય છે. માટે નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિથી સુખનો અનુભવ કરાવે તેવી પ્રવૃત્તિને દુઃખ કહી શકાય નહીં.

વળી, વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી તપ કરતી વખતે ક્ષુધાદિનું દુઃખ થતું હોવા છતાં પણ તે પ્રકારનું દુઃખ સુખનો હેતુ છે; કેમ કે તપ કરવાથી શુભ ભાવ થાય છે અને શુભ ભાવ થવાથી નિર્જરા અને પુણ્યબંધ થાય છે, તેથી તપ પરંપરાએ મોક્ષનું સાધન છે. માટે તપમાં ક્ષુધાદિનું દુઃખ થવા છતાં પણ તે તપથી થતું દુઃખ સુખનું કારણ છે.

જે રીતે કુશલ વૈદ્યની ચિકિત્સા રોગીને દુઃખ આપનારી હોવા છતાં પણ રોગીના સુખનું કારણ હોવાથી ચિકિત્સા કરાવનાર વૈદ્ય માટે દોષરૂપ નથી; એ રીતે સાંસારિક દુઃખોથી મુકાવનાર એવું તપોનુષ્ઠાન શિષ્યોને ક્ષુધાદિનું અલ્પ દુઃખ આપનારું હોવા છતાં શિષ્યના મહાન સુખનું કારણ હોવાથી શિષ્યોને તપાદિ કરાવનાર ગુરુ માટે દોષરૂપ નથી. ॥ ૨૨૭ ॥

અવતરણિકા :

‘કથં વા’ इति व्याख्यातं मूलद्वारगाथायां च प्रथमं द्वारम्, अत एवाह -

અવતરણિકાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાવિધાન નામની પ્રથમ વસ્તુની ગાથા-૪ રૂપ પ્રતિદાર ગાથામાં બતાવેલ ‘સા’ વગેરે પાંચ દ્વારોમાંથી ચરમ દ્વારરૂપ ‘કથં વા’એ પ્રકારનું પાંચમું દ્વાર ગાથા-૧૧૫ થી ૨૨૭ માં અને ગાથા-૨ રૂપ મૂલદ્વારગાથામાં બતાવેલ પ્રવ્રજ્યાવિધાન વગેરે પાંચ દ્વારોમાંથી પ્રથમ દ્વાર ગાથા-૪ થી ૨૨૭ માં વ્યાખ્યાન કરાયું. આથી જ કહે છે અર્થાત્ પ્રથમ દ્વારનું નિગમન કરીનું દ્વિતીય દ્વારને કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરતાં પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે-

ગાથા :

પવ્વજ્જાએ વિહાણં એમેઅં વણિણં સમાસેણં ।
 एत्तो पइदिणकिरियं साहूणं चेव वोच्छामि ॥ ૨૨૮ ॥

અન્યથાર્થ :

એમેઅં = આ રીતે આ પવ્વજ્જાએ વિહાણં = પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન સમાસેણં = સમાસથી વણિણં = વર્ણવાયું.
 एत्तो = આનાથી (આગળ) સાહૂણં = સાધુઓની જ પइदिणकिरियं = પ્રતિદિનક્રિયાને વોચ્છામિ = હું કહીશ.

ગાથાર્થ :

આ રીતે આ પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન સંક્ષેપથી વર્ણવાયું. હવે પછી સાધુઓની જ પ્રતિદિનક્રિયાને હું કહીશ.

ટીકા :

પ્રવ્રજ્યાયા વિધાનમિતિ વિધિવિધાનમ્ એવમેતદ્ ઉક્તન્યાયાચ્ચ વર્ણિતં સમાસેન = સંક્ષેપેણ । દ્વિતીય-દ્વારસમ્બન્ધાયાહ-અતઃ કુર્ધ્વં પ્રતિદિનક્રિયાં-પ્રત્યુપેક્ષણાદિરૂપાં સાધૂનામેવ સમ્બન્ધિનીં વક્ષ્યંતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૨૮॥

નોંધ :

ટીકામાં ઉક્તન્યાયચ્ચ છે, ત્યાં ‘ચ’ વધારાનો ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

‘વિધાન’ શબ્દનો અર્થ સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે વિધિ એ વિધાન છે, આ રીતે = ઉક્ત ન્યાયથી = ગાથા-૪ થી માંડીને અત્યાર સુધી કહેવાયું એ રીતે, આ પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન સમાસથી = સંક્ષેપથી, વર્ણન કરાયું. પ્રથમ દ્વારનો દ્વિતીય દ્વાર સાથે સંબંધ બતાવવા માટે કહે છે- આનાથી આગળ સાધુઓના જ સંબંધવાળી પ્રત્યુપેક્ષણાદિરૂપ પ્રતિદિનક્રિયાને હું કહીશ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રવ્રજ્યાવિધાન નામની પ્રથમ વસ્તુનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે આગળમાં કથન કર્યું એ રીતે પ્રવ્રજ્યાની વિધિ સંક્ષેપથી વર્ણવાઈ. આનાથી એ ફલિત થાય કે પ્રવ્રજ્યાની વિધિ ઘણી વિસ્તારવાળી છે, છતાં દીક્ષા લેવા માટે ઉપયોગી વિધિ ગ્રંથકારે અહીં સંક્ષેપથી કહી છે. વળી પ્રથમ વસ્તુ સાથે બીજી વસ્તુનો સંબંધ જોડવા માટે ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રવ્રજ્યાની યથોક્ત વિધિથી પ્રવ્રજિત થયેલ સાધુઓ સંબંધી જ પડિલેહણ વગેરે પ્રતિદિન કરવાની ક્રિયાને હું હવે પછી કહીશ. ॥૨૨૮॥

॥ પ્રવ્રજ્યાવિધાનદ્વારં સમાપ્તમ્ ॥

શુદ્ધિ પત્રક

પાના નં.	લીટી નં.	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૨ પ્રસ્તાવના	૪	(૪) વિશુદ્ધ આલાવાથી	(૪) વિશુદ્ધ આલાવાથી
૧૧	૧૭	અહીં=પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં,	અહીં=જિન પ્રવચનમાં અથવા સંલેખના વસ્તુમાં,
૧૪	૧	દ્રવ્યોનો અને તે દ્રવ્યોમાં રહેતા સર્વ ભાવોનો તે દ્રવ્ય સાથે	દ્રવ્યોનો તે દ્રવ્યોમાં રહેતા ભાવોની સાથે
૧૪	૧	જેમ રૂપાદિ પણ	જેમ ઘટાદિ દ્રવ્યમાં રહેલા રૂપાદિ પણ
૧૭	૫	વસ્તુઓનું નિરૂપણ	વસ્તુઓ છે તેનું નિરૂપણ
૧૭	૧૨	વા દાયવા=કોના	વા દાયવ્વા=કોના
૨૨	૧૪	મુત્તું । (બરાબર ફેખાતું નથી.)	મુત્તું ।
૫૧	૪	અનુવર્તક ગુરુના ગુણો	અનુવર્તક ગુરુથી અન્યને થતા ગુણો
૫૩	૧૦	તે પૂર્વપક્ષીની પાપ	તે પાપ
૭૬	૨૨	તેનું=જિનો સંબંધી ક્રિયાનું, પ્રણેતૃપણું હોવાથી=જિનો સંબંધી ક્રિયાની પ્રરૂપણા કરનાર હોવાથી, જિનોના	તેનું=જિનોનું, પ્રણેતૃપણું હોવાથી જિનોના
૭૮	૧૬	દ્રવ્યલિંગની પ્રતિપત્તિ હોવાથી સર્વથી	દ્રવ્યલિંગના સ્વીકારની સર્વથી
૮૬	૨	મોહનીયકર્મ હોવાથી સંભાવનીય	મોહનીયકર્મથી સંભાવનીય
૧૨૧	૧૭	નથી ? અર્થાત્ પાપના હેતુઓ છે જ; કેમ કે સ્વજનના	નથી ? કેમ કે પૂર્વપક્ષના મતે સ્વજનના
૧૨૧	૨૬	કેમ કે સ્વજનના	કેમ કે તારા મતે સ્વજનના
૧૭૮	૮	સન્મુખ આવેલા દીક્ષાર્થીને પણ,	સન્મુખ થયેલા દીક્ષાર્થીને પણ,
૨૨૭	૧૮	પણ (દીક્ષાગ્રહણની ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓ) પવજ્જંતે=સ્વીકારે છે.	પણ પવજ્જંતે=પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારે છે.
૨૨૭	૨૧	ક્રિયાઓ સ્વીકારે છે.	ક્રિયાઓ પૂર્વક પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારે છે.
૨૪૮	૨૨	ભાવદીક્ષાનું સેવન કર્યા વગર ક્યારેક થનારો	ભાવદીક્ષાના સેવનથી થનારો
૨૪૮	૨૨	પરિણામ પણ થઈ	પરિણામ પ્રાયઃ દ્રવ્ય દીક્ષા વગર થઈ
૨૬૨	૮	અકુશલાનુબંધી પુણ્યથી અવિઘમાન	અકુશલાનુબંધી પાપથી અવિઘમાન
૨૬૨	૧૦	પરંતુ વિઘમાન	પરંતુ અકુશલાનુબંધી પુણ્યથી વિઘમાન
૨૬૭	૮	પણ પ્રાપ્તિ આદિની	પણ પ્રાપ્તિ આદિની
૨૭૪	૮	તેને=તે ઈચ્છાના	તેને=ઈચ્છાના
૨૭૪	૧૦	વિલયાદિકરૂપ અર્થને, આશ્રયીને,	વિલયાદિકરૂપ તે અર્થને આશ્રયીને,
૨૮૧	૧૧	તેનું ચિકિત્સાથી નિરાકરણ	તેનું યુક્તિથી નિરાકરણ
૨૮૧	૧૩	ઈચ્છાની વિનિયતિથી મુનિઓને	ઈચ્છાની વિનિવૃત્તિથી મુનિઓને
૨૮૨	૩	સુખના એવા નિબંધન	સુખના નિબંધન
૨૮૮	૨૮	છે, તેથી	છે, તેથી પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે કે
૨૮૪	૧૭	અને સાધુનયે જિનવચન	અને સાધુઓને જિનવચન
૨૮૫	૨	નિશ્ચયનયથી ઘર પણ	નિશ્ચયનયથી આત્માને રહેવાનું સ્થાન પણ
૨૮૫	૩	તે ઘર છે.	તે આત્માને રહેવાનું સ્થાન છે.
૩૦૮	૧૮	યુક્ત છે. ॥૨૧૮॥	યુક્ત છે. ॥૨૧૭-૨૧૮॥

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન (ભાગ-૧)

: પ્રકાશક :

ઋતિાર્થગંગા

૫, જૈન મર્યન્દ સોસાયટી, ફતેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૦૪૯૧૧, ૩૦૯૧૧૪૭૧

: મુદ્રક :

સૂર્યા ઓફસેટ

આંબલીગામ, સેટેલાઈટ-બોપલ રોડ, અમદાવાદ
ફોન : (૦૨૭૧૭) ૨૩૦૩૬૬, ૨૩૦૧૧૨

Design by : **ICON** : 022-20553213, 022-25654543